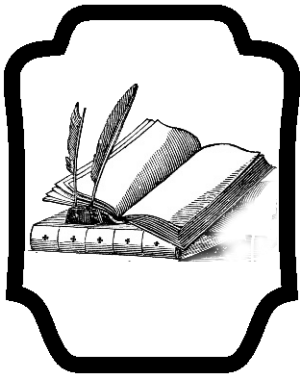

თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტი

მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

ღ ა

ც ხ თ ვ რ ე ბ ა

1(13)

მეცნიერება და ცხოვრება

Metsniereba da Tskhovreba

Мецниереба да Цховреба

№ 1 (13)

თბილისი – Tbilisi – Тбилиси
2016

UDC (უაკ) 001.1+001.5](051.2
მ-621

საერთაშორისო, რეცენზირებადი და რეფერირებადი სამეცნიერო ჟურნალი
„მეცნიერება და ცხოვრება“ გამოდის თბილისის უნივერსიტეტის აკადემიური საბჭოს
გადაწყვეტილებით

**International, refereed and reviewed scientific journal „Metsniereba da Tskhovreba“
published by the decision of Tbilisi University’s academic council**

**Международный, рецензированный и реферированный журнал „Мецниереба да Цховреба“
выходит по решению академического совета Тбилисского Университета**

ჟურნალი გამოდის 2010 წლიდან წელიწადში ორჯერ
ჟურნალის დამფუძნებელი - დავით ჯანგულაშვილი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი, საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, თბილისის
სასწავლო უნივერსიტეტის მმართველობითი საბჭოს თავმჯდომარე

Published since 2010 twice a year

**Founder of the journal - David Jangulashvili, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of
the Georgian Academy of Business Sciences, Chairman of the Management Board of Tbilisi Teaching
University**

Журнал выходит с 2010 года два раза в год

**Основатель журнала - Давид Джангулашвили, доктор экономических наук, профессор,
академик Академии Наук Бизнеса Грузии, председатель управленческого совета Тбилисского
Учебного Университета**

უნივერსიტეტის მისამართი: ქ. თბილისი, ეგ. ნინოშვილის ქ. №55
ვებ-გვერდი: www.tbuniver.edu.ge
ელ.ფოსტა: journal2010@mail.com
ტელ: 2969044

**University address: Tbilisi, Eg. Ninoshvili st. №55
WEB-page: www.tbuniver.edu.ge
E-mail: journal2010@mail.com
Tel: 2969044**

**Адрес университета: г. Тбилиси, ул. Эг. Ниношвили №55
Веб-страница: www.tbuniver.edu.ge
Эл-почта: journal2010@mail.com
Тел: 2969044**

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო

სოლომონ პავლიაშვილი – სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე, პროფესორი, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი

რევაზ ჯავახიშვილი – მთავარი რედაქტორი, პროფესორი, საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი

ლია მენტეშაშვილი – პასუხისმგებელი მდივანი, პროფესორი

დავით ჯანგულაშვილი – პროფესორი, საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი

ავთანდილ სილაგაძე – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი

გაიოზ ნადირაშვილი – პროფესორი, საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი

მიხეილ ჯიბუტი – პროფესორი, საქართველოს ეკონომისტთა ასოციაციის პრეზიდენტი

რამაზ აბესაძე – პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორი, პროფესორი

დავით გუბელაძე – პროფესორი

გელა ტყეშელაშვილი – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

დავით ვეკუა – პროფესორი

თამარ ჯანგულაშვილი – პროფესორი

არჩილ ცერცვაძე – პროფესორი

შოთა ვეშაპიძე – დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს ეროვნული თავდაცვის აკადემიის პროფესორი

ნინო სანაია – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

გიორგი ხანთაძე – ასოცირებული პროფესორი

ელენე გვენცაძე – ასოცირებული პროფესორი

ლია ინაიშვილი – აკადემიური დოქტორი

ნადეჟდა გრაჟევსკაია – პროფესორი (უკრაინა)

დომინიკ კოლენ – პროფესორი (საფრანგეთი)

რეიმონდ გიუზო – პროფესორი (საფრანგეთი)

ჟან ბარლუა – პროფესორი (საფრანგეთი)

ანტონიო ბოჯია – პროფესორი (იტალია)

კომპიუტერული უზრუნველყოფა – **ხათუნა ჩაჩხიანი**

SCIENTIFIC-EDITORIAL BOARD

Solomon Pavliashvili – Head of Scientific-editorial Board, Professor, Vice -President of the Georgian Academy of Economic Sciences

Revaz Javakhishvili – Editor-in-Chief, Professor, Academician of the Georgian Academy of Business Sciences

Lia Menteshashvili – Executive Secretary, Professor

David Jangulashvili – Professor, Academician of the Georgian Academy of Business Sciences

Avtandil Silagadze – Academician of the Georgian National Academy of Sciences

Gaioz Nadirasvili – Professor, Academician of the Georgian Academy of Business Sciences

Mikheil Jibuti – Professor, President of Economists Association

Ramaz Abesadze – Professor, Director of P. Gugushvili Institute of Economists,

David Gubeladze – Professor

Gela Tkeshelashvili – Professor, Georgian Technical University

David Vekua – Professor

Tamar Jangulashvili – Professor

Archil Tsertsvadze – Professor

Shota Veshapidze – Professor, David Aghmashenebeli National Defence Academic of Georgia

Nino Sanaia – Associate Professor, Sokhumi State University

Giorgi Khantadze – Associate Professor

Elene Gventsadze – Associate Professor

Lia Inaishvili – Academic Doctor

Nadejda Grajevskaya – Professor (Ukraine)

Dominique Colin – Professor (France)

Raymond Guillouzo – Professor (France)

Jean Barloy – Professor (France)

Antonio Bogia – Professor (Italy)

Computer Service – **Khatuna Chachkhiani**

НАУЧНО РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Соломон Павлиашвили - председатель научно-редакционного совета, профессор, вице-президент Академии Экономических Наук Грузии

Реваз Джавахишвили – главный редактор, профессор, академик Академии Наук Бизнеса Грузии

Лия Ментешашвили – ответственный секретарь, профессор

Давид Джангулашвили – профессор, академик Академии Наук Бизнеса Грузии

Автандил Силагадзе - академик Национальной Академии Наук Грузии

Гаиоз Надирашвили - профессор, академик Академии Наук Бизнеса Грузии

Михеил Джибути - президент Ассоциации экономистов Грузии, профессор

Рамаз Абесадзе - директор Института экономики им. П. Гугушвили, профессор

Давид Губеладзе - профессор

Гела Ткешелашвили - профессор Технического университета Грузии

Давид Векуа – профессор

Тамар Джангулашвили – профессор

Арчил Церцвадзе - профессор

Шота Вешапидзе – профессор Академии Национальной Обороны Грузии
им. Давид Агмашенебели

Нино Саная - ассоциированный профессор Сухумского государственного университета

Гиорги Хантадзе - ассоциированный профессор

Елене Гвенцадзе - ассоциированный профессор

Лия Инаишвили – академический доктор

Надежда Гражевская – профессор (Украина)

Доминик Колен – профессор (Франция)

Реймонд Гюзо – профессор (Франция)

Жан Барлуа – профессор (Франция)

Антонио Боджиа – профессор (Италия)

Компьютерное обеспечение: **Хатуна Чачхиани**

სარჩევი

ეკონომიკის მენეჯერებანი

სოლომონ პავლიაშვილი, ზურაბ გარაყანიძე - ეკონომიკური უსაფრთხოების ინსტიტუციური პრობლემები და საქართველოს ინფრასტრუქტურული გამოწვევები	12
გაიოზ ნადირაშვილი, დავით ჯანგულაშვილი - კაცობრიობა ათასწლეულის ზღვარზე და მსოფლიო თანამეგობრობის გლობალიზაცია	20
ნადეჟდა გრაჟევსკაია - ეკონომიკურ სისტემათა შედარებითი ანალიზი: სპეციფიკა და ევოლუცია	28
რევაზ ჯავახიშვილი - უნგრეთის კონომიკა და მისი განვითარების თავისებურებები	34
მაია თეთრუაშვილი - ცოდნის ეკონომიკა	37
დავით ვეკუა, არჩილ ცერცვაძე - დაზღვევის ისტორიული წანამძღვრები და მისი განვითარების ეტაპები	43
შოთა ვეშაპიძე - ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური შეხედულებები ღია ეკონომიკის ორიენტაციების („ფრიტრედერობა და პროექციონობა“) შესახებ	47
თინათინ ჩხეიძე, ქეთევან ქველაძე - მიწის რესურსის ოპტიმალური გამოყენებისა და დაცვის პრობლემები საქართველოში	53
ლევან ჯანგულაშვილი, გიორგი ცაავა - საბანკო და ფინანსური მენეჯმენტის თავისებურებები ბანკებში	59
ვანტანგ ბურდული - საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური მდგომარეობა და მისი გაუმჯობესების გზები	65
გიორგი ხანთაძე - ბანკების რისკების რეგულირების თავისებურებები ცვალებად გარემო პირობებში	70
გიორგი კვაბიძე - ეკონომიკის ტრანსფორმაცია საქართველოში	75
ოთარ შავიშვილი - საგადასახადო განაკვეთების სრულყოფის შესახებ	78
გოჩა მენაფრე - თავისუფალი ეკონომიკური ზონის მნიშვნელობა და თავისებურებანი	81
თინათინ შორყოლიანი - უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ეფექტი მასპინძელი ქვეყნის ეკონომიკაში აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკის სამშენებლო ბიზნესის მაგალითზე	88

აბრარული მენეჯერებანი

მაგდა ვადაჭკორია, თენგიზ ლაჭყევიანი - აგროწარმოების თავისებურებანი სოფლის მეურნეობაში	100
მურად გარუჩაგა, გიორგი ფარულაგა - ტოქსინები – საკვები პროდუქტების ბიოქიმიური დაბინძურების ბუნებრივი წყარო	103
მანანა ცინცაძე, ნათია ნატროშვილი, გიორგი ნატროშვილი - ფუტკრის მოწამვლეები	106
დავით ბასილაძე, ავთანდილ ხარაზიშვილი, მაია კობახიძე - ძეხვის ნაწარმის თბური დამუშავების ზოგიერთი თავისებურებანი	109
ეკატერინე მელიქია, მაკა ცერცვაძე - კლიმატური ფაქტორების გავლენა ხილისა და ბოსტნეულის შენახვაზე	115
თამარ კაკაშვილი - ბიოლოგიურად აქტიური საკვები დანამატების როლი საკვები პროდუქტების წარმოებაში	120

ინჟინერია

დავით გუბელაძე - მდინარის ფსკერზე სიჩქარის ველის განსაზღვრის თავისებურებანი	124
--	-----

იურიდიული მეცნიერებანი

ნათელა მაისურაძე - სახელმწიფოს სამართლებრივი მმართველობის რეგულირება	132
თეა კვაბზირიძე - სახელმწიფო საინვესტიციო საქმიანობის რეალიზაციის ეკონომიკურ-სამართლებრივი მექანიზმები	136
კახა კობერიძე - მედიაცია სამოქალაქო სამართლებრივ ურთიერთობებში	141
ბექა ცერცვაძე - სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევა და მისი სამართლებრივი ასპექტები	146

ჰუმანიტარული მეცნიერებანი

მაია თევზაძე - კომუნიკაციური მნიშვნელობის ლინგვოპრაგმატიკული ხასიათი	150
ლარისა ვიკულოვა, ვეგენია სერებრენიკოვა - აქსიოსფერო და მისი ასახვა პიროვნების მაიდენტიფიცირებელ მსჯელობებში	154
მაია თევზაძე, ნინო სანაია - კულტურათაშორისი კომუნიკაციის რიგ პრობლემათა აქტუალობა თანამედროვე სამყაროში	161
ვიქტორია დიასამიძე - შავი იუმორი და ცინიკური სიცილი	165
ნინო სანაია - „აზროვნების“ აღმნიშვნელი მეტაფორული მნიშვნელობის სტილისტური ასპექტი ფრანგულ ენაში	170
ვარდო ბერიძე - მეცნიერის პასუხისმგებლობის საკითხი ვერნერ ჰაიზენბერგის წიგნის - „ნაწილი და მთელი“ მიხედვით	173
ქეთო გალობერი - ევროპული მთარგმნელობითი ტრადიციების სათავეებთან - ელენე ზურაბაშვილი - დედის სახე ქართულ ხალხურ პოეზიაში	176
გაბა ლომიძე - მოდერნიზმი: ტექსტი და კონტექსტი	185
ნანი ლეონიძე - საქართველოს სიყვარულით	194

ბანათლების მეცნიერებანი

ლია მენტეშაშვილი - მოსწავლეთა აკადემიურ ჩამორჩენილობასა და მეორეწლიანობასთან ბრძოლის საკითხები	198
ნოდარ სარჯველაძე - პიროვნების დროითი ჰორიზონტი და მიღწევის სტრატეგიები	204
თინათინ იოსებიძე, ეფემია ხარაძე - იაკობ გოგებაშვილი ბუნებისმეტყველების სწავლების მნიშვნელობის შესახებ	207
ნატო შეროზია - მასწავლებლის მოტივაციის ძირითადი წყაროები	211
თინათინ შერვაშიძე - საინტერესო ლექციის აუცილებელი პირობა	215

Contents

Economic Sciences

Solomon Pavliashvili, Zurab Garakanidze - Institutional Problems of Economic Security and Infrastructural Challenges of Georgia -----	12
Gaioz Nadirashvili, David Jangulashvili - Humankind on the Edge of Millennium and World Commonwealth Globalization -----	20
Nadejda Grajevskaya - Comparative Analysis of Economic Systems: Specificity and Evolution -	28
Revaz Javakhishvili - Economy of Hungary and Characteristic of its Development -----	34
Maia Tetrushvili - Knowledge Economy -----	37
David Vekua, Archil Tsertsvadze - History of Insurance and its Stages of Development -----	43
Shota Veshapidze - Ilia Chavchavadze's Economic Views about the Landmarks of Open Economics: Free Trade and Protectionism -----	47
Tinatin Chkheidze, Ketevan Kveladze - Problems of Rational Utilization and Protection of Land Resources in Georgia -----	53
Levan Jangulashvili, Giorgi Tsaava - Peculiarities of Bank Management and Features of Financial Management in Bank -----	59
Vakhtang Burduli - Economic Situation of the Regions of Georgia and its Ways of Improvement	65
Giorgi Khantadze - Features of the Regulation of Banks' Risks in the Changing Environmental Conditions -----	70
Giorgi Kvabzirdze - Transformation of Economy in Georgia -----	75
Otar Shavishvili - About the Improvement of Tax Rate -----	78
Gocha Menaphire - Features and Importance of Free Economic Zone -----	81
Tinatin Zhorzholiani - Effect of Foreign Direct Investments in the Economy of Host Country (On the Example of the Construction Business of the Autonomous Republic of Adjara) -----	88

Agrarical Sciences

Magda Vadachkoria, Tengiz Nachkepani - Peculiarities of Agricultural Production -----	100
Murad Garuchava, Giorgi Parulava - Toxins - Natural Source for Biochemical Pollution of Food Products -----	103
Manana Tsintsadze, Natia Natroshvili, Giorgi Natroshvili - Poisoning of Bees -----	106
David Basiladze, Avtandil Kharazishvili, Maia Kobakhidze - Some Features of Thermal Processing of Sausage Products -----	109
Ekaterine Melikia, Maka Tsertsvadze - Influence of Climate Factors over the Storage of Fruit and Vegetables -----	115
Tamar Kakashvili - The Role of Biologically Active Food Additives in the Production of Food Products -----	120

Engineering

David Gubeladze - Peculiarities of the Definiton of Velocity Field of Riverbed -----	124
--	-----

Legal Sciences

Natela Maisuradze - Regulation of Legal Management of State -----	132
Tea Kvabziridze - Economic and Legal Mechanisms for the Implementation of the Investment Activities of the Government -----	136
Kakha Koberidze - Mediation in Civil Law Relationships -----	141
Beka Tsertsvadze - Insurance of Civil Liability and its Legal Aspects -----	146

Humanitarian Sciences

Maya Tevzadze - Lingvo-pragmatic Character of Communicative Meaning -----	150
Larisa Vikulova, Evgenia Serebrennikova - Axiosphere and its Reflection in Identifiable Discussion of a Person -----	154
Maya Tevzadze, Nino Sanaia - The Relevance of the Problems of Intercultural Communication in the Modern World -----	161
Victoria Diasamidze - Black Humor and Cynical Laughter -----	165
Nino Sanaia - Stylistic Aspect of the Metaphor Denoting “Thinking” in French -----	170
Vardo Beridze - The Issue of the Responsibility of a Scientist according to the book „The Part and the Whole” by Werner Heisenberg -----	173
Keto Galoberi - In the Beginning of European Translation Traditions -----	176
Elene Zurabashvili - Mother’s Image in Georgian Folk Poetry -----	180
Gaga Lomidze - Modernism: Text and Context -----	185
Nani Leonidze - With Love to Georgia -----	194

Education Sciences

Lia Menteshashvili - Questions of Fighting with Academic Backward and Pupils Remaining the Second Year -----	198
Nodar Sarjveladze - Person’s Time Horizon and Strategies of Achievement -----	204
Tinatin Iosebidge, Ephemias Kharadze - Iakob Gogebashvili about the Teaching Importance of Natural History -----	207
Nato Sherozia - Main Sources of Motivation for Teachers -----	211
Tinatin Shervashidze - Necessary Condition of Interesting Lecture -----	215

Содержание

Экономические науки

Соломон Павлиашвили, Зураб Гараканидзе - Институциональные проблемы безопасности экономики инфраструктурные вызовы Грузии -----	12
Гаиоз Надирашвили, Давид Джангулашвили - Человечество на рубеже тысячелетия и глобализация мирового содруества -----	20
Надежда Гражевская - Сравнительный анализ экономических систем: специфика и эволюция -----	28
Реваз Джавахишвили - Экономика Венгрии и особенности её развития -----	34
Майя Тетруашвили - Экономика знаний -----	37
Давид Векуа, Арчил Церцвадзе - Исторические предпосылки страхования и этапы её развития -----	43
Шота Вешапидзе - Экономические взгляды Ильи Чавчавадзе об ориентирах (фритрейдство и протекционизм) открытой экономики -----	47
Тинатин Чхеидзе, Кетеван Квеладзе - Проблемы оптимального использования и защиты земельных ресурсов в Грузии -----	53
Леван Джангулашвили, Гиорги Цаава - Специфика банковского менеджмента и особенности финансового менеджмента в банке -----	59
Вахтанг Бурдули - Экономическое состояние регионов Грузии и пути её улучшения -----	65
Гиорги Хантадзе - Особенности регулирования банковских рисков в условиях неустойчивой внешней среды -----	70
Гиорги Квабзиридзе - Трансформация экономики в Грузии -----	75
Отар Шавишвили - О совершенствовании налоговых ставок -----	78
Гоча Менапире - Важность и особенности свободной экономической зоны -----	81
Тинатин Жоржوليани - Эффект прямых иностранных инвестиций в экономике принимающей страны (На примере строительного бизнеса Автономной республики Аджарии) -----	88

Аграрные науки

Магда Вадачкория, Тенгиз Начкепиани - Сельскохозяйственные особенности производства -----	100
Мурад Гаручава, Гиорги Парулава - Токсины - естественные источники биохимического загрязнения пищевых продуктов -----	103
Манана Цинцадзе, Натия Натрошвили, Гиорги Натрошвили - Отравления пчел -----	106
Давид Басиладзе, Автандил Харацишвили, Майя Кобахидзе - Некоторые особенности термической обработки колбасных изделий -----	109
Экатерине Меликия, Мака Церцвадзе - Влияние климатических факторов над фруктов и овощей во время хранения -----	115
Тамара Какашвили - Роль биологически активных добавок в производстве продуктов питания -----	120

Инженерия

Давид Губеладзе - Своеобразие определения поля скорости на дне реки -----	124
---	-----

Юридические науки

Натела Маисурадзе - Правовое регулирование правления государством -----	132
Теа Квабзирдзе - Экономико-правовые механизмы реализации инвестиционной деятельности государства -----	136
Каха Коберидзе - Медиация в гражданско правовых отношениях -----	141
Бека Церцвадзе - Страхование гражданской ответственности и его правовые аспекты -----	146

Гуманитарные науки

Майя Тевзадзе - Лингво-прагматический аспект коммуникативного значения -----	150
Лариса Викулова, Евгения Серебренникова - Аксиосфера и её отражение в суждениях, идентифицирующих личность -----	154
Майя Тевзадзе, Нино Саная - Актуальность ряда проблем межкультурной коммуникации в современном мире -----	161
Виктория Диасамидзе - Черный юмор и циничный смех -----	165
Нино Саная - Стилистический аспект метафорического значения обозначающего «мышление» -----	170
Вардо Беридзе - Вопрос ответственности учёного по книге Вернера Хайзенберга – «Часть и целое» -----	173
Кето Галобери - У истоков европейских переводческих традиций -----	176
Елене Зурабашвили - Образ матери в грузинской народной поэзии -----	180
Гага Ломидзе - Модернизм: текст и контекст -----	185
Нани Леонидзе - С любовью к Грузии -----	194

Науки Просвещения

Лия Ментешашвили - Вопросы борьбы с академическим отстававшим учащихся и со второкурсниками -----	198
Нодар Сарджвеладз - Горизонт времени личности и стратегии достижения -----	204
Тинатин Иосебидзе, Ефемия Харадзе - Иакоб Гогешашвили о значении обучения природоведению -----	207
Нато Шерозия - Основные источники мотивации учителя -----	211
Тинатин Шервашидзе - Обязательное условие для интересной лекции -----	215
-	

აქონომიკის მახინჯი

სოლომონ პავლიაშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის რექტორი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

ზურაბ გარაყანიძე
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

ეკონომიკური უსაფრთხოების ინსტიტუციური პრობლემები და საქართველოს ინფრასტრუქტურული გამოწვევები

გასული 2015 წლის თავისებურება იყო ღარივების დეველოპმენტის პრობლემებზე ეროვნული ბანკის პრეზიდენტისა და ფინანსთა მინისტრის ქვეყნის პრემიერთან „ხელით მართვის რეჟიმში“ პერიოდულად შეკრება. აშკარაა, რომ ქვეყანაში არ არსებობს ეკონომიკური უსაფრთხოების საკითხებზე მომუშავე უწყებათაშორის ადმინისტრაციული სისტემა.

კრიზისების მართვის საბჭო უნდა იყოს უშიშროების ეროვნული საბჭოს შემადგენელი ნაწილი. ამის შესახებ „თავისუფალი დემოკრატების“ წევრმა ვიქტორ დოლიძემ პარლამენტში სიტყვით გამოსვლისას განაცხადა: „ჩვენ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, სად იქნება, ვისი დაქვემდებარების ქვეშ იქნება ეროვნული უშიშროების საბჭო, მაგრამ ის, რომ კრიზისების მართვის საბჭო უნდა იყოს ეროვნული უშიშროების საბჭოს შემადგენელი ნაწილი, ამაზე არავინ დაობს, ვინც საქმეში ჩახედულია და პროფესიული თვალთშეუხებელი ამ თემას“ და პრეზიდენტსაც მიმართა ამ ინიციატივით.

საბჭოების ფუნქციები გასამიჯნია

საქართველოს პრემიერ-მინისტრი გიორგი კვიციანიშვილი მიიჩნევს, რომ სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს ეროვნული უშიშროების საბჭოს შემადგენლობაში შესვლის მოთხოვნა, არსებული საკონსტიტუციო რეალობის გათვალისწინებით, არაა დეკლარირებული. ის სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს, რომ კრიზისული ვითარება უნდა იმართებოდეს ადმინისტრაციული ხელისუფლების მიერ, რომლის მეთაურია პრემიერ-მინისტრი. კრიზისული სიტუაციების ოპერატიულად მართვისათვის მთავრობას სჭირდება ეფექტური და ქმედითი ორგანო, რასაც ამ შემთხვევაში სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭო წარმოადგენს. „ბევრი კონსტიტუციით, როდესაც ადმინისტრაციული ხელისუფლების მეთაური იყო პრეზიდენტი, ბუნებრივია, რომ უშიშროების საბჭოში იყო აკუმულირებული ყველა ფუნქცია. დღევანდელი კონსტიტუციით, თუ კრიზისი გადადის საგანგებო მდგომარეობაში, მხოლოდ ამის შემდეგ ხდება გადაწყვეტილებების ნაწილის მიღება უშიშროების საბჭოს ფორმატში“, - აცხადებს პრემიერ-მინისტრი. საკმარისია აღინიშნოს, რომ აშშ-ს, ევროკავშირისა და დსთ-ს წევრი ქვეყნების ეროვნული უშიშროების საბჭოებში ყველაზე დიდი სტრუქტურული ქვედანაყოფები ეკონომიკური უსაფრთხოების სამსახურებია. საქართველოში ეს ფუნქცია არც ეუს-ს და არც კრიზისების მართვის საბჭოს არ გააჩნია. მიგვაჩნია, რომ პრემიერის მიერ საბჭოების ფუნქციების გამიჯვნის საკითხი მართებულად დაისვა. კერძოდ, თუ საქართველოს უსაფრთხოების ორი მაკორდინირებული ორგანო აქვს (ეს, მათი ფუნქციების მკაფიოდ გამიჯვნის პირობებში, ჩვენი აზრით, არა ნეგატიური, არამედ პოზიტიური შედეგის მომტანია), უნდა გაირკვეს, თუ რომელი მათგანი უწევს კოორდინაციას არასამხედრო უსაფრთხოების და რომელი სამხედრო უსაფრთხოების საკითხებს, რადგან სწორედ სამხედრო საკითხებია ამ ორ სტრუქტურაში დუბლირებული. ამავე დროს, კითხვებს ბადებს, თუ რატომაა სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს მუდმივი წევრი მაგალითად, ფინანსთა მინისტრი და არ არიან, ვთქვათ, ეკონომიკური განვითარების, ენერჯეტიკის ან შერიგებისა და სამოქალაქო თანასწორობის საკითხებში მინისტრები? იძულებით გადაადგილებულ პირთა და ლტოლვილთა უფლებების დარღვევა,

კავკასიაში არსებული კონფლიქტები, ეროვნული ვალუტის დევალვაცია, ენერგომომარაგების შეფერხება ან ტერიტორიის დეზინტეგრაცია, აღარ არიან ქვეყნის ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციით განსაზღვრული საფრთხეები, რისკები და გამოწვევები? მიგვაჩნია, რომ უშიშროებისა თუ კრიზისების მართვის საბჭოების ფუნქციებში საჭიროა აღმოიფხვრას დუბლირება და ისინი უნდა გაიმიჯნოს ქვეყნის 3 სტრატეგიული დონის დოკუმენტის ამოცანების მიხედვით. ესენია: „ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფცია“, „საფრთხეების შეფასების დოკუმენტი“ და „ეროვნული სამხედრო სტრატეგია“. ამ დოკუმენტებში შეტანილი ცვლილებების კვალობაზე პერიოდულად უნდა შეიცვალოს ზემოთ აღნიშნული საბჭოების დებულებებიც.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭო, როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების მაკოორდინირებელი, კონცენტრირებული უნდა იყოს ძირითადად ზემოაღნიშნული დოკუმენტებით განსაზღვრულ არასამხედრო ასპექტებზე. კერძოდ, საბჭოს 2014 წლის 6 იანვარს დამტკიცებული დებულების მე-2 მუხლით განსაზღვრულია ფუნქცია: შეიმუშავეს წინადადებებს მოვლენათა მიმე პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სხვა შედეგების თავიდან ასაცილებლად ან აღმოსაფხვრელად. მიგვაჩნია, რომ ეს მუხლი უნდა დაკონკრეტდეს და საბჭო არა მარტო „წინადადებების შემუშავებით“ შემოიფარგლოს, არამედ მან მოახდინოს არასამხედრო საფრთხეების კონცეპტუალიზაცია და მათი ადრეული გამოვლენა. რაც შეეხება ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციის შემუშავებასა და სხვა სამხედრო საკითხებს, ამით ეროვნული უშიშროების საბჭო უნდა დაკავდეს.

სწორედ ამგვარად ფუნქციონირებენ დასავლეთში აღმასრულებელი სტრუქტურები. ისინი მოქალაქეებს მოსალოდნელი წყალდიდობებისა და სხვა სტიქიური უბედურებების შესახებ რამდენიმე დღით ადრე აფრთხილებენ. მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში შეტყობინების ნაციონალური სისტემა მოქმედებს; იაპონია კი მოსახლეობის ინფორმირებისათვის ყოველწლიურად მილიონობით დოლარს ხარჯავს. მართალია დაზღვეული ამ ქვეყნებშიც არავინაა, თუმცა რისკები მინიმუმამდეა დაყვანილი. ადრეული შეტყობინებისა და მონიტორინგის სისტემების მნიშვნელობა საქართველოს კიდევ ერთხელ მწვავედ შეახსენა 2015 წლის 13 ივნისს მდინარე ვერეს ხეობაში მომხდარმა წყალდიდობამ. აღსანიშნავია მეორე მაგალითიც. 2016 წლის დასაწყისში აზერბაიჯანის შესაბამისმა სამსახურებმა ამ ქვეყანაში საქართველოდან საქონლის იმპორტი შეაჩერეს. აკრძალვის მიზეზად საქართველოში მსხვილ და წვრილფეხა რქოსან პირუტყვს შორის გავრცელებული ვირუსი - ცხვრის კატარალური ცხელება დაასახელეს. საქართველოს სურსათის ეროვნულმა სააგენტომ აღნიშნული ვირუსის არსებობა არ დაადასტურა. თუმცა სამწუხაროდ, რქოსანი პირუტყვის ექსპორტი შეფერხდა, რაც ლარის დევალვაციის პირობებში, ქვეყნის ეკონომიკურ უსაფრთხოებაზე უარყოფითად მოქმედებს. აუცილებელი იყო ამ ფაქტის სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს სხდომაზე დაუყოვნებლივ განხილვა, რათა ოფიციალურად მიღებული უწყებათაშორისი დასკვნა საქართველოში ამ ვირუსის არ არსებობის შესახებ ეპიზოლოგიის საერთაშორისო ბიუროსათვის და აზერბაიჯანული მხარისათვის გასაცნობად დავალებოდა საბჭოს მუდმივ წევრს – საგარეო საქმეთა მინისტრს. უფრო მეტიც, საქართველოს მრავალ კონფესიანურობისა და მრავალეთნიკურობის პირობებში კარგი იქნებოდა საბჭოს აპარატს შეექმნა ეთნოპოლიტიკური ამბოხებების წინასწარი გამოვლენის პროგრამა SQL-ში ან VisualFoxPro-ში. ამ პროგრამებს კალენდარული თარიღების ცვლილების ფუნქცია აქვს. ეთნოპოლიტიკური ამბოხების საფრთხეების გამოვლენის საფუძველი იქნება წინასწარ კონცეპტუალიზებული ძირითადი და კატალიზური ინდიკატორების სისტემა, რომელსაც სხვადასხვა უწყებები თავიანთი რაიონული ქვედანაყოფებიდან პერიოდულად (ვთქვათ ყოველთვე), საბჭოს აპარატს მოაწვდიან შესაბამის კომპიუტერულ პროგრამაში შესატანად. მიღებული ძირითადი და კატალიზური მაჩვენებლების ზღვრულ (Marginal) მაჩვენებლებთან კომპიუტერული პროგრამის მიერ შედარება (მაჩვენებლების ეს „კრიტიკული“ დონეები სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია) საშუალებას იძლევა ეთნოპოლიტიკური საფრთხეების ადრეული გამოვლენისას და შესაბამისი ინდიკატორების გადაკვეთის წერტილი კომპიუტერის მონიტორზე წითლად იწყებს ციმციმს. მაგალითად, თუ რეგიონიდან მოცემულ თვეში ცენტრალურ ბიუჯეტში არ გადაირიცხა ცენტრალური

ბიუჯეტის კუთვნილი თანხა „საბიუჯეტო კოდექსით“ განსაზღვრული თანაფარდობით (ძირითადი ინდიკატორი) და ამავდროულად დაზიანდა დედაქალაქთან დამაკავშირებელი რკინიგზა, საავტომობილო გზები (კატალიზური ინდიკატორები), ეს ნიშნავს, რომ ამ ინდიკატორების გადაკვეთის წერტილი მოცემული რეგიონის ადრეული გამოვლენის პროგრამაში წითლად დაიწვებს ციმციმს, რაც გადაწყვეტილების მიმღებს აფრთხილებს, რომ ამ რეგიონში გააქტიურდა ცენტრიდანული ტენდენციები და საჭიროა სასწრაფოდ ორგანიზაციული ზომების მიღება (საბჭოს სხდომის მოწვევა, თათბირის გამართვა და ა.შ.)

ინფრასტრუქტურული კვაზი უსაფრთხოების დოქტრინის კრახი

საქართველოსა და ევროკავშირის შორის „ასოცირების ხელშეკრულების“ გაფორმებით წარმოქმნილი ახალი რეაქციების გათვალისწინებით, საქართველოს პირველად მიეცა შესაძლებლობა რეალურად ჩაერთოს გლობალური ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესებში. ეს ამოცანა შესაძლებელია წარმატებით გადაიტარას ევროპა-აზიის სატრანსპორტო-საკომუნიკაციო სივრცის – „ახალი აბრეშუმის გზის“ უსაფრთხოების უზრუნველყოფისა და ქვეყნის გეოეკონომიკური ინტერესების ჰარმონიზაციის პირობებში.

რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის ომამდე ექსპერტების უმეტესობა თვლიდა, რომ სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, საქართველოს უსაფრთხოებას მასზე გამავალი სატრანსპორტო კომუნიკაციები, განსაკუთრებით „საუკუნის პროექტები“ უზრუნველყოფდნენ. მიხნეული იყო, რომ ამ პროექტებით ქვეყანას ეძლევა შანსი, აქტიურად ჩაერთოს მსოფლიო ინტეგრაციულ პროცესებში. ამიტომ, სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარებისათვის უმნიშვნელოვანესი პირობა იყო. ამ დოქტრინას შეიძლება „ინფრასტრუქტურული კვაზი უსაფრთხოება“ ვუწოდოთ. ამის მიზეზი ისაა, რომ მთავრობის მიერ სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარების ჰიპერტროფირების ფონზე იგნორირებული იყო ამ ინფრასტრუქტურაზე მოქმედი საგარეო საფრთხეების ადრეული გამოვლენა. საინტერესოა, რომ 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის დროს რუსული ჯარებიდან, სავარაუდოდ, დასავლეთზე ფსიქოლოგიური ზემოქმედებისათვის, ვითომდა არაზუსტად ნასროლი რამდენიმე ჭურვი და რაკეტა საქართველოზე გამავალი სამხრეთის ენერჯო დერეფნის მილსადენების უშუალო სიახლოვეს აფეთქდა. ასევე ცნობილია, რომ 2008 წლის აგვისტოში რუსული არმია, დაახლოებით 25 კმ-იანი ფრონტით მოადგა საქართველოში გაყვანილ მილსადენებს. მან ასევე დაიპყრო შავი ზღვის ფოთისა და ყულევის პორტები, მაგრამ ეს კომუნიკაციები არ გაუნადგურებია. ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანისა და ბაქო-სუფსის ნავთობსადენები და „სამხრეთ კავკასიური გაზსადენი“, რომლებიც რუსეთის შემოჭრამდე თურქეთში ტერორისტების თავდასხმის მიზეზით იყო გაჩერებული, საომარი მოქმედებების შეწყვეტის შემდეგ მალევე ამოქმედდა. რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს კონფლიქტმა დაგვანახა, რომ ევროკავშირის „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ სიცოცხლისუნარიანობა არა „ინფრასტრუქტურულ კვაზი უსაფრთხოებაზე“, არამედ შავი ზღვისპირეთში რეგიონალურ უსაფრთხოებაზეა დამოკიდებული.

სამწუხაროდ არავინ გაითვალისწინა, რომ დღემდე რუსეთ-სომხეთის სახმელეთო გზის არარსებობის გამო, მოსკოვის მოკავშირე სომხეთში არსებული რუსეთის ფედერაციის გიუმრის სამხედრო ბაზის ერთ-ერთ მოვალეობად, მეზობელ ქვეყნებზე ძალისმიერი ზემოქმედების გარდა, რჩება დასავლური ენერჯომარშრუტების დესტაბილიზაცია. ვანაძორში და იჯევანში, სომხეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთში საქართველოსა და აზერბაიჯანის საზღვრებთან, რუსეთი მეორე ბაზის გახსნასაც გეგმავს. ამ ბაზიდან უშუალო მუქარა შეექმნება სატრანსპორტო-ენერგეტიკულ პროექტებს აზერბაიჯანსა და საქართველოში. ამიტომ, მომავალი ბაზის მანევრულობას ერევანი და მოსკოვი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ. ამ ბაზაზე იგეგმება საშუალო დიპაზონის რადიოსალოკაციო სადგურის აგება, რამაც მეზობელი ქვეყნების სატრანსპორტო-საკომუნიკაციო ობიექტების თავზე საჰაერო სივრცე უნდა გააკონტროლოს. ბაზაზე გიუმრიდან, სავარაუდოდ, გადასროლილი იქნება ორი საზენიტო-სარაკეტო პოლკი 500 სამხედრო მოსამსახურით.

აღნიშნული საფრთხეების გასანივრებლად საჭიროა ინფრასტრუქტურული უსაფრთხოების დაბალანსებული პოლიტიკის გატარება. კერძოდ, „ახალი აბრეშუქის გზის“ ერთ-ერთი დანიშნულება 2016 წლის ბოლოდან, როდესაც „ნატო“ ავღანეთიდან ტვირთის გამოტანას დაიწყო, ინფრასტრუქტურის ზემოაღნიშნული საფრთხეებიდან დაცვა იქნება. მიგვაჩნია, რომ სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოში უნდა დამუშავდეს ახალი გეოეკონომიკური მიდგომა. ეკონომიკის სამინისტროში კი, სატრანსპორტო დერეფნის სამმართველოსთან შეიქმნას მარკეტინგული ჯგუფი, რომელიც გადამზიდავებთან და ექსპედიტორებთან იმუშავებს, რათა სატარიფო და არასატარიფო ბარიერების შეზღუდვით გაადვილდეს მათი ოპერირება. თავის მხრივ, „ნატოსთვისაც“ პრიორიტეტულია ავღანური ტვირთებისათვის დივერსიფიცირებული გზები. საქართველოს, თავისი გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე, შეუძლია გაატაროს ეს ტვირთები, რაც ქვეყანას გარკვეულ შემოსავალს მოუტანს. საქართველო შესთავაზებს „ნატოს“ ავღანეთიდან ჯარისკაცებისა და ტვირთის გადმოზიდვას უმოკლესი ბაქო-თბილისი-ყარსის რკინიგზით. სავარაუდოდ, „ნატო“ აუცილებლად გამოიყენებს საქართველოს შეთავაზებას, რადგან მას ავღანეთში წლების მანძილზე დაგროვილი უზარმაზარი ტვირთის უკუტრანზიტის არაერთი გზა ესაჭიროება, და ამასთან, სახმელეთო გადაზიდვა, საჰაეროსთან შედარებით გაცილებით იაფი ჯდება. ზოგიერთი მოსაზრების თანახმად, ავღანეთიდან გადმოსაზიდი ტვირთის ნაწილი შესაძლოა, საქართველოშიც დარჩეს. ეს მაგალითად, შესაძლოა იყოს საგზაო ტექნიკა, სატრანსპორტო საშუალებები, თუ სხვადასხვა სახის ლოგისტიკური ინვენტარი. ამ პროცესში ჩართვა საქართველოს მეტ უსაფრთხოებას მოუტანს. ამ ტვირთს, გარდა იმისა, რომ სამოქალაქო მომსახურება სჭირდება, ასევე საჭიროა გარკვეული უსაფრთხოების გარანტიები, და შესაბამისად, განხორციელდება ზეწოლა ნებისმიერ ქვეყანაზე, რომელიც საქართველოს დაემუქრება. მნიშვნელოვანია, რომ როგორც ავღანეთის სამშვიდობო მისიის პარტნიორი ქვეყანა, საქართველო დაფიქსირდება ასევე ISAF-ის სატრანსპორტო გადაზიდვებში მონაწილეობითაც. ამასთან, შეთანხმება ისე უნდა გაფორმდეს, რომ მომავალში ის გამოყენებულ იქნეს ეკონომიკური მიზნებისათვისაც. მიგვაჩნია, რომ ამ საკითხებზეც სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს აპარატი უნდა მუშაობდეს.

საქართველოს ინფრასტრუქტურული გამოწვევები

ჯერ კიდევ 2009 წელს აზერბაიჯანის ხელისუფლება ირწმუნებოდა, რომ 2015 წლისათვის რესპუბლიკაში ნავთობის წარმოება ყოველწლიურად 60-65 მლნ ტონას მიაღწევდა, რაც საქსპორტო მილსადენებს სრულად შეავსებდა. თუმცა, 2010 წლის III კვარტალში ქვეყანაში ნავთობის მოპოვების პიკის მიღწევის შემდეგ (ამ წელს მოპოვებულ იქნა 50.83 მლნ ტონა ნავთობი), ამ მაჩვენებლის კლება შეინიშნება. კერძოდ, 2011 წელს აზერბაიჯანში ნავთობის მოპოვებამ 45.3 მლნ ტონა შეადგინა, ნაცვლად საპროგნოზო 51.4 მლნ ტონისა; 2012 წელს – 43.9 მლნ ტონა, ნაცვლად 46 მლნ ტონისა; 2013 წელს დაგეგმილი იყო ნავთობისა და გაზის კონდენსატის მოპოვება 43.2 მლნ ტონის ოდენობით. აზერბაიჯანის სახელმწიფო სტატისტიკური კომიტეტის მონაცემებით, შემცირების ტრენდი 2013 - 2014 წლებშიც შენარჩუნებული იყო და ეს ახალი ჭაბურღილების ბურღვის, შეღწევა ახალი პლატფორმების დადგმისა და ნანოტექნოლოგიების დანერგვის, ანუ ინვესტირების პირობებში ხდება. შედეგად, სახეზეა საქართველო და ნავთობის რეექსპორტის კლება. კერძოდ, 2012 წელს ექსპორტის მოცულობა წინა წლის ექსპორტზე 7.5%-ით ნაკლები იყო: თუ 2011 წელს ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენით 32.2 მლნ ტონა ნავთობის ტრანსპორტირება განხორციელდა, 2012 წელს ამ მაჩვენებელმა 29.67 მლნ ტონა შეადგინა. ეს ტენდენცია 2013 წელსაც გაგრძელდა. ამავე დროს, 2013 წლის იანვარ-ნოემბერში ბაქო-ნოვოროსიისკის ნავთობსადენით 1.6 მლნ ტონა ნავთობი იქნა გადატვირთული, რაც გასული წლის ამავე პერიოდის მაჩვენებელს 13.7%-ით ჩამორჩება; ბაქო-სუფსის ნავთობსადენით გადაიტვირთა 2.5 მლნ ტონა ნედლეული, რაც 2012 წლის ანალოგიური პერიოდის მონაცემზე 3.7%-ით ნაკლებია; 2013 წელს ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანით 8.6 მლნ ტონა თურქმენული ნავთობის ტრანსპორტირების დაწყებამ პოზიტიურად ვერ შეცვალა სიტუაცია და ამ მილით სულ 18.3 მლნ ტონა ნავთობი გაიგზავნა, რაც 2012 წლის ამავე პერიოდის მაჩვენებელზე 1.4%-ით ნაკლებია. პოზიტიურად ვერ შეცვალა

მდგომარეობა 2014 წელს ამ მილით 4 მლნ ტონა ყაზახური ნავთობის დამატებით ტრანსპორტირებამაც.

გარდა კასპისპირეთიდან საქართველოს გავლით გადასახიდი ნავთობის მოცულობის შემცირებისა, არსებობს ე.წ. ინსტიტუციური რისკიც. კერძოდ, თუ თენგიზიდან (ყაზახეთი) ნოვოროსიისკამდე (რუსეთი) მხოლოდ რკინიგზაა ნავთობის სატრანსპორტო კომპონენტი, საქართველოზე გამავალი მარშრუტი ყაზახეთის რკინიგზასა და საპორტო ტერმინალებს, შემდეგ კასპის სანაოსნოს ბორანს, აზერბაიჯანულ საპორტო ტერმინალებს, აზერბაიჯანის რკინიგზას, საქართველოს რკინიგზასა და საქართველოს საპორტო ტერმინალებს გაივლის. შედეგად ვიღებთ ექვსკომპონენტიან საქსპორტო მარშრუტს, რომლის ჯამური ტარიფი, რა თქმა უნდა, რუსულზე მაღალი გამოდის. ამასთან, რეგიონში ჩვენი გეოეკონომიკური კონკურენტი, რუსეთი, დივერსიფიცირებულ სატარიფო პოლიტიკას ახორციელებს. ამაში მას ხელს დიდი ტერიტორია უწყობს, რაც დამადაბლებელი კოეფიციენტების გამოყენების საშუალებას იძლევა; ს/ს „რუსეთის რკინიგზების“ (РЖД) ხელშია შავი ზღვის ნავმისადგომების, სხვადასხვა სათავსოებისა (დაჭირხეული/გათხევადებული გაზის, ნავთობ-ქიმიური ტვირთების და ა.შ.) და მოძრავი შემადგენლობის უმეტესობა. მას გააჩნია მძლავრი კვლევითი ცენტრი, რომელიც მხოლოდ საკუთარი ტარიფების კონკურენტუნარიანობას იკვლევს; ერთი მესაკუთრის, РЖД-ს მიერ, სხვადასხვა ბერკეტების გამოყენება შესაძლებელს ხდის РЖД-ს ტარიფის შემცირებას.

რუსეთისაგან განსხვავებით საქართველოში არ არსებობს „რკინიგზის განვითარების სტრატეგია“, რომელშიც დარგის განვითარების ძირითადი მიმართულებები იქნება გამოყოფილი. კერძოდ, ახალი არეალის ათვისება, დამატებითი ფრახტის მოზიდვა, რაც თავისთავად გაზრდის ქვეყნის სატრანზიტო ფუნქციას. „სტრატეგია“ თავისთავად რკინიგზის ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაციას გულისხმობს. არსებობს სხვა პრიორიტეტებიც, რაც საბოლოო ჯამში ემსახურება ერთ მთავარ მიზანს – გაზარდოს ახალი აბრეშუმის გზის, სატრანზიტო მაგისტრალის გეოეკონომიკური კონკურენტუნარიანობა და ის უფრო მიმზიდველი გახდეს სხვა დერეფნებთან მიმართებაში.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, ცენტრალური აზიის ტვირთების მოსაზიდად, „ახალ აბრეშუმის გზას“ საქართველოს მთავრობის უფრო მეტი სახელმწიფო მხარდაჭერა სჭირდება, რაც სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს აპარატის საშუალებით უნდა განხორციელდეს. კერძოდ: TRACECA-ს კონკურენტუნარიანობის შესანარჩუნებლად სასურველია კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან მუშაობის მუდმივად კოორდინაცია და მათთან შეთანხმებული სატარიფო პოლიტიკის გატარება. წინა წლებთან შედარებით, 2012–2015 წლებში რკინიგზისა და პორტების ტვირთზიდვის შემცირება, გარკვეულ ნეგატიურ პროცესებზე მიგვანიშნებს.

კარგი იქნება ტრანსპორტირებაში ჩართულ რკინიგზებთან, საბორნე გადასასვლელებთან და პორტებთან „ლოჯისტიკური ჯაჭვის“ შექმნა და ბიზნესმენებისათვის შეთავაზება. ამ პროცესში აქტიურად უნდა ჩაერთონ საქართველოს დიასპორისა და დიპლომატიური წარმომადგენლები ცენტრალურ აზიაში, ჩინეთსა და ინდოეთში. უნდა მოხდეს წარმოებისა და გადაზიდვების მიმართულებების კომპლექსური ანალიზი და ამით პოტენციური მოსაზიდი ტვირთის დადგენა.

საჭიროა ტრანსპორტის სამინისტროს შექმნა – ტრანსპორტსა და გაზს ერთი „პატრონი“ სჭირდება. მანამდე კი რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის, სავარეო და ეკონომიკური განვითარების სამინისტროებმა უნდა შეისწავლონ ცენტრალურაზიური ფრახტი (6-8 მლნ ტონის ანუ პოტენციურად მოსაზიდი მოცულობა, რაც დამატებითი ტვირთების მოზიდვისა და ე. წ. „გამჭოლი“ ტარიფების ამოქმედების, ახალი საბორნე მიმართულებების გახსნის პირობებშია შესაძლებელი). სავარაუდოდ, წლიურად 8-10 მლნ ტონა ტვირთი აზიიდან ევროპის მიმართულებით გადაიზიდება ალტერნატიული, რუსეთზე გამავალი დერეფნების გამოყენებით. მეზობლებთან შეთანხმებული სატარიფო პოლიტიკის განხორციელების შემთხვევაში შესაძლებელი იქნებოდა ამ ნაკადის მოზიდვა.

აუცილებელია ტვირთის მფლობელების, უზბეკი, თურქმენი და ყაზახი მეწარმეების გამოვლენა და მათთან მოლაპარაკებების წარმართვა ისე, რომ მოხდეს გარანტირებული მოცულობის საქართველოში ტრანსპორტირების შემთხვევაში, ტარიფის დაკლებაზე შეთანხმება. კასპიაზე საჭიროა ბორნებისა და გენერალური ოპერატორის სისტემის

ამოქმედება. ანდა დაიწყო მოლაპარაკებები აზერბაიჯანთან „გამჭოლი“ ტარიფის დაწესებაზე ისეთი ტვირთისათვის როგორცაა: ბამბა, ნავთობი, ხორბალი, ნახშირი, მომავალში – თხევადი გაზი.

ფოთისა და ბათუმის პორტები 100%-იანი სახელმწიფო წილობრივი მონაწილეობით არსებული საწარმოებია. მიუხედავად იმისა, რომ 2006 წელს გაუქმდა ტრანსპორტის ყოფილი მინისტრის №42 ბრძანების პირველი ნაწილი, რითაც ნავსადგურებს მიეცათ უფლება დამოუკიდებლად განახორციელონ დატვირთვა-გადმოტვირთვის სამუშაოების ტარიფების რეგულირება, სახელმწიფოს, როგორც მესაკუთრეს, შეუძლია პარტნიორის უფლების გამოყენება და საპორტო მომსახურების სატარიფო განაკვეთების შემცირების მიზნით გადახედვა, რათა ისინი შავი ზღვის თურქული და რუსული პორტების ტარიფებთან შედარებით, კონკურენტუნარიანი გახდნენ.

საქართველოს პორტებმა ტვირთბრუნვის უფრო მეტად დივერსიფიცირება უნდა მოახდინონ, რათა მათ პერსპექტივაში შეძლონ ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების გადაზიდვების შემცირებით მოსალოდნელი დანაკარგების „მშრალი ტვირთებისა“ და კონტეინერების გადაზიდვების ზრდით კომპენსირება.

საქართველოს ნავსადგურების (ფოთი, ბათუმი, ყუღევი) ტვირთების გატარების ჯამური შესაძლებლობა წელიწადში 40 – 45 მლნ ტონას შეადგენს. დღეს ტრანზიტული ტვირთნაკადის მოცულობა 20-25 მლნ ტონაა (რკინიგზა+საავტომობილო ტრანსპორტი), ანუ საქართველოს საზღვაო ნავსადგურების პოტენციური შესაძლებლობა დაახლოებით სანახევროდ არის დატვირთული. ამასთან გასათვალისწინებელია, რომ ყარსი – ახალქალაქის რკინიგზის 2015 წლის ბოლოს ექსპლუატაციაში შესვლის შემდეგ სატრანზიტო ნაკადის ნაწილი დააკლდება საქართველოს ნავსადგურებს. ამასთან, ბოლო 10 წლის განმავლობაში რეგიონებს შორის საქონელბრუნვის ზრდის გლობალური ეკონომიკური მაჩვენებლები არ გამოირჩევა ზრდის მაღალი ტემპებით და, ამავე დროს, ადგილი აქვს სხვა დერეფნების მხრიდან გამძაფრებულ კონკურენციას. ამიტომ საქართველოში ანაკლიის, წლიურად 100 მლნ ტონა წარმადობის პორტის მშენებლობა გამართლებული იქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ აქცენტი გაკეთდება იმ სპეციფიკურ ტვირთებზე (ხორბალი, ბამბა, გათხევადებული გაზი და ა.შ), რომელთა გადამუშავებაც სხვა მეზობელ კონკურენტ ნავსადგურებში (თურქეთი, უკრაინა, რუსეთი) შეზღუდულად ან საერთოდ არ ხორციელდება.

ათწლეულების შემდეგ TRACECA-ს ხელშეკრულების ქვეყნები უკვე მოიცავენ გლობალური სივრცის უზარმაზარ ნაწილს ამერიკიდან იაპონიამდე. ამ სივრცეზე „ახალი აბრეშუქის გზა – ეკონომიკური სარტყელის“ პროექტის განხორციელება ხელს შეუწყობს ევროპის, სამხრეთ კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნების მჭიდრო თანამშრომლობას, მათი სუვერენიტეტის, პოლიტიკური და ეკონომიკური დამოუკიდებლობის განმტკიცებას, მსოფლიო ბაზრებთან ალტერნატიული სატრანსპორტო და სატრანზიტო კომუნიკაციებით მათ დაკავშირებას. სასიხარულოა, რომ 2008 წლის ომის შემდეგ საქართველო ისევ ამ კომუნიკაციების გზაზეა. მიგვაჩნია, რომ ამ საკითხების უწყებათაშორის კოორდინაციას სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს აპარატი უნდა ახორციელებდეს. ამასთან, ქართველი ექსპერტები ნაკლებად აქცევენ ყურადღებას იმ ფაქტს, რომ რუსეთის მიერ 2014 წლის მარტში ყირიმის ანექსიისა და 2014 წლის ნოემბრის ბოლოს აფხაზეთთან ე.წ. მოკავშირეობისა და სტრატეგიული პარტნიორობის შეთანხმების გაფორმების შედეგად კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა ევროკავშირის „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ პროექტები. კერძოდ ისინი, რომლებიც საქართველოს ტერიტორიის ტრანზიტისათვის გამოყენებას გულისხმობენ. ამ „დერეფანს“ დასავლეთი „ერთ მუშტად უნდა შეეკრა“ და ის რუსულ ენერგომატარებლებზე საბედისწერო დამოკიდებულებისაგან ეხსნა, მაგრამ რუსეთის მიერ ყირიმისა და აფხაზეთის ფაქტობრივი ანექსიით საფრთხე დღეს სწორედ „დერეფანს“ შეექმნა. მიგვაჩნია, რომ უწყებათაშორისი ხასიათიდან გამომდინარე, ამ საკითხებზეც სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს აპარატი უნდა მუშაობდეს.

საქმე ის არის, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე გაეროს წევრი სახელმწიფოები მიერთებულნი არიან გაეროს 1982 წლის „საზღვაო კონვენციას“ (UN Maritime Convenciaon), რომლითაც დადგენილია 12 საზღვაო მილიანი ტერიტორიული წყლები და 200 მილიანი

განსაკუთრებული საზღვაო ეკონომიკური ზონები. შავი ზღვის წაგრძელებული გეომეტრიის გამო, მისი ჩრდილოეთ-სამხრეთის ნაპირები ჯამში 400 მილს ვერ აღწევს. ამიტომ, ამ ზღვაზე განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონად არა 200 მილი, არამედ ქვეყნებს შორის თანაბრად დაშორებული ხაზი, ანუ „მოდიფიცირებული მედიანა“ ითვლებოდა. ზღვას ე.წ. ნეიტრალური წყლები არ გააჩნია.

ყირიმისა და აფხაზეთის ანექსიამდე უკრაინისა და თურქეთს განსაკუთრებული ზონების ყველაზე დიდი სეგმენტები ჰქონდათ. სწორედ ამის გამო, უკრაინის გვერდის ამქცევი რუსული „სამხრეთის ნაკადის“ ნოვოროსიისკი-ვარნას საზღვაო სექციის გასაყვანად რუსეთი, მთელი რიგი დათმობების ფასად, თურქეთს 2009 წელს შეუთანხმდა. გასული წლის ბოლომდე იმავე თემაზე რუსეთ-თურქეთის მოლაპარაკებები „თურქული ნაკადის“ ირგვლივაც მიმდინარეობდა. თუმცა, 2015 წლის 24 ნოემბერს რუსული ბომბდამშენის ჩამოგდებას ეს კონტაქტები შეაჩერა და რუსეთის მიერ ძალისხმევის ისევ „სამხრეთის ნაკადზე“, ანუ ევროკავშირის წევრის, ბულგარეთის მარშრუტზე გადატანა გამოიწვია. ამიტომ დასავლელი ექსპერტები, ევროზონის ფინანსური პრობლემების ფონზე, არ გამორიცხავენ „დერეფნის“ მილსადენების გაიფების მიზნით, მათი სხვადასხვა ფორმით ტრანსფორმაცია-პარამონიზაციას, რომელთა პროექტებიც სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს აპარატის ეგიდით უნდა განიხილებოდეს.

ამრიგად, სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვისა და ეროვნული უშიშროების საბჭოების სამხედრო და არასამხედრო ფუნქციების მკვეთრი გამოჯენა ორივე სტრუქტურის „მარგიქმედების კოეფიციენტს“ გაზრდის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. პავლიაშვილი ს., გარაყანიძე ზ., საქართველოს სატრანზიტო დერეფანი, პრობლემები და პერსპექტივები, თბ., 2014.
2. პავლიაშვილი ს., ჯანგულაშვილი ლ., ტრანსპორტი და კომუნიკაციები, საქართველოს ეკონომიკა, თბ., 2012.
3. პავლიაშვილი ს., კიწმარიშვილი ბ., საქართველოს სატრანსპორტო დერეფანი, როგორც საერთაშორისო ინტეგრაციის და ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების მნიშვნელოვანი ფაქტორები, ჟურნალი „ახალი ეკონომისტი“, 2012, №1.
4. პავლიაშვილი ს., ჯანგულაშვილი ლ., ქართული ეკონომიკის ლაბირინთებში, ჟურნალი „ახალი ეკონომისტი“, 2013, №4.
5. პავლიაშვილი ს., გარაყანიძე ზ., გლობალიზაცია და ენერგეტიკული პოლიტიკის თანამედროვე გამოწვევები, სამეცნიერო შრომების კრებული – თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, VI, 2013.

**სოლომონ პავლიაშვილი, ზურაბ გარაყანიძე
ეკონომიკური უსაფრთხოების ინსტიტუციური პრობლემები და
საქართველოს ინფრასტრუქტურული გამოწვევები
რეზიუმე**

სტატიაში გაანალიზებულია სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს ეროვნული უშიშროების საბჭოს შემადგენლობაში შესვლის მიზანშეწონილობა. ნაჩვენებია, რომ კრიზისული ვითარება უნდა იმართებოდეს აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ, რომლის მეთაურია პრემიერ-მინისტრი. კრიზისული სიტუაციების ოპერატიულად მართვისათვის მთავრობას სჭირდება ეფექტური და ქმედითი ორგანო, რასაც ამ შემთხვევაში სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭო წარმოადგენს.

ავტორების აზრით, პრემიერის მიერ საბჭოების ფუნქციების გამოჯენის საკითხი მართებულადაა შეფასებული. მიჩნეულია, რომ სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭო, როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების მაკორდინირებელი, კონცენტრირებული უნდა იყოს ძირითადად არასამხედრო ასპექტებზე. კერძოდ, მან უნდა შეიმუშავოს წინადადებები მოვლენათა მძიმე პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სხვა შედეგების თავი-

დან ასაცილებლად ან აღმოსაფხვრელად. მიგვაჩნია, რომ მან უნდა მოახდინოს არასამხედრო საფრთხეების კონცეპტუალიზაცია და მათი ადრეული გამოვლენა. რაც შეეხება ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციის შემუშავებასა და სხვა სამხედრო საკითხებს, ამით ეროვნული უშიშროების საბჭო უნდა დაკავდეს. მიღებულია დასკვნა, რომ ქვეყნის „აზია-ევროპის ხიდის“ გეოპოლიტიკური ფუნქციიდან გამომდინარე, სახელმწიფო უსაფრთხოებისა და კრიზისების მართვის საბჭოს ეგიდით უნდა წარიმართოს ინფრასტრუქტურული უსაფრთხოების ანალიზიც.

Solomon Pavliashvili, Zurab Garakanidze
Institutional Problems of Economic Security and Infrastructural Challenges of Georgia
Summary

The expediency of integration of State Security and Crisis Management Council in the National Security Council is analysed in the article. It is shown that the crisis situation should be managed by the executive government led by the Prime Minister. For operative management of crisis situation the government needs effective body which in this case is represented as the State Security and Crisis Management Council.

According to authors the issue of separation of functions of councils is rightly evaluated by the prime minister. It is considered that the State Security and Crisis Management Council as a coordinating one of executive government should basically focus on non-military aspects. Particularly, it should develop proposals to avoid and eliminate hard political, social, economic, ecological and others results. Authors believe that it should conceptualize non-military threats and its early detection. As for the elaboration of national security concept and other military issues, National Security Council should be responsible to manage such issues.

To draw the conclusion, depending on geopolitical function of “Asia-Europe Bridge” of the country, under the auspices of State Security and Crisis Management Council the analysis of infrastructural security should be also made.

Соломон павлиашвили, Зураб Гараканидзе
Институциональные проблемы безопасности экономики и инфраструктурные вызовы Грузии
Резюме

В статье проанализирована целесообразность включения в состав совета национальной безопасности совета государственной безопасности и управления кризисными ситуациями. Показано, что кризисные ситуации должны управляться исполнительной властью, лидером которой является премьер-министр. Для оперативного управления кризисными ситуациями правительству требуется создание эффективного соидательного органа. Таковым на данный момент представляет совет государственной безопасности и управления кризисными ситуациями.

По мнению авторов статьи, вопрос разграничения функций совета правильно расценён премьер-министром. Высказано мнение о том, что совет государственной безопасности и управления кризисными ситуациями, как координирующий орган исполнительной власти, должен быть концентрирован на вопросах невоенных. А конкретнее, он должен вырабатывать предложения, как предотвратить или упразднить тяжолые последствия политических, социальных, экономических и экологических явлений.

Считаем, что этот орган должен концептуализировать и выявлять на раннем этапе невоенные опасности. А что же касается концепции национальной безопасности и прочих военных вопросов, ими должен заниматься совет национальной безопасности. В статье принято решение, что исходя из геополитической функции «моста Азия-Европа» страны, под эгидой совета государственной безопасности и управления кризисными ситуациями должен проводиться и анализ инфраструктурной безопасности.

გაიოზ ნადირაშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი
დავით ჯანგულაშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

კაცობრიობა ათასწლეულის ზღვარზე და მსოფლიო თანამეგობრობის გლობალიზაცია

ადამიანი ჩვენს პლანეტაზე მცხოვრები ყველა სხვა არსებისაგან განსხვავებით გონიერია (Homo Sapiens). იგი მარტო ბიოლოგიური კი არა, ბიოლოგიურ-სოციალური არსებაა. ადამიანი გარემო პირობებთან იმდენად არაა ადაპტირებული, რამდენადაც მის ადაპტირებას თავისთვის ახდენს. ასეთი ადაპტირების შემდეგ XX საუკუნეში ცივილიზაციის პროცესი ისე სწრაფად განვითარდა, რომ ადამიანი იძულებული გახდა ბოთლიდან ამოვარდნილი ჯინი გაესხენებინა. თავბრუდამხვევად იზრდებოდა ადამიანის ენერგოშეიარაღება და ყველა სახის რესურსის მოხმარება (ენერგეტიკულს, მინერალურს, ბიოლოგიურს, წყლის).

პლანეტის მნიშვნელოვან ნაწილზე ბუნებრივი გარემოს მძლავრი რადიოაქტიური, ქიმიური, ბიოლოგიური დაბინძურება მოხდა. ბუნებრივმა ეკოსისტემამ მნიშვნელოვანი დეგრადაცია განიცადა, მოხდა ნიადაგის დაშლა, გაუდაბნოება, ჭაობების ამოშრობა, გაუტყეურება, ბიოლოგიურ მრავალსახეობათა შემცირება.

XX საუკუნის ბოლოს საზოგადოების უნარისა და შესაძლებლობის ეიფორია „დავიმორჩილოთ ბუნება“ საშიშმა მოლოდინმა შეცვალა იმის შესახებ, თუ რა მოელოდა კაცობრიობას. ადამიანებმა დაიწყეს გამოსავლის ძებნა და ფიქრი თუ როგორ შეიძლებოდა „დაგვემილი საფანგიდან“ თავის დაღწევა. ასე დაიბადა მდგრად განვითარებაზე გადასვლის კონცეფცია, რომლის მიხედვით სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესთან ბუნებრივი გარემოს გადარჩენის პრობლემაცაა დაკავშირებული. იდეათა ეს კომპლექსი მთავარი სტიმული გახდა მსოფლიო თანამეგობრობის კონსულტაციის, რომელმაც შეიგნო, რომ მისი საერთო სახლი – ბიოსფერო საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა.

2005 წელი გაერომ განათლების მდგრადი განვითარების ათწლეულის პროგრამის დასაწყისად გამოაცხადა და ამით ხაზი გაესვა კაცობრიობის, ცალკეული ქვეყნების მოსახლეობის ბუნებაზე აქცენტირებული მენტალიტეტის ფორმირებაში მდგრადი განვითარების კონცეფციის ძირითადი დებულებების უაღრესად დიდ მნიშვნელობას. დღევანდელ პირობებში, მდგრადი განვითარების კონცეფციას, ნათლად ჩამოყალიბებული თავისი ამოცანებით ჯერაც არ მიუღია ერთმნიშვნელოვანი შეფასება და ჩამოყალიბების პროცესშია, მიუხედავად იმისა, რომ დღემდე გაეროს, სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების მთავრობათა მრავალი საერთაშორისო ფორუმი ჩატარდა საკაცობრიო მნიშვნელობის ამ პროგრამის განსახორციელებლად. თუმცა, მსოფლიო მნიშვნელობის ამ რეალისტური პროგრამის პრინციპების ჩამოყალიბება განხორციელდა გაეროს გარემოსა და განვითარების რიო-დე-ჟანეიროს საერთაშორისო კონფერენციაზე 1992 წელს. კონფერენციამ მიიღო დეკლარაცია გარემოსა და განვითარების შესახებ. კონფერენციაში მსოფლიოს 179 ქვეყნის მთავრობათა დელეგაციებმა, მრავალრიცხოვანმა საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციებმა მიიღეს მონაწილეობა. კონფერენციაზე მიღებული 3 ისტორიული დოკუმენტიდან ერთ-ერთი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია – „XXI საუკუნის დღის წესრიგი“ (პროგრამა 21), რომელიც ეხება XXI საუკუნის კაცობრიობის არსებობის უმნიშვნელოვანესი სოციალურ-ეკონომიკური, ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენებისა და თვით პროგრამის რეალიზაციის საკითხებს. ამ დოკუმენტის მიღება გახდა დასაწყისი ტურიზმის სფეროში სიახლეთა განხორციელების, მათ შორის ტურიზმის მდგრადი განვითარების პრინციპების, რომელიც შემოთავაზებული იყო ტურიზმის მსოფლიო ორგანიზაციის მიერ. ეს რადიკალური პროგრამა ტურიზმის სფეროს სპეციალისტებისაგან და თვით ტურისტებისაგან მოითხოვს ტურიზმზე და მის მონაწილეებთან ურთიერთობაზე შეხედულებების შეცვლას. მდგრადი განვითარების პრობლემებს მიეძღვნა XXI საუკუნის დასაწყისის მსოფლიო

მნიშვნელობის ფორუმიც – იოჰანესბურგის საერთაშორისო კონფერენცია (2002 წ. 26 აგვისტო – 2 სექტემბერი).

მსოფლიოს ტურისტული ორგანიზაციის, მოგზაურობისა და ტურიზმის მსოფლიო საბჭოს მიერ 1995 წელს დამუშავდა დოკუმენტი „XXI საუკუნის დღის წესრიგი მოგზაურობისა და ტურიზმისთვის (Agenda 21 for the travel and tourism industry). დოკუმენტში მოცემულია ტურიზმის ეკონომიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობის ანალიზი, მრავალრიცხოვანი ინფორმაცია ტურისტული ნაკადების განსაკუთრებული მოზღვაგების, მსოფლიოში ცნობილი ზოგიერთი კურორტის აღრინდელი დიდების სახელის შელახვის, ადგილობრივი კულტურის მოსპობისა და ტურისტების მიმართ მკვიდრი მოსახლეობის პროტესტის ზრდის შესახებ.

2004 წელს მსოფლიოს ტურისტულმა ორგანიზაციამ ტურიზმის მდგრადი განვითარების კონცეფცია ჩამოაყალიბა: „მდგრადი განვითარების ტურიზმის ნორმები და პრაქტიკა ტურიზმის ყველა ტიპის მიმართულებისათვის შეიძლება იქნეს გამოყენებული, მათ შორის მასობრივი ტურიზმისა და ტურისტული სეგმენტების ნიშის ჩათვლით. მდგრადობის პრინციპები ეხება გარემოს დაცვას, ტურიზმის განვითარების ეკონომიკურ და სოციალურ-კულტურულ ასპექტებს, ამ სამ ასპექტს შორის შესაბამისი ბალანსის უზრუნველყოფას, რათა გარანტირებული იყოს ტურიზმის ხანგრძლივი მდგრადობა. „ტურიზმის მდგრადი განვითარება უზრუნველყოფილი იქნება ყველა დაინტერესებული მხარის აქტიური მონაწილეობითა და მხარდაჭერით, მათ შორის სახელმწიფოსა და პოლიტიკური ხელმძღვანელობის მიერ. მდგრადი ტურიზმის მიღწევები უწყვეტი პროცესია და მოითხოვს მუდმივ განვითარებას.

მეცნიერებს, საზოგადო მოღვაწეებს, პოლიტიკოსებს, „ჩვენს საერთო მომავალზე“ განსხვავებული ხედვები აქვთ, რაც მთლიანად შეესაბამება XX საუკუნის გამოჩენილი ფილოსოფოსის კარლ პოპერის შეხედულებებს კაცობრიობის მომავალზე, უტყუარი პროგნოზის შეუძლებლობის შესახებ.

ბევრი ცნობილი სპეციალისტის აზრით, დღეისათვის მდგრადი განვითარების კონცეფცია არსებითად იდეოლოგიაა, ვიდრე თეორიულ-კონცეპტუალური პროგრამა, როგორცაა „ფილოსოფიის ქვა“ და „მარადიული ძალა“ (5). მეცნიერული აზრის ისტორიაში „ფილოსოფიური ქვის“ და „მარადიული ძალის“ არსის ძებნა სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის სტიმულად დარჩა. „ფილოსოფიური ქვის“ ძებნაში აღქმია ქიმიად წარმოჩინდა, ხოლო არშემდგარი ძრავის გამოგონებამ მექანიკის განვითარება უზრუნველყო. ასევე უნდა ვიფიქროთ, რომ მდგრადი განვითარების კონცეფციის ჩამოყალიბების პროცესში ადამიანები და მთლიანად საზოგადოება დაეუფლებიან ცხოვრების ეკოლოგიურ წყობას, რომლის აღტერნატივაა აპოკალიფსი.

კაცობრიობის მთელი ისტორია ბუნებაზე მისი გავლენის ზრდის ისტორიას წარმოადგენს, რომელშიც სამი მნიშვნელოვანი ეტაპია გამოყოფილი, თითოეული მათგანი რევოლუციური ხასიათის მატარებელია (6). პირველია ნეოლითური რევოლუცია, რომელიც დაკავშირებულია დაახლოებით 10000 წლის წინათ ბევრი ხალხის მომთაბარეობიდან ბინადრობის ცხოვრების წესზე გადასვლასთან და მიწათმოქმედების შემოღებასთან; მეორეა ინდუსტრიული რევოლუცია, რომელიც XVII-XVIII საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში დაიწყო დიდი წარმატებების შედეგად: მექანიკაში, გამომგონებლობაში, რკინის გამოდნობის ინტენსიფიკაციაში, ქვანახშირის მოპოვებასა და პირველი ძრავის გამოგონებაში; მესამეა სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუცია, რომელიც გამოიწვია მეცნიერებისა და ტექნოლოგიის სფეროებში მძლავრმა პროგრესმა, ხოლო ამას შედეგად ბიოსფეროს ტექნოსფეროდ გარდაქმნა მოჰყვა.

საზოგადოების ტექნოსფეროსა და ბიოსფეროზე ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის ზემოქმედებით გამოწვეულ ცვლილებებზე აქტიური საუბარი მას შემდეგ დაიწყო, როდესაც XX საუკუნეში წარმოების განვითარების დონემ ათეულჯერ ზრდას მიაღწია (იხ. ცხრილი 1)

ადამიანის სამუშაო სიმართლის ბაზისის ბაზისზე ბიოგენური XX საუკუნეში (2)

№	მაჩვენებელი	საუკუნის დასაწყისი	საუკუნის დასასრული
1	მთლიანი შიდა პროდუქტი, მლრდ აშშ\$	60	25000
2	მსოფლიო მეურნეობის ენერგეტიკული სიმძლავრე, ათასი ვტ.	1	14
3	სახნავი მიწის ფართობი, მლნ ჰა	750	1500
4	მოსახლეობის რაოდენობა, მლრდ ადამიანი	1,6	6
5	მტკნარი წყლის მოხმარება, კმ ³	360	5000
6	ტყით დაფარული ტერიტორიის ფართობი, მლნ კმ ²	57,5	50,0
7	უდაბნოს ნამატი ფართობი, მლნ კმ ²	-	1,7
8	სახეობათა რაოდენობის შემცირება, %	-	20
9	ტექნოსფეროში ჩართული ხმელეთის ფართობი (ანტარქტიდის გამოკლებით), %	20	60

100 წელიწადში ენერჯის მსოფლიო მოხმარება 14-ჯერ გაიზარდა (ყოველ 27 წელიწადში ხდებოდა გაორმაგება), პირველადი ენერგო-რესურსების ჯამურმა მოხმარებამ 400 მლრდ ტონას გადააჭარბა, შავი ლითონის მოხმარება ას წელიწადში 8-ჯერ გაიზარდა, უფრო ინტენსიური იყო ფერადი ლითონების მოხმარება; თვითმავალი ტრანსპორტის წარმოება ათასჯერ გაიზარდა და ავტომობილების გამოშვებამ მიაღწია 50 მლნ ერთეულს წელიწადში.

XX საუკუნის მეორე ნახევარი ხასიათდება სოფლის მეურნეობის ინტენსიური ქიმიზაციით. ამ პერიოდში წარმოებულა 6 მლრდ ტონა მინერალური სასუქი და 400 ათასი ტონა სხვადასხვა ქიმიური შენაერთი (ძირითადად პესტიციდები) სოფლის მეურნეობისათვის.

კოსმოსიდან გადაღებული მონაცემებით დედამიწაზე შენარჩუნებულია 30%-ზე ნაკლები მიწა, რომელიც ტექნოსფეროში არაა ჩართული. სხვადასხვა მატერიკზე ეს მონაცემები მკვეთრად განსხვავებულია (იხ. ცხრილი 2).

დედამიწის ფართობი დაუზიანებელი, ნაწილობრივ დაზიანებული და მთლიანად დაზიანებული გუნებრივი ეკოსისტემებით (4)

№	კონტინენტი	საერთო ფართობი, ათასი კმ ²	დაუზიანებელი ტერიტორია, %	ნაწილობრივ დაზიანებული ტერიტორია, %	დაზიანებული ტერიტორია, %
1	ევროპა	8759.3	15.6	19.6	64.9
2	აზია	53311.6	43.5	27.0	29.5
3	აფრიკა	33958.3	48.9	35.8	15.4
4	ჩრდილოეთ ამერიკა	26179.9	56.3	18.8	24.9
5	სამხრეთ ამერიკა	20120.3	62.5	22.5	15.1
6	ავსტრალია	8487.3	62.3	25.8	12.0
7	ანტარქტიდა	13209.0	100.0	0.0	0.0
8	მთელი დედამიწა	162052.7	51.9	24.2	36.3
9	მთელი დედამიწა გაყინული, კლდოვანი და გაშიშვლებული ზედაპირების გარეშე	1345904.5	27	36.7	36.3

განსაკუთრებით ინტენსიური იყო ეკონომიკის განვითარება XX საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც ეკონომისტებსა და ეკოლოგებს შორის განსაკუთრებული აზრი გაჩნდა რეალობის აღქმაში. ლ. ბრაუნი ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავს, რომ ეკონომისტები აკვირდებიან მსოფლიო ეკონომიკის, ვაჭრობისა და კაპიტალდაბანდების უპრეცედენტო

ზრდას და ფიქრობენ, რომ ასე გაგრძელდება ყოველთვის. ისინი სიამაყით აღნიშნავენ, რომ მსოფლიო ეკონომიკის მასშტაბი გაიზარდა 7-ჯერ. 1950 წელს წარმატებული საქონლისა და მომსახურების ღირებულებამ შეადგინა 6 ტრლნ დოლარი, ხოლო 2000 წელს 43 ტრლნ დოლარი, რომელმაც ხელი შეუწყო ცხოვრების დონის ამაღლებას, რაზეც ადრე ოცნებაც კი არ შეიძლებოდა. ეკონომიკები აკვირდებიან იმავე ზრდის მაჩვენებლებს და ესმით, რომ იგი მიღწეულია უაღრესად დიდი რაოდენობის სათბობის დაწვით, რომლის ფასიც ხელოვნურადაა შემცირებული, რაც პლანეტაზე კლიმატის დესტაბილიზაციას იწვევს. პერსპექტივაში კი მათ წარმოდგენილი აქვთ ტემპერატურის მომატება, დამანგრეველი შტორმები, მთებში მყინვარების დნობა, აგრეთვე, მსოფლიო ოკეანის დონის მომატება, რასაც მოჰყვება დედამიწის შემცირება. ამავე დროს, მოსახლეობის რაოდენობა აგრძელებს მომატებას. ეკონომისტები ხედავენ ეკონომიკურ ზრდას და ცხოვრების აყვავებას, ხოლო ეკონომიკები შეწუხებული არიან შედეგებით, რომელიც მოიტანა ეკონომიკამ პლანეტის კლიმატის შეცვლით და რომლის შედეგების წარმოდგენა არავის შეუძლია.

ადამიანის სამეურნეო საქმიანობით გამოწვეული ძირითადი გლობალური შედეგებია: ლითოსფეროს დარღვევა, ატმოსფეროს დაბინძურება (როგორც შედეგი – სათბურის ეფექტის ამაღლება, ოზონის შრის დარღვევა, მუავე წვიმები) და ჰიდროსფეროები (ოკეანის, მიწისქვეშა და მიწისზედა მტკნარი წყლები), დედამიწის ეკოსისტემის დეგრადაცია (პლანეტის გატყუანების შემცირება, გაუდაბნობა, ნიადაგის დაშლა, ბიოლოგიური მრავალსახეობის შემცირება).

გლობალიზაცია. XX საუკუნეში მსოფლიო თანამეგობრობის განვითარების დამახასიათებელი თავისებურებები იყო არა მარტო გარემოს დაშლა-დანგრევა და რესურსების გამოფიტვა, არამედ, მისი გლობალიზაციაც, ე. ი. ერთიანი სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ფორმირება მილიონობით ადამიანის, საქონლისა და კაპიტალის „ტრანსსასაზღვრო“ გადაყვანა-გადაზიდვით. ამ პერიოდში გავრცელდა „ცვლილებების ფართო სექტორი საზოგადოებაში, რაც თანმხლები იყო საერთაშორისო ვაჭრობისა და ბოლო წლებში ინვესტიციების მძაფრი ზრდის, აგრეთვე ჩვენი პლანეტის ვირტუალური „შეკუმშვა“, გამოწვეული კომპიუტერული ტექნოლოგიის, ფიჭური კავშირგაბმულობისა და ინფორმაციული საუკუნის სხვა ტექნიკური ატრიბუტებით“ (7).

„ეშმაკის ტშებო“. გლობალიზაციას გარდუვალად მოჰყვება განსაზღვრული უნიფიცირებული სტილი, მეურნეობისა და კულტურის სამეცნიერო-ტექნიკური უზრუნველყოფა. ამის მაგალითია ამერიკული მას – კულტურის გავრცელება. ეს პროცესი გარკვეულწილად მტკივნეულია და შედეგებით არაერთმნიშვნელოვანი, რაც ანტიგლობალიზების მასობრივი მოძრაობის ერთ-ერთ განსაკუთრებულ მიზეზს წარმოადგენს. გლობალიზაციის გაგვლით დღემდე მდიდარი ადამიანები მდიდრდებიან, ღარიბები კი ღარიბდებიან. საშუალო სულადობრივი შემოსავალი შევიცარიასა (თვეში 30000 დოლარი) და ეთიოპიას (თვეში 100 დოლარი) შორის განსხვავდება 250-ჯერ. ამჟამად მსოფლიოს ყველაზე მდიდარ 285 ადამიანს უფრო მეტი სიმდიდრე აქვს, ვიდრე პლანეტის ყველაზე ღარიბ 5 მლრდ ადამიანს. უფრო მეტიც, მსოფლიოს უმდიდრესი 3 ადამიანის შემოსავალი აჭარბებს 48 უღარიბესი ქვეყნის მოსახლეობის შემოსავალს. მდიდრებსა და ღარიბებს შორის მუდმივად ზრდადი ეს უფსკრული საუკეთესო ნიადაგია მსოფლიოში ფუნდამენტალიზმისა და ექსტრემიზმის განვითარებისათვის.

წარმოების (მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა) გლობალიზაციის მატერიალური საფუძველია პოსტინდუსტრიული ქვეყნებიდან საქონლისა და მომსახურების ექსპორტი განვითარებად ქვეყნებში. 1990-2000 წლებში მსოფლიო ექსპორტის საშუალო წლიური მატება 6.4% იყო და 2000 წლის ზრდამ 6.3 ტრლნ დოლარი შეადგინა, ექსპორტიორი ქვეყნები ზემოგებასაც იღებენ (ტექნოლოგიური კვაზირენტა), მაგალითად, კომპიუტერების რეალიზაციით.

1997 წელს მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში (მსო) 102 ქვეყანა გაერთიანდა და ფინანსური მომსახურების ლიბერალიზაცია განახორციელეს, რამაც კიდევ უფრო მეტად შეუწყო ხელი ექსპორტის ზრდას. მსოფლიო ბაზარი სამეცნიერო-ტექნიკური წარმოებისა და ცივილიზაციის მიღწევების გლობალიზაციის ძირითადი ფაქტორი გახდა.

გლობალიზაციის პროცესის თანამედროვე ეტაპზე მთავრი თავისებურება ტრანს-ნაციონალური კორპორაციების (ტნკ) სისტემების ჩამოყალიბებაა, რომლებიც მსოფლიოს მდიდარ და ღარიბ სახელმწიფოებად პოლარიზაციის ხელშემწყობნი არიან. ტნკ-ის ხელშემწყობით და მეცადინეობით მსოფლიოში ე. წ. „ეშმაკის ტუმბოები“ ჩამოყალიბდა, რომელთა დახმარებით „ოქროს მილიარდერი“ ქვეყნები ღარიბი ქვეყნებიდან ბუნებრივ რესურსებს, მათ შორის ინტელექტუალურ რესურსსაც გლობალიზაციის ცენტრებში გადაქაჩავენ. „ეშმაკის ტუმბოს“ ინდუსტრია დამღუპველ გავლენას ახდენს განვითარებადი ქვეყნების „მინერალური ნედლეულის“ მდიდარ ქვეყნებში „გადაქაჩვით“, განსაკუთრებით ღია ტექნოლოგიების გამოყენებით. ასეთი ტექნოლოგიებით განვითარებადი ქვეყნების ტერიტორიებზე ტოვებენ დაშლილ-დანგრეულ ეკოსისტემებს, რომელთა აღდგენას დიდი დრო და სახსრების ჭირდება.

3. სამპატი წერს, რომ დონორი ქვეყნების სინდისზეა „რესურსული წყველა-კრულვით“ გამოწვეული უბედურება გამოფიტული რესურსებისა და გაძარცვული ქვეყნების სახით. ბოლო 50 წელიწადში მინერალურ რესურსებზე ორჯერ და უფრო მეტად შემცირდა ფასები, „გამდიდრებული მადნების“ რეალიზაციით კი მდიდარი ქვეყნები 8-ჯერ მეტ მოგებას ნახულობენ. აშშ-ში დამუშავდა ოქროს მადნის ღია წესით მოპოვებისა და „ციანიდური გამოტუტვით“ სუფთა ოქროს მიღების ტექნოლოგია, რომლის გამოყენება გარემოს კატასტროფულად დაბინძურებას იწვევს. ასეთი ტექნოლოგიის გამოყენებით თვითონ აშშ-ში სამთამადნო საქმიანობით დაბინძურდა 28000 კმ სიგრძის მდინარე, რომლის აღდგენა თითქმის შეუძლებელია. ასეთი ვანდალური ფაქტების შესახებ გაეროს გარემოს დაცვის პროგრამის (IOWEP) აღმასრულებელი დირექტორი კ. ტოპფერი წერს: „როდესაც ადამიანებს უარს ეუბნებიან სუფთა წყალზე, ჰაერსა და ნიადაგზე, რომლებიც ჩვეულებრივი ადამიანური მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელია, ხდება სიღარიბის ზრდა, ჯანმრთელობის გაუარესება, წარმოიშობა გამოუსავლობის შეგრძნება“. იმედგაცრუებულ ადამიანს შეუძლია იმედგაცრუებულის საქციელი ჩაიდინოს. გლობალიზაციას მივყავართ მიგრაციის პროცესების გაძლიერებისა და იმიგრაციის ნორმების გამკაცრებისაკენ. საბოლოო ანგარიშით 2001 წლის სექტემბერში ნიუ-იორკსა და ვაშინგტონში განხორციელებული საშინელი ტერორისტული აქტების უკან მოქმედებდა უსამართლო გლობალიზაციის წინააღმდეგ დაგროვილი სიძულვილი, რომელმაც აშშ მონოპოლისტურ ზესახელმწიფოდ აქცია. ნათქვამიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ჯერჯერობით გლობალიზაცია მსოფლიო თანამეგობრობის წინააღმდეგ მოქმედებს.

მოსახლეობის მიგრაციის ბაჰლიერება. გლობალიზაცია სახელმწიფოთა შორის მოსახლეობის მიგრაციის პროცესს აძლიერებს. ცხოვრების დაბალი დონის მქონე სახელმწიფოთა ახალაგზრდები იძულებული არიან მიიღონ გადაწყვეტილება ბედნიერების საძებნელად დასავლეთის „კეთილდღეობის ქვეყნებში“ გაემგზავრონ (ამერიკის, ევროპის სახელმწიფოები). ამ გადაწყვეტილების მიღებაზე მათ უბიძგებს დასავლეთის ქვეყნების რადიო-ტელევიზია, რომელიც მაღალგანვითარებული ინდუსტრიული ქვეყნების ცხოვრების სტანდარტების დემონსტრირებას ახდენს. ახალაგზრდებს სთავაზობენ პერსპექტივას, რომ ისინი ამერიკელებისა და გერმანელების მსგავსი უცხოელები გახდებიან, ჩვენდა სამწუხაროდ, ეს შეთავაზება ზრდის მათ რიგებს, რომლებმაც გადაწყვიტეს ზურგი შეაქციონ საკუთარ ქვეყანას და ბედნიერებას მიაღწიონ უცხო ქვეყანაში. საბედნიეროდ თუ სამწუხაროდ, ასეთ ოცნებას ყოველთვის განხორციელება არ უწერია და ისღა დაგვრჩენია იმედად, რომ საქართველოდან წასული ყველა მიგრანტი თავის ქვეყანას დაუბრუნდება. მიგრაციის ზრდა მდიდარ ქვეყნებს აიძულებს გაამკაცრონ მიგრაციული პოლიტიკა, კერძოდ, ემიგრანტების რიცხვი იზრდება, შეირჩევა სოციალურად სასარგებლო ადამიანები (ჯანმრთელი, მაღალი კვალიფიკაციის სპეციალისტი ადამიანები). მიგრაციის გაძლიერება მდიდარი ქვეყნების მოსახლეობის პროტესტს იწვევს და მემარჯვენე ორიენტაციის პარტიებიც მოქმედებას ააქტიურებენ (გერმანია, საფრანგეთი, აშშ და სხვ.). ერთდროულად არალეგალური ემიგრანტების რიცხვიც იზრდება, რომლის მხარდაჭერა ეკონომიკური მიზეზებითაა გამართლებული. კერძოდ, ადგილობრივები აღნიშნავენ, რომ „ასეთ კურდღლებს ყველაზე მძიმე სამუშაოში მცირე უნდა გადაუხადოთ-ო“. არალეგალურ მიგრაციას თან სდევს ადამიანთა მნიშვნელოვანი სიკვდილიანობა და ბევრი სხვა ნეგატივი. ყოველწლიურად აშშ-ის საზღვრების გადაკვეთისას 350-ზე მეტი ადამიანი იღუპება

არაღვალად მიგრანტებისაგან, მიმდინარე წელს აფრიკიდან და აზიიდან ევროპაში მომავალი მიგრანტები ათეულობით და ასეულობით დაიღუპა (3000-ზე მეტი ადამიანი). მიგრანტების განსაკუთრებული კატეგორიაა ლტოლვილები. 20 წლიანი ომის პერიოდში 4 მლნ ავღანელი გახდა ლტოლვილი, რუსეთ-ჩეჩნეთის ომის პერიოდში 200 000 ჩეჩენი გახდა ლტოლვილი და ამდენივე დაიღუპა. რუსეთ-საქართველოს ომში აფხაზეთიდან 300 000 ადამიანი (ძირითადად ქართველები) იქნა გამოძევებული და ამდენივე დაიღუპა. დასავლეთის მდიდარი ქვეყნები დღემდე დუმილს არჩევენ და თავს იკავებენ ქართველების გენოციდის აღიარებისგან.

საერთაშორისო ტურიზმის განვითარება. გლობალიზაციის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია საერთაშორისო ტურიზმის მაღალი ტემპებით განვითარება. XX საუკუნის მეორე ნახევარში ტურისტების რაოდენობა მსოფლიოში 30-ჯერ გაიზარდა, 2020 წლისათვის ტურისტების რაოდენობა მსოფლიოში 1.5 მლრდ ადამიანი იქნება. ტურიზმზე მოდის მთლიანი შიდა პროდუქტის წარმოების 10%. ტურიზმიდან განსაკუთრებით მაღალ შემოსავლებს იღებენ აშშ, ესპანეთი, საფრანგეთი, იტალია, გერმანია, დიდი ბრიტანეთი. ასეთი ინტენსიური განვითარების გამო ტურიზმი მნიშვნელოვან ნეგატიურ ზეგავლენას ახდენს გარემოზე, პირველ რიგში ტრანსპორტის ნაკადების ზრდის გამო, ბუნებრივ და სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთებზე შენდება სასტუმროები, ავტოსტრადები, აეროდრომები, ტურისტების მიერ დაბინძურებულია მნიშვნელოვანი ტერიტორიები, ინტენსიური ტურიზმის ზეგავლენით მკვდარი ზღვის დონემ 40 მეტრით დაიკლო და სხვ. საზღვაო ეკოსისტემებზე მნიშვნელოვან უარყოფით ზეგავლენას ახდენენ საკრუიზო გემები. ერთკვირიანი საკრუიზო მოგზაურობით ჩვეულებრივ თბომავალზე გროვდება 3.8 მლნ ლიტრი დაბინძურებული წყალი, 395 ათასი ლიტრი საკანალიზაციო წყალი, 8 ტონა ნაგავი და სხვ. ყველა საკრუიზო გემი ერთი წლის განმავლობაში ოკეანეში 90000 ტონა დაუმუშავებელ ჩამდინარე წყალსა და ნაგავს უშვებს.

გლობალიზაციის პროცესისათვის ნეგატიურთან ერთად დამახასიათებელია პოზიტიური ნიშნები და მხარეები. ი. შიშკოვი თვლის, რომ გლობალიზაცია უპირატესად პოზიტიური მოვლენაა, საბაზრო ეკონომიკის გარდაუვალ შედეგს წარმოადგენს და დღემდე კაცობრიობამ უკეთესი ვერაფერი გამოიგონა. საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ გეგმიანმა მეურნეობამ საბჭოთა კავშირში ვერ გაამართლა, არშემდგარი სისტემა აღმოჩნდა, განსაკუთრებით აფრიკის ქვეყნებში, სადაც საბჭოთა კავშირი სოციალიზმის მშენებლობას აპირებდა. ამ ქვეყნების სიღარიბის მიზეზები მათი კოლონიური ისტორიის წარსულში, დემოგრაფიულ აფეთქებებსა და დაუსრულებელ სამხედრო კონფლიქტებშია დამალული. ამიტომ გლობალიზაციის შედეგი ღარიბი ქვეყნების გადატარება კი არაა, არამედ, მათ გადარჩენასა და განვითარებაშია „კასკადური პრინციპის“ გამოყენებით, რომლის არსია მოწინავე ქვეყნების ტექნოლოგიების გადაცემა დაბალი განვითარების ქვეყნებში. ამის მაგალითია იაპონიის საქმიანობა, რომელმაც პირდაპირი ინვესტიციების გადაცემით ხელი შეუწყო მრეწველობის განვითარებას სამხრეთ კორეაში, ტაივანში, ჰონკონგსა და სინგაპურში. თავის მხრივ, ამ ქვეყნებმა მრეწველობის განვითარებაში დახმარება გაუწიეს მალაიზიას, ტაილანდს, ინდონეზიას, ფილიპინებსა და ჩინეთს. ამ ქვეყნებმა თავის მხრივ, დახმარება გაუწიეს ბოტსვანას, განას, ზიმბაბვეს და ა. შ. დახმარების ახალი მიმართულება იხსნება ლათინური ამერიკის ქვეყნებისაკენ. ტრანსნაციონალური კომპანიების რიცხვი 1990-2000 წლებში დაახლოებით 2-ჯერ გაიზარდა (36600-დან 64000-მდე). ამის საპირისპიროდ ფილიპინების რაოდენობა 5-ჯერ და უფრო მეტად გაიზარდა.

ა. შიშკოვი უარყოფითად აფასებს ყველა სახის ანტიგლობალურ საქმიანობას, მისი აზრით, „ადამიანური სახის კაპიტალიზმის“ აშენება მხოლოდ გლობალიზაციის დახმარებით შეიძლება. შესაძლებელია ეს შეფასება გარკვეულად გადაჭარბებულია, თუმცა გლობალიზაცია არ შეიძლება განვიხილოთ ღარიბი ქვეყნების ეკონომიკის დამანგრეველად. ცხადია, არარეალისტური იქნება ვიფიქროთ, რომ ყველაზე კეთილნაყოფიერი პირობების შექმნით თითოეული საშუალო ინდუსტრიული ოცხოვრებს საშუალო ამერიკელის მსგავსად. სპეციალისტების გაანგარიშებით სავსებით შეუძლებელია 2050 წლამდე მდგრადი განვითარების პირობებში განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკა 6-7-ჯერ გაიზარდოს, რაც უფრო მაღალი დონე იქნება მსოფლიოს „ოქროს მილიარდიან“ ქვეყნებთან შედარებით.

ასეთი მოსახრება შესაძლებლად მიანნიათ რეალისტ-ეკოლოგებს, თუ ცხოვრების ყველა სფერო სრული ეკოლოგიზაციის პირობებში შეიქმნება და განვითარდება.

დასკვნა. ბიოსფეროზე ადამიანის გავლენა ძლიერდებოდა პლანეტის მოსახლეობის რაოდენობის ზრდასთან ერთად, აგრეთვე ტექნიკისა და ენერჯო შეიარაღების დონის ამაღლების კვალობაზე. ამის შედეგად, ათასწლეულის ზღვარზე ბიოსფერო ტექნოსფეროდ გარდაიქმნა. ცივილიზაციის გავლენა მრავალარხიანია და მოიცავს ატმოსფეროს, ჰიდროსფეროსა და ლითოსფეროს. ამასთან, თუ ლითოსფეროს ცვლილება მეტნაკლებად ლოკალურია, ატმოსფეროზე და ჰიდროსფეროზე ზემოქმედება გლობალური ხასიათისაა. ასეთი ზემოქმედების შედეგია კლიმატის დათბობა, ოზონის ეკრანის გათხელება, მჟავე წვიმები, მსოფლიო ოკეანის დაბინძურება. დიდ საშიშროებას წარმოადგენს რადიოაქტიური დაბინძურება, განსაკუთრებით ატომური ელექტროსადგურის ავარიის შემთხვევაში.

ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის გავლენა ყველა სახის ეკოსისტემის დაშლას იწვევს: იგი განსაკუთრებით ტყისათვისაა დამღუპველი, რამდენადაც ტყის ფართობები არსებითად მცირდება; სახნავად გამოყენების შემთხვევაში ნიადაგის ნაყოფიერება კლებულობს, ხოლო მარცვლეულის შემთხვევაში ცხოველთა ძოვება ფართობების გაუდაბნობას იწვევს; ეკოსისტემის დაშლა ბიოლოგიური მრავალსახეობის შემცირებას იწვევს ან მთლიანად სპობს; დღეისათვის ყოველი მეხუთე სახეობა გაქრობის პირასაა მისული. მრავალსახეობაზე ბიოლოგიური დაბინძურებაც მოქმედებს, კერძოდ, „ახალ სამშობლოში“ სხვა რაიონის სახეობის შემოყვანით ხდება ადგილობრივი სახეობების შევიწროება ან მთლიანად გადაგვარება. ლ. ბრაუნის აზრით (3) ბიოსფეროს ცვლილებას შეუძლია სინერჯიზის გამოწვევა, რომლის შემთხვევაში სხვადასხვა ფაქტორები ერთმანეთზე გავლენას აძლიერებენ. მაგალითად, განეხვით და გვაღვით დასუსტებული ტყეები ბუნებრივ მდგომარეობაში გამძლეობით გამოირჩევა, მაშინ როდესაც ტროპიკული ტყეები ადვილად იწვის და ხანძარი ანადგურებს.

არაერთი იცის მიმდინარე საუკუნე როგორ სიურპრიზებს შემოგვთავაზებს, რადგან აქ აღწერილი მაგალითები შეუქცევადი ხასიათისაა. კრის ბრაიტი აღნიშნავს, რომ კომპიუტერისაგან განსხვავებით, ბუნებას გამომრთველი კნოპი არ გააჩნია.

მსოფლიოს სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის განვითარების ძირითადი ტენდენციაა გლობალიზაცია, ე. ი. მსოფლიოს ერთიან ბაზრად, ერთიან საინფორმაციო სისტემად, ერთიან კულტურულ ფონად გადაქცევა, რაც მის წარმოშობა-განვითარებას უკავშირდება. დღემდე გლობალიზაციის ხასიათი მდგრადი განვითარების საზოგადოების მშენებლობის ამოცანებს ვერ პასუხობს: ეკონომიკათა გათანაბრების პროცესი სუსტად მიმდინარეობს, ვიდრე სიმდიდრის მიხედვით ქვეყნების დიფერენციაცია; მოქმედებაშია „ეშმაკის ტუმბო“, რომლის საშუალებით მდიდარი ქვეყნები რესურსებს (მათ შორის ინტელექტუალურს) გადაქაჩავენ საკუთარ ქვეყნებში, ხოლო ღარიბ ქვეყნებში რჩება დაბინძურებული ეკოსისტემები (მათ შორის „მას-კულტურაც“), გლობალიზაცია აძლიერებს მოსახლეობის მიგრაციას. წლიდან-წლამდე ტრანსკონტინენტალური ტურისტების დიდი ნაკადები აუნაზღაურებელ ზარალს აყენებენ გარემომცველ ბუნებას. ყველაზე მეტად ამ შემთხვევაშიც ზარალდებიან ღარიბი ქვეყნები, რომლებისთვისაც მშპ უმნიშვნელოვანესია. თუმცა, რიგ შემთხვევებში განვითარებული ქვეყნები ღარიბ ქვეყნებს განვითარებაში დახმარებას უწევენ თანამედროვე ტენოლოგიების იმპორტით – თანამედროვე მსოფლიო ეტებს გზებს გლობალიზაციის დადებითი მხარეების გასაძლიერებლად და სუსტი მხარეების შესამცირებლად.

ბიოსფეროზე ადამიანის ზეგავლენის შედეგების საშიშროება და ცალმხრივი გლობალიზაციის გაცნობიერება გახდა მდგრადი განვითარების კონცეფციის დამუშავების სტიმული.

კლიმატური ცვლილება და საქართველო. კაცობრიობის ისტორია ბუნებაზე ადამიანის გავლენის გაძლიერების ისტორიას წარმოადგენს. XIX-XX საუკუნეებში მძლავრად განვითარდა მეცნიერება და ტექნოლოგია, რომელთა შედეგი იყო ბიოსფეროს ტექნოსფეროდ გარდაქმნა. XX საუკუნის ბოლოს კაცობრიობის მომავალზე ადამიანებმა გამოსავლის ძებნა დაიწყეს და ყველას აინტერესებს იცოდეს, თუ რა მოელის მსოფლიოს. ამონაკლისი არც საქართველოა და ისიც გლობალური დათბობის პროცესების ეპიცენტრშია მოქცეული. 2015 წლის 30 ნოემბერს გაიხსნა და 16 დეკემბერს დამთავრდა

გაეროს ინიციატივით მოწვეული 100-ზე მეტი სახელმწიფოს მსოფლიო ფორუმი, რომლებმაც განიხილა კლიმატის ცვლილებების საკითხი. კონფერენციამ მიიღო პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებს

ითვალისწინებს მსოფლიოში გლობალური დათბობის თავიდან აცილებას, კერძოდ, სპეციალისტების აზრით ტემპერატურის მომატება 2 გრადუსით დასაშვებია, ხოლო 6 გრადუსამდე ტემპერატურის მომატება კაცობრიობის დაღუპვას მოასწავებს. მსოფლიოში ყველა მოსალოდნელი კატასტროფა (ტემპერატურის მომატება, მდინარეების წყლიანობა და ადიდება, ქარიშხლები, ატმოსფეროს დაბინძურება, დედამიწის ეკოსისტემების დეგრადაცია (ნიადაგების დაშლა და გაუდაბნობა, გატყიანების შემცირება, ბიოლოგიური მრავალსახეობის შემცირება და განადგურება, ზღვისა და ოკეანეების დონის აწევა და ა. შ.) ისევე საშიშია საქართველოსათვის, როგორც მსოფლიოს ყველა ქვეყნისათვის. საქართველოს ყველა მაცხოვრებელი გრძნობს, რომ ტემპერატურამ მოიმატა, მყინვარებმა თითქმის 25 მეტრით აიწია ზემოთ, ადრე გვალვები 20 წელიწადში ერთხელ ხდებოდა, ახლა კი ყოველ 5-6 წელიწადში, გაჩეხილი და განადგურებულია ტყეები და სხვა რესურსები. საჭიროა ამ უმძიმესი მდგომარეობის გამოსწორება და ბუნებრივი გარემოს გადარჩენა.

მსოფლიო ფორუმის პროგრამის შესაბამისად და ეკონომიკის მდგრადი განვითარების ამოცანების შესასრულებლად საქართველოს მთავრობას გადაწყვეტილი აქვს მომზადდეს კლიმატის ცვლილებებთან დაკავშირებით „საქართველოს ეკონომიკის დარგებისა და ეკონოსისტემების ადაპტაციის ეროვნული გეგმა“ და „დაბალემისიანი განვითარების ეროვნული სტრატეგია“. სააქართველოს პრემიერ-მინისტრი სიტყვით გამოვიდა გაეროს კლიმატის ცვლილებების ფორუმზე და განაცხადა, რომ საქართველო ერთგული რჩება მწვანე განვითარებისადმი და 2030 წლისათვის დაგეგმილია სათბურის აირების ემისიის შემცირება 15%-ით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ნადირაშვილი გ., ჯანგულაშვილი დ., ტურიზმის საფუძვლები, თბ., 2014.
2. Акимова Т., Хаскин В. Экология. М., 2002.
3. Браун А., Флеивин К. Экономика. Пер. с англ., М., 2003.
4. Данилов-Данильян В., Лосев К. Экологический вызов и устойчивое развитие. М., 2000.
5. Дрейер О., Лось В. Экология и устойчивое развитие. М., 1997.
6. Марфенин Н. Концепция „устойчивого развития“ в развитии. М., 2009.
7. Миркин Б., Наумова Л. Устойчивое развитие. М., 2006.
8. Фрейч Х., Реформирование глобального управления. М., 1999.

გაიოზ ნადირაშვილი, დავით ჯანგულაშვილი კაცობრიობა ათასწლეულის ზღვარზე და მსოფლიო თანამეგობრობის გლობალიზაცია რეზიუმე

ნაშრომში განხილულია ბიოსფეროზე კაცობრიობის გავლენის შედეგები, მდგრადი განვითარების კონცეფციის ზოგიერთი დებულება, გაანალიზებულია მათი რეალიზაციის პირველი გამოცდილება ბ. მირკინის, ვ. დანილოვ-დანილიანის, ა. ბრაუნისა და სხვა სპეციალისტთა შეხედულებების საფუძველზე. მდგრადი განვითარების კონცეფციასთან მიმართებაში ნაჩვენებია გლობალიზაციის დადებითი და უარყოფითი მხარეები.

Gaioz Nadirashvili, David Jangulashvili
Humankind on the Edge of Millennium and World Commonwealth Globalization
Summary

The paper explores the impact of humankind on the biosphere. The concept of sustainable development is analyzed on the basis the works of B. Mirkin, V. Danilov, I. Brown and others scientists' thoughts on sustainable development. The positive and negative sides of globalization are shown in this work with the regard of the concept of sustainable development.

გაიოზ ნადირაშვილი, დავიდ ჯანგულაშვილი
Человечество на рубеже тысячелетия и глобализация мирового содружества
Резюме

В работе излагаются последствия влияния человечества на биосферу, некоторые положения концепции устойчивого развития, проанализирован первый опыт их реализации на основе взглядов Б. Миркина, В. Данилов-Данильяна, А. Брауна и других специалистов. В отношении к концепции устойчивого развития показаны положительные и отрицательные стороны глобализации.

Надежда Гражевская
Профессор Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Сравнительный анализ экономических систем: специфика и эволюция

Усложнение структуры и ускорение развития современных экономических систем в условиях усиления неустойчивости мирового хозяйства привлекают внимание ученых и практиков к экономической компаративистике. Несмотря на скептическое отношение к перспективам ее обновления после краха социалистической системы, освещение специфики и эволюции сравнительного анализа экономических систем приобретает важное теоретическое и практическое значение в условиях дивергенции траекторий их развития. Именно отсутствие понимания реального многообразия национальных экономических систем, по мнению современных исследователей, сыграла решающую роль в провале многих реформаторских проектов современности.

Как известно, термин "компаративистика" происходит от латинского слова "comparar", что означает "сравнивать". Сравнение является логическим приемом, широко используемым во всех сферах человеческой познавательной деятельности. При этом компаративный анализ, как особый метод исследования, предполагает специальную подготовку и организацию процедуры сопоставления сложных объектов и явлений, описываемых определенным набором вариативных признаков. По мнению Ч. Регин, несмотря на то, что в широком понимании все методы общественных наук можно назвать сравнительными, термин «сравнительный метод исследования», как правило, используется в более узком смысле для обозначения особого вида сравнений, а именно: сравнений больших макросоциальных единиц (6, 32). В этом контексте формирование экономической компаративистики можно рассматривать как закономерный этап развития сравнительного экономического анализа в процессе эволюции мировой экономической мысли (2). На наш взгляд, указанная эволюция может быть представлена таким образом (табл.1):

Таблица 1

Этапы эволюции сравнительного экономического анализа

Этап	Школа, направление развития мировой экономической мысли	Специфика сравнительного экономического анализа
I	Экономическая мысль античности и средневековья (IV в. до н.э. -XVII н.э.)	Применение сравнения как логического приема в донаучный период развития экономического знания
II	Ортодоксальная экономическая теория, в частности классическая политическая экономия (XVII - первая половина XIX в.)	Использование сравнительного анализа как составляющей общетеоретических методов познания экономической действительности
III	Неортодоксальная экономическая теория, в частности историческая школа и марксизм (вторая половина XIX - первая половина XX в.)	Обоснование необходимости использования и широкое применение сравнительно-исторического метода в экономических исследованиях
IV	Современная экономическая теория (вторая половина XX в.)	Становление экономической компаративистики как самостоятельного направления экономических исследований.
V	Современная экономическая теория (конец XX в.)	Кризис традиционно экономической компаративистики
VI	Современная экономическая теория (конец XX - начало XXI в.)	Формирование и развитие новой экономической компаративистики

- I. *Применение сравнения как логического приема в донаучный период развития экономического знания.* Ярким примером реализации такого подхода является учение об экономике и хрематистике древнегреческого ученого Аристотеля, базирующееся на сопоставлении двух сфер хозяйственной жизнедеятельности античного общества, а именно: натурального хозяйства как искусства производства благ, необходимых для удовлетворенности насущных жизненных потребностей людей, и товарного хозяйства, как искусства обогащения, нацеленного на безграничное накопление денег (1, 80-81).
- II. *Использование сравнительного анализа как составляющей общетеоретических методов познания в трудах представителей классической политической экономии.* Примерами таких исследований являются сопоставление производительного и непроизводительного труда; освещение различия между основным и оборотным капиталом, специфичными факторами производства и факторными доходами; разграничение положительного и нормативного экономического знания, законов производства и законов распределения в трудах Ф.Кенэ, А. Смита, Д. Рикардо, Т.Мальтуса, Ж.-Б.Сэя, Дж.С.Милля и др. Указанные сравнения носили статический характер, поскольку, классическая политическая экономия "искала в историческом разнообразии существующих общественных порядков один-единственный естественный порядок и нашла его в конкурентном порядке" (5, .40). В этих условиях нерыночные экономические системы трактовались классиками как отклонение от естественного порядка и не попадали в предметное поле политэкономических исследований.
- III. *Обоснование необходимости применения и широкое использование сравнительно-исторического метода исследований в трудах основателей исторической школы и марксизма.* Как известно, представители исторической школы в политической экономии выступили с критикой теоретико-методологических оснований классической экономической теории. В противовес классикам экономической мысли они акцентировали внимание на необходимости изучения экономических явлений и процессов в историческом контексте, а именно: осмыслении эволюции национальных экономик в пространственно-временном измерении; сопоставлении хозяйственного развития различных наций и периодизации мировой экономической истории с учетом общего и специфического в экономике отдельных стран. Ярким примером таких теоретико-методологических новаций является концепция экономического прогресса наций Ф.Листа (3). В рамках марксистской экономической теории в этот период был обоснован формационный подход к исследованию экономической эволюции наций, базирующийся на методологии исторического материализма (4)
- IV. *Становление экономической компаративистики как самостоятельного направления экономических исследований.* По мнению большинства ученых, экономическая компаративистика,

предметом которой стал сравнительный анализ экономических систем, была основана в XX в. Научные дискуссии этого периода базировались на принципах неоклассической парадигмы и вращались вокруг дихотомии "капитализм - социализм" или "рыночная экономика - командная экономика". При этом реальные хозяйственные системы сравнивались с неким эталоном, а именно: идеальной рыночной экономикой совершенной конкуренции. В этом контексте различия между реальными национальными экономиками определялись на основе их "несовершенства", связанного с государственным регулированием экономики и незрелостью рыночных отношений. Такие исследования интенсивно развивались в середине 60-х годов XX в., что было обусловлено практическими потребностями определения перспектив развития стран "третьего мира", освободившихся от колониальной зависимости.

V. *Кризис традиционной экономической компаративистики*, обусловленный радикальными изменениями в развитии мировой хозяйственной системы в конце XX в., а именно: крахом социалистической экономики, становлением постиндустриального общества и развертыванием глобализационных процессов. По образному выражению Дж. Боунина, с падением социалистической системы "сфера сравнительного анализа потеряла свой якорь, а именно: централизованное планирование советского типа" (8,3). В связи с этим многие сторонники традиционной экономической компаративистики стали утверждать, что в мире произошла социально-экономическая конвергенция и исследования в сфере сравнительной экономики должны быть переориентированы на иллюстрацию многообразия внешних проявлений базовых экономических принципов.

VI. *Формирование и развитие новой экономической компаративистики* на основе неортодоксальных научных подходов к сравнению экономических систем (неоинституционализма, эволюционной экономики, новой политической экономии), представители которых обратили внимание на усиление институционального многообразия хозяйственных систем в ответ на вызовы глобализации и обосновали необходимость использования неортодоксальных компаративных исследований (7, 9).

В связи с этим отметим, что современные исследователи трактуют экономическую компаративистику как науку, которая, с одной стороны, является дескриптивной, описательной, позволяющей охарактеризовать многообразие реальных экономических систем и проанализировать различия между ними. С другой стороны, они обращают внимание на нормативный характер новой экономической компаративистики, стремящейся обосновать траектории эффективного развития национальных экономик путем многокритериального сравнения современных экономических систем.

Показательной в этом отношении является книга Дж. Б. Россера и М. Россера "Новая экономическая компаративистика: полемические заметки," в которой ученые анализируют особенности новой исследовательской программы, объединившей сравнительный анализ экономических систем и новый институционализм. Специфика такого теоретико-методологического подхода проявляется в том, что исследование рыночного капитализма и командного социализма, основанное на различиях в правах и природе собственности, заменяется изучением институционального многообразия экономических систем с позиций их институциональной эффективности. Заслугой авторов стала разработка модели предела институциональных возможностей, охватывающей широкий спектр институтов и иллюстрирующей общественный выбор между хаосом и диктатурой. Обращая внимание на ограничения этой модели, связанные с чрезмерным обобщением и упрощением реальной экономической действительности, игнорированием динамики институциональной системы и экономического поведения, Дж. Россер и М. Россер анализируют альтернативные направления сравнительных экономических исследований, в частности, кластерный анализ экономических систем, который может дать серьезные эмпирические обоснования для глубоких обобщающих выводов (11).

Примером практической реализации такого подхода являются компаративные исследования глобальной конкурентоспособности национальных экономик, осуществляемые специалистами Всемирного Экономического Форума (ВЭФ). В основе разработанной ими методики лежит гипотеза о зависимости глобальной конкурентоспособности национальных экономик от трех ключевых факторов, а именно: макроэкономической ситуации, качества государственных институтов и уровня технологического развития страны. При этом конкурентоспособность развитых стран, характеризующихся эффективной институциональной системой, в значительной степени определяется зрелостью их национальных инновационных систем.

В то же время качество институциональной среды является ключевым фактором повышения глобальной конкурентоспособности менее развитых стран. В связи с этим рейтингование стран по уровню глобальной конкурентоспособности предусматривает их кластеризацию и распределение по пяти стадиям (трем основным и двум переходным) в зависимости от уровня ВВП на душу населения (табл. 2)

Таблица 2

Сравнительный анализ конкурентоспособности национальных экономик по методике ВЭФ, 2015-2016 г.*

Индикаторы сравнительного анализа	Стадии развития конкурентоспособности национальных экономик				
	Стадия 1. Ресурсо-ориентированная	Переходная от стадии 1 к стадии 2	Стадия 2. Ориентированная на эффективность	Переходная от стадии 2 до стадии 3	Стадия 3. Инновационно ориентированная
ВВП на душу населения, долл. США	< 2, 000	2,000 – 2,999	3,000 – 8,999	9,000 - 17,000	> 17,000
Вес субиндекса основных требований (качество институтов, инфраструктура, макроэкономическая стабильность, здравоохранение и начальное образование)	60%	40-60%	40%	20-40%	20%
Вес субиндекса усилителей эффективности (высшее образование и профессиональная подготовка, эффективность рынка труда, товаров и услуг, зрелость финансового рынка, технологическая готовность, объем внутреннего рынка)	35%	35-50%	50%	50%	50%
Вес субиндекса развитости и инновационности (конкурентоспособность бизнеса, инновационный потенциал)	5%	5-10%	10%	10-30%	30%
Страны	35 стран, в том числе Бангладеш, Камерун, Чад, Индия, Кения, Никарагуа, Сенегал, Пакистан, Танзания, Замбия	16 стран, в том числе Ботсвана, Гондурас, Иран, Казахстан, Кувейт, Молдова, Монголия, Нигерия, Венеуела, Вьетнам	31 страна, в том числе Албания, Армения, Болгария, Китай, Египет, Грузия, Перу, Сербия, Тунис, Украина	20 стран, в том числе Аргентина, Бразилия, Чили, Венгрия, Латвия, Литва, Панама, Польша, Румыния, Турция	8 стран, в том числе Австралия, Австрия, Канада, Эстония, Германия, Япония, Сингапур, Словения, Швеция, США

При этом для каждой из национальных экономик, охваченных исследованием, разрабатываются детальные описания позиций в рейтинге, наиболее значимых конкурентных преимуществ и ограничений, обнаруженных в процессе сравнительного анализа их глобальной конкурентоспособности (12).

Как известно, институциональное обустройство многих постсоциалистических стран началась с создания формальных институтов рыночной экономики на основе стратегии заимствований.

Эмерджентность указанных преобразований способствовала возникновению институционального неравновесия переходных экономик, препятствующего их выходу на траекторию инновационного развития. При этом «институциональная неадекватность» государства, связанная с отсутствием долгосрочной стратегии институциональных изменений, принятием решений под давлением групп влияния, частичным механическим заимствованием отдельных элементов трансформационных моделей, форсированием одноразовых формальных преобразований без учета существующих неформальных ограничений и комплементарности институтов, привела к утверждению неэффективной институциональной среды. Ее характерными признаками стали неспособность обеспечить четкую структуризацию взаимодействий между экономическими субъектами и минимизацию трансакционных издержек; дефицит доверия, вызывающий «инвестиционную близорукость» экономических субъектов; господство бюрократической олигархии; отсутствие реальной демократии и действенного контроля граждан над правительством; высокая коррумпированность и сращиванием государства с теневым бизнесом; институционализация теневой экономики, превращением ее в устойчивый элемент национальных хозяйственных систем, тесно переплетенный с легальной экономической деятельностью.

В этом контексте важным направлением усиления глобальной конкурентоспособности постсоциалистических стран является повышение институциональной эффективности национальных экономических систем. При этом практика успешного реформирования таких экономик подтверждает,

что в условиях постсоциалистической модернизации первостепенное значение имеет глубокое реформирование работы государственного аппарата. Речь идет о проведении действенной административной реформы с целью ограничения коррупции и преодоление чрезмерной бюрократизации экономики, введение конкурсных процедур отбора кадров на основе их профессиональной квалификации и репутации, введение системы долгосрочных контрактов для наиболее квалифицированных и опытных специалистов, распространение практики конкурентных и бесконтактных процедур обслуживания клиентов, современных методов и технологий государственного управления. Важным направлением модернизации постсоциалистических экономик является также развитие социального капитала, неформальных институтов коллективизма, доверия к государству, открытости и толерантности к социальным инновациям. Речь идет также о создании надлежащих институциональных условий для инновационной деятельности, законодательном обеспечении структурной перестройки экономики, формировании нормативно-правовой среды, благоприятной для развития высокотехнологичных отраслей экономики, интеллектуальной собственности, упрощении процедуры создания и деятельности инновационных предприятий, введении для них налоговых льгот, налоговых кредитов, ускоренной амортизации, целевых грантов и займов и т.д.

Литература:

1. Арістотель. Політика // Історія економічних учень: хрестоматія / за ред. В.Д.Базилевича. – К.: Знання, 2011. – 1198 с.
2. Гражевська Н.І. Еволюція теоретико-методологічних засад економічної компаративістики // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Економіка. – 2014. – № 11(164). – С. 18-22.
3. Лист Ф. Национальная система политической экономии. – М.: Европа, 2005. – 382 с.
4. Маркс К. Экономические рукописи 1857-1859 года // К. Маркс, Ф. Энгельс. Собр. соч. 1-е изд. – Т. 46. – Ч. 1. – 560 с.
5. Ойкен В. Основы национальной экономии. – М.: Экономика, 1996. – 345 с.
6. Рэгин Ч. Особенности компаративістики // Современная сравнительная политология: Хрестоматия. – М.: Общественный научный фонд, 1997. – С. 31-51.
7. Angresano J. Comparative Economics / J. Angresano. – Upper Saddle River. NJ: Prentice Hall, 1996. – 604 p.
8. Bonin J. The "transition" in comparative economics // Journal of comparative economics. – 1998. – Vol. 26. – N1. – P.1-8.
9. Djankov S., Glaeser E., La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. The New Comparative Economics // Journal of Comparative Economics. – 2003. – Vol. 31. – No 4. – P. 595-619.

10. Gordon R.J. Why the principles course needs comparative macro and micro // American economic review. – 1993. – Vol.83. – N2. – P.17-21.
11. Rosser J. B., Rosser M. V. A Critique of the New Comparative Economics // Review of Austrian Economics. – Vol. 21. – No 1. – P. 81-97.
12. The Global Competitiveness Report 2015-2016. World Economic Forum // www.weforum.org.

Надежда Гражевская

**Сравнительный анализ экономических систем: специфика и эволюция
Резюме**

В статье представлены особенности и этапы эволюции сравнительного экономического анализа. Автор раскрыл специфику новой экономической компаративистики, сформировавшейся на основе неортодоксальных научных подходов к сравнению экономических систем (неоинституционализма, эволюционной экономики, новой политической экономии). По мнению автора, современная сравнительная экономика, ориентированная на изучение реальных экономических систем, характеризуется широким спектром исследовательских программ. Одним из перспективных направлений ее развития является кластерный анализ конкурентоспособности национальных экономик. В статье проанализирована методика сравнительного анализа глобальной конкурентоспособности стран мира, разработанная экспертами ВЭФ и предусматривающая кластеризацию национальных экономик по уровню развития их конкурентоспособности. Это позволило автору сделать вывод о необходимости повышения институциональной эффективности трансформационных экономик как приоритете их рыночной модернизации.

ნადეჟდა გრაჟევსკაია

**ეკონომიკურ სისტემათა შედარებითი ანალიზი: სპეციფიკა და ევოლუცია
რეზიუმე**

სტატიაში წარმოდგენილია შედარებითი ეკონომიკური ანალიზის თავისებურებანი და ევოლუციის ეტაპები. ავტორმა გადმოგვიშალა ახალი ეკონომიკური კომპარატივისტიკის სპეციფიკა, რომელიც ჩამოყალიბდა, როგორც ეკონომიკური სისტემების შედარებისადმი არაორთოდოქსალური (ნეოინსტიტუციონალური, ევოლუციური, ახალი პოლიტიკური) მიდგომა. ავტორის აზრით, თანამედროვე შედარებით ეკონომიკას, რომელიც ორიენტირებულია რეალური ეკონომიკური სისტემების შესწავლაზე, ახასიათებს კვლევითი პროგრამების ფართო სპექტრი. აქედან ერთერთ პერსპექტიულ მიმართულებას წარმოადგენს ეროვნულ ეკონომიკათა კონკურენტუნარიანობის კლასტერული ანალიზი. სტატიაში გაანალიზებულია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკის გლობალური კონკურენტუნარიანობის შედარებითი მეთოდოლოგია, რომელიც გამოიმუშავეს მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის ექსპერტებმა და რომელიც ითვალისწინებს ეროვნული ეკონომიკების კლასტერიზაციას მათი კონკურენტუნარიანობის დონის მიხედვით. ამან ავტორს საშუალება მისცა გამოიტანოს დასკვნა ტრანსფორმაციული ეკონომიკების ევოლუციის ინსტიტუციონალურობის ამადლების აუცილებლობის შესახებ, როგორც მათი საბაზრო მოდერნიზაციის პრიორიტეტისა.

Nadejda Grajevskaya

**Comparative Analysis of Economic Systems: Specificity and Evolution
Summary**

The article highlights specific features and evolution stages of comparative economic analysis. The author shows the specificity of new economic comparativistics that was created on the basis of unorthodox research approaches to the comparison of economic systems (neo-institutionalism, evolutionary economics, and new political economy). In the author’s opinion, modern economic comparativistics is oriented upon the study of real economic systems and characterized by a wide range of research programs. One of the promising directions of its development is a

cluster analysis of the competitiveness of national economies. The article analyses methodology of comparative analysis of the global competitiveness of different countries in the world, created by the experts of the World Economic Forum. This methodology clusters national economies in terms of development of their competitiveness. It allowed the author to point out the necessity of improving institutional efficiency of transformation economies as a major step in their market modernization.

რევაზ ჯავახიშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

უნგრეთის ეკონომიკა და მისი განვითარების თავისებურებები

უნგრეთი არის ცენტრალური ევროპის აგრარულ-ინდუსტრიული ქვეყანა, რომლის ტერიტორია შეადგენს 93 ათას კვ. კილომეტრს, ხოლო მოსახლეობა (9,8) მლნ კაცს. ეკონომიკური მდგომარეობის თვალსაზრისით იგი მიეკუთვნება საშუალოგანვითარებულ ქვეყანათა რიცხვს, რომელიც ამ მხრივ დაახლოებით იმყოფება პოლონეთის, სლოვაკეთისა და ხორვატიის დონეზე და თითქმის 2-ჯერ ჩამორჩება მაღალგანვითარებულ დასავლეთევროპულ ქვეყნებს.

უნგრეთს აქვს რკინის მადნების, ბოქსიტების /მე-2 ადგილი ევროპაში/, მანგანუმის, პოლიმეტალური მადნების, ქვანახშირის საბადოები. იგი მაინც საკმაოდ ღარიბია სასარგებლო წიაღისეულით. ეს, პირველ რიგში, შეეხება ენერგომატარებლებს - ნავთობსა და ბუნებრივ გაზს, რომელთა მოთხოვნის დიდი ნაწილის დაკმაყოფილება იმპორტის ხარჯზე ხორციელდება. ამასთან, ქვეყანა საკმაოდ მდიდარია მინერალური წყლის რესურსებით, რომელთა გარკვეული ნაწილი გამოირჩევა მაღალი სამკურნალო თვისებებით. ნაყოფიერი მიწები და ზომიერი ბუნებრივ-კლიმატური პირობები ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნის სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის (3, 154).

ბოლო პერიოდში უნგრეთის ეკონომიკა დიდ სიძნელეებს განიცდიდა /იხ. ცხრილი 1/, როცა საგრძნობლად იკლო თითქმის ყველა მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის ზრდის ტემპმა. ამასთან, ბოლო ორი წლის განმავლობაში იგრძნობა ეკონომიკური ცხოვრების გარკვეული გამოცოცხლება. 2014 წელს ქვეყანაში მოსახლეობის ერთ სულზე მთლიანმა შიდა პროდუქტმა 23 ათასი დოლარი შეადგინა, ბრუტო საშუალოთვიური ხელფასი 1050, ხოლო ნეტო ხელფასი კი /გადასახადებისა და მოსაკრებლების გადახდის შემდეგ/ 700 დოლარს გაუტოლდა.

ამავე წელს მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა სხვა ეკონომიკური მაჩვენებლებიც. კერძოდ, მთლიანი შიდა პროდუქტი წინა წელთან შედარებით – 3,2%-ით, სამრეწველო პროდუქციის წარმოება – 5,5, სოფლის მეურნეობა – 7, მშენებლობა – 15%-ით გაიზარდა. რაც შეეხება კაპიტალდაბანდებადების /ინვესტიციები/ ზრდამ შეადგინა – 13, მოსახლეობის მოხმარება გადიდა 1,2, საქონლისა და მომსახურების ექსპორტი – 7 და იმპორტი – 8,5%-ით. ამავე წელს მშპ-სთან ბიუჯეტის დეფიციტმა – 2,9% შეადგინა, რაც ევროკავშირის წევრი ქვეყნებისათვის დასაშვები ნორმის ფარგლებშია (4). უნგრეთს აქვს როგორც საგარეო ვაჭრობის, ისე საგადაამხდლო ბალანსის დადებითი სალდო, რაც უდავოდ დადებით მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. საერთოდ კი, ამჟამად, უნგრეთის წილი როგორც მსოფლიოს, ისე ევროკავშირის ქვეყნების მშპ-ში უმნიშვნელოა და შესაბამისად 0,2 და 0,8%-ს არ აღემატება (1,5).

როგორც უკვე აღინიშნა, ბოლო პერიოდში უნგრეთის ძირითადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები გარკვეული ზრდის ტენდენციით ხასიათდება, რაც უნდა აიხსნას, უწინარეს ყოვლისა, ეკონომიკის წამყვან დარგებში /მრეწველობა, მშენებლობა, სოფლის მეურნეობა/ ინვესტიციების სწრაფი მოზიდვით, რაც 2013 წელს წინა წელთან შედარებით – 7, ხოლო 2014 წელს - 13%-ით გაიზარდა. იქამდე კი, ეკონომიკური ზრდის ეს განმსახვრეელი მაჩვენებელი, სისტემატური შემცირებით ხასიათდებოდა.

უნგრეთის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ძირითადი მაჩვენებლები
2010-2014 წწ /%-ით წინა წელთან/ (5)

მაჩვენებლები	წლები	2010	2011	2012	2013	2014
მაჩვენებლები						
მთლიანი შიდა პროდუქტი		1,2	1,7	-1,7	1,1	3,2
მრეწველობა		10,5	5,6	-1,8	1,4	5,5
მშენებლობა		-10,1	-7,8	-6,6	9,6	15,0
სოფლისმეურნეობა		-16,3	12,5	-19,0	22,0	7,0
კაპიტალდაბანდება		-5,4	-4,5	-5,2	7,2	13,0
ინფლაცია		4,9	3,9	5,7	1,7	0,0
მოსახლეობის რეალური შემოსავლები		0,1	0,3	-1,7	0,2	1,6
უმუშევრობის დონე		11,2	11,0	10,8	9,2	7,7
ექსპორტი		21,0	9,7	0,2	2,5	7,0
იმპორტი		19,1	8,3	0,4	1,8	8,5
საგარეო ვაჭრობის საღირსეულობა /მლრდ ევრო/		5,6	7,0	6,9	7,3	6,4
საგადასმდელო ბალანსის საღირსეულობა /მლრდ ევრო/		2,7	2,9	3,6	5,5	6,5
სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი /%-ით მშპ-სთან/		-4,1	4,2	-1,9	-2,5	-2,9

ქვეყანაში განხორციელებული ეკონომიკური რეფორმებისა და ინოვაციური ღონისძიებების შედეგად, მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა გამოშვებული პროდუქციის ხარისხი, ამავდროულად როგორც საშინაო, ისე საგარეო ბაზრებზე მისი კონკურენტუნარიანობის დონე და ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალი. ყოველივე ამან განსაზღვრა უნგრეთის საგარეო ვაჭრობის ბრუნვის სწრაფი ზრდა, საგარეო ვაჭრობისა და საგადასმდელო ბალანსის დადებითი საღირსეულობის /შესაბამისად 6,4 და 6,5 მლრდ ევრომდე/ გადიდება.

საღირსეულობის უნგრეთისათვის ერთ-ერთ უმწველეს პრობლემად რჩება ქვეყნის ფინანსური დაუბალანსებლობა. 2014 წელს უნგრეთის მთლიანმა საგარეო ვალმა /სახელმწიფო, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებისა და კერძო კომპანიების ვალი/ 124 მლრდ ევროს გადააჭარბა. ამან განაპირობა ის, რომ ქვეყნის საგარეო ვალის მომსახურების ხარჯები მშპ-ს მიმართ 12, ექსპორტის მაჩვენებლის მიმართ კი 20%-ს გაუტოლდა, რაც მიიქცევა ფინანსურ ტვირთად აწევს ქვეყანას (5).

თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში, ნებისმიერი ქვეყნის საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში ჩართულობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელია მისი ეკონომიკის ღიაობის ხარისხი, რომელიც იზომება ქვეყნის ექსპორტის მოცულობის მშპ-სთან შეფარდებით. ქვეყნის ეკონომიკა ღიად ჩაითვლება, თუ ეს მაჩვენებელი არაა 10%-ზე ნაკლები. საღირსეულობის უნგრეთის ეკონომიკის ღიაობის დონე ძალზე მაღალია და იგი თითქმის 85%-ს უტოლდება. მთლიანად კი საგარეო-სავაჭრო ბრუნვის მოცულობა ქვეყნის მშპ-ს 160% აღწევს, რაც მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია. დღესდღეობით ქვეყანაში მოხმარებული ენერგომატარებლების 62% /მათ შორის ნავთობისა და გაზის 80%/ იმპორტის ხარჯზე კმაყოფილდება. უნგრეთს უცხოეთიდან შემოაქვს, აგრეთვე, შავი მეტალურგიისათვის საჭირო ნედლეულის 90%-ზე მეტი. მეორე მხრივ, უნგრეთი ერთ-ერთი უმსხვილესი ექსპორტიორი ქვეყანაა. მისი გადამამუშავებელი მრეწველობის 71%, მათ შორის ტექსტილურის – 83, ფარმაცევტულის – 84, ელექტრონული მრეწველობის – 95% იყიდება საერთაშორისო ბაზრებზე. უნგრეთს ყველაზე ინტენსიური საგარეო-ეკონომიკური კავშირები აქვს ევროკავშირის ქვეყნებთან, რომელთა წილად მოდის ქვეყნის საგარეო-სავაჭრო ბრუნვის 74,6%, არაევროკავშირის წევრი ევროპული ქვეყნების – 12,4, აზიური ქვეყნების – 9,7 და მსოფლიოს დანარჩენი ქვეყნების წილად კი – 3,3% (5).

უნგრეთის ეკონომიკის ერთ-ერთი თავისებურება ისაა, რომ მის განვითარებაში დიდ როლს თამაშობს უცხოური კაპიტალი. ქვეყანაში მთლიანად დაგროვილი უცხოურმა კაპიტალდაბანდება 78 მლრდ დოლარს მიაღწია, რომლის ნახევარზე მეტი 1990-2000 წ.წ.

განხორციელდა. შემდგომში იგი თანდათან კლებულობს და 2008 წელს 40%-მდე, ხოლო 2013-2014 წ.წ. 26%-მდე შემცირდა. საერთოდ კი ქვეყნის მთლიანი შემოსავლის თითქმის ნახევარი /49%/ და ექსპორტის 2/3-ზე მეტი უცხოური კომპანიების მონაწილეობით ხორციელდება (5).

უნგრეთს შემუშავებული აქვს 2020 წლამდე საგარეო-ეკონომიკური კავშირების განვითარების სტრატეგიული გეგმა, რომლითაც განსაზღვრულია ამ მიმართულებით ძირითადი მიზნები და ორიენტირები: მიმდინარე ათწლეულის დასასრულისათვის ნაგარაუდევია ქვეყნის ექსპორტის ზრდა 80-დან 140 მლრდ ევრომდე; გათვალისწინებულია სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირების ინტენსიური განვითარება ჩინეთთან, ინდოეთთან, რუსეთთან, სამხრეთ კორეასთან, ცენტრალურ-აღმოსავლეთევროპულ და სხვა ახალინდუსტრიულ ქვეყნებთან, რაც უდავოდ წინგადადგმული ნაბიჯი იქნება უნგრეთის შემდგომი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მიმართულებით.

უნგრეთის ეკონომიკის კიდევ ერთი თავისებურება ისაა, რომ აქ ძალზე ბევრია მცირე და საშუალო ზომის საწარმო. სადღეისოდ ქვეყანაში მცირე ფირმების რაოდენობა 1,6 მლნ-ს აჭარბებს, რომელთა წილად მოდის დასაქმებულთ 75%, მთლიანი შიდა პროდუქტის თითქმის 40 და ექსპორტის 17%. ამასთან, ექსპორტში უნგრეთის მოსახლეობის კუთვნილი მცირე საწარმოების წილი შეადგენს მხოლოდ 11%-ს. ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის 60 და ექსპორტის 80%-ზე მეტი კი მოდის ქვეყანაში მოქმედ 850 უმსხვილეს საწარმოზე, რომლებიც უმეტეს წილად უცხოური ქვეყნების საკუთრებაშია (5).

უნგრეთის ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთი უმწვავესი პრობლემაა ქვეყნის მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობის გაუარესება. ამჟამად უნგრეთის მოსახლეობის თითქმის 14% ცხოვრობს სიღარიბის ზღვარს მიღმა, საერთოდ კი ქვეყნის მოსახლეობის 35% სიღარიბის ზღვარზე იმყოფება. მიუხედავად ხელისუფლების მცდელობისა, რასაც შედეგად მოჰყვა ქვეყანაში უმუშევრობის დონის 11-დან 7,7%-მდე შემცირება, იგი არ მომხდარა ეკონომიკური აღმავლობის საფუძველზე. ეს უმეტესწილად განხორციელდა დაბალანაზღაურებადი და არამდგრადი /დროებითი/ დასაქმების ზრდის ხარჯზე.

თანამედროვე უნგრეთის ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებად რჩება ქვეყნის სავალუტო-ფინანსური მდგომარეობისა და დამოუკიდებლობის შენარჩუნება, რაც აუცილებელი პირობაა მისი შეუფერხებელი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისთვის. საჭიროა ქვეყანაში რადიკალური ღონისძიებების გატარება საგარეო ვალის მოცულობის შემცირებისა და მისი სტრუქტურის გაუმჯობესებისათვის, პირველ რიგში, ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მოსახლეობის დიდი მოცულობის საგარეო ვალის შემცირებისათვის. ქვეყანამ მაქსიმალურად უნდა გამოიყენოს ევროკავშირის ქვეყნებთან ინტენსიური სავალუტო-საფინანსო თანამშრომლობის დიდი შესაძლებლობები, მაქსიმალურად იზრუნოს საბიუჯეტო დეფიციტის შემდგომი შემცირებისა და სავალუტო სტაბილურობის გაუმჯობესებისათვის.

პერსპექტივაში უნგრეთის ეკონომიკის მდგრადი განვითარების უზრუნველყოფა დიდადაა დამოკიდებული, ერთი მხრივ, ევროკავშირისა და მსოფლიოს სხვა ქვეყნებთან ეკონომიკური თანამშრომლობის გაფართოებასა და სრულყოფაზე და, მეორე მხრივ, ქვეყნის მატერიალური /ბუნებრივი სიმდიდრის/, შრომითი და ფინანსური რესურსების, მისი ეკონომიკური პოტენციალის სრულყოფილად გამოყენებაზე. ამ საქმეში კი გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ეკონომიკის ყველა სფეროსა და დარგში უახლესი ტექნიკისა და ტექნოლოგიების გამოყენებას, ინოვაციებზე ორიენტირებული ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებასა და მის პრაქტიკულ რეალიზაციას.

ბოლო ორი ათწლეულის მანძილზე ქვეყნის ინოვაციური განვითარების სფეროში გარკვეული წარმატებები იქნა მოპოვებული: მოხდა ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფა, სწრაფი ტემპებით ვითარდებოდა უახლეს ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული და მეცნიერებატევადი დარგები, მნიშვნელოვნად შემცირდა ენერგოტევადი და მასალატევადი წარმოება, ამადლდა მათი ეკონომიკური ეფექტიანობა, გაუმჯობესდა ეკოლოგიური პირობები, მნიშვნელოვნად ამადლდა განათლებისა და სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის შედეგების პრაქტიკული გამოყენების დონე. მეორე მხრივ, მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა 2008-13 წ.წ. მნიშვნელოვნად შეაფერხა ქვეყანაში ინოვაციური საქმიანობის განვითარება. 2012 წელს სამეცნიერო - კვლევით და საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე გაწეულია

დანახარჯებმა მშპ-სთან მიმართებაში 1,2% შეადგინა, რაც 2013 წელსაც არ შეცვლილა. ამ მაჩვენებლით უნგრეთი საგრძობლად ჩამორჩება წამყვან, ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებს /3-3,5%/ და იგი უმნიშვნელოდ დაბალია ევროკავშირის ქვეყნების საშუალო ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით /1,8%/.

მიმდინარე ათწლეულის ბოლოსათვის უნგრეთში აღნიშნული მაჩვენებლის ზრდა 1,8%-მდე, ხოლო საშუალოდ ევროკავშირში კი 3%-მდეა ნავარაუდები. უნგრეთი ინოვაციური განვითარების ბევრი მიმართულების მხრივ საკმაოდ ჩამორჩება ჩეხეთს, ხოლო გარკვეულად უსწრებს პოლონეთსა და სლოვაკეთს. ქვეყანაში ინოვაციური საქმიანობის შემდგომი განვითარებისა და სრულყოფის მიზნით საჭიროა სათანადო საინოვაციო პროგრამების შემუშავება, რომელთა პრაქტიკულ განხორციელებას დასჭირდება შესაბამისი ფინანსური უზრუნველყოფა. ეს კი მნიშვნელოვნად წაადგება ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ დაჩქარებული ტემპებით განვითარებას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გუროვა ი., მსოფლიო ეკონომიკა, თბ., 2014.
2. საერთაშორისო ბიზნესი, თბ., 2011.
3. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 10, თბ., 1986.
4. ГриффინР., ПастейМ., Международныйбизнес, М., 2006.
5. ინტერნეტ-რესურსები:
http://www.ved.gov.ru/exportcountries/hu/about_hu/eco_hu/
[http://www.ved.gov.ru/files/images/kai/Vengriya/State_innovation_development_\(as%20of%202013\).pdf](http://www.ved.gov.ru/files/images/kai/Vengriya/State_innovation_development_(as%20of%202013).pdf)

**რევაზ ჯავახიშვილი
 უნგრეთის ეკონომიკა და მისი განვითარების თავისებურებები
 რეზიუმე**

უნგრეთი მიეკუთვნება ცენტრალურ-აღმოსავლეთევროპულ საშუალოგანვითარებულ ქვეყანათა რიცხვს, რომელიც ეკონომიკური განვითარების დონით დაახლოებით 2-ჯერ ჩამორჩება განვითარებულ დასავლეთევროპულ ქვეყნებს. მიუხედავად ქვეყნის მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების ზრდის დაბალი ტემპისა, 2013-2014 წ.წ. შეიმჩნევა მისი ეკონომიკის მნიშვნელოვანი აღმავლობა. უნგრეთის ეკონომიკა ხასიათდება რიგი თავისებურებებით: ქვეყანაში მცირე და საშუალო საწარმოთა დიდი რაოდენობით არსებობა, რომელთა წილად მოდის დასაქმებულთა 75 და მშპ-ს თითქმის 40%; ინვესტიციების ზრდა და ეკონომიკაში უცხოური კაპიტალის ხვედრიწილის მაღალი დონე; ქვეყნის ფინანსური დაუბალანსებლობა, საგარეო ვალისა და მისი მომსახურების ხარჯების ზრდა; ბოლო პერიოდში ინოვაციებზე ორიენტირებული ეკონომიკის პრიორიტეტული დარგების დაჩქარებული განვითარება და სხვ.

**Revaz Javakhishvili
 Economy of Hungary and Characteristic of its Development
 Summary**

Hungary belongs to the number of developed countries from Central-East Europe and the level of its economic development is about 2 times lower than the level of the developed West European countries. Despite the country's macroeconomic indicators growth is low, a significant growth of its economy in 2013-2014 years is observed. Hungary's economy's number of characteristics are the following: a large number of small and medium enterprises in the country, which accounts for 75% of workers and almost 40% of GDP; Investment growth and high levels of foreign capital share in the economy; the financial imbalance of the country, foreign debt and the increased costs of foreign debt's service; The innovation-driven economy's priority sectors' recent development etc.

რევაზ ჯავახიშვილი
Экономика Венгрии и особенности её развития
Резюме

Венгрия относится к числу среднеразвитых центрально-восточноевропейских стран. Она почти в 2-раза отстаёт по большинству показателей от ведущих развитых западноевропейских государств. За последний период, несмотря на низкие темпы поста макроэкономических показателей, за 2013-2014 гг. отмечается заметное оживление экономики Венгрии, характеризующееся рядом особенностей: существование в стране большого количества малых и средних предприятий, на долю которых приходится 75% занятого населения и почти 40% ВВП Венгрии; рост инвестиций и высокий удельный вес иностранного капитала в экономике страны; финансовая несбалансированность, рост внешних долгов и издержек их обслуживания; ускоренное развитие приоритетных отраслей экономики, ориентированных на инновации и др.

მაია თეთრუაშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი
ცოდნის ეკონომიკა

თანამედროვე საზოგადოებაში საკმაოდ პოპულარული გახდა ტერმინი –ცოდნის ეკონომიკა. ამ დეფინიციას ხშირად მოიხსენიებენ, როგორც სამეცნიერო, ისე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ლიტერატურაში. ეს გამოწვეულია ეკონომიკისა და საზოგადოების ტრანსფორმაციის იმ პროცესებით, რომელიც ჩვენი პლანეტის განვითარებულ ქვეყნებში მიმდინარეობს. რაში მდგომარეობს ცოდნის ეკონომიკის არსი? ეკონომიკის განვითარების თეორია მიიხნევს, რომ უპირატესად ადამიანის ცოდნა და არა სხვა საქონელი, წარმოება თუ მომსახურება უღვევს საფუძვლად განვითარებულ საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესებს.

ცოდნის ეკონომიკა ხდება განვითარების უმაღლესი ეტაპი, ის არ ანადგურებს ტრადიციულ სისტემას, მაგრამ მასზე დაფუძნებით ხელს უწყობს განვითარების შემდგომ, ლოგიკურ ეტაპს. ცოდნის ეკონომიკის განვითარებისას საზოგადოებისათვის ძირითად, სრულფასოვან საქონელს ცოდნა წარმოადგენს და ის უნიკალურია, როგორც წარმოების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი. ცოდნა წარმოშობს ადამიანის აზრობრივ პროდუქტს, მისი მეშვეობით აღიქმება სამყაროსა და საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესები.

ცოდნის ეკონომიკის განვითარებისათვის მნიშვნელოვან როლს ინფორმაცია ასრულებს. საინფორმაციო-საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარება საშუალებას იძლევა ცოდნის გაფართოების, გავრცელების, ხელმისაწვდომობისა და გამოყენებისათვის. ცოდნის ეკონომიკის განვითარების ძირითად მახასიათებლებს წარმოადგენს:

- მომსახურების სფეროს უპირატესი ზრდა წარმოებასთან მიმართებაში;
- საგანმანათლებლო და სამეცნიერო სფეროში დანახარჯების ზრდა;
- საინფორმაციო-საკომუნიკაციო სფეროს სწრაფი ზრდა;
- კორპორაციული და პერსონალური ქსელის განვითარება;
- სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკური გაერთიანებები;
- ინოვაციების განვითარება, რომლის ძირითადი მახასიათებელია ინტელექტუალური საქმიანობის რეზულტატის გამოყენება ახალი საქონლისა და მომსახურების შექმნისათვის.

ინოვაციური მიმართულებებიდან მნიშვნელოვანია გამოვყოთ:

- მომსახურება;
- პროდუქტი;
- პროცესი;
- სტრატეგია.

ის ფორმები, რომლებიც იყენებენ მაღალ ტექნოლოგიებს, კონკურენტებთან შედარებით მაღალი უპირატესობებით სარგებლობენ. ისინი ბაზარზე შემოდინან საქონლისა და მომსახურების ფართო ასორტიმენტით და იმავდროულად თითოეული ეს საქონელი უნიკალურია თავისი თვისებებით. ასეთი სახის საქონელს გავრცელების ფართო არეალი

აქვს და სწრაფადაც რეალიზდებიან. იმ პერიოდში კი, სანამ კონკურენტული ფირმები ამ ტექნოლოგიებს აითვისებენ და დანერგავენ, ლიდერი ფირმები ბაზარს სხვა ნოვაციებს სთავაზობენ და ამით მუდმივად ინარჩუნებენ ლიდერის პოზიციას. გამომდინარე იქიდან, რომ ახალი ტექნოლოგიების განვითარებისათვის უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს ადამიანური კაპიტალი და ცოდნა წარმოადგენს, განვითარებული ქვეყნების ფირმები თუ კომპანიები მაქსიმალურ ინვესტიციებს აბანდებენ ინოვაციურ იდეებში, რომ რაც შეიძლება სწრაფად მოხდეს ამ იდეების რეალიზაცია და მათი გამოყენებით ახალი საქონლისა და მომსახურების მიწოდება ბაზრისათვის.

ცოდნის ეკონომიკა მზარდ ზეგავლენას ახდენს სახელმწიფოს ეკონომიკურ წარმატებაზე. თუ ადრეულ ეკონომიკურ ურთიერთობებში სახელმწიფოთა კეთილდღეობას წარმოების ექსტენსიური ტიპი განსაზღვრავდა, უკვე გვიანი შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული ეკონომიკური წარმატების საწინდარი გახდა შრომის წარმოების გაიფება ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის საფუძველზე. აქედან გამომდინარე, ადამიანი, როგორც ცოდნის ქარხანა, იქცა ახალი ტექნოლოგიების, ნოვატორული იდეების გენერატორად და სულისჩამდგმელად. თუ დავესესხებით ნეოკლასიკურ თეორიას, ეკონომიკური ზრდა წარმოადგენს კაპიტალის დაგროვებისა და სამუშაო ძალის ზრდის შედეგს წარმოების ხარჯების შემამცირებელი ტექნოლოგიური პროცესების დანერგვასთან ერთად. ცოდნის ეკონომიკის გათვალისწინებით კი ეკონომიკური ზრდა დამოკიდებული გახდა ადამიანისეულ ფაქტორზე, რომელიც საწარმოო პროცესებში მონაწილეობს მუდმივად განახლებადი ცოდნის კაპიტალის სახით. რაც მეტია ახალი დაგროვილი ცოდნა და რაც უფრო შეესაბამება იგი ბაზარზე არსებულ მოთხოვნებს, მით უფრო მაღალია კაპიტალში შეფასებული ადამიანური ცოდნის მაჩვენებელი.

საქართველოში ინოვაციებზე დაფუძნებული ეკონომიკის განვითარება, განათლებისა და მეცნიერების სისტემის რეფორმების გარეშე შეუძლებელი იქნება. იმისათვის, რომ ქვეყნის ეკონომიკამ ლიდერის პოზიცია მოიპოვოს, საჭიროა მეცნიერებაში ახალგაზრდობის მოზიდვა და ჩართვა. ეს კი იმ შემთხვევაში იქნება შესაძლებელი, თუ სამეცნიერო სფერო პრესტიჟული და პერსპექტიული გახდება. ცოდნაში კაპიტალდაბანდება ხანგრძლივადიანი პროცესია და ამიტომ საქართველოში სამეცნიერო სფეროს განვითარება ვერ მოხდება, სახელმწიფოს მხარდაჭერის გარეშე. ის ქვეყნებიც კი, რომელიც მდიდარია ბუნებრივი რესურსებით, მნიშვნელოვან ყურადღებასა და რესურსს უთმობენ ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების განვითარებას, რამეთუ ქვეყნის სიმდიდრე ერის განათლებასა და მისი ხალხის ინტელექტშია და არა მხოლოდ მის ბუნებრივ რესურსებში.

მსოფლიოში მოქმედებს ე.წ. ეკონომიკური ცოდნის ინდექსი. ის წარმოადგენს კომპლექსურ მაჩვენებელს, რომელიც გვიჩვენებს ქვეყნებისა და რეგიონების ცოდნაზე დამყარებულ განვითარების დონეს. ინდექსი 2004 წელს შეიმუშავა მსოფლიო ბანკმა, სპეციალური პროგრამის – „ცოდნა-განვითარებისათვის ფარგლებში, ინდექსის შემუშავების მიზანია, განსაზღვროს, შეაფასოს ქვეყნის უნარი, შესაძლებლობა – შექმნას, მიიღოს და გაავრცელოს ცოდნა. ინდექსის გამოთვლა ხდება ყოველწლიურად, რამეთუ მას სახელმწიფოები იყენებენ მათ პოლიტიკაში პრობლემური მომენტების ანალიზისა და ცოდნაზე დაფუძნებული განვითარების სხვა მოდელზე გადასვლისათვის ქვეყნების მზაობის შესაფასებლად. ინდექსის გამოთვლის მეთოდოლოგიას საფუძველად უდევს მსოფლიო ბანკის მიერ შემუშავებული ე.წ. „ცოდნის შეფასების მეთოდოლოგია“.

ინდექსი გამოითვლება სტრუქტურული და ხარისხობრივი 109 მაჩვენებლით, რომელთა კლასიფიკაცია ხდება ოთხი ძირითადი ჯგუფის მიხედვით:

1. ეკონომიკური და ინსტიტუციური რეჟიმის ინდექსი (EIR). ეს ინდექსი ასახავს იმ პირობებსა და შესაძლებლობებს, რომელშიც ვითარდება ეკონომიკა და საზოგადოება. ამ მაჩვენებლის გამოანგარიშებისათვის გამოიყენება ეკონომიკური და სამართლებრივი გარემოს, რეგულირების ხარისხის, ბიზნესისა და კერძო ინიციატივების განვითარების, საზოგადოებისა და სხვადასხვა ინსტიტუტების შესაძლებლობების შეფასება – ეფექტიანად გამოიყენონ არსებული, და შექმნან ახალი ცოდნა.
2. განათლების ინდექსი (HER) - აქ ფასდება მოსახლეობის განათლების დონე და ინოვაციების შექმნის უნარი; ცოდნის გავრცელებისა და გამოყენების უნარი;

ზრდასრული მოსახლეობის განათლების დონე; რეგისტრირებულ მოსწავლეთა რაოდენობის შეფარდება მათი ასაკობრივი ჯგუფის მთლიან რაოდენობასთან.

3. ინოვაციების ინდექსი (IS) – იგი აფასებს ეროვნული ინოვაციური სისტემის განვითარების დონეს, რომელიც მოიცავს: კომპანიებისა და კვლევითი ცენტრების, უნივერსიტეტების, პროფესიული გაერთიანებებისა და ყველა იმ დაწესებულების ერთიან რაოდენობას, რომლებიც ახდენენ გლობალური ცოდნის ათვისებას და მის ადაპტაციას ადგილობრივი საჭიროებებისათვის. ასევე იმ ორგანიზაციების რაოდენობრივ შეფასებას, რომლებიც ახალ ტექნოლოგიებზე დაყრდნობით ახდენენ ახალი ცოდნის შექმნას, ასევე კვლევით სფეროში დასაქმებულ მეცნიერთანამშრომელთა, აღრიცხული პატენტების, სამეცნიერო ჟურნალების რაოდენობისა და ტირაჟების შეფასებას.

4. საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ინდექსი (IST). ეს ინდექსი ასახავს იმ საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურის განვითარების დონეს, რომელთა მეშვეობითაც ხდება ცოდნის ეფექტიანი გავრცელება და გადაამუშავება.

ინდექსის თითოეული ჯგუფის მიხედვით ქვეყნების შეფასება ხდება 10 ქულიანი სისტემით, რაც უფრო მაღალია ქულა, მით უფრო მაღალი შეფასება აქვს ქვეყანას მოცემული კრიტერიუმის მიხედვით. ინდექსის გაანგარიშების დროს მხედველობაში მიიღება ასევე ქვეყნის საერთო სოციალურ-ეკონომიკური ინდიკატორები, როგორცაა: მთლიანი შიდა პროდუქტი და ადამიანური პოტენციალის განვითარების ინდექსი. ცოდნის შეფასების მეთოდოლოგიის მიხედვით ამ სხვადასხვა კრიტერიუმის საფუძველზე გამოითვლება ორი ძირითადი შემაჯამებელი ინდექსი, ესენია: ეკონომიკური ცოდნის და ცოდნის ინდექსი. ეკონომიკური ცოდნის ინდექსი ეს არის კომპლექსური მაჩვენებელი, რომელიც ასახავს, თუ რამდენად იყენებს ქვეყანა ცოდნას ეკონომიკური და საზოგადოებრივი განვითარების მიზნით.. ახასიათებს ამა თუ იმ ქვეყნის ან რეგიონის განვითარების დონეს ცოდნის ეკონომიკასთან მიმართებაში. ცოდნის ინდექსიც ასევე კომპლექსური მაჩვენებელია და აფასებს ქვეყნის უნარს – შექმნას, ათვისოს, გამოიყენოს და განავრცოს ცოდნა. ეს არის ქვეყნის პოტენციალის შეფასება ცოდნის ეკონომიკასთან მიმართებაში.

ცოდნის ეკონომიკის ინდექსი გამოითვლება შემდეგი 4 ინდექსის საშუალო მაჩვენებლით:

- ეკონომიკური და ინსტიტუციური რეჟიმის;
- განათლების;
- ინოვაციების;
- საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების.

ცოდნის ინდექსი სამი ინდექსის საშუალო არითმეტიკულს წარმოადგენს, ესენია:

- განათლების;
- ინოვაციების;
- საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების.

ეს მაჩვენებლები გამოითვლება თითოეული ქვეყნისათვის, ქვეყანათა ჯგუფებისა და მთლიანად მსოფლიოსათვის. მსოფლიო ბანკის მიერ შემუშავებული მეთოდოლოგია საშუალებას იძლევა შეფასდეს თითოეული ქვეყნის, როგორც ცალკეული, ისე საშუალო მაჩვენებლები და ინდიკატორები.

საქართველოს მთავრობის მიერ შემუშავებულ „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია 2020“ -ში მითითებულია, რომ საქართველოში წარმოებულ საქონელს აქვს დაბალი დამატებული ღირებულება. ამ ეტაპზე, შედარებით განვითარებულია მხოლოდ გადამამუშავებელი მრეწველობა, რომელიც პირდაპირ მიბმულია საქართველოში მოპოვებულ ბუნებრივ რესურსებზე და სოფლის მეურნეობის ადგილობრივ ნაწარმზე. ამის მიზეზია ტექნოლოგიური განვითარებისა და ინოვაციის დაბალი დონე. ქვეყანაში ინოვაციის დონე ჯერ ისევ არაა დამაკმაყოფილებელია და დაბალია როგორც სახელმწიფო, ასევე კერძო სექტორის დანახარჯები კვლევისა და განვითარებაზე, რაც ასახულია სხვადასხვა საერთაშორისო შეფასებასა და რეიტინგში. ინოვაციის გლობალურ ინდექსში 2013 (II) საქართველო მსოფლიოში 73-ე ადგილზეა, ხოლო 2012 წლის ინოვაციების შესაძლებლობის ინდექსში (ICI) საქართველოს 44-ე ადგილი უკავია 131

ქვეყანას შორის. გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსში (GCI) 2013-2014 წლის მდგომარეობით, საქართველო 148 ქვეყანას შორის შემდეგ პოზიციებს იკავებს:

- ინოვაციის განხორციელების შესაძლებლობების მაჩვენებელი - 118-ე ადგილი;
 - კომპანიების დანახარჯები კვლევასა და განვითარებაზე (R&D) - 128-ე ადგილი.
- დაბალია როგორც თანამედროვე ტექნოლოგიებზე ხელმისაწვდომობა, ასევე ტექნოლოგიური განვითარების დონე. ამავე ინდექსის მიხედვით, საქართველოს აქვს შემდეგი მაჩვენებლები:
- უახლესი ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობა - მე-100 ადგილი;
 - ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა კომპანიების მიერ - 117-ე ადგილი.
 - არადამაკმაყოფილებელია ინტელექტუალური საკუთრების დაცვის დონე, რაც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია ინოვაციების განხორციელებისათვის. საქართველო ინტელექტუალური საკუთრების დაცვის კომპონენტით 124-ე ადგილზეა.

მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში ინტერნეტზე ხელმისაწვდომობის კუთხით მნიშვნელოვანი ღონისძიებები განხორციელდა, მოსახლეობის მიერ კომუნიკაციის ამ საშუალების გამოყენების დონე კვლავ არადამაკმაყოფილებელია. გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსში (2013-2014) საქართველოს შედარებით უკეთესი, თუმცა არასათანადო პოზიციები აქვს:

- მოსახლეობის მიერ ინტერნეტის გამოყენება - 71-ე ადგილი;
- 100 მოსახლეზე მაღალსიჩქარიან მონაცემთა გაცვლის ქსელზე ხელმისაწვდომობა - 65-ე ადგილი;
- ქსელური მზადყოფნის ინდექსის (Networked Readiness Index -NRI) მიხედვით 2013 წელს საქართველო 65-ე ადგილზეა.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის (გაერო) 2014 წლის ელექტრონული მმართველობის კვლევის მიხედვით, საქართველომ ელ-მმართველობის განვითარების ინდექსი 0.4 ქულით გააუმჯობესა (აიღო 0.6 ქულა), რის შედეგადაც 193 ქვეყანას შორის 56-ე ადგილი დაიკავა. 2012 წელს საქართველოს იმავე გამოკითხვაში 0.56 ქულით, 72-ე ადგილი ეკავა. კვლევის მეთოდოლოგიისა და საქართველოს მიერ აღებული შეფასების ანალიზმა აჩვენა, რომ პოზიციების ამგვარი გაუმჯობესება ძირითადად მხოლოდ ინფრასტრუქტურის განვითარების შედეგად გახდა შესაძლებელი. ასევე გასათვალისწინებელია, რომ საქართველოს კოეფიციენტი, მსოფლიო მასშტაბით, კვლავ დაბალ კატეგორიაშია მოხვედრილი (არსებობს ინდექსის შემდეგი კატეგორიები: დაბალი, საშუალო, მაღალი, ძალიან მაღალი).

გაეროს კვლევაში მოცემული იყო ელექტრონული ჩართულობის ინდექსიც. საქართველომ ამ კომპონენტში საკმაოდ დიდი პროგრესი განიცადა – 2012 წლის 0.21-იანი მაჩვენებელი 0.59-მდე გაზარდა და 66-ე პოზიციიდან 49-ე ადგილზე გადაინაცვლა. გასათვალისწინებელია, რომ პოსტსაბჭოთა 15 ქვეყნიდან საქართველომ მეშვიდე ადგილი დაიკავა ესტონეთის (23-ე ადგილი), ყაზახეთის (22-ე ადგილი), ლატვიის (24-ე ადგილი), რუსეთის (30-ე ადგილი), ლიტვისა (33-ე ადგილი) და მოლდოვას რუსპუბლიკის (მე-40-ე ადგილი) შემდეგ.

ელექტრონული მმართველობის ინდექსის შემუშავებისას მკვლევარები აფასებენ ქვეყნების მაჩვენებლებს სამი მიმართულებით – ონლაინ სერვისები, სატელეკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურის განვითარება და ადამიანური კაპიტალი. თუ შევადარებთ ბოლო ორ კვლევაში საქართველოს მონაცემებს, გამოჩნდება, რომ ონლაინ მომსახურების მიწოდებისა და ხარისხის კომპონენტი თითქმის იგივე დარჩა, ადამიანური რესურსების პარამეტრში კი კლება დაფიქსირდა. ამის საპირისპიროდ, მნიშვნელოვანი ზრდის ტენდენცია აჩვენა საქართველომ ინფრასტრუქტურის კომპონენტში. მიღებული შედეგების უკეთ გასაგებად, განვიხილოთ რა მონაცემებს იყენებდნენ მკვლევარები თითოეული კრიტერიუმის შეფასებისას. მეთოდოლოგიის მიხედვით, ონლაინ სერვისების ინდექსის გამოთვლისას ქვეყნის მიერ მოქალაქეებისათვის შეთავაზებული სერვისები ოთხ საფეხურიანი შკალით ფასდება. კერძოდ: პირველ ეტაპზე ყურადღება ექცევა რამდენად შეუძლიათ მოქალაქეებს მიიღონ განახლებული ინფორმაცია სამთავრობო

დაწესებულებების შესახებ მათ ვებ-გვერდებზე. ასევე, შესაძლებელია თუ არა აღნიშნულ ვებ-გვერდებზე კანონების, რეგულაციების, სტრატეგიებისა და სერვისების შესახებ ინფორმაციის მოძიება. საქართველომ ამ კუთხით ყველაზე მაღალი შეფასება მიიღო, თუმცა წინა წელთან შედარებით, პროცენტული მაჩვენებელი 9%-ით არის შემცირებული. შემდეგ ეტაპზე, ინფორმაციის ცალმხრივად გამოქვეყნებასთან ერთად, მთავრობა მოქალაქეებს უნდა სთავაზობდეს მის მიერ გამოქვეყნებული ინფორმაციის, სერვისებისა და აპლიკაციების გადმოწერის შესაძლებლობას. ვებ-გვერდებზე წარმოდგენილი უნდა იყოს ვიდეო და აუდიო მასალები. საქართველომ 2014 წლისათვის ამ კუთხით, მცირე, 2%-იანი ზრდა აჩვენა. ონლაინ სერვისების განვითარების შემდეგი ეტაპი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს მთავრობასა და მოქალაქეებს შორის ორმხრივი კომუნიკაციისათვის საჭირო საშუალებების განვითარებას. გარდა ამისა, აქცენტი კეთდება ლიცენზიების, ფინანსური გადარიცხვებისა და სხვადასხვა ტიპის მომსახურებების ონლაინ განხორციელებაზე. ორი წლის კვლევის შედეგებს თუ შევადარებთ, აღმოჩნდება რომ საქართველომ პროგრესის ნაცვლად, კლება განიცადა. ბოლო ეტაპზე, მკვლევარები ქვეყნების შეფასების დროს ითვალისწინებენ რამდენად ცდილობს ხელისუფლება Web 2.0-ისა და სხვა ინტერაქციული აპლიკაციების/საშუალებების დახმარებით მოსახლეობასთან პირდაპირი დიალოგის წარმოებას. ამ დროს ხელისუფლება მთავრობაზე ორიენტირებულ სტრატეგიას ცვლის მოქალაქეებზე კონცენტრირებული მიდგომით. ამ პირობებში, ამომრჩევლებს შესაძლებლობა აქვთ თავად ჩაერთონ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში სხვადასხვა ონლაინ პლატფორმებით. საქართველოს არც ამ კომპონენტში უჩვენებია გაუმჯობესება. შესაბამისად საერთო ჯამში, წინა კვლევისთან შედარებით (2010-2011 წლები), მხოლოდ 1 პროცენტის ვინსელა დაფიქსირდა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ხურცია ლ., ინვესტიცია ინტელექტში – გლობალური გამოწვევა განვითარებული ქვეყნებისათვის, ჟურნალი „ბიზნესი და გადასახადები“, თბ., 2(18) 2008.
2. Экономика знаний как фактор инновационного развития в 21 веке. science debate. Blog.2014.
3. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1474>
4. <https://eparticipationge.wordpress.com/2014/07/07/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1-%E1%83%94%E1%83%9A-%E1%83%9B%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D/>

მაია თეთრუაშვილი
ცოდნის ეკონომიკა
რეზიუმე

თანამედროვე საზოგადოებაში საკმაოდ პოპულარული გახდა ტერმინი – ცოდნის ეკონომიკა. ამ დეფინიციას ხშირად მოიხსენიებენ, როგორც სამეცნიერო, ისე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ლიტერატურაში. ეს გამოწვეულია ეკონომიკისა და საზოგადოების ტრანსფორმაციის იმ პროცესებით, რომელიც ჩვენი პლანეტის განვითარებულ ქვეყნებში მიმდინარეობს. რაში მდგომარეობს ცოდნის ეკონომიკის არსი? ეკონომიკის განვითარების თეორია მიიჩნევს, რომ უპირატესად ადამიანის ცოდნა და არა სხვა საქონელი, წარმოება თუ მომსახურება უდევს საფუძვლად განვითარებულ საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესებს. ცოდნის ეკონომიკა ხდება განვითარების უმაღლესი ეტაპი, ის არ ანადგურებს ტრადიციულ სისტემას, მაგრამ მასზე დაფუძნებით ხელს უწყობს განვითარების შემდგომ, ლოგიკურ ეტაპს.

**Maia Tetrashvili
Knowledge Economy
Summary**

In today's society the concept of "knowledge economy" has become very popular. This definition is often used in both the scientific and the socio-political literature. This is due to the processes of transformation of society and the economy taking place particularly in the developed countries of the world. What is the essence of the idea of the knowledge economy? The theory of the development of the economy suggests that it is human knowledge, not a product or production, which is the basis of economic processes taking place in the developed society. Knowledge economy is the highest stage of development, it does not destroy the traditional system but on the basis of it promotes the further stage of development, logical one.

**Maia Tetrashvili
Экономика знаний
Резюме**

В современном обществе стало очень популярно понятие «экономика знаний», упоминаемое как в научной, так и в общественно-политической литературе. Это вызвано процессами трансформации общества в целом и экономики, происходящими, в частности, в развитых государствах нашей планеты. В чем же суть идеи экономики знаний? Теория подобного развития экономики предполагает, что именно человеческие знания, а не товар или производство, лежат в основе экономических процессов, происходящих в развитом обществе, именно знания становятся движущей силой развития общества.

**დავით ვეკუა
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი**

**არჩილ ცერცვაძე
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი**

დაზღვევის ისტორიული წინამძღვრები და მისი განვითარების ეტაპები

თანამედროვე სამყაროში სადაზღვევო სისტემის ჩამოყალიბების თავისებურებები განპირობებულია მისი ეკონომიკური განვითარების დონით, საბაზრო მექანიზმებისა და ბერკეტების გამოყენების სპეციფიკით, მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობითა და ქვეყნებში არსებული სამართლებრივი კულტურით.

დღევანდელი საზოგადოებრივი ცხოვრება წარმოდგენილია სადაზღვევო ურთიერთობების გარეშე, ამიტომ ძალზე მნიშვნელოვანია ამ დარგის სპეციალისტებმა გაიცნობიერონ დაზღვევის ისტორია და მისი განვითარების ეტაპები.

დაზღვევის პირველი ნიშნები გაჩნდა ანტიკურ სამყაროში. ჩვენამდე მოღწეული ისტორიული წყაროებით დასტურდება, რომ მონათმფლობელურ საზოგადოებაში ქონებრივი ინტერესების დაცვის მიზნით მოქალაქეთა გარკვეულ ჯგუფებში იღებოდა ისეთი შეთანხმებები, რომლის მიხედვითაც მოსალოდნელი ქონებრივი რისკები მხარეთა შორის იყო გადანაწილებული.

დაზღვევის უძველეს, ჩვენთვის ცნობილ ფორმებს, სახლავო გადაზიდვების ე.წ. bottomry-ს და რესპონდენციის კონტრაქტები წარმოადგენს. ცნობები ამ კონტრაქტების შესახებ ბაბილონის ჩანაწერებში აღმოაჩინეს, რომლებიც ჩვენს წელთაღრიცხვამდე IV-III ათასწლეულებს მიეკუთვნება. Bottomry (bottom – ძირი) ისეთი კონტრაქტი იყო, რომელიც თავისი შინაარსით დაგირავებას წარმოადგენდა. გემის მფლობელი იღებდა სესხს (მაგალითად, გარკვეული საქონლის სახით, რომელიც რაიმე ადგილზე იყო მისატანი), გირაოში კი იღებდა არა მარტო გემს ან სხვა ფასეულობას, არამედ საკუთარ და ოჯახის წევრების სიცოცხლეს (რაც იმ დროს მონობას ნიშნავდა). რესპონდენციის შემთხვევაში, გირაოში საქონელი იღებოდა.

ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ორი ათასი წლის წინ, ბაბილონში მეფე ჰამურაბის ეპოქაში (II ათასწლეული ჩვენს წელთაღრიცხვამდე), სავაჭრო ქარაუნის წევრებს შორის იდებოდა შეთანხმება: თუ მგზავრობისას რომელიმე მათგანს გაძარცვავდნენ, გაჭურდავდნენ ან ტვირთს დაუკარგავდნენ, ზარალის ანაზღაურებას ქარაუნის ვაჭრები ერთმანეთში გადაინაწილებდნენ. ჰამურაბის მეფობის დროს, როდესაც ბაბილონი მსხვილ სავაჭრო ცენტრად იქცა და მასზე მრავალი საქარაუნო გზა გადიოდა, ამგვარი კონტრაქტების პრაქტიკა ლეგალიზებულ იქნა ჰამურაბის კოდექსით, ანალოგიური შეთანხმებები იდებოდა ქარაუნების ვაჭრებს შორის პალესტინასა და სირიაშიც.

ძველ საბერძნეთში, ფინიკიასა და სპარსეთის ყურის ჩრდილოეთ სახელმწიფოებში საზღვაო ნავიგაციის მძიმე პირობებიდან გამომდინარე საზღვაო ტრანსპორტის დაკარგვის ან განადგურებისას, ვაჭრებს შორის არსებული ურთიერთდახმარების ხელშეკრულება ითვალისწინებდა ზარალის ანაზღაურებას მხოლოდ ზარალის ფაქტის დადგომის შემდეგ.

დაზღვევის პირველყოფილი ფორმა იყო ურთიერთდაზღვევა ანუ სადაზღვევო დაცვის ისეთი ორგანიზაცია, როდესაც ზარალის ანაზღაურება ხდებოდა არა წინასწარ, ამ მიზნით შექმნილი სადაზღვევო ფონდიდან, არამედ შეთანხმების მონაწილეთა შორის ფინანსური ვალდებულებების გადანაწილების გზით, დამდგარი ზარალის შესაბამისად.

შემდგომში, საზოგადოებრივი განვითარების კვალდაკვალ, ჩნდება სადაზღვევო ურთიერთობებში კლასიკური სქემის ნიშნები, რაც გულისხმობდა სადაზღვევო შენატანებს წინასწარი აკუმულაციის გზით, სადაზღვევო ფონდების ფორმირებას და ამ დაგროვილი სახსრებიდან დამდგარი ზარალების ანაზღაურებას. ამ ორი სისტემის ურთიერთდაზღვევისა და სადაზღვევო ფონდების თანაარსებობა ითვლის საკმაოდ დიდ ისტორიულ პერიოდს. დაზღვევის ეს ფორმები ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ფუნქციონირებდნენ პარალელურ რეჟიმში და ავსებდნენ ერთმანეთს:

პირველი – გამოიყენებოდა ვაჭრობის სფეროში, მეორე – ხელოსნობაში. ამ უკანასკნელის დამახასიათებელი თავისებურება მდგომარეობდა იმაში, რომ ხელოსნობის სფეროში დაზღვევა მათი ქონებრივი ინტერესები დაცვის მიზნით ხორციელდებოდა პროფესიულ – ამქრულ საწყისებზე.

ამქრულმა ურთიერთდაზღვევამ განსაკუთრებული განვითარება ჰპოვა ძველ რომში, იგი გამოიყენებოდა სხვადასხვა პროფესიულ გაერთიანებებში. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 600 წლით ადრე რომში collegia (ასოციაციები, გილდიები) მოქმედებდნენ. რომაულ პროფესიულ კორპორაციებში მოქალაქეები ერთიანდებოდნენ თავიანთი საკუთარი საზოგადოებრივ-ეკონომიკური, რელიგიური ან პირადი ინტერესების მიხედვით. ასეთი კოპერირების ერთ-ერთ მთავარ მიზანს წარმოადგენდა გაერთიანების წევრთა მატერიალური მხარდაჭერა ავადმყოფობის, დაზიანებისა და სხვა შემთხვევაში. თუ ადამიანი გარდაიცვლებოდა, ოჯახს ერთჯერადად გადაეცემოდა დახმარება წინასწარ შეთანხმებული თანხის მიხედვით. ანალოგიური ტიპის სადაზღვევო მომსახურება ძველ რომში ხორციელდებოდა სამხედრო და რელიგიურ ორგანიზაციებშიც.

ანტიკური ეპოქის შემდეგ, დაზღვევა საკმაოდ დიდი ხნით, კარგავს თავის სოციალურ-ეკონომიკურ ფუნქციას და შუა საუკუნეებამდე ის თითქმის არც ერთ ისტორიულ წყაროებში არ მოიხსენიება, როგორც პირადი და ქონებრივი ინტერესების დაცვის ფინანსური ინსტრუმენტი.

შუა საუკუნეებში დაზღვევა კვლავ ყალიბდება, როგორც ამქრულ-გილდიური სადაზღვევო ორგანიზაცია. პირველი, ზუსტად დათარიღებული, სადაზღვევო ხელშეკრულება 1347 წელს გენუაში გაფორმდა. იქვე, 1430 წელს, სიცოცხლის დაზღვევის კონტრაქტი დაიდო, რომელიც მონებსა და ორსულ ქალებს ეხებოდა.

შუა საუკუნეებში დაზღვევამ გაიარა გზა უბედურების დროს ურთიერთდახმარების მარტივი შეთანხმებებიდან დაზღვევის პირადი (ავადმყოფობის, გარდაცვალების შემთხვევებისგან დაზღვევის) და ქონებრივი (ხანძრით, სტიქიური უბედურებებით, არაკეთილსინდისიერი კონკურენციით მიყენებული ზარალის ანაზღაურება) სფეროების ჩამოყალიბებამდე. ამავდროულად მიმდინარეობდა სადაზღვევო გასაცემლების კლასიფიკაცია და კონკრეტიზაცია. უფრო მკაცრად დგინდებოდა ზარალის ანაზღაურების პირობები და ოდენობები. ყოველივე ამან, დასაბამი მისცა დაზღვევის დაყოფას

სფეროებად და სახეობად, გამოიკვეთა კლასიფიკაციის ძირითადი კრიტერიუმები: განსხვავება დაზღვევის ობიექტებს შორის და სადაზღვევო პასუხისმგებლობა მოცულობებს შორის. ამ ეტაპზე უკვე იწყება დაზღვევის სახეობების კლასიფიცირება პირად და ქონებრივ დაზღვევად. ქონების დაზღვევა ითვალისწინებდა ქონების დაცვას ისეთ სადაზღვევო რისკებიდან, როგორცაა სტიქიური უბედურებები, ხანძარი, გემების დაღუპვა, ქურდობა, ძარცვა და ა.შ., ხოლო პირადი დაზღვევის დროს კი დაზღვევის ობიექტს წარმოადგენდა ადამიანის სიცოცხლე, ჯანმრთელობა და შრომისუნარიანობა. ამრიგად, შუა საუკუნეებში განსხვავებით ანტიკური ეპოქისაგან გაიზარდა სადაზღვევო შემთხვევათა ჩამონათვალი და დაიხვეწა მათი დაზღვევის ფორმები. თუმცა, ამ ისტორიულ ეტაპზე მაინც ვერ მოხერხდა დამზღვევისა და მზღვეველის ერთმანეთისაგან გამიჯვნა; ამიტომ, სადაზღვევო ფონდები წარმოადგენდა მხოლოდ ზარალების ანაზღაურების სოლიდარულ ფინანსურ წყაროს.

გეოგრაფიული აღმოჩენების ეპოქაში, როდესაც ახალი საზღვაო მარშრუტების მეშვეობით გაიხსნა მნიშვნელოვანი საერთაშორისო სავაჭრო ბაზრები, გამძაფრდა ქონებრივი ინტერესების დაცვის საჭიროება. სწორედ მაშინ ჩნდება თანამედროვე სადაზღვევო კომპანიების მსგავსი ორგანიზაციები. ასეთი ორგანიზაციები იქმნებოდა ვაჭართა და გემთმფლობელთა გარკვეული ჯგუფების მიერ და თანადაზღვევის პრინციპით მუშაობდა. დროთა განმავლობაში თანადაზღვევის საზოგადოებები ფორმირდებოდა კომერციულ სადაზღვევო კომპანიებად, იზრდებოდა სადაზღვევო სახეობების ჩამონათვალი.

საბაზრო ეკონომიკამ მკვეთრი გავლენა მოახდინა სადაზღვევო ურთიერთობებზე, დაზღვევამ შეიძინა კომერციული ხასიათი. მზღვეველის, როგორც იურიდიული პირის მიზანი გახდა მოგების მიღება, ხოლო სადაზღვევო საქმიანობა კი გახდა ბიზნესი. იმ ისტორიულ ეტაპზე, რომელშიც საფუძველი ჩაეყარა ევროპაში კაპიტალის პირველად დაგროვებას, სადაზღვევო ურთიერთობებმა თანდათან მიიღო სადაზღვევო – სახელშეკრულებო ფორმა და, როგორც იურიდიული ფაქტი, იქცა სამოქალაქო სამართლის ერთ-ერთ მიმართულებად.

დაზღვევის განვითარების ისტორია საბაზრო ურთიერთობების ჩამოყალიბების ეპოქაში შეიძლება დავეთვა სამ ეტაპად. პირველი – იწყება XIV საუკუნის შუა წლებიდან და გრძელდება XVII საუკუნის ბოლომდე, მეორე – მოიცავს XVIII საუკუნესა და XIX საუკუნის პირველ ნახევარს, მესამე – იწყება XIX საუკუნის შუა წლებიდან და გრძელდება დღემდე.

ევროპაში ახალი სავაჭრო და სანავიგაციო გზების, შესაძლებლობების გაჩენასთან ერთად სავაჭრო ურთიერთობები განსაკუთრებით ვითარდება ჰოლანდიაში, საფრანგეთსა და გერმანიაში. 1720 წელს, ინგლისში, შეიქმნა ორი საზღვაო დაზღვევის საზოგადოება, რომლებიც შეიძლება ჩაითვალოს თანამედროვე სადაზღვევო კომპანიების წინამორბედებად. ამავე ტიპის სადაზღვევო საზოგადოებები იქმნება იტალიაში (გენუა (1741 წ.), დანიაში (1746 წ.), შვედეთში (1750 წ.), გერმანიაში (ჰამბურგი 1765 წ.) და ა.შ.

1689 წელს დაიწყო „ლოიდის ისტორია“. ედვარდ ლოიდის (Edward Lloyd) ყავის მაღაზიის ბაზაზე, სადაც გემების მფლობელები და ვაჭრები გადაზიდვის პირობებზე შესათანხმებლად იკრიბებოდნენ. შეიქმნა მზღვეველებისა და სადაზღვევო ბროკერების კორპორაცია. 1774 წელს, მეფის ბრძანებულებით კორპორაცია ოფიციალურად დამტკიცდა, ხოლო 1871 წლის პარლამენტის აქტით რეგისტრაციაში გატარდა.

XVIII – XIX საუკუნეებში საზღვაო დაზღვევის ლიდერი ევროპაში ხდება ინგლისი, 1666 წელს ლონდონში მომხდარმა ხანძარმა, რომელიც ოთხი დღე გრძელდებოდა 13200 სახლი გაანადგურა, ინგლისში გაჩნდა იდეა შემოღებულიყო ქონების ხანძრისაგან დაზღვევა საზღვაო დაზღვევის პარალელურად. დაფუძნდა ე.წ. „სახანძრო ოფისი“, რომელიც სახლებისა და ნაგებობის დაზღვევით იყო დაკავებული. სწორედ ინგლისია ევროპაში სიცოცხლის დაზღვევისა და სასოფლო-სამეურნეო დაზღვევის ინიციატორი. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის სექციისაგან დაზღვევა შემოღებულ იქნა საფრანგეთში, ხოლო შინაური საქონლის დაზღვევა გერმანიაში.

XIX საუკუნის ბოლოს, თავისუფალი ბაზრის ჩამოყალიბებასთან ერთად დაზღვევა ხდება მსხვილი სამეწარმეო საქმიანობის ფორმა, რასაც დასაბამი მისცა სადაზღვევო ორგანიზაციების გამსხვილებამ და ამ პროცესის შედეგად მსხვილი კარტელებისა და კონცერნების ჩამოყალიბებამ. ერთ-ერთი პირველი მსხვილი საერთაშორისო-სადაზღვევო

კარტელი დაარსდა 1874 წელს ბერლინში, რომელიც აერთიანებდა სხვადასხვა ქვეყნის (ავსტრია, რუსეთი, შვედეთი და ა.შ) 16 სადაზღვევო საზოგადოებას. ყურადღება გვინდა გაგვამახვილოთ იმ ფაქტზე, რომ თანამედროვე ტიპის დაზღვევის სახეობები, როგორც უკვე ვნახეთ, არ შექმნილა ერთბაშად. დროთა განმავლობაში მომხდარი კატასტროფების გამო დამდგარი დიდი ზარალებისა თუ პრაქტიკული საჭიროებიდან გამომდინარე ხდებოდა (და ხდება) დაზღვევის სახეობათა დახვეწა, განვითარება და თანამედროვე ტიპებად ჩამოყალიბება.

სადაზღვევო ბიზნესის გამსხვილების პროცესი განსაკუთრებული ინტენსიურობით წარიმართა პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ. 1920 წლიდან დაზღვევა ბიზნესის სფეროში განიხილება ერთ-ერთ მომგებიან მიმართულებად. ამჟამად ეკონომიკის ამ სექტორში თავმოყრილია ფინანსური აქტივების დიდი მოცულობები და წარმოადგენს საინვესტიციო რესურსების მნიშვნელოვან წყაროს.

XX საუკუნეში მნიშვნელოვნად გაფართოვდა დაზღვევის ის სფერო, რომელიც შიდა გადაზიდვებს ეხება. დაზღვევას ექვემდებარება ტურისტების ბარგი, სასწრაფო ფოსტა, ტრანსპორტი, სატრანზიტო ტვირთი, ხიდები, გვირაბები და სხვ.

დღეს მსაფლიოში სადაზღვევო კომპანიები სულ უფრო აქტიურად ერთვებიან ქვეყნების საზოგადოებრივ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში. დაზღვევა ჩამოყალიბდა როგორც სპეციალური ფინანსური სისტემა, რომელსაც აქვს საკუთარი ფინანსური რესურსები, ეკონომიკა და ორგანიზაციული სტრუქტურა. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში დაზღვევის ერთ-ერთი სპეციფიკური ნიშანი მისი მოქნილი რეგულირების უნარია. ამ თვალსაზრისით, დაზღვევა წარმოადგენს ერთი მხრივ ბაზრის რეგულირების მექანიზმს, ხოლო მეორე მხრივ, როგორც დარგი იგი შეიძლება მოგვევლინოს თვითონ როგორც რეგულირების ობიექტი.

თანამედროვე სადაზღვევო ბაზრის ჩამოყალიბებისა და განვითარების ძირითადი მიმართულებებია:

1. კაპიტალისა და სადაზღვევო ორგანიზაციების აქტივების გამსხვილება და ზრდა;
2. სადაზღვევო ოპერაციების მოცულობის ზრდა;
3. სადაზღვევო პროდუქტების ნომენკლატურის გაფართოება;
4. გადაზღვევის სისტემის განვითარება;
5. სადაზღვევო შუამავლების დივერსიფიცირებული ქსელის ჩამოყალიბება;
6. სახელმწიფოს მხრიდან სახელმძღვანელო ფუნქციის სრულყოფა;
7. სადაზღვევო ორგანიზაციების მსხვილ ინვესტირებად ჩამოყალიბება.

სადაზღვევო ბაზარმა თავისი განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე გაიარა როგორც ცენტრალიზაციის, ასევე დეცენტრალიზაციის პერიოდი. ცენტრალიზაციის ეტაპზე, სახელმწიფოს მიერ მოსახლეობისათვის შეთავაზებული სადაზღვევო მომსახურება ძალზე შეზღუდული იყო და ის, ძირითადად საპენსიო და სამედიცინო დაზღვევით შემოიფარგლებოდა. საბაზრო ინფრასტრუქტურის ჩამოყალიბებამ და სახელმწიფოთა მხრიდან ეკონომიკის სფეროების რეგულირების შემცირებამ, არსებითად შეცვალა სადაზღვევო ბაზრის სტრუქტურა, მისი შინაარსი და სადაზღვევო მომსახურების სახეები. ცივილიზებულ სამყაროში დღეს იგი შედგება სიცოცხლის, ქონებისა და პასუხისმგებლობის დაზღვევის მრავალი მიმართულებისაგან, რომელთაგანაც თითოეული მეტ-ნაკლებად წარმატებით განვითარდა დღევანდელ მსოფლიოში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ვეკუა დ., მოსახლეობის სოციალური დაცვის მაკროეკონომიკური რეგულირება პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში, თბ., 2003.
2. საქართველოს კანონი დაზღვევის შესახებ, თბ., 1997.
3. П. Кох, Т. Голтгаузенидр. Страховоедело. Том I «Основыстрахования». М., 2004.
4. П. Кох, Т. Голтгаузенидр. Страховоедело. Том II «Видыстрахования». М., 2004.

დავით ვეკუა, არჩილ ცერცვაძე
დაზღვევის ისტორიული წინამძღვრები და მისი განვითარების ეტაპები
რეზიუმე

დაზღვევა ჩამოყალიბდა როგორც სპეციალური ფინანსური სისტემა, რომელსაც აქვს საკუთარი ფინანსური რესურსები, ეკონომიკა და ორგანიზაციული სტრუქტურა. დღევანდელი საზოგადოებრივი ცხოვრება წარმოუდგენელია სადაზღვევო ურთიერთობების გარეშე, ამიტომ ნაშრომის მიზანია ამ დარგის სპეციალისტებმა გააცნობიერონ დაზღვევის ისტორია და მისი განვითარების ეტაპები.

David Vekua, Archil Tsertsvadze
History of Insurance and its Stages of Development
Summary

Nowadays the world's insurance companies are actively involved in the country's social and economic life. The insurance has been established as a special financial system which has its own financial resources and the organizational structure of the economy. Today's public life is impossible without the cooperation of the insurance, so the purpose of the article is to make specialists aware of the history of insurance and its stages of development.

Давид Векуа, Арчил Церцвадзе
Исторические предпосылки страхования и этапы её развития
Резюме

В современном мире страховые компании активно участвуют как в общественной так и в экономической жизни, а страхование формировалось как специфическая финансовая система, у которой есть собственная финансовая база, ресурсы и организационная структура.

Исходя из выше изложенного, цель этой работы осознание исторических предпосылок страхования и этапы её развития.

შოთა ვეშაპიძე
დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს ეროვნული თავდაცვის
აკადემიის პროფესორი

ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური შეხედულებები ღია ეკონომიკის ორიენტირების
(„ფრიტრედერობა და პრორექციონობა“) შესახებ

ღია ეკონომიკის პირობებში ლიბერალური საგარეო ვაჭრობის წარმატებული განხორციელება შესაბამისი საბაჟო პოლიტიკის გარეშე შეუძლებელია. იმისათვის, რომ გაირკვას თუ როგორ უნდა წარვმართოთ ეს პოლიტიკა, ილია ჭავჭავაძე განასხვავებს „შინაურ ბაჟს“ და იმ ბაჟს, „რომელიც უცხოთა ქვეყნის საქონელზეა მიმართული“. ამ ბაჟს ილია „სატამოუნო“ ბაჟს უწოდებს. იგი სახელმწიფო პოლიტიკასთან უმჭიდროეს კავშირშია. თუ საქონლის მფლობელმა რომელიმე ქვეყანაში მისი შემოტანისას უმაღლეს არ გადაიხადა ზემოაღნიშნული ბაჟი, ეს საქონელი ბაზარში ვერ შეაღწევს.

მთავარი პრინციპი საბაჟო პოლიტიკაში ისაა, რომ განვსაზღვროთ რა შედეგებს მოუტონს მისი გატარება თითოეულ ადამიანს და მთლიანად საზოგადოებას. ილიას შეხედულებით საბაჟო პოლიტიკის მეშვეობით სხვისი საქონლისათვის გზების გადაკეტვას მხოლოდ მაშინ აქვს აზრი, თუკი ამით მართლაც „ერი გამდიდრდება“ და უფრო მეტ სარგებელს ნახავს. ამის დასადასტურებლად კი, ილია იწვევს ანალიზს, რათა უპასუხოს კითხვას: „მართლა ეგრე-კი მოხდება ხოლმე, როცა სხვის საქონელს ბაჟის შემოწმებით გზას არ აძლევენ?“ ესე იგი, მთავარი საკითხია, გავარკვიოთ მართლა გამდიდრდება თუ არა ქვეყანა სხვისი საქონლისათვის გზის გადაკეტვის მეშვეობით? ამ საკითხზე, ადრეც და ახლაც, მეცნიერული აზრი ორად არის გაყოფილი. როგორც ილია აღნიშნავდა:

„მეცნიერებამ დიდი ხანია ყურადღება მიაქცია ამ საკითხს და ბევრი პო და არა ითქვა ამის გამო. დღეს ამ საგანზე დასწავლული პასუხი არ არის მოცემული მეცნიერებისაგან. ამ საგანზე ორგვარი წყობაა აზრისა, ერთმანეთის მოპირისპირე: ერთს ფრიტრედერობას ეძახიან, და მეორეს პროტექციონობას“ (1, 392).

ილია ჭავჭავაძე გვიხსნის, თუ რა არის ფრიტრედერობა, მიუთითებს, რომ ის უნდა იყოს სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრესი პრიორიტეტი, მისი არსებობის უმთავრესი მიზეზი და წერს: „ფრიტრედერობა წარმოდგარია ინგლისური სიტყვისაგან free trade და სიტყვა-სიტყვით რომ ითარგმნოს, ჰნიშნავს: ადებ-მიცემობის თავისუფლებას. მოძღვრება მეცნიერობისა, რომელიც ჰქადაგებს ადებ-მიცემობის თავისუფლებასა, იმაში მდგომარეობს, რომ სააღებ-მისაცემო საქონელი, შინაური თუ გარედაც შემოსული, ყოველის ბაჟისა და გადასახადისაგან დახსნილი იყოს და არა რომელისამე კანონმდებლობისაგან შეხუთული არ უნდა იქმნას. ეს მოძღვრება იმაზე დაფუძნებული, რომ თავისუფლად მთარული საქონელი, არ-შეხუთული არც ბაჟისა და არც რაიმე ფორმალბისაგან, ყველასათვის ადვილად მოსაპოვებელია და მისაწვდენი, – ჯერ იმის გამო, რომ განშირებულია, და მერე იეფია, რადგანაც ბაჟისა და ან რაიმე შევიწროებისაგან განგებ ფასაწეული არ არის. მართალიც არის. ბაჟი, დიღია თუ მცირე, განგებ ზედშეკეცილი გადასახადია, და რამოდენადაც იგი დიღია, იმოდენად განგებ აძვირებს საქონელსა და ამ გზით საქონლის ფასი, რომელიც თავის საკუთარის არსების კანონებისაგან განისაზღვრება და დაიდგინება ხოლმე, ბაჟისა და სხვა რაიმე შევიწროების მეტნაკლებობასაც უნდა ექვემდებარებოდეს და ეკითხებოდეს. სახელმწიფო, რომლის მიზეზი და საბუთი არსებობისა სხვა არა არის რა, თუ არ მკვიდრთა კეთილდღეობისათვის მზრუნველობა, უნდა იმასა ჰცდილობდესო, ამბობენ ფრიტრედერობის მომხრენი, რომ ცხოვრებისათვის საჭირო საქონელი ადვილად და იეფად მოსაპოვებელი იყოს ყოველის მკვიდრისათვისო, რადგანაც მკვიდრი კაცი მით უფრო ეკონომიკურად ბედნიერია, რამოდენადაც უფრო სავსედ, უფრო მთლად ჰმოულობს სარჩო-საბადებელსა და რამოდენადაც უფრო ბევრს საჭიროებას ცხოვრებისას იკმაყოფილებს ადვილად და გაუჭირებლადო“ (4, 394-395).

როგორც ილია აღნიშნავს, სახელმწიფოს ყველაზე პრიორიტეტული ამოცანა, მისი არსებობის მიზეზი მკვიდრთა კეთილდღეობისათვის მზრუნველობაა, რომ ცხოვრებისათვის საჭირო საქონელი ადვილად და იეფად მოსაპოვებელი იყოს ყოველი მკვიდრისათვის, რადგანაც ადამიანი ეკონომიკურად იმდენად უფრო ბედნიერია, რამოდენადაც უფრო სავსედ, უფრო მთლად ჰმოულობს სარჩო-საბადებელსა და რამოდენადაც უფრო ბევრს საჭიროებას ცხოვრებისას იკმაყოფილებს ადვილად და გაუჭირებლადო.

ილია მიუთითებდა, რომ ევროპაში თავისუფალი ადებ-მიცემობა იმ დრომდე არსებობდა, ვიდრე გერმანია და საფრანგეთი ერთმანეთს გადაეკიდებოდნენ. ამის შემდეგ კი გერმანიის კანონმდებლობით პროტექციონიზმი დაამკვიდრეს. ამით მათ გზა გადაუღობეს საფრანგეთის საქონლის შეღწევას გერმანიაში. ევროპამ ფრიტრედერობის სიკეთე დაივიწყა, კვლავ აღორძინდა პროტექციონიზმი. პროტექციონობა „იქიღამ არის წარმოდინარი, რომ შინაურს მრეწველობას მოპირისპირე მოაცალოს შინაურს ბაზარში და მით თვით ამ სხვის ცილობისაგან განთავისუფლებულს მრეწველობას ფეხი აადგმევინოს და თავის ერს ერთი წყარო სარჩო-საბადებლის შოვნისა მოუმატოს. პროტექციონობა მოსარჩლეობაა, რადგანაც შინაურს მრეწველობას სარჩლს უწევს და ხელს უწყობს არსებობისა და გაძლიერებისათვის.

ყოველ ქვეყანას ან იმისთანა საქონელი შეაქვს და გამოაქვს სხვისაგან, რომელიც გადაკეთებულია საფაბრიკო და საქარხნო მრეწველობით სახმარ ნივთად, ან იმისთანა, რომელიც უნდა გადაკეთდეს ფაბრიკებითა და ქარხნებითა. მაგალითებრ, მატყლი მაუდის გასაკეთებლად, ან კიდევ პირდაპირ სახმარი, მაგალითებრ, პური. როცა თავისუფლად მიდენ-მოედენაა საქონლისა, მაშინ რომელისამე სახელმწიფოს შინაურს ბაზარში დიდი ცილობაა, და ბურთი და მოედანი ბაზრისა იმ სახელმწიფოსა ჰრჩება, რომლის საქონელიც უფრო უკეთესია და უფრო იეფი. ერს ამისაგან სიკეთისა და რგების მეტი არა მოსდის რა, იმიტომ რომ კარგს საქონელს იეფად ჰყიდულობს და მაშასადამე თავს ადვილად ირჩენს და იკვებავს“ (4, 397-398).

პროტექციონისტები ასაბუთებდნენ, რომ თავისუფალი ადგილ-მცემობით „ერის სიმდიდრე გარეთ გადის, სხვას გააქვს“. ილია აღნიშნავს: „პროტექციონელი იძახიან, სხვის საქონელს ვსთქვათ, კარგსა და იფესა, რომ ჩვენი ერი სხვისაგან ჰყიდულობს, ხომ საფასურად აძლევს რასმეო; რაკი აძლევს, სჩანს ჩვენი ერის სიმდიდრე გარეთ გადის, სხვას გააქვს და ის არ სჯობია, ლუკმა გავარდეს და ჯამშივე ჩავარდესო, სხვის საქონლის სასყიდლად გაღებული ქონება ისევ ჩვენს ერს შინ დარჩეს და თვითონ მოიხმაროსო; თუ ჩვენს ბაზარს სხვებისათვის როგორმე დაგვეკეტათ, ჩვენი ქონება ვაჭრობის გამო გარეთ აღარ გაიზიდება და ჩვენშივე დატრიალდებაო. გარდა ამისა, იგი საქონელი, რომელიც სხვისაგან შემოგვაქვს და მის სამაგიეროდ ჩვენი სიმდიდრე გარეთ გაგვაქვს, განა ჩვენშივე კი არ გაკეთდება, ჩვენში-კი არ შეიქმნებაო. რომ ჰკითხოთ: თუ ეგრეა, რატომ ეხლა-კი არა კეთდება? ამაზედ აი რა პასუხს იძლევიან: არა კეთდება იმიტომ, რომ სხვანი გვეცილებიან, სხვებს უფრო კარგი საქონელი მოაქვთ და უფრო იფუად ჰყიდიან, და რაკი ესეა, ცილობას ვერ გაუწევთო, რადგანაც კაცი იმას ეტანება, ვისაც კარგი და იფეი საქონელი აქვსო; ოღონდ საქონელი კარგი და იფეი იყოს და ვაჭრობაში იმას არ დაგიდევინ, ჩვენი კაცი ჰყიდის, თუ სხვა კაციო. თუ ამისთანა მოცილეს თავიდაც მოვიშორებთ, მაშინ კი საქმე სულ სხვა იქნება: თვითონ ჩვენი ერი, კარგად იქნება თუ ავად, ხელს მოჰკიდებს საცილობელის საქონლის კეთებასა და ამ გზით თვითონ შინ გაგვემართება იგი მრეწველობა, რომლის უქონლობის გამო დღეს სხვანი ისე გვწოვენო. რა ვუყოთ, რომ პირველ ხანებში ჩვენი ახლად ფესადგმული მრეწველობა იმისთანა კარგს და იფეს საქონელს ვერ მოგვაწვდის, როგორსაც ეხლა სხვა ქვეყანა გვაწვდისო. თავი შევიმაგროთ, მოვითმინოთ; ამ პირველ ხანების უკეთურებას და სიძვირეს ჩვენისავე სიკეთისათვის როგორმე გავუძლოთ და დრო მოვა და შინაური ცილობა საქონელსაც გაგვიკარგებს და იფეობასაც ჩამოგვიგდებსო. განკარგებულის და გაძლიერებულის მრეწველობისაგან ჩვენი ერი სიმდიდრის წყაროს გაიჩენს, და თვითონ ქონება ჩვენი, რომელიც ეხლა სხვის საქონლის სყიდვისა გამო გარეთ გადის და სხვას მიაქვს, ჩვენვე და ჩვენშივე დაგვრჩებაო“ (4, 398-399).

ესე იგი, პროტექციონისტები ქვეყნისათვის „ბედნიერების“ მოტანას საბაჟოს მეშვეობით მიიჩნევდნენ. ილია ჭავჭავაძე კი ასაბუთებდა, რომ ეს გზა ერისათვის საჭირო საქონელს გააძვირებდა. იგი წერდა: „რა გზით ნდომულობენ ამ ბედნიერების ჩამოგდებას პროტექციონელი? ამისათვის ერთადერთი ღონეა „ტამოუნა“, ესე იგი, საბაჟო. რომელი სახელმწიფოც ამ პროტექციონობას მისდევს, იგი იმოდენა ბაჟს ადებს შემოსატან თუ გასატან საქონელს და იმისთანა წესებით ჰხლართავს საქონლის გატან-გამოტანის საქმეს და ამაებით იმოდენად ჰზრდის საქონლის ფასსა, რადგანაც ბაჟი ზედ ეკეცება, რომ ბაზარი ველარ იფერებს, თუ ძალიან არ უჭირს საქონელი. ამ გზით საქონლის მიდენ-მოდენას წინ ისეთი უშველებელი ზღუდე აემართება ხოლმე, რომ ვერას გზით ვერ გაირღვევა“ (4, 399).

იმისათვის, რომ გაარკვიოს როგორი ეკონომიკური პოლიტიკაა უფრო პრიორიტეტული სახელმწიფოსათვის, ილია კრიტიკულად ყველა ადამიანის მაქსიმალურ კეთილდღეობას, მათ ბედნიერებას იღებს და ყოველთვის ერის ფუნდამენტურ ინტერესებს ანიჭებს განმსაზღვრელ როლს, ამ მიზნით კი უპირატესობას ღია ბაზარს აკუთვნებს. ილია წერდა: „ქვეყნისათვის, ყველასათვის, ერთნაირად ღია ბაზარი უმჯობესია, რადგან ასეთ პირობებში თითოეულ ადამიანს არსებობის მეტი საშუალება ეძლევა. ილია აღნიშნავდა: „ამისთანაა ბუნება პროტექციონობისა სათავიდაძვე დაწყობილი ბოლომდე. ეს ხომ ასეა, და იქნება ამ მხრით ამ სისტემას ცოტა რამ საბუთი ჰქონდეს, თუმცა-კი ქვეყნისათვის, ყველასათვის, ერთნაირად ღია ბაზარი უმჯობესია, იმიტომ რომ ყოველის კაცისათვის ისა სჯობია, საშუალება ჰქონდეს, საჭირო საქონელი იქ და იმისგან იყიდოს, საცა და ვისაც უფრო კარგი საქონელი აქვს და უფრო იფეი ჩემ-შენაობის გაურჩევლად. ვაჭრობა, ადგილ-მცემობა ბუნებითად იმისთანა რამ არის მუშტრისათვის, თუ თვითონ ვაჭრისათვის, რომ მარტო რგებას და გამორჩომას დაგიდევს და სხვა არაფერსა“ (4, 400-401).

ილიამ დაასკვნა, რომ პროტექციონისტებსაც თავისი დადებითი არგუმენტები გააჩნიათ, მაგრამ ყველაზე უფრო პრიორიტეტული პროდუქტებით ერის უზრუნველყოფა მაინც ღია ბაზარს საჭიროებს.

1882 წლის სექტემბრის შინაურ მიმოხილვაში, სტატიებში „ბ-ნ მისნერის პროექტი“ და „თვითმოქმედებისთვის“, ილიამ დაასაბუთა, რომ მომავალი ისეთ გონიერებაზეა დამოკიდებული, როდესაც სხვის მიღწევებს, მათს ღირსებებსა და ნაკლოვანებებს გაითვალისწინებთ, რადგან კარნაქტილობის, თავის ნაჭუჭში ჩაკეცივის დრო წავიდა.

ახლანდელ დროში ჩვენი წინსვლა მარტო ჩვენზე კი აღარაა დამოკიდებული, არამედ სხვებზედაც და თუ გამოსავალი არ მოვძებნეთ, ეს დამოკიდებულება, სხვის სამადლოდ, „უმწოდ, უნუგემოდ, შიმშილით სულის ამოსახდომად გაგვიხდის საქმეს“(6, 652). ილია ჭავჭავაძე თვლიდა, რომ ქვეყნებს შორის წმინდა პოლიტიკურ ინტერესებს არ უნდა გადავყოლოთ ქვეყნის, ერის ინტერესებისათვის სარგებლობის მომტანი ჯანსაღი ეკონომიკური პოლიტიკა. ამიტომ მიაჩნდა მას, რომ პროტექციონისტული პოლიტიკა „მეცნიერებისაგან-კი ანდერძაგებულია და დაწუნებული“. ამის ნათელი მაგალითი კი დღევანდელი მსოფლიო ეკონომიკური სინამდვილეა. ამჟამად, მსოფლიოს 154 ქვეყანა უკვე გახდა ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის (WTO) წევრი, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი ღია ეკონომიკას ანიჭებენ უპირატესობას.

როგორც ცნობილია, პრუსიელმა კაპიტალისტმა მისნერმა 1882 წელს წარმოადგინა პროექტი. მისნერს უნდოდა ამიერკავკასიაში დაეარსებინა ორი საზოგადოება, ერთი – „ღვინის კეთებისა, ვაჭრობისა და არყის ხდისა, და მეორე – ბაღეულობისა და ბოსტნეულობის კეთებისა“. შექმნილი იყო ამ პროექტის შემფასებელი კომისია როგორც პროფ. შ. ქისტაური წერს დიდი ქართველი მამულიშვილის, რაფიელ ერისთავის თავმჯდომარეობით. კომისიამ პროექტი დაიწუნა, მაგრამ შემდეგ იგი მაინც მიიღეს.

მისნერის წამოწყებით „უნდა დაბანდებულიყო 2,5 მილ მანეთის კაპიტალი, რომელსაც დიდი სარგებლობა უნდა მოეტანა ღვინის მწარმოებლებისა და გამსაღებლებისათვის ამიერკავკასიაში, მათ შორის, რა თქმა უნდა, საქართველოშიც. ილიამ თეორიული (პოლიტიკონომიკური) და პრაქტიკული ეკონომიკის კუთხით განიხილა აღნიშნული პროექტი, მისი ყველა მხარე და ასპექტი, რისთვისაც გამოიყენა მრავალი ცნების, „ფული“, „ინვესტიცია“, „კონკურენცია“, „მონოპოლია“, „ფირმა“, „კამპანია“, „აქციონერული საზოგადოება“ და სხვ. კავშირი, მათი ურთიერთდამოკიდებულება და დაასკვნა, რომ აღნიშნული პროექტის განხორციელება სიდატაკისა და განაგების გარდა არაფერს არ მოუტანდა ქართველ ღვინის მწარმოებლებსა და გამსაღებლებს. ილიას დასკვნები გამართლდა.

1882 წლის ნოემბრისა და დეკემბრის „შინაურ მიმოხილვებში“ ილიამ გამოიკვლია, რომ მისნერს სურდა დაეკავებინა მონოპოლიური მდგომარეობა ქართული ღვინის წარმოება-გაცვლის საქმეში, რაც ქვეყნისათვის და ერისათვის იგი ზარალის მეტს არაფერს მოიტანდა.

ილია ჭავჭავაძემ კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა მისნერის პროექტი. როგორც პროფ. გრიგოლ თოდუა აღნიშნავს – „მდგრადი ეკონომიკის სტრატეგიაზე დაყრდნობით დამაჯერებლად დაასაბუთა მისნერის პროექტის შეუსაბამობა იმჟამინდელი ქართული სინამდვილისათვის“(2, 30).

ილია ჭავჭავაძემ დაგმო მონოპოლიზმი (ანუ როგორც თვითონ უწოდებდა „მონოპოლიობა“) სამეურნეო საქმიანობაში, დაასაბუთა უცხოური ინვესტიციების მნიშვნელობა უპირველეს ყოვლისა ქვეყნის რეალურ სექტორში, მის ინფრასტრუქტურაში სასიკეთოდ გამოყენების აუცილებლობა, განსაზღვრა ქვეყნის საგარეო ვაჭრობის ეფექტიანი წარმართვის უმთავრესი კრიტერიუმები. ილიამ აღნიშნა: „ბ-ნ მისნერის დაპირება, რომ ღვინოს თქვენგან ვიყიდი, რომ ისევ გავეყიდო, ესე იგი ამ სახის ღვინის ვაჭრობას ვაგმართავო, არასგზით და არასმხრით ჩვენდა სახეიროდ არ უნდა იყოს ცნობილი. საზოგადოდ, ვაჭრობა იმ მხრით კი არ არის სახეირო ქვეყნისათვის, რომ ქვეყნის მეტი სარჩო გაიტანოს, არამედ იმ მხრით, რომ იმ მეტის სარჩოთი ის აშოვინოს, რაც აკლია ქვეყანას დანარჩენ სარჩოდ“(5,68-69). ამ მეთოდს ფართოდ იყენებს თანამედროვე ეკონომიკური თეორია. ე.ი. ილიას მიაჩნდა, რომ საზიანოდ იმოქმედებდა ხალხისაგან ბაზრის (ამ შემთხვევაში პურის ბაზრის) დაშორება და რისკის გაუმართლებლად გაზრდა. მოტანილი ციტატის ბოლო ხაზს უსვამს, რომ საგარეო ვაჭრობა პირველ რიგში მთელი ქვეყნისათვის უნდა იყოს სახეირო. ილია თვლიდა აგრეთვე, რომ ყველაზე უფრო საარსებო, უპირველესი საჭიროების პროდუქტები ხალხს,

ყველა ადამიანს აუცილებლად გარანტირებული უნდა ჰქონდეს. ამას კი მაშინ მივალწევდით, თუ ერის, ხალხის ნამდვილ საარსებო წყაროებს, ამ შემთხვევაში ვენახებს განაზრგებისაგან ვიხსნიდით. სივრცობრივი თვალსაზრისით თუ განვიხილავთ, საარსებო პროდუქტები უნდა შეიქმნას და განლაგდეს თითოეულ ადამიანთან შესაძლებლობის მიხედვით მაქსიმალურ სიახლოვეს, „შინ, მის სახლში და მის მიერ“, ანუ ყველაფერს ჩვენ თვითონ უნდა ვქმნიდეთ რაც შეგვიძლია.

ილია ყველაფერს საზოგადო, „ხალხისა და ქვეყნის“ ინტერესებიდან გამომდინარე განიხილავს. იგი ასაბუთებს, რომ მეისნერის პროექტით ერთეულები, „მოიჯარადრეები გაკეთდებოდნენ“, ვინაიდან ისინი მონოპოლიურ მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდნენ, ხალხი კი პირიქით, გაღარიბდებოდა. აქედან კი ის გამომდინარეობს, რომ ილია საგარეო ვაჭრობისა და, საერთოდ, ეკონომიკის საკითხებს განიხილავდა ხალხისა და ქვეყნის ფუნდამენტური ინტერესებიდან გამომდინარე. ილიას აზრით, საგარეო ვაჭრობის ამოცანაა იმის შემოტანა, რაც ქვეყანასა და ხალხს აკლია.

ილია „თვითარსებობისა“ და „თვითგანვითარებისაკენ“ მოგვიწოდებდა და მიუთითებდა, რომ ყოველ სამეურნეო ოპერაციას თავისი შემოსავალი, „ხეირი“ მოაქვს. ამიტომ რაც უფრო მეტ ოპერაციებს შეასრულებ შენ თვითონ, როგორც ქვეყანა, ყველა მისი შემოსავალიც პირადად დაგრჩება.

ილია უფრო გამოკვეთილად აყალიბებს თავის აზრს იმის თაობაზე, რომ ერთეულების გამდიდრების საწინააღმდეგო მას არაფერი არა აქვს, მაგრამ დიდად სამწუხაროა, რომ ამასთან ერთად „ცხოვრების სახსარი აკლდება ხალხს“. ილია ყველაფერს იკვლევდა, რაც საქართველოს შეეხებოდა და ქვეყნის ინტერესები გლობალურ, მსოფლიო, განსაკუთრებით კი ევროპულ კონტექსტში უნიკალურად ჰქონდა გააზრებული. ქვეყნისა და ხალხის, ყოველი ადამიანის ფუნდამენტური ინტერესებისათვის პრიორიტეტის მინიჭება, „ერის საერთო კეთილდღეობის“ უეჭველი უზრუნველყოფა, ყოველთვის იყო ილია ჭავჭავაძის სტრატეგიული და ტაქტიკური ბრძოლის საგანი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ასლამაზიშვილი ნ., საგარეო ვაჭრობა, თბ., 2003.
2. თოდუა გ., მდგრადი ეკონომიკისა და შეფარდებითი უპირატესობის ერთიანობის საყოველთაო კანონი, ჟურნალი „ეკონომიკა“, 1996, №12.
3. ქისტაური შ., ილია ჭავჭავაძე – დიდი ქართველი ბანკირი-ფინანსისტი, თბ., 1998.
4. ჭავჭავაძე ი., სატამოუნო პოლიტიკა ევროპაში, ფრიტრედერობა და პროტექციონობა. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტომი 9, თბ., 2006.
5. ჭავჭავაძე ი., ბ-ნ მეისნერის პროექტი. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტომი 7, თბ., 2005.
6. ჭავჭავაძე ი., თვითმოქმედებისათვის, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტომი 9, თბ., 2006.

საარქივო მასალები:

1. სსიპ კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ილია ჭავჭავაძის პირადი საარქივო ფონდი, საქმე №1016. -4ფ.
2. სსიპ კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ილია ჭავჭავაძის პირადი საარქივო ფონდი, საქმე №1015. -12ფ.

შოთა ვეშაბიძე

ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური შეხედულებები ღია ეკონომიკის ორიენტირების („ფრიტრედერობა და პროტექციონობა“) შესახებ რეზიუმე

ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური შეხედულებები საგარეო ვაჭრობის წარმატებული განხორციელებისა და ღია ეკონომიკის ორიენტირების შესახებ გვიხსნის საგარეო ვაჭრობის წარმატებული განხორციელების ლიბერალური საბაჟო პოლიტიკის პრინციპს, ფრიტრედერობისა და პროტექციონიზმის მომხრეთა და მოწინააღმდეგეთა პოსტულატებს, ღია ბაზრის პრიორიტეტებს

ერის ფუნდამენტური ინტერესების დაცვის მიზნით, გმობს მონოპოლიზმსა და „ერის საერთო კეთილდღეობის“ უეჭველი უზრუნველყოფის, მისი „თვითარსებობის“ ფუნდამენტური პრინციპის აუცილებელი განხორციელებისაკენ მოგვიწოდებს.

ილია აღნიშნავს, რომ საბაჟო პოლიტიკის მეშვეობით სხვისი საქონლისათვის გზების გადაკეტვას მხოლოდ მაშინ აქვს აზრი, თუკი ამით საზოგადოება გამდიდრდება და უფრო მეტ სარგებელს ნახავს. განიხილავდა რა ფრიტრეიდერობასა და პროტექციონიზმს, ილია ყოველთვის ერის ფუნდამენტურ ინტერესებს ანიჭებდა განმსაზღვრელ როლსა და უპირატესობას ღია ბაზარს აკუთვნებდა. ილიამ დაასაბუთა, რომ კარნაკეტილობის, თავის ნაჭუჭში ჩაკეტილ დრო წავიდა. იგი თვლიდა, რომ სახელმწიფოებს შორის წმინდა პოლიტიკურ ინტერესებს არ უნდა გადავადგოთ ქვეყნის, ერის ინტერესებისათვის სარგებლობის მომგანი ჯანსაღი ეკონომიკური პოლიტიკა და მიიხსენებდა, რომ საქართველოს პროტექციონისტული პოლიტიკა არ გამოადგება. ილიამ ასევე დაგმო მონოპოლიზმი, რადგან სამართლიანად თვლიდა, რომ საარსებო პროდუქტები ყველა ადამიანს გარანტირებული უნდა ჰქონდეს, რასაც მონოპოლიზმი აფერხებს და ხელს უშლის.

Shota Veshapidze
Ilia Chavchavadze's Economic Views about the Landmarks of Open Economics:
Free Trade and Protectionism
Summary

Ilia Chavchavadze's economic views about successful external trade and landmarks of open economy are based on the principle of liberal customs policy. He also explains the postulates of adherents and opponents of free trade and protectionism, as well as priorities of open market for protection of nation's fundamental interests. Ilia condemns monopolism and appeals for implementation of fundamental principle of nation's general welfare and self-existence.

Ilia notes that blocking of import of foreign goods, by means of customs policy, has the meaning, if society will get richer and gain benefit. When ilia considered free trade and protectionism, he always preferred nation's fundamental interests and open market.

Ilia proved that time of reticence and hiding in the shell is in the past. Nowadays, our progress depends on others and not only on us. In his opinion, healthy economic policy that is beneficial for nation's interests is more than pure political interests of different countries. Ilia thinks that protectionist policy isn't beneficial for Georgia and condemns monopolism, because in his opinion means of subsistence should be guaranteed for everyone and monopolism prevents it.

Шота Вешапидзе
Экономические взгляды Ильи Чавчавадзе об ориентирах (фритрейдство и протекционизм)
открытой экономики
Резюме

Экономические взгляды Ильи Чавчавадзе об успешной внешней торговле и ориентирах (фритрейдство и протекционизм) открытой экономики нам открывают принцип либеральной томоженной политики, постулаты сторонников и противников фритрейда и протекционизма, приоритет открытого рынка в целях нации. Он выстукает против монополизма и призывает к обеспечению «общего благополучия нации» и к оцуществлению принципа «самосуществования»

Илья отмечает, что с помощью томоженной политики перекрытие дороги иностранному товару имеет смысл только в национальных целях. Рассматривая фритрейдство и протекционизм Илья Чавчавадзе отдает предпочтение национальным интересам и открытому рынку.

თინათინ ჩხეიძე
სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ქეთევან ქველავაძე
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

მიწის რესურსის ოპტიმალური გამოყენებისა და
დაცვის პრობლემები საქართველოში

ეკონომიკის განვითარება წარმოუდგენელია ბუნებრივი რესურსების გამოყენების გარეშე. საზოგადოება განაგრძობს ინტენსიურ სამეწარმეო-სამეურნეო საქმიანობას, მიისწრაფვის მისი მასშტაბების გაზრდისაკენ, რაც ნედლეულის სულ უფრო მეტი რაოდენობით მოხმარების აუცილებლობას იწვევს. ეს პროცესი კაცობრიობას ეკოლოგიური საშიშროებითაც ემუქრება. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ამ საშიშროების გაფართოების კრიზისული ხასიათი სულ უფრო მეტად ვლინდება და მწვავედება. ბუნებრივი რესურსების ოპტიმალური გამოყენება დიდადაა დამოკიდებული სახელმწიფოს ეკონომიკურ პოლიტიკასა და მის მართვაზე.

ბუნებრივი რესურსებიდან ჩვენ შეგვხვებით მდგრადი ეკონომიკური განვითარების ისეთ ფუძემდებლურ და უნივერსალურ ფაქტორს, როგორც არის მიწა. მიწას, როგორც წარმოების ძირითად საშუალებას, კაცობრიობა თავის არსებობის შესანარჩუნებლად იყენებს. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პროცესი უშუალოდ დაკავშირებულია მიწასთან, მის აგრობიოლოგიურ თვისებებთან, ვინაიდან ის არის შრომის საგანიც და წარმოების იარაღიც. მოსავლის მიღების მიზნით ადამიანი უძველესი დროიდან აწარმოებს მიწის დამუშავებას. „აკულტურებს“ მას და ქმნის ეკონომიკურ ნაყოფიერებას.

უკანასკნელ პერიოდში დედამიწაზე მოსახლეობის ზრდამ, ტრანპორტის განვითარებამ, სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაციამ და სხვა ანთროპოგენულმა ფაქტორებმა მკვეთრად გააფართოვა და გააძლიერა ნიადაგზე ადამიანის ზემოქმედების მასშტაბები, რაც აუნაზღაურებელ ზიანს აყენებს ნიადაგს. ნიადაგი კარგავს მისთვის დამახასიათებელ ნაყოფიერებას, აღარ იძლევა მოსავალსა და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებისათვის უვარგისი ხდება, რის გამოც დეგრადირებული მიწები ეთიშება სოფლის მეურნეობრივ წარმოებას. ასეთ დროს რესურსების დეგრადაციისაგან ნიადაგის დაცვის ერთ-ერთ საიმედო ფაქტორს ეკოლოგიური წონასწორობის შენარჩუნება წარმოადგენს, რაც უშუალოდ დაკავშირებულია სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფასთან. თუ კაცობრიობა შეძლებს ისეთი ნეგატიური მოვლენების თავიდან აცილებას, როგორცაა ნიადაგის ეროზია, დამლაშება, დაჭაობება, გაუდაბნობა და ა.შ., მაშინ შესაძლებელი გახდება მოშიმშილე მოსახლეობის დაპურება და მომავალი თაობების სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, რასაც ითვალისწინებს „მდგრადი განვითარების“ კონცეფცია.

ამრიგად, ბუნებრივი რესურსების გამოყენების თანამედროვე პრობლემები მოითხოვს შეიცვალოს ჩვენს განკარგულებაში არსებული რესურსების მოხმარების პოლიტიკა. საქართველოში მიწის რესურსების ეკოლოგიური პრობლემა განსაკუთრებით მწვავე ხასიათს ატარებს ეკონომიკური კრიზისის პირობებში. მხედველობაშია მისაღები ისიც, რომ სავარგულების დიდი ნაწილი განიცდის დეფლაციას, სარწყავი მიწები მოითხოვს სერიოზულ რეკონსტრუქციას, ნიადაგის ნაყოფიერი ფენა დეკუმულირებულია, დარღვეულია თესლბრუნვის სისტემა, არ ტარდება აგროტექნიკური ღონისძიებები, ორგანული და მინერალური სასუქები მინიმალურად და ვადების დარღვევით გამოიყენება, თითქმის არ წარმოებს სოფლის მეურნეობის სახელმწიფოებრივი სუბსიდირება.

ბრუნვაში ახალი მიწების ჩართვის მიუხედავად, სოფლის მეურნეობის სავარგულების ფართობები თანდათან მცირდება. ამის მთავარი მიზეზია სოფლის მეურნეობისათვის განკუთვნილი სავარგულების არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით გამოყენება. მიწის ეროზია, დაჭაობება, დამლაშება (საქართველოს 218 000 ჰა სოფლის მეურნეობის სავარგული დამლაშებული და ბიცობიანია) და ა.შ.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ბოლო წლებში საქართველოს ისეთ დიდ ქალაქებს, როგორცაა თბილისი, ბათუმი და სხვა შეუერთდა მომიჯნავე სოფლების ტერიტორიები,

რითაც ასეული ჰა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწა გადავიდა არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ფონდში, რითაც კიდევ უფრო შემცირდა ქვეყნის სახნავ-სათესი ფართობები (ამჟამად ოფიციალურ სტატისტიკურ მასალებში არ არის ნახვენი თუ რა რაოდენობის სახნავ-სათესი ფართობი მოდის საქართველოს მოსახლეობის ერთ სულზე, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური განვითარებისათვის). აქედან გამომდინარე, ბუნებრივი რესურსების პოტენციალის ოპტიმალური გამოყენება ქვეყნის პრიორიტეტულ საკითხად უნდა იქცეს.

გარდა ამისა, სავარგულების შემცირებას განაპირობებს (განსაკუთრებით საბაზრო სისტემის პირობებში) მოგების მიღების მიზნით მიწის ნაყოფიერი ჰუმუსით მდიდარი ფენის მოჭრა და საზღვარგარეთ გატანა. ამ პროცესს ხელი შეუწყო პრივატიზებამ. მიწის მეპატრონეები, რომლებსაც არ შეუძლიათ, ან არ სურთ მიწის დამუშავება, ჰყიდიან ნიადაგის ჰუმუსიან ფენას, რითაც მწყობრიდან გამოდის ასობით ჰა სავარგული (სამაგიეროდ არაბი შეიხების ხელოვნურ კუნძულებს ამშვენებს ნატურალური ჰუმუსით მდიდარ სუფსტრაატზე გაშენებული ეგზოტიკური ეკოსისტემა).

არსებული მონაცემების მიხედვით, ეროზიას განიცდის საქართველოს სოფლის მეურნეობის სავარგულების 33%. ყოველწლიურად აღმოსავლეთ საქართველოს სავარგულების ყოველი ჰა-დან ირეცხება 100-300 ტონა ნიადაგი, ხოლო დასავლეთ საქართველოში – 150-200 ტონა, რის გამოც დაბალინტენსიურ სავარგულებად იქცა 25 000 ჰა, 20 000 ჰა კი მთლიანად გამოვიდა მწყობრიდან. მის აღსადგენად არავითარი ღონისძიება არ ტარდება.

ენერგოკრიზისისა და უკონტროლობის გამო, განეხილმა ტყეებმა უფრო მეტად გააძლიერა წყლისმიერი და ქარისმიერი ეროზია. ასევე გაძლიერდა მეწყრული მოვლენები, რის გამოც სოფლის მეურნეობის სავარგულებს გამოაკლდა ასობით ჰექტარი აჭარაში, რაჭა-ლეჩხუმსა და იმერეთში.

ნიადაგები ბინძურდება მძიმე ტოქსიკური ლითონებით. განსაკუთრებით დიდია ტოქსიკური ელემენტების შემცველობა საავტომობილო მაგისტრალების გასწვრივ 10 კილომეტრიან ზოლში, დაბალი ხარისხის საწვავის გამოყენების გამო.

მიწის რესურსების რაციონალურად გამოყენება შეაფერხა და სერიოზული დაბრკოლებები შეუქმნა საქართველოში ხარვეზებით ჩატარებულმა მიწის რეფორმამ. მიწის პრივატიზება ჩატარდა ნაჩქარევად, მოუმზადებლად და შეცდომებით. ყოფილი კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების, საცდელი მეურნეობების, სათბურებისა და სხვა ობიექტების ჩამორთმეული მიწის ფართობები დაიყო და დაქუცმაცდა პატარ-პატარა ნაკვეთებად, რაც მოსახლეობას გადაეცა კერძო საკუთრებაში (პრივატიზებულია სავარგულების 54,4%, ხოლო მრავალწლიანი ნარგავების 68,4%). მიწები დაურიგდა როგორც სოფლად, ასევე ქალაქად მცხოვრებ მოსახლეობას. ქალაქის მცხოვრებნი უმეტეს შემთხვევაში ვერ ახერხებენ მიწის დამუშავებას, ანალოგიურ მდგომარეობაშია სოფლად მცხოვრები გლეხების ნაწილიც, ვინაიდან ისინი არ იყვნენ უზრუნველყოფილნი სათანადო სერვისით, განადგურებულია ყოფილი მანქანა-ტრაქტორთა სადგურები, რომლებიც ემსახურებოდნენ სოფელს მიწის დამუშავებასა და მოსავლის აღებაში. არანაკლები დაბრკოლებები შეიქმნა მინერალური და ორგანული სასუქებით მომარაგების მხრივ. ამიტომ, ყოველივე ზემოაღნიშნულის გამო, მიწის კერძო ნაკვეთების საგრძნობი ნაწილი დაუმუშავებელია (თუ 1985 წელს დათესილი მიწის ფართობი 730 000 ჰა იყო, 2003 წელს 561 000, ხოლო 2013 წელს 310700 ჰა-მდე შემცირდა).

მიწის რესურსების ოპტიმალური გამოყენების ერთ-ერთ ხელშემშლელ ფაქტორს წარმოადგენს ის, რომ საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულ კანონებში მიწის პრივატიზების შესახებ მითითებული არ არის ის მოთხოვნები და აღმკვეთი ღონისძიებები, რომლებიც მიწის დაუმუშავებლობისა და არადანიშნულებისამებრ გამოყენების შემთხვევაში მოეთხოვება მიწის მეპატრონეს, რასაც მოჰყვება სავარგულების სტატუსის შეცვლა. მაგალითად, აღმოსავლეთ საქართველოში აიწესა ვენახები და სამაგიეროდ დაითესა საზამთრო და მზესუმზირა (რაც დროზე ადრე ფიტავს ნიადაგს). დასავლეთ საქართველოში აიწესა ჩაის პლანტაციები და მისი ადგილი დაიკავა სიმინდის კულტურამ და თხილმა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დასავლეთ საქართველოს მთიან რეგიონებში, ფერდობებზე მრავალწლიანი კულტურების (ჩაი, ციტრუსები) ნაცვლად

დაითესა სათონი კულტურები, კერძოდ სიმინდი, რაც დიდად აძლიერებს ნიადაგის ჩამორეცხვისა და მეწერული მოვლენების განვითარებას, რისი შედეგებიც უარყოფითად აისახა, როგორც საქართველოს მიწის ფონდის, ასევე ქვეყნის ეკონომიკის სტაბილურობაზე.

„მიწის პრივატიზების შესახებ“ კანონში, რომელიც 2005 წლის ივლისში იქნა მიღებული, გათვალისწინებულია წინა პრივატიზებას გადარჩენილი მიწების მთლიანად განსახელმწიფოებრიობა, რამაც კიდევ უფრო გააუარესა მიწის რესურსების ოპტიმალური გამოყენების შესაძლებლობა. აღნიშნული კანონი უპირატესი გამოსყიდვის უფლებას ანიჭებს იმ მაღალჩინოსნებსა და სოფლად არ მცხოვრებ პირებს, რომლებმაც ნოყიერი მიწები (ფართობი ათიათასობით ჰექტარია) სხვადასხვა გაურკვეველი ხერხით იჯარის წესით ჩაიგდეს ხელში. მათ ამ მიწებში უნდა გადაიხადონ სასოფლო-სამეურნეო მიწაზე დაწესებული გადასახადის მხოლოდ ათმაგი ოდენობა (მაგალითად ვენახის შემთხვევაში ეს თანხა ერთ ჰექტარზე დაახლოებით 250 ამერიკული დოლარია, მაშინ როდესაც კახეთში ერთი ჰა მიწის საბაზრო ფასი 5000 ამერიკული დოლარია). ასეთი მიწების მფლობელებს მიწები უნდათ არა ფერმერული მეურნეობების დასაფუძნებლად, დასამუშაველად და სასოფლო სამეურნეო წარმოების ასაღორძინებლად, არამედ პატარა-პატარა ნაკვეთების სახით ქვეიჯარით იმ გლეხებზე გასაცემად (როგორც წინათ მემამულეებს), რომელთაც არ ჰქონდათ ფინანსური შესაძლებლობა შეესყიდათ მიწები. ქვეიჯარა კი დამღუპველია მიწის ნაყოფიერებისა და საბოლოოდ ქვეყნისათვის, რადგანაც ქვემოიჯარე ცდილობს მოკლე საიჯარო ვადაში (2-3 წელი), რაც შეიძლება მეტი სარგებელი მიიღოს ნიადაგიდან. ქვემოიჯარე, მიწის ექსპლუატაციის პარალელურად არ ახორციელებს ნიადაგის ნაყოფიერების აღდგენის ღონისძიებებს, არ ზრუნავს ჰუმუსის კვლავწარმოებისათვის, არ იღებს ზომებს მიწის გაკულტურებისათვის. ყოველივე ამის გამო, რამდენიმე წლის შემდეგ, ასეთი მიწის ნაკვეთი დეგრადირდება და როგორც უნაყოფო გამოდის სასოფლო-სამეურნეო წარმოებიდან, გადადის დაბალი კატეგორიის მიწებში, რაც საბოლოოდ ქვეყნის ეკონომიკაზე უარყოფითად მოქმედებს.

1994 წელს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კანონი „ნიადაგის დაცვის შესახებ“, რითაც იკრძალება ყოველგვარი ქმედება, რომელიც გააუარესებს ნიადაგის თვისებებს, გამოძინარე იქედან, რომ გარემოებების, მათ შორის მიწის რესურსების მოვლა-პატრონობა სასიცოცხლო მნიშვნელობის პრობლემაა.

ნიადაგის დაცვის წესების დარღვევისათვის გათვალისწინებულია დისციპლინარული, ეკონომიკურ-ადმინისტრაციული და სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა. მაგალითად, ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის 51-ე მუხლი ითვალისწინებს ნიადაგის დაცვის სავალდებულო ღონისძიებების შეუსრულებლობისათვის (ქარისმიერი, წყლისმიერი ეროზიის, ნიადაგის მდგომარეობის გამაუარესებელი პროცესების ან გამოყოფილი მიწის ნაკვეთის არამიზნობრივი გამოყენებისათვის), 6-10 მინიმალური ხელფასის ოდენობამდე ჯარიმას.

საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის მე-8 მუხლი (პუნქტები 77-85) ეხება ატმოსფერული ჰაერის, წყალსაცავების, ნიადაგის ზღვრულ დასაშვებ ნორმაზე მეტად გატუჭყიანებისათვის თანამდებობის პირის გაფრთხილებას ან დაჯარიმებას, ხოლო სისხლის სამართლის კოდექსის 251 მუხლი (თუ ჰაერის დაბინძურებას მოჰყვა ნიადაგის გატუჭყიანება ან ადამიანის ჯანმრთელობისათვის მავნე მძიმე შედეგი) ითვალისწინებს გამასწორებელ სამუშაოს ერთ წლამდე ან 7 წლამდე თავისუფლების აღკვეთას.

ეკოლოგიური კატასტროფის თავიდან ასაცილებლად საჭიროა კარდინალურად შეიცვალოს ბუნებისადმი მომხმარებლურ-მტაცებლური დამოკიდებულება. მიწის ინტენსიური გამოყენებისას აუცილებელია ფიქრი იმაზეც, თუ როგორ გავზარდოთ მისი ნაყოფიერება, უნდა გამოირიცხოს ან მაქსიმალურად შემცირდეს ისეთი ობიექტების მშენებლობა და ექსპლუატაცია, რომლებიც აზიანებს ან საფრთხეს უქმნის გარემოს.

ანთროპოგენული ზემოქმედებით გამოწვეული ნეგატიური შედეგების თავიდან აცილება მიიღწევა ეკონომიკის ეკოლოგიზაციით.

აშშ-ს პრეზიდენტის რეიგანის ძალისხმევით გამოიცა კანონი, რომელიც ითვალისწინებდა სახელმწიფო სუბსიდირების შეწყვეტას იმ ფერმერებისათვის,

რომლებიც აწარმოებდნენ ჭაობების ამოშრობას (სახნავად გამოყენების მიზნით) თუკი ექსპერტები დაასკვნიდნენ რომ ეს უარყოფითად იმოქმედებდა იმ ტერიტორიის ბიოლოგიურ გარემოსა და ჰიდროლოგიაზე (4).

ასევე ეკონომიკის ეკოლოგიზაციის მაგალითად შეიძლება დასახელდეს ევკიპტში ასუანის მაღლივი კაშხლის მშენებლობა, რის შედეგად სოფლის მეურნეობამ დამატებით მიიღო 360 000 ჰა მიწა. ამ გრანდიოზული ჰიდროელექტროსადგურის წლიური სიმძლავრე 7 000 000 000 კილოვატ საათს შეადგენს, რის შედეგად ეროვნული შემოსავალი წელიწადში 550 მლნ დოლარით გაიზარდა. ამ დადებით შედეგებთან ერთად, კაშხლის აშენების შემდეგ, თავი იჩინა უარყოფითმა მხარეებმაც, კერძოდ თუ მანამდე ნილოსის წყლებს რეგულარულად გამოჰქონდა 134 მლნ სილა, ქვიშა და ნოყიერი შლამი, რომელიც სანაპირო ზოლში გაადგილებულ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებს ორგანული და მინერალური ნივთიერებებით ამდიდრებდა, კაშხლის აშენების შემდეგ მთელი ეს ნოყიერი სუსპენზია ნაგებობის ზევით წყალსაცავში იღუპება და ვეღარ აღწევს მინდვრებამდე. ამის გამო საჭირო ხდება დამატებითი ხარჯების გაღება და მინერალური სასუქებით ნიადაგის განოყიერება. მნიშვნელოვნად შემცირდა აგრეთვე მინერალურ-ორგანული და ბალასტ ნივთიერებათა ზღვაში ჩადინება, რამაც შექმნა წინა პირობა სანაპირო ზოლის აბრაზიისა და წყალქვეშა ეროზიის გასაჩენად. ხმელთაშუა ზღვის სამხრეთ ნაწილში საგრძნობლად შემცირდა თევზჭერა – 1800 ტონიდან 500 ტონამდე, რაც წელიწადში 7 მლნ დოლარის ზარალის ტოლია. ასუანის წყალსაცავის რეგიონში შისტოსომატიზმის დავადების შემთხვევები 80%-მდე გაიზარდა (2).

სოფლის მეურნეობაში უპირატესი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს ნიადაგდამცავი ტექნოლოგიების გამოყენებას. საჭიროა ბუნებრივი რესურსების ინტეგრირებული დაგეგმვისა და მართვის გაუმჯობესება, რათა გამოირიცხოს არარაციონალური მიწათსარგებლობის პრაქტიკა. მიუხედავად იმისა, რომ მიწის რესურსების დეგრადაციის საწინააღმდეგო მთელი რიგი საკითხი სახელდებოდა ქვეყნის ეროვნულ პრიორიტეტებს შორის, ეს მხოლოდ განაცხადი იყო, მისი რეალური უზრუნველყოფა არ ხდებოდა, რაც კარგად ჩანდა მიწის დეგრადაციასთან ბრძოლის ღონისძიებათა სახელმწიფო დაფინანსების ღონიდან.

საქართველოს პრეზიდენტის 1996 წლის 26 ნოემბრის დადგენილების „მიწის რეფორმის თაობაზე მიღებული საქართველოს კანონების პრაქტიკული განხორციელების ფინანსური უზრუნველყოფის შესახებ“, შესაბამისად „დაზიანებული მიწების რეკულტივაციის ღონისძიებები უნდა დაფინანსდეს ადგილობრივი ბიუჯეტის ხარჯზე“.

მიუხედავად აღნიშნული დადგენილებისა, ამ მიზნით ადგილობრივი ბიუჯეტიდან თანხების გამოყოფა არსად არ მიმდინარეობდა.

საქართველოს პრეზიდენტის 1998 წლის 22 აგვისტოს № 493 ბრძანებულებაში „ნიადაგის საფარის ეროზიისაგან დაცვის პირველი რიგის ღონისძიებათა შესახებ“ აღნიშნულია, რომ ეროვნული მეურნეობის შემდგომ განვითარებაში, ეროზიული მოვლენებისაგან ნიადაგის საფარის, მოსახლეობისა და სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების დაცვის განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო ეროზიული პროცესებისაგან ნიადაგდაცვითი ღონისძიებების დაფინანსება უნდა განხორციელდეს ცენტრალური ბიუჯეტის ხარჯზე“. ამ პროგრამის დაფინანსება ჯერაც არ განხორციელებულა.

მიწის რესურსების აღრიცხვა, მისი რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მახვენებლების ცოდნა და მიწის ფონდის მართვის პროცედურაში გათვალისწინება ეროვნული მნიშვნელობის ღონისძიებაა, რომელიც მხოლოდ სახელმწიფოს პრეროგატივაა და რომელიც ქვეყნის რაციონალურ-ეკონომიკური, სამართლებრივი და ეკოლოგიური პრობლემების გადაწყვეტის გარანტიაა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყნის ეროვნულ პრიორიტეტებს შორის მიწის რესურსების დეგრადაციის საწინააღმდეგო მთელი რიგი საკითხები სახელდებოდა, მაინც არ ხდებოდა მისი რეალური უზრუნველყოფა.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მიწათსარგებლობის მიზანმიმართული სახელმწიფო რეგულირების აუცილებლობა განპირობებულია, ერთი მხრივ, წარმოების მოცულობის ზრდით (რაც იწვევს ნიადაგური რესურსების გამოლევას), მეორე მხრივ,

ეკონომიკური განვითარების ტემპების დაჩქარებას (კერძოდ, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი ხელს უწყობს ურთულესი ეკოლოგიური პრობლემების წარმოშობას). ამ ორ ურთიერთდაკავშირებულ და ურთიერთგანპირობებულ მიზეზს მიყვავართ მიწათსარგებლობის ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ პროცესებში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობამდე.

ბოლო დროს საქართველოს მთავრობამ ყურადღება მიაქცია სოფლის მეურნეობის კრიზისულ მდგომარეობას, რაც გამოიხატა მთელი რიგი ღონისძიებების გატარებაში, კერძოდ, ორი წლის განმავლობაში სოფლის მეურნეობის განვითარების ხელშეწყობის მიზნით, ათამდე პროექტი განხორციელდა. წარმატებით მიმდინარეობს: „შედავათიანი აგროკრედიტი“, „გადამმუშავებელი საწარმოების თანადაფინანსების“, „აწარმოე საქართველოში“, „მცირემიწიან ფერმერთა საგაზაფხულო სამუშაოების ხელშეწყობის“, „აგროდაზღვევისა“ და „ვაშლისა და მანდარინის რეალიზაციის ხელშეწყობის“ პროექტები.

სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მიერ ინიცირებულ გრძელვადიან პროექტებს 2015 წელს ახალი პროგრამა - „დანერგე მომავალი“ დაემატა. პროგრამა მიზნად ისახავს საქართველოში არსებული სასოფლო-სამეურნეო მიწების ეფექტიან გამოყენებას მრავალწლიანი კულტურების გაშენების გზით.

როგრამების განხორციელება ხელს შეუწყობს ქვეყნის სასოფლო-სამეურნეო მიწების მაქსიმალურ ათვისებას, მიწის ფონდის რაციონალურ და მიზნობრივ გამოყენებას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ზარანდია ც., ბუცხრიკიძე გ., ფანჩუკიძე ჯ., საქართველოს მიწის რესურსების ადმინისტრირების პრობლემები, რესპუბლიკური სამეცნიერო პრაქტიკული კონფერენცია, შრომათა კრებული, ბათუმი, 2011.
2. იაშვილი ნ., ლეუავა ვ., ტექნოლოგიური ლანდშაფტების რეკულტივაცია, თბ., 2004.
3. კანონპროექტი „სახელმწიფო საკუთრებაში დარჩენილი სასოფლო სამეურნეო მიწის პრივატიზების შესახებ“, თბ., 2003.
4. კოლუაშვილი პ., რა უნდა გავიზიაროთ ამერიკის გამოცდილებიდან, ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“, 2015, №11.
5. კორდონი კ., საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სოფლის საზოგადოების განვითარების პერსპექტივები, ჟურნალი „საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები“, კვარტალური მიმოხილვა, თბ., 2005.
6. საქართველოს კანონი „ნიადაგის დაცვის შესახებ“, თბ., 1954.
7. საქართველოს კანონი „სასოფლო სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“, თბ., 1996.
8. ჩხეიძე თ., სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა, თბ., 2000.
9. <http://www.epn.ge/?id=2247>

თინათინ ჩხეიძე, ქეთევან ქველაძე
მიწის რესურსის ოპტიმალური გამოყენებისა და დაცვის პრობლემები საქართველოში
რეზიუმე

ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური განვითარება წარმოუდგენელია ბუნებრივი რესურსების გამოყენების გარეშე. ბუნებრივ-რესურსულ პოტენციალში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მიწის რესურსს, როგორც უვადო აქტივს და სოფლის მეურნეობის წარმოების ძირითად საშუალებას.

დედამიწაზე მოსახლეობის ზრდამ, ტრანსპორტის განვითარებამ, სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაციამ და სხვა ანთროპოგენულმა მოვლენებმა გააძლიერა ნიადაგზე ადამიანის ზემოქმედების მასშტაბები, რაც აუნაზღაურებელ ზიანს აყენებს ნიადაგს. მხედველობაშია მისაღები, რომ ქვეყნის სავარგულების უმეტესობა დეფლაციას განიცდის, ნიადაგის ნაყოფიერი ფენა დეკომინიზირებულია. დარღვეულია თესლბრუნვა და აგროტექნომსახურება. ბრუნვაში ახალი მიწების ჩართვის მიუხედავად, სახნავი მიწების ფართობები სულ უფრო და უფრო მცირდება. ამის მთავარი მიზეზია სასოფლო-სამეურნეო მიწების არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით

გამოყენება, მიწების დამლაშება, გაუდაბნობა, ეროზია, დაჭაობება და ა.შ., რის წინააღმდეგაც საჭირო ღონისძიებები არ ტარდება. მიწის რესურსის ოპტიმალურად გამოყენება კიდევ უფრო გაართულა მიწის რეფორმის ხარვეზებით ჩატარებამ (საპრივატიზაციო მიწების პატარ-პატარა ნაკვეთებად დაქუცმაცებამ).

ბოლო დროს მთავრობის მიერ სოფლის მეურნეობის დასახმარებლად ინიცირებული პროექტები: „მელავათიანი აგროკრედიტი“, „აწარმოე საქართველოში“, „აგროდაზღვევა“, „დანერგე მომავალი“ და სხვ., ხელს შეუწყობს ქვეყნის მიწის ფონდის რაციონალურად გამოყენებას.

Tinatin Chkheidze, Ketevan Kveladze
Problems of Rational Utilization and Protection of Land Resources in Georgia
Summary

Sustainable economic growth and development of the country is not possible without utilization of natural resources. In natural resource potential the land resource as perpetual assets and basic means of production in agriculture has a special significance.

Growth of world population, development of transport, intensification of agriculture and other anthropogenic phenomena have increased the human influence on land damaging it greatly. It should be noted that most arable lands of the country are deflated, fertile layer is dehumidized, crop rotation and agrotechnical service are distorted. The area of arable lands is decreased in spite of including new lands into circulation. The main cause is an inexpedient use of agricultural lands, salinization, erosion desertification, bogging etc. against which proper measures are not taken.

Optimal use of land resource has been more complicated because of inaccurate land reform, plotting into pieces land intended for privatization.

In recent times the projects such as “Preferential Agrocredit,” “Product in Georgia”, “Agricultural insurance”, “Establish Future” etc. initiated by the government to help agriculture will promote the rational use of land fund in the country.

Тинатин Чхеидзе, Кетеван Квеладзе
Проблемы оптимального использования и защиты
земельных ресурсов в Грузии
Резюме

Устойчивое экономическое развитие страны не представляются возможным без использования природных ресурсов. В природно-ресурсном потенциале особое значение придаётся земельному ресурсу, как бессрочному активу и основному средству сельскохозяйственного производства.

Рост населения планеты, развитие транспорта, интенсификация сельского хозяйства и другие антропогенные явления усилили масштабы воздействия человека на почву вызывая невосполнимый ее ущерб. Следует принять во внимание, что большинство земель страны подвергаются дефляции, плодотворный слой почвы дегуминизирован. Нарушен севооборот и агротехобслуживание. Несмотря на включение в оборот новых земель, площадь обрабатываемых земель продолжает уменьшаться. Главной причиной этого является использование сельского-хозяйственных земель не по назначению, засоление, опустынивание, эрозия, заболочивание земель и др., против чего не принимаются соответствующие меры. Оптимальное использование земельного ресурса еще более осложнило несовершенная земельная реформа, раздробление приватизационных земель.

Иницированные за последнее время правительством сельскохозяйственные проекты, такие как "Льготный агрокредит", "Произведи в Грузии", "Агрострахование", " Внедри будущее", и др. будут способствовать рациональному использованию земельного фонда страны.

ლევან ჯანგულაშვილი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი

გიორგი ცაავა
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

საბანკო და ფინანსური მენეჯმენტის თავისებურებები ბანკებში

საბანკო მენეჯმენტის სპეციფიკა

მენეჯმენტი არის ეკონომიკის მართვის საბაზრო მოდელი, რომელიც სამომხმარებლო მოთხოვნის ყველაზე უფრო სრულად დაკმაყოფილებისას მაქსიმალური მოგების მიღებაზეა ორიენტირებული. რამდენადაც ბანკები საბაზრო ეკონომიკის სტრუქტურაშემქმნადი ელემენტია, ამიტომ მათი ეფექტიანი მართვა მთლიანად საკრედიტო-საფინანსო სისტემის მდგრადობის საფუძველია. საბანკო მენეჯმენტი თავისთავად საკრედიტო ორგანიზაციაში პროფესიული საქმიანობის დამოუკიდებელ სახეობას წარმოადგენს (5, 296 – 300).

საკრედიტო ორგანიზაციის ფუნქციონირების სპეციფიკა განსაზღვრავს ბანკის მართვის თავისებურებებს. აღნიშნული სპეციფიკა მდგომარეობს შემდეგში: ფინანსური რეზერვების მოძრაობის ხელშეწყობა; მოგების მიღება უპირატესად მოზიდული კაპიტალის გამოყენების ხარჯზე; ფინანსურ ბაზრებზე კონკურენციის მაღალი დონე; საბანკო პროდუქტის თავისებურება; ცენტრალური ბანკის მხრიდან ყველა საბანკო ოპერაციების მაღალი რისკები; მიმდინარე საქმიანობაზე გარეგანი რეგულირებისა და ზედამხედველობის არსებობა; წარმატებული ინფორმაციული სისტემების გამოყენების აუცილებლობა.

საბანკო მენეჯმენტის ფუნქციები:

- საბანკო საქმიანობის გრძელვადიანი სტრატეგიის არჩევა;
- მიზნების კოორდინაცია, რაც სისტემის ყველა ელემენტის ზემოქმედებასა და ქმედებას მართავს;
- საბანკო საქმიანობის ტექნოლოგიური ციკლის ორგანიზაცია (კაპიტალის ფორმირება, პასივებისა და აქტივების მართვა და ა.შ.).

საბანკო მენეჯმენტის პრინციპები: მაკროეკონომიკური ფაქტორებისა და ფინანსური ბაზრის კონიუნქტურის გათვალისწინება; ცენტრალური ბანკის ნორმატიული მოთხოვნების მხედველობაში მიღება; საბაზრო მოთხოვნასა და საკრედიტო ორგანიზაციის მომსახურებაზე საქმიანობის ორიენტაცია; საბანკო ოპერაციების შემოსავლიანობისა და რისკების ოპტიმიზაცია; მართვაში ცენტრალიზაციისა და დეცენტრალიზაციის პრინციპების შეხამება.

საბანკო საქმიანობის მაღალი ხარისხით რეგულირების მიუხედავად, თითოეული ბანკი თავისთავად თვითრეგულირებად სისტემას წარმოადგენს, რომელსაც საკუთარი თავისებურებები გააჩნია.

საკრედიტო ორგანიზაციის მართვის პროცესი მოიცავს: მიზნების დასახვას; მმართველობითი საქმიანობის ანალიზს; დაგეგმვას; პროგნოზირებას; ბანკის ყველა ქვედანაყოფის საქმიანობის ორგანიზებასა და რეგულირებას; მონიტორინგს (დაკვირვება), კონტროლსა და აღრიცხვას.

საბანკო მენეჯმენტის სახეობები:

- **სტრატეგიული (საერთო) მენეჯმენტი**, რომელიც მოიცავს საკრედიტო ორგანიზაციის განვითარების საერთო კონცეფციის განსაზღვრას, საქმიანობის მიზნებისა და კონკრეტული ამოცანების დასახვას, დასახული მიზნების რეალიზაციასთან მიმართებაში ღონისძიებების შემუშავებას, ბანკის ოპტიმალური ორგანიზაციული სტრუქტურის როგორც მისი ეფექტიანი საქმიანობის ორგანიზაციის ფაქტორის ფორმირებას.

ფინანსური მენეჯმენტი, რომელიც არის ბანკის საფინანსო-ეკონომიკური საქმიანობის მართვა, რაც მოიცავს: კაპიტალის, აქტივებისა და პასივების, ლიკვიდობის

შემოსავლიანობის, საბანკო რისკების მართვას; ფინანსურ დაგეგმვასა და ბიუჯეტირებას; აღრიცხვისა და ინფორმაციების სისტემას.

- **პერსონალის მენეჯმენტი.** იგი არის ბანკის საკადრო პოლიტიკის ბაზაზე შრომითი რესურსების მართვა. საკრედიტო ორგანიზაციები საქმიანობის პერსონალტევად სახეობებზეა ორიენტირებული. თანამშრომლების პროფესიონალიზმს გააჩნია პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა. პერსონალის მართვა მოიცავს: კვალიფიციურ თანამშრომლებში მოთხოვნილების დაგეგმვას; საშტატო განრიგის შედგენასა და თანამდებობრივი ინსტრუქციების მომზადებას; პერსონალის შერჩევასა და თანამშრომლების კოლექტივის ფორმირებას; მუშაობის ხარისხის ანალიზსა და კონტროლს; პროფესიული მომზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამების შემუშავებას.

პერსონალის განვითარების მიზნებია: კვალიფიკაციის ამაღლება; შრომის ეფექტიანობის ამაღლება; კადრების დენადობის შემცირება; საჭირო ხელმძღვანელი კადრების მომზადება; ახალგაზრდა წარმატებული თანამშრომლების აღზრდა; შრომის ბაზრიდან მეტი დამოუკიდებლობის მიღწევა; ახალი ტექნოლოგიებისადმი ადაპტაცია; თანამშრომლების სოციალური ხარისხისა და შრომით მათი დაკმაყოფილების ზრდა. პერსონალის განვითარების ეტაპებია: კვალიფიკაციის ამაღლება; კარიერის დაგეგმვა; შრომის სტრუქტურირება. ღონისძიებები პერსონალის განვითარებასთან მიმართებაში: შრომისუნარიანობის შენარჩუნება; ცვალებადი პირობებისადმი პერსონალის ადაპტაცია; თანამშრომლების მომზადება უფრო რთული ამოცანების შესრულებისათვის; მაღალი რისკების პირობებში მომუშავე თანამშრომლებზე ფსიქოლოგიური დახმარების ორგანიზაცია.

ეფექტიანი მენეჯმენტის ფაქტორებია:

- პროფესიული ზრდა;
- მოტივაცია (მატერიალური);
- ხელმძღვანელობის სტილი.

საბანკო მენეჯმენტის თანამედროვე დონე საკადრო სტრატეგიაზე დაფუძნებული პერსონალის მართვის სისტემის შექმნასა და ბანკის ფუნქციონირების ფაქტორების მრავალფეროვნებას ითვალისწინებს.

ბანკის უსაფრთხოების მართვა საკრედიტო ორგანიზაციის ეფექტიანი მუშაობის პირობების უზრუნველყოფაზე მიმართული ღონისძიებების კომპლექსს წარმოადგენს. ბანკის უსაფრთხოების სისტემა მოიცავს:

- **ეკონომიკურ უსაფრთხოებას,** რომელიც ბანკის საქმიანობის ისეთ ორგანიზაციას გულისხმობს, რომელიც უზრუნველყოფს მის სტაბილურობას, საბანკო კანონმდებლობის მოთხოვნების შესრულებას, კლიენტების ინტერესებისა და ფინანსური მდგრადობის დაცვას;
- **ინფორმაციულ უსაფრთხოებას,** რომელიც ინფორმაციული რესურსების დაცვის უზრუნველყოფაზეა მოწოდებული;
- **საბანკო საკუთრების ობიექტების უსაფრთხოებას,** რომელიც ფასეულობების, სათავსოების, მოწყობილობების, ტერიტორიებისა და ა.შ. დაცვას ითვალისწინებს;
- **პერსონალის უსაფრთხოებას,** რომლის უზრუნველყოფა საქმიანობის განსაკუთრებული რეჟიმის (გასაშვებისა და შიდაობიექტურის) ორგანიზაციით, პერსონალის შერჩევითა და მის მუშაობაზე შიდა კონტროლის სისტემის ჩამოყალიბებით ხორციელდება.

ფინანსური მენეჯმენტის თავისებურებები ბანკში კაპიტალის მართვა ითვალისწინებს:

- **მისი საკმარისობის დასაბუთებას** ბანკის აქტიური ოპერაციების მოცულობასთან, სტრუქტურასთან და შინაარსთან შესაბამისობაში. რამდენადაც მეტია რისკიანი აქტივების წილი, იმდენად შედარებით მეტი სიდიდის საკუთარი სახსრებია საჭირო. ნებისმიერ შემთხვევაში ბანკი კაპიტალის მაღალი წილით უფრო საიმედოდ და კონკურენტუნარიანად ითვლება;

- კაპიტალის მონეტარული მომენტისათვის გაზრდის ოპტიმალური ხერხის შერჩევას. განასხვავებენ შემდეგ ხერხებს: კაპიტალის ზრდა შიდა წყაროა – მოგების ხარჯზე; ბანკის საწესდებო კაპიტალის გაზრდა აქციების განმეორებადი ემისიის გზით, რაც საემისიო ხარჯებთან არის დაკავშირებული; სუბორდინირებული კრედიტების მოზიდვა;
- კლიენტებისა და სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების სახსრების მოზიდვის ღირებულებისა და რისკების გათვალისწინებას.

კაპიტალის გაზრდის წყაროების საბოლოო არჩევა სხვადასხვა ფაქტორთა ერთობლიობის გათვალისწინებით ხორციელდება (5,302-305).

აქტივებისა და პასივების მართვა, თავის მხრივ, რესურსების ფორმირებისა და მათი აქტიური ოპერაციების მიხედვით განთავსების ისეთი მეთოდების გამოყენებას ითვალისწინებს, რომლებიც ბანკისათვის ლიკვიდობის, შემოსავლიანობისა და რისკის ოპტიმალურ თანაფარდობას უზრუნველყოფენ.

დეპოზიტური ოპერაციების ორგანიზაციისას საჭიროა:

- 1) დეპოზიტების ვადების, სიდიდეებისა და ფორმების მიხედვით გამრავალფეროვნება, მოთხოვნამდე, ვადიანი დეპოზიტებისა და მოსახლეობის ანაბრების გამოყოფით;
- 2) განსაკუთრებული ყურადღება უნდა იქნეს გამახვილებული დეპოზიტებზე, რომლებიც ბანკის ბალანსის ლიკვიდურობას ყველაზე მეტი ხარისხით უჭერენ მხარს;
- 3) მუდმივად უნდა იქნეს ყურადღება გამახვილებული საანგარიშსწორებო (მიმდინარე) ანგარიშებზე სახსრების ნაშთებსა და მათი მიხედვით ბრუნვებზე, ცალკეულ ანგარიშებზე სახსრების მუდმივი ნაშთების არსებობისას აუცილებელია მფლობელებს რეკომენდაცია გაეწიოს მათი ვადიანი დეპოზიტების ანგარიშებზე (შესაძლებელია კრედიტის ქვეშ საკომპენსაციო დეპოზიტის პირობებზეც) გადატანასთან დაკავშირებით.
- 4) მინიმუმადე უნდა იქნეს დაყვანილი დეპოზიტურ ანგარიშებზე სახსრები (ანუ აქტიურ ოპერაციებში გამოუყენებელი) თავისუფალი რესურსები;
- 5) გატარებულ იქნეს საპროცენტო პოლიტიკა, რომელიც კლიენტების, მეანაბრების მოზიდვას უზრუნველყოფს და ასევე დადგინდეს საპროცენტო მარჟა (მიღებად და გადახდად პროცენტებს შორის სხვაობა) არა ნაკლები, ვიდრე შედარებად ბანკებშია.

აქტივების მართვა ითვალისწინებს: 1) აქტიური ოპერაციების ლიკვიდობის ხარისხის მიხედვით დივერსიფიკაციას; 2) რისკებსა და მათ შემცირებაზე ყურადღების გამახვილებას, აქტიური ოპერაციების მიხედვით შესაძლო დანაკარგებზე რეზერვების შექმნას; 3) აქტივების შემოსავლიანობის მხარდაჭერას.

აქტივების მართვის ძირითადი მეთოდები: ბანკის ყველა რესურსისაგან (საკუთარი და მოზიდული), ანუ (ანაბრები მოთხოვნამდე, საშემნახველო ანაბრები, ვადიანი ანაბრები, აქციონერული კაპიტალი (აკ) და რეზერვები) სახსრების საერთო ფონდი იქმნება, რომელიც მიმდინარე ლიკვიდობის, ან სპეკულაციური მოგების უზრუნველყოფის პოზიციებიდან მიმდინარე პრიორიტეტების საფუძველზე აქტივების მიხედვით (პირველადი რეზერვები, მეორადი რეზერვები, სესხები, სხვა ფასიანი ქაღალდები, შენობები და მოწყობილობა) განთავსდება. აღნიშნული მეთოდი რისკიანად ითვლება და აქედან გამომდინარე მათი ცალკეულ პერიოდებში გამოყენება მხოლოდ მაღალი ფინანსური მდგრადობის ბანკებს შეუძლიათ.

აქტივების განაწილების, ანუ სახსრების კონსერვაციის მეთოდს (მეთოდი 2) საბანკო პრაქტიკაში ფართო გავრცელება გააჩნია. იგი სხვადასხვა სახეობის რესურსების მოზიდვის მიმოქცევის სინქარეზა დაფუძნებული მართვა ხორციელდება ერთდროულად პასივებისა და აქტივების ვადებისა და სიდიდის მიხედვით მათი კოორდინაციის გზით (მაგალითად, მოთხოვნამდე ანაბრები შეიძლება განთავსდეს პირველად და მეორად რეზერვებში, საშემნახველო ანაბრები - მეორად რეზერვებში, სესხებსა და სხვა ფასიან ქაღალდებში, ვადიანი ანაბრები - მეორად რეზერვებში, სესხებსა და სხვა ფასიან ქაღალდებში, აქციონერული კაპიტალი - სხვა ფასიან ქაღალდებში და შენობებსა და მოწყობილობაში). მეთოდს ბანკის შიგნით შედარებით გამოცალკეებული „ლიკვიდობა - მომგებიანობის ცენტრების“ შექმნისაკენ მივყავართ.

ბანკის მხრიდან კლიენტების მოთხოვნილებების უფრო სრულად დაკმაყოფილებაზე ორიენტირებისას ზემოთაღწერილ ორივე მეთოდს გააჩნია ნაკლოვანებები, კერძოდ, ლიკვიდობის საშუალო დონეზე ორიენტირებით, ბანკები ნაკლებ ყურადღებას უთმობენ კლიენტებს.

აქტივების მეცნიერულად მართვის, ანუ ეკონომიკურ-მათემატიკური მეთოდი, ლიკვიდობის ნორმატივების დაცვისა და რისკების დივერსიფიკაციისას მოგების მაქსიმიზაციაზეა ორიენტირებული. აღნიშნული მეთოდი ყველაზე ეფექტიანად ითვლება. აქტივებისა და პასივების მეცნიერულად მართვის საფუძველში ეგრეთ წოდებული „ოქროს საბანკო წესები“ ჩაღებულნი.

აქტივებისა და პასივების აღწერილი მეთოდებიდან ნებისმიერთ მართვის ეფექტიანობის მაჩვენებელს ბანკის აქტიური ოპერაციების მიხედვით შემოსავლიანობის დონე წარმოადგენს.

ოქროს საბანკო წესები:

- მოკლევადიანი პასივები განთავსებულ უნდა იქნენ მოკლევადიან აქტივებში, გრძელვადიანი პასივები კი გრძელვადიან აქტივებში;
- მოკლევადიანი და საშუალოვადიანი სახსრების ჯამი აქტივის მიხედვით არ უნდა აღემატებოდეს მოკლევადიანი და საშუალოვადიანი ვალდებულებების ჯამს პასივის მიხედვით;
- გრძელვადიანი სახსრების ჯამი აქტივის მიხედვით შეიძლება აღემატებოდეს ბანკის გრძელვადიანი ვალდებულებებისა და მისი საკუთარი კაპიტალის ჯამს. განთავსების ვადა არ უნდა აღემატებოდეს მოზიდვის ვადას;
- აქტივების სტრუქტურა: ბანკის ბალანსში რამდენადაც დაბალია მაღალრისკიანი აქტივების წილი, იმდენად მაღალია მისი ლიკვიდობა;
- პასივების სტრუქტურა: რამდენად დაბალია მოთხოვნამდე ანაბრების წილი და მეტია ვადიანი ანაბრების წილი, იმდენად მაღალია ლიკვიდობა(5,306).

ბანკის შემოსავლიანობის მართვა:

ბანკის შემოსავლიანობის მართვა ითვალისწინებს აქტიური ოპერაციების მიხედვით შემოსავლის ამოღებას, რომელიც საკმარისი იქნება რომ გადაფაროს:

- დანახარჯები სახსრების მოზიდვის მიხედვით;
- საოპერაციო დანახარჯები;
- ინფლაციის დანახარჯები;
- რისკები შემოსავლიანი ოპერაციების მიხედვით (პრემია რისკზე).

ბანკის საქმიანობის ფინანსური შედეგების სისტემას ქმნიან შემდეგი ერთმანეთისაგან განსხვავებული ცნებები, რომლებიც:

- ბანკის შემოსავლები;
- ბანკის ხარჯები;
- ბანკის მოგება;
- ბანკის ან ცალკეული ოპერაციების შემოსავლიანობა;
- ბანკის მომგებიანობა (რენტაბელობა).

მოგების გაანგარიშებისათვის გამოყოფენ პროცენტულ და არაპროცენტულ შემოსავლებსა და ხარჯებს. ბანკის მოგება საბოლოო ფინანსური შედეგის მახასიათებელია და იგი ბალანსის პასივში აისახება. **საბალანსო მოგება** თავისთავად შემოსავლებსა და ხარჯებს შორის სხვაობას წარმოადგენს. **ზარალი** (ხარჯების მეტობა შემოსავლებზე) ბალანსის აქტივში აისახება (5,306-308).

ბანკები იხდიან შემდეგი სახის გადასახადებს:

- მოგებაზე და ფასიანი ქაღალდების ოპერაციებზე გადასახადს;
- დამატებულ ღირებულებაზე, ქონებაზე და მიწის ფასის გადასახადებს.

ბანკის საქმიანობის შემოსავლიანობა (რენტაბელობა) მაჩვენებლების (კოეფიციენტების) სისტემაში აისახება. ძირითად მაჩვენებლებს მიეკუთვნება:

$$\text{რენტაბელობა (ROA)} = \frac{\text{აქტივების მოგება}}{\text{აქტივები}} \times 100;$$

$$\text{აქტივების რენტაბელობა} = \frac{\text{შემოსავლის მომტანი მოგება}}{\text{შემოსავლიანი აქტივები}} \times 100;$$

$$\text{აქტიური ოპერაციები ეფექტიანობა} = \frac{\text{შემოსავლიანი აქტივები}}{\text{აქტივები}} \times 100;$$

$$\text{რენტაბელობა (ROE)} = \frac{\text{კაპიტალის მოგება}}{\text{კაპიტალი}} \times 100 .$$

ბანკის შემოსავლიანობის გინივრული (მცოდნე) მართვა ასახავს მრავალი ეკონომიკური სუბიექტის ინტერესებს:

- ბანკის მხრიდან მოგებისადმი;
- სახელმწიფოს მხრიდან გადასახადებისა და ფულად-საკრედიტო სისტემის მდგრადობისადმი;
- კლიენტების მხრიდან ანაბრებზე პროცენტების სიდიდის მიხედვით;
- აქციონერების მხრიდან დივიდენდების სიდიდესთან მიმართებაში.

საბანკო რისკების მართვა ზარალის წარმოშობის ან პროგნოზირებად ვარიანტთან შედარებით შემოსავლების სრულად მიუღებლობის ალბათობაა (5,308–311). რისკების კლასიფიკაცია მრავალფეროვანია: იგი შერჩეული კრიტერიუმებისაგან დამოკიდებულებაში აიგება (ყალიბდება) (2). ბანკებისა და საბანკო დაწესებულებების რისკები კლასიფიცირდება: ეკონომიკურებად და პოლიტიკურებად, საგარეოდ და საშინაოებად. საგარეო რისკები თავისთავად მოიცავენ ქვეყნიურ რისკს (კონვერტირებადობის რისკი, ტრანსფერტის რისკი, გადახდის მორატორიუმის რისკი), სავალუტო რისკს (კომერციული, ტრანსლაციური), სტიქიური უბედურებების რისკს. შიდა რისკები მოიცავენ ბანკის კლიენტების შემადგენლობას (სხვადასხვა დარგებისადმი კუთვნილებისად და სიდიდის მიხედვით, საკუთრებისადმი მიმართების მიხედვით, სამრეწველო, რეგულირებისა და მიწოდებების, ფორსმაჟორული გარემოებების, სარესურსო), საბანკო ოპერაციების ხასიათს (ბალანსირებული ოპერაციების, გარესაბალანსო ოპერაციების, აქტიური ოპერაციების, პასიური ოპერაციების მიხედვით), კომერციული ბანკის სახეობას, სადაც თვით აქტიური ოპერაციები დაიყოფა (ოპერაციის სახეობის რისკი: ბარტერი, ლიზინგი, კლირინგი, ფაქტორინგი, დაკრედიტება; საკრედიტო, პორტფელური: ფინანსური, ლიკვიდობის რისკი, სისტემატური, არასისტემატური), ხოლო პასიური ოპერაციები შედგება (დივერსიფიკაციის რისკისაგან და ინფლაციის რისკისაგან).

საკრედიტო ორგანიზაციების საქმიანობაში ყველაზე მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ შემდეგი სახეობის რისკები: საკრედიტო; პორტფელური (ფასიანი ქაღალდები); ლიკვიდობის, საპროცენტო, სავალუტო (ეროვნულ ვალუტაში აქტივებისა და პასივების ღირებულების ცვლილების რისკები).

რისკების მართვის პრინციპებია:

- არ შეიძლება გარისკო იმაზე მეტად, ვიდრე ამის შესაძლებლობას საკუთარი კაპიტალი იძლევა;
 - საჭიროა რისკის შედეგები დეტალურად იქნეს გათვლილი;
 - არ შეიძლება გაწიო დიდი რისკი მცირედი მოგების გამო.
- რისკის შემცირების ძირითადი ხერხებია:
- დივერსიფიკაცია (საკრედიტო ან საინვესტიციო პორტფელში აქტივების სხვადასხვა შემოსავლიანობისა და რისკის ხარისხის დონის მიხედვით განთავსება);

- **ლიმიტირება** არის (დაკრედიტების, ხარჯების და ა.შ. ზღვრული თანხების) ლიმიტის დადგენა;
- **თვითდაზღვევა** (საკრედიტო ორგანიზაციის ხარჯზე სარეზერვო და სადაზღვევო ფონდების შექმნა);
- **დაზღვევა** რისკის ნაწილის სადაზღვევო კომპანიაზე გადატანა, რომელიც სადაზღვევო შემთხვევის წარმოშობისას ზარალს კრედიტორს სრულად ან ნაწილობრივ აუნაზღაურებს;
- **ჰეჯირება;**
- **მსესხებლის კრედიტუნარიანობის შეფასება** როგორც საკრედიტო რისკის შემცირების ხერხი;
- **რეზერვების შექმნა** შესაძლო დანაკარგებზე.

ფინანსური მართვის თანამედროვე სისტემების მიზნები და ამოცანები:

ფინანსური მართვის მიზანია საკრედიტო ორგანიზაციის საქმიანობის ხარჯების დონეზე და რენტაბელობის ამაღლებაზე კონტროლის უზრუნველყოფა (5, 312 – 314).

ფინანსური მართვის ამოცანებია: დანახარჯების ოპტიმიზაცია; საბანკო პროდუქტებისა და საკრედიტო ორგანიზაციის ცალკეული ქვედანაყოფების მუშაობის ფინანსური დიაგნოსტიკისა და რენტაბელობის ოპერატიული მონიტორინგის ეფექტიანი სისტემის შექმნა; ხარჯების, შემოსავლების, მოგების შიდა მართვის პროცედურების ფორმალიზაციისათვის ნორმატიული ბაზის შემუშავება; ანალიტიკური სისტემების ავტომატიზაცია.

ფინანსური მართვის მეთოდები: ფინანსური ანალიზი, საბიუჯეტო დაგეგმვა, ბანკის ლიკვიდობის მართვა, ფინანსური კოეფიციენტების მეთოდი, ფულადი ნაკადების ანალიზის მეთოდი; მოგების, რისკების, კაპიტალის ადეკვატურობის მიზნით აქტივებისა და პასივების დივერსიფიკაცია თანხების, ვადების, ფასების მიხედვით; შემოსავლებისა და ხარჯების ოპტიმიზაციის თვალსაზრისით, ბანკებში ხაზინის შექმნის გზით, მოკლევადიანი აქტივებისა და ვალდებულებების სახაზინო მართვა; სეკიურიტიზაცია - ტრადიციული კომერციული (საკომისიო შემოსავლები) და საინვესტიციო საბანკო ბიზნესის კომბინაციაზე დაფუძნებული აქტივებისა და პასივების მართვის მეთოდი; ბიჯეტირება - ბიუჯეტის (შემოსავლებისა და ხარჯების) ფორმირება და მონიტორინგი; ფულადი ნაკადების ფინანსური დაგეგმვა და მართვა სამეურნეო (კომერციული) გაანგარიშების პრინციპებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. კოვზანაძე ი., კონტრიძე გ. თანამედროვე საბანკო საქმე: თეორია და პრაქტიკა, თბ., 2014.
2. ცაავა გ., ხანთაძე გ., საბანკო საქმე (თეორია, მეთოდები და პრაქტიკა), სახელმძღვანელო, თბ., 2014.
3. ხანთაძე გ., ცაავა გ., საბანკო ოპერაციები (სახელმძღვანელო), თბ., 2012.
4. Балабанов И.Г., Риск – менеджмент, М. 1996.
5. Банковское дело: учебник, Под ред. О.И. Лаврушина, М., КНОРУС, 2009.
6. Костерина Т.М., Банковское дело: Учебно-методический комплекс, М., 2008.

**ლევან ჯანგულაშვილი, გიორგი ცაავა
საბანკო და ფინანსური მენეჯმენტის თავისებურებები ბანკებში
რეზიუმე**

სტატიაში განხილულია საბანკო მენეჯმენტის ფუნქციები, პრინციპები, სტრატეგიული, ფინანსური და პერსონალის მენეჯმენტი. განხილულია ბანკის უსაფრთხოების მართვა და ფინანსური მენეჯმენტი, შეთავაზებულია ოქროს საბანკო წესები, ბანკის საქმიანობის შემოსავლიანობის (რენტაბელობის) ძირითადი მაჩვენებლების (კოეფიციენტების) სისტემა, ფინანსური მართვის თანამედროვე სისტემები.

**Levan Jangulashvili, Giorgi Tsaava
Peculiarities of Bank Management and
Features of Financial Management in Bank
Summary**

The article deals with functions, principles of bank management and strategic, financial and personnel management. Security management and financial management of the bank are analysed. Golden rules of banking, yield management of the bank, the system of basic indicators (coefficient) of return (profitability) of the bank's activities, management and classification of bank risk management and modern financial management system are also discussed.

**Леван Джангулашвили, Гиорги Цаава
Специфика банковского менеджмента и
особенности финансового менеджмента в банке
Резюме**

В статье проанализированы специфика, функции, принципы, процесс и виды банковского менеджмента, а также стратегический, финансовый менеджмент и менеджмент персонала. Рассмотрены факторы эффективного менеджмента, управление безопасностью банка и финансовый менеджмент в банке: управление капиталом, основные методы управления активами и пассивами. Предложены золотые банковские правила, управление доходностью банка, система основных показателей (коэффициентов) доходности (рентабельности) деятельности банка, управление и классификация банковскими рисками и современные системы финансового управления.

**ვახტანგ ბურდული
თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე**

**საქართველოს რეგიონების თანამედროვე ეკონომიკური მდგომარეობა და მისი
გაუმჯობესების გზები**

საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური განვითარების დაჩქარება მიზნულია ქვეყნის წინაშე მდგარ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანად. რომლის გადაწყვეტა მთავრობის მიერ აღიარებულია ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებად. კერძოდ, პრემიერ-მინისტრის გიორგი კვირიკაშვილის განმარტებით, „რეფორმების მესამე ბლოკი რეგიონების განვითარებას გულისხმობს, რომელიც აღნიშნულ პროცესში ერთ-ერთი უმთავრესი ქვაკუთხედი უნდა იყოს“ (1). ამასთან დაკავშირებით, ამჟამად მეტად აქტუალურია რეგიონებში არსებული ეკონომიკური მდგომარეობის შეფასება და ამის საფუძველზე მისი გაუმჯობესების გზების დასახვა.

ისევე, როგორც ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების დონე ფასდება, უპირველეს ყოვლისა, მოსახლეობის ერთ სულზე შექმნილი მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) მაჩვენებლით, ქვეყნის რეგიონების ეკონომიკური განვითარების დონეც, პირველ რიგში, იზომება რეგიონში მოსახლეობის ერთ სულზე შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულების (მდღ) მაჩვენებლით, რომელსაც სამეცნიერო და სტატისტიკური კვლევის პრაქტიკაში მთლიანი რეგიონული პროდუქტი (მრპ) ეწოდება. თუ შევადარებთ საქართველოში მოსახლეობის ერთ სულზე შექმნილ მდღ მაჩვენებელს სხვა ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებლებს, აღმოჩნდება, რომ საქართველო ამ მხრივ (2013 წელს 3.52 ათასი დოლარი/ერთ სულზე) საკმაოდ ჩამორჩენილი ქვეყნების რიგს მიეკუთვნება (საქართველოს ყველა მონაცემი სტატიაში გაანგარიშებულია შემდეგი წყაროები საფუძველზე: (3; 4 და სხვ.). უცხოური ქვეყნების მონაცემები შედგენილია შემდეგ წყაროებზე დაყრდნობით: (5; 7; 8; 9; 10; 11).

საქართველოს რეგიონებში შექმნილი მდღ (მრპ)-ს მოცულობისა და, ასევე, მათი მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებული მაჩვენებლების ანალიზიდან ირკვევა, რომ ქვეყნის მშპ-ის თითქმის ნახევარი (48.4%) შექმნილია ქ. თბილისში, რომლის მოსახლეობის რიცხოვნობა შეადგენს საქართველოს მთელი მოსახლეობის დაახლოებით 1/4-ს. ამასთან, ქ. თბილისის მოსახლეობის ერთ სულზე მდღ-ს მაჩვენებელი 1,97-ჯერ აღემატება

მეორე ადგილზე მყოფ ქვემო ქართლისა და 2,96-ჯერ ბოლო ადგილზე მყოფ სამცხე-ჯავახეთის მაჩვენებელს.

როგორც თბილისის, ასევე საქართველოს სხვა რეგიონების მრავალსახელობის ერთ სულზე მაჩვენებლები გაცილებით უფრო მცირეა რუსეთისა და უკრაინის რეგიონების მაჩვენებლებზე, რაც მეტყველებს საქართველოს რეგიონების მნიშვნელოვან ჩამორჩენილობაზე. ასე, მაგალითად, თბილისის მაჩვენებელი (რომელშიც არ შედის სოფლის მეურნეობის შემადგენელი, რომელიც პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში და, განსაკუთრებით, საქართველოში, ძალიან ამცირებს საერთო რეგიონულ მაჩვენებლებს) 2.15-ჯერ უფრო მცირეა ვიდრე კიევის და 5.17-ჯერ უფრო მცირე, ვიდრე მოსკოვის მაჩვენებელი.

ჩვენ, ეკონომიკური საქმიანობის სახეების ჭრილში, გავაკეთეთ რეგიონების მრავალფეროვნების, ასევე, ქვეყნის მასშტაბით საქმიანობის ყოველ სახეში შექმნილ დამატებულ ღირებულებაში ყოველი რეგიონის მიერ შეტანილი წვლილის ანალიზი, ერთ დასაქმებულზე შექმნილი დამატებული ღირებულების მაჩვენებლის განხილვით.

რეგიონების ეკონომიკის სტატისტიკური ანალიზიდან გაირკვა შემდეგი:

1. მრავალსახელობის ერთ სულზე მაჩვენებელი თბილისის რეგიონში მნიშვნელოვნად უფრო მაღალია (2-3-ჯერ), ვიდრე საქართველოს დანარჩენ რეგიონებში;

2. მრავალსახელობის ერთ სულზე მაჩვენებელი საქართველოს ყველა რეგიონში მნიშვნელოვნად უფრო მცირეა, ვიდრე რუსეთისა და უკრაინის რეგიონებში;

3. რეგიონების ჭრილში ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით შექმნილი დამატებული ღირებულების განაწილების ანალიზიდან გაირკვა: ა) რომ საქმიანობის ისეთ საკვანძო სახეში, როგორცაა მრეწველობა, შექმნილი დამატებული ღირებულების უმეტესი ნაწილი (41.3% + 24.7%) მოდის ორ რეგიონზე, თბილისსა და ქვემო ქართლზე, რაც მეტყველებს, საქართველოს დანარჩენ რეგიონებში მრეწველობის უფრო სუსტ განვითარებაზე. კერძოდ, დაქვეითდა ზოგიერთ რეგიონში განლაგებული სამრეწველო კვანძების მნიშვნელობა (ქუთაისში, ფოთში, ბათუმში); ბ) საქმიანობის ისეთ საკვანძო სახეებში, როგორცაა „ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა“, „ვაჭრობა, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტი“ და „მშენებლობა“ დამატებული ღირებულების უმეტესი ნაწილი (შესაბამისად, 81.4%, 80.4% და 66.4%) შექმნილია ქ. თბილისში; გ) „საფინანსო საქმიანობაში“ შექმნილი დამატებული ღირებულების უდიდესი ნაწილი თავმოყრილია ქ. თბილისში (ასეთი სიტუაცია დამახასიათებელია რუსეთსა და უკრაინისათვისაც, რადგანაც დედაქალაქებში განლაგებულია ყველაზე მნიშვნელოვანი კომერციული ბანკების ცენტრალური ოფისები, რეგიონებში განთავსებული მათი ფილიალები კი დამატებულ ღირებულებას ქმნიან შედარებით მცირე ოდენობით). მომსახურების ისეთ სახეებს, როგორცაა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება, „სასტუმროები და რესტორნები“ და „ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლებისათვის მომსახურების გაწევა“ მთლიან რეგიონულ პროდუქტში, თბილისის რეგიონთან შედარებით, მათ გარკვეულწილად თანაბარი წილი უკავიათ.

4. მრავალ დასაქმებულზე მაჩვენებლის ანალიზიდან ირკვევა, რომ:

ა) საქართველოში საქმიანობის სხვადასხვა სახეში მრავალ დასაქმებულზე მაჩვენებლების სიდიდეები ძალიან განსხვავდება ერთმანეთისაგან, უკიდურესად მცირეა ის სოფლის მეურნეობაში – 1.0 ათასი ლარი/ერთ დასაქმებულზე, ყველაზე დიდია „საფინანსო შუამავლობაში“ – 37.7, „მრეწველობაში“ – 13.6, „სასტუმროებსა და რესტორნებში“ – 13.3 და „ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა, კომერციულ საქმიანობაში“ – 10.9 ათასი ლარი/ერთ დასაქმებულზე. ამიტომ, რეგიონებს, რომლებშიც მრავალ დასაქმებულზე დამატებული ღირებულების მიხედვით დიდი ხვედრი წილი უკავიათ საქმიანობის სახეებს მდლ/ერთ დასაქმებულზე მაღალი მაჩვენებლით, აქვთ მრავალსახელობის ერთ სულზე უფრო მაღალი მაჩვენებლები, რადგანაც ყოველ რეგიონში მოსახლეობის რიცხოვნობა ამა თუ იმ ზომით პირდაპირ პროპორციულია რეგიონში დასაქმებულთა რიცხოვნობასთან. კერძოდ, იმ რეგიონებში, სადაც უფრო მეტია დასაქმებულების რაოდენობა საქმიანობის სახეებში მაღალი მდლ/ერთ დასაქმებულზე მაჩვენებლით, უფრო მაღალია მრავალსახელობის ერთ სულზე მაჩვენებელიც.

ბ) მდღ/ერთ დასაქმებულზე საქართველოს სოფლის მეურნეობაში უკიდურესად უფრო მცირეა განვითარებული ქვეყნების ანოლოგიურ მაჩვენებლებზე, მაგალითად, იგი 60-ჯერ ნაკლებია, ვიდრე საფრანგეთში, 22-ჯერ, ვიდრე არგენტინაში და 10-ჯერ, ვიდრე ბელარუსში. ასევე, უფრო მცირეა საქართველოში სხვა ქვეყნებთან შედარებით მდღ/ერთ დასაქმებულზე დამამუშავებელ მრეწველობაში, მაგალითად, ის 9-ჯერ უფრო მცირეა, ვიდრე საფრანგეთში და 3-ჯერ უფრო მცირე, ვიდრე რუსეთში.

ეკონომიკის ამა თუ იმ პარამეტრის განვითარების მიხედვით ეკონომიკური სიტუაციის გაუმჯობესების გზები შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდეს:

1. **გაუმჯობესება ახალი საწარმოებისა და ორგანიზაციების შექმნის ხარჯზე.** მრეწველობაში საჭიროა სამრეწველო კვანძების განვითარების ინიცირება (ზოგიერთ რეგიონულ ქალაქში), მათში თანამედროვე ტექნოლოგიებით აღჭურვილი სამრეწველო საწარმოების განთავსებით. საქართველოში, როგორც სატრანზიტო ქვეყანაში, ასევე შეიძლება ვერცთ წოდებული „ინდუსტრიული ტრანზიტის“ (6,73) ხერხის გამოყენება (მაგალითად, ფოთსა და ბათუმში), როდესაც ხორციელდება სატრანზიტო ტვირთების ნაწილის ამა თუ იმ ზომით ძირითადად იმ ქალაქებში სამრეწველო გადამამუშავება, სადაც ხდება მათი გადატვირთვა (მაგალითად, გემიდან სატვირთო ავტომობილებზე ან პირიქით). განსაკუთრებით საჭიროა მაღალტექნოლოგიური საწარმოების დაარსება, რომელთა რაოდენობა ამჟამად საქართველოში ძალიან მცირეა. აგრეთვე მნიშვნელოვანია რეალური უცხოური კაპიტალის მოზიდვის ხარჯზე, ან ადგილობრივი მეწარმეების მიერ საჭირო ტექნოლოგიების შესყიდვის გზით, შექმნილი საწარმოების საერთაშორისო ტექნოლოგიურ ჯაჭვებში ჩართვა. სოფლის მეურნეობაში საჭიროა უმოქმედო სასოფლო-სამეურნეო ფართობების ათვისება, ასევე, საკვები კულტურებით (ხორბალი, სიმინდი, სამყურა, იონჯა) დაკავებული ფართობების ზრდა, ხორცისა და რძის პროდუქტების, მატყლის, ტყავის და ა. შ. წარმოების ზრდის მიზნით (რადგანაც ამ პროდუქტების ადგილობრივი წარმოების უკმარისობას მნიშვნელოვანი ნეგატიური წვლილი შეაქვს საექსპორტო-საიმპორტო საღებოში).

რეგიონებში ასევე ყურადღება უნდა მიექცეს მიწის ექსპლუატაციის გაუმჯობესებას, მათ შორის, ზოგიერთ, არაეფექტიანად გამოყენებულ მიწაზე კულტივირებადი მცენარეების (საზამთრო, უხარისხო ჯიშების ვაშლი და ა. შ.) შეცვლას სხვა მცენარეებით. საქართველოში, მცირემიწიანობის გამო, საჭიროა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების სხვა კატეგორიებში გადაყვანის სრული აკრძალვა. ასევე სრულად უნდა აიკრძალოს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწებიდან რეალიზაციის მიზნით ნიადაგის (ჰუმუსის) მოხსნა, 2000-2010 წლებში ჰუმუსის საექსპორტო რეალიზაციის მიზნით ფართოდ ხორციელდებოდა საქართველოში, ამასთან, ხშირად).

უახლოეს პერიოდში, საქართველოში გამომუშავებული ელექტროენერჯის სულ უფრო მზარდი დეფიციტის გამო, გარდაუვალია რამდენიმე მცირე, საშუალო და დიდი ჰესის აშენება (2). ამიტომ, მიზანშეწონილია, რომ მიწებიდან, რომლებიც წყალსაცავებით დატვირთვას ექვემდებარება, ნიადაგი (ჰუმუსი) გადატანილ იქნეს სხვა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწებზე. ასევე, რეგიონებში უნდა გაგრძელდეს მომსახურების სფეროში საქმიანობის ზოგიერთი სახის წინმსწრები განვითარება (შესაბამისი საწარმოებისა და ორგანიზაციების შექმნის საფუძველზე). ასეთი ტენდენცია არსებობდა განვითარებულ ქვეყნებში, სადაც დროის ხანგრძლივ მონაკვეთებში ხდებოდა სამუშაო ძალის გარკვეული ნაწილის გადადინება სოფლის მეურნეობიდან და მრეწველობის ზოგიერთი დარგიდან (მათში შრომისმწარმოებლურობის სწრაფი ზრდის შედეგად სამუშაო ძალის ნაწილის გამოთავისუფლების გამო) საქმიანობის მომსახურების ცალკეულ სახეებში.

2. **გაუმჯობესება პროდუქტიულობის ზრდის ხარჯზე (ე. ი., ფაქტობრივად, მდღ/ერთ დასაქმებულზე ზრდის ხარჯზე).** მრეწველობაში პროდუქტიულობის ზრდა ძირითადად უნდა ხდებოდეს ახალი ტექნოლოგიების ათვისების ხარჯზე (ამ ტექნოლოგიებზე მუშაობისათვის კადრების თავისდროული მომზადებით). მაღალტექნოლოგიურ დარგებში კი, ასევე, ქვეყანაში აშენებული საწარმოების ჩართვით საერთაშორისო ტექნოლოგიურ ჯაჭვში, რომლებშიც ეს საწარმოები შექმნიან დამატებული ღირებულების გარკვეულ ნაწილს განსაზღვრული საბოლოო პროდუქტის გამოსაშვებად (მაგალითად, საქართველოში ამჟამად უნდა დაიწყო ისეთი საწარმოს მშენებლობა, რომელმაც უნდა

აწარმოოს თვითმფრინავებისათვის კომპოზიტური მასალებისაგან შექმნილი დეტალები და კვანძები. ასეთი საწარმო ფაქტობრივად იქნება საბოლოო პროდუქტის (თვითმფრინავების). შექმნის ტექნოლოგიური ჯაჭვის ერთ-ერთი რგოლი, რომელიც შესაბამის დეტალებს და კვანძებს მიაწოდებს სხვადასხვა ქვეყანაში განლაგებულ ქარხნებს, რომლებიც გამოუშვებენ საბოლოო პროდუქტს – სხვადასხვა ტიპის თვითმფრინავს, ამასთან საჭიროა ისეთი კორპორაციების შექმნაც, რომლებშიც იქნება ქვეყანაში განლაგებული საბოლოო პროდუქტის წარმოებისათვის საჭირო ტექნოლოგიური ჯაჭვის რგოლების უმეტესი ნაწილი (ეს შესაძლებელია მცირე ქვეყანაშიც, მაგალითად, „ნოკია“ – ფინეთში, მეტალურგიული ქარხნები – ლუქსემბურგში).

სოფლის მეურნეობაში პროდუქტიულობის ზრდა შესაძლებელია მოსავლიანობის ზრდის ხარჯზე. მაგალითად, ამჟამად, ქვეყანაში მარცვლეულის მოსავლიანობა ორჯერ და უფრო მეტად ნაკლებია, ვიდრე განვითარებული სოფლის მეურნეობის მქონე ქვეყნებში. უფრო კარგი შედეგების მისაღებად საჭიროა თანამედროვე სასოფლო-სამეურნეო ტექნოლოგიების გამოყენება იქ, სადაც აუცილებელია მიწების რეკულტივაციისათვის საჭირო ღონისძიებების კომპლექსის ჩატარება. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მიწების ექსპლუატაციას მთიან რაიონებში. ტრანსპორტზე პროდუქტიულობის ზრდა კი შესაძლებელია ტვირთების გადაზიდვისა და მეზავრების გადაყვანის მოცულობის ზრდის ხარჯზე.

3. გაუმჯობესება პროდუქციის ხარისხის ამაღლებისა და თანამედროვე სტანდარტებზე ორიენტაციის ხარჯზე. მრეწველობაში სხვადასხვა მიდგომაა საჭირო ტრადიციული და მაღალტექნოლოგიური დარგების მიმართებაში. ტრადიციული დარგებიდან ყველაზე მეტად ხელმიშვებულია მსუბუქ მრეწველობაში შემავალი დარგები. მოსახლეობა, თითქმის მთლიანად, მარაგდება იმპორტის ხარჯზე, რომლის მოცულობა მსუბუქ მრეწველობაში 6.9-ჯერ აღემატება ადგილობრივ წარმოებას და 11.7-ჯერ ექსპორტს. ამიტომ, რეგიონების უმეტესობაში საჭიროა მსუბუქი მრეწველობის საწარმოების შექმნა, არსებულებში კი პროდუქციის ხარისხის მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება. უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა ტყავის პირველადი გადამუშავების ისეთი საწარმოების შექმნა, რომლებიც უზრუნველყოფენ მაღალხარისხიანი ტყავის გამოშვებას ფესხაცმლის მრეწველობისათვის (მათი დამუშავების ამჟამინდელი ხარისხი ვერ აკმაყოფილებს თანამედროვე სტანდარტებს, რის გამოც საქართველოში წარმოებული ფესხაცმელი გარკვეულწილად უხარისხოა). ასეთნაირად დამუშავებულ ტყავზე მოთხოვნა ნაკლებია, რის გამოც სოფლის მეურნეობისა და მსუბუქი მრეწველობის სფეროში იკარგება საკმაო ოდენობის დამატებული ღირებულების შექმნის შესაძლებლობა.

ასევე საჭიროა საქართველოს სოფლის მეურნეობაში ცხვრის ჯიშის შეცვლა, რადგანაც ამჟამად არსებული ცხვრის მატყელი არ აკმაყოფილებს თანამედროვე სტანდარტებს და, ამიტომ, მოთხოვნა ამ მატყელზე სუსტია. პარალელურად, რეგიონულ ქალაქებში საჭიროა საშუალო ზომის თანამედროვე ტექნოლოგიებით აღჭურვილი ფესხაცმლის, საფეიქრო (საქსოვი), მათ შორის აბრეშუმის საქსოვი, და სამკერვალო ფაბრიკების დაფუძნება.

შედარებით კარგი მდგომარეობაა სამშენებლო მასალების მრეწველობაში. ამასთან, იმისათვის, რომ ამ დარგში ექსპორტმა გადააჭარბოს იმპორტს საჭიროა სამშენებლო მასალების წარმოების ზრდა მისი პროდუქციის საერთაშორისო სტანდარტებზე ორიენტაციით. შიდა ქართლში, სადაც ამჟამადაც განლაგებულია სამშენებლო მასალების რამდენიმე შედარებით დიდი საწარმო, შეიძლება სამშენებლო მასალების წარმოების სამრეწველო კვანძის ჩამოყალიბება კიდევ რამდენიმე, თანამედროვე ტექნოლოგიებით აღჭურვილი, ახალი საწარმოების შექმნის საფუძველზე. ამ რეგიონში სამშენებლო მასალების მრეწველობის საწარმოების საკმაო დიდი ოდენობით კონცენტრაცია მოგვცემს შესაბამისი პროფილის ინოვაციური ცენტრის შექმნის, საბოლოო პროდუქციის კიდევ უფრო მაღალი ხარისხის მიღწევისა და პროდუქციის საექსპორტო გასაღების ხელშემწყობი ცენტრის ორგანიზაციის შესაძლებლობას.

მრეწველობაში თანამედროვე მაღალტექნოლოგიური საწარმოების ჩამოსაყალიბებლად (მდღ/ერთ დასაქმებულზე მაღალი მაჩვენებლით), როგორც ითქვა, საჭიროა ტრანსსეროვნული კორპორაციების საწარმოების მოზიდვა, საიდანაც

ადგილობრივმა მეწარმეებმა უნდა შეისყიდონ შესაბამისი თანამედროვე მაღალი საწარმოო ტექნოლოგიები და უზრუნველყონ საერთაშორისო ტექნოლოგიურ ჯაჭვებსა და ექსპორტული გასაღების სისტემებში ჩართვა.

ქვეყანაში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის საკმაოდ დიდი ნაწილი აკმაყოფილებს საერთაშორისო სტანდარტებს (გარკვეული ნაწილი კი ეკოლოგიურად უფრო სუფთაა სხვა ქვეყნების ანოლოგიურ პროდუქციასთან შედარებით). მაგრამ ხილ-ბოსტნეულის მეურნეობა უკანასკნელ პერიოდში ნაწილობრივ ხელმიშვებული იყო. მაგალითად, შემცირდა ვაშლის კარგი ჯიშების წარმოება. ამიტომ, საჭიროა ხილის ძვირფასი ჯიშების წარმოების სრული მოცულობით აღდგენა, ის ფართობები კი, სადაც ამჟამად იწარმოება ისეთი ხილი, რომლის რეალიზაცია საშინაო ბაზრებზეც კი რთულია, გამოყენებულ უნდა იქნეს სხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოებისათვის.

სოფლის მეურნეობის კიდევ ერთი პრობლემაა არაკონდიციური ცხვრის მატყლის წარმოება. ძნელად ხდება ცხვრის ხორცის რეალიზაცია, მატყლის ამჟამინდელ ჯიშზე კი არაა მოთხოვნა გადამამუშავებელი საწარმოების მხრიდან (რადგანაც მისგან შეუძლებელია თანამედროვე პირობებში კონკურენტუნარიანი ქსოვილის წარმოება).

4. გაუმჯობესება წარმოების თანამედროვე ორგანიზაციის ხარჯზე. მრეწველობაში საჭიროა მეწარმეთა, საბოლოო პროდუქტების მიხედვით, ასოციაციების შექმნა, რომლებიც ბიზნესის დონეზე შეიმუშავებენ დარგობრივ სამრეწველო პოლიტიკას. ასეთი ასოციაციების ფარგლებში კი შეიძლება საექსპორტო გასაღების ხელშეწყობი ორგანიზაციების შექმნა (შესაბამისი ფორმის რამდენიმე მეწარმის მიერ ერთობლივი დაფუძნების სახით). საჭიროა, ერთი მხრივ, მსხვილი და საშუალო ფირმებს, მეორე მხრივ, მცირე ფირმებს (რომლებიც აწარმოებენ ცალკეულ დეტალებს ლიდერ-საწარმოებისათვის) შორის საწარმოო თანამშრომლობის პრაქტიკის შემოღება (ასეთი პრაქტიკა გავრცელებულია აშშ-ში, იაპონიასა და მრავალ სხვა ქვეყანაში). ასევე საჭიროა ტექნოლოგიების ტრანსფერის თანამედროვე ქსელის შექმნა, ლიდერკომპანიით ცენტრში და მისი წარმომადგენლებით რეგიონებში. ტექნოლოგიების ტრანსფერის ორგანიზაციებში საჭიროა ინჟინერინგული განყოფილებების არსებობა, რომლებიც მეწარმეებს ხელს შეუწყობენ ტექნოლოგიების არჩევასა და შექმნაში, დაეხმარებიან მათ ახალი ტექნოლოგიების დანერგვასა და ათვისებაში. სოფლის მეურნეობაში, სადაც არის ამის აუცილებლობა, საჭიროა მეურნეობების გამსხვილება, კერძოდ, კოოპერატივების ორგანიზაციის ხარჯზე. საჭიროა სოფლის მეურნეობის პროდუქტების მწარმოებლების (ხორცის, რძის, მატყლის, აბრეშუმის პარკის და ა. შ.) მონაწილეობის უზრუნველყოფა საკვები და მსუბუქი მრეწველობის პროდუქციის მწარმოებელთა შესაბამის ასოციაციებში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. კვირიკაშვილი გ., ბიზნესექტორს – ძალიან მნიშვნელოვანია ვიცოდეთ თქვენი აზრი, საით მივდივართ ჩვენ, 18.01.2016, <http://www.interpressnews.ge/ge/politika/362372-giorgi-kvirikashvili-biznesectors-dzalian-mnishvnelovania-vicodeth-thqveni-azri-saith-mivdivarth-chven.html>
2. კალაძე კ., ელექტროენერჯის ძალიან დიდი დეფიციტი გვაქვს, რომელიც ყოველწლიურად იზრდება, 12.09.2015. <http://www.interpressnews.ge/ge/sazogadoeba/345107-kakha-kaladze-elektroenergiis-dzalian-didi-deficiti-gvaqvs-romelic-yoveltsliurad-izrdeba.html>
3. საქართველოს ეროვნული ანგარიშები, 2013 (სტატისტიკური კრებული). თბ., 2015.
4. საქართველოს მოსახლეობის რიცხოვნობა 2014 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, 30.04.2014. <http://geostat.ge/index.php?action=wnews&lang=geo&npid=300>
5. Калабеков И., Российские реформы в цифрах и фактах. Показатели эффективности экономики и управления М., 2014.
6. Юданов Ю. Европейские корпорации в условиях глобализации. – МЭМО, 2001, № 11.
7. <http://kaig.ru/rf.html>
8. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82 (Валовой региональный продукт – Википедия).
9. kaig.ru.html
10. kaig.ru/rf/vdsobr.pdf
11. Refru.ru/management.pdf

**ვახტანგ ბურდული
საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური მდგომარეობა და მისი
გაუმჯობესების გზები
რეზიუმე**

სტატიაში განხილულია: მთლიანი რეგიონული პროდუქტის სიდიდეები საქართველოს რეგიონების ჭრილში; მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებული მთლიანი რეგიონული პროდუქტის მაჩვენებლები; ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით ყოველ რეგიონში შექმნილი დამატებული ღირებულების განაწილება; ყოველი კონკრეტული საქმიანობის სახეში მთლიან დამატებულ ღირებულებაში რეგიონების მიერ შეტანილი წვლილის რეგიონებს შორის განაწილება და ასევე, ყოველი საქმიანობის სახის მიხედვით ერთ დასაქმებულზე გაანგარიშებული შესაბამისი საქმიანობის სახეებში შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულების მაჩვენებლები. ანალიზის შედეგების საფუძველზე ნაჩვენებია ეკონომიკური სიტუაციის გაუმჯობესების გზები საქართველოს რეგიონებში.

**Vakhtang Burduli
Economic Situation of the Regions of Georgia and its Ways of Improvement
Summary**

The article deals with the gross regional product in terms of Georgian regions; the indexes of gross regional product per capita of the population; the distribution of created value added in the regions according to the economic activities; the contribution of each region in the gross value added created in the country in each specific type of activity and the indices of value added per worker for each type of activity. Taking into account the results of the analysis of the economic situation of the regions the article deals with the ways to improve the economic situation in the regions of Georgia.

**Вахтанг Бурдули
Экономическое состояние регионов Грузии и пути её улучшения
Резюме**

В статье рассмотрены величины валового регионального продукта в соответствии с регионами Грузии, показатели валового регионального продукта в расчете на душу населения, распределение в регионах созданной добавочной стоимости по видам экономической деятельности, вклад каждого региона в валовую добавочную стоимость, созданную в стране в каждом конкретном виде деятельности, и показатели добавочной стоимости в расчете на одного работника по каждому виду деятельности. С учетом итогов анализа экономического положения регионов рассмотрены пути улучшения экономической ситуации в регионах Грузии.

**გიორგი ხანთაძე
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტისა და თბილისის სასწავლო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი**

ბანკების რისკების რეგულირების თავისებურებები ცვალებად გარემო პირობებში

ყოველი კომერციული ბანკი თავისი საქმიანობის დროს იძულებულია იზრუნოს რისკების მინიმიზაციაზე. საბანკო რეგულირების მექანიზმი წარმოადგენს ბანკის საქმიანობის რეგულირებისათვის ურთიერთდაკავშირებული კოორდინირებული ქმედებების სისტემას, რომელიც მიმართულია საბანკო რისკების ეფექტური მართვისაკენ, რათა შენარჩუნებულ იქნეს მდგრადობა მუდმივად ცვალებადი გარემოს პირობებში.

თანამედროვე პირობებში არც ერთი ბანკი არ დაიწყებს თანამშრომლობას თავის კონტრაგენტ ბანკთან, თუ არ გათვალა მასზე საკრედიტო რისკის ლიმიტი, რომელიც აჩვენებს, რამდენად ენდობა ბანკი თავის პარტნიორს და მზადაა გარისკოს მასთან თავისი აქტივების განთავსება. რაც მეტი ლიმიტი აქვს ბანკს პარტნიორი ბანკების მხრიდან, მით უფრო სანდო და სტაბილურია მისი ფინანსური მდგომარეობა.

ლიმიტები, როგორც წესი, გამოითვლება შემდეგი ინსტრუმენტებით: დეპოზიტური ოპერაციებით, კონვერსიული ოპერაციებით და სხვა. მიხედავად, რომ დეპოზიტური ოპერაციების რისკის ხარისხი მნიშვნელოვნად მაღალია, ვიდრე კონვერსიულისა.

საკრედიტო რისკის ზრდის ფაქტორებია:

- მსესხებლების ვიწრო წრისათვის გაცემული დიდი მოცულობის თანხები, ანუ ბანკის საქმიანობის რომელიმე ერთ სფეროში კონცენტრირება;
- კრედიტებისა და სხვა საბანკო კონტრაქტების დიდი ხვედრითი წილი, რომელიც მოდის გარკვეული ფინანსური სირთულეების მქონე კლიენტებზე;
- ბანკის ფინანსური საქმიანობის ახალ, ნაკლებად შესწავლილ სფეროებში კონცენტრაცია;
- კრედიტების გაცემის მიმართულებით ბანკის პოლიტიკაში მნიშვნელოვანი ცვლილებების შეტანა;
- შეუსწავლელი საკრედიტო ისტორიის მქონე კლიენტების წილის ზრდა;
- გაცემული კრედიტების შესაბამისი უზრუნველყოფის მიღების შეუძლებლობა ან ძნელად სარეალიზაციო, სწრაფად გაუფასურებადი მატერიალური უზრუნველყოფის მიღება;
- მნიშვნელოვანი კრედიტების ერთმანეთთან დაკავშირებული მსესხებლებისათვის გაცემა.

საკრედიტო რისკის ხარისხი დამოკიდებულია ბანკის მიერ საკრედიტო პროცესის ორგანიზებაზე. საკრედიტო ოპერაციების მარეგულირებელი ინსტრუქციული და მეთოდური დოკუმენტების არსებობა, კრედიტის გაცემის მკაფიო პროცედურის შემუშავება, საკრედიტო დოკუმენტების მოთხოვნების განსაზღვრა, კრედიტის გაცემისა და მისი დაფარვის წყაროების საფუძვლიანობის კონტროლის ეფექტური სისტემის შექმნა ამცირებს ბანკის საკრედიტო ოპერაციების რისკს. კრედიტის რამდენიმე ეტაპად გაცემა და დაფარვაც საკრედიტო რისკის შემსუბუქების ერთგვარი ხერხია.

საკრედიტო რისკის მართვის თანმიმდევრობა გულისხმობს შემდეგი ოპერაციების შესრულებას:

- საკრედიტო რისკის იდენტიფიკაციას, განსხვავებულ ოპერაციებში საკრედიტო რისკის არსებობის განსაზღვრას, რისკების პორტფელის შექმნას;
- რისკის რაოდენობრივ და ხარისხობრივ შედარებას, სესხად აღებული საშუალებების დაბრუნების სურვილის ან შესაძლებლობის არქონის მიზეზების გამოვლენის საფუძველზე რისკის დონის განსაზღვრის მეთოდების შექმნას და რისკის შემცირების მეთოდების განსაზღვრას;
- რისკის, როგორც ბანკის სტრატეგიის შემადგენელი ნაწილის დაგეგმვას;
- რისკის ლიმიტირებას;
- რისკის დაგეგმილი დონის შესანარჩუნებლად პროცედურების სისტემის შექმნას.

საკრედიტო რისკის იდენტიფიკაცია. საკრედიტო რისკის ყველაზე რთულ და საინტერესო ობიექტს წარმოადგენს მსესხებელი. ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ დაუშვალთ რისკი შემადგენელ ნაწილებად, ანუ ფაქტორებად რომლებიც ქმნიან მსესხებლის შესაძლებლობას ან სურვილს, არ გადაიხადოს კრედიტი. როგორც წესი, პრობლემები წარმოიქმნება კრედიტორის მსხვილი ფინანსური პრობლემების არსებობისას. ამისათვის საკმარისია გამოყოთ დანაკარგების რისკები:

- კრედიტორებისა და დებიტორების რისკები, როცა თანხის მიმღები განიცდის დანაკარგებს მისი პროდუქციის მიმწოდებლებისა და მყიდველების ბრალეულობით;
- ფასის რისკები, როცა ფინანსური დანაკარგები წარმოიქმნება პროდუქციაზე ფასის კლებით ან გაძვირებით;
- საწარმოო რისკები, რომლებიც დამატებით დანახარჯებს მოითხოვს;
- უზრუნველყოფის არალიკვიდურობის რისკები. თუ კრედიტის დაუფარაობის გამო აუცილებელი ხდება უზრუნველყოფის ობიექტის რეალიზაცია, არსებობს რისკი, რომ გირაო აღმოჩნდეს არალიკვიდური, ან მისი გაყიდვა გაიწველოს, ან გასაყიდი ფასი აღმოჩნდეს დაგეგმილზე დაბალი;

- გირაოს არასწორად გაფორმების რისკები;
- კურსის რისკი.

რისკის ყველა შემოსენებული სახე საჭიროებს შეფასებას, დაგეგმვასა და კონტროლს.

რისკების ხარისხობრივი და რაოდენობრივი შეფასება. ხარისხობრივი მეთოდი წარმოადგენს რისკის დონის სიტყვიერ აღწერას და, ჩვეულებრივ, ხორციელდება საკრედიტო რეიტინგის შედგენის გზით. მისი მიზანია გავლენა იქონიოს სწორი გადაწყვეტილების მიღებაზე.

საკრედიტო რეიტინგები, როგორც წესი შემდგენიანად განისაზღვრება: მსესხებლების, ცალკეული კრედიტის ან გირაოს ჯგუფებისათვის დგება რისკების შეფასების სკალა. მაჩვენებლებისათვის დგინდება საზღვრები, რომლებიც მათ ხარისხს განსაზღვრავენ. შემდეგ, ცალკეული მაჩვენებლის შეფასებისა და მათი ხვედრითი წონის გაერთიანებით ფორმირდება რისკის შესატყვისი მაჩვენებელი (საკრედიტო რეიტინგი).

საკრედიტო რისკის გარდა კომერციული ბანკების საქმიანობაზე არცთუ მცირე გავლენას ახდენენ სხვა რისკები: პროცენტული, ოპერაციული და ლიკვიდობის რისკები. ამიტომ მნიშვნელოვანია ამ რისკების მართვისა და შეფასების მეთოდების გაანალიზებაც.

პროცენტული რისკის მართვა გულისხმობს როგორც აქტივების, ასევე ბანკის ვალდებულებების მართვას. თუმცა ბანკის ბალანსის ორივე ნაწილის მართვის მოქნილობა შეზღუდულია. ბანკის მოქმედება აქტივებთან მიმართებაში დამოკიდებულია თვითონ ბანკის ლიკვიდობის დონესა და მისი კლიენტების პორტფელზე, ასევე არსებული კონკურენციის დონეზე, პასივების მართვა კი დამოკიდებულია სესხების გასაცემად რესურსების ხელმისაწვდომობაზე.

პროცენტული რისკების მართვისას იყენებენ რამდენიმე მიდგომას. უპირველეს ყოვლისა, ესაა პროცენტული მარჟის მართვა. აქტივების პროცენტულ შემოსავლებსა და ვალდებულებების პროცენტულ დანახარჯებს შორის მარჟა უნდა იყოს დადებითი. ამგვარად, რაც უფრო მაღალია საბანკო მარჟა, მით ნაკლებია პროცენტული რისკის დონე.

პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ მცირე აქტივების მქონე ბანკებს უფრო მეტი მარჟა აქვთ, ვიდრე დიდი აქტივების მქონე ბანკებს. ეს აიხსნება იმით, რომ მცირე ზომის ბანკებს აქტივებთან მიმართებაში აქვთ დიდი წილი იაფი დეპოზიტებისა მსხვილ ბანკებთან შედარებით. ამასთან, მცირე ზომის ბანკები ხშირად იძლევიან პატარა მოცულობის ინდივიდუალურ სესხებს კლიენტებისათვის, რომლებიც ასორციელებენ მაღალი რისკის ოპერაციებსა და შესაბამისად, ბანკის მოვალეებისაგან ითხოვენ უფრო მაღალ პროცენტებს, რაც ზრდის მათ მარჟას.

კონცეფცია - „სპრედის“ რეალიზაციის ფარგლებში ბანკი ანალიზს უკეთებს აქტივებისაგან მიღებულ შეწონილ საშუალო განაკვეთსა და პასივებით გადახდილ შეწონილ საშუალო განაკვეთს შორის სხვაობას. რაც უფრო დიდია სხვაობა, მით დაბალია პროცენტული რისკის დონე. „სპრედ“- ანალიზი ხორციელდება ბანკის სტატისტიკური ანგარიშის საფუძველზე.

პროცენტული რისკის მართვა ხორციელდება „გეპ“ კონცეფციის რეალიზაციის საფუძველზე, რომელიც მდგომარეობს ფიქსირებულ და ცვალებად პროცენტულ განაკვეთთან მიმართებაში კომერციული ბანკის აქტივებისა და პასივების არადაბალანსებულობის ანალიზში.

მართალია, პროცენტული განაკვეთების სფეროში რისკები არ არის დიდი, რადგან შეზღუდულია პროცენტული განაკვეთების ცვალებადობა, მაგრამ მაინც აუცილებელია კომერციული ბანკების პროცენტული რისკის დონის მუდმივი კონტროლი.

საერთაშორისო ფინანსურ ბაზარზე ხშირმა ცვლილებებმა კომერციული ბანკები აიძულეს, ეძებნათ რისკისაგან დაცვის ახალი მეთოდები. ბანკებმა დაიწყეს არა მარტო საკურსო რისკის დაზღვევა, არამედ პროცენტული განაკვეთების დაზღვევაც. კომერციული ბანკები იყენებენ პროცენტული განაკვეთების ოპციონებს. არჩევენ პროცენტული განაკვეთის მარტივ ე.წ. „კეპ-ოპციონს“ და „ფლორ-ოპციონს“.

მარტივი, ე.წ. „კეპ-ოპციონი“ მყიდველს სთავაზობს პროცენტული განაკვეთის ზრდისაგან ჰეჯირებას და, იმავდროულად, უზრუნველყოფს განაკვეთების შემცირების პირობებში მოგების მიღების შესაძლებლობას

„ფლორ-ოპციონი“ მყიდველს აძლევს რისკის მინიმიზაციის გარანტიას და, ამავედროულად, აძლევს შესაძლებლობას მიიღოს მოგება განაკვეთების ზრდისას.

კომერციული ბანკის სანდოობის მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენს ოპერაციული რისკების მართვა. ოპერაციული რისკების ძირითადი ტიპები დაკავშირებულია შინაგანი კონტროლისა და კორპორატიული მმართველობის სისტემების მოშლასთან. ასეთმა დარღვევებმა შეიძლება მიგვიყვანოს ფინანსურ დანაკარგებთან, რომლებიც წარმოიქმნება შეცდომების, თაღლითობის და ა.შ. შედეგად ზიანს აყენებენ ბანკის ინტერესებს. ოპერაციული რისკი დაკავშირებულია საბანკო საინფორმაციო ტექნოლოგიების სისტემაში მნიშვნელოვანი სახის გამოუსწორებელ დარღვევებთან, ასევე სტიქიურ უბედურებებთან.

კომერციული ბანკების საქმიანობის სანდოობას განსაზღვრავს ბანკების მიერ დასაქმებულთა მოვალეობების ზუსტი და დროული შესრულება. ბანკის უნარი, დროულად მოახდინოს თავისი ვალდებულებების შესრულება, შეიძლება განგსაზღვროთ, როგორც ლიკვიდობა. ბანკის გადახდისუნარიანობასთან ერთად კომერციული ბანკის ფინანსური დამოუკიდებლობის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ლიკვიდობა.

ლიკვიდობის სწორი შეფასება და მისი მართვა წარმოადგენს ბანკის საქმიანობის ძალიან მნიშვნელოვან საკითხს. ბანკის ლიკვიდობის მართვა გულისხმობს სამ ძირითად მიმართულებას:

- დაფინანსების წმინდა მოთხოვნის შეფასებასა და მართვას;
- დაფინანსების სარეზერვო წყაროების შექმნას;
- დაგეგმვას, გაუთვალისწინებელი გარემოებების შემთხვევაში.

ბანკის ლიკვიდობა დამოკიდებულია: ბანკის ბალანსის გამართულობაზე; არასაბალანსო მოთხოვნებისა და ვალდებულებების შესრულების მოცულობაზე, სტრუქტურასა და ვადებზე; სხვა წყაროებიდან ლიკვიდური სახსრების სწრაფი მობილიზაციის შესაძლებლობაზე.

ბანკის ლიკვიდობის დონეზე გავლენას ახდენს შემდეგი ძირითადი ფაქტორები:

- რესურსების მოზიდვისა და სახსრების განთავსების ვადების თანაფარდობა;
- აქტივების სტრუქტურა;
- აქტიური ოპერაციების რისკიანობის ხარისხი;
- პასივების სტრუქტურა;
- ბანკის მართვის ხარისხი.

ცხადია, რომ ლიკვიდობა პირდაპირ კავშირშია ბანკის მომგებიანობასთან. პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ კომერციული ბანკების მიერ შემოსავლების მიღების ძირითად საშუალებას მოკლევადიანი პასივების შედარებით გრძელვადიან აქტივებად ტრანსფორმაცია წარმოადგენს.

ლიკვიდობის რისკის მართვისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს კრედიტებისა და პასივების განთავსებას ვადების მიხედვით. ეს ნაბიჯი მიმდინარე ლიკვიდობის დონის პროგნოზირების საფუძველია, ბანკის ვალდებულებების მართვისა და მისი სტრუქტურის ცვლილების საშუალებას იძლევა.

ბანკის ლიკვიდობის აუცილებელი დონის უზრუნველყოფა შეიძლება მოხდეს შემდეგი საშუალებებით: კრედიტების ნაწილის გაყიდვით ან კონვერსიით; აქტივ-პასივების ყველა ანგარიშის ცხრილის შედგენის გზით, რათა გაირკვას თითოეული სახის პასივის რა ნაწილი უნდა განვათავსოთ აქტივების ლიკვიდურ მუხლებში; კლიენტების სახსრების მოსაზიდად პასივების ოპერაციების მასშტაბების გაზრდით; ბრუნვაში მყოფი დეპოზიტური სერტიფიკატების, ობლიგაციების და ა.შ. გამოშვებით; ცენტრალური ბანკისაგან და სხვა კომერციული დაწესებულებებისაგან სესხების აღებით.

ლიკვიდობის რისკის მართვა ამცირებს ბანკის დანაკარგებს და ქმნის მყარ საფუძველს მათი შემდგომი საქმიანობისათვის.

კომერციული ბანკების საქმიანობის რისკების მინიმიზაციისათვის გამოიყენება შემდეგნაირად: სავალდებულო - მოქმედ კანონმდებლობასთან შესაბამისობით დადგენილი და არასავალდებულო - კომერციული ბანკის ადმინისტრაციის მიერ შემოღებული.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ხანთაძე გ., ცაავა გ., საბანკო ოპერაციები, თბ., 2012.
2. Timothy W. Koch, S. Scott MacDonald – Bank Management, 2009.
3. Johannes Wernz – Bank Management and Control: Strategy, Capital and Risk Management, 2014.
4. Joel Bessis – Risk Management in Banking (Wiley Finance), 2015.
5. Moorad Choudhry, Irving Henry – Bank Asset and Liability Management: Strategy, Trading, Analysis, 2007.
6. Benton E. Gup.;-Banking and Financial Institutions;-A Guide for Directors, Investors, and Counterparties.;- Publ. by John Wiley & Sons Inc., Hoboken, New Jersey.; 2011.
7. <https://www.nbg.gov.ge/uploads/publications/annualreport/2015/annual2014.pdf>.
8. https://www.nbg.gov.ge/uploads/legalacts/individual/sabanko_zedamx/kredit_koncentr_220615.pdf.
9. https://www.nbg.gov.ge/uploads/legalacts/supervision/2014/riskebis_martva_20_06_14.PDF.

**გიორგი ხანთაძე
ბანკების რისკების რეგულირების თავისებურებები ცვალებად გარემო პირობებში
რეზიუმე**

ყოველი კომერციული ბანკი იძულებულია იზრუნოს სისტემატური, კომპლექსური სამუშაოების გატარებასა და თავისი საქმიანობის დროს რისკების მინიმიზაციაზე. კომერციული ბანკების რისკების მართვის სტრატეგიის მიზნები და ამოცანები მეტწილად განისაზღვრება მუდმივად ცვალებადი გარე ეკონომიკური გარემოთი, რომელშიც ბანკებს უწევთ მუშაობა. სტატიამ აღნიშნულია, რომ რისკის დროში განაწილება მნიშვნელოვან როლს თამაშობს რისკის დადგომის დროს მოსალოდნელი დანაკარგების პროგნოზირებისას. წარსულში არსებული სარისკო სიტუაციების გათვალისწინება საშუალებას იძლევა ავიცილოთ რისკები აწმყოსა და მომავალში. საბანკო ზედამხედველობის მექანიზმი წარმოადგენს ბანკის საქმიანობის რეგულირებისათვის ურთიერთდაკავშირებული კოორდინირებული ქმედებების სისტემას, რომელიც მიმართულია საბანკო რისკების ეფექტური მართვისაკენ, რათა შენარჩუნებულ იქნეს მდგრადობა მუდმივად ცვალებადი გარემოს პირობებში.

**Giorgi Khantadze
Features of the Regulation of Banks' Risks in the Changing Environmental Conditions
Summary**

Each bank has to take a systematic, complex works and measures to minimize the risks during its activities. The aims and goals of commercial banks' risk management are mainly defined by the ever-changing external economic environment, in which banks have to work. It is discussed in the article that a risk distribution in time plays an important role for predicting the expected losses while a risk occurrence. The process of taking into account of risky situation in the past makes it possible to avoid risks in the present and in the future. Mechanism of banking supervision represents a system of interconnected coordinated actions for regulation of bank activities directed towards the effective management of banking risks in order to maintain the stability of the ever-changing environmental conditions.

**გიორგი ხანთაძე
Особенности регулирования банковских рисков в условиях неустойчивой внешней среды
Резюме**

Каждый коммерческий банк вынужден заботиться о проведении систематических, комплексных работ и минимизации рисков в своей деятельности. Цели и задачи стратегии управления рисками коммерческих банков в большой степени определяются постоянно изменяющейся внешней экономической средой, в которой приходится работать банку. В статье рассмотрены доводы о том, что распределение рисков во времени играет значительную роль при прогнозировании ожидаемых потерь в момент наступления риска. Учет прошлых рискованных ситуаций дает возможность избежать рисков в настоящем и будущем.

Механизм банковского надзора представляет собой систему взаимосвязанных координированных действий для регулирования банковской деятельности, направленную на эффективное управление банковскими рисками дабы сохранить устойчивость в условиях постоянно меняющейся внешней среды

გიორგი კვაბიანი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

ეკონომიკის ტრანსფორმაცია საქართველოში

საქართველოში ეკონომიკის ტრანსფორმაციის გზაზე, სხვა მრავალ ფაქტორთან ერთად, უმნიშვნელოვანესი როლი ენიჭება მაკროეკონომიკურ გარემოს, საგარეო ვაჭრობისა და თავისუფალი ეკონომიკური ზონების ეფექტურ ფუნქციონირებას. დანგრეული სოციალისტური სისტემის აღდგენისათვის ერთ-ერთი აუცილებელი, უმთავრესი პრობლემა იყო მაკროეკონომიკური სფეროს სტაბილიზაცია, ანტიკრიზისული პროგრამის შექმნა და განხორციელება. მხოლოდ ადგილობრივი რესურსებით ყოველივე ამის განხორციელება საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციების დახმარების გარეშე, შეუძლებელი იყო. რეფორმა მოითხოვდა არა მხოლოდ ფულად-საკრედიტო და საფინანსო-საბიუჯეტო გარემოს გარდაქმნა-გაჯანსაღებას, არამედ პრივატიზაციის ჩატარებას, რაც, სამწუხაროდ, დიდი დარღვევებით წარიმართა.

მაკროეკონომიკური გარემოს გაუმჯობესების საქმეში ლომის წილი საერთაშორისო ორგანიზაციებზე მოდის, თუმცა ადგილობრივი ხელისუფლების მონდობა რომ არა, არ გვექნებოდა ისეთი მოწესრიგებული საკანონმდებლო ბაზა საბანკო სფეროში, როგორცაა 1995 წლის 23 ივნისის „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ საქართველოს ორგანული კანონი“ და 1996 წლის 23 თებერვლის „საქართველოს კანონი კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, არ გვექნებოდა შედარებით სრულყოფილი საგადასახადო სისტემა და საქართველოს 2005 წლის საგადასახადო კოდექსი, არ იქნებოდა სტაბილური ეროვნული ვალუტა, რომელმაც მთელი მოსახლეობისა და უცხოელი პარტნიორების ნდობა დაიმსახურა.

როგორც უცხოელი ექსპერტები მიუთითებენ, საფინანსო პოლიტიკის რეფორმა საბანკო სექტორში, კონკურენციის გაძლიერება, პროცენტულ განაკვეთზე გადასვლა, რომელიც ბაზრითაა დარეგულირებული, ბანკთა დამოუკიდებლობის გაზრდა საკრედიტო პოლიტიკის საკითხებში – ყველაფერი ეს იძლევა არა მხოლოდ განსაკუთრებულ შესაძლებლობებს, არამედ იწვევს სახელმწიფო ფირმებისათვის გარკვეულ სიძნელეებსაც. სახელმწიფო საწარმოები ჩვეულებრივ სარგებლობენ სახელმწიფო გარანტიებისა და კრედიტების მიღების პრივილეგიით, სუსტად კონტროლირებადი საპროცენტო განაკვეთებით საკრედიტო რესურსებზე. ამის გარდა, სახელმწიფო სექტორს ხშირად ათავისუფლებდნენ გადასახადისაგან, ქმნიდნენ რა ამით სესხების რთულ ქსელს. სახელმწიფომ მხოლოდ მას შემდეგ უნდა აიღოს თავის თავზე საკუთარი საწარმოების ვალები, ან უზრუნველყოს ისინი ახალი კაპიტალით, როდესაც იგი დააწესებს ახალ კრიტერიუმებს, რომლებიც შეზღუდავენ ასეთ ფინანსურ დახმარებას ეკონომიკურად სიცოცხლისუნარიან, პოტენციურად რენტაბელურ და ფინანსურ დისციპლინას დაქვემდებარებულ ფორმებს.

რეფორმა საბანკო-საფინანსო სისტემაში 90-იანი წლებიდან იღებს სათავეს და ეკონომიკური რეფორმის გზაზე ყველაზე წარმატებულად მიმდინარეობს. ამ წარმატების უპირველესი მიზეზი იყო სახელმწიფოებრივი ნება, რომელიც ეკონომიკური გუნდის მაღალ კვალიფიკაციასა და კანონმორჩილებაზე იყო დამყარებული. მაგრამ, მიუხედავად ყოველივე ამისა, რომ არ ყოფილიყო საერთაშორისო ორგანიზაციების უშუალო დახმარება და სარეკომენდაციო მითითებები, მხარდაჭერა და უდიდესი მონდობა მათი მხრიდან – აეღორძინებინათ ქართული ფულად-საკრედიტო და საფინანსო პოლიტიკა, ეს პროცესი საკმაოდ გაიწელებოდა დროში და შესაძლოა, არც ჰქონოდა ასეთი შედეგები. უცხოური საფინანსო ორგანიზაციები დღესაც გამოყოფენ მილიონობით დოლარს ქვეყნის საფინანსო პოლიტიკისა და მთელი ეკონომიკის ასაღორძინებლად.

რეფორმის მნიშვნელოვანი მონაპოვარია ეროვნული ბანკისა და მთელი საბანკო სისტემის ეფექტური მოღვაწეობა, რომელსაც საფუძვლად უდევს სახელმწიფო ჩარევისაგან დამოუკიდებელი საქმიანობის შემდეგი პრინციპები: ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის შენარჩუნება, ფულადი ემისიისა და ფულადი მასის ბრუნვის მართვა, საფინანსო-საკრედიტო სფეროს რეგულირება, კრედიტებზე მოთხოვნის დაკმაყოფილების

რეგულირება, ზედამხედველობა და კონტროლი შესაძლო დარღვევების მიმართ, მომსახურების სფეროს გაუმჯობესება და საბანკო ოპერაციების დახვეწა, ბანკთაშორის ურთიერთობების სისტემის გაუმჯობესება, სამთავრობო ორგანიზაციებთან და საზოგადოებასთან გამჭვირვალე საქმიანობის წარმართვა და მრავალი სხვა. ქვეყანაში საბანკო-საფინანსო სტაბილიზაციისა და საერთო ეკონომიკური სიტუაციის გაუმჯობესების მიზნით საერთაშორისო ორგანიზაციები და დონორი სახელმწიფოები დღესაც მილიონობით დოლარს გამოყოფენ, მაგრამ ასეთი დახმარება არ შეიძლება გაგრძელდეს დაუსრულებლად. ამიტომ, მიღებული დახმარებები გამოყენებულ უნდა იქნეს ქვეყნის ეკონომიკისათვის პრიორიტეტული დარგებისა და იმ ადამიანური პოტენციალის განვითარებისათვის, რომელიც ხელს შეუწყობს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას და დააჩქარებს მის ტემპებს.

გამართული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა საფუძველია წარმოებათა აღორძინების, მათი გასხვისების შემცირების, ადგილობრივი პროდუქციის წარმოებისა და ამით საქართველოს გადაქცევისა იმპორტიორი ქვეყნიდან ექსპორტიორად. სწორედ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ უნდა განსაზღვროს საწარმოების ფულადი უზრუნველყოფა, განუსაზღვროს მათ კრედიტები და მათი მიზნობრივად გამოყენების აუცილებლობა. ამასთან, საფუძვლიანად გათვლილი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა შეძლებს ამ საწარმოთა მიერ სახელმწიფოებრივი აზროვნების გათავისებას და მასთან შეთანხმებულ საქმიანობას, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის ჩამოყალიბებისა და მიზანდასახული, სწრაფი სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის საქმეში.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა განსაზღვრავს ქვეყნის ყოველდღიური ეკონომიკური ცხოვრების მაჯისცემას, აკონტროლებს მის ცვალებადობასა და ინტენსივობას. ამასთან, იგი განსაზღვრულია თვით ცხოვრების ყოველდღიური მოთხოვნილებებით და იცვლება მათთან შესაბამისობაში.

ქვეყნის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ხარისხი და წარმატებულობა განაპირობებს ამ ქვეყნისადმი სანდოობასა და პოზიტიურ დამოკიდებულებას უცხო სახელმწიფოების მხრიდან, რაც ნებისმიერი ქვეყნისათვის საუკეთესო სავაჭრო ბარათია მსოფლიოს ცივილიზებულ სივრცეში. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ არ უნდა დაუშვას ე.წ. „იაფი ფული“ სისტემაზე გადასვლა, რაც გამოიწვევს მთელ რიგ არასასურველ პროცესებს, გააუფასურებს ეროვნულ ვალუტას, ეროვნულ პროდუქციას და, მაშასადამე, მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენებს მთელ ეკონომიკურ სისტემას. ამ თვალსაზრისით, მეორე უკიდურესობაც, ანუ „ძვირი ფული“ პოლიტიკაც ასევე ასუსტებს ეკონომიკას არასაკმარისი ფულადი რესურსების გამო. რაც შეეხება ე.წ. „ფართო ფული“ ზრდას, იგი ძირითადად განხორციელდება არა სარეზერვო ფულის მატების, არამედ ბანკებს გარეთ არსებული ნაღდი ფულის მოზიდვისა და საბანკო მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესების გზით ფულის მულტიპლიკატორის ზრდის ხარჯზე. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ, ვინაიდან ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის უმთავრეს მიზანს ფასების სტაბილურობა წარმოადგენს, ამდენად, ეკონომიკის რემონტიზაცია განხორციელდება სწორედ ამ მიზანთან სრულ შესაბამისობაში (1, 115).

როგორც პროფესორი რ. კაკულია მიუთითებს, ანტიინფლაციური მიზნებისათვის სადისკონტო პროცენტის ამაღლება, ე.ი. „ძვირი ფული“ პოლიტიკა, ზღუდავს კომერციული ბანკების შესაძლებლობებს, მიიღონ ეროვნული ბანკიდან სესხები. ამასთან, ერთდროულად ზრდის იმ ფასს, რომელიც კრედიტის სახით ეძლევა კომერციულ ბანკებს. ამის შედეგად ეკონომიკაში საკრედიტო დაბანდებები მცირდება და შესაბამისად მიმდინარეობს წარმოების შემდგომი ამაღლების დამუხრუჭება (2, 411). ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გამართული ფუნქციონირებით რეგულირდება საგადასახადო სისტემის ფუნქციონირება, ხოლო საგადასახადო სისტემის სრულყოფით, თავის მხრივ, მცირდება ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის პრობლემები. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ უნდა განსაზღვროს სესხებისა და კრედიტების გაცემის ეფექტურობა, რისთვისაც მან სწორად უნდა შეარჩიოს დაფინანსების ადრესატთა რენტაბელურობა, დაფინანსების პირობები, ვადიანობა და საპროცენტო განაკვეთები.

აქედან გამომდინარე, ეკონომიკურ პოლიტიკაში ერთდროულად შერწყმულია ფულად-საკრედიტო ერთეულებების საერთო მაკროეკონომიკური რეგულირების ინსტრუმენტებისა და სტრუქტურული მნიშვნელობის ზომების გამოყენება, რომლებიც მიმართულია ინვესტიციების წახალისებაზე შერჩეულ, პრიორიტეტულ დარგებში(2,36). რაც შეეხება ფინანსური ინფრასტრუქტურის განვითარებას, რომელიც თავისუფალი სახსრებისა და ინვესტიციების ეკონომიკურად ხარჯვას, მიზნობრივად გამოყენებასა და მდგრადობას ისახავს მიზნად. იგი მოიცავს საბანკო სექტორს, კაპიტალის ბაზარსა და სადაზღვევო სფეროს, რომელთა ეფექტური ფუნქციონირება შექმნის დაფინანსების ალტერნატიულ წყაროებს, მათი წარმოქმნისა და გამოყენების გამჭვირვალობას და ამით დამატებითი შემოსავლების აღკვეთას.

ამ თვალსაზრისით გათვალისწინებულია: კორპორაციული მართვის პრაქტიკის დამკვიდრება; ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების გამოყენება; საბროკერო კომპანიების განვითარება, იმ სახელმწიფო საწარმოთა სააქციო საზოგადოებებად ჩამოყალიბება, რომელთა გასხვისება გათვალისწინებული არ იყო ჯერ კიდევ უახლოეს წარსულში; სტრატეგიული ინვესტორისათვის აქციათა საკონტროლო პაკეტის ინვესტორისათვის მიყიდვის შემთხვევაში სახელმწიფოს ხელში აქციათა გარკვეული წილის დატოვება, შემდგომში მოსახლეობისათვის მისაყიდად; საინვესტიციო და საპაიო ფონდების ხელშეწყობა; დაზღვევის სფეროში საკანონმდებლო ბაზის პარმონიზაცია ევროკავშირის შესაბამის კანონმდებლობასთან, დაზღვევის სახელმწიფო ზედამხედველობის სამსახურისა და ერთიანი სახელმწიფო ფონდის გაძლიერება; პროფესიული სადაზღვევო სწავლების დანერგვა და ა.შ. (3, 138–189).

მაკროეკონომიკის გაუმჯობესების რეალური შედეგია ისიც, რომ ფინანსთა სამინისტროდან საბიუჯეტო ანგარიშები და საერთაშორისო რეზერვები გადატანილი იქნა ეროვნულ ბანკში, რითაც შეივსო მისი რეზერვები და საშუალება მიეცა ეროვნულ ბანკს ქვეყნის სხვადასხვა ეკონომიკურ სექტორში მიზანმიმართულად გამოყენებინა მის ხელთ არსებული ფულის მასა. მოწესრიგდა და გამკაცრდა საბანკო ლიცენზირების წესები, ლიკვიდირებულ იქნა არამომგებიანი და აუცილებელი საწესდებო კაპიტალის არმქონე ბანკები, განხორციელდა ასეთი ბანკების გაერთიანება-შერწყმა, გაიზარდა საწესდებო კაპიტალის რაოდენობა, ამადღდა მათი ლიკვიდურობა, შემცირდა და თითქმის მინიმუმამდე დავიდა სესხის გაცემა, ამადღდა საპროცენტო განაკვეთი; ამასთან, შეიქმნა სახედამხედველო სამსახური, რომელსაც დაევადა კომერციული ბანკების, არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებებისა და ვალუტის გადამცვლელი პუნქტების საქმიანობის, ლიცენზირების გაცემა და გაუქმება, ნებისმიერი სახის შემოწმება და რეგულირება, შეზღუდვებისა და სანქციების დაწესება, კომერციული ბანკებისა და არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების დროებით ადმინისტრაციული მართვა და ლიკვიდაცია საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად.

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის მთავარი პრიორიტეტები, როგორცაა: სწრაფი და მყარი ეკონომიკური ზრდა, ფასებისა და ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის შენარჩუნება, სამეწარმეო და საინვესტიციო გარემოს შექმნა, საგადასახადო-საბიუჯეტო მდგრადობისა და ზრდის უზრუნველყოფა, ექსპორტის ზრდა და იმპორტის შემცირება მიზნობრიობის სტადიიდან პრაქტიკულ და სწრაფად რეალიზებად ფაქტებად უნდა იქცეს.

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი საფუძველია ფისკალური სისტემის სტაბილიზაცია და ეფექტური ფუნქციონირება, რომლის განხორციელება საგადასახადო და საბიუჯეტო პოლიტიკაზე დამყარებული. ამ მიზნით 2005 წელს მიღებულ იქნა ახალი საგადასახადო კოდექსი, რომელიც გამარტივებული საგადასახადო სისტემით, გადასახადების განაკვეთის ოპტიმიზაციით, ექსპორტ-იმპორტზე გადასახადების შემცირებით, ხოლო უახლოეს მომავალში ზოგიერთ მათგანზე საერთოდ გაუქმებით, ხელს შეუწყობს საგადასახადო და საბაჟო ადმინისტრირების ეფექტიანობის ამადღებას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ეკონომიკური განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის პროგრამა, თბ., 2003.
2. კაკულია რ., საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის თეორიისა და პრაქტიკის პრობლემები, თბ., 2003.
3. Василиштен Э. Центробанк и коммерческие банки в новой кредитной системе. РЭЖ, №12, 1993.

**გიორგი კვაბზირიძე
ეკონომიკის ტრანსფორმაცია საქართველოში
რეზიუმე**

ნაშრომში განხილულია თანამედროვე საბაზრო ურთიერთობების თავისებურებანი საქართველოში. ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ეკონომიკურ პოლიტიკაში ერთდროულად შერწყმულია ფულად-საკრედიტო ურთიერთობების საერთო მაკროეკონომიკური რეგულირების ინსტრუმენტებისა და სტრუქტურული მნიშვნელობის ზომების გამოყენება, რომლებიც მიმართულია ინვესტიციების წახალისებაზე შერჩეულ, პრიორიტეტულ დარგებში.

**Giorgi Kvabziridze
Transformation of Economy in Georgia
Summary**

The article deals with the characteristics of a market economy in Georgia. The author emphasizes that the economic policy of simultaneously connected utilization of monetary relations and the regulation of macroeconomic instruments and structural values, which aims at updating the priority sectors.

**გიორგი კვაბზირიძე
Трансформация экономики в Грузии
Резюме**

В статье рассмотрены особенности рыночной экономики в Грузии. Автор особо подчеркивает, что в экономической политике одновременно связаны использование денежно-кредитных отношений и регулирование макроэкономических инструментов и структурных значений, которые направлены на обновление приоритетных отраслей.

**ოთარ შავიშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი**

საგადასახადო განაკვეთების სრულყოფის შესახებ

საქართველოს ხელისუფლების საქმიანობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემაა საგადასახადო პოლიტიკის შემუშავება და განხორციელება. საქართველოში მოხდა ფასებისა და ხელფასების ლიბერალიზაცია, რაც ცნობილია „შოკური თერაპიის“ სახელწოდებით. ამასთან ერთად, საჭიროა საგადასახადო სისტემის ლიბერალიზაცია. იგი ფაქტიურად ნიშნავს საგადასახადო განაკვეთების შემცირებას, რაც ნაწილობრივ განხორციელდა და მომავალშიც უნდა გაგრძელდეს ისე, რომ სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლები არ შემცირდეს.

მსოფლიო გამოცდილება მიგვანიშნებს იმაზე, რომ მაღალი დონის საგადასახადო განაკვეთები ხშირ შემთხვევაში ხელს უშლის გადასახადების მობილიზაციასა და ეროვნულ ეკონომიკაში ქმნის დისპროპორციებს. საგადასახადო სამსახურებმა უნდა გაითვალისწინონ, რომ „იდეალური“ საგადასახადო სისტემა დაფუძნებული უნდა იყოს რამდენიმე გადასახადზე. ფაქტობრივად დღევანდელი საგადასახადო სისტემა პასუხობს ამ მოთხოვნებს. კერძოდ, საქართველოში ამჟამად მოქმედებს შემდეგი საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადები: დამატებული ღირებულების გადასახადი, აქციზი, მოგების გადასახადი, საშემოსავლო გადასახადი, იმპორტის ანუ საბაჟო გადასახადი. ადგილობრივი გადასახადია ქონების გადასახადი. აქამდე საქართველოში მოქმედებდა 20-ზე მეტი გადასახადი.

გადასახადების გარეშე სახელმწიფო ვერ იარსებებს. გადასახადების მატერიალური წყაროა ახლადშექმნილი ღირებულება ანუ ეროვნული შემოსავალი. საგადასახადო ურთიერთობები ფინანსური ურთიერთობების ყველაზე უფრო კონფლიქტური სფეროა. გადასახადის გადამხდელი ცდილობს, რომ საკუთარი შემოსავალი დააგროვოს და

სახელმწიფოს რაც შეიძლება ნაკლები მისცეს, ხოლო სახელმწიფო ცდილობს რაც შეიძლება მეტი შემოსავალი მიიღოს.

საგადასახადო შემოსავლების სტრუქტურაში არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება პირდაპირი და არაპირდაპირი გადასახადების თანაფარდობას. საბაზრო ეკონომიკის განვითარებულ ქვეყნებში იგი თავისებურებით ხასიათდება. აშშ-ში, იაპონიასა და ინგლისში ჭარბობს პირდაპირი გადასახადები, ხოლო საფრანგეთში – არაპირდაპირი. პირდაპირია: საშემოსავლო გადასახადი, მოგებისა და ქონების გადასახადი. არაპირდაპირია: დამატებული ღირებულების გადასახადი, აქციზი და საბაჟო გადასახადი. არაპირდაპირი გადასახადები შედის საქონლისა და მომსახურების ფასების სტრუქტურაში და მისი საბოლოო გადამხდელია მომხმარებელი. გერმანიასა და იტალიაში პირდაპირი და არაპირდაპირი გადასახადები დაახლოებით ერთმანეთის ტოლია. საქართველოში სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლები ძირითადად არაპირდაპირი გადასახადების ხარჯზე იზრდება, რაც ნიშნავს ადგილობრივი წარმოების განვითარებლობას. ადგილობრივი წარმოების განვითარება კი წარმოადგენს ეკონომიკური კრიზისის დაძლევის ძირითად მიმართულებას.

დამატებული ღირებულების გადასახადი მსოფლიო პრაქტიკაში პირველად შემოიღეს საფრანგეთში 1952 წელს. ამის შემდეგ საფრანგეთის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულებას პრობლემები არ შექმნია. საქართველოში დღე და აქციზი შემოღებული იქნა 1992 წელს. მანამდე, კომუნისტურ პერიოდში, მოქმედებდა ბრუნვიდან გადასახადი, რომელიც სახელმწიფო ბიუჯეტში ამოიღებოდა, მიუხედავად იმისა, რეალიზდებოდა თუ არა საქონელი. ამიტომ საცალო და საბითუმო ქსელი სავსე იყო დაბალი ხარისხის „ჩაწოლილი“ საქონლით. დღე და აქციზი სახელმწიფო ბიუჯეტში საბოლოოდ ამოიღება მაშინ, როცა მას იყიდის მომხმარებელი.

ამჟამად მოქმედებს დღე-ის 18-პროცენტისი და ნულოვანი განაკვეთები. მიგვაჩნია, რომ დღე-ს განაკვეთი შემცირდეს 15 პროცენტამდე. შედეგად საქონლისა და მომსახურების ფასებისა და ტარიფების საშუალო დონე (სხვა თანაბარ პირობებში) ქვეყანაში შემცირდება. მეორე ვარიანტია დღე-ს განაკვეთის დიფერენცირება ისეთნაირად, როგორც ეს არსებობს დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. მიგვაჩნია, რომ დღე-ს განაკვეთი დაწესდეს 0, 10 და 18 პროცენტის ოდენობით. ნულოვანი განაკვეთის მიხედვით დღე-ს იხდის ესა თუ ის იურიდიული ან ფიზიკური პირი და სათანადო დოკუმენტების წარდგენის შემდეგ გადამხდელს უბრუნდება აღნიშნული თანხა, ანუ ხორციელდება ჩათვლა. 10 პროცენტისი დღე-ს განაკვეთი უნდა დაწესდეს მასობრივი მოთხოვნილების საქონელზე, ხოლო 18 პროცენტისი – ფუფუნების საგნებზე. ამასთან ერთად, საყურადღებოა, რომ ზემოთ აღნიშნული ვარიანტის პრაქტიკაში დანერგვამ არ უნდა წარმოშვას ჩრდილოვანი ეკონომიკის ახალი საფუძველი. შედეგად ჩვენ მივიღებთ დღე-ს განაკვეთის შემდგომი ლიბერალიზაციის საჭიროებას.

საგადასახადო განაკვეთების შემცირებისას უნდა გამოვიჩინოთ სიფრთხილე და ზომიერება, ისე რომ სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლები არ შემცირდეს. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში გამოითქვა მოსაზრება, რომ მოგების გადასახადის განაკვეთი (15 პროცენტი) თითქოს მიზანშეწონილი იყოს თანდათან შემცირდეს ნულოვან განაკვეთამდე. ჩვენ ასეთი მოსაზრების პრაქტიკაში დანერგვის კატეგორიული წინააღმდეგი ვართ. მოგების გადასახადის ნულოვანი განაკვეთი უკიდურესი საშუალებაა. თანაც იგი შეიძლება არსებობდეს არა უმეტეს 1 ან 2 წლის განმავლობაში. მოგების გადასახადის ნულოვანი განაკვეთი მსოფლიო პრაქტიკაში არ არსებობს. იგი საგადასახადო შემოსავლების მობილიზებას ქრონიკულად შეაფერხებს. ასეთ შემთხვევაში ჩაიშლება სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების პარამეტრები და შედეგად მივიღებთ უარყოფით შედეგს.

საყურადღებოა მოგების დაბეგვრის სფეროში მოსალოდნელი ცვლილებები საქართველოში, რომელსაც ითვალისწინებს ესტონური მოდელი. ამ მოდელის მიხედვით იურიდიული პირი, რომელიც საკუთარ მოგებას ჩადებს ინვესტიციებში, ის არ იხდის მოგების გადასახადს. აღნიშნული წინადადების პრაქტიკაში დანერგვა შეამცირებს სახელმწიფო ბიუჯეტში მოგების გადასახადის მობილიზებას, თუმცა გრძელვადიან პერსპექტივაში ხელს შეუწყობს წარმოების სფეროს გამოცოცხლებას. მოგების

გამოყენების ესტონური მოდელი ამჟამად საქართველოს მთავრობაში განხილვის პროცესშია. რაც, უდავოდ მისასალმებელი ინიციატივაა.

მოგების გადასახადის განაკვეთი აქამდე იყო 20 პროცენტის ოდენობით და ამ დროს ბევრი იურიდიული და ფიზიკური პირი მოგებას მაღავდა. 15 პროცენტისანი მოგების გადასახადის განაკვეთის პრაქტიკაში დანერგვით მისი (მოგების გადასახადის) მობილიზება სახელმწიფო ბიუჯეტში აბსოლუტურად გადიდა იმიტომ, რომ გაიზარდა საგადასახადო ბაზა. მიგვაჩნია, რომ მოგების გადასახადის განაკვეთი 12 პროცენტამდე, თანდათან, ეტაპობრივად უნდა შემცირდეს. მოგების გადასახადის განაკვეთი 2 წელიწადში უნდა შემცირდეს თითო პროცენტით, ფრთხილად, ისე, რომ სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლები დიდი ალბათობით, არათუ შემცირდეს, არამედ საშუალოვადიან და გრძელვადიან პერიოდში გაიზარდოს კიდევაც. 12 პროცენტისანი მოგების გადასახადის განაკვეთის დაწესებისას კიდევ უფრო გაიზარდება საგადასახადო ბაზა, თუმცა მოგების დამალვას, მცირე ზომით, ასეთ შემთხვევაშიც ექნება ადგილი.

ბოლო პერიოდში გაიზარდა აქციზის განაკვეთები, რაც ხელს უშლის მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას.

საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთიც (20 პროცენტი) თანდათანობით, ეტაპობრივად, 15 პროცენტამდე (მომდევნო 10 წელიწადში კი 10 პროცენტამდე) უნდა შემცირდეს, რაც ხელს შეუწყობს მოსახლეობის საშუალო ფენის ჩამოყალიბებას. მიგვაჩნია, რომ იგი (მოსახლეობის საშუალო ფენა) უნდა ჩამოყალიბდეს ისეთნაირად, რომ საშუალო (4 სულიანი) ოჯახის ყოველთვიური შემოსავლები უნდა მერყეობდეს 2500-დან 3000 ლარამდე. მოსახლეობის საშუალო ფენის სიდიდე კი სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების შევსების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყაროა.

მოგებისა და საშემოსავლო გადასახადების განაკვეთები დიფერენცირებულ უნდა იქნეს მოგებისა და შემოსავლების სიდიდის მიხედვით.

რაც შეეხება ექსპორტს, საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობის თანახმად იგი არ იბეგრება. ამჟამად მოქმედებს 0, 5 და 12 პროცენტისანი იმპორტის გადასახადი, რომლის განაკვეთების გადიდება ძალიან რთული საქმეა, რადგანაც საქართველო 2000 წლიდან გაწევრიანებულია მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში. ვფიქრობთ, რომ აღნიშნული გაწევრიანება ნაადრევი ღონისისძიება იყო, რადგანაც საქართველოს არც მაშინ ჰქონდა და ამჟამადაც არა აქვს განვითარებული ადგილობრივი წარმოება. ცნობისათვის, აშშ-ში ჩინური წარმოების ტანსაცმელზე მოქმედებს 100 პროცენტისანი საბაჟო ანუ იმპორტის გადასახადი. მიუხედავად ამისა, აშშ-ს ბაზარი გაჯერებულია ჩინური წარმოების საქონლით.

საგადასახადო ბაზის გადიდება ამცირებს დაუკვირვებლად ანუ ჩრდილოვან ეკონომიკას, რაც არ უწყობს ხელს სახელმწიფო და ადგილობრივი ბიუჯეტის შემოსავლების მობილიზებას. საქართველოში ჩრდილოვანი ეკონომიკის ხვედრითი წილი 2002 წელს მთლიანი შიდა პროდუქტის 40 პროცენტი იყო. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით 2014 წელს კი ჩრდილოვანი ანუ აღურიცხავი ეკონომიკა შეადგენდა 11,2 პროცენტს, რაც გამოწვეული იყო საგადასახადო ბაზის გაზრდით. საგადასახადო ბაზის გაზრდის გზებს წარმოადგენს დღგ-ს, აქციზის, მოგებისა და საშემოსავლო გადასახადების განაკვეთების შემდგომი შემცირება. იმპორტის გადასახადის მოქმედი განაკვეთები (5 და 12 პროცენტი) კი არ ასტიმულებს ადგილობრივი წარმოების განვითარებას.

ამრიგად, საქართველოში მოქმედი საგადასახადო წნეხი აფერხებს ეკონომიკის გამოცოცხლებასა და აღმავლობას, რაც ვერ წაადგება ეკონომიკის წინსვლას, პირიქით, ჩვენი აზრით, ვერ შეივსება საქართველოს მწირი ბიუჯეტი. სამწუხაროდ, ჩვენი რეალობა ხელს უშლის საგადასახადო შემოსავლების მობილიზებას. აუცილებლად უნდა განხორციელდეს საგადასახადო განაკვეთების შემდგომი ლიბერალიზაცია, რათა სტიმული მიეცეს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას. საგადასახადო განაკვეთების შემდგომი შემცირება გააფართოებს საგადასახადო ბაზას, რაც ხელს შეუწყობს სახელმწიფო და ადგილობრივი ბიუჯეტის პარამეტრების გადიდებას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბახტაძე ლ., კაკულია რ., ჩიკვილაძე მ., საგადასახადო საქმე, თბ., 2007.
2. კეინზი ჯ., დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია, ქუთაისი, 1995.
3. კობალაძე თ., ჩიკვილაძე მ., გადასახადები და დაბეგვრა, თბ., 2011.
4. ჟურნალი „გადასახადები და აღრიცხვა“, თბ. 2012-2015.
5. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, თბ., 2014.

**ოთარ შავიშვილი
საგადასახადო განაკვეთების სრულყოფის შესახებ
რეზიუმე**

საგადასახადო განაკვეთების სიდიდეზე დამოკიდებულია სახელმწიფო და ადგილობრივი ბიუჯეტების მოცულობა. სტატიაში მითითებულია, რომ არსებული საგადასახადო განაკვეთები ვერ ასტიმულირებს ადგილობრივი წარმოების გამოცოცხლებასა და აღმავლობას. ამიტომ, საჭიროა მათი (დამატებული ღირებულების, აქციზის, მოგებისა და საშემოსავლო გადასახადების) განაკვეთების თანდათანობითი შემცირება ოპტიმალურ დონემდე. რაც შეეხება იმპორტის (საბაჟო) გადასახადს მისი განაკვეთი ძალიან დაბალია და, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციასთან შეთანხმებით, საჭიროა მისი განაკვეთის გადიდება.

**Otar Shavishvili
About the Improvement of Tax Rate
Summary**

Volume of state and local budget depends on the size of tax rate. In the article it is mentioned that the current tax rates can not stimulate the recovery and development of the local production. For this reason it is essential to gradually decrease income tax, profit tax, excise and V.A.T; as for import taxes which is too low and according to the agreement with the World Trade Organization it should be increased. Reduction of tax rate will expand tax bases and will help the growth of state and local budget parameters.

**Отар Шавишвили
О совершенствовании налоговых ставок
Резюме**

О величине налоговых ставок связан объём государственных и местных бюджетов. В статье указано, что действующие налоговые ставки не стимулируют оживление местного производства. Обязательно постепенное снижение ставок на следующие налогов: на добавочную стоимость, акциз, налог на прибыль и подоходных налогов до оптимального уровня. Что касается налога на импорт, ставки над ним очень низкие и, с согласия мировой торговой организации, необходимо их повесить .

**გოჩა მენაფიტი
საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტის დოქტორანტი**

თავისუფალი ინდუსტრიული ზონები საქართველოში და საერთაშორისო გამოცდილება

საერთაშორისო გამოცდილება. თავისუფალი ეკონომიკური ზონით (თეზ) დაინტერესებამ მთელ მსოფლიოში იმატა გასული საუკუნის მეორე ნახევრიდან. ქვეყნები კმინდნენ ისეთ ტერიტორიებს სადაც მოქმედებდა სპეციალური შეღავათები, ისინი რა თქმა უნდა ინვესტიციების მოზიდვისათვის იყო გამოიზნული. გარკვეული პერიოდის შემდეგ მან თითქოს დაკარგა აქტუალობა, მაგრამ ოთხმოცდანი წლების ბოლოდან კვლავ მოექცა ყურადღების ცენტრში. დღეისათვის ასეთი ზონა არსებობს მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში, არის როგორც ეფექტიანი, ასევე ნაკლებად წარმატებული შემთხვევები. თეზების მნიშვნელობა და მათდამი ყურადღება განსხვავებულია რესპუბლიკის განვითარების დონიდან გამომდინარე. განვითარებულ სახელმწიფოებში მათი უმთავრესი

დანიშნულება არის ეკონომიკურად ჩამორჩენილი რეგიონების „გამოცოცლება“, ხოლო რაც შეეხება განვითარებად რესპუბლიკებს მათთვის თავისუფალი ზონა არის ინვესტიციების მოზიდვის, ახალი ტექნოლოგიების შემოღებისა და წარმოების განვითარების ინსტრუმენტი. მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ თუხს ბევრი განვითარებადი ქვეყნისათვის მოუტანია კარგი შედეგები, რაც საბოლოოდ გამხდარა კიდევ ეკონომიკის სწრაფი ტემპით განვითარების საწინდარი. სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებულია, როგორც თუხის ჩამოყალიბება, ისე მისი ხელმძღვანელობა, ფუნქციონირება, შეზღუდვები, კონტროლი, ვადები და სხვ. თუკი რუსეთის ფედერაციაში თავისუფალი ზონის მოწყობა მთავრობის დადგენილების გარეშე ვერ მოხერხდება, უზბეკეთში ამისათვის ქვეყნის პარლამენტის თანხმობაა საჭირო. ირანსა და თურქეთში ზონის შექმნის გადაწყვეტილებას მინისტრთა კაბინეტი იღებს, ხოლო გვატემალაში ამ როლს ეკონომიკის სამინისტრო ასრულებს. ასევე, ზოგ რესპუბლიკაში განსაზღვრულია ჩასადები ინვესტიციის ქვედა ზღვარი. რუსეთში 350 მლნ რუბლი, კოსტა-რიკაში 150000 აშშ დოლარი და ა.შ. რაც შეეხება ინფრასტრუქტურის მოწესრიგებას, ზოგან სახელმწიფო სრულად იღებს თავის თავზე, ზოგან – ნაწილობრივ. მსგავსებები, რაც ზონების უმეტესობას ახასიათებს არის: ტრიტორიის შემოსაზღვრა, ვადის დაწესება საგადასახადო ტვირთის მნიშვნელოვნად შემსუბუქება ან საერთოდ გაუქმება. თუხების ისტორია გვიჩვენებს, რომ სხვადასხვა დროს იგი ჩამოყალიბდა მრავალ ქვეყანაში: ირანი, ჩინეთი, რუსეთი, თურქეთი, პოლონეთი, ამერიკის შეერთებული შტატები, ბულგარეთი, ლათინური ამერიკის ქვეყნები და ასე შემდეგ. ბრაზილიაში 1967 წელს შეიქმნა თავისუფალი სამრეწველო ზონა, რომლის მთავარი საქმიანობის სფერო იყო სათბობ-ენერგეტიკული დარგები. დაწესებული შეღავათების წყალობით ზონამ შეძლო სწრაფად განვითარება და გახდა „გამაჯანსაღებელი ინექცია“ მთელი ეკონომიკისათვის. უმეტეს წილად ეს განაპირობა იმ ფაქტორმა, რომ იქ დასაქმებული კომპანიები ორიენტირებულნი იყვნენ შიდა ბაზარზე. ნაწარმოები პროდუქციის მხოლოდ 3–5% გადიოდა ექსპორტზე. შეერთებულ შტატებში თავისუფალი ზონების დაარსება დაიწყო შორეულ 1930-იან წლებში. მთლიანობაში იქ საქმიანობს დაახლოებით 30000 ფირმა. მხოლოდ ნიუ-ორლეანის თუხში ირიცხება 40 ქვეყნის 120 საწარმო. იქაური პორტი ახერხებს მთელი ქვეყნის მომარაგებას ნავთობითა და ტროპიკული ხილით. ნიუიორკი-ნიუჯერსის თავისუფალ სავაჭრო ზონაში, რომელიც დაფუძნდა 1979 წელს, საქმიანობს 2500-ზე მეტი კომპანია და დასაქმებულია 34000-მდე ადამიანი. ზონა სპეციალიზებულია ქიმიური და ნავთობპროდუქტების წარმოებაზე, ციტრუსების ექსპორტ-იმპორტზე და სხვ. ამით ის მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მთელი ქვეყნის ეკონომიკაში. აშშ-ს ზონების შექმნისა და განვითარების ხარჯებს უზრუნველყოფს ფედერალური პროგრამა. ეს ინსტრუმენტი კარგად მუშაობს ადგილობრივი მეურნეობის გაუმჯობესების თვალსაზრისით, რითაც ბუნებრივია მთელი ეკონომიკა სარგებლობს. 2008 წელს მთლიანობაში, ასეთი ზონებიდან ექსპორტირებული პროდუქციის მოცულობა იყო 40 მილიარდი დოლარი. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ხშირ შემთხვევაში ვხვდებით თავისუფალ სავაჭრო ზონებს. ისინი უმეტესად განლაგებულნი არიან, როგორც საზღვაო ასავე სამდინარო პორტებთან ახლოს და სარკინიგზო კვანძებზე. ამის მაგალითებია დანიაში კოპენჰაგენი, ფინეთში ტურკუ და ჰელსინკი, გერმანიაში ბრემენი და ჰამბურგი, ავსტრიაში ლინცი და გრაცი. რაც შეეხება აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებს, სინგაპურსა და ჰონკონგს, მათ თავისუფალი ზონების საშუალებით განავითარეს ახალი ტექნოლოგიები და შექმნეს ტექნო პოლისები, ამას მოჰყვა დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდა, ფინანსური საშუალებების შედინება ქვეყანაში და სახელმწიფოს კარგი ინტეგრაცია მსოფლიო ეკონომიკაში. ამ შემთხვევებში შეინიშნება დარგობრივი მიდგომის ელემენტები, როცა მათი უმთავრესი მიზანია მეცნიერულ-ტექნიკური დარგების განვითარება და ასეთი პროდუქციის ექსპორტირება. ზემოთ ნახსენები სახელმწიფოები, მაღალიზიანსთან, სამხრეთ კორეასთან, ტაილანდთან ერთად მოიაზრებიან ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში, უფრო მეტიც, განვითარების ძალიან სწრაფი ტემპების გამო მათ „აზიურ ვეფხვებსაც“ კი უწოდებენ. ახალი ტექნოლოგიების გარდა ამ სახელმწიფოებმა განავითარეს ინსდუსტრიული დარგები და დაიწყეს სამრეწველო საქონლის ექსპორტი. ასეთი წარმოებები ძირითადად შეიქმნა პორტებთან და აეროპორტებთან ახლოს, მათ მიენიჭათ განსაკუთრებული საგადასახადო შეღავათები,

რათა პროდუქციის გამოშვება მოხერხდეს მაქსიმალურად სწრაფად და იაფად. ეს შედეგები გარკვეულწილად განაპირობა ავტორიტარულმა სახელმწიფო პოლიტიკამ. მსგავს პროექტებს სჭირდებათ მიზანმიმართული და ხშირ შემთხვევაში ხისტი პოლიტიკა, რაც ზოგჯერ მოითხოვს არაპოპულარულ რეფორმებს, ეს უკანასკნელი კი თითქმის ყოველთვის ხდება დაპირისპირების საფუძველი. ამის აღმოფხვრა და დარეგულირება ძლიერი ოპონენტების შემთხვევაში უკიდურესად რთულია, ან როგორც მინიმუმ დროში გაწევილია, რაც იწვევს არასტაბილურობის შეგრძნებასა და უნდობლობას ინვესტორების თვალში. ძალიან წარმატებული და პროდუქტიული თეზის მაგალითი აჩვენა ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკამ. ეს განაპირობა რამდენიმე ფაქტორმა, მათგან შეიძლება გამოვყოთ ზოგიერთი: მრავალრიცხოვანი, იაფი, ადვილად მართვადი მუშახელი. ტერიტორიის სიდიდე, რაც გამოყენებულ იქნა გასაღების ბაზრად, მასთან სიახლოვე კი მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ზონის წარმატებას. პირველი თეზის ჩამოყალიბებამდე (1979 წელი) ჩინეთი ძალიან დარიბი ქვეყნების რიცხვს მიეკუთვნებოდა. თავისთავად ცხადია იქ არსებული მდგომარეობის „გამოყენება“ და ინვესტიციის დაბანდება მრავალ კომპანიას სურდა, მაგრამ პოლიტიკური სიტუაცია ამის საშუალებას არ იძლეოდა, ვინაიდან სახელმწიფო დღესაც კომუნისტურია, მრავალი წლის განმავლობაში მას ერთი პარტია მართავს. თავისთავად ცხადია კონტროლი და ბარიერები საკმაოდ მაღალია, რაც ხელს უშლიდა ინვესტორს კაპიტალდაბანდებაში. ამის ფონზე, როგორც კი გაჩნდა „ეკონომიკური თავისუფლების კუნძულები“ თავისუფალი ზონების სახით, ფირმებმა მიიღეს რა გარკვეული შეღავათები და ბიზნესის უსაფრთხოების გარანტია, დაიწყეს იქ საქმიანობა. ამაში მთავრობის როლი ძალიან დიდია, რადგან თეზებზე ზრუნვა მხოლოდ ხელსაყრელი პირობების შეთავაზებით არ დასრულებულა. მისი წარმატებისათვის ბიუჯეტიდან გაღებულ იქნა საკმაოდ სოლიდური ხარჯები. თუმცა პირველ ეტაპზე ხდებოდა ისევე ჩინური წარმოშობის ფინანსური სახსრების აკუმულირება. დიდი ინვესტიციები შევიდა ჰონ-კონგიდან და ტაივანიდან, ამას მოჰყვა ინვესტორების მოზიდვა დანარჩენი სამყაროდან, რომლებიც კარგად იყენებდნენ ქვეყნის ზემოთ ნახსენებ უპირატესობებს: იაფი სამუშაო ძალა, ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა, დიდი შიდა ბაზარი. ამით თვითონაც ხეირობდნენ და მთელი ეკონომიკის სწრაფად განვითარებასაც ხელს უწყობდნენ. აქვე, კარგი იქნება ნეგატიურ გავლენასაც შევხვით. ამ ყველაფერმა გამოიწვია ქვეყნის უთანასწორო განვითარება. თუ თეზებში ეკონომიკური განვითარების მაჩვენებელი 28% აჭარბებს, ქვეყნის სხვა ტერიტორიაზე კვლავ არასახარბიელო მდგომარეობაა. მოსახლეობის დიდი ნაწილი (800 მილიონი) დღესაც სოფლად ცხოვრობს და სიღარიბის მსხვერპლია. ჩინეთის თეზის ეფექტიანობაზე კარგად მეტყველებს სტატისტიკური მაჩვენებლები. წარმატებულ თეზებზე საუბრისას შეუძლებელია არ ვახსენოთ არაბეთის გაერთიანებული სამეფო, „დუბაის სასწაულის“ სახელით ცნობილი, „ჯებელ ალი“. ის ერთ-ერთი საუკეთესო, მსოფლიო მნიშვნელობის თავისუფალი ზონაა. იგი დაარსდა მეოცე საუკუნის სამოცდაათიანი წლების მიწურულს. დღეისათვის იქ ფუნქციონირებს სხვადასხვა ქვეყნის მრავალი კომპანია. ამ კუთხით, ამხელა დადებითი შედეგები, რაოდენ პარადოქსულადაც არ უნდა მოგვეჩვენოს, გამოიწვია ნავთობის მარაგის ნაკლებობამ (დუბაის სამეფოს გაცილებით მცირე ნავთობი გააჩნია სხვა სამეგრატოებთან შედარებით). ამ პირობებში ქვეყნის ხელმძღვანელობამ დაიწყო ფიქრი რესპუბლიკის სხვა კუთხით განვითარებასა და ეკონომიკაში ნავთობის წილის ჩანაცვლებაზე. როგორც ზონის, ასევე დუბაის პორტის 100% ეკუთვნის მთავრობას. მათ ფირმებს შესთავაზეს თავისთან დარეგისტრირება და საქმიანობა, რა თქმა უნდა ხელსაყრელი პირობების შექმნისა და საგადასახადო შეღავათების ფონზე. გამოიყენეს რა გეოგრაფიული მდებარეობა და ფინანსური რესურსი, შექმნეს სავაჭრო ცენტრი, რომლის უმთავრესი მიზანი თავდაპირველად იყო სპარსეთის ყურის ქვეყნებთან სასარგებლო სავაჭრო და ეკონომიკური ურთიერთობების გაღრმავება, ანუ ძირითადად გათვლილი იყო რეგიონზე, მაგრამ იდეა გამართლებული და მომგებიანი აღმოჩნდა, ზონის მნიშვნელობა და საზღვრები გაფართოვდა და საბოლოოდ მივიღეთ საოცრად წარმატებული თეზი. განვიხილოთ რა ვითარებაა ამ კუთხით ჩვენს მეზობელ თურქეთში. იქ თეზებმა ფუნქციონირება დაიწვეს 1987 წელს (იმ დროისთვის ჩვენი ეკონომიკა კვლავ საბჭოთა რეჟიმის მარწუხებში იყო მოქცეული) და დღეისათვის უკვე 21

ასეთი ზონა მოქმედებს. თურქული თავისუფალი ზონების დაარსების დეკლარირებული მიზნები იყო უცხოური კაპიტალისა და ინვესტიციების მოზიდვა, რაც ორიენტირებული იქნებოდა წარმოების ამაღლებასა და ექსპორტის გაზრდაზე, რის შედეგადაც გაიზრდებოდა შემოსავლები მთელი ქვეყნის ეკონომიკაში. გამოიყოფა ორი სახის ზონები. პირველ შემთხვევაში სახელმწიფო თვითონ სდებს ინვესტიციას ზონაში და იჯარით გადასცემს ზონის ადმინისტრატორ კომპანიებს, ხოლო მეორე ვარიანტში თეზის მომწიფობი ფირმები შეისყიდებიან გარკვეულ ტერიტორიას და თვითონ უზრუნველყოფენ საჭირო ინფრასტრუქტურას. ყველა ზონას ჰყავს თავისი დირექტორატი, რომელიც ახორციელებს მონიტორინგს ზონის შიგნით სახელმწიფო ინსტიტუტების მუშაობაზე (მაგალითად: პოლიცია, საბაჟო და სხვ.). ადმინისტრაცია არ ერევა ზონის საქმიანობის პროფილის განსაზღვრასა და სამუშაო პროცესის წარმართვაში. თითოეული კომპანია საკუთარ შესაძლებლობებსა და უპირატესობებზე დაყრდნობით წყვეტს რა ტიპის ლიცენზია მოიპოვოს. რაც შეეხება ვადებს, წარმოების შემთხვევაში ლიცენზიის ვადები მერყეობს თხუთმეტიდან ოცდაათ წლამდე. საკუთარი ობიექტების მშენებლობის შემთხვევაში მაქსიმალური ვადაა ოცი წელი, ხოლო უბრალოდ დაქირავებულ ფირმებს პერიოდი განესაზღვრებათ ათი წლით. ზონის შიგნით არ არსებობს კონტროლი საქონლის ხარისხსა და ფასზე. გასაღების მიზნით, გამოშვებული პროდუქციის გატანა, შეიძლება როგორც რესპუბლიკის დანარჩენ ტერიტორიაზე, ასევე ნებისმიერ სახელმწიფოში. იქ მიღებული მოგების გადარიცხვა ნებადართულია მსოფლიოს ნებისმიერ ქვეყანაში. არ არსებობს შეზღუდვები ვალუტაზე და ასევე დაშვებულია ბარტერული ოპერაციებიც. ორგანიზაციები, რომლებმაც საქმიანობა დაიწყეს 2004 წლის შემდეგ, შეღავათებით სარგებლობენ იმ საანგარიშო წლის ბოლომდე როდესაც თურქეთი გახდება ევროკავშირის სრულყოფილი წევრი. რაც ყველაზე ნიშანდობლივია, მთავრობის ჩარევა და ბიუროკრატია უკიდურესად არის შემცირებული. თეზებმა, თურქეთში მნიშვნელოვანი სამუშაო შეასრულეს საერთო ეკონომიკურ წინსვლაში. მხოლოდ 1988–1994 წლებში, ქვეყნის ბიუჯეტმა ზონებიდან მიიღო 400 მილიონი აშშ დოლარი. თეზების ფორმირებისათვის დახარჯული თანხების ამოღება მოხერხდა პირველ 4 წელიწადში, ხოლო უკვე გახსნიდან 7 წლის შემდეგ შემოსავლები 4–5 ჯერ აჭარბებდნენ ხარჯებს. გაუმჯობესდა როგორც ქვეყანაში შექმნილი პროდუქციის ხარისხი, ასევე ექსპორტის მაჩვენებელი.

წარმატებული თეზების განხილვისას არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ გამართლებულ პროექტებთან ერთად, უამრავი წარუმატებელი ზონა არსებობს. ამის თვალსაჩინო მაგალითია ინდოეთის თავისუფალი ზონა „კანდლას“. ქვეყნების გარკვეული მსგავსებიდან გამომდინარე, ალბათ უპრიანი იქნება მისი შედარება ჩინურ ანალოგთან. მიუხედავად იმისა, რომ ინდოეთშიც არის იაფი და მრავალრიცხოვანი მუშახელი, მისი შრომისუნარიანობა გაცილებით დაბალია. თუმცა, მიზეზი „სათავაში“ უნდა ვეძებოთ. „კანდლას“ არ გააჩნია არც სტრატეგიული მდებარეობა, არც შესაბამისი ინფრასტრუქტურა, არც საკმარისი ეკონომიკური სტიმულები და არც გასაღების საერთაშორისო ბაზრები. მისი ექსპორტი მთლიანი შიდა პროდუქტის 10%-ს არ აღემატება, ჩინეთის მსგავსი მაჩვენებელი 60%-ია. ჩამოთვლილი ფაქტორები სრულიად საკმარისი არის წარუმატებლობისათვის, მაგრამ „ხელმოცარულობის“ მიზეზების ახსნა ამით არ მთავრდება. მდგომარეობა კიდევ უფრო დაამძიმა მოუშადადებლობამ. არ მოხდა არსებული სიტუაციის საფუძვლიანად შესწავლა და გაანალიზება, შესაბამისად არ გაიწერა კონკრეტული მიზნები და მათი სისრულეში მოყვანის სტრატეგია. ამავე დროს, როდესაც „კანდლას“ თეზი იქმნებოდა, მისი ჩინური ანალოგი უკვე საკმაოდ ძლიერი და კონკურენტუნარიანი იყო. ამან გარკვეული გავლენა იქონია და დაჩრდილა ინდოეთის შეღავათიანი ზონა. ზემოთ განხილული ასპექტების გამო ინდოეთში თავისუფალი ეკონომიკური ზონა ვერც რეგიონისათვის და ვერც მთელი ეკონომიკისათვის გახდა სარგებლის მომტანი. დღესდღეობით თავისუფალ ზონაში მხოლოდ რამდენიმე ადგილობრივი ფირმა საქმიანობს.

ყოფილი სოციალისტური და მით უფრო საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში ამ კუთხით თავისებური, რამდენადმე განსხვავებული ვითარებაა. ვინაიდან თეზი არის კაპიტალიზმის ელემენტი, გეგმიური და ცენტრალიზებული ეკონომიკის პირობებში მისი

არსებობა შეუძლებელია. ამიტომ ის წარმოადგენს საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ეფექტურ მექანიზმს. რუსეთში თავისუფალი ზონების შექმნა აქტიურად 1990–იანი წლებიდან დაიწყო. მათგან გამორჩეულია კალინინგრადის თეზი. ერთი შეხედვით იგი ახლოს არის ევროპულ ბაზართან, მაგრამ მხოლოდ სიახლოვე საკმარისი არ არის წარმატებისათვის. მით უმეტეს, რომ განსაკუთრებულ ზონას ჩინეთისგან განსხვავებით „ზურგს ვერ უმაგრებს“ იაფი და მრავალრიცხოვანი კადრები. წარუმატებლობის მთავარ გამომწვევ ფაქტორად მაინც მიიჩნევა შეღავათების განსაკუთრებით დიდ ტერიტორიაზე გავრცელება და მიზნების ბუნდოვანება. ამის გამო ადმინისტრირება ძალიან რთულია, თითქმის შეუძლებელიც კი. ასეთ პირობებში გასაკვირი არ არის, რომ ხდება შეღავათების „ბოროტად“ გამოყენება და ადგილი აქვს როგორც კონტროლს მიღმა დარჩენილ მოქმედებებს, ასევე ფინანსურ მაქინაციებს. შეიძლება ითქვას, რომ ყოფილ საბჭოთა ქვეყნებში განსაკუთრებული ზონები უმეტესწილად ვერ ამართლებს. ამას მოწმობს 2011 წელს ბელორუსის პრეზიდენტის, ალექსანდრე ლუკაშენკოს მიერ გაცემული განკარგულება, რომლითაც მოითხოვს თავისუფალი ეკონომიკური ზონების დახურვას. ბუნებრივია, ეს წარუმატებლობის აღიარებაა, რადგან როგორც წესი ნაყოფიერი პროექტების ფუნქციონირების აღკვეთა არ ხდება. პირიქით, ისინი უფრო მრავლდება და ხანგრძლივდება. ამის საწინააღმდეგოდ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში თავისუფალი ზონები საკმაოდ ყაირათიანად მუშაობს და მნიშვნელოვანი სარგებელი მოაქვს ეკონომიკისათვის. დასტურად მოვიყვანო პოლონეთში არსებულ 14 თეზს. რაც შეეხება უშუალოდ რეზულტატს, ვარძია მაზურის სპეციალური ეკონომიკური ზონა (სეზ) შეიქმნა 1997 წელს, ინვესტიციების მოცულობა არის 423.7 მილიონი ევრო, რომლის განხორციელების შედეგად დასაქმდება 5550 ადამიანი. ტანობრზევის თავისუფალი ზონა დაარსდა 1997 წელს, მისი ვადა განისაზღვრა 20 წლით, ხოლო დასაქმებულთა რაოდენობა 9000-ია. კატოვიას თეზის ფორმირება მოხდა 1996 წელს, უშუალოდ დასაქმების გაზრდის მიზნით, რაც საკმაოდ კარგად შესრულდა, რადგან იქ მომუშავეთა რიცხვი არის 21690. ვალბრზიხისის სპეციალურ ზონას გააჩნია ერთ-ერთი მოწინავე ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურა და შექმნილია 18788 სამუშაო ადგილი. რაც შეეხება ევროპარკ მაილევცის ზონას, იგი პირველი პრეცედენტი იყო პოლონეთში, დაფუძნდა 1995 წელს, გამორჩეულად მიმზიდველი და პოლულარულია ინვესტორებისთვის, რადგან იქ არსებობს ბიზნესისათვის წამახალისებელი, ხელსაყრელი პირობები. ამან გამოიწვია 11000 ადამიანის დასაქმება. შედეგები უდავოდ კარგია. ზემოთ ნახსენები მიღწევებით და არა მარტო, ეს ქვეყანა უკვე გახლავთ ევროკავშირის წევრი. საქართველოსათვის განსაკუთრებით სასარგებლო იქნება მათი გამოცდილების გაზიარება. პირობები მეტნაკლებად მსგავსი და შესადარისია. (არცერთ ქვეყანას გააჩნია რაიმე განსაკუთრებული ბუნებრივი რესურსი) მართალია როდესაც პოლონეთში თეზების ჩამოყალიბებისა და აღმავლობის პროცესი მიმდინარეობდა, მაშინ ჩვენ ძალიან მძიმე პოლიტიკური და ეკონომიკური სურათი გვქონდა (ცნობილი 90-იანი წლები, რამაც საგრძნობლად დააზარალა და უკან დაწია ეკონომიკა), მაგრამ დღეისათვის მდგომარეობა საგრძნობლად შეიცვალა და უკვე თამამად შეგვიძლია წარმატებულ თავისუფალ ეკონომიკურ ზონებზე ფიქრი და მუშაობა.

საქართველოში თავისუფალი ეკონომიკური ზონა (თეზი), მხოლოდ ახლახანს (რამდენიმე წლის წინ) არ გამხდარა დაინტერესების საგანი. მისი ერთ-ერთი სახესხვაობა, კერძოდ, თავისუფალი ნავსადგური (პორტო ფრანკო), ბათუმში ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნეში (1878–1886 წლებში) ფუნქციონირებდა. მოვაჭრე გემებს შეეძლოთ საფასურის გარეშე შემოსვლა. თუმცა იმ დროისათვის, ქვეყნის შიგნით მისდამი დამოკიდებულება არასახარბიელო იყო. ილია ჭავჭავაძე აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით შემდეგნაირად მსჯელობს: „ვისთვის რა ხეირი, ორიოდე ვაჭრისთვის და თვით ბათუმში მცხოვრებთათვის. სხვას არავის ჰქონდა გამორჩომა... თვით ბათუმმა იხეირა, მაგრამ საზოგადოების კისრიდან იყო ამოღებული“, ხოლო შეღავათიანი რეჟიმის გაუქმებას კი ასე ეხმაურება: „ჩვენ რომ საკუთარის ქვეყნის ინტერესებით შევხედოთ ამ გაუქმების საქმეს, შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ არც პორტო-ფრანკოს ყოფნას მოჰქონდა სარგებლობა და არც მისი არყოფნა მოგვიტანს ზარალს“ (ჭავჭავაძე, ციტირებული პაპაჩაშვილთან), მაგრამ ეს უკვე ისტორიის კუთვნილებაა და დღევანდელი სიტუაციის

საპირწონედ ვერ გამოდგება. თავისთავად ცხადია, განსხვავება დღევანდელსა და მაშინდელ მდგომარეობას შორის საკმაოდ დიდია. მას შემდეგ ვითარება, როგორც ქვეყნის ცხოვრებაში, ისე მთელს კავკასიის რეგიონში საგრძნობლად შეიცვალა. ჩვენს ქვეყანაში, უკანასკნელი დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ (1991 წელი), თავისუფალი ინდუსტრიული ზონის ჩამოყალიბების არაერთი მცდელობა იყო, თუმცა უშედეგოდ. ყოველთვის თავს იჩენდა შემაფერხებელი გარემოება. მიუხედავად ამისა, 2007 წელს მოხდა თიხების ლეგიტიმაცია საკანონმდებლო დონეზე, ცოტა მოგვიანებით კი მისი ეკონომიკური გააქტიურება. აღნიშნულ სფეროში „პირველი მერცხალი“ იყო არაბული კომპანია, „რაკ ინვესტმენტი“, რომელმაც 90 მლნ აშშ დოლარად შეიძინა ფოთის პორტის აქციების 51%. ამავე ხელშეკრულებით მის მფლობელობაში გადავიდა ნავსადგურთან ახლოს მდებარე 300ჰა ფართობის მიწის ნაკვეთი, მასზე არსებული შენობა-ნაგებობებით. მოგვიანებით, დარჩენილი აქციების 49%-ის მესაკუთრეც თვითონ გახდა, რაშიც კიდევ 65 მლნ დოლარი გადაიხადა. ამის შემდეგ მოიპოვა ნებართვა და ფოთში შექმნა პირველი ქართული თავისუფალი ინდუსტრიული ზონა (თიზი), რომელიც წარმოადგენს თავისუფალი ეკონომიკური ზონის ნაირსახეობას. შემდგომში კომპანია ფრეშ-ჯორჯიამ იგივე გააკეთა ქუთაისში. ქუთაისური თიზი განლაგებულია ყოფილი ავტოქარხნის ტერიტორიაზე, მას უკავია 27ჰა ფართობი. ეს მხოლოდ დასაწყისისათვის, რადგან საზღვრები არ არის მკაცრად მარკირებული და მოთხოვნის შემთხვევაში შესაძლებელია მათი გაზრდა. მიზნები საკმაოდ მომხიბვლელი და სოლიდური იყო. ამ ზონებში უნდა ჩადებულიყო დიდი ინვესტიცია, განხორციელებულიყო მრავალმილიონიანი პროექტები, რის შედეგადაც რეგიონში მოწესრიგდებოდა ინფრასტრუქტურა, გაიზრდებოდა ქვეყნის ცნობადობა საერთაშორისო ასპარეზზე, შემოვიდოდა უახლესი საწარმოო ტექნოლოგიები და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, დასაქმდებოდა ათეულ ათასობით საქართველოს მოქალაქე. ამასთანავე, ქართული სპეციალური ზონები უნდა გამხდარიყვნენ მსოფლიო მნიშვნელობისა და კონკურენცია გაეწიათ წარმატებული თეზებისათვის. სახარბიელო შედეგების გამო სინგაპური არაერთხელ გამხდარა ჩვენი მიზანძვის ობიექტი. მთავრობის წარმომადგენლებს მრავალჯერ დაუფიქსირებიათ საკუთარი სურვილი იმასთან დაკავშირებით, რომ ჩვენს ქვეყანაშიც უნდა შეიქმნას მსგავსი მოდელი, თუმცა მისგან განსხვავებით ჩვენთან ზონის მმართველი არის ინვესტორი (სინგაპურში თეზი მთავრობის დაქვემდებარებაშია). საქართველოს მთავრობა მეწარმეებს სთავაზობს მხოლოდ ხელსაყრელ ადგილს, მართვის დამოუკიდებლობას, გარკვეულ შეღავათებსა და მხარდაჭერას, ხოლო სხვა დანარჩენი: ინფრასტრუქტურის მოწესრიგება, ინვესტორების მოზიდვა, წარმოების განვითარება, ადამიანების დასაქმება, ორგანიზაციის საზრუნავია. აქედან გამომდინარე, უცნობია რა პროფილის საწარმოები დაინტერესდებიან ჩვენთან საქმიანობის დაწყებით და რა „გამორჩენას“ ნახავს ამ პროექტიდან რეგიონი.

პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში, ხშირი რეფორმების გატარება თუ სხვადასხვა ეკონომიკური ინსტრუმენტების მოსინჯვა, ნაწილობრივ გამოწვეულია არასახარბიელო ეკონომიკური ფონით. ამ მხრივ გამოსარჩევია რეგიონების ძალიან დაბალი განვითარება და ნაკლები ჩართვა ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაში. საქართველოში თავისუფალი ინდუსტრიული ზონების შექმნამ არაერთგვაროვანი რეაქციები გამოიწვია. მთავრობის წარმომადგენლები ოპტიმისტურად იყვნენ განწყობილნი და საკმაოდ კარგი მოლოდინიც ჰქონდათ. განსხვავებულად უყურებს საკითხს ექსპერტთა გარკვეული ნაწილი. მათი აზრით, ვინაიდან ქვეყანაში არის „ინვესტიციური შიმშილი“, ანუ უცხოური ინვესტიციების ნაკლებობა. ასეთ დროს თავისუფალი (შეღავათიანი) ზონის ჩამოყალიბება ნიშნავს იმას, რომ ბიზნესმენები არჩევანს სწორედ მსგავს ტერიტორიებზე შეაჩერებენ. ამან შეიძლება ხელი შეუწყოს კონკრეტული რეგიონების ეკონომიკურ გააქტიურებას, მაგრამ დანარჩენ ტერიტორიაზე ინვესტიციური დეფიციტი კიდევ უფრო მწვავე გახდება. ესე იგი თიხის რეგიონები განვითარდება სხვა რეგიონების ხარჯზე, ხოლო მთელი ქვეყნის შეღავათიან ზონად გადაქცევა შეუძლებელია, რადგან ამ შემთხვევაში ვერ ხდება გადასახადების ამოღება, ამის გარეშე კი საერთოდ სახელმწიფოს არსებობა არის წარმოუდგენელი. სხვა მოსაზრებით ზონების არაეფექტიანობის უმთავრესი მიზეზი არის ქართული პროდუქციისათვის რუსული ბაზრის დახშულობა და ევროპულ ბაზრებზე ნაკლები წვდომა. ზოგადად თიხები კარგი საშუალებაა ინვესტიციების მოზიდვისათვის,

მაგრამ აუცილებელი პირობაა დიდი გასაღების ბაზრების ხელმისაწვდომობა. მათ გარეშე რთულია რეზულტატის მიღწევა. აქედან გამომდინარე სიტუაციას საგრძნობლად გააუმჯობესებს ევროკავშირთან და შეერთებულ შტატებთან თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულების გაფორმების პროცესის დაჩქარება და დადებითად გადაწყვეტა.

დღესდღეობით ორივე თიზში არის გარკვეული აქტიუობა, მაგრამ ამ დრომდე წარმოების რეალურად განვითარება ვერ ხერხდება (განსაკუთრებით ფოთის თიზში). საინტერესოა ამის გამომწვევი მიზეზების გამოაშკარავება და იმის დადგენა, რა ღონისძიებები იგეგმება შემაფერხებელი პირობების აღმოსაფხვრელად. ამ ყველაფრის გათვალისწინებით შევძლებთ გავარკვიოთ, წაადგება თუ არა თავისუფალი ზონა საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კუთხით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. არველაძე ნ., როდის და როგორ შეიქმნება ფოთის თავისუფალი ეკონომიკური ზონა, ჟურნალი „საქართველოს ეკონომიკა“, 2007 № 1.
2. ბიზნესისა და ეკონომიკის ცენტრი – თავისუფალი ეკონომიკური ზონები, თბ., 2012.
3. დოლბაია თ., თავისუფალი ეკონომიკური ზონების მსოფლიო გამოცდილება და საქართველო, თბ., 2010.
4. მუსხურაძე მ., საქართველოს პარლამენტის აპარატი, კვლევითი დეპარტამენტი, ანალიტიკური განყოფილება – ანალიტიკური მიმოხილვა კანონპროექტისათვის „თავისუფალი ინდუსტრიული ზონების შესახებ“, თბ., 2008.
5. პაპავა ლ., თავისუფალი ეკონომიკური ზონის შექმნა „უკვდავი“ იდეა, თბ., 2007.
6. პაპაჩაშვილი ნ., თეზები, ოფშორები და საქართველო სიღარიბის გარეშე, ჟურნალი „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, 2008, №9.
7. უგანია ნ., საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომიკა, თბ., 2006.
8. უფლისაშვილი გ., თავისუფალი ეკონომიკური ზონები – მსოფლიო გამოცდილება და საქართველო, თბ., 2009.
9. ჩიკვაძე დ., ადრე დაწუნებული „თავისუფალი ზონების“ იდეა დღევანდელმა ხელისუფლებამ მისაღებად მიიჩნია, ჟურნალი „ბიზნესი და მენეჯმენტი“, 2007, №2(14).
10. ჯგერენაია ე., საბაჟო საქმის ტექნოლოგიის საფუძვლები, თბ., 2009.
11. ჭიტაძე თ., თავისუფალი ეკონომიკური ზონები საქართველოში, თბ., 2011.
12. <http://www.gfsis.org/index.php/ge/activities/projects/view/86/page/112/id/260/print/true>
13. <http://ebookbrowse.com/free-economic-zones-law-pdf-d146008234>
14. <http://www.onlinenews.ge/index.php?id=10994&lang=geo>

**გოჩა მენაფირე
თავისუფალი ეკონომიკური ზონის მნიშვნელობა და თავისებურებანი
რეზიუმე**

თავისუფალი ეკონომიკური ზონა (თეზ), როგორც ეკონომიკური ინსტრუმენტი გამოიყენება მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში, ერთმანეთისაგან განსხვავებული რეგულირებითა და სპეციალიზაციით. როგორც წესი, მისი ჩამოყალიბება ემსახურება ქვეყანაში ინვესტიციების მოზიდვას, ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებას, დასაქმების გაზრდას, ახალი ტექნოლოგიებისა და მართვის სისტემების შემოსვლას. არის როგორც სარგებლის მომტანი ისე წარუმატებელი შემთხვევები. სტატიაში მოყვანილია თეზის მნიშვნელობა და მისთვის დამახასიათებელი ფაქტორები. ასევე, საკმაოდ ვრცლად არის განხილული თავისუფალი ზონების ჩამოყალიბებისა და განვითარების თვალსაზრისით, როგორც საქართველოში არსებული მდგომარეობა, ისე საერთაშორისო გამოცდილება, მათ შორის გავლენები პარალელური და გაკეთებული შედარებითი ანალიზი.

**Gocha Menaphire
Features and Importance of Free Economic Zone
Summary**

Free economic zone (FEZ) as an economic instrument is used in many countries around the world with different regulations and specialization from each other. Typically, its formation is related to attract investments, infrastructural improvement, increase employment, implementation of new technologies and management system. There are

profit and non-profit cases. In the the meaning of FEZ and its characteristic factors are explained. Also there is an extensive review about the formation and development of free zones, the situation in Georgia as well as the international experience. Among them the parallels and comparative analysis are made.

Гоча Менапире
Важность и особенности свободной экономической зоны
Резюме

Свободная экономическая зона (СЭЗ), как экономический инструмент используется во многих странах мира, отличающиеся друг от друга по регулировке и специализации. Как правило её образование служит для привлечения в страну инвестиций, улучшения инфраструктуры, увеличения занятости, прибытия новых технологий и систем управления, есть случаи как приносящие прибыль, так и неудачные.

В статье указаны смысл СЭЗ-а и характерные для нее факторы. Также довольно подробно обсуждаются создание и развитие свободных зон, как существующее состояние в Грузии, так и международный опыт, между ними проведены параллели и сделан сравнительный анализ.

თინათინ ჟორჟოლიანი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის დოქტორანტი

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ეფექტი მასპინძელი ქვეყნის ეკონომიკაში
(აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სამშენებლო ბიზნესის მაგალითზე)

ინვესტიციები, როგორც ეკონომიკური კატეგორია, წინასწარ განსაზღვრავენ ქვეყნის ეკონომიკის ზრდას, ამალევენ მის საწარმოო პოტენციალსა და ასრულებს მთელ რიგ მნიშვნელოვან ფუნქციებს, რომელთა გარეშეც შეუძლებელია ეკონომიკის განვითარება. უპი-ები არ არის უბრალოდ საერთაშორისო კაპიტალის ტრანსფერი, ეს არის საწარმოს გაფართოება თავისი ქვეყნიდან საზღვარგარეთ მასპინძელ ქვეყანაში. საწარმოს გაფართოება მოიცავს კაპიტალის ნაკადებს, თანამედროვე ტექნოლოგიას, სამეწარმეო უნარსა და მენეჯერულ პრაქტიკას მასპინძელ ეკონომიკაში, სადაც ადგილობრივ ფაქტორებთან კომბინირებულად იწარმოება საქონელი და მომსახურება.

თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში აღიარებულია, რომ მასპინძელი ქვეყნისათვის უპი-დან მაქსიმალური სარგებელი შეიძლება იყოს მნიშვნელოვანი, ის რეციპიენტ ქვეყანას გადასცემს თანამედროვე ტექნოლოგიებს, ქმნის გლობალურ მენეჯერულ უნარ-ჩვევებზე ხელმისაწვდომობას, ახორციელებს ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირების მხარდაჭერას, ოპტიმალურად სარგებლობს ადამიანისეული შესაძლებლობებითა და ბუნებრივი რესურსებით, ზრდის ბიზნესის კონკურენტუნარიანობას საერთაშორისო დონეზე, აფართოებს საექსპორტო ბაზრებს, უზრუნველყოფს პროდუქციისა და მომსახურების საერთაშორისო ხარისხის ხელმისაწვდომობას და ხელს უწყობს საერთაშორისო სავაჭრო ინტეგრაციას. უპი ეხმარება მასპინძელ ქვეყანას გააუმჯობესოს ეკონომიკური გარემო და სოციალური მდგომარეობა ე. წ. „სუფთა“ ტექნოლოგიების შემოდინებითა და სოციალური პასუხისმგებლობის კორპორატიული პოლიტიკის ხელმძღვანელობით. რეციპიენტი ქვეყნები აუმჯობესებენ გარემოსა და სოციალურ პირობებს.

უპი გავლენას ახდენს ადგილობრივ კომპანიებზე, მას შეუძლია შეცვალოს როგორც კომპანიების ბიზნესის კეთების გზის, ასევე ადგილობრივი კომპანიების ქცევის მიმართულება. გავლენა შეიძლება იყოს როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი. ჰილის (6,1) თეორიის თანახმად უპი გავლენას ახდენს მასპინძელი ქვეყნის რესურსების გადაცემის შედეგებზე, დასაქმებაზე, კონკურენციაზე, პროდუქტებისა და პროცესების ინოვაციაზე. ჩემი აზრით, ჰილის (6,72) ნაშრომი ნათლად ასახავს უპის შესაძლო დადებით ეფექტს მასპინძელი ქვეყნის ეკონომიკაში. აღნიშნული ნაშრომის თანახმად შეიძლება გამოვყოთ უპი-ს დადებითი ეფექტის შემდეგი სახეები: რესურსების ტრანსფერის ეფექტი; კონკურენციისა და ეკონომიკის ზრდის ეფექტი; დასაქმების ეფექტი; ინოვაციის პროცესი და პროდუქტიულობა.

რესურსების ტრანსფერის ეფექტი – თანამედროვე ლიტერატურაში გამოყოფენ ზემოქმედების ეფექტს კაპიტალზე, ტექნოლოგიასა და მენეჯმენტზე. მულტინაციონალური კორპორაციებისათვის მარტივია კაპიტალის ბაზრიდან მიიღონ ფული. აღნიშნული რესურსი მიუწვდომელია ადგილობრივი კომპანიებისათვის. კაპიტალი ასევე შემოედინება განვითარებად ქვეყნებში ისევე, როგორც ახალი ტექნოლოგიები, რომლებიც თან ახლავს ამ კაპიტალის შემოდინებას. უცხოური კომპანია, რომელიც ახორციელებს ინვესტირებას, გვევლინება მაგალითად რომელსაც შეიძლება მიბაძოს სხვა ადგილობრივმა და უცხოურმა კომპანიებმა (ანუ უნდა მოახდინონ ინვესტირება, რომ აჯობონ კონკურენტებს). თავის ნაშრომში რისენი აღნიშნავს „უპი შეიძლება იყოს მომგებიანი ბევრი თვალსაზრისით: ასტიმულირებს კაპიტალის დაგროვებას შიდა დანახოების გზით და ზრდის მასპინძელი ქვეყნის ეკონომიკის ეფექტურობას რესურსების განაწილების გაუმჯობესების, კონკურენციის გაღრმავების, ადამიანისუფლი რესურსების კაპიტალის გაუმჯობესების, შიდა ფინანსური ბაზრების გაღრმავებისა და ადგილობრივი კაპიტალის ხარჯების შემცირების გზით, პორტფელის დივერსიფიკაციითა და რისკების თანაბრად გადანაწილებით კაპიტალის ექსპორტიორსა და იმპორტიორს შორის (17). უპი-თ მასპინძელმა ქვეყანამ შეიძლება მიიღოს სარგებელი ისეთი დადებითი გვერდითი მოვლენებისაგან, როგორცაა ახალი იდეები, უნარები და ტექნოლოგია. მ. ბლომსტრომისა და ა. კოკოს (7,2) კვლევაში აღნიშნულია, რომ კაპიტალისა და ტექნოლოგიების ინექცია, რა თქმა უნდა ხელს უწყობს კონკურენციის გამწვავებას ადგილობრივ ბაზარზე.

აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში არსებული სამშენებლო კომპანიები უპი-ს შესახებ არსებული თეორიების შესაბამისად ისარგებლებენ უპი-ის შემოდინებით. კაპიტალის პირდაპირი ეფექტი დიდ გავლენას მოახდენს ეკონომიკაზე: ადვილად ხელმისაწვდომი გახდება ფინანსური რესურსები, რომელიც ადგილობრივ სამშენებლო კომპანიებს უკეთეს პოზიციაში ჩააყენებს იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ ბევრი მათგანისათვის გამარტივდება ფინანსური რესურსების ხელმისაწვდომობა და გაიზრდება კონკურენცია. აღნიშნული კი აიძულებს სამშენებლო კომპანიებს გახდნენ უფრო პროდუქტიული და ეფექტურები.

ტექნოლოგიური ტრანსფერის ეფექტი – ეკონომიკური ლიტერატურა ტექნოლოგიურ ტრანსფერს განსაზღვრავს როგორც შესაძლებლობას, მნიშვნელოვან არხს, რომლის მეშვეობითაც უცხოურმა კორპორაციებმა შეიძლება დადებითი შიდა ეფექტი მოახდინონ მასპინძელი ქვეყნის ეკონომიკაში. ტრანსნაციონალური კორპორაციები არის განვითარებული მსოფლიოს ყველაზე მნიშვნელოვანი წყარო კორპორაციული კვლევებისა და განვითარების (R&D) საქმიანობისა. ამიტომ ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს აქვთ პოტენციალი, რომ მოახდინონ მნიშვნელოვანი პროექტების გვერდითი ფაქტორების გენერირება (16).

შესაძლებლობა თანამედროვე ტექნოლოგიების მიღების ხელმისაწვდომობისა არის

მნიშვნელოვანი მიზეზი, რის გამოც ქვეყნებს სურთ მოიხიდონ უპი. თანამედროვე ტექნოლოგიები ასტიმულირებს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებასა და ინდუსტრიალიზაციას. უპი მოიცავს ტექნოლოგიების ფლობასა და მართვას, ტექნიკის გადაცემას. ტექნიკა არის აუცილებელი წარმოების პროცესისათვის. უპი გულისხმობს რეციპიენტ ქვეყანაში ტექნოლოგიური ნოუ-ჰაუს შემოტანას, ამიტომ უპის გააჩნია პირდაპირი და ირიბი ზეგავლენა მასპინძელი ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე და ახდენს მის სტიმულირებას. უცხოელ ინვესტორებს რეციპიენტ ქვეყანაში გააჩნიათ თანამედროვე ტექნოლოგიურ ცოდნაზე ხელმისაწვდომობის შესაძლებლობა, რომელიც სხვაგვარად არ არის ხელმისაწვდომი მასპინძელი ქვეყნის მწარმოებლებისათვის. უპის რეციპიენტ ქვეყანაში შემოაქვს ასევე ირიბი პროდუქტიულობა, რომელიც ეკონომიკურ ლიტერატურაში ცნობილია ე. წ. „გვერდითი ეფექტის“ (spillover effect) სახელწოდებით. მ. ბლომსტრომი და ა. კოკო მსოფლიო ბანკის 1997 წ. გამოცემაში აღნიშნავენ, რომ R&D და ტექნოლოგიები კონცენტრირებულია რამდენიმე ქვეყანაში, მაგრამ არის ზუსტად ცნობილი, რომ მულტინაციონალური კორპორაციები, ტექნოლოგიები როგორ ვრცელდება სხვადასხვა ქვეყანაში. ტექნიკა სამუშაო ძალასთან ერთად ძირითადად ვრცელდება ბრუნვით უცხოური კომპანიებიდან ადგილობრივ კომპანიებში და ტექნიკის იმიტაციით. მ. ფრანსმენის (8) აზრით, ტექნოლოგია შეიძლება გავრცელდეს მასპინძელი ქვეყნის ადგილობრივ კომპანიებში ოფიციალური საბაზრო გარიგებებით ან არასაბაზრო საშუაშაგლო არხების საშუალებით, რომელიც შეიძლება იყოს ნებაყოფლობით, ან იძულებითი. თითოეული ალტერნატივისათვის მულტი ნაციონალური კორპორაციების როლი შეიძლება იყოს აქტიური ან პასიური (13,11).

ბევრი არაოფიციალური ტრანსფერები, სადაც მულტინაციონალურ კორპორაციებს აქვს პასიური როლი, არიან ადამიანები, რომლებმაც იციან მულტინაციონალური კორპორაციების ტექნოლოგია, პერსონალური კონტაქტის შედეგი. სხვა არაფორმალური ტრანსფერები არის აკადემიური კონტაქტები, ტექნიკური პუბლიკაციები და განათლება საზღვარგარეთ. ტექნოლოგია, რომელიც ექსპლუატაციაშია, მულტინაციონალური კორპორაციების მიერ შესაძლებელია ლიცენზირებული იყოს მასპინძელი ქვეყნის ადგილობრივი კონკურენტებისათვის. R&D აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა მულტინაციონალური კორპორაციებისათვის, რადგანაც ეს უკანასკნელი მფლობელს სძენს კონკურენტულ უპირატესობას, რომელიც ფირმას მისცემს საზღვარგარეთის ქვეყნებში ფუნქციონირების საშუალებას. შანსი რომ ადგილობრივმა ფირმებმა მოიპოვოს წვდომა თანამედროვე ტექნოლოგიებზე, შესაძლებელია ე.წ. უკუ საინჟინრო ტყუილით, ან ყოფილი მულტინაციონალური კორპორაციების თანამშრომლის დაქირავებით. მულტინაციონალურ კორპორაციებს ემინიათ დაკარგონ თავიანთი არამატერიალური აქტივები ადგილობრივ პარტნიორებთან, ამიტომ მათ შეიძლება უარი თქვან ინვესტირებაზე ან შეიტანონ ნაკლებად მოწინავე ტექნოლოგიები ფილიალებში” (5,2). აღსანიშნავია, რომ ტრენინგები შრომასა და მენეჯმენტში, კონკურენციისა და ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს შორის ტექნოლოგიების ბრუნვის სინქარის ზრდა არის შიდა ინდუსტრიის გვერდითი ეფექტების შედეგი. თუმცა ტრანსნაციონალური კორპორაციების ტექნოლოგიების გავრცელება არ ხდება ავტომატურად. ადგილობრივი ფირმები უნდა იყვნენ აქტიურები, რათა მოიძიონ ინფორმაცია, მოახდინონ პერსონალთან ტრენინგების ჩატარება წარმოების ახალი მეთოდების და ა. შ. აღნიშნული ხდის მას ძვირადღირებულსა და შრომატევადს. მ. ბლომსტრომი და ა. კოკო (7) კვლევაში ამტკიცებენ, რომ სანამ ტექნოლოგია ფართოდ გავრცელდება ბაზარზე, ადგილობრივ კომპანიებს აქვთ მწირი ინფორმაცია ტექნოლოგიების სარგებლისა და დანახარჯების შესახებ. აღნიშნული კი ზრდის რისკს, რომ მოხდეს ტექნოლოგიების რეალიზაცია, მაგრამ როდესაც ადგილობრივი ფირმები

არსებულ მომხმარებლებთან შედთან კონტაქტში, დამატებითი ინფორმაცია ხელმისაწვდომი ხდება და გაურკვევლობა მოიხსნება. სავარაუდოა, რომ შესაძლებლობა თანამედროვე ტექნოლოგიების მიღება ან ტექნოლოგიური იმიტაცია ადგილობრივი კომპანიებისათვის იზრდება. ადგილობრივი მომწოდებლები და ქვეკონტრაქტორები სარგებლობენ ახალი ტექნოლოგიების შესახებ ინფორმაციით, გავრცელებული მულტიეროვნული კორპორაციების მიერ, რათა დააკმაყოფილონ მათი მოწინავე ტექნოლოგიური სტანდარტები. ასეთი ტექნოლოგიების გავრცელება აუმაჯობებს ადგილობრივი ფირმების ტექნიკურ ეფექტიანობას (14).

ზემოთ აღნიშნულ თეორიებზე დაყრდნობით, ვვარაუდობთ, რომ აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ადგილობრივ ფირმებს სამშენებლო სფეროში შეუძლიათ ისარგებლონ მზარდი რაოდენობის მულტიეროვნული კორპორაციების თანამედროვე ტექნოლოგიებით. თანამედროვე ტექნოლოგიებით შეიძლება გაუმჯობესდეს საწარმოს პროდუქტიულობა და ეფექტიანობა. ვფიქრობთ, რომ თანამედროვე ტექნიკა შემოედინება რეგიონში უცხოელი ინვესტორების აქტიური როლის შედეგად, ადგილი ექნება აგრეთვე ცოდნის ფორმალურ გადაცემას. მულტიეროვნული კორპორაციები ადგილობრივ ფირმებთან დაიწყებს ერთობლივი საწარმოს შექმნას (ვენჩურული კაპიტალი), რადგან ადგილობრივ კომპანიებს აქვთ ცოდნა ადგილობრივი ბაზრის, მომხმარებლის ქცევისა (პრეფერენციების) და ბიზნესის პრაქტიკის შესახებ. რეგიონში ტექნიკის შემოდინება მოხდება აგრეთვე არაფორმალური არხებით, ადგილობრივ მიმწოდებლებთან კავშირით, ასევე მულტიეროვნული კორპორაციების ტექნოლოგიების გადაცემის პასიური როლით (ტექნიკური პუბლიკაციები და საზღვარგარეთ განათლების მიღება).

მენეჯერული უნარების ტრანსფერის ეფექტი – ადამიანისეული კაპიტალი ძალიან მნიშვნელოვანი ფაქტორია კომპანიისათვის. ადამიანური კაპიტალი განისაზღვრება შიდა განათლებისა და ტრენინგების სისტემის ხარისხითა და სამართლიანობით. მულტინაციონალური კორპორაციების მთავარი მიზეზი საზღვარგარეთ გასვლისა ხშირად არის დაბალი ხელფასი. ამავე დროს მათ სჭირდებათ კვალიფიციური სამუშაო ძალა, რაც შესაძლებელია ტრენინგების მეშვეობით.

უპი-ს რეციპიენტ ქვეყნებში შეაქვთ გაუმჯობესებული მართვის პრაქტიკა. მასპინძელი ქვეყნის ადგილობრივ საწარმოებს შეუძლიათ ისწავლონ და გამოიყენონ მულტინაციონალური კორპორაციების მართვის სტილი, უცხოური ინვესტორებისაგან ეცნობიან თანამედროვე მენეჯმენტს, რაც კომპანიებს ეხმარებათ გახდნენ კონკურენტუნარიანი და ეფექტური. დადებითი ეფექტი მოაქვთ ინვესტორებს, რომლებიც ასწავლიან თავიანთ თანამშრომლებს ადამიანისეული კაპიტალის გაუმჯობესებისათვის. გვერდითი ეფექტები ადამიანისეული კაპიტალისათვის ჩნდება, როდესაც პროფესიონალი (გამოცდილი) თანამშრომელი (მენეჯერი) უცხოური მეპატრონე კომპანიისა გადაწყვეტს იმუშაოს ადგილობრივ საკუთრებაში არსებულ საწარმოებში. ტრენინგი არის გავრცელებული გზა მულტინაციონალური კორპორაციების შვილობილი საწარმოს ადგილობრივ თანამშრომლებს გადასცეს მენეჯერული უნარები. მას შემდეგ, რაც ადგილობრივი თანამშრომლები დაასრულებენ ტრენინგებს, ისინი ბრუნდებიან საკუთარ კომპანიებში, ქმნიან თავიანთ კომპანიებს თუ გადადიან სხვა კომპანიებში და ეს შეიძლება დაგენერირდეს პროდუქტიულობის ზრდით ორი მექანიზმის მეშვეობით: ა) პირდაპირი გავრცელება დამატებითი მუშახელის, როგორც კვალიფიციური სამუშაო ძალის არაკვალიფიციურ მუშახელთან ერთად მუშაობის ტენდენცია, ზრდის ამ უკანასკნელის პროდუქტიულობას; ბ) მუშები, რომლებიც გადაადგილდებიან მიაქვთ ცოდნა ახალი ტექნოლოგიებისა და მართვის (მენეჯმენტის ახალი მეთოდის შესახებ

და შესაბამისად შეიძლება გახდნენ ტექნოლოგიური ცოდნის გადაცემის პირდაპირი აგენტები (UNECE 2001).

არსებობს რამდენიმე მტკიცებულება მულტინაციონალური კორპორაციების შვილობილი საწარმოების ადგილობრივი თანამშრომლების ტრენინგების გვერდითი ეფექტების შესახებ. იმის გათვალისწინებით, რომ საჯარო განათლების სისტემები განვითარებად ქვეყნებში შედარებით სუსტია, სავსებით შესაძლებელია, რომ ტრენინგებიდან მიღებული გვერდითი ეფექტები არის უფრო მნიშვნელოვანი.

განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკაში უპი-ს გავლენა ადამიანისეულ კაპიტალზე გამოვლინდება არაპირდაპირ, ხორციელდება არა მულტინაციონალური კორპორაციების ძალისხმევით, არამედ მასპინძელი ქვეყნის მთავრობის პოლიტიკით, რომელიც ცდილობს მოიხილოს უპი ადამიანისეული კაპიტალის გაუმჯობესებისათვის. მას შემდეგ რაც ადამიანი დასაქმდება მულტინაციონალური კორპორაციის შვილობილ საწარმოში, ადამიანისეული კაპიტალი შეიძლება გაძლიერდეს სასწავლო და სამუშაო ტრენინგების მეშვეობით. აღნიშნულ შვილობილ საწარმოებს ასევე შეიძლება დადებითი გავლენა ჰქონდეს ადამიანისეული კაპიტალის გაუმჯობესებაში, სხვა საწარმოებში, რომლებთანაც კავშირები აქვთ (მაგ. მომწოდებლები) აღნიშნული ადამიანისეული კაპიტალის გაუმჯობესებას შეიძლება ჰქონდეს შემდგომი დადებითი მოვლენების გაგრძელება, რადგან სამუშაო ძალა გადაადგილდება სხვა საწარმოებში ან ზოგიერთი თანამშრომელი შეიძლება გახდეს მეწარმე. ამდენად, საკითხი ადამიანისეული კაპიტალის განვითარება მჭიდროდ უკავშირდება სხვა უფრო ფართო განვითარების საკითხებს. ინვესტირება ზოგადი განათლებისა და ადამიანისეული კაპიტალის გაუმჯობესებისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანია უპი-სათვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნისათვის (OYINLOLA, 2005). მინიმალური საგანმანათლებლო დონის მისაღწევად გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნის უნარს მოიხილოს უპი, რომ მოხდეს ადამიანისეული კაპიტალის გვერდითი ეფექტების მაქსიმიაცია. ნაკლებად სავარაუდოა, რომ მხოლოდ განათლება ხდის ქვეყანას მიმზიდველს უპი-სათვის.

ზოგადად, თემატური კვლევები აჩვენებს, რომ მულტინაციონალურ კორპორაციებს შეუძლია დაეხმარონ:

- მასპინძელი ქვეყნის ადგილობრივ კორპორაციებს გაზარდონ მენეჯერული ძალისხმევა, ან მიიღონ მარკეტინგული ტექნიკის გამოყენება მულტინაციონალური კორპორაციებისაგან როგორც ადგილობრივ, ასევე საერთაშორისო ბაზარზე.
- შექმნან ახალი ნოუ-ჰაუ ახალი ტექნოლოგიების დემონსტრირებით და ტრენინგებზე გავლილი თანამშრომლებით, რომლებიც მოგვიანებით დასაქმდებიან ადგილობრივ კომპანიებში.

მენეჯერული უნარი საჭიროა თითოეულ სექტორში. მენეჯერულ უნარებს შეუძლია გააუმჯობესონ კომპანიის უნარი ბიზნესის კეთებისა, გახადონ კომპანია პროდუქტიული და მიანიჭონ კონკურენტული უპირატესობა. მიუხედავად იმისა, რომ შეიძლება ვივარაუდოდ მენეჯერული უნარები სხვადასხვა სექტორში განსხვავებულია, თითოეულ სექტორს სჭირდება აღნიშნული უნარები. როგორც UNICE ამტკიცებს, მულტინაციონალური კორპორაციები ატარებენ ტრენინგებს მართვის უნარების შესახებ. სამშენებლო სექტორი არის სექტორი, სადაც პროდუქტიულობა და ცოდნა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, მართვის უნარები არის ძირითადი ფაქტორი და ამ ფაქტორების გამოვლინების ეფექტური გზა. აღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება ვივარაუდოდ, რომ სამშენებლო სექტორმა შეიძლება მიიღოს სარგებელი მულტინაციონალური კორპორაციებისაგან, მიეცეთ შესაძლებლობა თანამედროვე მართვის უნარების ხელმისაწვდომობისა, აიმაღლონ ცოდნა და პროდუქტიულობა.

კონკურენციისა და ეკონომიკური ზრდის ეფექტი – უპი და მულტინაციონალური კორპორაციების არსებობამ შეიძლება მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინოს მასპინძელი ქვეყნის ბაზარზე კონკურენციის განვითარებაში. რადგანაც არ არსებობს კონკურენციის ხარისხის ერთიანი საზომი, რამდენიმე ფირმის დასკვნების საფუძველზე შეიძლება შევადგინოთ ემპირიული მტკიცებულება, რომ უცხოური საწარმოები მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს შიდა კონკურენციისა და ეკონომიკის განვითარებას და ამით საბოლოოდ მიიღწევა მაღალი პროდუქტიულობა, დაბალი ფასები და რესურსების უფრო ეფექტური განაწილება (16) და პირიქით, მულტინაციონალური კორპორაციების შემოსვლა ხელს უწყობს მასპინძელი ქვეყნის ბაზარზე კონცენტრაციის ტენდენციის ზრდას, რომელმაც შეიძლება მოკლას კონკურენცია. აღნიშნულ რისკს ამძაფრებს რამდენიმე ფაქტორი: თუ მასპინძელი ქვეყანა წარმოადგენს ცალკე გეოგრაფიულ ბაზარს, ბაზარზე შესვლის ბარიერები მაღალია, მასპინძელი ქვეყანა პატარაა, შემსვლელს აქვს მნიშვნელოვანი პოზიცია საერთაშორისო ბაზარზე, ან მასპინძელი ქვეყნის კონკურენციის კანონის ფარგლებში სუსტია, ან სუსტად რეალიზდება.

ბაზრის კონცენტრაცია მსოფლიოში მნიშვნელოვნად გაიზარდა მას შემდეგ, რაც 1990-იან წლებში ადგილი ჰქონდა შერწყმისა და შთანთქმის ტალღას, რომელმაც შეცვალა გლობალური კორპორაციული ლანდშაფტი (ODOZI 2003). ამავე დროს, სტრატეგიული ალიანსების რაოდენობის მკვეთრმა ზრდამ შეცვალა ფორმალურად დამოუკიდებელი კორპორაციული პირების შერჩევის გზა. ალიანსები ზოგადად ზღუდავს პირდაპირ კონკურენციას ეფექტურობის მიღწევების გენერაციით, მაგრამ აღნიშნული მტკიცებულება არ არის გამყარებული. არსებობს ასევე პრივატიზაციის ტალღა, რომელიც იზიდავს ქვეყანაში უპი-ს და ეს მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს კონკურენციაზე. ეკონომიკურად სასურველია, რომ ძლიერმა უცხოურმა კონკურენტებმა ჩაანაცვლონ ნაკლებად პროდუქტიული შიდა საწარმოები, რათა ადგილი ჰქონდეს ჯანსაღ კონკურენციას. თუმცა მასპინძელი ქვეყნები ყოველთვის ვერ სარგებლობენ მულტინაციონალური კორპორაციებისაგან. როდესაც განსხვავება დიდია უცხოურ ფირმასა და ადგილობრივი ფირმის ტექნოლოგიას შორის და ადამიანური კაპიტალი ღარიბია, უცხოური ფირმა ახრჩობს ადგილობრივ არაპროდუქტიულ კონკურენტებს. ეს არის ე.წ. „ბაზრის ქურდობის ეფექტი“ (9,517-530), რაც ხდება ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში, როდესაც უცხოური კომპანია შემოდის ბაზარზე. თუმცა, დროთა განმავლობაში ტექნოლოგიური უფსკრული კიდევ უფრო ზომიერი ხდება, ადამიანისეული კაპიტალი უფრო ძლიერდება და მწვავე კონკურენციამ შეიძლება გამოიწვიოს ადგილობრივი ფირმების პროდუქტიულობის გაზრდა. ზოგჯერ, როდესაც მულტინაციონალურ კორპორაციებს ადგილობრივი ფირმები უწევს ძლიერ კონკურენციას, მულტინაციონალურ კორპორაციებს შემოაქვთ მოწინავე ტექნოლოგიები მშობელი ქვეყნიდან, რათა შეინარჩუნონ მათი საბაზრო წილი. ტექნოლოგიური უფსკრული იზრდება და უცხოური კომპანიები ინარჩუნებენ უპირატესობას ადგილობრივ კონკურენტებთან შედარებით. კონკურენციის ეფექტი დამოკიდებულია ადგილობრივი კომპანიების შესაძლებლობაზე.

აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში სიტუაცია სამშენებლო სექტორში შემდეგნაირია: არსებობს ტექნოლოგიური უფსკრული, მაგრამ ადგილობრივ ფირმებს აქვთ ტექნოლოგიური ცოდნის ხელმისაწვდომობის შესაძლებლობა, პროდუქტიულობისა და თანამედროვე ტექნიკის გვერდითი მოვლენები გამოიწვევს კონკურენციის ზრდას, რაც გამოიწვევს რეგიონის ეკონომიკის ზრდას.

დასაქმების ეფექტი – უცხოური ინვესტიციები შემოედინება სხვადასხვა რეჟიმით, თითოეულ რეჟიმს აქვს განსხვავებული ეფექტი დასაქმების მიმართ. სამუშაო ადგილები

იქმნება, როდესაც მულტიინაციონალური კორპორაციები ქმნის ახალ შვილობილ კომპანიას და აქვს დადებითი (პოზიტიური) გავლენა დასაქმებაზე. უპი ასევე შეიძლება შერწყმისა და შთანთქმის გზით. მაშინ სავარაუდოა, რომ ადგილი ექნება სამუშაო ადგილების დაკარგვას, რადგან გაფართოებულ კომპანიას სურს იმუშაოს უფრო ეფექტურად. როდესაც უცხოური ფირმები კონკურენციას უწევენ ადგილობრივ ფირმებს, უცხოურმა კომპანიებმა ეკონომიის მიზნით შეიძლება შეამციროს თანამშრომლები. დასაქმების პირდაპირი ეფექტი იზრდება, როდესაც უცხოური კომპანიები ადგილობრივ მოსახლეობას ასაქმებენ (ქირაობენ). ირიბი ეფექტის იდენტიფიცირება რთულია, მაგრამ ირიბი ეფექტებია შრომის პროდუქტიულობის სწრაფი ზრდა უცხოურ და ადგილობრივ კომპანიებში, სამუშაო ადგილები, რომლებიც იქმნება ადგილობრივი მომწოდებლების მიერ უპი-ს შედეგად და სამუშაო ადგილები, რომლებიც იქმნება მულტიინაციონალური კორპორაციების მიერ თანამშრომლების ხარჯების გაზრდით. არაპირდაპირი ეფექტები ხშირად უფრო დიდია ვიდრე პირდაპირი.

OECD კვლევებმა აღმოაჩინა, რომ უცხოური ფირმები ქმნიან ახალ სამუშაო ადგილებს უფრო სწრაფად, ვიდრე ადგილობრივი საწარმოები. შემცირების პერიოდს ხშირად მოსდევს ახალი ინვესტიციები და დასაქმება კვლავ იზრდება.

ჩვენ ვთვლით, რომ მულტიინაციონალური კორპორაციების შემოსვლის შემდეგ იქნება სამუშაო ადგილების დანაკარგები. სავარაუდოა, რომ მულტიინაციონალური კორპორაციები დაიწყებს ერთობლივი საწარმოების შექმნას და დაიწყებს ადგილობრივი კომპანიების შესყიდვას. აღნიშნული მოვლენები შეამცირებს სამუშაო ადგილებს, რადგან მულტიინაციონალური კორპორაციები მოახდენს გარკვეული ოპერაციების რესტრუქტურისაციას. გარდა ამისა მულტიინაციონალური კორპორაციების შემოსვლით გაიზრდება კონკურენცია აღნიშნულ სექტორში, რაც გამოიწვევს სამუშაო ადგილების დანაკარგებს.

ინოვაციის პროცესი და პროდუქტიულობა – ბლომსტრომს, კოკოს, აიტკენსა და ჰარისონს აქვთ კვლევები უპი-ს ადგილობრივი კომპანიების პროდუქტიულობაზე გავლენის შესახებ. მათ გამოიკვლიეს აღნიშნული ფენომენი მრავალ ქვეყანაში და მრეწველობის სხვადასხვა დარგში, მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ ინოვაციისა და პროდუქტიულობის მანუვრებელი განსხვავდება ქვეყნებისა და მრეწველობის მიხედვით და სავარაუდოდ იწვევს ადგილობრივი შესაძლებლობებისა და კონკურენციის დონის ამადლებას. ბლომსტრომი აღწერს გვერდით ეფექტებს შემდეგნაირად: მულტიეროვნული კორპორაციების შემოსვლით, მასპინძელმა ქვეყნებმა შესაძლოა მიიღონ ისეთ ტექნოლოგიებზე წვდომა, რომელთა წარმოება დამოუკიდებლად არ შეუძლიათ. უპი-ს ასევე შეუძლია შემოიტანოს მასპინძელ ქვეყანაში ირიბი ფირმების პროდუქტიულობა გარე ეკონომიკის რეალიზაციით. ზოგადად, აღნიშნულ სარგებელს უწოდებენ გვერდით ეფექტებს.

როდესაც უცხოური მწარმოებელი კომპანია ინვესტირებას ახორციელებს განვითარებად ბაზარზე, ეს ხელს უწყობს ანუ ასტიმულირებს ადგილობრივი ბაზრის ისეთ პროდუქტებზე მოთხოვნის ზრდას, როგორცაა მაგ. ნაწილები და კომპონენტები და აიძულებს ადგილობრივ მიმწოდებლებს უმაღლესი ხარისხის რესურსების წარმოებას. აღნიშნულიდან გამომდინარე ადგილობრივი მიმწოდებელი ფირმები იძულებულნი არიან მოახდინონ დამატებითი ინვესტირება, რათა აწარმოონ უმაღლესი ხარისხის სტანდარტების შესაბამისად.

მკვლევარი ბლომსტრომი ამტკიცებს, რომ არსებული არაეფექტური ადგილობრივი კომპანიები უცხოურ ფირმებთან კონკურენციის შედეგად შეიძლება გახდნენ უფრო პროდუქტიულები საწარმოო რესურსებსა და ადამიანურ კაპიტალში იძულებითი

ინვესტირებით, ან უბრალოდ მეტი ყურადღება დაუთმონ პროდუქტიულობის შესაძლებლობების ამაღლებას (7). აღნიშნულის შედეგად ადგილობრივი ფირმები, რომლებიც შეიძლება გამოქვეყნებულ იქნენ ბიზნესიდან გამონათავისუფლებენ რესურსებს უფრო პროდუქტიული კომპანიისათვის. ადგილობრივი ფირმები ცდილობენ საწარმოო რესურსები მიაწოდონ უცხოურ კომპანიებს, რადგან ისინი სარგებლობენ კარგი გადახდელის რეპუტაციით და ხშირად უცხოური ფირმა ეხმარება, ასტიმულირებს ადგილობრივ მომწოდებელ ფირმებს, რომ გახდნენ უმაღლესი საწარმოო საშუალებების მიმწოდებლები. შედეგად იზრდება პროდუქტიულობა და ეროვნული კონკურენტუნარიანობა.

მკვლევარები ბლომსტრომი და კოკო ამტკიცებენ, რომ ძირითადად არსებობს პროდუქტიულობის სამი სახის გვერდითი ეფექტი:

- როდესაც ადგილობრივი ფირმა აუმჯობესებს პროდუქტიულობას რამდენიმე თანამედროვე ტექნოლოგიის გადმოკოპირებით, რასაც იყენებენ ადგილობრივ ბაზარზე მოქმედი მულტინაციონალური კორპორაციები;
- როდესაც მულტინაციონალური კორპორაციები ზრდიან კონკურენციას მასპინძელ ბაზარზე, ადგილობრივი ფირმები იძულებულნი არიან გამოიყენონ ტექნიკა და სხვა რესურსები უფრო ეფექტიანად;
- როდესაც ადგილობრივი ფირმები ერთგებიან ინოვაციურ საქმიანობაში, რათა ისევე დაიბრუნონ მულტინაციონალური კორპორაციების შვილობილი საწარმოებისა და ფილიალების მიერ წარმომადგენელი ბაზრის წილი;

აღნიშნული ეფექტები იარსებებს როგორც იმ მრეწველობაში, სადაც მოქმედებენ მულტინაციონალური კორპორაციების შვილობილი საწარმოები და ფილიალები, ასევე სხვა ინდუსტრიაშიც. სხვადასხვა მკვლევართა ნაშრომების შესწავლით შეიძლება დავასკვნათ, რომ მულტინაციონალური კორპორაციების შვილობილი საწარმოები თუ ფილიალები, როგორც წესი უფრო პროდუქტიულები არიან ვიდრე ადგილობრივი ფირმები, რაც განპირობებულია ისეთი ფაქტორებით როგორცაა უმაღლესი ტექნოლოგიები, თანამედროვე მართვის უნარები, უფრო ეფექტური წარმოებისა და დისტრიბუციის პროცესი. მულტინაციონალური კორპორაციების შვილობილი საწარმოები და ფილიალები მუშაობენ წარმოებისა და გასაღების დაბალი დანახარჯებით, ვიდრე ადგილობრივი ფირმები და შესაბამისად წარმატებულნი არიან კონკურენციის პირობებში. მეორე მხრივ ადგილობრივი ფირმების ცოდნა ადგილობრივი ბაზრისა და მომხმარებლების პრეფერენციების შესახებ შეიძლება აღმოჩნდეს არასაკმარისი. მულტინაციონალური კორპორაციების შვილობილი საწარმოები და ფილიალები მაღალი პროდუქტიული ეფექტურობით ეხმარება გაზარდონ პროდუქტიულობა მათ ინდუსტრიაში, რაც სასარგებლოა მასპინძელი ქვეყნების საერთო პროდუქტიულობისათვის. ინოვაციებისა და პროდუქტიულობის გაუმჯობესების პროცესი ასევე შეიძლება წარმოიქმნას მულტინაციონალურ კორპორაციებსა და ადგილობრივ ფირმებს შორის პირდაპირი და უკუკავშირის მეშვეობით. აღნიშნულ კავშირებს უწოდებენ შიდა ინდუსტრიის კავშირებს. უკუკავშირები წარმოიქმნება მულტინაციონალური კორპორაციების შვილობილ საწარმოებსა და ფილიალების ურთიერთობით მომწოდებლებთან. პირდაპირი კავშირი წარმოიქმნება მომხმარებლებთან ურთიერთობით. პირდაპირ კავშირებზე არსებობს ბევრად ნაკლები მტკიცებულებები, ვიდრე უკუკავშირებზე.

ბლომსტრომისა და კოკოს მტკიცებით არსებობს რამდენიმე მიზეზი, რის საფუძველზეც მულტინაციონალურ კორპორაციებს შეუძლიათ სტიმულირება, რომ

მასპინძელ ქვეყანაში აამაღლონ ადგილობრივი ფირმების პროდუქტიულობა და ეფექტურობა. ეს მიზეზები შემდეგია:

- მულტინაციონალური კორპორაციები ადგილობრივ ფირმებს უწევენ ტექნიკურ დახმარებას, ხელს უწყობენ ინოვაციის დანერგვაში და მომწოდებლებს უზრუნველყოფენ პროდუქტის ხარისხის ამაღლების შესახებ ინფორმაციით;
- მულტინაციონალური კორპორაციებს შეუძლიათ დაეხმარონ პერსპექტიულ მომწოდებლებს შექმნან საწარმოო საშუალებები და ასტიმულირონ ადგილობრივი ინვესტიციები;
- მულტინაციონალური კორპორაციებს შეუძლიათ მიაწოდონ ან დაეხმარონ ადგილობრივ ფირმებს ნედლეულისა და ნახევარფაბრიკატების მიწოდებაში;
- მულტინაციონალური კორპორაციებს შეუძლიათ აიძულონ მომწოდებლები, რომ პროდუქცია აწარმოონ ხარისხის სტანდარტების შესაბამისად;
- მულტინაციონალური კორპორაციებს შეუძლიათ დაეხმარონ მომწოდებლებს დამატებითი მომხმარებლების მოძიებასა და დივერსიფიკაციაში.

ადგილობრივ მომწოდებელ ფირმებს შეუძლიათ ისარგებლონ ახალი ტექნოლოგიების შესახებ ინფორმაციით, რომელიც მასპინძელ ქვეყნებში შემოაქვთ მულტინაციონალური კორპორაციები. ასეთი ტექნოლოგიების გავრცელება აუმჯობესებს ადგილობრივი ფირმების ეფექტურობას, რადგან ისინი ასტიმულირებენ პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებას და ფასების შემცირებას, რათა უფრო კონკურენტუნარიანები გახდნენ. უცხოური ფირმების მიერ ახალი პროდუქტების გაცნობა ასევე ასტიმულირებს ადგილობრივ ფირმებში შრომის ნაყოფიერების ამაღლებას ამ პროდუქტის შექმნისას. ტექნოლოგიების გავრცელება არის პროცესი, როდესაც ინოვაცია, ანუ ახალი პროდუქტები, ახალი პროცესები და მართვის ახალი მეთოდები, ვრცელდება ქვეყნის ან ინდუსტრიის საზღვრებში (10,93).

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ძალიან მწირი ინფორმაციაა მულტინაციონალური კორპორაციებისა და ადგილობრივ ფირმებს შორის კავშირების ეფექტიანობის ნეგატიური ასპექტების შესახებ. აიტკენი და ჰარისონი არიან ორი მკვლევარი იმ მცირერიცხოვან მკვლევარებს შორის, რომლებმაც დაასკვნეს, რომ უპი-ს ეფექტი ადგილობრივ მომწოდებელ ფირმებზე ზოგადად უარყოფითია. ისინი იკვლევდნენ ვენესუელას წარმოებას 1978-1989 წ.წ.-ში და ამტკიცებენ, რომ უცხოური ფირმები ცვლიან მოთხოვნის მიმართულებას ადგილობრივ რესურსებიდან იმპორტირებულ რესურსებზე, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადგილობრივ მომწოდებელ ფირმებს არ შეუძლიათ მიიღონ სარგებელი ეკონომიკური მასშტაბების პოტენციალიდან.

მკვლევარები ბლომსტრომი და კოკო ამტკიცებენ, რომ არსებობს ბევრი მტკიცებულება არსებობისა და უკუკავშირების პოტენციალის შესახებ და ასევე მოსაზრება პირდაპირი კავშირების მზარდ მნიშვნელობაზე. ზოგიერთი მასპინძელი ქვეყნის მახასიათებლები, რამაც შესაძლოა გავლენა მოახდინოს კავშირების დონეზე და აღნიშნული დონის გვერდითი ეფექტების დონე არის ბაზრის ზომა, ადგილობრივი საკანონმდებლო რეგულაციები, ადგილობრივი ფირმების ზომები და ტექნოლოგიური შესაძლებლობები. უფრო მეტიც, კავშირები დროთა განმავლობაში სავარაუდოდ გაიზრდება, როგორც ადგილობრივი მეწარმეების უნარის დონე, ხდება ახალი მომწოდებლების იდენტიფიცირება და ადგილობრივი შემცველობა იზრდება.

ტექნოლოგიები და ინოვაციური პროცესი არის ფუძემდებლური ფაქტორი წარმატების, პროდუქტიულობის გაუმჯობესებისა და ეფექტურობის. სამშენებლო სექტორი არის სექტორი, სადაც არის მძაფრი კონკურენცია, მაღალი შრომის დანახარჯები და შესაბამისად, მისასაღმებელია ახალი თანამედროვე ტექნოლოგიები და

ინოვაციები. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სამშენებლო ინდუსტრიაში უპი-ს შემოდინებით ადგილობრივი კომპანიები მოიპოვებენ თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და მართვის უნარების შესახებ ცოდნას და გაიზრდება მათი კონკურენტული ძალა ინდუსტრიის ფარგლებში. ჩვენი აზრით ადგილობრივი კომპანიები მზად არიან მულტიეროვნულ კორპორაციებთან თანამშრომლობისათვის.

სათანადო მეცნიერული ლიტერატურის შესწავლის შემდეგ შევიმუშავეთ წინასწარი ვარაუდები, თუ როგორ შეიძლება უპი-მ მოახდინოს გავლენა აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში არსებულ ადგილობრივ სამშენებლო კომპანიებზე. ჩვენ გვინდა ვიცოდეთ თუ როგორ შეიძლება აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში სამშენებლო სექტორში არსებულმა ადგილობრივმა კომპანიებმა ისარგებლონ რეგიონში მულტიეროვნული კორპორაციების შემოსვლით. წინასწარი ვარაუდებიდან გამომდინარე ჩამოვაყალიბე ძირითადი ჰიპოთეზა და ხუთი სუბჰიპოთეზა.

ძირითადი ჰიპოთეზა მდგომარეობს შემდეგში: უცხოური ძირითადი ინვესტიციები სასარგებლო იქნება აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში არსებული ადგილობრივი სამშენებლო კომპანიებისათვის.

პირველი ჰიპოთეზა: მულტიეროვნული კორპორაციების შემოსვლით აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში არსებულ ადგილობრივ სამშენებლო კომპანიებს გაუადვილდებათ ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობა.

მეორე და მესამე ჰიპოთეზა ეხება ტექნოლოგიებს, მენეჯმენტსა და ინოვაციის პროცესს. ჩვენი წინასწარი ვარაუდით, ადგილობრივი კომპანიები სამშენებლო სექტორში ისარგებლებენ მულტიეროვნული კორპორაციების თანამედროვე ტექნოლოგიით. მულტიეროვნული კორპორაციების თანამედროვე ტექნოლოგიების დახმარებით მათ ექნებათ შესაძლებლობა იმუშაონ უფრო ეფექტიანად და გახდნენ პროდუქტიულები. ტექნოლოგიური ცოდნის გადაცემა ტრენინგების გზით, რომელსაც მულტიეროვნული კორპორაციები ახორციელებენ ხშირად გამოყენებადი საშუალებაა კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის. მართვის უნარების გაუმჯობესებამ შეიძლება გამოიწვიოს ადგილობრივი სამშენებლო კომპანიების ბიზნესის კეთების უნარის გაუმჯობესება და აღნიშნული კომპანიები გახდებიან უფრო ეფექტიანები. ორივე ცვლადი თანამედროვე ტექნოლოგიები და მართვის თანამედროვე უნარები რეგიონის ადგილობრივ სამშენებლო კომპანიებს შეიძლება გადაეცეს მულტიეროვნულ კორპორაციებთან თანამშრომლობის მეშვეობით ან შესყიდვების პროცესის შედეგად. კვლევებმა ნათლად გვაჩვენეს, რომ ინოვაციის პროცესი ზრდის ეფექტიანობას. იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ სამივე ცვლადი ეხება ცოდნის აღნიშნულ ჰიპოთეზას, შეიძლება ვუწოდოთ „ცოდნის გადაცემა“.

მეოთხე ჰიპოთეზა: უპი გაზრდის კონკურენციას აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სამშენებლო სექტორში არსებულ კომპანიებს შორის მომდევნო რამდენიმე წლის განმავლობაში.

მეხუთე ჰიპოთეზა: აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სამშენებლო სექტორში მომდევნო წლებში სავარაუდოდ მოსალოდნელია კონსოლიდაციის ფაზა.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებული თეორიების თანახმად შეუძლებელია მოახდინოთ უპი-ს დასაქმებაზე გავლენის ეფექტის განზოგადება. დასაქმების ეფექტი დამოკიდებულია უპი-ს შემოდინების რეჟიმზე. მაგალითად, სამუშაო ადგილები შეიქმნება, როდესაც მულტიეროვნული კორპორაციები შემოდის ქვეყანაში გრინფილდის ინვესტირების გზით, ხოლო როდესაც მულტიეროვნული კორპორაციები შემოდის შერწყმის ან შექმნის ინვესტირებით, მაშინ მასპინძელ ქვეყანაში ადგილი აქვს სამუშაო

ადგილების დაკარგვას. არ გვინდა აღნიშნული კვლევა შევზღუდოთ ინვესტირების ერთი რეჟიმით, ამიტომაც არ შევქმენით ჰიპოთეზა დასაქმების შესახებ.

არ შევქმენით აგრეთვე ჰიპოთეზა პროდუქტიულობის შესახებ, რადგანაც მიგვაჩნია, რომ პროდუქტიულობა და კაპიტალის, მენეჯმენტის, ტექნოლოგიისა და ინოვაციის პროცესი ერთმანეთთან ძალიან არის დაკავშირებული. ჩვენი იდეა არის, რომ როდესაც ადგილობრივი კომპანია იღებს თანამედროვე ტექნოლოგიებსა და მმართველობის თანამედროვე უნარებს, კომპანიას შეუძლია იმუშაოს უფრო ეფექტიანად და შეუძლია გააუმჯობესოს ინოვაციის პროცესი. საბოლოოდ კი აღნიშნული გამოიწვევს პროდუქტიულობის ამაღლებას.

აღნიშნულ კვლევაში შევეცადეთ მოგვეხდინა უპი-ს იმ მნიშვნელოვანი სარგებლის იდენტიფიცირება, რომელიც გაგლენას ახდენს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სამშენებლო სექტორში არსებულ კომპანიებზე.

კვლევის თეორიული სტრუქტურა და ჩარჩო ქმნის საფუძველს იმისათვის, რათა მომავალში მოხდეს აღნიშნულ საკითხთა უფრო ღრმა თეორიული და პრაქტიკული კვლევა, ანალიზი, რაც მნიშვნელოვანია უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ზეგავლენის მნიშვნელოვანი ტენდენციების იდენტიფიცირებისათვის, ასევე მომავალში არსებული შესაძლო სტრატეგიებისა და ძირითადი მიმართულებების განჭვრეტისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ფინანსთა და ეკონომიკის სამინისტროს მასალები.
2. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.
3. ყამარაული ს., უნივერსალური ბიზნეს ლექსიკონი, თბ., 2002.
4. შენგელია თ., ბიზნესის ადმინისტრირების საფუძველები, თბ., 2011.
5. შენგელია თ., გლობალური ბიზნესი, თბ., 2010.
6. Hill, C.H.L, International business: Competing in the Global Marketplace (4th edn). New York: McGraw-Hill/Irwin, 2003.
7. Blomström, M., and Kokko. A (1996) Multinational Corporations and Spillovers. C.E.P.R., Working paper No.1365.
8. Fransman, M., Tecnology and economic development. Brighton: Wheatsheaf Books LTD, 1986.
9. Kokko, A., Productivity spillovers from competition between local firms and foreign affiliates, Journal of international Development, Vol.8, No. 4, 1996.
10. Blomström, M., Sjöholm, F., Tecnology transfer and Spillovers: Working paper No. 6816, 1998.
11. Leahy, D., & Neary, J., P., R&D Spillovers and case for Industrial policy in an open economy. C.E.P.R. Working paper No. 1671, 1997.
12. Kager, M., Bruckbauer, S., Holzacker, H., Perrin, L., Pudschettl, W. &Rieger, P. 2004. <http://www.ba-ca.com/en/index.html>.
13. Worldbank, World Bank EU-8 Quarterly Economic Report July 2004. <http://www.siteresources.worldbank.org>.
14. <http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS17>
15. <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m>. საქართველოს ეროვნული ბანკის მასალები.
16. OECD. (2002). Foreign direct investment for development and maximising benefits. Office for national statistic. Retrieved 26th.
February, 2010 from <http://www.ons.gov.uk/statbulletin>.
17. Reise, H., (2001) – “Durable flows, durable benefits” from www.oecdobserver.org/news/fullstory.php, 2001.

თინათინ ჯორჯოლიანი
უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ეფექტი მასპინძელი ქვეყნის ეკონომიკაში
(აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სამშენებლო ბიზნესის მაგალითზე)
რეზიუმე

სტატიაში საუბარია უპი-ს იმ მნიშვნელოვანი სარგებლის იდენტიფიცირებაზე, რომელიც გააღწევს ახდენს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სამშენებლო სექტორში არსებულ კომპანიებზე.

ავტორის აზრით, კვლევის თეორიული სტრუქტურა და ჩარჩო ქმნის საფუძველს იმისათვის, რათა მომავალში მოხდეს სტატიაში განხილულ საკითხთა უფრო ღრმა თეორიული და პრაქტიკული კვლევა, ანალიზი, რაც მნიშვნელოვანია უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ზეგავლენის მნიშვნელოვანი ტენდენციების იდენტიფიცირებისათვის, ასევე მომავალში არსებული შესაძლო სტრატეგიებისა და ძირითადი მიმართულებების განჭვრეტისათვის.

Tinatin Zhorzholiani
Effect of Foreign Direct Investments in the Economy of Host Country
(On the Example of the Construction Business of the Autonomous Republic of Adjara)
Summary

The article explores the identification of important profit which influences over the companies in the construction sector of the Autonomous Republic of Adjara.

According to the author, the theoretical structure and framework of the research creates the basis to do the further theoretical and practical research and analysis for the deep study of the mentioned issues which is essential for the identification of the present, basic tendencies of the influence of foreign direct investments, also to forecast the possible strategies and basic directions of the future.

Тинатин Жоржوليани
Эффект прямых иностранных инвестиций в экономике принимающей страны
(На примере строительного бизнеса Автономной республики Аджарии)

Статья исследует идентификацию важной прибыли, которая влияет на компании в строительном секторе Автономной республики Аджарии.

По словам автора, теоретическая структура исследования является основанием для дальнейшего, более глубокого теоретического и практического анализа упомянутых в исследовании фундаментальных проблем, что немало важно для идентификации существующих, основных тенденций влияния прямых иностранных инвестиций, а также предсказания возможных стратегий и основных возможных направлений в будущем.

აგარაკული მენიერებაანი

მაგდა ვადაჭკორია
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

თენგიზ ლაჭყევიანი
სასწავლო უნივერსიტეტ „ვიტ ჯორჯიას“ ასოცირებული პროფესორი

აგროწარმოების თავისებურებანი სოფლის მეურნეობაში

სასოფლო-სამეურნეო წარმოება განლაგებულია ღია, დიდ სივრცეში, ამასთან ერთად, მრეწველობის სხვადასხვა დარგებში შრომის საშუალებები ადგილზეა სტაციონალურად დამაგრებული და ისე ამუშავებენ შრომის საგნებს, მიწათმოქმედებაში კი პირიქით – მანქანა-იარაღები თავად გადაადგილდება დასამუშავებელ ობიექტზე. მიწათმოქმედებაში გამოყენებული წარმოების ძირითადი საშუალებები აბსოლუტურად იმობილურია.

სამრეწველო საწარმოებისაგან განსხვავებით, სადაც ადამიანები და მანქანები მუშაობენ სტაბილურ გარემო პირობებში, სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში კი სამუშაო პირობები და გარემო ცვალებადია, მოსავლის ბედი დამოკიდებულია ბუნებრივ-კლიმატურ პირობებზე. იმ ქვეყნებშიც კი სადაც მაღალია აგრარული კულტურა და იყენებენ მაღალინტენსიურ ტექნოლოგიებს, აგრარული წარმოების შედეგების პროგნოზირება შეუძლებელია. წყალდიდობების, გვალვების, მცენარეთა და ცხოველთა მავნებელ დაავადებათა გავრცელების დიდი ალბათობა ამ სექტორში მოსავლის მიღების შანსებს ამცირებს. კაპიტალდაზღვრებათა შედარებით მაღალი რისკი სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში საჭირო ინვესტიციების მიზიდვის ერთ-ერთი ძირითადი შემაფერსებელი ფაქტორია.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში შექმნილი პროდუქციის თითქმის 20% მონაწილეობას იღებს პროდუქციის კვლავწარმოების პროცესში თესლის, სარგავი მასალების, მოზარდი პირუტყვის, საკვები და სხვა სახით, რის გამოც წლის განმავლობაში წარმოებული სოფლის მეურნეობის მთელი პროდუქცია არ შეიძლება ჩაითვალოს სასაქონლო პროდუქციად. კვლავწარმოების პროცესის ასეთი პრაქტიკა იწვევს ძირითადი და საბრუნავი ფონდების, აგრეთვე წარმოებული პროდუქციის განაწილებისა და გამოყენების, ბალანსების დამუშავებისა და სასაწყობო მეურნეობის განვითარების აუცილებლობას.

არსებითი განსხვავება არსებობს ასევე ტექნიკის გამოყენების თვალსაზრისით, რაც განპირობებულია როგორც სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სეზონური ხასიათით, ასევე სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა გადაადგილების ტერიტორიულ-სივრცობრივი ფაქტორით. მცენარეთა მოვლა-მოყვანის ტექნოლოგიური რუკით გათვალისწინებულ არასამუშაო პერიოდებში სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკა მართალია გაჩერებულია, მაგრამ ის კვლავ რჩება წარმოებაში, საჭიროებს ტექნიკურ მოვლას, დაცვას და ა.შ. ანუ აღიდებს დანახარჯებს. სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის გამოყენების სეზონური ხასიათი ზრდის მოთხოვნას მანქანა-იარაღებზე, რაც ამცირებს მათ შრომის ნაყოფიერებას. ტექნიკის გამოყენების ეკონომიკური ეფექტურობის ასამაღლებლად საჭირო ხდება მისაბმელი მანქანა-იარაღების უნივერსალიზაცია წლის განმავლობაში ერთი და იგივე ტექნიკური საშუალებით სხვადასხვა სამუშაოების შესასრულებლად.

სოფლის მეურნეობა სხვა დარგებისაგან არსებითად განსხვავდება იმითაც, რომ აქ წარმოების ძირითად და დღეისათვის უაღტერნატივო საშუალებად მიწა გვევლინება, რომელიც ბუნებითა და ეკონომიკური ნიშნებით წარმოების შეუცვლელი და მუდმივი საშუალებაა.

მიწა გამოიყენება პრაქტიკულად ყველა სახის წარმოებისათვის, მაგრამ თუ მატერიალური და არამატერიალური წარმოების დარგებში მიწა გამოიყენება როგორც ბაზისი ტექნიკური და სხვა საშუალებების განვითარებისათვის, სოფლის მეურნეობაში ის გამოიყენება ერთწლიანი და მრავალწლიანი კულტურების მოვლა-მოყვანისათვის, პირუტყვის საძოვებლად.

მიწა, როგორც წარმოების ძირითადი საშუალება სხვადასხვა ნაყოფიერებისაა, რაც განსაზღვრავს მის ვარგისიანობასა და ხარისხს. მრავალი საუკუნის განმავლობაში მიწა იყო და დღესაც რჩება სოფლის მეურნეობაში როგორც ძირითადი შრომის საშუალება და ძირითადი შრომის საგანი.

სოფლის მეურნეობა დღემდე კვლავ რჩება ერთ-ერთ ყველაზე კონსერვატიულ დარგად. საუკუნეების განმავლობაში აქ ძირეულად არაფერი შეცვლილა სასოფლო სამეურნეო პროდუქციის სასარგებლო თვისებების გაზრდის თვალსაზრისით. როგორც საუკუნეების წინათ, აქ კვლავ მეორდება კულტურათა თესვა და მოვლა-მოყვანის სამუშაოები, მოსავლის აღება და დანიშნულებისამებრ გამოყენება, გაიზარდა წარმოების ტექნოლოგიური დონე, მოსავლიანობისა და სხვა მაჩვენებლები, მაგრამ საბოლოო ანგარიშით მარცვლოვანი და სოფლის მეურნეობის რომელიმე სხვა პროდუქტის სახმარი ღირებულება კვლავ უცვლელი რჩება, ანუ მომხმარებლისათვის სასოფლო-სამეურნეო და სასურსათო საქონლის სარგებლიანობის დონის ამაღლება დღემდე არ მომხდარა. ამ სიტუაციის გამო სოფლად მწარმოებლები ეროვნული მეურნეობის სხვა დარგებში დასაქმებულთაგან განსხვავებით შეზღუდული არიან წარმოებულ პროდუქციაზე ფასების მომატების საქმეში, მაშინ, როცა სოფლის მეურნეობის პროდუქციისა და ნედლეულის გადამამუშავებელი ან მრეწველობის სხვა დარგების საწარმოები ამ მხრივ არსებით შეზღუდულობას არ განიცდიან, მაგალითად: ღვინის ჩამომსხმელი საწარმოები, საკონსერვო მრეწველობის, ტანსაცმლის ან სხვა მზა პროდუქციის მწარმოებელი საწარმოები, რომელთაც საქონლის გაფორმების, დიზაინის, ეტიკეტირების, შეფუთვისა და სხვა მრავალი ოპერაციის ხარჯზე შეუძლიათ გაზარდონ ფასი და მიიღონ შესაბამისი მოგება.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის დივერსიფიცირების მკაცრი შეზღუდულობა თავის მხრივ, როგორც წესი განაპირობებს სოფლის მეურნეობის პროდუქციაზე და მისი კვლავწარმოების საშუალებებზე ფასების პარიტეტის ცვლილებას არა სოფლის მეურნეობის, არამედ მასთან დაკავშირებული მომსახურე დარგების სასარგებლოდ.

სოფლის მეურნეობისა და სასურსათო საქონელზე მოთხოვნის ელასტიურობა, როგორც წესი დაბალია, როგორც პროდუქციაზე არსებული ფასების, ასევე მომხმარებლის შემოსავლების მიმართ. მომხმარებელი სურსათს შეიძენს პრაქტიკულად უცვლელი ოდენობით, მიუხედავად მასზე ფასების მომატებისა თუ დაკლებისა. განვითარებული სოფლის მეურნეობის მქონე ქვეყნების მაგალტზე გამოთვლილია, რომ სოფლის მეურნეობის პროდუქციაზე მოთხოვნის 10%-ით გადიდებისათვის საჭიროა ამავე პროდუქციაზე ფასების დაწვევა სულ მცირე 40-50%-ით. არაელასტიურია სოფლის მეურნეობის პროდუქცია და სასურსათო საქონელი მომხმარებლის შემოსავლების მიმართაც, კერძოდ, დამტკიცებულია, რომ თუ პიროვნებას ან ოჯახს უნდებია დამატებითი შემოსავლები, მაშინ მთელი შემოსავლების მხოლოდ მცირე ნაწილი იხარჯება დამატებითი საკვების შესაძენად, რადგან ადამიანს არ შეუძლია მოიხმაროს იმაზე მეტი საკვები, ვიდრე მისი ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებაა.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციისა და სასურსათო საქონელზე მოთხოვნის დაბალი ელასტიურობა განაპირობებს მასთან დაკავშირებულ სხვა პრობლემებს. სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი განაპირობებს პროდუქციაზე როგორც მოთხოვნის, ასევე მისი მიწოდების სტიმულირებას. სასოფლო-სამეურნეო და სასურსათო საქონელზე მოთხოვნის დაბალი ელასტიურობის გამო მათი ერთობლივი მიწოდება იზრდება უფრო სწრაფად, ვიდრე ერთობლივი მოთხოვნა. ეს ფაქტი ფასების დისპარიტეტის მუდმივ ზრდასთან ერთად განაპირობებს სოფლის მეურნეობის დარგის ერთობლივი ამონაგების შეფარდებით შემცირებას მატერიალური წარმოების სხვა დარგებთან შედარებით.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოებისათვის საჭიროა საწარმოო ციკლის შედარებით ხანგრძლივი პერიოდი. საწარმოო რესურსების მობილურობის დაბალი ხარისხი განაპირობებს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დანახარჯებში მუდმივი

დანახარჯების პრიმატ ცვლად დანახარჯებთან შედარებით. სასოფლო-სამეურნეო და სასურსათო საქონელზე მოთხოვნის შემცირებისას შეუძლებელია მისი მოწოდების ადეკვატური შემცირება. სოფლის მეურნეობაში ასეთი სწრაფი რეაგირება მოთხოვნაზე ვერ ხერხდება იმის გამო, რომ ხარჯების დიდი ნაწილი აქ მუდმივი ხასიათისაა და მათი შემცირება ან გადიდება დროის ნებისმიერ მონაკვეთში საბაზრო კონიუნქტურის ცვლილებისას შეუძლებელია. სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოებისათვის საჭირო ხარჯები, კერძოდ, მიწის რენტა, ბანკიდან აღებული სესხის პროცენტი, სარემონტო და საექსპლუატაციო ხარჯები, შენობა-ნაგებობების, მანქანა-დანადგარებისა და სხვა მეწარმის მიერ მაინც უნდა იქნეს გაწეული, მიუხედავად იმისა მის მიერ წარმოებულ პროდუქციაზე ფასები მცირდება თუ იზრდება. წინააღმდეგ შემთხვევაში მისი ეკონომიკური ზარალი შესაძლოა კიდევ უფრო გაიზარდოს ძირითადი საშუალებების დაუცველობის ან მოუვლელობის, საჯარიმო სანქციებისა და სხვა მოსალოდნელი ნეგატიური შედეგების გათვალისწინებით.

სოფლის მეურნეობის, როგორც მატერიალური წარმოების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგის თავისებურებანი ძირითადად განპირობებულია სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში გამოყენებული ძირითადი საშუალებებისა და ბუნებრივი გარემო პირობების სპეციფიკურობით. ეს კი თავის მხრივ განაპირობებს სპეციფიკურ საწარმო-ეკონომიკურ ურთიერთობებს სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების, გაცვლის, მიმოქცევისა და მოხმარების პროცესში.

ეროვნული მეურნეობის სხვა დარგებისაგან განსხვავებულ ნიშან-თვისებათა ერთობლიობა, საწარმოო პირობებისა და წარმოებული პროდუქციის რეალიზაციის შეფარდებითი სირთულე, დარგისათვის დამახასიათებელი მაღალი ფონდტევადობა, აგრეთვე დარგში კაპიტალური დაბანდების საკმაოდ მაღალი რისკი და შედარებით დაბალი ეკონომიკური ეფექტი უქმნის სახელმწიფოთა მთავრობებს „მორალურ“ საფუძველს, გაატარონ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერის აქტიური პოლიტიკა.

დღეს, პრაქტიკულად აღარ კამათობენ იმაზე, რომ სახელმწიფო მხარდაჭერის აქტიური პოლიტიკის გატარების გარეშე სოფლის მეურნეობა კონკურენტუნარიანი ვერ იქნება მატერიალური წარმოების სხვა დარგებთან მიმართებაში.

სოფლის მეურნეობისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები ითხოვს კონკრეტულ ანალიზსა და გათვალისწინებას სხვადასხვა საწარმო-ეკონომიკურ თუ ბუნებრივ კლიმატურ პირობებში მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის ფორმირების, წარმოების მართვისა და ორგანიზაციის, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სპეციალიზაციისა და გადაადგილების დროს. ასევე მნიშვნელოვანია მათი მხედველობაში მიღება კონკრეტული მეურნეობის საწარმოო პროგრამის დამუშავებისას, საწარმოო ერთეულების შერჩევისას, ბაზარზე პროდუქციის მიწოდების მოცულობისა და სხვა მნიშვნელოვანი ეკონომიკური პარამეტრების განსაზღვრის დროს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ვადაჭკორია მ., გლეხთა საკრედიტო კავშირების როლი ქვეყნის აგროსასურსათო კომპლექსის განვითარებაში, ასპირანტთა და ხარისხის მაძიებელთა სამეცნიერო შრომათა კრებული, სსაუ, თბ., ტ. 5., 2000.
2. ვადაჭკორია მ., ფერმერული მეურნეობა ეკონომიკური რეფორმების პირობებში, საქართველოს პრეზიდენტის სტიპენდიანტ ახალგაზრდა მეცნიერთა შრომები, ტ. 2, თბ., 2000.
3. ოქროცვარიძე ა., ვადაჭკორია მ., ოქროცვარიძე ლ., საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობები, დამხმარე სახელმძღვანელო, თბ., 2009.
4. <http://www.enpard.ge>

მაგდა ვადაჩკორია, თენგიზ ლაჭყეპიანი
აგროწარმოების თავისებურებანი სოფლის მეურნეობაში
რეზიუმე

სასოფლო სამეურნეო ეკონომიკასა და მის სასურსათო სექტორს სასიცოცხლო მნიშვნელობა ენიჭება. მოსახლეობის უზრუნველყოფა სასოფლო სამეურნეო პროდუქტებით ყველა ქვეყნისათვის, მათ შორის საქართველოსათვისაც, უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს. ამიტომ საქართველო, რომელიც აგრარულ ქვეყანას წარმოადგენს და გააჩნია ყველა პირობა ამ დარგის განსავითარებლად, უნდა გრძნობდეს მთავრობის მხარდაჭერას, მაგრამ ჯერჯერობით ეს მხარდაჭერა შეიძლება არასაკმარისად ჩაითვალოს. სოფლის მეურნეობისათვის იგი პირველ რიგში უნდა გამოყოფდეს დოტაციებს, არეგულირებდეს ფასებს სოფლის მეურნეობის ნაწარმზე, უნდა გააუმჯობესოს სოციალური გარემო სოფლად და რაც მთავარია, სახელმწიფო მთელ თავის ძალისხმევას უნდა ახმარდეს გარემოს დაბინძურების წინააღმდეგ ბრძოლას.

Magda Vadachkoria, Tengiz Nachkepani
Peculiarities of Agricultural Production
Summary

The agricultural economy and its productive sector are considered to be of vital importance. Maintenance of the population with agricultural products is the major task of each country including Georgia. Therefore Georgia which is the agrarian country has all conditions to develop this branch. It should also be supported by the government but so far the support is considered as very weak. First of all the grants should be allocated in agriculture, adjust the prices for agricultural products, improve social environments in the countryside and the main thing is that the state should struggle against pollution of the surroundings with all its forces etc.

Магда Вадачкория, Тенгиз Начкепани
Сельскохозяйственные особенности производства
Резюме

Сельскохозяйственная экономика и это продовольственный сектор считаются жизненно важными. Обеспечение населения сельскохозяйственными продуктами это важнейшая задача каждой страны и в том числе Грузии. Поэтому Грузия которая является аграрной страной и имеет все условия развития этой отрасли, должна чувствовать поддержку правительства, но пока эту поддержку можно считать очень слабой. В первую очередь оно должно выделять сельскому хозяйству дотации, регулировать цены на сельхозпродукции, улучшить социальную среду в сельских местностях и что главное, государство всеми силами должно бороться против загрязнения окружающей среды.

მურად გარუჩავა
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
გიორგი ფარულავა
ბიოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი
ტოქსინები – საკვები პროდუქტების ბიოქიმიური დაბინძურების
ბუნებრივი წყარო

გარემოს დაცვა სხვადასხვა ქიმიური საშიშროებისაგან დღეისათვის გლობალურ პრობლემას წარმოადგენს. იგი უშუალოდ საზოგადოების საქმიანობასთანაა დაკავშირებული: სოფლის მეურნეობისა და სამრეწველო წარმოების, ელექტროენერჯისა და ტრანსპორტის განვითარების, სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვებისა და სხვ. ყოველივე ჩამოთვლილის შედეგად ჰაერში, წყალსა და ნიადაგში გროვდება ათასობით ტოქსიკური ნივთიერებები, რომლებიც საბოლოოდ საკვები პროდუქტებიდან უშუალოდ ხვდებიან ადამიანისა და ცხოველის ორგანიზმში. დღეისათვის გაყიდვაში არის 40 000 სხვადასხვა სახის ქიმიკატი, რომელსაც ყოველწლიურად ემატება ასობით ახალი პრეპარატი.

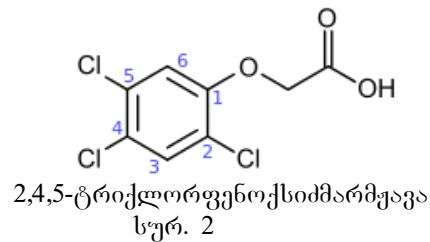
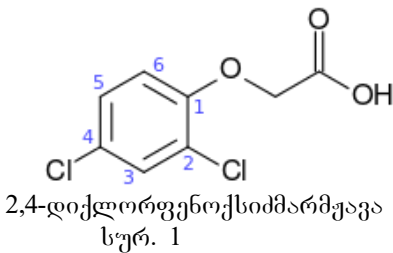
გარე სამყაროს ტექნოგენური დაბინძურების სრულყოფილი შეფასება დღეისათვის შეუძლებელია. ერთი წლის განმავლობაში დედამიწაზე მოიხმარენ 7 მილიარდ ტონა პირობით საწვავს, აღნობენ 800 მილიონ ტონა სხვადასხვა მეტალს და სხვ., რაც დაკავშირებულია გარე სამყაროში ასობით მილიონი ტონა მავნე ნივთიერებების გამოყოფასთან.

ნამდვილი ტოქსიკანტები არ წარმოადგენენ საწამლავებს ცოცხალი ორგანიზმების მიმართ. ადამიანი მათ გაუთვალისწინებლად (უნებლიეთ) იყენებს ბუნებაში. ბუნებაში ძირითადი ტოქსიკანტები არის ჰერბიციდები. ეს ზოგადი დასახელებაა ამ კლასის ნაერთებისა, რომლებიც ფართოდ გამოიყენება სხვადასხვა მავნე ორგანიზმების (მცენარეული თუ ცხოველური) გასანადგურებლად.

თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ მსოფლიო მასშტაბით მოსავლის 30%-ზე მეტი ყოველწლიურად იკარგება მავნებლების, დაავადებებისა და სარეველების მოქმედების შედეგად, აშკარა ხდება ის რეზერვები, რომელიც შეუძლია მისცეს სოფლის მეურნეობას მცენარეთა დაცვის საშუალებების, ზრდის რეგულატორებისა თუ მავნებლების წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებების რაციონალურმა გამოყენებამ.

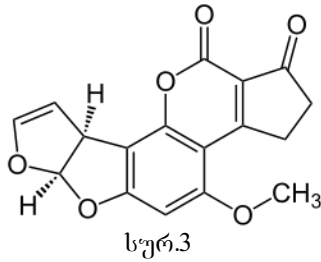
წლების მანძილზე მავნე ორგანიზმებთან ბრძოლის ქიმიური მეთოდის ცალმხრივმა სარგებლობამ ეკოლოგიური წონასწორობის დარღვევა, მავნე ორგანიზმების გამძლე პოპულაციების გამრავლება, გარემოს დანაგვიანება და სხვა უარყოფითი შედეგები მოგვცა. ამდენად აუცილებელი გახდა პესტიციდების ჩართვა ბრძოლის ინტეგრირებულ სისტემაში და სხვადასხვა ინოვაციური ბიოლოგიური მეთოდების გამოყენება.

საქართველოში სამ ათეულ წელზე მეტია რაც გამოიყენება 2,4-დიქლორფენოქსიმარმჟავასა და 2,4,5-ტრიქლორფენოქსიმარმჟავას წარმოებული ჰერბიციდები, სურ. 1,2.

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ ორგანიზმი ცდილობს მოიცილოს მასში მოხვედრილი უცხო ნივთიერება ან უკიდურეს შემთხვევაში, გააუვნებლოს მაინც იგი. ამ პროცესს, რომელიც დეტოქსიკაციის სახელითაა ცნობილი, ორგანიზმში სპეციალური ბიოქიმიური აპარატი ემსახურება. თუ მომწამლავი ნივთიერების კონცენტრაცია დაბალია (ე.წ. მეტაბოლური კონცენტრაცია), ორგანიზმის დეტოქსიკაციური აპარატი ასწრებს მის გაუვნებლობას და ეს ტოქსიკანტი (მომწამლაველი ნაერთი) ნივთიერებათა საერთო ცვლაზე გავლენას ვერ ახდენს. იმ შემთხვევაში კი, როდესაც მომწამლავი ნაერთის კონცენტრაცია მაღალია (ე.წ. ტოქსიკური კონცენტრაცია), მიუხედავად დეტოქსიკაციური აპარატის სრული დატვირთვით მუშაობისა, ორგანიზმი ვერ ასწრებს ამ ნაერთის გაუვნებლობას და ტოქსიკანტის ჭარბი რაოდენობა ნივთიერებათა საერთო ცვლის მოშლას იწვევს, რასაც შედეგად ორგანიზმის მძიმე მოწამვლა და დაღუპვა მოჰყვება.

სასურსათო პროდუქტებისათვის არანაკლებ საშიშროებას წარმოადგენს მიკოტოქსინები, რომლებიც ბუნებრივი უხამებია და წარმოქმნიან სოკოები მეორადი მეტაბოლიტების სახით. 2000 წლის მონაცემებით ცნობილია 300-ზე მეტი მიკოტოქსინი. მათგან განსაკუთრებით მაღალი ტოქსიკურობითა და ფართო გავრცელებით გამოირჩევა აფლატოქსინები. სურ. 3

ავლატოქსინების უმეტესობა სოკოების სამი ჯგუფის (*Penicillium* sp., *Spergillus* sp., და *Fusarium* sp.) მეტაბოლიზმის პროდუქტებია. მიკოტოქსინები გვხვდება მრავალ საკვებ პროდუქტში. მათ გემო არა აქვთ. ისინი თერმოსტაბილური და უაღრესად ტოქსიკურია, ხოლო ნაწილი კანცეროგენურია – სოკოვან დაავადებათა ხარისხის მიხედვით. მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაცია WHO და კვების პროდუქტებისა და სამკურნალო საშუალებების კონტროლის აშშ სამმართველო FDA მიკოტოქსინებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ავლატოქსინებს, ოხრატოქსინებსა და ზეარალენონს, როგორც უაღრესად ძლიერ შხამებს.

მიკოტოქსინებზე მუშაობის დროს ანალიტიკოსმა უნდა გაითვალისწინოს ამ ნაერთების განსაკუთრებით მაღალი ტოქსიკურობა. სინჯის აღებისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის ფაქტი, რომ მიკოტოქსინების პროდუცენტი სოკოები საკვებ პროდუქტებში არათანაბრად ვითარდება. ხშირად საკვები პროდუქტის მომხმარებელი სვავს კითხვას: შეიძლება თუ არა მიკოტოქსინების შემცველ პროდუქტებში ამ შხამების რაოდენობის შემცირება? მიკოტოქსინების ევროპის საინფორმაციო ქსელის (European Mycotoxin Awareness Network EMAN) მონაცემთა მიხედვით, ზოგიერთი მიკოტოქსინის რაოდენობის შემცირება მზა პროდუქტში შეიძლება თუ ამ პროდუქტს (მზა პროდუქტს) დავამუშავებთ ფიზიკური, ქიმიური ან მიკრობიოლოგიური მეთოდებით. მაგრამ აუცილებელია აღინიშნოს, რომ არ არსებობს დამუშავების ერთი უნივერსალური მეთოდი, რომელიც სხვადასხვა პროდუქტებში არსებული ყველა მიკოტოქსინისათვის გამოდგებოდეს. გაუვნებლობის მეთოდი მარტივი და იაფი უნდა იყოს, ამასთან, მისი გამოყენება არ უნდა იწვევდეს პროდუქტში ახალი ტოქსიკური ნაერთების გაჩენას. მიკოტოქსინების გაუვნებლობისათვის ფიზიკური მეთოდებიდან ხშირად გამოიყენება გადარჩევის, გარეცხვის (სხვადასხვა მარილთა ხსნარებით) თერმული და სხვა მეთოდები. მიკოტოქსინების გაუვნებლობის ერთ-ერთ მეთოდს წარმოადგენს ცხოველის კუჭ-ნაწლავის ტრაქტში ისეთი ადსორბენტების შეყვანა, რომლებსაც უნარი აქვთ სპეციფიკურად მტკიცედ შეიერთონ მიკოტოქსინები და ამის შედეგად შემცირებულ იქნეს მათი შეთვისება ორგანიზმის მიერ.

ამრიგად, გარემოს ქიმიურ გაჭუჭყიანებასთან ბრძოლაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ბიოსფეროში ქიმიური გამაჭუჭყიანებლების იდენტიფიკაციის (აღმოჩენის) საკითხს. ამისათვის მრავალმხრივი შესწავლის ობიექტს წარმოადგენს ჰაერი, ნიადაგი და წყალი. ამ ობიექტებში ტოქსიკური ნაერთების აღმოჩენის ქიმიურ და ფიზიკო-ქიმიურ მეთოდებთან ერთად, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ინოვაციური ბიოლოგიური მეთოდების აღმოჩენასა და დანერგვას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Линг Луис Дж., Кларк Ричард Ф., Эриксон Тимоти Б., Трестрейл III Джон Х. Секреты токсикологии / Пер. с англ. — М.—СПб., 2006.
2. Лудевиг Р., Лос К Острые отравления. М. 2008.
3. Методы анализа токсикантов в пищевых продуктах: пестициды, нитраты, нитриты. Аналитический обзор. Новосибирск: ГПНТБ СО РАН, 1993 .
4. Штерншис М.В., Ф.С.-У.Джалилов и др. Биологическая защита растений . М. 2004.
5. Garuchava M. Proceedings of the international scientific conference on FOOD SAFETY PROBLEMS, Tbilisi, 2009.

**მურად გარუჩავა, გიორგი ფარულავა
ტოქსინები – საკვები პროდუქტების ბიოქიმიური დაბინძურების
ბუნებრივი წყარო
რეზიუმე**

ნაშრომში განხილულია გარე სამყაროს ტექნოგენური დაბინძურების წყაროები. მოცემულია საქართველოში გამოყენებული ძირითადი ქლორორგანული ჰერბიციდების დახასიათება. ნახვენებია მათი უპირატესობა სხვა ჰერბიციდებთან შედარებით.

შესწავლილია ბუნებრივი შხამები – მიკოტოქსინები და მათი მოხვედრის გზები საკვებ პროდუქტებში. გამოთქმულია მოსაზრება იმასთან დაკავშირებით, რომ გარემოს ქიმიურ დამაბინძურებლებთან ბრძოლაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ჰაერის, წყლისა და ნიადაგის კვლევის თანამედროვე ფიზიკო-ქიმიურ და ბიოლოგიურ მეთოდებს.

**Murad Garuchava, Giorgi Parulava
Toxins - Natural Source for Biochemical Pollution of Food Products
Summary**

The source of technogen pollution is reviewed in this article. The main characteristics of chlorogenic herbicides used in Georgia is given. Their superiority is explained. Natural poisons - micotoxins and their penetration into food products are examined. It is announced that the method of modern physical chemical investigation of air, water and soil is the main thing in the struggle with the chemical biological pollution of the environment.

**Мурад Гаручава, Гиорги Парулава
Токсины - естественные источники биохимического загрязнения пищевых продуктов
Резюме**

В статье показаны источники техногенного загрязнения окружающей среды. Дана характеристика основных хлороорганических гербицидов, применяемых в Грузии. Показано их преимущество в сравнении с другими гербицидами.

Изучены природные яды - микотоксины. Пути их попадания в пищевые продукты. Высказано мнение, что в борьбе с химическими загрязнителями окружающей среды решающее значение отводится исследованию воздуха, воды и почвы современными физико-химическими и биологическими методами.

**მანანა ცინცაძე
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი**

**ნათია ნატროშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი**

**გიორგი ნატროშვილი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი**

ფუტკრის მოწამვლები

მეფუტკრეობა სოფლის მეურნეობის სხვა დარგებს შორის საარსებო თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობის დარგია, რადგან ის წარმოქმნილია ისეთი სპეციფიკური პროდუქტებისა, როგორცაა: თაფლი, ცვილი, ფუტკრის შხამი, ფუტკრის რძე, დინდგელი (პროპოლისი), ჭეო (ყვავილის მტვერი) და სხვ.

მეფუტკრეობის ისტორია საქართველოში მჭიდროდაა დაკავშირებული საქართველოს ისტორიასთან. ისტორიული წყაროებიდან ირკვევა, რომ ქართველები მეფუტკრეობას ოდითგანვე მისდევდნენ და შინაურ მეფუტკრეობას ძველი წელთაღრიცხვის მეოთხე საუკუნიდან იცნობდნენ.

მეფუტკრეობის განვითარებას უდიდესი ეკონომიკური მნიშვნელობა აქვს ქვეყნისათვის და ადგილობრივი წარმოების ასაღორძინებლად. მეფუტკრეობაზე დღეს ძალიან ბევრს საუბრობენ და ამ სფეროს განვითარებაზე დიდ იმედებს ამყარებენ. თუმცა, საქართველოში ამ დარგის გაძლიერება მხოლოდ სპონტანურად და ერთეული პიროვნებების ინიციატივით ხდება.

მეფუტკრეობის განვითარებისათვის საჭიროა საქართველოში განხორციელდეს სრულყოფილი, თანამედროვე ტექნოლოგიებით აღჭურვილი ლაბორატორიების შექმნა, რომელიც შემდგომში ხელს შეუწყობს მეფუტკრეობის დარგის განვითარებას.

გარდა იმისა, რომ ფუტკარი იძლევა ზემოთ ჩამოთვლილ პროდუქტებს, ის არის ცოცხალი ორგანიზმი და მისი დაავადებები იყოფა ორ ჯგუფად: გადამდებ და არაგადამდებ დაავადებებად.

გადამდებ დაავადებებს მიეკუთვნება ინფექციური და ინვაზიური დაავადებები. ინფექციურ დაავადებებში შედის: ამერიკული სიღამპლე, ევროპული სიღამპლე, პარატიფი, სეპტიცემია, მელანოზი, პარკუჭა ბარტყი, პერიცისტოზი, ასპერგილოზი და სხვ.

ინვაზიურ დაავადებებს მიეკუთვნება: აკარაპიტოზი, ვაროატოზი, ნოზემატოზი, ამებიოზი, გრეგარინოზი, დიეპტომონოზი, ფიტოცეპალოზი, მელიოზი და სხვ.

არაგადამდებ დაავადებათა ჯგუფში შედის ქიმიური მოწამვლა, მანანათი მოწამვლა, ნექტარით მოწამვლა, მტვრით მოწამვლა, შიმშილი, ფუტკრის ქურდობა (დაცემა), გაცივებული ბარტყი, კუზიანი ბარტყი, ცრუდედიანობა, მშრალი ნათესი, მკვდარი ნათესი და მკვდარი ბარტყი.

სასოფლო-სამეურნეო შხამქიმიკატებით ფუტკრის მოწავლა, ანუ ქიმიური ტოქსიკოზი ცნობილი გახდა სულ რამდენიმე ათეული წლის წინათ.

შხამქიმიკატების ფართო მასშტაბით გამოყენებით გახშირდა ფუტკრის მოწამვლის შემთხვევები, რის შესახებაც თანამედროვე ლიტერატურაში ვრცლად მოიპოვება შხამქიმიკატებით გამოწვეული ეკონომიკური ზარალი. დანიაში, საფრანგეთში, იტალიაში, შვეიცარიაში, გერმანიაში და სხვა ქვეყნებში გამოსცეს სპეციალურად დეკრეტი ფუტკრის დაცვის თაობაზე, ხოლო დანიაში შხამქიმიკატის (დარიშხანი) ტარაზე გარედან გაკრულია ე.წ. ფუტკრის იარღიყი „ფუტკრისათვის საშიშია“. გერმანიაში შხამქიმიკატებს – დარიშხანის პრეპარატებს, ნიკოტინს, დდტ-ს, ჰექსაქლორინს, პარათიონს, ადრინს, სისტოქსის და სხვა ძლიერ მომშხამველ პრეპარატებს უკეთდება ეტიკეტი, რომელსაც აწერია: „ყურადღება, ფუტკრისათვის საშიშია, ნუ შეასხურებ, ნუ შეაფრქვევ კულტურულ მცენარეებს ყვავილოვან ფაზაში“, მაგრამ მიუხედავად ჩატარებული ღონისძიებებისა, აღნიშნულ ქვეყნებში შხამქიმიკატებით მიყენებული ზარალი ერთობ დიდია.

საქართველოში ფუტკრის მოწამვლის საკითხები დღემდე საკმარისად არ არის შესწავლილი, ამიტომ ლიტერატურაში მის შესახებ ძალზე მცირე მონაცემები მოიპოვება, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ჩვენში ფუტკარი არ იწამლებოდა. იმ რაიონებში, სადაც მასობრივად ამუშავებენ მცენარეებს შხამქიმიკატებით, ფუტკრის მოწამვლისას მთელი ოჯახის მოსპობის შემთხვევები ხშირია.

სასოფლო-სამეურნეო შხამები ეწოდება მომშხამავ ნივთიერებებს, რომლებიც გამოყენებულია სოფლის მეურნეობის, როგორც მავნებლების, ისე სხვადასხვა დაავადებების გამომწვევი მოკრორგანიზმების, სარეველა ბალახებისა და სხვათა წინააღმდეგ.

მომშხამავი ნივთიერებები შეიძლება დაჯგუფდეს შემდეგნაირად: წარმოების მიხედვით – ორგანული და არაორგანული. არაორგანულს მიეკუთვნება ქლორი, გოგირდწყალბადი, გოგირდოვანი აზიდრიდი, ყვითელი ფოსფორი, დარიშხანი და სხვ.

ორგანულ შენაერთებს მიეკუთვნება მცენარეული წარმოშობის შხამები, ცხიმების მჟავები, ფორმალდეჰიდი და სინთეზური დიქლორიდფენილტრიქლორეთანი, ჰექსაქლორციკლოპექსანი და სხვ.

ცალკეული შენაერთების მიხედვით არსებობს აგრეთვე დარიშხანი, ფლუორის, გოგირდის, სპილენძისა და სხვა ჯგუფები.

ფიზიოლოგიური ჯგუფია დამაფრთხობელი და სასიკვდილო შხამები, რომლებიც ფიზიკო-ქიმიური თვისებების მიხედვით ორგანიზმზე სხვადასხვანაირად მოქმედებენ: მოშხამვით, მოგუდვით ან გარეგანი საფარველის დარღვევით. იმის მიხედვით თუ რა

გზით იჭრება ორგანიზმში, არჩევენ ნაწილებს (შინაგანი), გარეგანი ან კონტაქტური და ფუნქციების ჯგუფებს.

ნაწილების შხამს ფუნქციის მიმართ მაღალი ტოქსიკურობა ახასიათებს. ნექტართან, ჭეისთან და წყალთან ერთად ორგანიზმში მოხვედრილი შხამქიმიკატი ფუნქციის სწრაფ სიკვდილს იწვევს. ეს შხამები არაორგანულ მინერალურ შენაერთებს წარმოადგენენ, გარემო პირობებში ხანგრძლივი დროის განმავლობაში არ იშლებიან და არ კარგავენ თავიანთ ტოქსიკურობას. ამიტომ, ასე დამუშავებული მცენარეები ფუნქციის მიმართ ტოქსიკურ თვისებებს დიდი ხნის განმავლობაში ინარჩუნებენ.

კონტაქტურია (ანუ გარეგანი) ისეთი შხამები, რომლებიც მწერებზე გარედან, საფარველის გზით მოქმედებენ. ასეთი შენაერთები იხმარება უმთავრესად ტილების, კოქციდიების, ბაღლინჯოების, ტკიპებისა და აგრეთვე მღრღნელი მატლების საწინააღმდეგოდ. კონტაქტურ შხამებს მიეკუთვნება დღტ, პექსაქლორანი, ქლორტენი და სხვ. ფუნქციის ორგანიზმზე კონტაქტური შხამქიმიკატები სხვადასხვანაირად მოქმედებენ, ზოგი უშუალოდ არღვევს ფუნქციის კუტიკულას, ზოგი იჭრება გარეთა საფარველიდან, მოქმედებს შინაგან ორგანოებსა და ქსოვილებზე, ხოლო ზოგიერთი ტრაქეალური სისტემის სტიმებს აცობს, რასაც მოჰყვება სუნთქვის პროცესის დარღვევა.

ფუნქციის მიმართ ნაკლებ ტოქსიკურია მინერალური ზეთები, საპნის ხსნარები, რომელთა მოქმედებით მწერის სხეულზე იქმნება ფირფიტა და ნივთიერებები, რომლებიც მწერის საფარველის ამოჭმას იწვევს. ასეთი პრეპარატებით ფუნქციის იწამლება მხოლოდ მაშინ, როდესაც შხამქიმიკატების გამოყენების პროცესში უშუალოდ მოჰყვება. შხამქიმიკატებით ფუნქციის მოწამვლა რთული ბიოლოგიური პროცესია და მჭიდროდ არის დაკავშირებული ბევრ ფაქტორთან, მაგალითად შხამქიმიკატების სიძლიერე, ფუნქციის ოჯახების ფიზიოლოგიური მდგომარეობა და სხვ. გარემო ფაქტორებს განმსაზღვრელ პირობებში შეუძლია დააჩქაროს ან შეამციროს მოწამვლის პროცესები. მაგალითად, დაბალ ტემპერატურაზე დღტ-ით ფუნქციის მოწამვლა უფრო სწრაფად მიმდინარებს, ვიდრე მაღალ ტემპერატურაზე. ტემპერატურის მატებასთან ერთად იზრდება ფუნქციის მდგრადობა დღტ-ს მიმართ. გარემო ფაქტორები აძლიერებენ შხამქიმიკატებს ან შლის მას. შხამქიმიკატების ტოქსიკურობაზე დიდ გავლენას ახდენს მზის პირდაპირი სხივები. მზიან და ცხელ ამინდში ტოქსიკურობა მაღე იკარგება. მოწამვლისათვის დამახასიათებელია ერთნაირი კლინიკური ნიშნები, ამიტომ დიფერენცირებული დიაგნოზისათვის საჭიროა გამოიწვევი მიზეზის დადგენა, რისთვისაც მომაკვდავ ან ახლადდახოცილ ფუნქციას აგზავნიან ლაბორატორიაში. მოწამვლისაგან ფუნქციის დასაცავად იყენებენ ორგანიზაციულ, აგროტექნიკურ სპეციალურ ღონისძიებათა კომპლექსს. ორგანიზაციული ღონისძიებით შხამქიმიკატის გამოყენებამდე 3-5 დღით ადრე მეფუნქციურებს აფრთხილებენ, გადაიტანონ ფუნქციის ოჯახები შხამქიმიკატით დასამუშავებლად გამიზნული ტერიტორიიდან 10 კმ-ის დაშორებით. ეს ხორციელდება ადგილობრივი ბეჭდვითი ორგანოების, რადიოს, ტელევიზიის, წერილობითი მიმართვებისა და სხვა საშუალებებით.

დასასრულს უნდა აღინიშნოს, რომ აუცილებელია იყოს მჭიდრო ურთიერთობა მეფუნქციურების ორგანიზაციებსა და იმ ორგანიზაციებს შორის, რომელთაც ვვალეობათ შხამქიმიკატების გამოყენება.

მოწამვლისაგან ფუნქციის დაცვის ღონისძიებების შედარებით ეკონომიურ და მოხერხებულ მეთოდად ითვლება სკაშივე ფუნქციის იზოლაცია, მაგრამ სკის დაკეცილ ფუნქციურები მოუსვენარ მდგომარეობაში არიან, ცდილობენ გამოსვლას, ძლიერი აღგზნების გამო სკაში ტემპერატურა მატულობს და ირღვევა ფუნქციის სასიცოცხლო ფუნქციები. ეს მდგომარეობა შეიძლება რამდენიმე დღე გაგრძელდეს, მოსალოდნელია ხუთისაგან ფუნქციის მთელი ოჯახის დაღუპვა. სკაში ფუნქციის იზოლაციის ვადა დაახლოებით 5 დღეა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ანდლუაძე დ., ფრანგულაშვილი ვ., მეფუნქციურობა, თბ., 1982.
2. ინტერნეტ რესურსი.

**მანანა ცინცაძე, ნათია ნატროშვილი, გიორგი ნატროშვილი
ფუტკრის მოწამვლები
რეზიუმე**

ნაშრომში განხილულია მეცხოველობის ერთ-ერთი დარგის – მეფუტკრეობის თანამედროვე მდგომარეობა და მისი განვითარების პერსპექტივები. სტატიაში ასევე გამახვილებულია ყურადღება შხამქიმიკატებით ფუტკრის მოწამვლის კლასიფიცირებაზე, მათი თავიდან აცილების ღონისძიებებსა და მეთოდებზე, რომლებიც აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს ამ სფეროში მოღვაწე ფერმერმა, რათა ფუტკრის მოწამვლის საშიშროებანი თავიდან აიცილოს და მიიღოს ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტი.

**Manana Tsintsadze, Natia Natroshvili, Giorgi Natroshvili
Poisoning of Bees
Summary**

The article deals with the current state of one of the sectors of animal husbandry - beekeeping and its prospects for development. It provides the classification of bee poisoning by pesticides, as well as methods and activities for the prevention of diseases caused by poisoning of bees by pesticide to receive ecologically free products.

**Манана Цинцадзе, Натия Натрошвили, Гиорги Натрошвили.
Отравления пчел
Резюме**

В статье рассмотрено современное состояние одной из отраслей животноводства -- пчеловодство и перспективы её развития. Дана классификация отравлений пчел ядохимикатами, а также предложены методы и мероприятия по предупреждению заболеваний, вызываемых от такого рода отравлениями

**დავით ბასილაძე
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი**

**ავთანდილ ხარაზიშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი**

**მაია კობახიძე
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
ბიოტექნოლოგიის ცენტრის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი**

ძეხვის ნაწარმის თბური დამუშავების ზოგიერთი თავისებურებანი

ძეხვის თერმული დამუშავება ძეხვის წარმოების ტექნოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი და უმთავრესი რგოლია. იგი მოიცავს ისეთ ოპერაციებს, როგორცაა: დაჯდომა, დაბრაწვა, მოხარშვა, შებოღვა, გაშრობა და გაცივება.

თერმული დამუშავების დაწყებამდე პროდუქციას კიდებენ სპეციალურ, მეტალის ხარიხებიან ჩარჩოზე. იმისათვის რომ თერმული დამუშავების მთელი ტექნოლოგიური ციკლი სწორად წარიმართოს და მიღებულ იქნეს სასურველი შეფერილობის, გემოსა და არომატის მქონე პროდუქცია, პირველ ყოვლისა, აუცილებელია დაცულ იქნეს მეტალის ხარიხებიან ჩარჩოზე ძეხვეულის დატვირთვის ნორმები. ჩარჩოს ზედმეტად გადატვირთვა იწვევს თერმული დამუშავების პროცესის გახანგრძლივებას, ამ დროს თერმოკამერაში ჰაერის ცირკულაციის სინქარე მცირდება, რის გამოც პროდუქტის გამომშრობისა და შებოღვის დროს ვღებულობთ არაერთგვაროვან შეფერილობას, ხოლო ხარშვისას, არათანაბარი გაცხელების გამო, პროდუქციის ნაწილი რჩება მოუხარშავი, რაც ძალზე

საშიშა.

ეს ძირითადად ეხება ჩარჩოს შუაში ჩამოკიდებულ პროდუქტებს, რომელსაც თერმოკამერის ოპერატორი ფაქტიურად ვერ აკონტროლებს.

ჩარჩოზე პროდუქციის დატვირთვის ოპტიმალურ ნორმად ითვლება: ნატურალურ და კოლაგენურ გარსაცმში მოთავსებული სოსისსათვის და სარდელისათვის – 250 კგ/ჩარჩოზე; ხოლო 40-50 მმ დიამეტრის მქონე მოხარშულ-შებოლილი და ნახევრად-შებოლილი ძეხვისათვის – 300 კგ/ჩარჩოზე. იმ შემთხვევაში, როდესაც პროდუქციის სიმცირის გამო ჩარჩო არასრულად არის დატვირთული, საჭიროა, რომ შუა იარუსები სრულად იქნეს შევსებული. ამ დროს თერმო კამერაში ჰაერის ნაკადის მიწოდების თანაბრობა და სისწრაფე უმნიშვნელოდ იცვლება, რაც არსებით გავლენას ვერ ახდენს პროდუქტის თერმოდამუშავების ხარისხზე.

ძეხვის დაჯდომა მისი თერმული დამუშავების პირველ სტადიას წარმოადგენს. იგი გულისხმობს ტემპერატურის ზემოქმედებამდე პროდუქტის მეტალის ხარისებიან ჩარჩოზე დაკიდებულ მდგომარეობაში გაჩერებას. დაჯდომის პერიოდში ადგილი აქვს ძეხვის დაშრიცვის დროს ფარშის ნაწილებს შორის დარღვეული კავშირის აღდგენას, გარდა ამისა, მიმდინარეობს შეფერვის სტაბილიზაციასთან დაკავშირებული რეაქციები, შრება გარსაცმი, რაც ძეხვის ნაწარმს დაბრაწვის შემდეგ კარგ სასაქონლო სახეს აძლევს. ამ დროს ქსოვილოვანი და მიკრობული ფერმენტების ზემოქმედების შედეგად ხდება ნელადა-შებოლილი და ნელადა-გამომშრალი ძეხვეულის ფარშის მომწიფება, რაც შემდგომში მზა პროდუქტს სასიამოვნო არომატსა და გემოს ანიჭებს.

დაჯდომა შეიძლება იყოს ხანმოკლე და ხანგრძლივი. ხანმოკლე დაჯდომას ექვემდებარება ნატურალურ და კოლაგენურ გარსაცმში მოთავსებული მოხარშული ძეხვეული, სოსისი და სარდელი (2-4 სთ), ასევე ნახევრად შებოლილი ძეხვეული (4-6 სთ); დამზადების წესიდან გამომდინარე დაჯდომა ესაჭიროება მოხარშულ-შებოლილ (24-48 სთ), ნელადა-შებოლილ და ნელადა-გამომშრალ ძეხვეულს (1-7 დღემდე). რეკომენდებულია დაჯდომა ჩატარდეს +2-დან +6°C-ტემპერატურამდე, 80-85% ჰაერის შეფარდებითი ტენიანობის დროს (3,4). დასაშვებია ძეხვის ხანმოკლე დაჯდომა 20-60 წუთის განმავლობაში გაუმთბარ შენობაში, სადაც დაბრაწვის დაწყებამდე ჰაერის ტემპერატურა 15-20°C-ის ფარგლებშია (3). ტემპერატურისა და ტენიანობის პირობების დარღვევამ შეიძლება გამოიწვიოს ფარშის ამჟავება და ნატრიუმის ნიტრიტის აღდგენა მოლეკულურ აზოტამდე, რაც თავის მხრივ ძეხვის განაჭერზე რუხი ფერის ლაქებისა და ფოროვანი სტრუქტურის წარმოქმნას უწყობს ხელს. ფარშის არასაკმარისი ხნით დაყოვნების დროს, მის გარშემო პერიფერიულ ნაწილში, წარმოიქმნება ფერადი რგოლი, ხოლი ბატონის ცენტრში კი აღინიშნება მკრთალი შეფერვა. შეფერვის სტაბილიზაცია მჭიდრო კავშირში იმყოფება დენიტრიფიცირებად მიკროორგანიზმების განვითარებასთან. ამიტომ, ფარშის შედგენის დროს, მასში აღნიშნული მიკროორგანიზმების შტამების მიზანმიმართული შეტანა, მზა პროდუქტის ფერის სტაბილიზაციას უზრუნველყოფს.

ხორცპროდუქტების თერმული დამუშავების ტექნოლოგიური პროცესი დაწყებულ უნდა იქნეს 50-55°C ტემპერატურის მქონე თერმოკამერაში ნაწარმის გათბობით, რაც ხორციელდება დახურული კამერის შიგნით ვენტილაციის დროს შემომავალი და გამწოვი თბილი ჰაერის ცირკულაციით. ყოველივე ამის გამო კი მნიშვნელოვნად მცირდება შემდგომი გამოშრობის დრო და შესაბამისად თერმოდანაკარგებიც. მოცემულ ეტაპზე ნატრიუმის ნიტრიტის ინტენსიური დაშლის შედეგად ხორცის ემულსიაში აქტიურდება ფერისწარმოქმნის რეაქცია. შეთბობის ხანგრძლივობა დამოკიდებულია ძეხვის ნაწარმის დიამეტრზე და შეადგენს 20-30 წუთს. გათბობის შემდეგ მცირე დიამეტრის ძეხვეულის შუაგულში ოპტიმალური ტემპერატურა ტოლი უნდა იყოს 40 °C-ის, დიდი დიამეტრის ძეხვეულში კი - 30 °C.

უმაღლესი ხარისხის მზა პროდუქციის მისაღებად აუცილებელია ძეხვეულის გარსაცმის გაშრობა (დაუშვებელია მისი გადაშრობა). ჩამოკიდებულ ბატონებს შორის აუცილებელია გარკვეული მანძილის დაცვა, რომ არ მოხდეს მათი ურთიერთშეწებება. შრობის პროცესის მიზანია პროდუქტის ზედაპირის მომზადება შესაბოლად. შრობის პროცესში გარსაცმის ზედაპირიდან ორთქლდება წყლის წვეთები, ხორცის ემულსიიდან კი – სუსტად შეკავშირებული ტენი. ამის გამო შრობისა და დაბრაწვის პროცესში

აუცილებელია პროდუქტის ზედაპირის სისტემატური კონტროლი (ვიზუალურად, ხელის შეხებით). შრობის საწყის სტადიაზე ფარში მიმდინარეობს რთული ბიოქიმიური პროცესები და ფარშის პირველადი სტრუქტურის ფერმენტაციული დაშლა. შემდგომ სტადიაზე ბიოქიმიური პროცესების მიმართულება უმნიშვნელოდ იცვლება, მიმდინარეობს მეორადი სტრუქტურის წარმოქმნა, არომატული და საგემოვნო ნივთიერებების დაგროვება. ფერმენტაციული პროცესების დაჩქარების მიზნით ფარშს, დამზადების პროცესში უმატებენ ბაქტერიულ კულტურებს (რძეშავა ბაქტერიების ნარევი).

შრობის ოპტიმალურ პარამეტრებად ითვლება: ტემპერატურა თერმოკამერაში 55-65°C, ჰაერის შეფარდებითი ტენიანობა 20-30% (3). შეფარდებითი ტენიანობის შემცირებისას აორთქლების პროცესი მკვეთრად იზრდება, რაც იწვევს გარსაცმის დასკდომას და პროდუქტის მასის დანაკარგების გაზრდას. როდესაც ჰაერის შეფარდებითი ტენიანობა 30%-ზე მეტია, გაშრობის პროცესი ნელდება – გარსაცმი დიდხანს ინარჩუნებს რუხ შეფერილობას. შრობის ხანგრძლივობა ასევე დამოკიდებულია გამოყენებული გარსაცმის სახეობაზე და შეადგენს 30-50 წუთს. თერმოკამერაში ჰაერის მოძრაობის ოპტიმალური სიჩქარე შეადგენს 2 მ/წმ. ასეთ პირობებში პროდუქტი კარგად ინარჩუნებს თავის ორგანოლექტიკურ მახვენებლებს და მისი მასა უმნიშვნელოდ მცირდება (1,2). შრობის პროცესის დასრულებისას ძეხვის ტემპერატურა 36-45 °C, ხოლო მთლიანი ხორცის ნაჭრების კი – 30-35 °C უნდა იყოს. შრობის შედეგად მოხარშული ძეხვის გამოსავალი ძირითადი ნედლეულის მასის 102-120%-ს შეადგენს, ნახევრად შებოლილი ძეხვის - 75-84, მოხარშულ-შებოლილი ძეხვის – 60-70, ხოლო ნედლად-შებოლილი და ნედლად-გამომშრალი ძეხვის - 55-60%-ს.

დაბრაწვა არის ძეხვეულის ზედაპირის დამუშავება 70-110 °C ჰაერისა და ცხელი ბოლის ნარევით. დაბრაწვის მიზანია ფარშის სტრუქტურის გამკვრივება, მისთვის სასაქონლო სახის მიცემა და შეფერვის სტაბილიზაციის დასრულება, მონოლითური სტრუქტურის მქონე პროდუქტის მისაღებად სუსტადშეკავშირებული ტენის ნაწილის აორთქლება და ძეხვზე ბოლის ზემოქმედება, მისთვის სპეციფიკური სუნისა და გემოს მისანიჭებლად. ბატონის დიამეტრის მიხედვით დაბრაწვა გრძელდება 30 წუთიდან 3 საათამდე. ამ დროს ბატონის შიგნით ფარში ცხელდება 35°C ტემპერატურამდე. დაბრაწვის ტემპერატურას ბევრად განსაზღვრავს ძეხვის სახეობა. უფრო ცხიმოვანი ნედლეულისათვის საჭიროა მინიმალური ტემპერატურა, რათა თავიდან იქნეს აცილებული გარსაცმის ზედაპირზე ცხიმის გამოსვლა. გარსაცმის ზედმეტად დანაოჭების თავიდან აცილების მიზნით რეკომენდებულია თერმოკამერაში დაბრაწვის დასრულებამდე 15-20 წუთით ადრე ჰაერის ტენიანობის მომატება 52±5%-მდე.

კოლაგენურ გარსაცმიანი ძეხვეულის დაბრაწვის დროს რეკომენდებული ტემპერატურის გაზრდა, გარსაცმის დაზიანებას იწვევს. ასეთი გარსაცმიანი ძეხვეულის დაბრაწვის ტემპერატურა პირველი 20 წუთის გამნავლობაში არ უნდა აღემატებოდეს 70°C-ს, დაბრაწვის მაქსიმალური ტემპერატურა კი - 90 °C-ს.

დაბრაწვის დროს ნატურალური ნაწლავის გარსაცმი მკვრივდება და მიკროორგანიზმებისათვის გაუმტარი ხდება. ამავე დროს ფარში შთანთქავს ბოლის კომპონენტებს, ძეხვს აძლევს სპეციფიკურ გემოს და არომატს. ფარშის გაცხელება აჩქარებს ხორცის ემულსიაში ნატრიუმის ნიტრიტის დაშლის რეაქციას, რის შედეგადაც ფარში ღებულობს ვარდისფერ-მოყავისფრო შეფერილობას (2). დაბრაწვისას დაბალი ტემპერატურის გამოყენება ან მისი ხანგრძლივობის შემცირება იწვევს ფორებისა და მკრთალი ნაცრისფერი შეფერილობის წარმოქმნას. ზედაპირის დამუშავება დაბალი ტენიანობის ცხელი აირებით კი - სუსტადშეკავშირებული ტენის აორთქლებას. სხვადასხვა დიამეტრის მქონე მოხარშული ძეხვი ნატურალურ გარსაცმში დაბრაწვის შედეგად კარგავს მისი მასის 7-დან 12%-მდე.

პოლიეთილენის გარსაცმიანი ძეხვეულის თერმული დამუშავების დროს აუცილებელია გამოითიშოს დაბრაწვის პროცესი, რადგანაც გარსაცმი არ ატარებს ორთქლს, ჰაერსა და ტენს.

მოხარშვა. თერმული დამუშავების დროს, ნედლად-შებოლილი და ნედლად-გამომშრალი ძეხვეულის გარდა, ყველა ძეხვი საჭიროებს წყალში ან ცხელ ორთქლში

მოხარშვას. ორთქლში მოხარშვა ნაკლებად შრომატევადია, თუმცა წყალში მოხარშვით უფრო მაღალი ხარისხის ძეხვი მიიღება. ფარშის $71\pm 1^{\circ}\text{C}$ ტემპერატურამდე გაცხელებით მასში მიმდინარეობს ცილების დენატურაცია და კოაგულაცია. ამასთან, წარმოიქმნება ძეხვის ფარშის მეორადი სტრუქტურა. ცილების კოაგულაციის შედეგად ისპობა მიკროფლორის ვეგეტაციური ფორმა. ხორცის დამარილების დროს წარმოშობილი გემოსა და არომატის განმსაზღვრელი ნივთიერებები, ხარშვის დროს ძეხვს აძლევენ სპეციფიკურ არომატსა და გემოს. ძეხვეულს ხარშავენ $80\pm 5^{\circ}\text{C}$ ტემპერატურაზე, 40 წუთიდან 2.5 საათამდე (ძეხვეულის სახეობის მიხედვით), დამარილებული ხორცის ნაწარმს კი - $80-85^{\circ}\text{C}$ ტემპერატურაზე.

ძეხვეულის მოხარშვა უნდა მოხდეს საფეხურობრივად:

I საფეხური - $50-55^{\circ}\text{C}$ ტემპერატურაზე, სანამ ბატონის შუაგულში ტემპერატურა არ მიაღწევს $30-35^{\circ}\text{C}$; II საფეხური - $65-70^{\circ}\text{C}$ ტემპერატურაზე, სანამ ბატონის შუაგულში ტემპერატურა არ მიაღწევს 55°C ; III საფეხური - $78-85^{\circ}\text{C}$ ტემპერატურაზე, სანამ ბატონის შუაგულში ტემპერატურა 72°C ტოლი არ გახდება.

ხორცპროდუქტების ხარშვის დროს დიდი მნიშვნელობა აქვს გახურების სიჩქარეს. მაღალი ტემპერატურის ზემოქმედების შედეგად, მოკლე დროის განმავლობაში, ინტენსიური აორთქლების გამო, მიიღება არადამაკმაყოფილებელი ორგანოლექტიური მახვენებლების მქონე, დაბალი წვნიანობისა და გამოსავლიანობის მზა პროდუქტი. თერმული დამუშავების მსუბუქი რეჟიმის დროს (როდესაც გასათბობი არეს ტემპერატურა $75-80^{\circ}\text{C}$ -ია) მიიღება უფრო მაღალი გამოსავლიანობის ნაზი და წვნიანი პროდუქტი. თუმცა შეთბობის მსუბუქი რეჟიმების გამოყენება წარმოების პირობებში ზრდის ტექნოლოგიური პროცესების ხანგრძლივობას. თერმული დამუშავების საფეხურებრივი რეჟიმის დროს პროდუქტის მოცულობაში უკეთ ნაწილდება ტენი, უმჯობესდება მისი ხარისხობრივი მახვენებლები. რაც უფრო მსუბუქია თერმოდამუშავების რეჟიმი, მით უფრო მკვეთრად გამოიხატება მზა პროდუქტში ხორცის არომატი.

ხარშვის პროცესში სრულდება ფერის წარმოქმნის რეაქცია: 60°C ტემპერატურის დროს წითელი შეფერილობა ნარჩუნდება ხორცის შიგნით, $60-70^{\circ}\text{C}$ ტემპერატურაზე, რაც მიოგლობინის დენატურაციის შესაბამისია, ხდება ემულსიის შეფერვა ვარდისფრად. რაც უფრო მაღალია შეთბობის ტემპი, მით ნაკლებ სტაბილურია ხორცპროდუქტების შეფერვა (4). ხარშვის დროს პროდუქტის შუაგულში ტემპერატურის $75-80^{\circ}\text{C}$ -მდე გაზრდა იწვევს ხორცის ფერის შეცვლას და იგი მორუხო-მოყავისფრო შეფერილობას ღებულობს.

შებოლვას ექვემდებარება ნახევრადშებოლილი, მოხარშულ-შებოლილი და ნედლად-შებოლილი ძეხვეული. შებოლვის დროს ხდება ზედაპირის მიერ ბოლის შემადგენელი კომპონენტების აღსორბცია და ბატონის სიღრმეში შეჭრა, ასევე მზა პროდუქტის შეფერვა და მისთვის კონსერვაციის უნარის მიცემა, რისი წყალობითაც შესაძლებელია შენახვის ვადების გახანგრძლივება. ბოლის შემადგენლობაში შემავალი ორგანული მჟავების ფრაქციას და ფენოლის ფრაქციას მაღალი ბაქტერიოციდული თვისებები გააჩნიათ. გარდა ამისა, ფენოლები მოქმედებენ როგორც ანტიოქსიდანტები. ბოლის ზემოქმედებით პროდუქტი იძენს სასიამოვნო სუნს, გემოს და არომატს. მისი ზედაპირი ღებულობს მუქი-წითელ შეფერილობას. დადგენილია, რომ ძეხვეულს შებოლვის სპეციფიკურ გემოს აძლევს ფენოლის ფრაქცია, ორგანული მჟავები, ალდეჰიდები და კეტონები. ამ ნივთიერებების გარდა, ბოლის შემადგენლობაში შედის 3.4-ბენზპირინი, რომელსაც თვლიან, რომ კანცეროგენული თვისებები გააჩნია. ამიტომ ბოლიდან მისი გამოდევნის მიზნით ახდენენ ბოლის კონდენსირებას და ხშირად შესაბოლად ბოლის ნაცვლად გამოიყენება „თხევადი ბოლი“ და ბოლის არომატიზატორი „სკანსმოკსი“. ნატურალური თხევადი ბოლის არომატიზატორების გამოყენება მნიშვნელოვნად ამცირებს თერმული დამუშავების პროცესის ხანგრძლივობას, ამცირებს დანაკარგებს თერმული დამუშავებისას, უზრუნველყოფს პროდუქციის ხარისხის სტაბილურობას, ამცირებს მზა პროდუქციის თვითღირებულებას და უზრუნველყოფს ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქციის წარმოებას.

ხშირ შემთხვევაში პროდუქტის შებოლვას ახდენენ ხარშვის შემდეგ, რადგანაც შებოლვის შემდეგ მოხარშვის შემთხვევაში ადგილი აქვს პროდუქტიდან, შებოლვისას

მიღებული ფერის ჩამორეცხვას. ამ დროს საჭირო ხდება ხელმეორედ შრობა, რაც იწვევს მზა პროდუქტის გამოსავლიანობისა და შენახვის ვადების შემცირებას. როდესაც შებოლვა ხდება ხარშვის შემდეგ, თერმოკამერაში მაღალი ტენიანობისა და მომატებული ჰაერის წნევის გამო ადგილი აქვს ბოლის ნაწილაკების დიფუზიას პროდუქტის სიღრმეში, რაც მნიშვნელოვნად აძლიერებს პროდუქტის კონსერვაციის უნარს. შებოლვის პროცესის პირობები დამოკიდებულია ძეხვის ნაწარმის სახეზე და სისქეზე. შებოლვა რომ ნორმალურად წარიმართოს, აუცილებელია ბოლის საკმაოდ მაღალი სიმკვრივის შენარჩუნება, საჭიროა თავიდან იქნეს აცილებული ფარშის ზედა ფენებიდან წყლის სწრაფი აორთქლება, წინააღმდეგ შემთხვევაში ძეხვის ბატონებში შეიძლება წარმოიქმნას ჰაერის ბუშტუკები. აუცილებელია ასევე ტემპერატურული რეჟიმის დაცვა. ტემპერატურის მომატებამ შეიძლება გამოიწვიოს შპიკის დნობა, რაც შეამცირებს შებოლილი პროდუქტის მდგრადობას შენახვის დროს. თერმოკამერაში ასევე საჭიროა ტენიანობის სისტემატური კონტროლი. იგი უნდა იყოს 45-75%-ის ფარგლებში. თერმოკამერაში ჰაერის ტემპერატურა ძეხვეულის შებოლვის დროს უნდა იყოს 60-67°C, ხოლო დელიკატესების შებოლვისას 70-72°C. ძეხვეულს, რომლის მიკროფლორაც ისპობა მოხარშვით, ბოლავენ 43±7°C ტემპერატურაზე. ნედლად-შებოლილი ძეხვის შებოლვა ხდება 18-22°C ტემპერატურაზე 2-4 დღის განმავლობაში.

ძეხვეულის შებოლვის დროს რეკომენდებულია საწვავის ნელი წვა. ამ დროს წარმოქმნილი ბოლი პროდუქტს აძლევს სასიამოვნო ფერსა და არომატს. პროცესის დაბალ ტემპერატურაზე წარმართვის დროს უმჯობესია გამოყენებულ იქნეს ფოთლოვანი ხემცენარეების (მუხა, კაკალი, თხმელა და სხვ.) ნახერხი ან ბურბუშელა. შებოლვის ხანგრძლივობა მოხარშული ძეხვისათვის 5-10 წუთია, მოხარშულ-შებოლილი ძეხვისა და დელიკატესებისათვის 15-25 წუთი. შებოლვის პროცესის დასრულებისას სხვადასხვა სახეობის ძეხვის ტემპერატურა შეიძლება 42-52 °C იყოს.

თერმული დამუშავების უკანასკნელ საფეხურს წარმოადგენს მზა პროდუქციის **გაცივება**. ყველა სახეობის მოხარშული ძეხვეულის გაცივება, გარსაცმის სახის მიუხედავად, ხდება ცივი წყლის შხაპის ქვეშ. გაცივების ამ ხერხის მიზანია პროდუქტის სწრაფი გაცივება, რათა თავიდან იქნეს აცილებული თერმული დამუშავების დროს დაუხსნადი ბაქტერიების გამრავლება. წყლის შხაპის ქვეშ უნდა ვამყოფოთ პროდუქცია მანამ, სანამ მისი ტემპერატურა 30-35°C -მდე არ დაიწვეს.

ნატურალურ გარსაცმიანი მოხარშულ-შებოლილი ძეხვის გაცივება რეკომენდებულია წყლის ქვეშ ხანმოკლე დროით, რადგან ამ პროცესის გახანგრძლივებამ შეიძლება ტენის ღიდი რაოდენობით დაკარგვა გამოიწვიოს, რასაც პროდუქციის სასაქონლო სახის გაუარესება მოჰყვება.

ყველაზე ეფექტურ მეთოდად ითვლება პროდუქციის გაცივება ინტენსიური გაცივების კამერებში, რომლებიც მინიმალურ დროში, მზა პროდუქციის წონის მცირე დანაკარგებით, საშუალებას გვაძლევს პროდუქტი გავაციოთ იმ ტემპერატურამდე, რომ მისი ტრანსპორტირება შესაძლებელი იყოს ყოველგვარი დამატებითი სტაციონარული კამერა-მაცივრების გამოყენების გარეშე.

პოლიეთილენის გარსაცმიანი ძეხვეულის გაცივება აუცილებელია მოხდეს ტრადიციული წესით—ჯერ ცივი წყლის შხაპით, გარსაცმის დიამეტრიდან გამომდინარე 15-45 წთ-ის განმავლობაში, მანამ, სანამ ბატონის შუაგულში ტემპერატურა 40-45 °C-ს არ მიაღწევს, შემდეგ კი გამაცივებელ კამერაში 0-8°C ტემპერატურაზე, როდესაც ბატონის შუაგულში ტემპერატურა გახდება არა უმეტეს 10°C-სა. დასაშვებია პროდუქტის გაცივება ინტერვალებით (5 წთ წყლის შხაპით – 5 წთ პაუზა), რაც უზრუნველყოფს წყლის ეკონომიას, გარსაცმისა და ფარშის ერთდროულად დაჯდომას და გამორიცხავს ბატონის ზედაპირის დანაოჭებას.

კოლაგენური გარსაცმის დანაოჭების გაჩენის თავიდან აცილების მიზნით, ძეხვის ნაწარმის გაცივება 10 წუთით ცივი წყლის შხაპის ქვეშ უნდა მოხდეს თერმული დამუშავების დამთავრებისთანავე, ხოლო შემდეგ კი ცივი ჰაერით საკანში 4-6 °C ტემპერატურაზე.

ძეხვის ნაწარმის ზედმეტად გადაცივებამ შემდგომში შეიძლება პროდუქტის ზედაპირზე ტენის კონდენსატის წარმოქმნა გამოიწვიოს, რის შედეგადაც გარსაცმის ფერი მკრთალდება, უარესდება მისი შესახედაობა და იქმნება პირობები არასასურველი მიკროორგანიზმების განვითარებისათვის.

ჩვენს მიერ 2008-2009 წ.წ. საქართველოში, იმ დროისათვის ახლადშექმნილი ხორცის პროდუქტების გადასამუშავებელი საწარმოს, შპს „მითანას“ ბაზაზე გამოცდილ იქნა ლიტერატურულ წყაროებში მოცემული ძეხვის თერმული დამუშავების ტექნოლოგიური პროცესების სხვადასხვა პარამეტრები. წინამდებარე ნაშრომში აღწერილია მათგან ყველაზე საუკეთესო ვარიანტები, რომელთა სწორი და თანმიმდევრული შესრულება ძეხვის პროდუქციისათვის სასიამოვნო სასაქონლო შესახედაობისა და კარგი საგემოვნო თვისებების მინიჭების გარანტიას იძლევა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Девель Д.В. Изготовление колбас, солонины и ветчины. -Киев: 1995.
2. Заяс Ю.Ф. Качество мяса и мясопродуктов. М., 1981.
3. Мезенцева О.Я.,Бредихин С.Л. Производство копченых пищевых продуктов. М. 2001.
4. Рогов И.А. Общая технология мяса и мясопродуктов. М.,2000.

**დავით ბასილაძე, ავთანდილ ხარაზიშვილი, მაია კობახიძე
ძეხვის ნაწარმის თერმული დამუშავების ზოგიერთი თავისებურებანი
რეზიუმე**

ნაშრომში აღწერილია თერმული დამუშავების დროს ხორცპროდუქტებში მიმდინარე პროცესები. მოცემულია სხვადასხვა სახეობის ძეხვის პროდუქტში დაჯდომის, დაბრაწვის, მოხარშვის, შებლვის, გაშრობისა და გაცივების პარამეტრები, რომლებიც განაპირობებენ ძეხვის პროდუქციისათვის სასიამოვნო სასაქონლო შესახედაობისა და კარგი საგემოვნო თვისებების მინიჭებას.

**David Basiladze, Avtandil Kharazishvili, Maia Kobakhidze
Some Features of Thermal Processing of Sausage Products
Summary**

In the article the details and nuances of the thermal processing of sausage products, options of technological process, as draughting, roasting, cooking, smoking, cooling and drying are analysed. Following the options of technological processes mentioned above it makes product more tasty and attractive.

**Давид Басиладзе, Автандил Харaziшвили, Майя Кобахидзе
Некоторые особенности термической обработки колбасных изделий
Резюме**

В работе дается анализ тонкостей и нюансов термообработки колбасных изделий, приводятся параметры таких технологических процессов, как осадка, обжарка, варка, копчение, охлаждение и сушка, соблюдением которых обеспечивается получение продукции более вкусной и красивой.

ეკატერინე მელიქია
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

მაკა ცერცვაძე
აგროინჟინერიის აკადემიური დოქტორი

კლიმატური ფაქტორების გავლენა ხილისა და ბოსტნეულის შენახვაზე

სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარების ერთ-ერთი პრიორიტეტია საქართველოში ხელი შეეწეოს კვების მრეწველობაში საერთაშორისო ნორმებით დადგენილი ტექნიკური პროგრესის დანერგვას. ამ მხრივ მეტად მნიშვნელოვანია ახალი, თანამედროვე სამაცივრე საცავების არსებობა, რომელიც შესაძლებელს ხდის მრავალფეროვანი ხილისა თუ ბოსტნეულის სახეობების შენახვას და საშუალებას იძლევა ბაზარზე უწყვეტი რეჟიმით მოსახელობას მიეწოდოს ახალი, ქორფა, სალი და უვნებელი პროდუქტი. მთავარი მიზანია მისი ხანგრძლივად შენახვისას ფიზიკური, ბიო-ქიმიური პროცესების შეფერხება, რომლებიც აქტიურად მიმდინარეობს ხილსა და ბოსტნეულში, განსაკუთრებით მოსავლის აღების შემდეგ პერიოდში. ხილისა და ბოსტნეულის შენახვის პერიოდში არსებობს მეტად მნიშვნელოვანი და მთავარი კლიმატური ფაქტორები, რომელზედაც დამოკიდებულია პროდუქტის ხარისხიანად და დიდხანს შენახვა. ეს არის, საცავისა და პროდუქტის ტემპერატურა და ტენიანობა.

ტემპერატურისა და ტენიანობის მართვის მექანიზმები. როგორც ცნობილია მოსავლის აღების შემდეგ ხილსა და ბოსტნეულში ინტენსიურად და ძლიერ მიმდინარეობს სუნთქვა. პროდუქტის შენახვისას ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კლიმატურ ფაქტორს წარმოადგენს გარემოს ტემპერატურა. მცენარეულ ნედლეულში ნივთიერებათა ცვლის პროცესში აქტიურად მიმდინარეობს ფერმენტული რეაქციები, შესაბამისად ტემპერატურის ზრდასთან ერთად მათი სიჩქარეც იზრდება. ამ რეაქციების სიჩქარის ცვლილებები მხოლოდ ტემპერატურაზეა დამოკიდებული. ეს პროცესი შესაძლებელია ავსნათ ფორმულით:

$$Q_{10} = \left(\frac{r_2}{r_1}\right)^{\frac{10}{T_2 - T_1}}$$

სადაც,

Q_{10} არის სუნთქვის რეაქციის სიჩქარის ცვლილება;

r_1 - ტემპერატურის დროს სუნთქვის ნორმა 1 (T_1);

r_2 - ტემპერატურის დროს სუნთქვის ნორმა 2 (T_2);

მოსავლის აღებისას მცენარეულ ორგანოებში Q_{10} სიდიდე არის დაახლოებით 2, აქვე აღვნიშნავთ, რომ სუნთქვის ნორმა ტემპერატურის ზრდასთან ერთად არის გაორმაგებული და დაახლოებით შეადგენს 10K-ს (3,16).

თუ გარემოს ზემოქმედებით ტემპერატურა დაიწვეს, სუნთქვის აქტიურობა, მომწიფებისა და დაბერების პროცესები შეფერხდება. ზოგიერთი მცენარე, როგორცაა ბროკოლი, ვაშლი, ატამი და სხვა ხასიათდებიან სუნთქვის მაღალი სიჩქარით. ამისათვის აუცილებელია მოსავლის აღებისთანავე მათი სწრაფად გაცივება, ვინაიდან თავიდან აცილებულ იქნეს პროდუქტის გაფუჭება. ცნობილია, რომ სხვადასხვა სახის ხილსა და ბოსტნეულს აქვს განსხვავებული შენახვის ტემპერატურა, აგრეთვე სხვადასხვა შენახვის ხანგრძლივობა. ეს დამოკიდებულია კულტურის წარმომავლობაზე. უმრავლესობა ხილისა და ბოსტნეულის შენახვის სამაცივრე ტემპერატურა უტოლდება თითქმის გაყინვის წერტილს (0.5°C). საგვიანო კულტურის მოსავლის აღებამდე ან მისი შენახვის პერიოდში არ არის რეკომენდებული პროდუქტი დაყოვნდეს 0°C -სა და -2°C -ზე, ვინაიდან მოცემული ტემპერატურა არის უჯრედის წვეთის გაყინვის წერტილთან მიახლოებული, წინააღმდეგ შემთხვევაში პროდუქტის მოყინვასა და გაფუჭებას მივიღებთ.

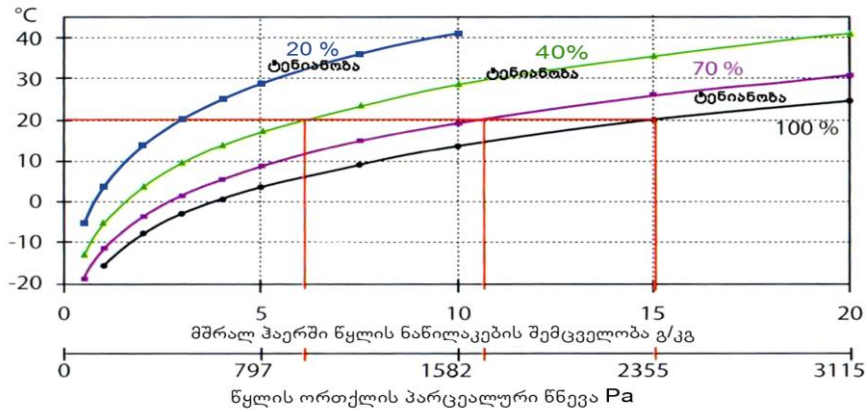
ზოგიერთი ბოსტნეული (კიტრი, პომიდორი, ბადრიჯანი, ტროპიკული ხილი მანგო, ბანანი) ძალიან მგრძობიარეა შენახვის დაბალი ტემპერატურის მიმართ. მოცემული

პროდუქტების შენახვის ტემპერატურაა +10 ...+14°C, მოცემულ ტემპერატურაზე დაბლა შენახვის პირობებში, ზიანდება მცენარის უჯრედი (2, 256; 7, 200).

საცავის სამაცივრე ტემპერატურა გავლენას ახდენს არა მხოლოდ პროდუქტის ფიზიოლოგიურ პროცესებზე, არამედ ტენის კარგვასა და სუნთქვაზე. მნიშვნელოვანია ზუსტი, მყარი ტემპერატურის მიცემა და მისი სტაბილურობის შენარჩუნება. თავიდან უნდა იქნეს აცილებული როგორც ტემპერატურის, ასევე ტენიანობის ძლიერი მერყეობა.

ხილისა და ბოსტნეულის შენახვის პერიოდში მიმდინარეობს ტენის კარგვა, მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოებაც, რომ ზედმეტად ტენის კარგვამ შესაძლოა პროდუქტის ზომაზე მეტი გამოშრობა გამოიწვიოს.

მცენარის ფიზიოლოგიური პროცესების შესწავლისას ჰაერის წყლის ორთქლი აღნიშნულ იქნა, როგორც პარცეალური (პა) წნევა.

ნახ. 1. წყლის ორთქლის რაოდენობის განსაზღვრა მშრალ ჰაერში გ/კგ

მოცემულ ნახაზზე აღნიშნულია ფარდობითი ტენიანობა, რომელიც მშრალ ჰაერში წყლის შემცველობაზე ასევე ჰაერის წყლის ორთქლის პარცეალურ წნევისა და ტემპერატურაზეა დამოკიდებული.

ტრანსპირაციის პროცესისას მცენარის ქსოვილებში მეტია წყლის კარგვა, თუ მაღალხარისხიანი პროდუქტის მოსავალს არ შევუქმნით შესაბამის ტენიან გარემოს, შესაბამისად იწყება ჭკნობის პროცესი და მცენარეულ ქსოვილში სასიცოცხლო პროცესების მკაფიო ცვლილება. რეალიზაციისას, როდესაც პროდუქტი განთავსებულია დახლებზე, უნდა იყოს შესაბამისი ტენიანობა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მასაში კლება მაინც მიმდინარეობს. რაც მეტია წყლის კარგვის პროცესი, მით მეტია პროდუქტის მასაში კლება. განვიხილოთ ეს პროცესი ზოგიერთი პროდუქტის მაგალითზე, ისპანახი – 3%, სალათის ფოთლები – 3.5%, წიწაკა -7%, სამაცივრე საცავში შენახვისას სტაფილო იკლებს დაახლოებით 8%-ს, ხახვი – 10%-ს (6,339). მოცემული სიდიდეები შესაძლებელია იმ პირობით ჩავთვალოთ მართებულად, თუ პროდუქტი გარემოსთან მუდმივ კავშირშია და მცენარის სხვადასხვა ქსოვილის ფენებს შორის არ არის წნევის წონასწორობა დაცული, რომელიც ხელს უწყობს გადანაწილებას მცენარის სხვადასხვა ორგანოებში. ეს პროცესი შესწავლილ იქნა სალათის ფოთლებზე, სადაც განისაზღვრა წყლის კარგვის ინტენსიურობა დროის ინტერვალის მიხედვით. მარკეტში სარეალიზაციოდ განთავსებული პოლიეთილენის ცელოფნით შეფუთულმა პროდუქტმა 12%-ით მოიკლო მასაში (1,57).

ტრანსპირაციის პროცესის დაჩქარება ხდება ატმოსფერულ ჰაერში წყლის ორთქლის პარცეალური წნევის დეფიციტის დროს. მცენარის მიერ წყლის აორთქლების E ნორმა წყლის რაოდენობას აღრიცხავს, რომელსაც პროდუქტი დროის გარკვეულ მონაკვეთში გასცემს. ის დამოკიდებულია მცენარის შიდა ორგანოებისა და გარემოს ჰაერს შორის წყლის ორთქლის პარცეალური წნევის სხვაობაზე, ამასთანავე ნაყოფის ზედაპირის თხელ ფენაზე, მცენარის უჯრედებისა და IT ლამინარის სასაზღვრო RB წინააღობაზე.

შესაძლებელია გამოვთვალოთ მცენარეული პროდუქტის ტრანსპირაციის ნორმა ფორმულით:

$$E = \frac{X_P - X_L}{r_B + r_T} = \frac{X_{PS} - X_L}{r_B}$$

სადაც,

- E არის ტრანსპირაციის ნორმა (მგ.სმ⁻²სთ⁻¹);
- X - მოცულობასთან შეფარდებით წყლის შემცველობა (მგ სმ⁻³);
- r - წყლის ორთქლის წინაღობა (სთ, სმ⁻³); წყლის ორთქლის წინაღობა (სთ სმ⁻³)
- B - ლამინარის სასაზღვრო ფენა;
- P - პროდუქტი;
- PS - პროდუქტის ზედაპირი;
- L - ჰაერი;
- T - ქსოვილი;

გარემოს ჰაერის წყლის ორთქლის ნაწილაკები ფორმირდება გრადიენტის შიდა ლამინარის სასაზღვრო ფენიდან ტენის ართმევით. ეს პროცესი გამოვსახოთ ფორმულით: საერთო წინაღობა = r_B (სასაზღვრო წინაღობა) + r_T (ქსოვილის წინაღობა) (4,283). მოსავლის აღების შემდეგ ნაყოფში ტემპერატურა მაღალია და გაცივებისას აღინიშნება წყლის ორთქლის პარცეალური წნევის სხვაობა, დასაწყისში წყლის კარგვა მაღალია, შემდეგ სუნთქვის პროცესი ნელ-ნელა ქვეითდება და წყლის კარგვაც მცირდება, პროცესი მნიშვნელოვანია პროდუქტის მდგრადობისათვის.

იმისათვის, რომ გავიგოთ ცალკეული პროდუქტის ტრანსპირაციის E ნორმა, ამისათვის ჯერ უნდა გავიგოთ თავისუფალი კონვენციისას ახალი პროდუქტის მასის ცვლილება მისი ზედაპირიდან დროის გარკვეულ პერიოდში. ეს პროცესი გამოვსახოთ ფორმულით:

$$E = \frac{FM_1 - FM_2}{A \tau}$$

- სადაც, E არის ტრანსპირაციის ნორმა (მგ სმ⁻²სთ⁻¹);
- A - პროდუქტის ზედაპირი (სმ²);
- FM - ნელი, ახალი პროდუქტის მასა დროის მონაკვეთში 1 და 2 (მგ);
- τ - დრო (სთ).

გარემო პირობებიდან გამომდინარე, შესაძლოა აიხსნას ტრანსპირაციის პროცესი მასში წყლის პოტენციის სხვაობით (7, 150).

პროდუქტის ზედაპირის ფორმასა და სტრუქტურის სასაზღვრო ფენის წინაღობაზე გავლენას ახდენს გარემოს (ჰაერის მოძრაობა, ტემპერატურა) კლიმატური პირობები.

ბოლოკზე ჩატარებული კვლევების შედეგად დადგინდა, რომ მუდმივი და მაღალი კლიმატური პირობების დროს, ლამინარის სასაზღვრო ფენის წყლის პოტენცია და ტემპერატურის გრადიენტი იცვლება (საწყისი დრო τ=0). ერთი მხრივ ბოლოკის გარე ქსოვილის ფენებში გაზრდილ დროში წყლის პოტენცია და კარგვა მცირდება, ხოლო მეორე მხრივ, გაცივებისას აორთქლების ხარჯზე ბოლოკის ზედაპირზე ტემპერატურა შემცირდება და კვლავ ნელ-ნელა იმატებს. ჰაერის მოძრაობის გარეშე დიდია საერთო აქტიური წინაღობა და პროდუქტი კარგავს ცოტაოდენ წყალს, ვიდრე ეს ჰაერის მოძრაობის ზემოქმედების დროს ხდება. ჰაერის მოძრაობისას პროდუქტის ზედაპირზე სასაზღვრო ფენა უწყვეტად ირღვევა, საერთო წინაღობა მცირდება და პროდუქტი შესაბამისად კარგავს მეტ წყალს. ამასთანავე სასაზღვრო ფენის წინაღობა დამოკიდებულია სამაცივრე საკანზე და ყუთებში პროდუქტის ჩაწყობის განლაგებაზე, ფორმასა და პროდუქტის სახეობაზე, აგრეთვე ღია ყუთის სიდიდესა და შეფუთვის მასალაზე (ცელოფენით/უცელოფენოთ) (5, 170). კვლევიდან გამომდინარე, ცალკეულ პროდუქტს გააჩნია უმნიშვნელო სასაზღვრო ფენის წინაღობა, ვიდრე ყუთში შევსებულ პროდუქტს, რომელიც შეფუთულია ცელოფენით. ეს განვიხილოთ ცხრილის სახით:

ბოლოკის სხვადასხვა ფორმით შეფუთვისა და განლაგებისას სასაზღვრო ფენის წინაღობა და სიდიდეები, /გარემო ტემპერატურა 10°C თავისუფალი კონვექცია, ტენიანობა 82%/

პროდუქტი და გარემო პირობები	სასაზღვრო ფენის წინაღობა	ფარდობითი ტენიანობა	წყლის პოტენცია
	სმ ⁻¹	%	(M Pa)
ერთი ცალი ბოლოკი ფოთლით	2,4	82	-25,6
15 შეკვრა ბოლოკი	5,8	89,0	-14,9
ბოლოკის შეკვრა შეფუთული ცელოფნით	18,8	95,6	-5,8
ტარაში მოთავსებული ბოლოკის შეკვრა, რომელიც საცავის ზემოთ არის განლაგებული	40	97,4	-3,7
ტარაში მოთავსებული ბოლოკის შეკვრა, რომელიც საცავის ქვედა ნაწილშია განლაგებული	240	98,9	-1,9
ბოლოკის შეკვრა, რომელიც ჰერმეტიკულად ცელოფნით არის შეფუთული	820	99,1	-1,3

მცენარეულ ორგანიზმებს, რომლებსაც გააჩნიათ ქსოვილის საფარი, ახასიათებთ ტრანსპირაციის მიმართ სუსტი დაცვის უნარი, შესაბამისად ის მცირე წინაღობას ფლობს, მაგალითად, ბოლოკი, სტაფილო, ქინძი და ა.შ. მოცემული პროდუქტების წყლის კარგვის უნარი, რომ იყოს ზღვრულად დასაშვები, ამისათვის საჭიროა მათ შევუქმნათ სამაცივრე საცავში შესაბამისი მაღალი ტენიანობა, მაგრამ აქ ყურადსაღებია ის გარემოებაც, რომ მაღალი ტენიანობის პირობებში მიკროორგანიზმების ცხოველყოფილობის რისკიც მაღალია. გარკვეული სახეობის ხილსა და ბოსტნეულს, როგორცაა ვაშლი, წიწაკა, პომიდორი, გააჩნიათ უფრო სქელი კანის საფარი, ასეთი პროდუქტები უფრო მეტად არის დაცული ტრანსპირაციის მიმართ, სამაცივრე საცავში მათი შენახვისას ტენიანობა რეკომენდებულია 85-92%-მდე. სახეისათვის საკმარისია 75% ფარდობითი ტენიანობა. მისი მშრალი საფარი იცავს შიდა რბილობს წყლის ჭარბი კარგვისაგან. როგორც უკვე აღვნიშნეთ პროდუქტის წყლის კარგვა დამოკიდებულია არა მხოლოდ ტენიანობაზე, არამედ სხვადასხვა ფაქტორებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Butenuth, K; Linke, M: Kontrolle der Frische in der Nacherntekette von Okologemüse Bornimer Agrartechnische Berichte, ATB, Heft 57, 2006.
2. Carbera, R.M and M.E Saltveit, Physiological response to chilling temperatures of intermittently warmed cucumber fruit. 1990; J. amer. Soc. Horti Sci. 115:256-261.
3. Geyer M., Ulrike Praeger „Lagerung gartenbaulicher Produkte” Leibniz-Institut Potsdam für Agrartechnik Potsdam-Bornim e.V., Potsdam. 2012.
4. Linke, M: Modelling and predicting the postharvest behaviour of fresh vegetables. In:Mathematical and control applications in agriculture and horticulture (Hg. Munack, A; Tantau, H.J) proceedings of the 3rdIFAC workshop, 1997; Hannover, Germany, 28 septmeber-2 October, 283-288.

5. LINKE, M; GEYER, M: Determination of Flow Conditions Close to Horticultural Products in Postharvest. In: Improving Postharvest Technologies of Fruit, Vegetables and Ornamentals; 2000 (Hg. Artes , F.; H.J; Gil, M.I; Conase. M.A) (international institute of Refrigeration), Murcia, Spanien.
6. Robinson, J.E; Brown, W.G. storage characteristics of some vegetables and soft fruits. 1975; Ann.appl.Biol, 81, 339-408.
7. Snowdon A.L. Postharvest disease and disorders of fruits and vegetables, vol I. General introduction and fruits G R C Press, Boca Rato FL. 1990.

ეკატერინე მელიქია, მაკა ცერცვაძე
კლიმატური ფაქტორების გავლენა ხილისა და ბოსტნეულის შენახვაზე
რეზიუმე

სტატიაში განხილულია სამაცივრე საცავში ხილისა და ბოსტნეულის შენახვის პირობების დროს კლიმატური ფაქტორების გავლენის მნიშვნელობა. სხვადასხვა კვლევებიდან გამომდინარე მნიშვნელოვანია სამაცივრე საცავში, აგრეთვე სუპერმარკეტებში სარეალიზაციოდ განთავსებული პროდუქტისათვის ტემპერატურისა და ტენიანობის რეჟიმის სწორად შერჩევა. სტატიაში ნათლად არის ასახული, თუ რა მნიშვნელობას და ძირითად ფაქტორს წარმოადგენს ტემპერატურა და ტენიანობა, პროდუქტის შეფუთვის პირობა. თითოეული ხილის, ბოსტნეულის სახეობის შენახვა სხვადასხვა ტემპერატურითა და ტენიანობით ხასიათდება, დაბალ ტემპერატურაზე მათი შენახვისას მიმდინარეობს ფიზიკური და ბიოქიმიური პროცესები, რომელთა უკეთ მართვა შესაძლებელია მხოლოდ სამაცივრე საცავსა და სუპერმარკეტებში. გასათვალისწინებელია აგრეთვე პროდუქტის შეტანისა და განთავსების სწორად დაგეგმვა, ვინაიდან ამ ფაქტორების გავლენით აისახება პროდუქტის ხარისხი და მასაში კლება.

Ekaterine Melikia, Maka Tsertsvadze
Influence of Climate Factors over the Storage of Fruit and Vegetables
Summary

The present article deals with the significance of impact of climatic factors on conditions of cold storage of fruits and vegetables. According to some researches performed, defining the proper temperature and humidity modes for products stored in cold-storage rooms and for those marketed in supermarkets is the issue of vital importance. The article clearly states the significance of temperature and humidity as being basic factors in product packaging. Depending on type of fruits and vegetables, the storage requires different temperatures and humidity. Various physical and biochemical processes run when they are stored at a low temperature that can be controlled in more efficient way provided they are stored in cold storage rooms or in supermarkets. Duly planned carrying and placement of the products are also an important issue as these factors have their influence on the product quality and weight loss.

Экатерине Меликия, Мака Церцвадзе
Влияние климатических факторов над фруктов и овощей во время хранения
Резюме

В статье описано влияние климатических факторов при хранении фруктов и овощей на складе. Различные исследования показали, что как на складе, так и в супермаркетах для продуктов важно правильно выбрать температуру и влажность, также упаковочные условия продукта. различная температура и влажность должна соблюдаться при хранении разных видов фруктов и овощей. При Хранении в низком температурном режиме идут физические и биохимические процессы и управление ими лучше в холодильном складе и супермаркетах. Правильное планирование внесения и хранения продуктов очень важно, поскольку эти факторы влияют на качество и потерю веса этого продукта.

თამარ კაკაშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ბიოლოგიურად აქტიური საკვები დანამატების როლი
საკვები პროდუქტების წარმოებაში

კვება წარმოადგენს ყოველი ცოცხალი ორგანიზმის არსებობის აუცილებელ პირობას, რომელიც განაპირობებს მის ჯანმრთელობას, სიცოცხლის ხანგრძლივობას, შრომის უნარსა და აქტიურ მოქმედებას.

დღევანდელი მსოფლიოს დიდ ნაწილში არახელსაყრელი ეკოლოგიური მდგომარეობა, არაბალანსირებული კვება და სხვადასხვა დაავადებები განაპირობებს ცოცხალი ორგანიზმის უჯრედებში მიმდინარე გაწონასწორებული, თავისუფალრადიკალური პროცესების რღვევას და იწვევს თავისუფალი რადიკალების არაკონტროლირებადი რეაქციების განვითარებას, რომლებიც ასტიმულირებენ ორგანიზმში ქსენობიოტიკების ტოქსიკურ ეფექტს, კანცეროგენეზს, მუტაგენეზს, ათეროსკლეროზსა და აუტოიმუნურ დაავადებებს. ამ უარყოფითი მოვლენებისაგან დასაცავად საჭიროა მაღალი ანტიოქსიდანტური თვისებების მქონე საკვების რეგულარულად მიღება, რადგანაც საკვების სტრუქტურასა და ხარისხში არსებულ ნაკლოვანებებს თან სდევს ორგანიზმის შესაბამისი დამცავი სისტემების უუნარობა ადეკვატურად უპასუხონ გარემოს ზეგავლენას, რაც მკვეთრად ზრდის მრავალი დაავადებების განვითარების რისკს.

ადამიანის ორგანიზმში თავისუფალრადიკალური პროცესების ინტენსიფიკაცია იწვევს ადრეულ სიბერესა და ისეთ საშიშ მოვლენებს, როგორცაა ონკოლოგიური და გულ-სისხლძარღვთა დაავადებები. ეს განპირობებულია არაჯანსაღი ცხოვრების წესით, სტრესული ზემოქმედებით, გარემოს დაბინძურებით, რადიაციული გამოსხივებითა და სხვ. ამის შედეგად ადამიანის ორგანიზმში იზრდება თავისუფალი რადიკალების კონცენტრაცია, (მაგ., ჟანგბადის სუპეროქსიდანიონრადიკალი (O_2^-), ჰიდროქსილრადიკალი ($O\cdot H$)) და შესაბამისად მცირდება ადამიანის ბუნებრივი ანტიოქსიდანტური მოქმედება. ამიტომ მნიშვნელოვანია ფუნქციური და სამკურნალო-პროფილაქტიკური დანიშნულების საკვები პროდუქტების წარმოება, რომლებიც უზრუნველყოფს ორგანიზმის დამცავი ფუნქციის გაძლიერებას. სწორედ ეს წარმოადგენს ერთ-ერთ მიმართულებას ისეთი ქვეყნებისათვის, როგორცაა გერმანია, ჰოლანდია, დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, აშშ და იაპონია (1, 2).

ყველაზე ეფექტურ ბუნებრივ ანტიოქსიდანტებს წარმოადგენს ვიტამინები E და C. ამ მიმართულებით დიდ ინტერესს იწვევს ფენოლური ნაერთები, განსაკუთრებით ბიოფლავონოიდები, რომლებიც უხვადაა წარმოდგენილი ყურძენში და ანტიოქსიდანტური მახვენებლებით აღემატება ამ ვიტამინებს. ექსპერიმენტმა, რომელშიც ადამიანის უჯრედები დაზიანებული იყო თამბაქოს თერმული დაშლის პროდუქტებით აჩვენა, რომ შავი ყურძნის ექსტრაქტი, რომელიც შეიცავს ოლიგოპროანტოციანიდინს, ფლობს ბევრად ძლიერ ანტიოქსიდანტურ აქტიურობას ვიდრე C (20-ჯერ ზრდიან მოქმედებას) და E (50-ჯერ ზრდიან მოქმედებას) ვიტამინები (3).

პროანტოციანიდინებს აქვთ გეროპროტექტორული მოქმედება, იცავენ მიოკარდიუმს, სისხლძარღვებს, ნერვულ ქსოვილს, კანსა და იმუნურ სისტემას, აგრეთვე ანეიტრალავენ ორგანიზმის ცხოველმოქმედების პროცესში წარმოქმნილ თავისუფალ რადიკალებს. დადგენილია, რომ შავი ყურძნის პროანტოციანიდინები სინერგისტულად მოქმედებენ ტოკოფეროლებთან (ვიტამინი E), რითაც ძლიერდება ორივე ბიოლოგიური აგენტის მოქმედება (4).

ბიოფლავონოიდები წარმოადგენენ მცენარეთა მეორად მეტაბოლიტებს, რომელთაც აქვთ უნარი ცოცხალი ორგანიზმები დაიცვან ულტრაიისფერი გამოსხივებისა და ვირუსული, ბაქტერიული და სოკოვანი ინფექციებისაგან. ფლავონოიდებს ასევე ახასიათებთ მკვეთრად გამოსატყული ანტიოქსიდანტური, ჰიპოლიპიდემური და ანტისიმსივნური აქტიურობა (5).

ფლავონოიდები არ არის ტოქსიკური ადამიანისათვის მიღებისას, რაც მათი გამოყენების საშუალებას იძლევა საკვები პროდუქტების წარმოებაში.

ფენოლოური ნაერთების (კატეხინები) პოლიმერიზაციით მიიღება რთული ოლიგომერული ნაერთები, პროანტოციანიდინები, რომლებიც დომინირებენ ყურძნის კანში, წიპწასა და კლერტში.

უკანასკნელ პერიოდში ამ ნაერთებით დაინტერესდა სამედიცინო ქიმია, რადგან მათ აღმოაჩნდათ ანტიკანცეროგენური, ანტისკლეროტული, ანთების საწინააღმდეგო და სხვა დადებითი თვისებები (6).

ჯერ კიდევ 1990 წლიდან მთელ მსოფლიოში საუბრობენ ე.წ. „ფრანგულ პარადოქსზე“. მეცნიერთა დაკვირვების შედეგად ცნობილი გახდა, რომ საფრანგეთში გულ-სისხლძარღვთა დაავადებებისაგან სიკვდილიანობა 2-ჯერ ნაკლებია.

თავისუფალი რადიკალების მავნე მოქმედების გასაჩივრებლად ადამიანის ორგანიზმი თავად გამოიმუშავებს ანტიოქსიდანტებს, მაგრამ ასაკის მატებასთან ერთად ეს პროცესი ნელდება. მაგ., 40 წლის ასაკში იგი მცირდება 50%-ით, ხოლო 60-70 წლისათვის 5%-მდე დადის. ამის შედეგად თავისუფალი რადიკალების მიერ გამოწვეული ჟანგვითი პროცესები მატულობს და უმეტესად ზრდასრულ ორგანიზმში იზრდება ქოლესტერინის დონე, რის გამოც არტერიაში სისხლის გამტარიანობის უნარი მცირდება და თავად არტერიაც კარგავს ელასტიურობას. სწორედ ეს განაპირობებს გულ-სისხლძარღვოვანი დაავადებების განვითარებას. ამით შეიძლება აიხსნას „ფრანგული პარადოქსი“ (7).

მეცნიერების მიერ ჩატარებული გამოკვლევების შედეგად აღმოჩნდა, რომ ყურძნის მოხმარების შემდეგ ადამიანის სისხლის პლაზმის ანტიოქსიდანტური თვისებები 70%-ით იზრდებოდა და ამავდროულად ლიპიდების ჟანგვითი პროცესები 32%-ით მცირდებოდა. ამის მიზეზად ყურძენში არსებული ფენოლოური ნაერთები დასახელდა. დადგინდა, რომ ზოგადად ფლავონოიდებსა და კერძოდ, კვერცხის შეუძლია სიმსივნის უჯრედების გამრავლების შეჩერება.

გარდა ამისა, ფენოლოური ნაერთები (ფლავონოიდები), როგორც მაკონსერვებელი ნივთიერებები, გამოიყენება კვების პროდუქტების შენახვის ვადის გასახანგრძლივებლად. ეს ნაერთები აფერხებს საკვებ პროდუქტებში თვითდაჟანგვის პროცესსა და იცავს მათ გაფუჭებისაგან. მათი გამოყენება განსაკუთრებით მიზანშეწონილია დიდი რაოდენობით ცხიმის შემცველი საკვები პროდუქტების შენახვის დროს.

უკანასკნელ წლებში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საკვებ პროდუქტებში ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებების დამატების საკითხს. აღნიშნული პროდუქტები გათვალისწინებულია რეგულარული მოხმარებისათვის საკვები რაციონის შემადგენლობაში. ისინი სასარგებლოა ჯანმრთელობისათვის, რადგანაც უნარჩუნებს და აუმჯობესებს ორგანიზმის საერთო მდგომარეობას, ამცირებს დაავადებათა განვითარების რისკს და ყოველივე ეს ხდება იმ ინგრედიენტების ხარჯზე, რომლებიც დადებითად მოქმედებს ადამიანის ერთ ან რამდენიმე ფიზიოლოგიურ ფუნქციაზე. აღნიშნულ ინგრედიენტებს მიეკუთვნება: ვიტამინები, საკვები ბოჭკოები, მინერალური ნივთიერებები, პოლიუჯერი ცხიმოვანი მჟავები, ამინომჟავები, ორგანული მჟავები, ფენოლოური ნაერთები (ანტიოქსიდანტები) და სხვ. ეს პროდუქტები ტრადიციული ფორმითა და ფიზიოლოგიური რაოდენობით ხანგრძლივი გამოყენებისას არიან უვნებელი (8,9).

ადამიანები ჯანმრთელი კვებისათვის მოიხმარენ სხვადასხვა ინგრედიენტებით გამდიდრებულ ნაწარმს ან ნაწარმის ახალ სახეობებს. მცენარეული ნედლეულის ბიოქიმიური მახასიათებლების საფუძველზე დადგენილია მცენარეთა სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი თვისებები, რაც სახავს პერსპექტივას ფუნქციური საკვები პროდუქტების შესაქმნელად.

მეცნიერულად დასაბუთებული და ექსპერიმენტულად დადასტურებულია ფუნქციური საკვები პროდუქტების ახალი ასორტიმენტის კომპონენტური შემადგენლობა. შემუშავებულია რეცეპტურები და მათი მომზადების ტექნოლოგიები, რომლებიც უზრუნველყოფს პროდუქციის მაღალ ხარისხსა და უსაფრთხოებას. კერძოდ, 2007 წელს კომპანიამ „Karamell pojkarina“ დაიწყო ქსილიტის შემცველი პროდუქციის წარმოება, რომელიც წარმოადგენს ფუნქციურ ინგრედიენტს ჯანმრთელი კბილებისათვის (10).

საკვები პროდუქტების ასორტიმენტი მრავალფეროვანია, აკმაყოფილებს მოსახლეობის მზარდ მოთხოვნილებას და გემოვნებას. აწარმი ხასიათდება მაღალი

კალორიულობით, შეთვისების უნარით, გამოირჩევა სასიამოვნო გემოთი, არომატიითა და მიმზიდველი გარეგანი შეხედულებით. ბევრი მათგანი ინახება დიდხანს და ადვილად იტანს ტრანსპორტირებას. ყველაფერი ეს აიხსნება იმით, რომ აღნიშნული პროდუქტები მზადდება მაღალხარისხიანი ნედლეულისაგან სპეციფიკური ტექნოლოგიური სქემების გამოყენებით. პროდუქტს ასეთ თვისებებს ანიჭებს მისი დამზადების დროს გამოყენებული სხვადასხვა სახის საკვები ნედლეული და დანამატები. ნაწარმის მაღალი კვებითი ღირებულება განისაზღვრება მასში დიდი რაოდენობით შემავალი ნახშირწყლებით, ცხიმებითა და ცილებით, რომლებსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის კვებაში. ზოგიერთი ასორტიმენტი ვიტამინებითაა გამდიდრებული.

XXI საუკუნეში ერთ-ერთ პრობლემას წარმოადგენს კვების პროდუქტების შენახვის ვადის გახანგრძლივება ორგანოლეპტიკური თვისებების შენარჩუნებით. ამ პრობლემის გადასაწყვეტად სპეციალისტები მუშაობენ ისეთი ინგრედიენტების შექმნაზე, რომელთა დამატების შემდეგ ნაწარმი ინარჩუნებს ბიოქიმიურ მახასიათებლებს, ტენიანობას, შენახვის ხანგრძლივობას და სხვა თვისებებს.

ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა ის შრომები, რომელთა მიხედვით საკვებ პროდუქტებში ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებების შეტანით, ხარისხის გაუმჯობესებასთან ერთად შესაძლებელია ზოგიერთი ნაწარმის შენახვის ვადის გახანგრძლივება რამდენიმე თვიდან 1 წლამდე.

ამრიგად, საკვები პროდუქტების წარმოების ერთ-ერთ ძირითად პრობლემას წარმოადგენს მათი გამდიდრება მცენარეული წარმოშობის ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებებით, რითაც უმჯობესდება პროდუქტის სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი თვისებები. ეს მიმართულება პერსპექტიულია და შესაძლებლობას იძლევა შეიქმნას ახალი ფუნქციური საკვები პროდუქტები, რომლებიც გამოირჩევა მაღალი ხარისხითა და უსაფრთხოებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Батурич А.К., Мендельсон Г.И., Питание и здоровье: проблемы XXI века / Пищевая промышленность/ 2005, №5 с-105-107.
2. «Глобальные тенденции в производстве кондитерских изделий, Журнал «Кондитерское производства, 2008, №1.
3. Дудкин М.С., Щелкунов Л. Ф., Новые продукты питания, М., 1998, с-304.
4. Ariga T., The antioxidative function, preventive action on disease and utilization of proanthocyanidins. Biofactors. 2004; 21(1-4):197-201.
5. Graf B.A., Milbury P.E., Blumberg J.B.: Flavonols, Flavanones and Human Health: Epidemiological Evidence. J. Med Food 8, 281-290 (2005) PMID 16176136.
6. Nuttall SL., Kendall MJ, et al. An evaluation of the antioxidant activity of a standardized grape seed extract, Leucoselect. J Clin Pharm Ther 1998 Oct; 23(5): 385-9.
7. Rotelli AE., Guardia T., Juarez AO, de la Rocha NE, Pelzer LE. Comparative study of flavonoids in experimental models of inflammatory. Pharmacol Res. Dec. 2003;48 (6): 601–6.
8. Watzl B., Leitzmann C.: Bioaktive Substanzen in Lebensmitteln, 3 unveränderte Auflage, Hippokrates, Stuttgart 205, IBSN3-8304-5308-6.
9. Yamakoshi J., et al. Proanthocyanidin-rich extract from grape seeds attenuates the development of aortic atherosclerosis in cholesterol-fed rabbits. Atherosclerosis 1999 Jan;142(1):139-49.
10. Krešić, G., Dragović-Uzelac, V., Šaftić, M., Blazević, N.- Flour - Bread '01: Proceedings of International Congress, 3rd Croatian Congress of Cereal Technologists, Opatija, Croatia, 14-17 November 2001.

**თამარ კაკაშვილი
ბიოლოგიურად აქტიური საკვები დანამატების როლი
საკვები პროდუქტების წარმოებაში
რეზიუმე**

სტატიაში განხილულია კვების პროდუქტების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა – საკვები ნაწარმის შენახვის ვადის გახანგრძლივება და მათი გემური თვისების შენარჩუნება. ამ პრობლემის გადასაწყვეტად მიღებულია ისეთი დანამატები (მათ შორის ბიოფლავონოიდები), რომლებიც

პროდუქტს უნარჩუნებენ ბიოქიმიურ მახასიათებლებს, ტენიანობას, ზრდის შენახვის ხანგრძლივობას და სხვ. გარდა ამისა, ასეთი ნაწარმი შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს როგორც სამკურნალო-პროფილაქტიკური პროდუქტი, რომლებსაც ახასიათებთ მკვეთრად გამოხატული ანტიოქსიდანტური, ჰიპოლიპიდემური და ანტისიმსიენური აქტიურობა. ისინი არ წარმოადგენენ ტოქსიკურ ნივთიერებებს ადამიანისათვის, რაც იძლევა მათი ფართო გამოყენების საშუალებას.

Tamar Kakashvili
The Role of Biologically Active Food Additives in the Production of Food Products
Summary

This paper examines the literature on one of the most important problems of food products extend the shelf life of food products and flavor-retaining properties of the product. To resolve this issue, utilization of additives such as a bioflavonoids which retains the biological characteristics of the product increases the shelf life and others. And these products can be used as therapeutic and prophylactic products that pronounced antioxidant and anticancer activity. They do not include a toxic substance for humans and it causes them to be used widespread.

Тамар Какашвили
Роль биологически активных добавок в производстве
продуктов питания
Резюме

В статье рассматривается литература об одной из важнейших проблем продуктов питания - увеличение сроков хранения пищевых продуктов и сохранение их вкусовых свойств. Для решения этой проблемы применены такие добавки как биофлавоноиды, которые сохраняют продукту биологические характеристики, увеличивают срок хранения и т. д. А также эти продукты можно использовать как лечебно-профилактические продукты, в которых ярко выражена антиоксидантная, гиполипидная, и антираковая активность. Они не образуют токсичные вещества для человека, это обуславливает их широкое применение.

ინჟინერია

დავით გუბელაძე საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

მდინარის ფსკერზე სიჩქარის ველის განსაზღვრის თავისებურებანი

ყველა მდინარის ერთობლიობა, რომელიც მდებარეობს გარკვეული ტერიტორიის ფარგლებში წარმოადგენს მდინარეთა სისტემას. ეს სისტემა ელემენტია ჰიდროგრაფიული ქსელის, რომელიც მდინარეების გარდა მოიცავს: ტბებს, ჭაობებს, ხელოვნურ არხებს, წყალსაცავებს და სხვ.

მდინარის სათავედ ითვლება ის ნაწილი, საიდანაც იწყებს დინებას მუდმივი ნაკადი. მსხვილი მდინარეების წარმოქმნისას ადგილი აქვს რამდენიმე მდინარის შერწყმას, მის საწყისად მიიღება მათი შეერთების ადგილი, ხოლო ჰიდროლოგიურ სიგრძედ აღიგება მდინარის ის მონაკვეთი, რომელიც მოიცავს მდინარის საწყის და დამთავრების ადგილებს.

მდინარეები თავისი ჰიდრომორფოლოგიური პარამეტრებით პირობითად შეიძლება დაიყოს სამ უბნად, რომელთაც გააჩნიათ საერთო ნიშნები. ზედა უბანს ახასიათებს ჩვეულებრივად დიდი ქანობები და გამოირჩევა დიდი სიჩქარეებით. მდინარე ამ უბანზე ენერგიულად ქმნის თავის კალაპოტსა და გამოაქვს გარეცხვის პროდუქტები (ნატანი). მდინარეების შუა უბანზე ნაკადის ეროზიული მოქმედება სუსტდება, კალაპოტები ხასიათდებიან საშუალო ქანობებით. აქ ხშირად მყარდება წონასწორობა მიწოდებულ და წატაცებულ ნატანს შორის. ქვედა უბანზე ხდება აკუმულაცია გარეცხილი პროდუქტებისა, რომელიც მიედინება ნაკადთან ერთად ზედა ორი უბნიდან. აქ მდინარეების ქანობები არ არის დიდი, დინება სუსტია ნაპირი ვაკიანია, მდგრადი და ნაკლებად გამრეცხი.

მდინარეში, ნაკადის დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს არაერთგვაროვანი მოძრაობა. კლიმატური პირობებიდან გამომდინარე წლის გარკვეულ პერიოდში დინება ატარებს, როგორც დამყარებული ასევე დაუმყარებელი მოძრაობის სახეს.

მდინარეში, როდესაც ხარჯი არ იცვლება დამყარებული მოძრაობა ხასიათდება მუდმივი პულსაციური სიჩქარეებით, რომელსაც აქვს ტურბულენტური დინების სახე. მდინარის ფსკერი იქმნება ნაკადისა და კალაპოტის შემადგენელი გრუნტის ურთიერთზემოქმედების პროცესში, რაც თავის მხრივ განსაზღვრავს არა მხოლოდ ნაკადის არათანაბარ მოძრაობას, არამედ მის სიმრუდეს.

ნაკადის სიმრუდე, კალაპოტში ქვიშოვანი კვალის გამონაშვერი (წარმონაქმნი) იწვევს დამატებით ზემოქმედებას, რაც ზეგავლენას ახდენს დინების ფორმაზე. ტურბულენტური ნაკადის სიჩქარე რომელიმე წერტილში განუწყვეტლივ იცვლება თავისი სიდიდით, განსაზღვრავს კალაპოტის დეფორმაციას, სიჩქარის ველის ტრანსფორმაციასა და ტურბულენტური აღრევის ინტენსივობას.

ნახ. 1 საქართველოს მდინარეების ჰიდროგრაფიული ქსელის რუკა

რადგანაც კალაპოტური დეფორმაციების შესწავლისას ნაკადის ჰიდროდინამიკური პროცესების გამოკვლევას აქვს პრაქტიკული მნიშვნელობა, მას სწავლობდა ბევრი

მეცნიერ-მკვლევარი. ტურბულენტური ნაკადის ბირთვისათვის ლ. პრანტლმა მხები ძაბვის გამოსახულებისათვის მიიღო შემდეგი სახის დამოკიდებულება:

$$\tau = \rho_{\varphi} l_0^2 \left(\frac{dU}{dZ} \right)^2 \quad (1)$$

სადაც l_0 არის შერევის გზის სიგრძე; Z - ვერტიკალური კოორდინატა; ρ_{φ} - წყლის სიმკვრივე; U - გასაშუალოებული ადგილობრივი სიჩქარე

$$l_0 = \varphi Z \quad (2)$$

სადაც φ არის კარმანის მუდმივა.

ნაკადის კვეთში მხები ძაბვის განსაზღვრისათვის [1] ნაშრომში მიღებული დაშვების საფუძველზე განხილულია შემდეგი სახის დამოკიდებულება:

$$\tau = \tau_0 = \rho_{\varphi} U_* \quad (3)$$

სადაც U_* არის დინამიკური სიჩქარე; τ_0 -მხები ძაბვა ფსკერზე.

ეს დაშვება სამართლიანია, მხოლოდ ფსკერთან ახლოს. ფორმულების (1) და (3)-ის გამოყენებით მიღებულ იქნა სიჩქარეთა განაწილების დიფერენციალური დამოკიდებულება შემდეგი სახით:

$$\frac{dU}{dU_*} = \frac{1}{\varphi} \ln Z + C \quad (4)$$

ფორმულის (4) ინტეგრირებით $\varphi = const$ მივიღებთ შემდეგი სახის თანაფარდობას:

$$\frac{U}{U_*} = \frac{1}{\varphi} \ln Z + C \quad (5)$$

სადაც C არის ინტეგრირების მუდმივა.

მიღებული (5) დამოკიდებულება ემყარება რიგ დაშვებებს, არსით წარმოადგენს პირველი მიახლოების ფორმულას. ის არ პასუხობს სასზღვრო პირობებს და შორდება ექსპერიმენტულ მონაცემებს, როგორც ზედაპირზე ასევე ფსკერზე, რადგანაც φ პარამეტრი არ წარმოადგენს მუდმივ სიდიდესა და სინამდვილეში დამოკიდებულია ფსკერიდან დაშორების მანძილზე. ი. ნიკურაძის მიერ გლუვ და ხორკლიან ზედაპირზე ჩატარებული ექსპერიმენტული კვლევის მონაცემების ანალიზმა დაგვანახა, რომ მიღებული ლოგარითმული დამოკიდებულება სამართლიანია, მხოლოდ ტურბულენტური ნაკადის ბირთვისათვის, ხოლო გლუვი წინააღმდეგობის რეჟიმის პირობებისათვის ფორმულას აქვს შემდეგი სახე:

$$\frac{U}{U_*} = \frac{1}{\varphi} \ln \frac{U_* Z}{\nu} + C \quad (6)$$

სადაც $\varphi = 0.40$; $C = 5.5$.

დამოკიდებულების (6) ქვედა საზღვრად მიჩნეულია $U/U_* = 1.6$ თანაფარდობა.

წინააღმდეგობის კვადრატული რეჟიმისათვის ემპირიულად დადგინდა ნაკადში სიჩქარეთა განაწილების ლოგარითმული დამოკიდებულება, რომელიც ითვალისწინებს ეკვივალენტურ ხორკლიანობას.

$$\frac{U}{U_*} = \frac{1}{\varphi} \ln \frac{Z}{K_{\varphi}} + 8.48 \quad (7)$$

სადაც K_{φ} არის ეკვივალენტური ხორკლიანობა.

გრუნტის ზედა ფენაზე მოქმედი ნაკადის ჰიდროდინამიკური ძაღის საანგარიშოდ, სიჩქარეთა განაწილების ლოგარითმული დამოკიდებულების გამოყენებისას საჭირო ხდება დამყარებული იქნას არაერთგვაროვანი კავშირი ეკვივალენტურ და გეომეტრულ ხორკლიანობას შორის, მაგრამ ასეთი მყარი კავშირი დღეისათვის არ არსებობს. ი. ნიკურაძის მონაცემებიდან $K_{\varphi} = d$, ხოლო სხვა ავტორთა [1,2,3,4] მონაცემებით K_{φ}/d ლოგარითმულ დამოკიდებულებაში მერყეობს 0,1-10-მდე, რის გამოც ვერ ხერხდება

ინდუცირებული ფილტრაციული დინების სიჩქარის ზუსტი განსაზღვრა კალაპოტქვედა ზედაპირულ შრეში.
 მსები ძაბვა ნაკადში წარმოდგენილია შემდეგი სახით:

$$\frac{\tau}{\rho_{\phi}} = U_*^2 = v \frac{dU}{dZ} + \phi^2 Z^2 \left(\frac{dU}{dZ} \right)^2 \quad (8)$$

ფორმულა (8)-ის ამოხსნა საშუალებას გვაძლევს განესაზღვროთ ღია ნაკადის სიჩქარეთა განაწილების ეპიურისათვის ლოგარითმული დამოკიდებულება ფსკერის ხორკლიანობის გამონაშვერიდან ზედაპირამდე:

$$\frac{U}{U_*} = \frac{1}{\phi} \ln \frac{1 + \phi U_* Z}{\phi U_* K_{\beta}} + \beta_{\Delta} \quad (9)$$

სადაც $\phi = 0,39$; $\beta_{\Delta} = 8,27$; K_{β} ხორკლიანი ფსკერის ზედაპირის გამონაშვერის სიმაღლე მიახლოებით ტოლია ეკვივალენტური ხორკლიანობისა.

განიხილება ნაკადის მთელ h სიღრმეზე მიიღო სიჩქარეთა განაწილების ლოგარითმული სახის დამოკიდებულება ფსკერის ხორკლიანობის გამონაშვერიდან ზედაპირამდე.

$$\frac{U}{\bar{U}} = \frac{\lg(16 \cdot Z / K_{\beta} + 1)}{\lg(6.15 \cdot h / K_{\beta})} \quad (10)$$

სადაც \bar{U} არის ნაკადის საშუალო სიჩქარე.

გამოიყენება ლოგარითმული დამოკიდებულება, რომელიც აღწერს ნაკადის არაგამრეცხ სიჩქარეს შემდეგი სახით:

$$U_a = \frac{\lg \frac{8.8h}{d}}{\lg \left(\frac{12D+d}{d} \right)} \times \sqrt{\frac{2g(\gamma_{\epsilon} - \gamma_{\phi})d}{2.8\gamma_{\phi}}} \quad (11)$$

სადაც U_a არის ნაკადის არაგამრეცხი სიჩქარე; $\gamma_{\epsilon}, \gamma_{\phi}$ - შესაბამისად გრუნტისა და წყლის კუთრი წონა; D - უპირატესად დიდი ზომის ფრაქციის დიამეტრი; d - გრუნტის / აგრეგატის / საშუალო დიამეტრი.

ღია ნაკადებისათვის ექსპერიმენტული მონაცემების საფუძველზე ი. ნიკიტინის მიერ მიღებულია სიჩქარეთა განაწილების ლოგარითმული დამოკიდებულება ფსკერული შრიდან ზედაპირამდე.

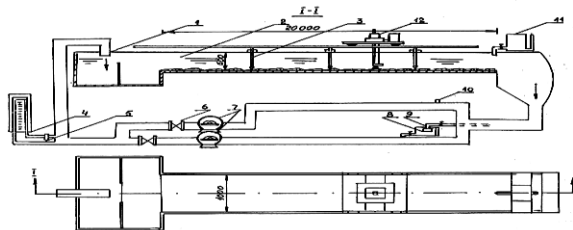
$$\frac{U}{U_*} = 6.45 \lg Z' + 2.8 \frac{Z' - 1}{Z} + 5.6 \quad (12)$$

სადაც $Z = Z' / \Delta$; Δ არის ფსკერის შრის სისქე.

ნაკადის ქვედა შრეში საზღვარზე $Z = \Delta$ პირობისათვის (12)

დამოკიდებულება იღებს $U / U_* = 5.6$ თანაფარდობის მუდმივ სახეს

წინააღმდეგობის ყველა რეჟიმის შემთხვევისათვის, ნაწილაკის გეომეტრიული ზომისა და ხორკლიანობის გაუთვალისწინებლად. რადგანაც ფსკერული შრის სისქე შეიძლება იყოს მეტი ან ნაკლები ხორკლიანობის ელემენტის ზომისა (12) დამოკიდებულება მიღებულია წყალუქონვადი ფსკერისათვის და შემოწმებას ითხოვს წყალუქონვადი კალაპოტის პირობებისათვის.

ნახ. 2. ექსპერიმენტული დანადგარი

ნაკადის არაგამრეცხი სიჩქარე აღიწერება შემდეგი სახის დამოკიდებულებით:

$$U_s = \lg \frac{8.8h}{d} \sqrt{\frac{2gm \cdot [(\rho_s - \rho_f) \cdot d + 2c_s k_a]}{0.88\rho_f n_s}} \quad (13)$$

სადაც ρ_s, ρ_f არის შესაბამისი გრუნტისა და წყლის სიმკვრივეები;

k_a შეჭიდულობის ხვედრითი ძალის არაერთგვაროვნების კოეფიციენტი; c_s -გრუნტის საანგარიშო უმცირესი წინაღობა გარეცხვაზე; n_s -გადატვირთვის კოეფიციენტი; m - მუშაობის პირობების კოეფიციენტი; g -თავისუფლად ვარდნილი სხეულის აჩქარება.

ნაშრომში ჩვენ არ შეუდგებით დღემდე მიღებული ყველა სახის ლოგარითული დამოკიდებულების განხილვას, რადგანაც ისინი მიღებულია კონკრეტული შემთხვევისათვის მოცემული გარემო პირობების გათვალისწინებით.

ნაკადის სიჩქარის აღწერა სიღრმეზე განაწილების ლოგარითული დამოკიდებულების გარდა, აგრეთვე აღიწერება სხვა დამოკიდებულებითაც, კერძოდ მაჩვენებლიანი სახის.

ნაკადის ყველა წინააღმდეგობის რეჟიმისათვის კვეთში სიჩქარეთა განაწილება შეიძლება გამოსახული იყოს შემდეგი თანაფარდობით:

$$\frac{U}{U_0} = \left(\frac{Z}{Z_0} \right)^\alpha \quad (14)$$

წინააღმდეგობის კანონის საფუძველზე ე. ი. გლუვი წინააღმდეგობის რეჟიმისათვის განიხილება მაჩვენებლიანი დამოკიდებულება ხარისხის მაჩვენებლის მუდმივი მნიშვნელობით.

$$U = A_0 Z^{1/z} \quad (15)$$

სადაც A_0 -არის მუდმივა.

ნაკადში სიჩქარეთა მაჩვენებლიანი განაწილების კანონი მუდმივი ხარისხის მაჩვენებლით არ პასუხობს მრავალრიცხოვან ექსპერიმენტულ მონაცემებს, რადგანაც გლუვი წინააღმდეგობის რეჟიმისათვის, როდესაც $R_e > 10^5$ ხარისხის მაჩვენებელი მცირდება 1/10-მდე. ნაკადის განხილვა ხორკლიან საზღვრებში განსხვავდება წინამდებარე პირობისაგან იმით, რომ ფარდობითი ხორკლიანობის გაზრდით ხარისხის მაჩვენებელი იცვლება 1/7-1/4-მდე.

კინემატიკურ მსგავსებისა და განზომილებათა თეორიის გამოყენებით გამოიყენება შემდეგი სახის დამოკიდებულება:

$$U = D_0 (Z + B_0)^{2-\varphi/1-\lambda} + C_0 \quad (16)$$

სადაც D_0, B_0, C_0 არის ინტეგრირების მუდმივები.

ნაკადის მოძრაობის ფიზიკური ასახვა საშუალებას გვაძლევს დამოკიდებულება (16) დაუკავშიროთ (14) ფორმულას. როგორც გამოკვლევების ანალიზმა გვიჩვენა სიჩქარეთა განაწილების საკითხი ღია ნაკადებში ხისტი კედლების პირობებშიც რჩება ღიად. უფრო რთულია ამ პრობლემის გადაჭრა წყალქონვადი კალაპოტის შემთხვევისათვის.

განვიხილოთ დამოკიდებულება ნაკადში სიჩქარეთა განაწილების შემდეგი სახის დამოკიდებულება:

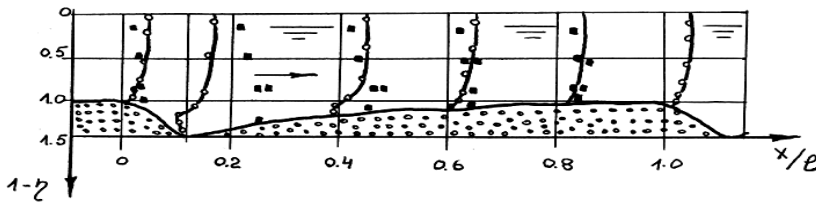
$$U(Z) = \frac{U_*}{\vartheta} \lg Z + C \quad (17)$$

სადაც $U(Z)$ არის ღინების სიჩქარე Z კოორდინატაზე ($Z = 0$ -ფსკერი, $Z = h$ -ზედაპირი).

ფორმულა (17) დასაშვებია სრული ავტომოდელურობის პირობებში, ე.ი. როდესაც ϑ არ არის დამოკიდებული რეინოლდსის გლობალურ რიცხვზე. ეს შესაძლებელია განვითარებული ტურბულენტურობის შემთხვევაში ნარევის გარეშე ნაკადის განხილვისას. კრიტიკული პირობისათვის კალაპოტურ ნაკადებში ნაწილაკის დაძვრისა და ნაკადში

ნარევის არსებობისას მოცემულია ϕ სიდიდის ცვლილება რეინოლდსის რიცხვსა და შერევის კონცენტრაციაზე დამოკიდებულებით.

რიგი მკვლევარების მიერ გამოიყენება ნაკადში სინქარეთა განაწილების, როგორც ლოგარითული ასევე მაჩვენებლიანი დამოკიდებულებები. კონკრეტული შემთხვევისათვის მიიღება სხვადასხვა შეზღუდვა კალაპოტის ხორკლიანობის, ხარისხის მაჩვენებლისა და ლოგარითულ დამოკიდებულებაში მუდმივი კოეფიციენტის ცვლილების გათვალისწინებით. ე.ი. კონკრეტული გრუნტისათვის, ნაწილაკის გეომეტრიული ზომების დიაპაზონის ცვლილების ფარგლებში $10^{-4} - 10^{-1}$ მდე არაგამრეცხი სინქარეები ნაკადის 1მ სიღრმის შემთხვევაში იცვლება 0.43 მ/წმ.-დან 2.02 მ/წმ-მდე, ხოლო რეინოლდსის რიცხვი შესაბამისად $4 \cdot 10^2 - 2 \cdot 10^6$.

ნახ. 3 მდინარეში ფსკერულ წარმონაქმნებზე გასაშუალოებული ϕ და პულსაციურ - • სინქარეთა განაწილების ეპიურები.

როგორც ანალიზმა დაგვანახა, ლოგარითული დამოკიდებულება არ შეიძლება ჩაითვალოს უნივერსალურად იმ გაგებით რომ მუდმივი კოეფიციენტები არ არის დამოკიდებული რეინოლდსის გლობალურ რიცხვზე. თუ გამოვიყენებთ დამოკიდებულებას, რომელიც მიღებული იყო გ. უელეხნიაკოვის მიერ მუდმივი ϕ -სთვის (17) ფორმულაში შემდეგი სახით:

$$\phi = \frac{2}{1 + \frac{c}{\sqrt{g}}} + 0.3 \quad (18)$$

სადაც c არის შეზის კოეფიციენტი, რომელიც მიიღება: $c/\sqrt{g} = \sqrt{2/\lambda} = f(R_e)$.

$$\phi = \frac{2}{1 + f(R_e)} \quad (19)$$

ფორმულაში (17)-ის მისაღებად გამოვიყენებთ სწორედ ϕ მუდმივას უნივერსალურობიდან. ფორმულა (19) დასაშვებია სრული ავტომოდელირების პირობებში ე.ი. როდესაც ϕ არ არის დამოკიდებული რეინოლდსის გლობალურ რიცხვზე. ეს შესაძლებელია განვითარებული ტურბულენტურობის შემთხვევაში ნარევის გარეშე ნაკადის განხილვისას. კრიტიკული პირობისათვის კალაპოტურ ნაკადებში ნაწილაკის დაძვრისა და ნაკადში ნარევის არსებობისას მოცემულია ϕ სიდიდის ცვლილება რეინოლდსის რიცხვსა და შერევის კონცენტრაციაზე დამოკიდებულებით.

დინების არასრული ავტომოდელირების პირობებისათვის განიხილება შემდეგი თანაფარდობა:

$$\frac{Z}{U_*} \cdot \frac{\partial U}{\partial Z} = \left(\frac{U_* Z}{\nu} \right)^\alpha \cdot \phi(R_{e*}) \quad (20)$$

სადაც α არის ხარისხის მაჩვენებელი; $R_{e*} = U_* \Delta / \nu$;

დამოკიდებულება (20)-ის ინტეგრირება გვაძლევს:

$$U = \frac{U_*}{\alpha} \cdot \left(\frac{U_* Z}{\nu} \right)^\alpha \cdot \phi(R_{e*}) \quad (21)$$

ფორმულა (21)-ის გამოყენებით განისაზღვრება ნაკადის საშუალო სიჩქარე სიღრმეზე.

$$\bar{U} = \frac{U_*}{(1+\alpha)\alpha} \cdot \left(\frac{U_* h}{\nu} \right)^\alpha \phi(R_{e*}) \quad (22)$$

საბოლოოდ (21) და (22) დამოკიდებულებებიდან მივიღებთ:

$$\bar{U} = (1+\alpha) \cdot \bar{U} \left(\frac{Z}{h} \right)^\alpha \quad (23)$$

ფორმულის (23) ხარისხის მაჩვენებელი ფარდობითი სიღრმის დროს იცვლება შუალედში 1/4–1/7, მაგრამ ამ მაჩვენებლის ცვლილების ზუსტი კანონზომიერების დადგენა მკვლევართა მონაცემების საფუძველზე ვერ მოხერხდა, რადგანაც ბევრ ფორმულაში ხარისხის მაჩვენებელი არაგამრეცხი სიჩქარეების მთელი დიაპაზონისათვის არის გათვალისწინებული.

განვიხილოთ დამოკიდებულება, რომელიც, აღწერს არაგამრეცხ სიჩქარეს კალაპოტურ ნაკადებში კალაპოტქვედაპირულ შრეში ინდუცირებული ფილტრაციული დინების გათვალისწინებით.

ხშირად განიხილება, რომელიც აკავშირებს სიჩქარის მაჩვენებლიანი დამოკიდებულების ხარისხის მაჩვენებელს გრუნტის ფილტრაციულ მახასიათებლებთან.

განვიხილოთ სიჩქარის ფორმულა შემდეგი სახით:

$$U = (1+\alpha) \cdot U \left(\frac{\Delta}{H} \right)^\alpha \quad (24)$$

ეს დამოკიდებულება ზუსტად ასახავს საერთო სახის სიჩქარის (23) ფორმულას, როდესაც $Z = 0$.

ხარისხის მაჩვენებელი სიჩქარის მაჩვენებლიან დამოკიდებულებაში იცვლება $1/8 < \alpha < 1/4$ საზღვრებში, მაგრამ α თავისი მნიშვნელობით არ შეიძლება იყოს მარტო ფილტრაციული სიჩქარის ფუნქცია, არამედ აუცილებლად რეინოლდსის რიცხვისაც. როგორც კვლევის ანალიზმა დაგვანახა, სიჩქარეთა განაწილებაზე ზეგავლენა უნდა მოახდინოს არა გრუნტის ფილტრაციულმა მახასიათებლებმა, არამედ კალაპოტქვედაპირულ შრეში ფორმირებულმა დინებამ, რომელიც თავის მხრივ ზეგავლენას ახდენს ძირითადი ნაკადის პარამეტრების ცვლილებაზე.

ნაკადში სიჩქარეთა განაწილების ზუსტი აღწერა აგრეთვე დაკავშირებულია ათვლის სიბრტყის ადგილმდებარეობაზე, რომელიც განსაზღვრავს ფსკერზე მდებარე ნაწილაკის ჰიდროდინამიკური მდგრადობის პირობებს, მასზეა დამოკიდებული ნაკადში სიჩქარეთა განაწილების საანგარიშო ფორმულებისა და ექსპერიმენტით მიღებული მონაცემების შედეგების დაზუსტება. დინება განიხილება ხორკლიან ზედაპირზე. ათვლის სიბრტყე განისაზღვრებოდა მოცულობითი მეთოდით. ამასთან ერთად დასაშვებია იყო, რომ ათვლის სიბრტყე გავიდოდა ფსკერის ხორკლიანობის სიმაღლის ზღვარზე, მაგრამ ათვლის სიბრტყის განსაზღვრისათვის ჩატარებულმა ექსპერიმენტებმა აჩვენა, რომ ათვლის სიბრტყე მდებარეობს როგორც ხორკლიანობის ზღვარზე, ასევე ფსკერის ზევითაც. აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ მოცულობითი მეთოდი საშუალებას არ იძლევა ერთგვარად განისაზღვროს ათვლის სიბრტყის მდებარეობა ფსკერის ხორკლიანობასთან მიმართებაში, რაც დაკავშირებულია ფსკერზე ნაწილაკის ადგილმდებარეობაზე.

ღია არხებისათვის, ათვლის სიბრტყის ადგილმდებარეობა სხვადასხვა ავტორების მიერ დადგენილი იყო სხვადასხვაგვარად, როგორც წესი ხორკლიანობის ელემენტის საზღვრებში. ზოგიერთი მკვლევარის მიერ ერთგვაროვანი ნატანის პირობებისათვის ათვლა წარმოებს ფსკერის საშუალო ნიშნულიდან, რომელიც აიღება ფსკერის ღრმულსა და კალაპოტის ხორკლიანობის გამონაშვებს შორის მანძილის გასაშუალოებით.

ათვლის სიბრტყედ იღება აგრეთვე ნაწილაკის საშუალო ზომა.

ბუნებრივ პირობებში წყალქონვად კალაპოტს აქვს ფსკერული მიკროფორმები, რომელთანაც ურთიერთშეხებაში ნაკადი იცვლის თავის ჰიდროდინამიკურ მახასიათებ -

ლებს ფსკერული წარმონაქმნისა და ნაკადის ურთიერთზემოქმედება იწვევს ნაკადის სიჩქარის ეპიურის ცვლილებას კვეთიდან კვეთამდე. საშუალო სიჩქარეთა მაქსიმუმი შეინიშნება ფსკერული წარმონაქმნის წვერთან, ხოლო მინიმუმი წარმონაქმნებს შორის ღრმულში,

ექსპერიმენტულმა გამოკვლევებმა გვიჩვენა, რომ სიჩქარეთა განაწილება ნაკადის მთელ სიღრმეზე კალაპოტური წარმონაქმნის ზედაპირზე, ღრმულში და დამრეც ფერდზე ექვემდებარება ლოგარითმული განაწილების კანონს ფსკერული შრის გამოკლებით.

სასაზღვრო შრეში დინების თავისებურების აღწერა საშუალებას იძლევა გამოყენებულ იქნეს ლოგარითმული განაწილების კანონი ფსკერული წარმონაქმნის გამონაშვერის წვერთან ჰიდროდინამიკური ძალის განსაზღვრისას იმპულსური ფილტრაციული დინების გაანგარიშების პირობებისათვის.

ნაკადის სიჩქარეთა პროფილის შესწავლის მიზნით ღარის ფსკერზე კვალის ტიპის მოდელით ლაბორატორიულ პირობებში გამოკვლევებმა აჩვენა უპირატესობა სიჩქარეთა განაწილების მაჩვენებლიანი დამოკიდებულებების მიზანშეწონილობის გამოყენების საკითხი ცვალებადი ხარისხის მაჩვენებლით. გამოკვლევებმა აჩვენა ისიც, რომ მაქსიმალურ მნიშვნელობას მაჩვენებლიან დამოკიდებულებაში ხარისხის მაჩვენებელი აღწევს ფსკერული წარმონაქმნის ღრმულის თავზე, ხოლო მინიმალურ მნიშვნელობას მის ქიმზე.

ამრიგად ნაკადის ფსკერზე წარმონაქმნების არსებობისას შეინიშნება სიჩქარეთა განაწილების რთული კანონზომიერება, რომელიც ითხოვს შემდგომ კვლევას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გუბელაძე დ., საირიგაციო სისტემების მართვის ფორმები და განვითარების პერსპექტივები, ჟურნალი „მეცნიერება და ცხოვრება“, თბ., 2013, 2 (8).
2. გუბელაძე დ., ყრუაშვილი ი., ნაცვლიშვილი მ., ტრაპეციულ არხში ფილტრაციის განსაზღვრის თავისებურებანი, ჟურნალი „ჰიდროინჟინერია“ ტომი (1-2) სტუ, თბ., 2013.

**დავით გუბელაძე
მდინარის ფსკერზე სიჩქარის ველის განსაზღვრის თავისებურებანი
რეზიუმე**

კალაპოტწარმოქმნილი პროცესების შესწავლის, თეორიული და ექსპერიმენტული კვლევის შედეგების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ: დღეისათვის არსებული მრავალრიცხოვანი და მრავალმხრივი, ნატურული და ლაბორატორიული კვლევის მონაცემების მიუხედავად არაერთგვაროვანი ფხვიერი მასალისაგან შემდგარი კალაპოტის მდგრადობის ხარისხის შესწავლა წარმოებს გამოკვლევების ინტეგრალური მახასიათებლებით და ასეთი მიდგომა გამორიცხავს კალაპოტური პროცესების ფიზიკური მოვლენის რეალური სურათის ამსახველი ყველა ფაქტორის დიფერენცირებულ შეფასებას, კალაპოტის ფორმირებისას დინების შესაბამისი პარამეტრებით, რის გამოც იზღუდება ანალოგიური გამოკვლევებით მიღებული ნახევრადემპირიული საანგარიშო დამოკიდებულებების გამოყენების არე.

**David Gubeladze
Peculiarities of the Definiton of Velocity Field of Riverbed
Summary**

On the basis of the analysis of the results studied and theoretical and experimental researches of riverbed processes it can be concluded: In spite of numerous and many sided natural and laboratorial research findings, existing not present studying the quality of firmness of the river-bed, consisting not similar loose material is making by integral characteristics and such approach excludes the differential estimation of all factors reflecting real picture of river- bed flow, for what the use of sphere of half-empirical calculating dependence received by analogous research is limited.

Давид Губеладзе
Своеобразие определения поля скорости на дне реки
Резюме

На основе анализа теоретических и экспериментальных исследований руслоформирующих процессов по ходу работы сделаны, следующие выводы: изучение степени устойчивости русл, слагаемых и однородного сыпучего материала в настоящее время преимущественно производится по интегральным характеристикам; При таком подходе исключается возможность дифференцированной оценки всех факторов, управляющих формированием русл с соответствующими параметрами течения; В силу этого, ограничивается область применения зависимостей полученных на основе , полуэмпирических исследований.

იურიდიული მასწავლებელი

ნათელა მაისურაძე საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

სახელმწიფოს სამართლებრივი მმართველობის რეგულირება

როგორც სახელმწიფოს შესახებ განმარტებაშია მითითებული, სახელმწიფოს სიმყარის საფუძველია საზოგადოება. დიურკჰემის ნაშრომებში საზოგადოება ეს არის ორგანიზმი, რომელიც საკუთარი არსით აღემატება ინდივიდის ნებას. საზოგადოება ასევე წარმოადგენს განსაკუთრებულ სუბიექტს, რომელიც ქმნის კულტურულ, მორალური ქცევისა თუ რელიგიური ქცევის წესებს. შესაბამისად საზოგადოებას აქვს ძალა გარიყოს ყველა, ვინც არ ემორჩილება მის ნებას. ამიტომ სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ურთიერთობების განსაკუთრებულ ძალად მაინც რჩება საზოგადოება და არა ინდივიდი, მიუხედავად არაერთი მოაზროვნის მცდელობისა, პიროვნება – ინდივიდი წარმოედგინათ განვითარებისა და პროგრესის წარმმართველ ძალად. ბუნებრივია, საზოგადოება ინდივიდებისაგან შედგება და პიროვნებების გავლენა მასზე უმნიშვნელოვანესია, მაგრამ პიროვნება მხოლოდ მაშინ აღწევს თავის მიზანს, როდესაც იგი საზოგადოების ინტერესებსა და მისწრაფებებს გამოხატავს. რა თქმა უნდა, სწორედ პიროვნებებს შეაქვთ საზოგადოებაში სიახლეები და პროგრესული იდეები, მაგრამ საზოგადოების მზობას ამ იდეების მისაღებად და ცხოვრებაში მათ რეალიზაციას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ნებისმიერი იდეა განწირულია ან, საუკეთესო შემთხვევაში, სამომავლოდ არის გადადებული.

ძველი რომიდან დაწყებული სამართალი ფართო გაგებით არის არა მხოლოდ ამ სახელმწიფოს მოქალაქეებისათვის ეროვნული კანონების აუცილებელი ერთობა, არამედ სოციალური მოვლენაა, რომელიც თავის თავში მოიცავს ადამიანთა წარმოდგენებს თავიანთ ზოგად მოთხოვნებზე, ინტერესებზე, მსგავს იდეალებსა და ღირებულებებზე, ჰუმანიზმსა და სამართლიანობაზე, აუცილებელსა და სასურველზე, მნიშვნელოვანსა და ვალდებულებითზე კერძო და საზოგადოებრივ ქმედებაზე. სამართლის მეშვეობით ადამიანთა ცხოვრების მრავალფეროვნება იძენს მოწესრიგებულ ხასიათს პიროვნულ და საზოგადოებრივ ურთიერთკავშირში. საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირება მოაქცევს მათ საჯარო და საერთაშორისო ურთიერთობებში, იგი ასრულებს ერთი მხრივ, კონსტიტუციურ და, მეორე მხრივ, შემოქმედებით როლს, აერთიანებს და ათანხმებს პიროვნულსა და საზოგადოებრივს, ინდივიდუალურსა და ზოგადსამართლებრივს. კანტი, ეყრდნობა რა თავის ეთიკურ ფილოსოფიას, გვახსენებს ერთ ანტიკურ აფორიზმს: „სამართალი - ეს არის სიკეთისა და სამართლიანობის ხელოვნება“ (4, 233).

სახელმწიფო, როგორც პლატონი მიუთითებდა, სამართლის შვილია, რომელიც ტრანსცენდენტური სიკეთისაკენ მიმართავს თავის მოქალაქეებს, მოქმედებს სამართლის მიხედვით და იცავს ადამიანებს სამართლის მეშვეობით (1, 17). იგი მიმართულია კონკრეტული მიზნების განხორციელებისაკენ, ის დგას საზოგადოებაზე მაღლა და ეს ერთადერთი ადგილია, სადაც შეიძლება მოხდეს ერთიანობის, საერთო კეთილდღეობისა და მორალური ფასეულობების რეალიზაცია და ცხოვრებაში გატარება. ამიტომ, ვერ დავეთანხმები ვერც ი. კანტს, რომელიც მოითხოვდა, რომ სახელმწიფო უნდა იყოს სამოქალაქო საზოგადოების მსახური და არა ბატონი(4, 233) და ვერც ჰეგელს, რომლის მიხედვით სახელმწიფო სადაზღვევო დაწესებულება არ არის, არ ემსახურება ცალკეულ პირებს და არ შეიძლება იყოს მათი ქმნილება. სახელმწიფო არავის ემსახურება. იგი არის ღმერთის სგლა დედამიწაზე (3, 10). ვერ დავეთანხმები ჰეგელის მოსაზრებას სახელმწიფოს შესახებ, ვინაიდან, თუ სახელმწიფო არის ღმერთის სგლა დედამიწაზე, ხოლო ღმერთი ქმნის მთელ სამყაროს ადამიანის ჩათვლით და ზრუნავს მასზე, სახელმწიფო მით უფრო უნდა ზრუნავდეს ადამიანებზე და არ უნდა წარმოვადგინოთ როგორც ბატონობის მიზანი, როგორც ამას ჰეგელი ამტკიცებს. ვერ დავეთანხმები ვერც კანტის მოსაზრებას, რომ

სახელმწიფო არის მსახური. მიმაჩნია, რომ სახელმწიფო საზოგადოებისა და მისი ცალკეული წევრის ურთიერთპარიტეტულ საწყისზე შეიქმნა და ფუნქციონირებს, რომლის მიზანია სახელმწიფო – ადამიანებისა და საზოგადოებისათვის და ადამიანი და საზოგადოება – სახელმწიფოსათვის. ამაზე მიუთითებს ჩვენი კონსტიტუცია, რომლის მიხედვით საქართველოში სახელმწიფო ხელისუფლების წყაროა ხალხი. სახელმწიფო ცნობს და იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორც წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ღირებულებებს. ხელისუფლების განხორციელებისას ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით (2, მუხლი 5,7). სახელმწიფო არის განსაზღვრულ ტერიტორიაზე არსებული საჯარო ხელისუფლება, რომელიც ადგენს ყველასათვის სავალდებულო ქცევის წესებს და განსაკუთრებული აპარატის მეშვეობით ახორციელებს თავის სუვერენულ უფლებამოსილებას, უზრუნველყოფს კანონიერებას, საზოგადოებრივ წესრიგსა და მთლიანობას. სახელმწიფო საზოგადოების პოლიტიკური ხელისუფლების ორგანიზაციაა. ამ ხელისუფლებას საჯარო ეწოდება იმიტომ, რომ მოქმედებს ხალხის სახელით.

სახელმწიფოც და სამართალიც ქმნის პროფესიონალთა აპარატს, რომლებიც ადგენენ სახელმწიფო-სამართლებრივ ნორმებს ან დაკავებული არიან ხელისუფლებისა და მართვის ფუნქციების რეალიზაციით. მათი საქმიანობა ემყარება იმ ნორმატიულ აქტებს, რომელთა ძალით ისინი ახორციელებენ მმართველობით, ორგანიზაციულ და რეგულაციურ, არცთუ იშვიათად ძალადობით გამორჩეულ ფუნქციებს, მიუხედავად იმისა, არის ეს სახელმწიფო და სამართალი სამართლიანია თუ არა. მაგრამ, ალბათ უნდა ვაღიაროთ, რომ ძალის დატანება უცხო არ არის ადამიანის ბუნებისათვის და რომ მის გარეშე ადამიანი საკუთარ სიჯიუტესაც ვერ დაძლევეს. ამიტომ ის, რასაც ძალადობას ვუწოდებთ, ხშირ შემთხვევაში სრულიად აუცილებელია თუნდაც საკუთარი თავის ორგანიზებისათვის, რომ აღარაფერი ვთქვათ საზოგადოების წესრიგსა და ურთიერთობაზე და მათი საერთო მოთხოვნების, ინტერესების დაკმაყოფილებაზე. **ლიბერალური დემოკრატიის პირობებში ძალდატანება შეგნებულ აუცილებლობად აღიქმება, რომელიც ნებისმიერი ადამიანისა და მთელი საზოგადოებისათვის არსისეული ფაქტორია, მისი აქტიურობისა და შემოქმედებითობის მოძიების, გამოფხიზლებისა და გამოვლენის უმნიშვნელოვანესი ძალაა, პროგრესისაკენ მიმავალი გზაა და არა იძულება, რომელიც რეგრესისაკენ გვიბიძგებს.** სახელმწიფო აპარატი, მისი ორგანოები და პარტიული, სამთავრობო და არასამთავრობო სტრუქტურები კი მის ნებას ახორციელებენ ცხოვრებაში სამართლებრივი ნორმების სამართლიანი რეგულირებითა და საზოგადოების მხარდაჭერით.

სამართლებრივი რეგულირება კი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც სახელმწიფოებრივი მართვის შემადგენელი ნაწილი, ვინაიდან ეს ფუნქცია ეკუთვნის მხოლოდ სახელმწიფოს, რომელიც გამოდის სამართლის გარანტად, ფლობს რა მონოპოლიას სამართალმიდებითა და სამართალდაცვითი მოღვაწეობით. სამართალი კი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ის ლეგიტიმური მაკავშირებელია, რომელიც ანაწილებს მათ უფლებებსა და მოვალეობებს, აწონასწორებს პიროვნულსა და საერთო-საკაცობრიოს.

ადამიანის, როგორც ბიოსოციალური არსების ბუნება არ არის მხოლოდ სიკეთისა და სიყვარულის შემცველი. ის ძირითადად ნაკარნახევია ისეთი მოთხოვნებით, როგორიცაა გადარჩენა, საზოგადოებაში ადგილის დამკვიდრება და სურვილი - მიიღოს დაცვა ვინმესაგან ზემოდან. იგი მოიცავს აგრეთვე ბოროტებასა და აგრესიულობას. მასში შერწყმულია სიკეთეც და ნაკლოვანებაც, რაც თავის მხრივ კონკრეტული კულტურის გამოვლინებაა და აყალიბებს ადამიანთა საზოგადოების რთულ პალიტრას. და თუ სიკეთისა და სიყვარულის გამოსავლენად რეალურად ესაჭიროება თავისუფლება და პლურალისტური სამოქალაქო საზოგადოება, რომლებიც რეგულირდება ოჯახის, საკუთრებისა და მორალური ნორმების ინსტიტუტებით, ბოროტებისა და აგრესიულობის გადასაღახავად აქტუალურია სახელმწიფო, რომელიც სამართალზეა დამყარებული. ისეთი ზოგადსაკაცობრიო ინტერესები და ღირებულებები კი, როგორიც არის, მაგალითად, ხელისუფლება, ფული, ღირებულება, ერთი მხრივ, მათი გამყოფი, ხოლო, მეორე მხრივ, მათი ინტერესებისა და ღირებულებების დამაკავშირებელი, ყოველივე ამას არეგულირებს

სახელმწიფოს სამართლებრივი ზემოქმედება და შესაბამისობაში მოჭყავს მოთხოვნები და ნებართვები ამ თვალსაზრისით სახელმწიფო გამოდის სამართლის გარანტიად და დამცველად.

სახელმწიფოებრივი მმართველობის დამახასიათებელი ნიშანია საზოგადოების მოთხოვნის აუცილებლობა - იყოს მართული. ხოლო მართვის სისტემის სუბიექტები და მომსახურეები, განსხვავებით სხვა სამართალურთიერთობების სუბიექტებისაგან არა მხოლოდ უფლებამოსილნი, არამედ ისინი ვალდებულებიც არიან - განახორციელონ თავიანთი ვალდებულებები და უფლებები. ამ სფეროში მოქმედებს პრინციპი: „დასაშვებია მხოლოდ ის, რაც კანონითაა დაშვებული და აკრძალულია ის, რაც კანონითაა აკრძალული“. ამიტომ ნებისმიერი სამართლებრივი უზუსტობა ან სიცარიელე ამცირებს სახელმწიფოსა და სამართლის უფლება-მოვალეობებს, ხელს უწყობს მასში ისეთი ნეგატიური ტენდენციების წარმოშობა-განვითარებას, როგორცაა თანამდებობის ბოროტად გამოყენება, თვითნებობა, კორუფცია და ა.შ.

სახელმწიფოს განვითარების დონე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული საზოგადოების განვითარების დონეზე. საზოგადოება კარნახობს სახელმწიფოს მოქმედების გეგმას. თავის მხრივ სახელმწიფოს შემადგენელი კომპონენტი მმართველი რგოლი ყოველთვის იყენებს საზოგადოებას არსებული წყობის შენარჩუნების ან შეცვლის მიზნით. სახელმწიფო ლიდერთა მიმართვა ამ შემთხვევებში სწორედ საზოგადოებაზე არის გათვლილი, ვინაიდან სწორედ საზოგადოებამ უნდა გადაწყვიტოს სახელმწიფო ხელისუფლების ყოფნა-არყოფნის ბედი, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ღია საზოგადოებასთან გვაქვს საქმე, რომელსაც უნარი შესწევს რაციონალურად იაზროვნოს, კრიტიკულად შეაფასოს და პირადი სარგებლისა და სხვათა ინტერესების გათვალისწინებით მიიღოს გადაწყვეტილება. ასეთი საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ინფორმაციის სისრულე და მასზე კონტროლი სახელმწიფოს, როგორც სუბიექტს უფრო მოქმედს, კონკურენტუნარიანსა და სიცოცხლისუნარიანს ხდის. იგი მუდმივად გრძნობს საზოგადოების მაჯისცემას და იმ მოსალოდნელ გართულებებს, რაც საზოგადოების შიდა შრეებში იმალება.

სახელმწიფო მმართველობის სამართლებრივი რეგულირების არსი განსაზღვრავს მის ფუნქციონალურ მოვალეობებსა და შესაბამისი იურიდიული განსაზღვრულობის საშუალებებსა და ტექნოლოგიებს სახელმწიფოს სახელისუფლებო მართვის განხორციელებაში. მათ შორის მნიშვნელოვანია: საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოსაწესრიგებელი პირობებისა და საზოგადოების ცხოვრების საერთო წესების დადგენა; სახელმწიფო ორგანოების მიერ საზოგადოების არსებობისა და მოღვაწეობის საერთო წესების დადგენა; საერთო ნების ბატონობის აქტუალიზაცია, რაც გამოხატულია სახელმწიფოს მიერ მიმდინარე მმართველობით მოღვაწეობაში, სახელმწიფო ორგანოების, როგორც ერთიანი საჯარო-იურიდიული პირის ლეგიტიმაციისა და იურიდიული ერთიანობა, მისი გეგმაზომიერი მოღვაწეობის ფორმებისა და მეთოდების, ინტერესების დაბალანსირება; სახელმწიფო მმართველობის საშუალებების არსენალის გამომუშავება, რომელიც უზრუნველყოფს კანონის მთლიანობასა და ცენტრალიზებულ როლს სახელმწიფოს ცხოვრებაში. ასეთი რეგულირებით არსებობს არა მხოლოდ მმართველობითი საქმიანობის პრაქტიკული განხორციელების ტექნოლოგია, არამედ გადაწყვეტილებების მიღებისა და რეალიზაციის ტექნოლოგია, როგორც სახელმწიფო მმართველობის ეფექტური უზრუნველყოფის მექანიზმი, სახელმწიფოს სტრატეგიული ზემოქმედების საშუალება საზოგადოებაზე, მისი განვითარების პროცესებზე, ფუნქციონირებასა და განვითარებაზე.

სახელმწიფო მმართველობის სამართლებრივი რეგულირების მთავარი არსი მდგომარეობს ინდივიდუალური, ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო მიზნების განხორციელებაში. ეს მიიღწევა სახელმწიფო ორგანოების გარკვეული გეგმაზომიერი მოღვაწეობით, მიუხედავად იმისა, რომ დემოკრატიის არსი სახელმწიფო ჩარევისაგან თავისუფალ განვითარებაშია, მით უმეტეს პიროვნების განვითარების საქმეში. ეს კარგად ჩანს პიროვნების შემოქმედებით მოღვაწეობაში, რომლის გარეშე არაფერი ღირებულებითი არ იქმნება ადამიანური მოღვაწეობის არცერთ სფეროში. შემოქმედებითობის გარეშე კი ვერ ვითარდება პიროვნება, რაც, თავის მხრივ, ამუხრუჭებს საზოგადოების განვითარებას, საკაცობრიო ღირებულებების შექმნასა და რეალიზებას. სახელმწიფოსაგან თავისუფალი ეკონომიკა ამის საუკეთესო მაგალითია. ჩვენს წინა თაობას კარგად ახსოვს სახელმწიფო

დაკვეთით შექმნილი პოეზიისა თუ მხატვრობის ყოველად მიუღებელი ლექსები და სიმღერები ტრაქტორზე, ბელადებზე, ჩაის მკრეფავებზე და ა.შ. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ სახელმწიფო თავისი გეგმაზომიერებით ეწინააღმდეგება პიროვნულ ინიციატივებსა და მათ თავისუფალ შემოქმედებითობას. მაგრამ თავისუფლება არ ნიშნავს თვითნებობას ან უკიდურეს გეგმაზომიერებას. პირიქით, შემოქმედებაში გეგმაზომიერება და კანონზომიერება ისევე აუცილებელია, როგორც სულიერი აღმაფრენა და თავისუფლება.

სახელმწიფო-სამართლებრივი მმართველობა მოიცავს მის დამოკიდებულებას რელიგიურ ცხოვრებასთან, ადამიანთა ურთიერთობას სულიერი ღირებულებებისადმი, რომელიც, თავის მხრივ აყალიბებს საზოგადოების განწყობას მათ მიმართ. დემოკრატიული სახელმწიფო-სამართლებრივი მმართველობის ფორმები ამ თვალსაზრისით სრულიად შეესაბამება საერთაშორისო მოთხოვნებსა და განსაკუთრებული სიფრთხილით ეკიდება საკრალურ სფეროს, იცავს რელიგიური უმცირესობების ინტერესებსა და გამორიცხავს სახელმწიფოს უშუალო ჩარევას მათ საქმიანობაში.

სახელმწიფო მმართველობის რეგულირების მექანიზმად გამოხატული სამართლებრივი ფორმები ასახავს მის მისიას დააკმაყოფილოს საზოგადოებაში არსებული ინტერესების თანასწორობა სამართლებრივი მმართველობის მეთოდებით. თუმცა, შეუძლებელია ყველა ადამიანს ინტერესების თანასწორობა გააჩნდეს. ადამიანი განუმეორებელი ინდივიდია. მას დემოკრატიისა და საბაზრო ეკონომიკის პირობებში თვითონ უხდება არა მხოლოდ თავისი არსებობისათვის ბრძოლა, არამედ სახელმწიფოს შენახვისათვისაც იღწვის. ამ სიტუაციაში ყოველი კონკრეტული ადამიანი თავისი შესაძლებლობების ფარგლებში მოქმედებს. ეს შესაძლებლობები კი განსხვავებულია და იმდენაირია, რამდენი ადამიანიც არსებობს. ამიტომ შეუძლებელია მათი ინტერესების თანასწორობა. ერთადერთი, რაც მათ შეიძლება საერთო ჰქონდეთ, ეს არის სიცოცხლის შენარჩუნებისათვის ბრძოლა, მაგრამ ესეც ყველას ერთნაირად არც სურს და არც შეუძლია. რაც შეეხება საზოგადოებრივი საქმიანობის სახელმწიფოებრივ გეგმაზომიერებასა და პროგნოზირებას, სახელმწიფო მხოლოდ პოლიტიკურ ნებას უნდა გამოხატავდეს, არ ერეოდეს ადამიანთა საქმიანობის ინდივიდუალურ და წვრილმან ელემენტებში, ისევე, როგორც რელიგია უნდა ემსახურებოდეს საზოგადოების სულიერების ამაღლებას და არ ერეოდეს მის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სამეცნიერო და შემოქმედებით მოღვაწეობაში.

საბოლოო ჯამში, როგორც სახელმწიფო, ასევე რელიგიაც, ეკონომიკაც, სამართალიც და ა.შ. თავის დაღს ასვამს პიროვნების ჩამოყალიბებას, რითაც თითოეული პიროვნება სრულად გამოხატავს თავისი ეპოქისათვის დამახასიათებელ წინაპირობებს, განვითარების პროცესებსა და ეროვნულ-ზოგადსაკაცობრიო პრობლემებს. ამიტომ სრულიად ზედმეტია მასზე დამატებითი პოლიტიკური მმართველობის განხორციელება და ამით მათი ინტერესების გათანასწორობა. ასეთ შემთხვევაში შედეგად მივიღებთ არა საზოგადოებას თავისი მრავალფეროვნებით, არამედ ერთფეროვან მასას ერთფეროვანი ინტერესებით, რომელსაც გათანასწორობაც აღარ დასჭირდება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. პლატონი, სახელმწიფო, თბ., 2013.
2. საქართველოს კონსტიტუცია 2015 წლის მდგომარეობით.
3. Гегель Г. В. Ф. Философия истории. Соч. т. 8, М., 2012.
4. Кант И. Соч. Т 4., Ч. 2.
5. Маисурадзе Н. Политическая свобода - Филоменная политика, необходимое условие прогресса, Тбилиси, 2010.

ნათელა მაისურაძე
სახელმწიფოს სამართლებრივი მმართველობის რეგულირება
რეზიუმე

ნაშრომში გაშუქებულია სახელმწიფოს სამართლებრივი რეგულირების ძირითადი საკითხები. ავტორი განიხილავს იმ მნიშვნელოვან პრობლემებს, რასაც ადგილი აქვს სახელმწიფოს სამართლებრივი რეგულირების პროცესში და რომელთა გათვალისწინებაც აუცილებელია სახელმწიფოს განვითარებისა და პროგრესისათვის.

Natela Maisuradze
Regulation of Legal Management of State
Summary

The article carefully deals with the basic issues of the legal management of the regulation of State. Author envisages the significant problems that occur in the process of the legal regulation of State which is essential for the State's development and progress.

Натела Маисурадзе
Правовое регулирование правления государством
Резюме

В труде рассматриваются основные вопросы правового регулирования государств. Автор рассматривает существенные проблемы, которые возникают в процессе правового правления государства и которые необходимы для развития и прогресса государства.

თეა კვაბიძე
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

სახელმწიფო საინვესტიციო საქმიანობის რეალიზაციის ეკონომიკურ-სამართლებრივი
მექანიზმები

ეკონომიკურ ურთიერთობებში საბიუჯეტო ინვესტიციები გამოხატავენ საზოგადოებრივ ინტერესსა და წარმოადგენენ სოციალური გარდაქმნების ძირითად, მძლავრ ინსტრუმენტს. ფინანსური მეცნიერების სოციალური ბუნების შესახებ დოქტრინა ყოველთვის განიხილება ამ მიმართულებით.

ფინანსირების სახელმწიფო რეგულირებაში, როგორც წესი, მხარეობდ გამოდიან საზოგადოებრივი ურთიერთობები, რომლებიც ყალიბდება სახელმწიფოსა და მუნიციპალური წარმონაქმნების საფინანსო ურთიერთობებისას. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ „სახელმწიფოს ფინანსური საქმიანობა“ ახალი გაგებაა, რომელიც პირველად დამუშავდა 1952 წელს მ.ა. გურვიჩის სახელმძღვანელოში. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია სრულიად განსხვავებული მოსაზრებები ფინანსურ მექანიზმში ინვესტიციების შესახებ; გაკეთებულია დასკვნა, რომ საინვესტიციო საქმიანობა წარმოადგენს ეკონომიკურ-სამართლებრივ ერთიანობას, რომელიც გამოირჩევა შემადგენელი ინსტიტუტების ერთიანობით, რომელიც ეყრდნობა განვითარებული ინფრასტრუქტურის საჭიროებას და იკავებს მანიშნელოვან ადგილს საფინანსო სისტემაში (6, 3).

უკანასკნელ წლებში საქართველოში მიზანმიმართულად არის დაგეგმილი საინვესტიციო საქმიანობისათვის ქვეყნის მიმზიდველი და საინტერესო გარემოს გაუმჯობესება, რომლის საფუძველიც უნდა იყოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკა, სტაბილური საკანონმდებლო ბაზა, ასევე ინვესტორების ეფექტური ეკონომიკური დაცვის მექანიზმების არსებობა საქართველოს ტერიტორიაზე.

ყველასათვის ცნობილია, რომ საინვესტიციო საქმიანობისა და სასამართლო პრაქტიკის რეგულირება ყველაზე მნიშვნელოვანია ამ მიმართულებით, რომელიც რეალურად ახდენს გავლენას საინვესტიციო კლიმატის შეფასებაზე.

როგორც სპეციალისტები მიიჩნევენ, ეროვნულ ეკონომიკაში ინვესტიციების მოზიდვის ძირითადი გზები და საშუალებები არის იურიდიული პირების საკუთარი სახსრები, საბიუჯეტო ინვესტიციები (რეგიონალური და ადგილობრივი ბიუჯეტის ხარჯზე), კომერციული ბანკების საკრედიტო-საინვესტიციო საქმიანობა, უცხოური ინვესტიციები, თავისუფალი ეკონომიკური ზონების განვითარება, სახელმწიფო ქონების პრივატიზაცია, საფონდო ბაზრის განვითარება, მოსახლეობის ქონება და სხვ.

სახელმწიფო გარანტიების არსებობა საინვესტიციო საქმიანობის დაცვის კუთხით არის მნიშვნელოვანი მახასიათებელი ქვეყნის საინვესტიციო კლიმატის განსაზღვრისათვის და ინვესტიციების მოზიდვისათვის, როგორც უცხოელი ისე შიდა ინვესტორებისათვის.

როცა ვსაუბრობთ ინვესტიციებზე, მასში როგორც წესი, მოიაზრება „გრძელვადიანი კაპიტალდაბანდება“ (ქვეყნის შიგნით და მის საზღვრებს გარეთ) სხვადასხვა ეროვნულ წარმოებაში.

კერძო ინვესტიციების დაფინანსების წყარო არის იურიდიული პირების საკუთარი სახსრები (გაუნაწილებელი მოგება, ნაწილობრივ ამორტიზებული და სხვა ფონდები), აქციების გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი, ობლიგაციები, სხვა ფასიანი ქაღალდები, ასევე გრძელვადიანი კრედიტები და სესხები. ამასთან ეკონომიკაში არანაკლებად გამოყოფენ რეალურ ინვესტიციებს, ანუ კაპიტალდაბანდებას ეკონომიკის რომელიმე მიმართულებაში, რომლის შედეგადაც ხდება რეალური კაპიტალის ზრდა (შენობები, მოწყობილობები, სასაქონლო-მატერიალური ჩანაწერები და ა.შ.) და ფინანსური ინვესტიციები – კაპიტალდაბანდება (კერძო ან სახელმწიფო) აქციებში, ობლიგაციებსა და სხვა ფასიანი ქაღალდებში. უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთ შემთხვევაში არ ხდება რეალური კაპიტალის ზრდა, აზრი მდგომარეობს საკუთრების შექმნაში (იგივე ხდება მიწისა და სხვა უძრავი ქონების შექმნისას).

ინვესტირების დროს შესაძლებელია საკუთარი, მოზიდული და ნასესხები სახსრების გამოყენება სხვადასხვა კომბინაციით, რასაც მთელი რიგი შიდა და გარე ფაქტორები განსაზღვრავს. ინვესტირების მიზნები მრავალფეროვანია: ტექნიკის, მოწყობილობისა და მიწის შექმნა; საწარმოო და არასაწარმოო დანიშნულების ობიექტების აშენება; ფასიანი ქაღალდების, ობლიგაციების და ა.შ. შექმნა; ლიცენზიის, განსაზღვრული სახის პროდუქციის გამოშვებაზე ან მომსახურების გაწევაზე პატენტის შექმნა; ფულადი სახსრების განთავსება საბანკო დეპოზიტზე გარკვეული პროცენტით; ძირითადი საშუალებების აღდგენა და სხვ. (5, 59).

როგორც აღვნიშნეთ, ინვესტიციად შეიძლება განხილულ იქნეს აქტივების შექმნა, მაგალითად ფასიანი ქაღალდები, ხელოვნების ნიმუშები, ბანკში განთავსებული დეპოზიტები ან სამშენებლო ორგანიზაციები და ა. შ., უპირველეს ყოვლისა ფინანსური მოგებისა და კაპიტალის ზრდის ფორმით და მიზნით. ამგვარი ფინანსური ინვესტიცია წარმოადგენს დანაზოვის ფორმას.

უნდა აღინიშნოს, რომ ინვესტირება, როგორც წესი ხორციელდება ორი სახით: კორპორატიული და სახელშეკრულებო ფორმით. კორპორატიული ფორმა ესაა ახალი კომერციული ორგანიზაციის შექმნა უცხოური ინვესტიციებით, საქართველოში რეგისტრირებულ იურიდიულ პირთან შერწყმა ან მიერთება, უცხოური იურიდიული პირების ფილიალებისა და წარმომადგენლობების გახსნა.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ საერთაშორისო ქონებრივი ურთერთობები, რომლებშიც, როგორც წესი, სახელმწიფო სუბიექტის სახით გამოდის, ორ ჯგუფად უნდა დაიყოს: პირველში შედის ურთიერთობები, რომლებიც წარმოიშობა სუვერენული სახელმწიფოების ეკონომიკის, სამეცნიერო-ტექნიკური, სამეცნიერო ან დიპლომატიურ ურთიერთობათა სფეროში. ურთიერთობათა მეორე ჯგუფს მიეკუთვნება წმინდა კერძოსამართლებრივი ურთიერთობები, რომელშიც სახელმწიფო მონაწილეობს როგორც კერძოსამართლებრივი ურთიერთობის ერთ-ერთი მხარე.

პირველი რიგის ურთიერთობები რეგულირდება საჯარო სამართლის ნორმებით, მიუხედავად იმისა, ისინი მჭიდროდ არიან დაკავშირებული მეორე სახის ურთიერთობებთან. ეს უკანასკნელი კი კერძო სამართლის სფეროს განეკუთვნებიან და მათ რეგულირებაში არცთუ ისე უმნიშვნელო როლს საერთაშორისო კერძო სამართალიც თამაშობს (1,205).

სახელმწიფოებო ფორმით ინვესტირება მდგომარეობს შეთანხმებაში ლიზინგის თაობაზე (ფინანსური იჯარა), ლიცენზირებული შეთანხმება განსაკუთრებული უფლებების (ინტელექტუალური საქმიანობის) გადაცემაზე, კონცესიური შეთანხმება, შეთანხმება პროდუქციის გაყოფაზე ან ერთობლივ საქმიანობაზე.

საფინანსო სამართალურითობა საფინანსო სამართლის განსაკუთრებული კატეგორიაა. სწორედ ის გამოხატავს სახელმწიფოს საფინანსო საქმიანობის არსს, აძლევს მას მიმართულებას და კონკრეტულ ორგანიზებულ ხასიათს. საფინანსო-სამართლებრივი ურთიერთობები აწესრიგებს საინვესტიციო პროცესის დაგეგმვასა და ფულადი სახსრების (საინვესტიციო პროექტების) მიმართულებების საკითხს. ამგვარი სამართალურითობის მხარედ ყოველთვის გამოდის სახელმწიფო ან მისი უფლებამოსილი სტრუქტურა. საქართველოში ასეთად გვევლინება საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტო (შემდგომში სააგენტო), რომელიც სახელმწიფოს წარმომადგენს ინვესტირებთან ურთიერთობაში. სააგენტოს აქვს უფლება იყოს წარმომადგენელი ადმინისტრაციულ და სხვა ორგანოებთან, ასევე სხვა პირებთან ურთიერთობებში. ამ მიზნით ინვესტორსა და სააგენტოს შორის იდება ხელშეკრულება (ანუ სახელმწიფო ამ ფორმით ხდება სამართალურითობის მონაწილე), რომელიც განსაზღვრავს წარმომადგენლობის ფარგლებს. ინვესტორსა და სააგენტოს შორის დადებული ხელშეკრულებით (რომელიც თავის მხრივ სასყიდლიანი ხელშეკრულების ფორმას წარმოადგენს) სააგენტო უწევს ინვესტორს მომსახურებას საინვესტიციო საქმიანობისათვის საჭირო ყველა ლიცენზიის ან/და ნებართვის აღებაში ან სხვა წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების განხორციელებაში (3, მ2).

ამგვარი გარემოებების გათვალისწინებით აუცილებელია ასევე აღინიშნოს საინვესტიციო ურთიერთობების სუბიექტური შემადგენლობა, ერთ-ერთ მხარედ მონაწილეთა შორის პრაქტიკულად ყოველთვის გამოდის საჯარო სამართლის წარმომადგენელი – სახელმწიფო, ან მისი უფლებამოსილი ორგანო.

საინვესტიციო საქმიანობის სუბიექტების უფლებების გარანტიად ძირითადად გვევლინება კონსტიტუციური საკანონმდებლო ნორმები. მოქმედი კანონმდებლობის ანალიზი „საინვესტიციო გარანტიების დონისძიებების“ სისტემაში საჭიროა გამოვყოთ სახელმწიფო გარანტიების შემდეგი სახეები:

- **ეკონომიკური დაცულობის თანაბარი გარანტიები, როგორც კერძო ისე სახელმწიფო ინვესტიციებისათვის.** კონსტიტუცია აღიარებს და იცავს როგორც კერძო, ისე სახელმწიფო და ასევე მუნიციპალურ საკუთრებას. საქართველოს კანონმდებლობას ახასიათებს საკუთრების ფორმების სხვადასხვაობა. საკუთრების ფორმების სახელმწიფო რეგულირება ხორციელდება მთელი რიგი საკანონმდებლო აქტებით, რომელთა შორის ცენტრალური ადგილი უკავია საკონსტიტუციო ნორმებს, რომლებიც ემსახურება მთლიანად ქვეყანაში საკუთრებასთან დაკავშირებული ურთიერთობების რეგულირებას. სამართლებრივი გაგებით საკუთრების ნებისმიერი ფორმა გულისხმობს საკუთარი ქონების ფლობის, სარგებლობისა და განკარგვის უფლებას, მათ შორის არაა აკრძალვა საკუთარი ქონების გამოყენებაზე საინვესტიციო საქმიანობისათვის.
- **გარანტიების საჯაროობა საინვესტიციო საქმიანობის რეგულირებაში.** აღნიშნული გულისხმობს, რომ კონსტიტუცია და კონსტიტუციური კანონი „ნორმატიული აქტების შესახებ“ ავადდებულებს საჯარო მოხელეებს მათ მიერ გამოცემული საკანონმდებლო აქტების გამოქვეყნებას კანონით დადგენილ ვადაში, რათა მიღებული საკანონმდებლო ნორმები ცნობილი გახდეს საზოგადოებისათვის, მოხდეს მათი მიტანა ფართო საზოგადოების ცნობიერებამდე მისი გამოქვეყნებით, რაც ასევე კანონის მოთხოვნაა. ყველა სხვა შემთხვევაში აკრძალულია კანონის შესაბამისად მიუღებელი აქტებისა და ნორმების გამოყენება. ეს უზრუნველყოფს სახელმწიფო გარანტიების საჯაროობას ერთი მხრივ და მეორე მხრივ გამჭვირვალობას სახელმწიფო რეგულირების სფეროში (2).

- **საინვესტიციო საქმიანობის ეკონომიკური თავისუფლება.** კონსტიტუციური ნორმების მიხედვით ყველას აქვს უფლება ისარგებლოს საკუთარი ქონებით, ფლობდეს მას და განკარგოს ის საკუთარი შეხედულებისამებრ კანონით ნებადართული ფორმებით. ვინაიდან კონსტიტუცია და კონსტიტუციური კანონები უზრუნველყოფს ყველას უფლებების დაცვას და ნებისმიერ პირს, მათ შორის იურიდიულ პირებსაც აძლევს უფლებას განახორციელონ საქმიანობა ნებისმიერი ფორმით რაც ნებადართულია კანონით, ან არ არის აკრძალული მოქმედი კანონმდებლობით. ამგვარი მიდგომა, საკუთარი ქონებისა და შესაძლებლობების, თავისუფალი რეალიზაციის შესაძლებლობა საკუთარი შეხედულებისამებრ ქმნის სწორედ ეკონომიკურ თავისუფლებას, როგორც ფიზიკური ისე იურიდიული პირებისათვის. ეკონომიკური თავისუფლება – ყველა სამართლის საერთო კუთვნილებაა, რომელიც თავის თავში გულისხმობს შესაძლებლობას უზრუნველყოს მისი ორგანიზება, რეალიზება. ის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა სამოქალაქო საზოგადოებისა და ლიბერალური სახელმწიფოს განვითარებისათვის.
- **საერთო-სახალხო გარანტია, თანასწორობისა და დაცულობის საინვესტიციო საქმიანობის ხელშეწყობაში.** აქაც მნიშვნელოვანია კონსტიტუციური ნორმები, რომლებიც უზრუნველყოფენ კერძო საკუთრების დაცვას. კონსტიტუციის მიხედვით ყველას აქვს უფლება ჰქონდეს საკუთრება, ფლობდეს და განკარგავდეს მას ერთპიროვნულად, ასევე სხვასთან ერთად მოგების მიღების მიზნით. კერძო საკუთრების აღიარებისას სახელმწიფო საკუთარ თავზე იღებს მის დაცვას შესაბამისი კანონების მიღებით. აღნიშნული ეფუძნება აღიარებულ საერთაშორისო ნორმებს ადამიანთა უფლებების დაცვისა და თავისუფლების შესახებ. კერძო საკუთრების სუბიექტები შეიძლება იყვნენ მოქალაქეები (ფიზიკური პირები) და იურიდიული პირები, რომელიც შექმნილია ფიზიკური პირის ან პირთა წრის მიერ, როგორც კომერციული სუბიექტი. კერძო საკუთრების ყოველი სუბიექტი თანასწორუფლებიანია კანონის წინაშე და სასამართლოს წინაშე. კერძო საკუთრების დაცვაში იგულისხმება ნორმალური, შეუფერხებელი განვითარების უზრუნველყოფა. უნდა განემარტოთ „საკუთრების“ და „კერძო საკუთრების“ ფორმების შინაარსი. კერძო საკუთრება ესაა კანონიერი სამეწარმეო საქმიანობის ფორმა, განხორციელებული ფიზიკური და იურიდიული პირების მიერ, რომლებიც გამოდიან როგორც კერძო პირები და არა როგორც სახელმწიფო და საჯარო მოხელეები. ეს პირები თავის საქმიანობას ახორციელებენ თავისუფლად საკუთარი ქონების შესაძლებლობების ფარგლებში. მეორე მხრივ, კერძო საკუთრებად მოიაზრება კერძო პირის მხოლოდ კონკრეტული სანივთო სამართალი (ფიზიკური და იურიდიული პირის). მესამე – ასე არცთუ ისე იშვიათად უწოდებენ თავად ქონებასაც, რომელიც კერძო საკუთრების ნაწილია. უნდა აღინიშნოს, რომ ტერმინი „საკუთრება“ ეკონომიკურ ლიტერატურაში, ასევე კონსტიტუციაში და საკანონმდებლო ტექსტებშიც გაჯერებულია სხვადასხვა შინაარსით. კერძო საკუთრება გაგებულია, როგორც სხვადასხვა მეურნეობების ფორმა, რომელიც ხორციელდება განსხვავებული სუბიექტების მიერ. ისინი, რომლებიც არ არიან სახელმწიფო ან ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების სუბიექტები, უნდა ჩაითვალოს კერძო პირებად და კერძო საკუთრების სუბიექტებად, რომლებიც გამოდიან კერძო სამეურნეო (მათ შორის სამეწარმეო) საქმიანობაში ფიზიკური (ინდივიდი) და იურიდიული პირის (ორგანიზაცია) სახით.

საბიუჯეტო ინვესტიციებისა და მთლიანობაში სახელმწიფო საინვესტიციო საქმიანობის ინფრასტრუქტურული ასპექტების ხარისხობრივი მახასიათებელი არის ამგვარი ურთიერთობების ობიექტის თავისებურებები და სტატუსი.

ამრიგად, გარდამავალ ეკონომიკაში ინვესტირების ეკონომიკური არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ინვესტირების წყარო სახელმწიფო დირექტიული და ცენტრალიზებული მართვიდან გადადის თვითუზრუნველყოფისა და თვითდაფინანსების სისტემაში. ამასთან, მომხმარებელთა გადახდისუნარიანობა, საქონლის კონკურენტუნარიანობა, ქვეყნის არასტაბილური ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაცია ის ფაქტორებია, რომლებიც აფერხებს საინვესტიციო პროცესსა და მათი უგულებელყოფა უარყოფითად იმოქმედებს საქართველოში ინვესტირების პროცესის დაწყებაზე. ეს ფაქტორები გამოიხატა ისეთ მოვლენებში, როგორცაა მაღალპროცენტიანი კრედიტი, საწარმოო სიმძლავრეების არასრული დატვირთვა, ინვესტიციების დეფიციტი, მკაცრი საბიუჯეტო შეზღუდვები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გაბისონია ზ., საინვესტიციო დავის მონაწილე იურიდიულ პირთა იურისდიქცია, თბ., 2002.
2. ნორმატიული აქტების შესახებ საქართველოს კანონი.
3. საქართველოს კანონი „საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტოს შესახებ“ მ. 2.
4. საქართველოს კონსტიტუცია 2015 წლის მდგომარეობით.
5. ქოქიაური ლ., ინვესტიციების თეორიული გენეზისი, თბ., 2007.
6. Мороз С. Принципы инвестиционной деятельности. Журнал российского бизнеса, 2003, №3.

თეა კვაბზირიძე

სახელმწიფო საინვესტიციო საქმიანობის რეალიზაციის ეკონომიკურ-სამართლებრივი მექანიზმები რეზიუმე

ნაშრომში განხილულია სახელმწიფოს საინვესტიციო საქმიანობის, მისი რეალიზაციის ეკონომიკურ-სამართლებრივი ასპექტები, რაც გამოიხატება ფინანსირების სახელმწიფო რეგულირებაში, საინვესტიციო საქმიანობის ეკონომიკურ-სამართლებრივ ერთიანობაში. გაშუქებულია საინვესტიციო გარემოს სრულყოფის გზები და ძირითადი აქცენტი გაკეთებულია სტაბილური საკანონმდებლო ბაზის არსებობაზე, რომელიც თავის მხრივ უზრუნველყოფს საინვესტიციო პროცესის გარანტირებულად წახსად გარემოში წარმართვას. გაანალიზებულია საბიუჯეტო ინვესტიციებისა და მთლიანობაში სახელმწიფო საინვესტიციო საქმიანობის ინფრასტრუქტურული ასპექტების ხარისხობრივი მახასიათებლები, ამგვარი ურთიერთობების ობიექტის თავისებურებები და სტატუსი. საინვესტიციო საქმიანობის სუბიექტების კონსტიტუციური უფლებები. მოქმედი საკანონმდებლო ნორმების ანალიზის საფუძველზე განხილულია „საინვესტიციო გარანტიების ღონისძიებების“ სისტემაში არსებული სახელმწიფო გარანტიების სახეები.

Tea Kvabziriidze

**Economic and Legal Mechanisms for the Implementation of the Investment Activities of the Government
Summary**

The paper discusses the investment activities of the Government and the economic and legal aspects of its implementation which are expressed in state regulation of finance and economic and legal unity of the investment activity.

The ways of improving the investment environment and focuses on the existence of a stable legal framework, which, for its part, provides for the investment process to ensure a healthy environment.

The paper discusses qualitative characteristics of the budget investment and, as a whole, public investment; the status and characteristics of such relationships; the constitutional rights of an investor. On the basis of existing law, types of the guarantees of the government in the "Actions to Ensure Capitalizing Guarantees" are considered.

Tea Kvabziriidze

**Экономико-правовые механизмы реализации инвестиционной деятельности государства
Резюме**

В работе рассмотрены инвестиционная деятельность государства и экономико-правовые аспекты ее реализации, которые выражаются в государственном регулировании финансирования и в экономико-правовом единстве инвестиционной деятельности.

Рассмотрены пути совершенствования инвестиционной среды и основной акцент сделан на существовании стабильной правовой базы, которая, со своей стороны, обеспечивает течение инвестиционного процесса в гарантировано здоровой обстановке.

Рассмотрены качественные характеристики бюджетного инвестирования и, в целом, государственной инвестиционной деятельности, статус и особенности таких взаимоотношений; конституционные права

субъектов инвестиционной деятельности. На основании действующих правовых норм, рассмотрены виды государственных гарантий в системе «Мероприятия по обеспечению инвестиционных гарантий».

**კანონის კოდექსი
თბილისის სასაქონლო უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი**

მედიაცია სამოქალაქო სამართლებრივ ურთიერთობებში

ნებისმიერი სამართლებრივი ურთიერთობა მოითხოვს კანონიერ და სამართლიან რეგულირებას, რის მიღწევაც შეუძლებელია შესაბამისი მატერიალური თუ საპროცესო კანონმდებლობისა და ადეკვატური მართლმსაჯულების გარეშე.

მხარეთა შორის სამოქალაქო დავების სასამართლოში გადაწყვეტა, ხშირად შრომატევადი, ხანგრძლივი და დიდ მატერიალურ დანახარჯებთან დაკავშირებული პროცესია, რაც ყველასათვის როდია ხელმისაწვდომი. მედიაცია კი ის ინსტიტუტია, რომელიც უდიდეს დახმარებას გაუწევს მხარეებს დავების მორიგების გზით გადაწყვეტის საქმეში.

მედიაცია არის დავის გადაწყვეტის მეთოდი, რომელიც მიმართულია საკითხის მოგვარებისაკენ მხოლოდ მოლაპარაკების გზით. მედიატორი კი არის ნეიტრალური, დამოუკიდებელი და სათანადო უნარებით აღჭურვილი პირი, რომელიც მოდავე მხარეებს ეხმარება მოლაპარაკების წარმოებასა და ამ გზით მათთვის მისაღები შედეგის მიღწევაში.

მედიაციის მთავარი ხიბლი ის არის, რომ გადაწყვეტილებას იღებენ მხოლოდ და მხოლოდ მხარეები და მიღწეული შეთანხმება ყოველთვის ორივე მხარის ინტერესების შესაბამისია. მედიაცია არაფორმალური პროცესია, იგი საშუალებას აძლევს მხარეებს თავისუფლად განსაზღვრონ მათთვის საინტერესო საკითხები და აღმოფხვრან უთანხმოება. ეს კონფიდენციალური პროცესია, მედიატორსა და მხარეებს არა აქვთ უფლება გაამჟღავნონ ის ინფორმაცია, რომელიც მათთვის ცნობილი გახდა მედიაციის პროცედურისას. ამასთან, მედიაციის პროცესში კონფიდენციალურად აღიარებული და შემდეგ გამჟღავნებული ინფორმაციები და დოკუმენტები წარმოადგენენ დაუშვებელ მტკიცებულებას სასამართლოში, ხოლო მედიატორი არ შეიძლება დაიკითხოს იმ საქმეზე, რომელზეც იგი ახორციელებდა მედიაციას.

უმნიშვნელოვანესია, რომ მედიაციის შემთხვევაში კანონმდებლობა ითვალისწინებს სახელმწიფო ბაჟის დიდ შეღავათებს. კერძოდ, ნაცვლად 3%-სა, რომელსაც მხარე იხდის დავის მხოლოდ პირველი ინსტანციის სასამართლოში განხილვისას, მედიაციის შემთხვევაში მხარეს 1%-ის გადახდა უწევს, საიდანაც 70% უკან დაუბრუნდება დავის შეთანხმებით დასრულებისას.

უკანასკნელ წლებში მედიაციის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ცხადყოფს ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის სპეციალური რეკომენდაცია წევრი სახელმწიფოებისათვის - „მედიაციაზე სამოქალაქო საკითხებში“, რომელიც მიღებულ იქნა მინისტრთა კომიტეტის მიერ 2002 წლის 18 სექტემბერს.

რეკომენდაციაში ნათქვამია, რომ კომიტეტი მიესალმება დავის მოგვარების ალტერნატიული საშუალებების განვითარებას და დარწმუნებულია ამ სპეციფიკური წარმოების უპირატესობაში სამართალწარმოების სხვა ფორმებთან შედარებით. თუმცა, იქვე ხაზგასმულია, რომ მედიაციას მართალია შეუძლია ხელი შეუწყოს კონფლიქტებისა და სასამართლოების დატვირთვის შემცირებას, მაგრამ შეუძლებელია იგი გახდეს სამართლიანი და ხელმისაწვდომი სასამართლო სისტემის შემცვლელი.

ზემოაღნიშნული რეკომენდაციის თანახმად, მედიაცია გულისხმობს დავის გადაწყვეტის პროცესს, როდესაც მხარეები, ერთი და მეტი მედიატორის დახმარებით, აწარმოებენ მოლაპარაკებებს სადავო საკითხების შესახებ შეთანხმების მიღწევის მიზნით.

წევრი სახელმწიფოები თავისუფალნი არიან შექმნან და ორგანიზება გაუწიონ მედიაციას ყველა სათანადო გზით, საჯარო ან კერძო სექტორის მეშვეობით. იგი

შესაძლებელია განხორციელდეს სასამართლო პროცედურების ფარგლებში ან მათ გარეთ. მხარეთა მიერ მედიაციის გამოყენების შემთხვევაში უნდა არსებობდეს სასამართლოსადმი ხელმისაწვდომობის შესაძლებლობა, რადგან სწორედ სასამართლო ქმნის მხარეთა უფლებების დაცვის საბოლოო გარანტიას.

ხსენებულ რეკომენდაციაში ხაზგასმულია, რომ თავიდან უნდა იქნეს აცილებული საქმეთა გადაწყვეტის უსაფუძვლო გაჭიანურება და ამის რომელიმე მხარის მიერ ტაქტიკად გამოყენება, მედიაცია განსაკუთრებით სასარგებლოა მაშინ, როდესაც სასამართლო ნაკლებად ხელმისაწვდომია მხარეებისათვის ფორმალური პროცედურებისა და დიდი ხარჯების გამო. წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა გაითვალისწინონ უფასო ან ნაწილობრივ უფასო ინსტიტუტების შექმნის შესაძლებლობა. იმ შემთხვევაში, როდესაც მედიაცია იწვევს ხარჯებს, ეს ხარჯები უნდა იყოს გონივრული და განხილული საკითხების მნიშვნელობისა და მედიატორის მიერ განხორციელებული სამუშაოს მოცულობის პროპორციული.

ყურადსაღებია ამ რეკომენდაციის საერთაშორისო ასპექტები. კერძოდ, მიზანშეწონილია, რომ წევრმა სახელმწიფოებმა შექმნან მექანიზმები საერთაშორისო მნიშვნელობის მქონე საკითხების მედიაციის გზით გადასაწყვეტად, ხელი შეუწყონ თანამშრომლობას ცალკეულ ქვეყნებში სამოქალაქო სამართლის მედიაციის საკითხებით დაკავებულ სამსახურებს შორის, რათა ფასილიტაცია გაუწიონ საერთაშორისო მედიაციის გამოყენებას.

მედიაცია ფართოდ გამოიყენება ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და ევროპის უმეტეს ქვეყნებში.

სასამართლო და ე.წ. „უწყებრივი მედიატორისგან“ (როდესაც მედიაციას სახელმწიფო უწყებები სთავაზობენ მხარეებს) განსხვავებით, კერძო მედიაცია აშშ-ში კანონით ნაკლებადაა რეგულირებული. ნებისმიერი პირი შეიძლება გახდეს მედიატორი და დაიწყოს შესაბამისი საქმიანობა, თუ მის მიერ დაწყებული მომსახურების პირობები მოდავე მხარეებისათვის მისაღები იქნება. ამ სახის მედიაცია აშშ-ში ძალიან სწრაფად ვითარდება, რასაც ხელს უწყობს ხანგრძლივი და დიდ ხარჯებთან დაკავშირებული სასამართლო პროცესები.

2003 წელს ამერიკის საარბიტრაჟო ასოციაციამ მიიღო წესები „საერთაშორისო მედიაციის შესახებ“. ამ წესების თანახმად, საარბიტრაჟო განხილვის მიმდინარეობისას, ნებისმიერ დროს, ნებისმიერ მხარეს შეუძლია მოითხოვოს მედიატორის ჩართვა და ამისათვის იგი დამატებით ხარჯებს არ გაიღებს .

აშშ-ს სამოქალაქო პროცესის ფედერალური წესების მე-16 მუხლის თანახმად, მოსამართლე უფლებამოსილია მიიღოს შესაბამისი ზომები მოსამზადებელ სხდომაზე, რათა მხარეებმა დავა მორიგებით დაამთავრონ, მათ შორის, მედიაციის გამოყენებითაც.

გერმანიის სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით დაშვებულია მოსამართლის მიერ დავის მორიგებით დამთავრება პროცესის ნებისმიერ სტადიაზე.

მედიაცია არ შედის ადვოკატთა მომსახურების ოფიციალურ რეესტრში, თუმცა ეს არ ნიშნავს ამ საქმიანობის აკრძალვას. ადვოკატის მიერ წარმოებული მედიაციის პროცესის შედეგად მიღებული შეთანხმება დაუყოვნებლივ აღსრულდება ერთ-ერთი მხარის ადგილსამყოფელის სასამართლოში საადმინისტრაციულ დოკუმენტის მიღების გზით.

ავსტრია ევროკავშირის წევრი პირველი სახელმწიფოა, სადაც 2004 წლის 1 მაისიდან ძალაში შევიდა კანონი „მედიაციის შესახებ“. ამ კანონის მიღებით სახელმწიფომ გამოხატა მზადყოფნა, ხელი შეუწყოს დავის გადაწყვეტის ალტერნატიულ საშუალებებს. ავსტრიაში ასევე მოქმედებს დებულება სამოქალაქო სამართლის სფეროში მედიატორის განათლების შესახებ, რომლის თანახმადაც, მედიატორობა ფაქტობრივად დამოუკიდებელი პროფესიაა, რადგან მედიატორად საქმიანობა მხოლოდ შესაბამისი განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტის მქონე პირს შეუძლია.

აქ იკვეთება თვალშისაცემი სხვაობა ამერიკულ კანონმდებლობასთან, სადაც მედიატორის საქმიანობა კანონით მკაცრად არ არის რეგულირებული.

ავსტრიული კანონმდებლობის თანახმად, მედიაციის შესახებ კანონის მოქმედება ვრცელდება სამოქალაქო სასამართლოს განსჯად საქმეებზე, მედიაცია დასაშვებია იმ

საკითხებზე, რომლებიც არის, ან შეიძლება იყოს სამოქალაქო სასამართლოს წარმოებაში, მათ შორის საოჯახო საქმეებზეც.

შევიცარია მედიაციის საკითხებს ფედერალურ დონეზე სრულად არ არეგულირებს, რადგან მიაჩნიათ, რომ კერძო ინსტიტუტი დამოუკიდებლად უნდა განვითარდეს, არ უნდა იყოს დაკავშირებული მართლმსაჯულებასთან და არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს მოქმედ კანონმდებლობას.

მოქმედი ფედერალური სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, სასამართლოში მომრიგებელი პროცესის მსვლელობისას, მხარეებს საშუალებას აძლევს უარი თქვან ამ პროცედურაში მოსამართლის მონაწილეობაზე და მოითხოვონ მედიაციის ჩატარება, ამის შეთავაზება სასამართლოსაც შეუძლია. მედიაციის დასრულებამდე სასამართლოში საქმის წარმოება ჩერდება. მედიატორს მხოლოდ მხარეები ირჩევენ. მხარეების მოთხოვნით სასამართლოს შეუძლია დაადასტუროს მორიგება, რომელიც აღსრულდება ნებაყოფლობით, ან იძულებით, კანონით დადგენილი საერთო წესით.

მედიაციის ფართოდ დანერგვისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ბიზნესით დაკავებულ იურიდიულ პირთა შორის შეთანხმებას. ამის მაგალითია, 2005 წელს ფინანსებისა და მომსახურების სფეროში მომუშავე 45 უდიდესი ფრანგული კომპანიის მიერ შეთანხმების ხელმოწერა, რომლითაც მათ აღიარეს მედიაცია, როგორც ბიზნესის სფეროში წარმოშობილი დავების გადაწყვეტის მხარეთათვის მისაღები მეთოდი.

ინგლისსა და უელსში გავრცელებულია მედიატორული ორგანიზაციების კერძო საწყისებზე „აკრედიტაცია“. მედიატორების მსურველებისათვის დაწესებულია განათლების ცენზი, ქცევის კოდექსი, სავალდებულო დაზღვევა და სხვა რეგულაციები.

აღმოსავლეთ ევროპის პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში მედიაციის ინსტიტუტის დანერგვა გასული საუკუნის ბოლო წლებიდან მიმდინარეობს. ჩეხეთს, პოლონეთს, სლოვენისა და რიგ სხვა ქვეყნებს უკვე გააჩნიათ მედიაციის ორგანიზაციულად ჩამოყალიბებული სისტემა, ზოგან ჯერ კიდევ ემზადებიან შესაბამისი საკანონმდებლო ნორმების მისაღებად. ამ ქვეყნებში ფართოდ გამოიყენება ამერიკული და დასავლეთ ევროპული მოდელები, რა თქმა უნდა, სახელმწიფოთათვის დამახასიათებელი თავისებურებების გათვალისწინებით.

საქართველოში მედიაციას, ამ ინსტიტუტის თანამედროვე მნიშვნელობით, დიდი ხნის ისტორია არა აქვს, თუმცა სამედიატორო სასამართლო საქართველოს მთიანეთში ძველი დროიდანვე სხვადასხვა ფორმით არსებობდა.

ხევსურეთში მხარეთა მოსარიგებლად შერჩეულ პირებს „რჯულის კაცებს“, ზოგან კი „ბჭეებს“ უწოდებდნენ. „რჯულის“ ანუ სამედიატორო სასამართლოს ყველაზე ხშირად სხეულის დაზიანებისა და ქურდობის საქმეებზე მიმართავდნენ, თუმცა იყო სამოქალაქო სამართლებრივი ხასიათის დავებიც, ძირითადად ოჯახის გაყოფის შედეგად ქონების განაწილების, სამემკვიდრეო წილისა და ვალის საკითხებზე.

„რჯული“ არ იყო მუდმივმოქმედი სასამართლო, მისი არსებობა მხოლოდ მხარეთა ნებაზე იყო დამოკიდებული. მნიშვნელოვანი ქონებრივი დავის ან დანაშაულის ჩადენის შემდეგ მოსალოდნელი შურისძიების, თვითგასამართლების თავიდან ასაცილებლად, „რჯულის“ მოწვევაზე მხარეთა დასათანხმებლად შუამავლობას იწყებდნენ „კაცშუაკაცები“. „რჯულზე“ თანხმობა ნიშნავდა შერიგებას, დაზარალებული უარს ამბობდა შურისძიებაზე, ხოლო მოპასუხე მზად იყო გადაეხადა „რჯულის“ მიერ დადგენილი საზღაური ე.წ. „დრამა“.

„რჯულის კაცების“ თანამდებობა არ არსებობდა, ამიტომ მხარეები თავად წყვეტდნენ ვინ მოეწვიათ მსაჯულებად, იგივე მედიატორებად. ძირითადად, არჩევანი კეთდებოდა ავტორიტეტულ, ღვთის მოშიშ პიროვნებებზე, რომლებიც კარგად ერკვეოდნენ ხევსურულ ჩვეულებით სამართალში.

სვანური სამედიატორო, ანუ „მორავის“ სასამართლო ჩვენი მაღალი სამართლებრივი კულტურის ნათელი გამოვლინებაა. აქ არსებობდა სასამართლო პროცესის უძველესი ფორმის – საბრალდებო პროცესის ნიშნები. კერძოდ, მხარეები თვითონ ქმნიდნენ სასამართლოს შემადგენლობას, წარმოადგენდნენ მტკიცებულებებს, რომელთა შეფასების შედეგად მედიატორებს გამოჰქონდათ გადაწყვეტილება. პროცესი შეჯიბრებითობის პრინციპის დაცვით მიმდინარეობდა, მედიატორები პასიურები იყვნენ,

ხოლო მხარეები თანასწორნი. ისევე როგორც ხევესურეთში, „მორავის“ სასამართლო არც სვანეთში იყო მუდმივმოქმედი, მედიატორებს აქაც მოდავე მხარეების ნება-სურვილით ირჩევდნენ და სასამართლოც კონკრეტული სისხლისა თუ სამოქალაქო საქმის გადასაწყვეტად იქმნებოდა.

მედიატორების ანუ „მორავთა“ სიას ორივე მხარეს აცნობდნენ შუამავლები. მოდავეები დარწმუნებულნი უნდა ყოფილიყვნენ ერთმანეთის მიერ არჩეული მოსამართლეების მიუკერძოებლობაში, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას აცილებდნენ. არჩეულ „მორავებს“ ხალხი განსაკუთრებული პატივისცემით ეპყრობოდა, ეჭვი არ ეპარებოდათ მათი ფიცის სიმტკიცეში, პირუთვნელობასა და სამართლიანობაში.

მედიატორთა სავალდებულო ოდენობა დადგენილი არ ყოფილა და იგი საქმის სირთულის მიხედვით განისაზღვრებოდა, როგორც წესი, მათი რიცხვი 24-ს არ სცილდებოდა. ისინი თავიანთი საქმიანობისათვის გარკვეულ გასამრჯელოსაც იღებდნენ, ძირითადად ეს იყო სადავო ან დაკისრებული თანხის მეთათვი.

სამედიატორო სასამართლო საქართველოს სხვა კუთხეებშიც არსებობდა, თითქმის ხევესურეთის ანალოგიური პრინციპით, თუმცა სხვა სახელწოდებით. ფშავში მედიატორ-მოსამართლეს იხსენიებდნენ როგორც „კაცთ საკითხავთ“, „ნაცად კაცებს“, „ბჭეებს“. ისინი სამართლიანი და ხალხური სამართლის კარგი მცოდნენი იყვნენ. ხევში მედიატორებს „თემის კაცებს“ უწოდებდნენ, მათი საქმეც მოდავე მხარეთა მორიგება და საქმის შემდგომი გართულების თავიდან აცილება იყო, მსგავსი სასამართლო ფუნქციონირებდა თუშეთშიც.

თანამედროვე საქართველოში სასამართლო მედიაციის საკითხებს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი არეგულირებს, რომლის თანახმადაც სარჩელის სასამართლოში წარდგენის შემდეგ, სასამართლო მედიაციას დაქვემდებარებული საქმე შეიძლება გადაეცეს მედიატორს (ფიზიკურ ან იურიდიულ პირს) დავის მხარეთა შეთანხმებით დასრულების მიზნით მედიატორისათვის საქმის გადაცემის შესახებ განჩინება არ საჩივრდება.

სასამართლო მედიაციას დაქვემდებარებულ საქმეებზე გამოიყენება სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით დადგენილი ნორმები, რასაკვირველია, ამ სახის სამართალწარმოებისათვის დამახასიათებელი თავისებურებებით.

სასამართლო მედიაციას შეიძლება დაექვემდებაროს:

- ა) საოჯახო სამართლებრივი დავები, გარდა შვილად აყვანისა, შვილად აყვანის ბათილად ცნობისა, მშობლის უფლების შეზღუდვისა და მშობლის უფლების ჩამორთმევისა;
- ბ) სამემკვიდრეო სამართლებრივი დავები;
- გ) სამეზობლო სამართლებრივი დავები.

სასამართლო მედიაციას შეიძლება დაექვემდებაროს ნებისმიერი დავა, თუ მხარეები ამის შესახებ თანხმობას განაცხადებენ. ასეთ შემთხვევაში დავა მედიატორებს შეიძლება გადაეცეს საქმის განხილვის ნებისმიერ სტადიაზე.

მედიატორის აცილება დასაშვებია, თუ:

- ა) ამ საქმეში თვითონ წარმოადგენს მხარეს, ან მას ამა თუ იმ მხარესთან საერთო უფლებები ან ვალდებულებები აკავშირებს;
- ბ) ამ საქმის ადრინდელ განხილვაში მონაწილეობდა მოწმედ, ექსპერტად, სპეციალისტად, თარჯიმნად, წარმომადგენლად ან სხდომის მდივნად;
- გ) მხარის ან მისი წარმომადგენლის ნათესავია;
- დ) პირადად, პირდაპირ ან არაპირდაპირ დაინტერესებულია საქმის შედეგით, ან თუ არის სხვა ისეთი გარემოება, რომელიც ეჭვს იწვევს მის მიუკერძოებლობაში;
- ე) ამ საქმეში მონაწილეობდა მედიატორად.

სასამართლო მედიაციის ვადა 45 დღეა, ამ ვადის განმავლობაში უნდა შედგეს არანაკლებ ორი შეხვედრის ოქმი, ვადა შეიძლება გაგრძელდეს იმავე ხანგრძლივობით მხარეთა შეთანხმების საფუძველზე.

სასამართლო მედიაციის მონაწილე მხარეებს ეკისრებათ ვალდებულება გამოცხადდნენ მედიატორის მიერ დანიშნულ დროსა და ადგილზე პროცესში მონაწილეობის მისაღებად. მედიატორის მიერ დანიშნულ შეხვედრაზე მხარის

არასაპატიო მიზეზით გამოუცხადებლობის შემთხვევაში, მას დაეკისრება სასამართლო ხარჯების სრულად დაფარვა, მიუხედავად იმისა, თუ რა შედეგით დასრულდება სასამართლოში საქმის განხილვა, და ჯარიმა 150 ლარის ოდენობით. ეს ჯარიმა მხარეს არ დაეკისრება, თუ პროცესი მოდავე მხარეთა შეთანხმებით დასრულდა.

თუ სასამართლო მედიაციისათვის კანონით დადგენილ ვადაში დავა მხარეთა შეთანხმებით არ დასრულდა, მოსარჩელეს შეუძლია წარადგინოს სარჩელი საერთო წესით.

სასამართლო მედიაციის პროცესი კონფიდენციალურია. მედიატორს არა აქვს უფლება გაამჟღავნოს ის ინფორმაცია, რომელიც მისთვის ცნობილი გახდა მედიატორის მოვალეობის შესრულებისას. ინფორმაციის გახმაურება შესაძლებელია მხარეთა შეთანხმებით.

მხარეს, მეორე მხარესთან შეთანხმების გარეშე, არა აქვს უფლება გაამჟღავნოს ის ინფორმაცია, რომელიც მისთვის ცნობილი გახდა სასამართლო მედიაციის პროცესში.

სასამართლო უფლებამოსილია საკუთარი ინიციატივით ან მხარის შუამდგომლობის საფუძველზე გააუქმოს გამოყენებული სარჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიება, თუ დავაზე სასამართლო მედიაციის პროცესის დასრულებიდან 10 დღის ვადაში მოსარჩელე არ წარადგენს სარჩელს საერთო წესების დაცვით.

უმნიშვნელოვანესი სიახლეა საქართველოს ნოტარიუსთა პალატის მიერ სანოტარო მედიაციის შემოღება, რაც დავის მოგვარების გამარტივებული ფორმაა. ნოტარიუსს მიენიჭა მედიატორის ფუნქცია სამემკვიდრეო, საოჯახო, სამეზობლო და სხვა ქონებრივი თუ არაქონებრივი ხასიათის სამოქალაქო დავებზე. მოდავე მხარეები მედიატორი ნოტარიუსის თანდასწრებით იწყებენ მოლაპარაკებებს შეთანხმების მისაღწევად, ეს პროცესი შეიძლება ჩატარდეს როგორც სანოტარო ბიუროში, ისე მის გარეთ.

სანოტარო მედიაცია, რომელსაც სერტიფიცირებული ნოტარიუსები ახორციელებენ, დავის სწრაფად და დიდი ხარჯების გარეშე მოგვარების კარგი საშუალებაა. საგულისხმოა, რომ სანოტარო მოქმედების საზღაური განისაზღვრება მხარეებისა და ნოტარიუსის მოლაპარაკების შედეგად.

მხარეთა შეთანხმების შემთხვევაში დგება უდავო მტკიცებულებების დოკუმენტი-მორიგების აქტი. ამ დოკუმენტით, რომელსაც ადგენს და ამოწმებს ნოტარიუსი, განსაზღვრულია თითოეული მხარის მოვალეობანი.

2012 წლიდან საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროსთან შეიქმნა დავების განმხილველი ორგანო – სამედიცინო მედიაციის სამსახური, რომელსაც ევალება პაციენტისა და სადაზღვევო ორგანიზაციას შორის, სადაზღვევო ორგანიზაციასა და სამედიცინო მომსახურების მომწოდებელს შორის, ასევე პაციენტსა და სამედიცინო მომსახურების მიმწოდებელს შორის წარმოშობილი დავების განხილვა.

თანამედროვე პირობებში მედიაციის უდიდეს მნიშვნელობას ისიც ადასტურებს, რომ საქართველოს სავაჭრო სამრეწველო პალატა, დავების გადაწყვეტის ალტერნატიული მექანიზმების გამოსაყენებლად, გეგმავს მედიაციის ეროვნული ცენტრის შექმნას.

სტატიის ფორმატი არ იძლევა საშუალებას უფრო სრულად განვიხილოთ საქართველოში სამოქალაქო მედიაციის პრობლემური საკითხები, თუმცა, ერთი რამ ნათელია, სამართალ-წარმოების ამ ფორმას ამომწურავი შესაძლებლობები გააჩნია და მისი განვითარება მოქალაქეთა კანონიერი უფლებებისა და ინტერესების სწრაფად და ნაკლები დანახარჯებით დაცვის ერთ-ერთი წინაპირობაა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის 2002 წლის 18 სექტემბრის რეკომენდაცია „მედიაციაზე სამოქალაქო საკითხებში“.
2. კეკელია მ., ზემო სვანეთის საზოგადოებრივი წყობილებისა და სამართლის საკითხები, თბ., 1971.

1. კური ჰელმუტ, კალმანი ანეტ, მედიაცია გერმანიასა და დასავლეთის სხვა ქვეყნებში, გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის აკადემიური მაცნე 3, თბ., 2011.
2. ლობუანიძე გ., ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბ., 2001.
3. ოქროპირიძე ბ., მედიაცია - სიხლე თანამედროვე ქართულ სამართალში და მისი განვითარების პერსპექტივა საერთაშორისო გამოცდილების საფუძველზე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის ნაციონალური ცენტრის წელიწდეული, თბ., 2012.
4. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი.
5. ცერცვაძე გ., მედიაცია, თბ., 2010.

**კახა კობერიძე
მედიაცია სამოქალაქო სამართლებრივ ურთიერთობებში
რეზიუმე**

სტატიაში საუბარია სამოქალაქო სამართალწარმოების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ინსტიტუტის-მედიაციის შესახებ და საქართველოში დავათა მორიგების(მედიაციის) ისტორიულ თავისებურებებზე. მოკლედია მიმოხილული რა სირთულეების დაძლევაში ეხმარება მოდავე მხარეებს, რა უპირატესობები გააჩნია მას და როგორი პერსპექტივა აქვს საქართველოში ფართოდ დანერგვის შემთხვევაში. შედარებისათვის მიმოხილულია მედიაციის ინსტიტუტის გამოყენება ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და დასავლეთ ევროპაში, ასევე მისი მარეგულირებელი თანამედროვე ქართული კანონმდებლობა.

**Kakha Koberidze
Mediation in Civil Law Relationships
Summary**

The article briefly reviews a form of Alternative Dispute Resolution – Mediation, analyzes Georgian history out of perspective of Mediation and how Georgian contemporary legislation regulates this institution. In the article the experience of U.S. and Western Europe are mentioned and how it effects the introduction of Mediation to the second world countries, such as Georgia are examined. Moreover, what significant difficulties Mediation meets and how this institution helps citizens are discussed.

**Каха Коберидзе
Медиация в гражданско правовых отношениях
Резюме**

В статье обсуждён один из распространённых методов альтернативного урегулирования споров – медиация и исторические особенности урегулирования споров с помощью медиаторов в Грузии. Автор предлагает краткий обзор об её преимуществах и перспективах в случае широкого внедрения медиации в стране, а так же подчеркнуты, какие трудности можно преодолеть используя метод медиации. В статье изложен обзор использования этой институции в США и в некоторых странах Западной Европы, а также, современное Грузинское законодательство, регулирующее вопросы медиации.

**ბექა ცერცვაძე
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის მაგისტრანტი**

**სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევა და
მისი სამართლებრივი ასპექტები**

სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევის ხელშეკრულებით მზღვეველი მოვალეა გაათავისუფლოს დამზღვევე იმ ვალდებულებებისაგან, რომელიც მას ეკისრება მესამე პირის წინაშე დაზღვევის პერიოდში წარმოშობილი პასუხისმგებლობის გამო.

თავისი არსით სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევა იცავს დამზღვევის (ან დაზღვეული პირის) ინტერესებს მათ მიერ პიროვნებისადმი ზიანის ან ფიზიკური და იურიდიული პირების ქონებისათვის ზარალის მიყენების შემთხვევაში. ეს ნიშნავს, რომ

ზარალი ან ზიანი, მიყენებული დამზღვევის ან დაზღვეული პირის მიერ მესამე პირისადმი ან მისი ქონებისადმი, პასუხისმგებლობის დაზღვევის ხელშეკრულების მიხედვით ანაზღაურდება მზღვეველის მიერ.

ზიანის დაზღვევის ხელშეკრულების ობიექტი შეიძლება იყოს არა მარტო დამზღვევის ქონება, არამედ დამზღვევის სამოქალაქო პასუხისმგებლობაც. სადაზღვევო შემთხვევა შეიძლება გამოიწვიოს არა მარტო გარეშე ძალებმა, არამედ დამზღვევის არამართლობიერმა ქმედებამაც, რისთვისაც დაეკისრება მას სამოქალაქო პასუხისმგებლობა. თუ ზიანის მიმყენებელ პირს დაზღვეული აქვს თავისი სამოქალაქო პასუხისმგებლობა, დაზარალებულს ანუ მესამე პირს ზიანი უნდა აუნაზღაუროს არა ამ პირმა, არამედ იმ სადაზღვევო კომპანიამ სადაც დამზღვევმა დააზღვია თავისი სამოქალაქო პასუხისმგებლობა. დაზღვევის მოცემული სახეობის მიზანია ერთი მხრივ გაათავისუფლოს დამზღვევი იმ ქონებრივი პასუხისმგებლობისაგან, რომელიც მას ეკისრება მესამე პირისათვის (დაზარალებულისათვის) ზიანის მიყენების გამო, ხოლო მეორე მხრივ უზრუნველყოს თვით მესამე პირისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, რაც დაზარალებულის ქონების, სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვის გარანტიას წარმოადგენს. სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევა უნდა განვასხვავოთ სხვა პირის სასარგებლოდ დადებული დაზღვევის ხელშეკრულებისაგან. მართალია ორივე სახის დაზღვევა მესამე პირისათვის სადაზღვევო საზღაურის გაცემას ითვალისწინებს, მაგრამ სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევის დროს სარგებლის მიმღებს წარმოადგენს ისეთი მესამე პირი, რომელსაც ზიანი მიაყენა დამზღვევმა.

ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობაში გათვალისწინებულია სამოქალაქო პასუხისმგებლობის გარკვეული სახეობების სავალდებულო დაზღვევა. ყველა განვითარებულ ქვეყანაში მოქმედებს ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მფლობელთა სამოქალაქო პასუხისმგებლობის სავალდებულო დაზღვევა.

დამსაქმებელმა შეიძლება პასუხი აგოს თანამშრომლის ჯანმრთელობისათვის მიყენებული ზიანის გამო და ის უნდა დაეზღვიოს, რათა მისი დამნაშავედ ცნობის შემთხვევაში თანამშრომლის მოთხოვნები მზღვეველმა აანაზღაუროს. მწარმოებელი ან გამყიდველი შეიძლება ცნობილ იქნეს დამნაშავედ, თუ მის მიერ მიწოდებული საქონლის ნაკლმა გამოიწვია ზიანი ან ზარალი.

გარკვეული პროფესიის მქონე პირებს (ექიმებს, ნოტარიუსებს, ადვოკატებს, ბუღალტრებს, არქიტექტორებს, სადაზღვევო ბროკერებს და სხვ.) აქვთ სპეციალური ვალდებულება გამოიჩინონ ზრუნვა და ყურადღება თავისი პაციენტებისა და კლიენტებისადმი. მათი შეცდომის შემთხვევაში ცხადდება პრეტენზია მიყენებული ზარალის შესახებ და ისინი იძულებული ხდებიან დაიცვან თავი. ალბათობა იმისა, რომ აღნიშნული პროფესიის მქონე პირებს შეუძლიათ მიაყენონ ზიანი ან ზარალი მესამე პირებს, საკმაოდ მაღალია.

დაზღვევის ხელშეკრულებაში მესამე პირი კონკრეტულად არ სახელდება, რამდენადაც არ შეიძლება ითქვას წინასწარ ვის და რა რაოდენობით გადაეცემა სადაზღვევო ანაზღაურება. ეს განისაზღვრება მხოლოდ სადაზღვევო შემთხვევის დადგომისას ანუ მესამე პირთათვის ზიანის მიყენებისას.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარების მიხედვით, განასხვავებენ პასუხისმგებლობის დაზღვევის შემდეგ სახეობებს: ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მფლობელთა სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევას, ნოტარიუსის, ადვოკატის, ექიმის, არქიტექტორისა და სხვა პროფესიის მქონე პირების პასუხისმგებლობის დაზღვევას, მომეტებული საფრთხის მფლობელის სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევას და სხვ. სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევის სახეობების ამომწურავად ჩამოთვლა შეუძლებელია, ვინაიდან მოცემული დაზღვევის ყოველი კონკრეტული სახეობა დაკავშირებულია დამზღვევის მოქმედებით გამოწვეული დელიქტის სახეობაზე.

საქართველოში მოქმედებდა კანონი ავტომობილტრანსპორტის მფლობელთა სამოქალაქო პასუხისმგებლობის სავალდებულო დაზღვევის შესახებ, დღესდღეობით ქვეყანაში ამგვარი სავალდებულო დაზღვევის სახეობა არა გვაქვს.

ავტოსატრანსპორტო საშუალება ნიშნავს ყველა სახის საშუალებას, რომლის ექსპლუატაციაც ხდება საქართველოს ტერიტორიაზე, დროებით გამოსაყენებლად შემოტანილის ჩათვლით.

ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მფლობელად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ნებისმიერი პირი, რომლის საკუთრებაშია ავტოსატრანსპორტი ან მართლზომიერად განაგებს მას.

ავტოსატრანსპორტო სადაზღვევო შემთხვევაა, როდესაც ავტოსატრანსპორტის მოძრაობისას ზიანი მიადგა ადამიანის სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას ან ქონებას.

ავტოსატრანსპორტო შემთხვევის დროს დაზარალებულად ითვლება პირი, რომელიც მიიჩნევა დაზარალებულად საქართველოს სამოქალაქო კანონმდებლობით გათვალისწინებული ზიანის მიყენების შედეგად წარმოშობილი ვალდებულებების საფუძველზე, ასევე მისი მემკვიდრე და უფლებამონაცვლე.

საგზაო მოძრაობის ინტენსივობის ზრდა, რომელსაც თან სდევს საგზაო სატრანსპორტო შემთხვევათა რაოდენობრივი ზრდა, ობიექტურად მოითხოვს ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მფლობელთა სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევის ორგანიზებას. მექანიკური სატრანსპორტო საშუალება – ავტომობილი, მოტოციკლი, მოპედი გამოდის როგორც მომეტებული საფრთხის წყარო, რომელსაც შეუძლია მიაყენოს ქონებრივი ზიანი საგზაო მოძრაობის მონაწილეებს (მძღოლებსა და ქვეითებს). ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მფლობელთა სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევისას მზღვეველი თავის თავზე იღებს ვალდებულებას აანაზღაუროს ავტოსატრანსპორტო შემთხვევის მონაწილე მესამე პირებისათვის მიყენებული ზარალი, რომელიც წარმოიშვა დამზღვევის მიერ ავტოსატრანსპორტო საშუალების ექსპლუატაციისას. სადაზღვევო შემთხვევებს განეკუთვნება: მესამე პირის გარდაცვალება, დასახიჩრება ან ჯანმრთელობის სხვა სახის დაზიანებები. ამის გარდა, ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მფლობელთა სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევის ხელშეკრულების ფარგლებში სადაზღვევო ანაზღაურების მესამე პირზე გაცემა ხორციელდება მისი ქონების განადგურებასთან ან დაზიანებასთან დაკავშირებით.

როგორც აღვნიშნეთ ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მფლობელთა სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევა უმრავლეს ქვეყნებში, მათ შორის ევროკავშირში სავალდებულოა.

მძღოლის დაუდევრობის, უყურადღებობის, არასაკმარისი ცოდნის, ავტომანქანის არასათანადო მოვლა-პატრონობისა თუ სხვადასხვა მიზეზების გამო, იზრდება საგზაო-სატრანსპორტო შემთხვევებისა და გაუთვალისწინებელი შედეგების ალბათობა. როდესაც დაზღვევის აღნიშნული სახეობა სავალდებულოა, საგზაო-სატრანსპორტო შემთხვევის ყველა მონაწილე, მათ შორის ქვეითად მოსიარულეებიც იღებენ გარანტიას, რომ დაცულნი იქნებიან მათ ჯანმრთელობაზე, სიცოცხლესა და ქონებაზე მიყენებული ზიანის დროს.

სავალდებულო დაზღვევა ძალიან მნიშვნელოვანი განტვირთვის მექანიზმია სახელმწიფოსათვისაც, რადგან სახელმწიფოს ხშირად, პირდაპირ თუ ირიბად შეიძლება მოუწიოს ავტოსაგზაო შემთხვევების შედეგების ანაზღაურება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, თბ., 1997.
2. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, თბ., 1997.
3. საქართველოს კანონი დაზღვევის შესახებ, თბ., 1997.

ბექა ცერცვაძე
სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევა და
მისი სამართლებრივი ასპექტები
რეზიუმე

სტატიაში განხილულია სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევის მნიშვნელოვანი სამართლებრივი ასპექტები. აღნიშნულია, რომ სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევის ხელშეკრულებით მზღვეველი მოვალეა გაათავისუფლოს დამზღვევი იმ ვალდებულებებისაგან, რომელიც მას ეკისრება მესამე პირის წინაშე დაზღვევის პერიოდში წარმოშობილი პასუხისმგებლობის გამო.

განასხვავებენ პასუხისმგებლობის დაზღვევის სხვადასხვა სახეობებს, მათ შორის ყველაზე გავრცელებულია ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მფლობელთა სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევა, რომელიც მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში სავალდებულოა.

Beka Tsertsvadze
Insurance of Civil Liability and its Legal Aspects
Summary

With civil liability insurance contract, the insurer is obligated to release the insurer from the obligation imposed by a third party before the insurance period arising because of responsibility.

There are various types of liability insurance. The most common is the insurance of civil liability of the motor vehicle owners being compulsory insurance in world's leading countries. The article deals with the legal aspects of a civil liability insurance as well.

Бека Церцвадзе
Страхование гражданской ответственности и его правовые аспекты
Резюме

По договору страхования гражданской ответственности страховщик обязан освободить страхователя от тех обязанностей, которые наложены на него из-за возникшей ответственности перед третьими лицами во время страхового периода.

Существуют разные виды страхования ответственности, в том числе самым распространенным является страхование гражданской ответственности владельцев автотранспортных средств.

В статье рассмотрены правовые аспекты страхования гражданской ответственности.

კუპანიშკარული მუხნიარკაბა

მაია თევაძე
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

კომუნიკაციური მნიშვნელობის ლინგვოპრაგმატიკული ხასიათი

კომუნიკაციური მნიშვნელობის პრობლემა თანამედროვე კვლევებში სრულიად სხვაგვარად განიხილება, ვიდრე ეს ხდებოდა წლების წინ. კერძოდ, მას ენიჭება საკმაოდ რთული სტრუქტურა, სადაც გარდა ლინგვოსტილისტიკური კომპონენტებისა მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია რიგ არაენობრივ ფაქტორებს, რომლებიც ტექსტში ექსპლიციტურად არ არის გამოხატული, თუმცა დიდ გავლენას ახდენს მისი პრაგმატიკული მნიშვნელობის შევსებაზე.

ენობრივი ნიშნის შინაარსი დაკავშირებული არის არაენობრივ რეალობასა და მეტყველების სუბიექტთან, რომელიც წარმოაჩენს ამ რეალობას. ადამიანური ფაქტორის გააქტიურება თამაშობს მთავარ როლს ენის, როგორც ინდივიდის შემეცნებითი მოღვაწეობის ძირითადი მოვლენის შესწავლაში.

მეტყველების შესწავლა აღნიშნული თვალსაზრისით გულისხმობს ენობრივი მოვლენებისადმი მიდგომას იმ ტიპის არაენობრივი ფაქტორების გათვალისწინებით, როგორებიცაა კომუნიკანტების სოციალური მახასიათებლები, მათი ურთიერთობების სპეციფიკა, მათი დამოკიდებულება კომუნიკაციის ობიექტისადმი, სიტუაციისადმი და ა. შ. ცხადია, რომ აღნიშნული ფაქტორების კვლევა მოითხოვს შესაბამის მასალას კვლევის ისეთი ობიექტის საძიებლად, რომელშიც აღნიშნული ურთიერთკავშირები განსაკუთრებული სიციხადით იქნებოდა წარმოჩენილი. ასეთ ობიექტად აღიარებულ იქნა დისკურსი, ე. ი. მეტყველება, როგორც მიზანმიმართული სოციალური ქმედება, რომელიც შეიცავს მის მიმდინარეობასთან დაკავშირებულ ყველა ექსტრალინგვისტურ ფაქტორს, ხოლო მისი მინიმალური ერთეული არის სამეტყველო აქტი.

აღნიშნული პრობლემის არსის შესწავლასთან არის დაკავშირებული ლინგვოკულტუროლოგიურ ასპექტში ენობრივი ერთეულების სამეცნიერო კვლევის საზღვრების საკითხი. განვიხილავთ რა სამეტყველო აქტს როგორც ცოცხალი კომუნიკაციის ერთეულს, როგორც გარკვეული კომუნიკაციური მიზნის მქონე მეტყველების მონაკვეთს, ძალიან რთულია გამოიყოს მისი მკვეთრი, კონკრეტული ნიშნები, რომლებიც მას განასხვავებდნენ, მაგალითად, წინადადებისაგან, ან გამონათქვამისაგან, რომელიც ჩვეულებრივ შეიძლება გამოხატავდეს თხრობას, შეკითხვას ან წაქეზება-ბრძანებას.

დიალოგური დისკურსი საშუალებას იძლევა ბუნებრივი ენის შესწავლისას არა როგორც მეტყველების სუბიექტისაგან დამოუკიდებელი მოვლენისა, არამედ იგი განიხილება სუბიექტისაგან და სხვა ექსტრალინგვისტური ფაქტორებისაგან განუყოფლად. დიალოგი ექვემდებარება პიროვნებათაშორისი და კულტურათაშორისი ურთიერთობების ფსიქოლოგიას, რაზედაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს სოციალური ფაქტორები.

თანამედროვე ლინგვისტიკაში სამეტყველო ქმედების შესწავლას დიდი ყურადღება ექცევა, დეტალურად იკვლევა ისეთი არავერბალური და პარავერბალური ფაქტორები, როგორებიცაა ჟესტები, მიმიკა, კომუნიკაციის პირობები, სიტუაცია, კომუნიკანტების პიროვნული თვისებები. მიუხედავად ზეპირი დიალოგური მეტყველების ლინგვისტური შესწავლის სირთულისა და მუდმივი კამათისა მიღებული შედეგების შესახებ, ენათმეცნიერებაში შემუშავებულია ორი მიდგომა ზეპირი დიალოგური კომუნიკაციისადმი, როგორც კულტურათაშორისი ურთიერთობების ენობრივი ერთეულების შესახებ არსებული პრაქტიკული ინფორმაციის წყაროსადმი.

დიალოგური დისკურსი არის სისტემური ხასიათის, ვინაიდან დიალოგის ყველა კომპონენტი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან. ამავე დროს ზოგი მათგანი არ არის ენობრივი. ამის გარდა, დიალოგური დისკურსი არის აბსტრაქტული ცნება, რომელიც მოიცავს დიალოგის ყველა ფორმას და მისი არსებობის სიტუაციურ ფაქტორებს. ჩვენ კი გვჭირდება რომ გამოვყოთ მასში ისეთი ერთეული, რომელიც საშუალებას მოგვცემდა რაც შეიძლება სრულად გამოგვევლინა გარკვეული სამეტყველო აქტების სპეციფიკა.

დიალოგური ერთობების გარდა ლინგვოკულტუროლოგიური ანალიზის ერთეულს შეიძლება წარმოადგენდეს უფრო ვრცელი წარმონაქმნები, კერძოდ კი დიალოგური ბლოკები, ფრაგმენტები, ეტიუდები, ნაწყვეტები და ა. შ. მათი საზღვრები და შინაარსი დამოკიდებულია კვლევის ამოცანებსა და მიზნებზე და ამის გამო ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში სხვადასხვაგვარად განისაზღვრება. სამეცნიერო-სიტუაციური ბლოკის ცნება მნიშვნელოვანწილად აფართოვებს მეტყველების კვლევის ჩარჩოებს. კულტურათა დიალოგის თეორიაში იგი განიხილება როგორც დიალოგური კომუნიკაციის ერთეული, რომელიც შედგება ენობრივი და სიტუაციური კომპონენტებისგან. კომუნიკაციური ბლოკი განისაზღვრება როგორც უფრო მაღალი დონის ერთეული, ვიდრე დიალოგური ერთობა, ვინაიდან ბლოკი შეიცავს რეპლიკების თანმიმდევრობას, რომელიც შედგება რამდენიმე გამონათქვამისგან.

დიალოგი-ეტიუდის ცნება დაკავშირებულია დიალოგური კომუნიკაციის ექსპერიმენტულ კვლევასთან. ამ ტიპის ნაშრომებში საქმე ეხება მოკლე დიალოგებს სასაუბრო თემებზე, რომლებიც სქემატურად გადმოსცემენ კომუნიკაციის სიტუაციას, კომუნიკანტების როლებსა და მიზანს.

ამგვარად, კომუნიკაციის კვლევაში ამოცანას წარმოადგენს კომუნიკაციური სტიმულისა და მისი შესაძლებელი ვარიანტების დეტალური აღწერა სხვადასხვა ტიპის სამეცნიერო აქტებში, ის, რასაც ადრე ჰქონდა მხოლოდ გრამატიკული კვლევის სახე.

კომუნიკაციური სტიმული განიხილება მეცნიერთა მიერ ან როგორც ობიექტური რეალობა – ამა თუ იმ სამეცნიერო აქტის რეალიზაციის მიზეზები და გარე პირობები, ან როგორც ინდივიდის კოგნიტიური ქმედების შედეგი, ე. ი. მოტივი, ან შინაგანი იმპულსი, ან რაიმე აბსტრაქტული სამეცნიერო აქტი, რომელიც წინ უსწრებს საკვლევ აქტს. გამომდინარე აქედან, სამეცნიერო აღწერას ექვემდებარება სამეცნიერო აქტის განსაზღვრული ტიპი მასზე ყველა შესაძლებელი რეაქციის გათვალისწინებით.

ყველაზე ხშირად სტიმულად განიხილება თხოვნის ან შეკითხვის სამეცნიერო აქტები, ვინაიდან მათზე რეაქციები წარმოადგენს უპირატესად ვერბალურ აქტებს.

თეორიულ დონეზე განიხილება არა მარტო ორწევრიანი დიალოგური ერთობები, არამედ აქტების სამწევრიანი ჯაჭვებიც, რომელთაგან ერთ-ერთი, როგორც წესი, არის არავერბალური. მაგალითად: თხოვნა-შეპირება-შეპირებული ქმედება, ან თხოვნა-თხოვნის შესრულება-მადლობის გამოხატვა.

დაინახა რა ორაზროვნების წარმოქმნის შესაძლებლობა ხსენებულ ენობრივ ერთეულთა მიზნის გაგებაში, ოსტინმა შემოიტანა ილოკუციური ძალის ცნება, რომელსაც წინადადებისა თუ გამონათქვამის მიზნისაგან განსხვავებით აქვს პრაგმატიკული ბუნება, ე. ი. ყოველთვის არ გულისხმობს ენობრივ რეალიზაციას.

ამრიგად, თავად ტერმინში „სამეცნიერო აქტი“ იყო გამოხატული აღნიშნული მოვლენის ძირითადი მახასიათებლები. ჯერ ერთი, სამეცნიერო აქტი, ეს არის სოციალური ქმედების სახეობა, რის გამოც იგი ხასიათდება მიზანდასახულობითა და წინასწარგანზრახულობით. ამავე დროს სამეცნიერო აქტი არის მეტყველება და შესაბამისად იგი ყოველთვის გულისხმობს პიროვნებათაშორის ურთიერთობებს (მოლაპარაკე სუბიექტი და ადრესატი). აღნიშნული ურთიერთობები შეუძლებელია სამეცნიერო ქცევის პრინციპებისა და წესების გათვალისწინების გარეშე, ამიტომ სამეცნიერო აქტი ყოველთვის არის კონვენციონალური. სწორედ ამ ორი მახასიათებლის კვლევა დაედო საფუძვლად სამეცნიერო აქტების თეორიას.

წარმოადგენს რა სამეცნიერო აქტის პრაგმატიკულ კომპონენტსა და კლასიფიკაციურ მახასიათებელს, ილოკუციური ძალა არ არის აქტის ენობრივ გაფორმებაზე იზოლირებული ზედნაშენი, არამედ მისი სისხლხორცეული შემადგენელია, ახდენს რა მისი პროპოზიციული შინაარსის აქტუალიზაციას. სწორედ ამ კავშირის არსებობა იძლევა იმის საფუძველს, რომ განვასხვავოთ სამეცნიერო აქტი ისეთი ენობრივი ერთეულებისაგან, როგორებიცაა წინადადება და გამონათქვამი.

კულტურათა დიალოგში გამონათქვამი და წინადადება შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც ერთი დონის ერთეულები, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მხოლოდ შინაგანი სტრუქტურის სირთულით. ყველაზე მარტივი სტრუქტურა აქვს წინადადებას, როგორც აზრის რეალიზაციის მოდელს. გამონათქვამი ხასიათდება როგორც წინადადება, წარმოთქმული რიგ ერთგვაროვან კომუნიკაციურ სიტუაციებში. წინადადებისაგან

განსხვავებით, გამონათქვამი გულისხმობს კონტექსტისა და მოლაპარაკის ინტენციის არსებობას მაგრამ მათი კომუნიკაციური მნიშვნელობა არ არის განსაზღვრული, ვინაიდან იგი არ არის მუდამ ერთგვაროვანი, არამედ იცვლება ერთი კომუნიკაციური სიტუაციიდან მეორემდე. სამეტყველო აქტი კი პირიქით, ხასიათდება დასაშვები განზრახვებიდან ერთ-ერთით, ვინაიდან რეალიზდება კონკრეტულ კომუნიკაციურ სიტუაციაში, რომლის ყველა ექსტრალინგვისტური მახასიათებელი მიეკუთვნება მოცემულ სამეტყველო აქტს. მათი შეცვლა იწვევს თავად სამეტყველო აქტის ტიპის შეცვლას, ხოლო მათი არსებობა საერთოდ უფლებას იძლევა ვილაპარაკოთ სამეტყველო აქტზე როგორც ასეთზე და არა წინადადებასა თუ გამონათქვამზე.

არსებობს კიდევ სხვა მიდგომა ცნებების „წინადადება“, „გამონათქვამი“, „სამეტყველო აქტი“ ურთიერთმიმართებისადმი. ამ მიდგომას საფუძვლად უდევს მოცემული ერთეულების ბუნება, წარმოშობა. შესაბამისად, წინადადება, გამონათქვამი და სამეტყველო აქტი ამ მიდგომის ფარგლებში განიხილება როგორც სხვადასხვა დონის ერთეულები. წინადადება წარმოადგენს ენის სინტაქსური დონის ერთეულს, მას აქვს სტრუქტურა და მნიშვნელობა, მაგრამ ორივე განიხილება ფორმალურად, კონკრეტულ კომუნიკაციურ სიტუაციასთან კავშირის გარეშე, ვინაიდან წინადადების კომუნიკაციურობა არის მხოლოდ პოტენციური, ჰიპოთეტური. წინადადების კომუნიკაციურ სიტუაციასთან კავშირის განსაზღვრა ძალიან რთულია, ხოლო უმეტეს შემთხვევაში სინტაქსური კვლევებისათვის ამის აუცილებლობა არც არის. გამონათქვამი არის სამეტყველო დონის ერთეული, რომლის არსებობის მოთხოვნილებაც გაჩნდა ენის ფორმალური შესწავლიდან კომუნიკაციურად განპირობებული ენობრივი სტრუქტურების შესწავლაზე გადასვლის გამო, რა დროსაც მნიშვნელოვანი გახდა ენობრივი ერთეულების შესწავლა მათი მეტყველებაში ფუნქციონირების თვალსაზრისით.

სამეტყველო აქტის ანალიზს მკვლევარი გაჰყავს ლინგვისტური შესწავლის ფარგლებს მიღმა. აქ უკვე ვერბალურ და არავერბალურ საშუალებებს თანაბარი უფლებები ენიჭება. ამიტომ სამეტყველო აქტი თავდაპირველად განიხილებოდა არა როგორც ლინგვისტური, არამედ უფრო როგორც ლოგიკურ-ფილოსოფიური ერთეული. ეს არის სამეტყველო ქმედების კვლევის ერთეული, რომელიც მოიცავს აღნიშნული პროცესის ყველა ფაქტორს, ყველა ნიუანსს.

ტერმინის „სამეტყველო აქტი“ შინაარსი დღეისათვის რამდენადმე შეცვლილია, იგი შეივსო ლინგვისტური ასპექტით, ჩამოშორდა ფილოსოფიური ხასიათი, თუმცა ამ საკითხთან დაკავშირებით ერთიანი აზრი მაინც არ არსებობს. რიგ მეცნიერთათვის სამეტყველო აქტი არის უპირველეს ყოვლისა მეტყველი სუბიექტის, მოლაპარაკის აქტი, იგი განიხილება როგორც შეტყობინების ელემენტარული ერთეული, სამეტყველო ქცევა, კომუნიკაციური სვლა. ამ შემთხვევაში მეცნიერთა ყურადღების ცენტრში ექცევა იზოლირებული სამეტყველო აქტი, შეისწავლება მისი სინტაქსური სტრუქტურის კომპონენტები და ხდება ამ სტრუქტურის ყველაზე უფრო ზუსტი ინტერპრეტაციების მოძიება. სხვა ლინგვოპრაგმატიკული კონცეფციების მიხედვით სამეტყველო აქტი განიხილება როგორც კომუნიკაციური აქტის ერთგვარი არ აღიარებული სინონიმი, ე. ი. ხასიათდება პოტენციური დიალოგურობით, მასში კომუნიკანტების მონაწილეობით. აქედან გამომდინარე, ხდება სამეტყველო აქტის, როგორც სამეტყველო ურთიერთქმედების მთავარი სტრუქტურის აღიარება. ამახვილებენ რა ყურადღებას მისი განხილვისას ურთიერთქმედებაზე და არა ზემოქმედებაზე, ურთიერთობაზე და არა მხოლოდ შეტყობინების გადაცემაზე, მეცნიერთა ნაწილი აკრიტიკებს იზოლირებული სამეტყველო ქმედებებისა და მათი შემადგენელი ენობრივი ერთეულების კვლევას, მოითხოვენ რა მოლაპარაკის ინტენციის გარდა კიდევ სხვა ექსტრალინგვისტური ფაქტორების ჩართვას ანალიზში.

თავისი ფართო მნიშვნელობით სამეტყველო აქტი წარმოადგენს გამონათქვამის აქტუალიზაციას (წარმოთქმას) გარკვეულ სამეტყველო სიტუაციაში და ატარებს მოცემული სიტუაციის ანაბეჭდს. აღნიშნული ფაქტორი მნიშვნელოვანია სამეტყველო აქტების პრაქტიკული კვლევისათვის, ვინაიდან ძალიან რთულია ერთჯერადი, წარმავალი, წუთიერი მოვლენების კვლევა, რომელთაგანაც შედგება სამეტყველო ქმედება და რასაც წარმოადგენს გამონათქვამის წარმოთქმა. მეტყველების კვლევა ყოველთვის არის და-

კავშირებუღი ცვაღებადი ობიექტის ფიქსაციის პრობღემასთან, ამიტომ მკვღვეარი ყურადღების ფოკუსირებას ახღენს არა მარტო თავად სამეტყველო აქტზე, არამედ სიტუაციებზე აქტამდე (ინტენცია) და აქტის შემდგომ (ეფექტი), განიხიღავს რა ყვეღაფერ ამას როგორც სამეტყველო აქტს. სამეტყველო აქტი წარმოადღენს ლინგვისტური და პრაგმატიკული მოვღენების ურთიერთქმედების ერთობას, შესაბამისად მისი ყვეღა შემადგენელი კომპონენტი განიხიღება აღნიშნული ფაქტორის გათვალისწინებით.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიღლება ითქვას, რომ სამეტყველო აქტის კვღვეა წარმოადღენს მისი რეალიზაციის პრაგმატიკული კომპონენტების შესწავღას ლოკუციურ, ილოკუციურ და პერლოკუციურ ეტაპებად.

ამგვარად, კომუნიკაციური მნიშვნეღობის საკითხის შესწავღაში მიზანშეწონიღად შეგვიღღია მივიჩნიოტ კვღვეის ჩარჩოების გაფართოება და ისეთი კომპონენტების ჩართვა, როგორებიცაა მოტივი, ინტენცია, კონკრეტული სამეტყველო აქტის განხორციეღების საჭიროების აღქმა, ადრესანტისა და ადრესატის აქსიოლოგიური და ემპირიული განწყობების ურთიერთმიმართება, შედღეების პროგნოზირება, სამეტყველო აქტის რეალიზებისათვის საშუაღებების მოიღება, არჩევა და ბევრი სხვა ფაქტორი.

ღამოყენებუღი ლიტერატურა:

1. Баранов А.Н. Язык – инструмент лжи или средство прояснения истины? // Рекламный текст. Семиотика и лингвистика. М., 2000.
2. Вайнрих Х. Лингвистика лжи // Язык и моделирование социального взаимодействия. М., 1987.
3. Вежбицка А. Речевые акты // Там же. Вып. 16. Лингвистическая прагматика, М., 1985.
4. Дейк Т.А., ван. Анализ новостей как дискурса // Дейк Т.А., ван. Язык. Познание. Коммуникация. М, 1989.
5. Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. Теория речевых актов. М., 1986.
6. Рахилина Е.В. Основные идеи когнитивной семантики // Фундаментальные направления современной американской лингвистики / Под ред. А.А. Кибрика, И.М. Кобозевой, И.А. Секериной. М., 1997.
7. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. Теория речевых актов. М., 1986.

მაია თეღვაძე კომუნიკაციური მნიშვნეღობის ლინგვო-პრაგმატიკული ხასიათი რეზიუმე

კომუნიკაციური მნიშვნეღობის პრობღემის შესწავღაში თანამედროვე კვღვეებში გარდა ლინგვისტიღისტიკური კომპონენტებისა, მნიშვნეღოვანი ადგილი უკავია არაენობრივ ფაქტორებს. შესაბამისად, მიზანშეწონიღად შეგვიღღია მივიჩნიოტ კომუნიკაციური მნიშვნეღობის საკითხის შესწავღაში კვღვეის ჩარჩოების გაფართოება და ისეთი კომპონენტების ჩართვა, რომღებიც ტექსტში ექსპლიციტურად არ არის გამოხატული, თუმცა ღიდ გავღენას ახღენს მისი პრაგმატიკული მნიშვნეღობის შესღებაზე.

Maya Tevzadze Lingvo-pragmatic Character of Communicative Meaning Summary

Besides lingvostilistical components, number of nonverbal factors is also accounted in modern studies concerning the issue of communicative meaning. Therefore, broadening the borders of such studies and including components which are not explicitly expressed in the text but greatly influences on the fulfillment of its pragmatic meaning, can be considered as legitimate.

Майя Тевзадзе Лингво-прагматический аспект коммуникативного значения Резюме

В современных исследованиях изучение проблемы коммуникативного значения предполагает учёт факторов, лежащих вне языка. Соответственно считается правомерным расширить границы исследования

данного типа значения рассмотрением таких компонентов ситуаций, которые в тексте эксплицитно не выявлены, но оказывают значительное влияние на наполнение его прагматического значения.

Лариса Викулова
Профессор, заместитель директора “Института иностранных языков” Московского городского педагогического университета

Евгения Серебренникова
Профессор Иркутского Евразийского лингвистического института (филиала Московского государственного лингвистического университета)

Аксиосфера и её отражение в суждениях, идентифицирующих личность

В связи с поставленной в современном антропологическом знании проблемой реальности познания человека, общества и культуры, в лингвистике усиливается интерес к изучению «языка человека и человека в языке» (Н.Д. Арутюнова) не только как процессу и результату познания и знания мира. Это выражается в таких системных представлениях, как картина мира, концептосфера, семиосфера, ноосфера, но и как к процессам формирования мнения, веры, верований, установок, оценок, ценностных ориентиров, которые приводят к формированию целостной аксиосферы и ее трансформациям во времени. Понятие аксиосферы не нашло в настоящее время достаточно глубокого изучения как особой теоретической проблемы, которая имеет важнейшее практическое «прикладное» значение для определения реальности человека, культуры и общества. В данной работе определим аксиосферу как глубинное и сквозное измерение концептосферы и одновременно динамической когнитивной Я-системы человека говорящего, участвующее в высказывании (дискурсе/тексте) как способе субъективации и модализации человека, т.е. выражении им отношения к осмысляемому миру и своему высказыванию о нем путем его оценивания. Оценивание понимается как перевод концептуализации смысла в концептуальное пространство ценностного – особо значимого, сокровенного (самого дорогого), идеального (образцового), должного, необходимого, полезного, желаемого (или их антиподов). Репрезентативными «маркерами» оценивания являются различного типа оценочные суждения, в которых явно выражается «ценностное измерение» человека говорящего, его ценностная позиция. Аксиосфера понимается в ее коллективном представлении (обществе, культуре) и в континууме сохранения и передачи ценностного от поколения к поколению, а также в ее индивидуально-личностном представлении по отношению к *здесь* и *сейчас* говорящему человеку. Это проявляет ее идентифицирующую, регламентирующую и прагматическую функции, служа основой для принятия решения и действия. Изучение ценностных суждений позволяет установить не только само содержание *аксиологем* – знаков, отсылающих к аксиосфере, но и проследить черты идентичности говорящего. Такого рода анализ целесообразен на основе ценностных суждений широко известных в обществе личностей – лиц, которые являются признанными лидерами мнения, чье статусное положение в обществе подкреплено авторитетом в коллективном сознании.

Актуальность исследования аксиосферы определяется ходом развития современного общества. Социальные последствия эпохи высоких технологий и глобализации значительно увеличивают познавательные и инструментально-материальные возможности человека. А *homo lingualis* сталкивается с обострением личностных возможностей к «укрошению» убыстряющегося темпа жизни, когда необходимо преодолевать препятствия к самореализации и самоутверждению в жизни. Человек и общество находятся в условиях необходимости постоянного выбора, формулирования оценки на фоне усиления остроты как социальных проблем в обществе, так и вечных вопросов, касающихся смысла бытия человека. Приметой времени сегодня становится формулирование характеристик современности как «слома традиционных ценностей», «столкновения цивилизаций», «идентификационного кризиса». Человек и общество оказываются в условиях необходимости постоянного выбора, формулирования оценки на фоне усиления остроты как социальных проблем в обществе, так и вечных вопросов, касающихся смысла бытия человека. В этой связи со всей остротой ученые ставят

вопрос о том, что ждет ценности в XXI веке – их закат или их смешение. Об этом свидетельствуют материалы круглого стола, проведенного ЮНЕСКО в 2004 году (16). На первый план выходит проблема поиска «национальной идеи», а также проблемы «отцов и детей», соотношения исторической памяти и соображений сиюминутной выгоды и др. В конечном счете, эти проблемы формулируются и закрепляются в виде особо значимых смыслов в дискурсе современного человека. Значимым становится более четкое формулирование теоретических оснований, личностной самоидентификации человека и общества, что находит свое отражение в монографических исследованиях, например (4; 5; 6; 7; 8).

Проблемное и дискуссионное истолкование получает понятие *идентичность*. Ценностное измерение данного понятия, на наш взгляд, состоит в его трактовке как самоосознания и самопозиционирования путем принятия оценочного отношения присоединения (переживание как *своего*) или отчуждения (переживание как *иного, другого, чужого, чуждого*) по отношению к аспектам мира *жизни и Другому (другим) в этом мире*. Философы конца XX-начала XXI вв. рассматривают проблему идентичности в рамках ценностного подхода и в свете происходящих в мире такого социально-политического процесса, как прогрессирующая глобализация (14; 15). Анализ содержания работ по проблеме диалога культур последних десятилетий показывает, что термин *идентичность* репрезентирует феномен, претерпевающий значительные трансформации. Если несколько столетий назад этническая, национальная или религиозная идентичность была неотъемлемой частью любой культуры, а сами культуры (немецкая, китайская, французская, арабская и др.) были этноцентричными, то в настоящее время наблюдается разрушение «культурного эгоцентризма». Вышеназванные культуры уже не являются традиционными в классическом понимании. Наряду с этим, отмечается, что чрезмерное культивирование культурной идентичности способно перерасти в расизм.

В работе философа Д.Г. Трунова находим описание процесса становления идентичности (*самопознания*, в терминологии ученого) с позиций современной феноменологии (9, 112–113). На этапе *первичного самопознания* происходит «знакомство человека с самим собой через Другого», формируется первичная, *пассивная*, идентичность. Рано или поздно, отмечает философ, наступает *кризис первичного самопознания* из-за возникающего когнитивного диссонанса между естественным стремлением сохранить целостность и стабильность «Я-концепции» и появлением внутренних изменений, не вписывающихся в привычный образ Я. Изменения могут возникать, к примеру, в связи с различными новыми жизненными обстоятельствами, в которых человеку сложно сохранить свою привычную идентичность. В такой «пиковой ситуации» переживается *кризис идентичности*, вследствие которого человек отказывается либо от нового опыта как чужеродного, навязанного обстоятельствами, либо от *себя-прежнего* ради *себя-будущего*. Третий этап самопознания носит реконструирующий характер, иницируя вторичную (*активную*) идентичность. Д.Г. Трунов настаивает на открытости самоопределения, на «циклах самопознания, включающих накопление знаний о себе и их *трансформацию*: поступательность и скачок, непрерывность и переход, течение и преодоление, спокойствие и конфликт, повседневность и драматизм» (9, 113, курсив автора).

Развитие приведенной выше точки зрения находим в работе французского историка и социолога Ж. Нуарьеля. Анализируя эволюцию французской национальной идентичности и основываясь на семиотике знаков идентичности, он постулирует, что национальная идентичность (*identite*) определяется двумя критериями: *самостью (ipséité)* и *тождественностью (mêmeté, от фр. le même, «такой же, тот же самый»)*, что, таким образом, предполагает наличие гипо-гиперонимических отношений в системе терминов, характеризующих понятие идентичности. Ж. Нуарьеель считает, что критерий *mêmeté* реализуется в виде понимания того, что все французы идентичны друг другу в противопоставлении, например, немцам (*tous les Français sont identiques par opposition aux Allemands*), тогда как критерий *ipséité* реализуется в представлении о том, что каждый из них испытывает одинаковое чувство принадлежности к нации, так как все представители французского общества, безусловно, объединены чувством единой истории (*les Français partagent le même sentiment d'appartenance parce qu'ils ont la même histoire*) (15, 19–20). В данном случае, находим развитие идеи Г. Таджфела о социальных группах и социальной самооценке, когда каждый индивидуум, понимая свою идентичность как уникальность (*ipseité*), вместе с тем признает наличие схожей идентичности в Другом (*mêmeté*) благодаря единой системе социальных и когнитивных категорий (ценностей, моделей поведения, идей и т.д.).

Понятие *идентичность* дихотомично по своей природе, оно базируется на понимании себя как индивидуальности («отличность в своей единичности») и на соотношении себя с Другим («инаковость» или «аутентичность»), а ее соотношение с многоаспектностью *Другого* может предполагать (10, 28–29): так называемого «экзотического *Другого*» (*l'autre exotique*), который актуализируется сквозь призму некоего «мы», предполагаемого как идентичное; этнического или культурного *Другого* (*l'autre ethnique ou culturel*), репрезентируемом посредством местоимения «они» и названия этноса; социального *Другого* (*l'autre social*), предполагающем гендерное, профессиональное либо политическое разделение.

Идентичность представляет собой продукт социального взаимодействия. Она возникает как результат проекции индивидами на себя ожиданий и норм других. Членом этнической группы –и тем самым носителем определенной «этнической идентичности» (по А. П. Садохину) – индивидов делает не происхождение (биологическое или культурно-историческое), а та роль, которую эти индивиды играют в социальном взаимодействии. Термин «чувство принадлежности» (*sentiment d'appartenance*) во многих зарубежных трудах, посвященных проблеме идентичности, выступает синонимическим субститутом *коллективной идентичности* и определяется как «индивидуальное осознание принадлежности к одной или нескольким референциальным группам и принятия их основных идентифицирующих черт (ценностей, моделей поведения и понимания, символов, коллективного воображаемого, общих умений)» (13, 19).

В свете сказанного актуальным представляется мнение французского дискурсолога Патрика Шародо, который предлагает разделить *персональную идентичность* на:

- *внешнюю*, носящую психосоциальный характер (совокупность черт, характеризующих индивида по его возрасту, гендерной принадлежности, социальному статусу и т. д.);
- *внутреннюю*, или дискурсивную, описываемую с точки зрения прагматической интерпретации высказывания при помощи локутивных категорий (*modes de prise de parole, modes d'intervention*) (11, 299–300).

Дискурсивная стратегия говорящего является, таким образом, результатом различных комбинаций, составляющих внешнюю и внутреннюю персональную идентичность индивида. Считаем необходимым обратить внимание на рассмотрение *идентичности позиционирования* как с формальной точки зрения (в выборе лексикона, языкового регистра, дискурсивного жанра и т. д.), так и с содержательной (в частности, в отстаивании некоторых идеологических установок, в сознательной или бессознательной защите некоей системы ценностей). В настоящее время недостаточно связывать выделение аксиологической доминанты только с собственно «валоризирующим» или «резонирующим» дискурсом; она имеет более широкую феноменологию, представляя собой фон или суть дискурса. Встает необходимость разработки проблем соотношения аксиосферы и ноосферы, а также аспектов аксиологии в лингвистике на основе дискурсивных и лингвокультурологических параметров.

При анализе лингвистической аксиологии выделяется ряд методологически важных положений. Прежде всего, это – положение о том, что оценочный аспект устанавливается в связи с имманентной онтологической категорией субъектности, которая проявляется при структурировании долговременного коллективного речемыслительного оценочного опыта народа на репрезентативном уровне в определенных понятийных языковых областях, а также в актуальных процессах дискурсивной деятельности субъекта на уровне оценочных высказываний. Кроме этого, важным считаем осмысление самого понятия ценности в ряду других однородных понятий его парадигмы, к которой следует отнести понятия значимости и важности, объективного оценивания параметров, количества и качества, аффективно-экспрессивной оценки, понятие стоимости предмета обмена и некоторые другие. Семиметрия слова *ценность* показывает, в частности, что понятию *ценности* близко понятие *значимости*, которое предусматривает установление оценочного отношения субъекта к объекту оценивания. Такое оценивание происходит по параметру интереса, который он представляет для субъекта в плане его пользы, свойств, качества и количества.

Как это было показано выше, аксиосфера сочетает в себе объективный и субъективный параметры и конституируется установлением оценочного отношения. Объективный параметр отражает определенную конвенциональность системы ценностей, выработанной предыдущим опытом коллектива и народа в целом, а также предьявляемость данной системы в процессе социологизации личности. Субъективный параметр аксиосферы исходит из того факта, что всякое аксиологическое

отношение в реальности устанавливается конкретным субъектом в конкретных условиях жизни, что отражено в различных дискурсивных образованиях.

Для данной статьи основополагающими представляются следующие положения.

1. Ценностное отношение устанавливается в наиболее полном виде именно в ценностном суждении.

2. Сущность ценностного отношения зависит от характера субъекта оценивания, в первую очередь, степени его репрезентативности как важнейшего критерия для установления национальной аксиосферы.

3. Устанавливаемое ценностное отношение может быть двунаправленным:

а) вектор оценивания может быть направлен на один ориентир, конвенционально и устойчиво входящий в систему ценностей человека или общества, прежде всего, это понятие *родины*, которая в коллективном сознании считается безусловной духовной ценностью интегрального характера (моральной, социальной и эстетической);

б) вектор оценивания может быть направлен на открытый референциальный мир с интенцией выделения в нем явлений, которые могут стать предметом оценивания; в таком случае анализ предполагает поиск ответа на вопрос, является ли данный феномен для субъекта *X ценностью* и почему.

Для нашего анализа значимым является первый из указанных векторов.

4. Устанавливаемое ценностное суждение, взятое в совокупности эксплицированного и имплицитного аспектов, позволяет выявить индивидуальное видение оцениваемого предмета. Совокупность же ценностных суждений достаточно большого числа репрезентативных субъектов оценивания позволяет выявить ключевые ориентиры национальной аксиосферы, присущей определенному народу, а также некоторые доминанты.

Материалом для анализа послужило интервью, представленное в словаре «Хроника Франции» (4). Среди разнообразия коммуникативно-речевых типов публичного диалога жанр *интервью* активно используется как беседа с каким-либо лицом или группой лиц, тема которой представляет общественный интерес. Основными признаками, характерными для интервью, являются публичность, официальность, наличие определенной цели, обращенность к адресату. Главным отличительным признаком является наличие вторичного адресата, ради которого идет диалог – читатель (5). Субъекты оценивания, которым был задан единственный вопрос: «*Qu'est-ce que pour vous, la France?*» («Что значит для Вас слово *Франция?*»), представляют, по мнению составителей словаря-хроники, все слои общества. 109 человек (из них – 16 женщин) выбраны по их компетентности и уровню знаний в той или иной сфере деятельности.

Среди опрошенных именитые политики того времени – президент Франции Франсуа Миттеран, бывший президент Валери Жискар д'Эстен, председатель Национальной Ассамблеи Жак Шабан-Дельмас, премьер-министр Жак Ширак. В интервью также участвовали ученые, писатели, деятели культуры, спортсмены, журналисты и др. Налицо намеренное выражение социального статуса респондентов (*écrivain, président, premier ministre, académicien, journaliste* и др.), поскольку индикация принадлежности человека к той или иной общественной группе позволяет рассмотреть, каким образом участники интервью разделяют «систему оценочных норм определенного общества» (6, 5). При этом составители словаря обязательно указывают не только социальный статус респондента, но и территорию, где находится его родина, что указывает, насколько для французов значимы их корни. Наблюдения над способами представления респондента – субъекта данного оценочного, а по сути, ценностного отношения – позволяют сделать вывод о том, что, реализуя дискурсивную цель валоризации Франции, авторы словаря действуют в русле общих дискурсивных стратегий легитимации и кредитализации (формирование убедительного отношения) субъектов высказывания. Между сторонами данного вида дискурса заключается своего рода «контракт валоризации» по поводу априорно ценностного понятия родины, родной страны. Это накладывает на его участников дискурсивную ответственность при аргументировании идеи безусловной ценности родной страны.

Ясно, что право на оценивание страны может быть признано читателем только по отношению к определенной категории людей. В данном случае легитимность ценностного суждения основывается на статусе респондента, придаваемом ему либо институционально (это касается известных политиков), либо нотариально, т.е. по факту широкой известности и предполагаемой популярности данного человека во французском обществе. Таким образом, приобретаемая в данном контексте легитимная позиция основывается на:

- Pour moi, la France est encore *une démocratie pluraliste* qu'il faut préserver. *La démocratie et la liberté, le respect du droit des gens* sont des bien précieux mais fragiles <...>. Pour moi, la France doit demeurer le pays *des Droits de l'homme* et du citoyen (A. Bergeron, Secrétaire général du syndicat CGT-Force ouvrière).

Особо отметим тот факт, что респонденты считают свой родной язык одним из главных национальных достояний (8). Родной французский язык рассматривается как величайшая ценность:

- *La France, pour moi, c'est avant tout une langue* <...>, le français a sa musique, ses rythmes, ses soupirs, ses correspondances secrètes, sa chanson (I. Frain, Ecrivain).
- *Etre français* à mes yeux c'est d'abord m'exprimer dans *la langue française* <...> *Appartenir à la France* c'est surtout, pour moi, *créer dans la langue française*, dans toute la largeur de son vocabulaire chargé d'histoire (P. Grainville, Ecrivain).

Любовь к языку – это одно из проявлений любви к отечеству. Важным в данном случае представляется мнение Р.А. Будагова о способности «любить язык во всем его разнообразии, не упрощенный, не сокращенный, а именно язык в трепетном его состоянии, всегда живой язык» (1, 266).

В качестве эмоциональной аргументации используются квалификативные структуры, под которыми понимается «субъективная часть значения предложения, истинность которой находится в прямой зависимости от субъекта оценки, и в этом смысле квалификативная структура относится к прагматическому аспекту высказывания» (3, 20). Прагматический аспект высказывания, в данном случае содержащий оценку слову *France*, направлен на прагматический эффект. Объектом квалификации является государство, обозначенное данным словом. В поле оценки входят такие лексемы, как *une mission civilisatrice, un rôle d'exemple pour l'humanité...* (Cl. Bébéart, Président du groupe AXA), *terre d'accueil pour tous ceux qui cherchent où se réfugier pour vivre libres...* (A. Bergeron, Secrétaire général du syndicat CGT-Force ouvrière), *une vocation humaniste et universelle* (M. Herzog, Ancien ministre).

В ответах часто идет речь о национальных символах, которые упоминаются прямо или косвенно: *notre beau peuple tricolore* (Cl. Cheysson, Ancien ministre), *les drapeaux de l'humanisme et de la tolérance* (A. Conte, Historien), *je reste sensible aux couleurs du drapeau français* (D. Cowl, Comédien), *l'air de «La Marseillaise» me fait toujours vibrer* (Cardinal A. Decourtray), *symbole de liberté et de courage* (F. Léotard, Ministre de la Culture et de la Communication).

Далее по значимости следует видение Франции в лицах, которые олицетворяют характер ее народа. При этом интервьюируемые явно опираются на фоновые знания адресата-читателя, очевидно, основываясь на энциклопедических знаниях читателя, понаслышке знающего со школьного возраста имена Золя, Гюго, Расина, Корнеля и др. Лаудативная оценка имен великих французов акцентирует оценочный характер высказываний и содержит значительный заряд положительной коннотации.

Ответы респондентов представляют собой ценностное суждение, где выявляются такие ориентиры, как Франция-отчизна (25, 9 %) и моя малая родина – 19, 4 %:

- *La France est un des rares pays du monde à réaliser l'alliance intime de son peuple et de son sol. C'est pour cela que les Français émigrent peu* (V. Giscard d'Estaing, Président de la République, 1974-1981).
- <...> ma mère m'a enseigné une fois pour toutes que, si elle était ma mère par le sang, *ma première mère était la France* (J. Chaban-Delmas, Président de l'Assemblée nationale).

Целенаправленно представляется положительный образ страны, используются прилагательные высокой степени качества и существительные поля родства *France = mère, racines, alliance intime*.

В 80-е годы, когда активно строилась единая Европа, просматривается идея неотделимости Франции от Европы (24, 8 %):

- <...> je prends pleinement conscience de mes racines et de ma fierté *d'être française et européenne* (G. Beaux, Directeur Générale de la Générale Occidentale).
- <...> je suis resté *patriote mais de plus en plus européen* (L. Leprince-Ringuet, Académicien).

Для валоризации, к примеру, существительные *peuple / nation* авторы высказываний активно используют структуры мелиоративной семантики, в частности, прилагательные положительной оценочной семантики: *une grande nation, le peuple brillant, adoptable, créatif* и др.

Таким образом, анализ данных статусных суждений позволяет сделать вывод о том, что они представляют собой определенный тип валоризирующего дискурса на следующих основаниях:

- выделяется референциально целый контекстуальный класс ценностных понятий;
- выражается целостное видение объекта оценивания в чувственно-аффективном, рациональном и идеологическом аспектах;
- реализуются последовательно стратегии легитимации и кредитализации (формирования доверительного отношения);
- отражается через элементы национальной аксиосферы особое состояние субъекта, связанное с переживанием чувства гордости, восхищения и веры.

Литერატურა:

1. Будагов Р.А. Язык и речь в кругозоре человека. – М., 2000.
2. Вешнинский Ю.Г. Аксиология культурного пространства-времени (в границах постсоветского культурного пространства) // Мир психологии. – 2005. – № 4. – С. 226–235.
3. Вольф Е.М. Грамматика и семантика прилагательного. – М., 1978.
4. Глобализм в системе категорий современной культурологической мысли /под ред. М.С. Кагана. – СПб., 2005.
5. Каган М.С. Философская теория ценности. – СПб.: Петрополис, 1999.
6. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М., 2002.
7. Лингвистика и аксиология: колл.монография / отв. ред. Л.Г. Викулова. – М., 2011.
8. Лингвокультурные ценности в полиэтничном обществе: колл.монография / отв. ред. В.И. Карасик, Е.А. Журавлева. – Волгоград, 2015.
9. Трунов Д. Г. Феноменология самопознания: регионы самобытия: монография. – Пермь, 2011.
10. Auge M. Non-Lieux: Introduction a une anthropologie de la surmodernite. – Paris, 1992.
11. Charaudeau P. Identiteé // Dictionnaire d'Analyse du Discours. – Paris, 2002. – P. 299–300.
12. Chronique de la France / Sous la dir. de J. Favier. – Paris, 1987. – P. I-XLI.
13. Dictionnaire de l'alterité et des relations culturelles /Sous la direction de G. Ferreol, G. Jucquois. – Paris, 2010.
14. Drapeau Contim Ph. Qu'est-ce que l'identité? – Paris, 2010.
15. Noiriel G. A quoi sert l'identité nationale' / G. Noiriel. – Marseille, 2007.
16. Où vont les valeurs? Entretien du XXI-e siècle. – Paris, 2004.

ლარისა ვიკულოვა, ევგენია სერებრნიკოვა
Аксиосфера и её отражение в суждениях, идентифицирующих личность
Резюме

Статья посвящена разработке понятия аксиосферы в русле современной антропологической лингвистики с учетом положений философии языка, лингвоконцептологии, лингвокультурологии. Выявляются актуальные аспекты изучения аксиосферы, связанные с происходящими изменениями в культуре и обществе и влияющими на процессы идентификации человека в мире; даются базовые дефиниции, устанавливается идентифицирующая, регламентирующая и прагматическая роль аксиосферы. В задачи анализа входило установление репрезентативности суждений о Франции и их содержательный анализ как «аксиологем» – знаков французской национальной аксиосферы и одновременно как маркеров идентичности говорящих.

ლარისა ვიკულოვა, ევგენია სერებრნიკოვა
აქსიოსფერო და მისი ასახვა პიროვნების მაიდენტიფიცირებელ მსჯელობებში
რეზიუმე

სტატია ეძღვნება აქსიოსფეროს ცნების დამუშავებას თანამედროვე ანთროპოლოგიური ლინგვისტიკის ჩარჩოებში ენის ფილოსოფიის, ლინგვოკონცეპტოლოგიისა და ლინგვოკულტუროლოგიის დებულებათა გათვალისწინებით. გამოვლენილია აქსიოსფეროს შესწავლის აქტუალური ასპექტები, რომლებიც დაკავშირებულია საზოგადოებასა და კულტურაში მიმდინარე ცვლილებებთან და რომლებიც გავლენას ახდენენ ადამიანის იდენტიფიკაციის პროცესებზე სამყაროში; მოცემულია ძირითადი დეფინიციები, დადგენილია აქსიოსფეროს მაიდენტიფიცირებელი, მარეგლამენტირებელი და პრაგმატული როლი. ანალიზის ამოცანებში

ასევე შედიოდა საფრანგეთის შესახებ მსჯელობების რეპრეზენტატიურობის დადგენა და მათი, როგორც „აქსიოლოგემების“ - ფრანგული ეროვნული აქსიოლოგის ნიშნებისა და იმავდროულად ფრანგულ ენაზე მოლაპარაკეთა იდენტურობის მარკერების შინაარსობრივი ანალიზი.

Larisa Vikulova, Evgenia Serebrennikova
Axiosphere and its Reflection in Identifiable Discussion of a Person
Summary

This article is devoted to the development of the notion of axiosphere within the framework of current anthropological linguistics. It takes into account the ideas of language philosophy, linguistic conceptology, as well as cultural linguistics. The relevant aspects of axiosphere studies which are connected to the changes happening within a culture and those that influence the processes by which a person identifies himself within a given society are distinguished; basic definitions are given, the processes of self identification are described, and the regulatory and pragmatic role of axiosphere is established. The objective of this analysis was to determine the representative estimations about France and the subsequent content analysis as being ‘axiologemes’ – French national axiosphere indicators as well as markers of communicants identity.

მაია თევზაძე
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

ნინო სანაია
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

კულტურათაშორისი კომუნიკაციის რიგ პრობლემათა აქტუალობა
თანამედროვე სამყაროში

ეკონომიკის, მეცნიერების, განათლების გლობალიზაციის პროცესის თანამედროვე ეპოქაში საერთაშორისო კონტაქტები გახდა ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრების ჩვეულებრივი ფაქტი. თუმცა ამ დროს მიმდინარე კულტურათაშორისი კომუნიკაციის პირობებში ადამიანი აწყდება რიგ სირთულეებს, რომელთა შორის ენობრივი განსხვავება სრულიად არ არის ერთადერთი.

არსებობს ორი ძირითადი მიზეზი იმისა, თუ რატომ არის უცხო ენების ცოდნა აუცილებელი: 1) საწარმოთა გლობალიზაცია – ერთობლივი მუშაობის, კოლეგებთან საქმიანი კომუნიკაციის საჭიროება; 2) იმიგრაციის გაზრდა – სხვაგან თუ საკუთარ ქვეყანაში, აუცილებელია სტრუქტურებისა და მცდარი შეხედულებების გადალახვა და იმ უნარის გამომუშავება, რომელიც ჰარმონიული ურთიერთობების დამყარების საშუალებას იძლევა.

კულტურული მრავალფეროვნება დამახასიათებელია ადამიანთა საზოგადოებისათვის, მრავალფეროვნება კაცობრიობის მამოძრავებელი ფაქტორია. უცხო მიმართ ინტერესი ყოველთვის წარმოადგენდა საზოგადოებაში მიმდინარე ცვლილებების საფუძველს, თუმცა ეს ცვლილებები შეიძლება ყოფილიყო როგორც მშვიდობიანი, ასევე ძალადობრივი.

კულტურათა მრავალფეროვნების შენარჩუნებისა და ხელშეწყობის პროცესი საკმაოდ ნელი პროცესია, მაგრამ საბედნიეროდ იგი პროგრესირებს, როგორც ამას მოწმობს ევროკავშირისა და ევროსაბჭოს პოლიტიკა, მიმართული სწორედ კულტურული მრავალფეროვნების დაცვისაკენ და რომლის მიხედვითაც კულტურული მრავალფეროვნება წარმოადგენს კაცობრიობის საერთო მონაპოვარს, ინოვაციების, კრეატიულობის წყაროს.

როგორც ეთნოლინგვისტური კვლევებიდან ჩანს, ეროვნებათაშორისი ურთიერთობების პრობლემები პირდაპირ არის დაკავშირებული ენობრივი ცნობიერების თემასთან. კონკრეტული ეთნიკური კულტურის მატარებელი ფლობს ცნობიერებას, რომელიც შედგება მოცემულ კულტურაში არსებული წარმოდგენებისა და ხატებისაგან.

დექსიკურ ერთეულებთან ასოცირებული ხატები და წარმოდგენები გამოიყენება კომუნიკანტების მიერ აზრის ჩამოყალიბებისათვის მესიჯის კოდირებისა თუ დეკოდირების

პროცესში. ენის ხმარებისას ურთიერთგაგების მისაღწევად აუცილებელია, რომ კომუნიკანტები ფლობდნენ როგორც ცოდნას გამოყენებული ენის შესახებ, ასევე შესაბამის ცოდნას სამყაროს შესახებ ცნობიერების ხატების ფორმით. ორი კულტურის წარმომადგენელი ერთმანეთს გაუგებს იმდენად, რამდენადაც ერთმანეთს ჰგვანან მათი სამყაროს ენობრივი ხატები. ამ ხატებს შორის დიდი განსხვავება შეიძლება გახდეს მიზეზი გარდაუვალი გაუგებრობებისა კულტურათაშორისი ურთიერთობების პროცესში. ამგვარად, ენობრივი ცნობიერებების მსგავსება სამეტყველო ურთიერთობების აუცილებელი წინაპირობაა, მათი არასრული მსგავსება არის ხოლმე კომუნიკაციური კონფლიქტის ძირითადი მიზეზი და წარმოდგენს მათი სხვადასხვა ეროვნული კულტურებისადმი მიკუთვნების შედეგს.

პარტნიორის ღირებულებებისა და მისი ხალხის დისკურსული ქცევის თავისებურებების ცოდნა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს კომუნიკაციის პროცესში, განაპირობებს ამ პროცესის წარმართვას პოზიტიურ ფარგლებში და სასურველი შედეგის მიღწევას. აღნიშნულთან დაკავშირებით შეგვიძლია მოვიყვანოთ უამრავი ნიმუში. მაგალითად, საყოველთაოდ ცნობილი „დაპატიება“ ქართულ რეალობაში, რაც შეიძლება დასავლური კულტურის წარმომადგენლისათვის კომუნიკაციური ზეწოლის ფაქტად იქნეს აღქმული, ვინაიდან მოსაუბრე გიწვევთ გარკვეული ქმედებებისაკენ არა თავისი ინტერესებიდან გამომდინარე, როგორც ეს შეეფერება თხოვნას, არამედ თანამოსაუბრის (მსმენელის) ან ორივეს ინტერესებიდან გამომდინარე, რაც თითქოს გამართლებას წარმოადგენს მოლაპარაკის იმპერატიულობისათვის. დასავლურ, ინდივიდუალისტურ კულტურებში აღნიშნული მიზნით უპირატესად იხმარება არა პირდაპირი, არამედ ირიბი გამონათქვამი. რაც უფრო ირიბია გამონათქვამი, მით უფრო მაღალია მისი თავაზიანობის დონე.

შესაბამისად კომუნიკანტზე ზემოქმედებისა და იძულების შერბილება მიიღწევა არა მარტო იმპერატივების მაგივრად კითხვითი ფორმების ხმარებით, არამედ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მოლაპარაკის ორიენტირებით არა თავის, არამედ თანამოსაუბრის ინტერესებზე.

ქართულ კომუნიკაციაში, პირიქით, მოწვევა ორიენტირებულია მოლაპარაკეზე („მე გაპატიებ“, „მე დაგელოდები“, „ძალიან მინდა რომ მოხვიდეთ“, „გთხოვთ პატივი მცეთ“ და ა. შ.). ამავე დროს იგი სრულიად არ ცდილობს შეასუსტოს მსმენელზე ზემოქმედების (ზეწოლის) ძალა, პირიქით, აძლიერებს რა მას, ამავე დროს ითვლება, რომ იზრდება ზრდილობის გამოვლენის დონე, რაც ინდივიდუალისტურ კულტურებში წარმოუდგენელია („აუცილებლად მოდი“, „უარს არ ვიღებ“, „უარი არ გამაგონო“, „არ უნდა ეხლა ამას ბევრი ლაპარაკი“, „ბევრს ნუ მალაპარაკებ“ და ა. შ.).

ამგვარად, თუკი ფრანგი კომუნიკანტი ყველა შესაძლებლობას იხმარდა, რომ შეესუსტებინა ზემოქმედება (ძალდატანება) მოსაუბრეზე, ქართველები პირიქით, აძლიერებენ ამ ზემოქმედების ინტენსივობას, რაც აქ თამაშობს არა დესტრუქციულ, არამედ პირიქით, კონსტრუქციულ როლს ურთიერთობებზე.

შეგვიძლია მოვიყვანოთ მაგალითი, თუ დაახლოებით როგორ მიმართავს აუდიტორიას ჩინელი მომხსენებელი თავისი გამოსვლის დაწყებამდე: „სანამ დავიწყებდე ჩემს მოხსენებას, მინდა აღვნიშნო, რომ ჯერ კიდევ არ მაქვს საკმარის დრო შესწავლილი მოცემული პრობლემა. რასაც მოგახსენებთ ეს არის მხოლოდ წინასწარი და მეტნაკლებად ზედაპირული დაკვირვებების შედეგი, რომელიც შეიძლება მცდარიც აღმოჩნდეს. გთხოვთ კრიტიკულები იყოთ ჩემი მოხსენების მიმართ და ისე გამოთქვათ თქვენი აზრი“.

ევროპული და ამერიკული რიტორიკული ტრადიციისათვის აბსოლუტურად მიუღებელია ავტორისაგან წინასწარ ბოდიშის მოხდა იმის გამო რაც მას აქვს დაწერილი და რის მოხსენებასაც აპირებს, ასეთი განწყობით სჯობს საერთოდ არ გააკეთოს მოხსენება. ჩინეთში კი უცნაურად და არც თუ ისე თავაზიანად აღიქმება მაგალითად გერმანელების მანერა რომ ხუმრობით დაიწყონ მოხსენება, მოკლედ ჩამოთვალონ ძირითადი საკითხები და წარმოადგინონ მოკლე არგუმენტაცია. ამ შემთხვევაში აქტუალიზდება ჩინელების ქცევის საკმარის მნიშვნელოვანი პრინციპი: „მაქვს რა საშუალება, რომ გამოვიდე მოხსენებით თქვენს წინაშე, უკვე აღმოვჩნდი პრივილეგირებულ

თვითიდენტიფიკაციის გზა. უცხოური ენებისა და კულტურების შესწავლა ობიექტურად იქცევა გლობალიზაციის პროცესებისადმი კულტურული დაპირისპირების საშუალებად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Goffman E., Les rites d' interaction, Paris, Minuit, 1974.
2. Goffman E., Facons de parler, Paris, Minuit, 1987.
3. Gumperz J., Engager la conversation: introduction a la sociolinguistique interactionnelle, Paris, Minuit, 1989.
4. Todorov Tz., Le croisement des cultures, Communication 43: 5-24, 1986.
5. Бабаева Е.В. Лексические значения слова как способ выражения культурно-языкового концепта // Языковая личность: Культурные концепты. – Волгоград - Архангельск. 2002.
6. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. - Волгоград: Перемена, 2007.
7. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: Культурные концепты. - Волгоград-Архангельск, 2002.

მაია თევზაძე, ნინო სანაია
კულტურათაშორისი კომუნიკაციის რიგ პრობლემათა აქტუალობა
თანამედროვე სამყაროში
რეზიუმე

კულტურათაშორისი კომუნიკაციის პრობლემებისადმი განსაკუთრებული ინტერესი თანამედროვე სამყაროში განპირობებულია XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე კულტურათა დაახლოვებითა და ეროვნებათაშორისი თუ კულტურათაშორისი კონფლიქტების თავიდან აცილებაზე ზრუნვით. ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პრობლემები მჭიდროდ არის დაკავშირებული ეროვნული ცნობიერების თემასთან. შესაბამისად, წარმოქმნილი უამრავი კულტურათაშორისი ბარიერის მიზეზი უნდა ვეძიოთ ნორმების, ფასეულობების, მსოფლმხედველობის განსხვავებებსა და ასევე მკვეთრად გამოხატულ ეთნოცენტრიზმში. აქედან გამომდინარე, კომუნიკაციური ქცევის თავისებურებების ცოდნა მისი ახსნის საშუალებას იძლევა და წარმოადგენს კომინიკაციური კომპეტენციის განუყოფელ ნაწილს.

Maya Tevzadze, Nino Sanaia
The Relevance of the Problems of Intercultural Communication in the Modern World
Summary

The interest towards the problems of intercultural communications in modern world is influenced by cultural convergence and an attempt to avoid intercultural and interethnic conflicts on the verge of XX-XXI centuries. The problem of interethnic relationships is related to the issue of national awareness. Therefore, we should look for the reasons for intercultural thresholds in differences between norms, values and outlooks, in addition in sharply expressed ethnocentrism as well. According to above mentioned, knowing the features of communicative behavior skills, gives the opportunity to explain such behavior and represents an integral part of communicative competence.

Майя Тевзадзе, Нино Саная
Актуальность ряда проблем межкультурной коммуникации в современном мире
Резюме

Особый интерес к проблемам межкультурной коммуникации в современном мире определяется сближением культур на рубеже XX-XXI веков и заботой о предотвращении межнациональных и межкультурных конфликтов. Проблемы межнациональных отношений тесно связаны с темой национального сознания. Соответственно, причиной множества барьеров, возникающих в процессе межкультурных контактов, являются различия норм, ценностей, мировоззрений, ярко выраженный этноцентризм.

Знание национальных особенностей коммуникативного поведения даёт ключ к объяснению данного поведения и представляет собой неотъемлемую часть коммуникативной компетенции.

Victoria Diassamidzé
 Professeur associée de l'Université d'Etat Chota Roustavéli

L'humour noir et le rire cynique

Examinons de près des traits constitutifs du rire: ceci suppose la différenciation des niveaux, des plans du risible et du pénible. L'humour noir confond les deux niveaux ce qui lui donne un caractère ambivalent: « *L'humour lié à la violence manifeste une attitude ambivalente, ... comme si profondément le psychisme associait étroitement monstre et victime sans résoudre la contradiction entre narcissisme hédoniste et mépris autodestructeur. La dérision trouve sa voie au milieu de ces dilemmes, mais le nihilisme comique ne peut être qu'épisodique, sans quoi toute création se dénoncerait elle-même* » (9, 262). Le rire par sa nature a plusieurs points avec contact de l'activité esthétique. Celui qui rit voit toujours l'objet de son rire à l'écart. Celui qui rit, c'est-à-dire l'adressant, ressemble à l'auteur qui possède une vision excédentaire et superflue par rapport à l'objet du rire (le héros, le protagoniste); il met en lumière un événement qui se passe «autour» du protagoniste. En différenciant les moments cruciaux, il apprécie et accomplit l'événement.

Tous ce qui est ridicule dans la vie n'a pas de valeur artistique, mais il est potentiellement assez artistique. C'est que parmi tous les moyens et tous les procédés artistiques, le rire est hors concours en ce qui concerne sa capacité d'attirer et de retenir l'auditoire. Cependant il est à différencier les attitudes de celui qui rit et de celui qui a de la peine pour étudier le caractère de l'humour noir. Celui qui rit est distancié de la cause du ridicule: l'identification sémantique le sépare de l'objet. Celui qui est chagriné, par contre s'engouffre dans l'événement pénible. Donc, le sujet des émotions pénibles est inclus dans l'objet, car son intégrité sémantique est transgressée.

« *Expression de névroses, d'obsessions, instincts et/ou fantasmes mais aussi délivrance d'impostures et d'oppressions, sociales, raciales comme historiques, le rire est nécessaire, vital. Il est une respiration. La petite Philosophie des blagues et autres facéties est à (s')offrir d'urgence, pour ne surtout pas demeurer agélastique, au sens propre, a (sans) gelastes (rire). Oui, sans rire* » (5, 17).

L'identification sémantique du pénible consiste en ce qu'on reconnaît que l'événement qui a eu lieu est irréversible et irréparable. Cette identification sémantique se détend en pleurs. La tendance spatio-temporelle de l'émotion pénible ne se rétrécit pas, comme cela se passe avec le rire, mais le sentiment de la perte s'étend et se généralise. La transgression locale devient égale à la destruction totale. La durée des pleurs dépend inconsciemment de la rupture survenue. Mais le mécanisme du retour au point de départ de l'intégrité est inverse à celui du risible, plus physiologique et moins logique (8).

L'émotion du rire a un caractère plus local et accompli à cause de la convertibilité de l'événement provoquant le rire. Les pleurs ne peuvent pas décharger des émotions vécues pénibles, car c'est la réalité même qui les soutient et les provoque. Voilà pourquoi l'émotion triste peut se renouveler facilement. Alors que la même source du rire ne provoque aucune réaction en cas de réception répétitive, le moindre rappel de la source des pleurs peut les provoquer de nouveau et renouveler même une émotion vécue.

Quels sont la fonction et l'objectif de l'humour noir ? Les idées directrices de cette partie consistent en ce que le sentiment du tragique de la vie est la source du drame constitutif de l'être humain; l'homme a besoin d'enlever la tension ou la névrose radicale provoquées par la nécessité logique de la mort. Dans le cas contraire l'existence normale, qui suppose la réduction à zéro du dramatisme, est impossible. L'homme doit se suggérer le positif, autrement il ne pourrait pas exister en état normal psychologique et social: la dépression nerveuse peut rendre sa conduite inadéquate. Tout homme est adéquat quand il sait sublimer (terme de Freud) la mort. L'humour noir est un des moyens de cette sublimation représentant non seulement la moquerie de la mort, mais aussi de tout ce qui est pénible dans la vie: maladies, vieillesse, défauts physiques et mentaux, la domination du hasard dans la vie humaine (accidents de toutes sortes, etc.). Ainsi il s'agit non seulement de la mort, mais de tout le négatif qui s'est accumulé à notre époque. Autrement dit, « le rire noir » est une sublimation de la catastrophe qui fait naître les aspects du pénible de la vie humaine. A l'aide du rire cette sémantique de la catastrophe se déplace du côté de l'inoffensif, en diminuant et en déchargeant la peur de mort. Pour aller plus loin, résumons ceci de la manière suivante: l'humour noir est basé sur l'hypothèse que l'irréversible peut être renversé. Pour faire apparaître l'humour noir on doit avoir pleine conscience de l'irréversible de la mort. Alors ce qui doit provoquer les émotions pénibles, tourne en ridicule. Mais la détente n'est pas absolue, car on comprend bien le caractère conventionnel de la situation contre la nature. Il en reste un doute: est-ce vraiment si ridicule? Il est à souligner que cette «suspension» de

l'effet de l'humour noir crée un inaccomplissement spécifique; à cause de cet effet suspendu, l'émotion dure plus qu'un rire. On rit des blagues de l'humour noir, mais un arrière-goût désagréable persiste.

C'est en cela que consiste l'ambivalence de l'humour noir; l'émotion pénible finit – mais pas complètement: on veut éviter le négatif, mais on en revient tout de même, car l'arrière-goût dure. Il ne disparaît pas vite et l'historiette « noire » ne suit pas tout à fait le principe « on en a ri et c'est vite oublié ». L'humour noir est proche de l'ironie, car il représente la focalisation extérieure ; cependant, ils ont beaucoup de points différents : «*L'ironie blesse, l'humour guérit, L'ironie peut tuer, l'humour aide à vivre, L'ironie veut dominer, l'humour libère, L'ironie est impitoyable, l'humour est miséricordieux, L'ironie est humiliante, l'humour est humble*» (Auteur inconnu).

Le but de l'humour noir est de faire rire, - en effrayant et d'effrayer en faisant rire. A ce genre de l'humour se rapportent les historiettes sur des monstres, morts, vampires, sang, accidents et mutilés. « Le noir » reflète l'intérêt naturel des hommes pour la mort et tout ce qui l'entoure. Donc c'est un des procédés de l'assimilation de la réalité. Et c'est une assimilation artistique, car le discours des historiettes suppose un artisme mimique, gestuel et linguistique.

Le penchant pour la risée des laideurs, les moqueries de la mort et des souffrances a toujours été présent dans l'esprit populaire, y compris dans le folklore contemporain, de l'époque moderne de la société post-industrielle. Cela explique pourquoi on l'appelle le **post-folklore**.

L'humour noir prépare aussi au futur qui ne s'avère pas toujours brillant et serein. C'est aussi un procédé psychologique qui consiste en délivrance des transes de la mort sous tous ses aspects à l'aide de son image hyperboliquement ridiculisée. La vie réelle donne assez de possibilités pour concrétiser les défauts humains. Ces textes présentent une prévention prophylactique contre les «surprises» dont la vie est très riche. Cette prévention est faite sous l'une des formes propres au folklore moderne: les historiettes sont sa seule forme productive de nos jours (7, 144-153). On sait bien que la peur est une émotion qui apparaît en situation de menace à l'existence individuelle ou sociale de l'individu, réelle ou imaginaire. La peur apparaît à l'anticipation des souffrances et elle varie dans un large diapason: crainte, phobie, appréhension, inquiétude, alarme, tremblement, épouvante (Bénac Henri).

Le rire cynique est très proche de l'humour noir; il n'est pas obligatoire que le rire cynique se moque seulement de la mort, mais il se rapproche de l'humour noir quant à la désacralisation du sacré. Car la mort, effrayante et sacrée, est proche typologiquement du sacralisé et de l'autoritaire. Mais il est à noter que l'humour est culturel, « *il est une distance, celle de l'intelligence, du décalage, de la pointe, face à tout ce qui dérange, fait signe, perturbe. Comme le dit sublimement l'actrice Sarah Silverman : « L'Holocauste n'est pas toujours drôle. Il peut donc l'être. Comme est plaisir intellectuel tout dépassement de l'horreur première, qu'elle soit collective ou individuelle. En témoigne la blague faussement enfantine qui court sur le 9/11 : « Toc-toc. Qui est-ce ? C'est le 11 septembre. Qui ça, le 11 septembre ? Vous aviez dit que vous n'oublieriez jamais ! »* (5, 16). La défense culturelle de profaner de hautes valeurs d'une société est à la base du rire cynique, d'après O. Kouznitsin-Nacékomoff (idem). On peut se moquer aussi des notions, des symboles, des noms canonisés. Le rire cynique a un caractère plus au moins provocateur, en aspirant à sa résolution dans les domaines du pragmatique. Ajoutons que le rire cynique attend à l'intégrité culturelle et idéologique de la société. Par exemple : « - Un autobus emmène des politiciens à un congrès. L'autobus quitte la route et s'écrase contre un arbre dans le pré d'un vieil agriculteur. Le vieil agriculteur, après avoir vu ce qui c'était passé, se rend sur les lieux de l'accident. Il creuse alors un trou et enterre les politiciens. Quelques jours après, le shérif local passe sur la route, voit l'autobus écrasé et demande à l'agriculteur où sont passés tous les politiciens. Le vieil agriculteur lui dit qu'il les a tous enterrés. Le shérif demande alors au vieil agriculteur: « Etaient-ils TOUS morts ? » Le vieil agriculteur lui répond: « Bien, certains parmi eux disaient qu'ils n'étaient pas morts, mais vous savez comment mentent les politiciens. » « - Dis papa, pourquoi quand je marche, je tourne en rond ? – Tais –toi, où je te cloue l'autre pied ».

L'humour est particulièrement macabre s'il s'agit des relations père-fils où la victime est l'enfant cloué (!) qui demande à son père pourquoi il tourne en rond, quand il marche. La réponse de « papa » sadique est aussi cruelle qu'absurde : « Tais-toi, ou je te cloue l'autre pied ». S'il existe la série « les animaux dénaturés », ici il s'agit plutôt « des parents dénaturés » de l'humour noir qui abroge tous les tabous, car il n'y a que deux oppositions : celle du fort et celle du faible. C'est un des rares cas de l'humour noir « foncé » qui est pour la plupart « grisâtre » en français.

Remarquons que ce sous-genre dit “noir” occupe sa propre place à lui, surtout dans les sociétés où il est très présent dans les textes humoristiques étudiés, par exemple, dans les historiettes françaises et celles américaines.

Il existe environ quarante nuances du rire selon le caractère des émotions qui accompagnent l’humour. Et ce n’est que la moitié de cette liste qui a le caractère positif (6). Cependant l’humour, à la différence du rire a plutôt un caractère bienveillant, en exprimant une attitude positive envers l’objet de la dérision. D’un côté, l’apparition de l’humour dit noir du XX-ème siècle est un phénomène symptomatique; cela donne à penser au niveau du confort de l’état moral de la société contemporaine. De l’autre côté, le rire et la mort sont inséparables, étant des notions éternelles et philosophiques, et ce n’est pas par hasard que les philosophes trouvent qu’il n’y a rien de plus affreux que le monde sans rire.

C’est en raison de cette expérience pessimiste qu’aux Etats-Unis naît le courant littéraire de même nom dans les années soixante du siècle passé, dont l’apparition coïncide avec les protestations éthiques et anarchiques de la génération dite “aquarius”. La poétique de l’humour noir des œuvres des écrivains (K.Vonnegut et d’autres) suppose le sujet “détruit”. « *L’atmosphère de dégoût qui a entouré la vie politique et sociale dans l’Amérique des années soixante et soixante-dix s’est soldée par une attitude de repli en prélude à une inversion des valeurs. Le répugnant est devenu objet d’attraction* » (Royot 1996 : 261). Il est intéressant de noter qu’à cette période apparaît le théâtre de la cruauté d’Antonin Artaud. Il voulait un théâtre violent, provocateur, difficile à regarder. Cessant d’être divertissement, il doit être considéré comme “l’exercice d’un acte dangereux et terrible” (4, 270 - 272).

Nous sommes loin de comparer les historiettes avec “un brasier destructeur”, mais c’est aussi une sorte de protestation contre la cruauté et la nausée de la réalité quotidienne et en même temps, c’est un exercice visant à atténuer la réalité parfois déplorable. Cyniques et cruelles, mais amusantes tout de même, les blagues cruelles, dégoûtantes et absurdes ramènent l’adressé à l’état opposé à celui provoqué par une blague traditionnelle: une gaîté bénigne. L’humeur placide n’a rien en commun avec la protestation et les sentiments de dégoût et de l’horreur provoqués par les historiettes “noires”. Celles-ci représentent de la vie ce qu’elle a de plus sauvage et de plus désagréable, mais en même temps de plus universel. Artaud choisit la cruauté comme un moyen, une cérémonie pour exorciser le mal et c’était la fonction sacrée, perdue de nos jours. Les historiettes ne poursuivent pas ce but ambitieux, mais elles incarnent aussi le refus et la protestation contre une stupidité et la routine du quotidien.

Les raisons d’être du terme “humour noir” est aussi la polysémie de l’adjectif: “noir” veut dire aussi “obscur”, “triste” et “méchant” d’après le « Dictionnaire des synonymes » (Bénac Henri). Le dérivé de “noir” – “la noirceur” veut dire aussi “la méchanceté” (idem). Bien que le terme “l’humour noir” n’apparaît qu’au XXème siècle, son origine est due à la haute Antiquité. A l’époque de l’Antiquité donnant libre cours au rire, unissant les passions infinies aux directions opposées- la naissance et l’épanouissement de la vie et son dépérissement et la mort (2, 5). « *Chez le Romans Plaute fait référence dans plusieurs de ses pièces à un recueil de plaisanteries, et Suéton nous rapporte que Melissus, l’un des maîtres préférés de l’empereur Auguste avait compilé une anthologie de cent cinquante histoires drôles. Malgré cela, un seul et unique recueil de blagues a traversé l’Antiquité: il s’agit du Philogelos, littéralement « Celui qui aime rire, un ensemble écrit en grec probablement constitué au IVe ou au Ve siècle avant Jésus-Christ. Il contient 264 blagues, plusieurs d’entres elles reprises deux fois sous une forme légèrement différente. Cela laisserait penser que l’ouvrage est constitué de la fusion de deux recueils. Les blagues du Philogelos sont courtes et piquantes* - « Le coiffeur bavard demande : « Comment voulez-vous que je vous les coupe ? – En silence » (5, 19-20).

L’humour noir réunit les deux côtés de l’être – l’expérience triste et la viabilité indestructible, alors que notre expérience est pessimiste, - notre foi est toujours optimiste (1, 285-286). La tradition des funérailles “bouffonnes” est une des plus anciennes en Europe: “Quel drôle de défunt: mort mardi, à l’enterrer mercredi, et lui, il regarde par la fenêtre!” Un des traits caractéristiques du rire populaire, - son penchant pour les curiosités et les laideurs de toutes sortes. Cela s’inscrit bien dans l’art traditionnel de “rire sur les funérailles”. Il se peut bien que les racines d’une telle attitude envers les sujets tabous prennent leurs origines dans un rite ancien celtique de faire de gais repas funéraires; ce rite existe de nos jours en Irlande. On ne saura jamais, si le grand comédien Louis de Funès en était au courant, mais il rêvait de tourner un film sur ses propres funérailles pour que le spectateur “rit à se tordre”. D’autre part, l’ex-président des Etats-Unis et l’ancien artiste du cinéma Ronald Reygan, étant gravement malade, répétait à plusieurs reprises la cérémonie de ses obsèques pour leur donner une solennité maximale. Le pouvoir craint toujours de paraître ridicule, en comprenant que du “sublime au ridicule il n’y a qu’un pas”, selon l’adage de Napoléon. “Persuadé que le

moindre accroc ferait sombrer le grandiose dans le ridicule, Napoléon voyait tout, réglait tout” (Montorgueil).

Ceux qui possèdent le don précieux de l’humour, ne le perdent jamais et en toutes les circonstances, mêmes les plus tragiques. Ceci ressemble au désir de montrer la suprématie de l’esprit humain par rapport aux chaînes terrestres du pouvoir et de la chair, en laissant voler un papillon aux ailes légères parmi “les roses noires du chagrin et de la tristesse”. La dialectique tragicomique est propre aux peuples français, anglais, géorgien et américain, mais avec des nuances de “noirceurs” spécifiques. Le comique présent dans les rites des funérailles peut être expliqué par un désir d’étouffer les émotions, a fin de ne pas déprimer. C’est aussi un moyen éprouvé de surmonter la dépression nerveuse. En ce cas-là il s’agit de la fonction protectrice de l’humour qui influence favorablement dans des situations typiques dures.

La communication avec les dépressifs est fatigante et peut provoquer une sorte de lassitude à cause de la compassion. Ceci est appelée par des médecins “le syndrome de brûlage”. La volonté et le désir d’éviter cet état psychologique douloureux font apparaître l’humour noir spécifique aux médecins. Celui-ci est surtout lié aux visites de l’amphithéâtre d’anatomie où les futurs médecins apprennent à se dominer en inventant parfois des historiettes pour éviter le stress naturel. Par exemple, dans cette blague française c’est un chirurgien qui ampute la jambe saine de son patient:

“C’est un chirurgien qui est passé maître dans les amputations. Un jour un patient arrive, il l’examine et confirme la nécessité de l’amputation. Il endort le patient et entame l’opération. Les étudiants du chirurgien sont emballés de voir leur maître exécuter un chef-d’œuvre de la précision. L’opération prend environ trois heures et c’est un nouveau record de vitesse pour ce chirurgien. C’est alors, sur le coup de l’émotion, que les étudiants se lèvent et font une ovation debout. Croyant que c’était un rappel, le chirurgien ampute l’autre jambe... »

Les meilleurs humoristes anglais sont d’origine irlandaise. G.K.Chesterton parlait de la tragédie terrible du peuple, qui ayant tant souffert, continue à rire aux éclats (Chesterton). Le grand maître du paradoxe, Bernard Show, irlandais d’origine, avait persisté dans son sens de l’humour jusqu’à la fin, ayant rajouté dans les annales de l’humour noir son dernier voeu: il avait testé de disperser ses cendres après sa mort, les ayant mêlé au préalable avec celles de sa femme.

Littérature:

1. Andreev Léonid G. , Histoire de la littérature étrangère, Moscou, Vischaïa chkola, 1978 (en russe).
2. Aroutyunova Nina D., Aspects esthétique et non-esthétique du comique //Analyse logique de la langue, Mécanismes du comique, Moscou, Indrik, 2007, pp. 5-17 (en russe).
3. Chesterton Gilbert Keith, L’écrivain et le journal, Moscou, Progrès, 1984 (en russe).
4. Deshusses Pierre et d’autres. , Dix siècles de littérature française, vol. II, p. 271. P., Bordas, 1984.
5. Holt Jim, Petite philosophie des blagues et d’autres facéties, Paris, 10/18, 2009. (Traduit de l’anglais (USA) par François Laurent, (titre original : Stop me if you heard this).
6. Iourenev Rostislav, De la comédie, Moscou, L’art, 1980 (en russe).
7. Karasik Vladimir I., L’anecdote comme l’objet de l’étude linguistique// Genres du discours, Saratov, 1997 (en russe).
8. Kouznitsin-Nacekomoff Oleg, Le Phénomène de l’humour, <http://www.proza.ru/2009/12/20/1440>, 21/04/2012 (en russe).
9. Royot Daniel, L’humour et la culture américaine, Paris, Presse universitaire de France, 1996.

Sources lexicographiques:

1. Benac Henri, *Le dictionnaire des synonymes*, Paris, Hachette, 2000.
2. Dictionnaire *alphabétique et analogique de la langue française*, Par Paul Robert. Paris, société du nouveau Littre, 1981.
3. Dupont H., *La palette des couleurs*, Paris, 2000.
4. *Encyclopedie française des blagues – 2012*;
4. GrandLarousse, Paris, Edition Larousse, 1980.
5. *Le grand dictionnaire russe-géorgien* en 3 volumes, Tbilissi, 1980.
6. *Le GrandRobert Robert*, Dictionnaire de la langue française, Par Paul Robert, II édition, Paris, 2001.
7. *Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English*, 6 editions, Oxford University Press, 2000.
8. Petit Larousse, édition Larousse, 1981.
9. Petit Robert, édition Paul Robert, 1981.

Victoria Diassamidzé
L'humour noir et le rire cynique
Résumé

L'article proposé renoue avec une série de travaux centrés sur des textes des histoires drôles appartenant à un genre oral du folklore urbain moderne. L'étude de l'humour présente un grand intérêt pour les travaux de recherche portant sur le domaine interculturel.

En France son étude est encore marginale malgré le fait de son omniprésence dans tous les niveaux institutionnels, ainsi que dans la vie quotidienne. Le terme « histoire drôle » est utilisé afin de désigner un récit court portant sur un fait curieux, dont l'effet comique se résume souvent à un détail significatif. L'humour noir du post-folklore exprime les attitudes et les humeurs du peuple tout entier. On fait une étude comparée de «la roseraie du chagrin et de la tristesse» sur les sols français, anglais, américain et géorgien.

ვიქტორია დიასამიძე
შავი იუმორი და ცინიკური სიცილი
რეზიუმე

სტატია წარმოადგენს ერთ-ერთს ნაშრომთა მთელი სერიიდან, რომელიც ეძღვნება თანამედროვე ქალაქური პოსტფოლკლორის ტექსტების ანალიზს. იუმორის შესწავლა მსგავს ტექსტებში განსაკუთრებით საინტერესოა კულტურათაშორისი კომუნიკაციის კვლევისათვის. საფრანგეთში ეს თემა არასაკმარისად არის შესწავლილი, თუმცა მოკლე იუმორისტული ისტორიები, მათ შორის ე. წ. შავი იუმორი, არსებობს ურთიერთობის ყველა დონეზე, სამეცნიერო ენის ჩათვლით. წარმოდგენილ სტატიაში მოცემულია ფრანგული, ინგლისური და მისი ამერიკული ვარიანტის პოსტფოლკლორის შავი იუმორის შედარებითი ანალიზი.

Victoria Diasamidze
Black Humor and Cynical Laughter
Summary

The article is one out of the series of the works dedicated to the modern urban post-folklore text analyses. Studying humor is a matter of interest in terms of the analyzing cross-cultural communication. The topic is not sufficiently examined in France, though short humorous stories with so called black humor among them, exists at all levels of communication, including conversational one. The article depicts comparative analyses of French, English and corresponding American post-folklore black humor phrasing.

Виктория Диасамидзе
Черный юмор и циничный смех
Резюме

Предлагаемая вниманию статья входит в серию работ, посвященных анализу текстов современного городского постфольклора. Изучение юмора представляет также определенный интерес с точки зрения исследования межкультурной коммуникации. Во Франции этой теме посвящено недостаточно исследований, хотя короткие юмористические истории, в том числе, так называемый черный юмор, присутствует на всех уровнях общения, включая жанр разговорной речи. В данной статье черный юмор постфольклора детально исследован во французском, английском и его американском варианте.

ნინო სანაია
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

„აზროვნების“ აღმნიშვნელი მეტაფორული მნიშვნელობის სტილისტური ასპექტი
ფრანგულ ენაში

ენათმეცნიერ მეკვლევართა დიდი რაოდენობა მიიჩნევს, რომ ლინგვისტური კვლევების სარბიელი (ველი) არ უნდა შემოიფარგლებოდეს სიტყვით, ან თუნდაც გამონათქვამით და, რომ დისკურსი ერთადერთი რეალური ლინგვისტური ობიექტია. ჩვენც ვიზიარებთ ამ მოსაზრებას და ლექსიკური მნიშვნელობის სტილისტურ ასპექტს დისკურსის ცნებაზე დაყრდნობით განვიხილავთ. დისკურსში ვგულისხმობთ კომუნიკაციურად შეპირობებულ ტექსტს ან ტექსტურ მონაკვეთებს (1), (2).

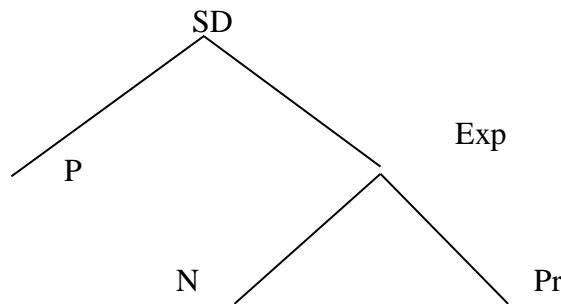
სიტყვის მნიშვნელობის სტრუქტურაში სტილისტურ კომპონენტს განსაკუთრებული ადგილი უკავია. კონტრასტული მაკროკომპონენტის შემადგენლობაში იგი გარკვეულწილად უპირისპირდება ემოცივსა (2, 48) და შეფასებას, ვინაიდან მათსავით აღსანიშნი საგნისადმი დამოკიდებულებას არ აღნიშნავს. ვფიქრობთ, რომ ეს კომპონენტი გვაწვდის ინფორმაციას იმის შესახებ, თუ რა ტიპის საკომუნიკაციო სფეროში და რა ტიპის დისკურსში გამოიყენება ესა თუ ის ენობრივი ერთეული. მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა ფუნქციური სტილი (ყოფითი, სამეცნიერო, ოფიციალური, პუბლიცისტური, მხატვრული) ზოგიერთ შემთხვევაში დისკურსის მახასიათებლად განიხილება, სშირად ისინი დისკურსის ტიპებითაა ჩანაცვლებული (5).

ჩვენი კვლევისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი დისკურსის სხვა ტიპებს შორის მხატვრული ტიპის დისკურსის ნაირსახეობა - ნარატივი, კერძოდ კი დესკრიტიული ნარატივი აღმოჩნდა, რადგან აზროვნების ტიპური ლოგიკურ-საკომუნიკაციო სიტუცია ძირითადად ტექსტის აღწერით მონაკვეთებში გვხვდება.

აღწერა ანუ დესკრიფცია ჩნდება იქ, სადაც წყდება საკუთრივ ნარატივი. ნარატივი და დესკრიფცივი ერთმანეთს ცვლიან დისკურსში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ნარატივი დესკრიფციასაც შეიცავს. ამიტომ დესკრიფციაზე როცა ვლაპარაკობთ, ვგულისხმობთ დესკრიფციულ ნაწევრებს, პასაჟებს ნარატივში.

დესკრიფციის ბაზისურ ელემენტს წარმოადგენს პანტონიმი, ანუ აღწერის ობიექტი. საქმე შესაძლებელია ეხებოდეს პიროვნებას, საგანს, მოვლენას, გრძნობას და ა. შ. . . . რაიმე თემას. ის, რაც ვითარდება ამ ობიექტის ირგვლივ ექსპანსიად იწოდება (5, 30).

ჟორჟ მოლინიეს მიხედვით დესკრიფციის მოდელი შემდეგნაირად გამოიყურება:

- SD – le système descriptif;
- P – le pantonyme;
- Exp – l’expansion prédicative ;
- N – la nomenclature;
- Pr – la somme des prédicats catégoriels (5, 33).

აზროვნების სიტუაციის ამსახველ დესკრიფციულ ტექსტურ მონაკვეთებში თვით დესკრიფციული სისტემა ადამიანის შინაგანი, სულიერი მდგომარეობის, უფრო ზოგადად რომ ვთქვათ, მისი ფსიქიკური აქტიურობის აღწერას წარმოადგენს. პანტონიმი აქ ნაწარმოების რომელიმე პერსონაჟია; ექსპანსია კი აზრების, ფიქრებისა და ა.შ. ნომენკლატურას და მისთვის პრედიცირებული მეტაფორული ნიშნების ჯამი. ყველაზე

ხშირად საქმე გვაქვს ერთი ან რამდენიმე პერსონაჟის ერთდროული სულიერი მდგომარეობის აღწერასთან. ამგვარ ტექსტურ მონაკვეთებში გვერდიგვერდ ხორციელდება პერსონაჟების როგორც ემოციების, ასევე მათი მენტალური მდგომარეობების აღწერა. ასე მაგალითად, ფლობერი ნაწარმოებში „მადამ ბოვარი“ ასე აღწერს მთავარი გმირის, შარლ ბოვარის ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს: “Des idées plates défilaient sur son front plat”. საყვარელთან ემა ბოვარის ერთ-ერთი შეხვედრა, მკითხველისათვის ამ გმირების ერთსულოვნების დასანახად, შემდეგნაირად არის აღწერილი: Leurs pensées galopent, galopent, galopent და ტექსტის იმავე მონაკვეთში ვკითხულობთ: Leurs pensées se croisaient.

იქიდან გამომდინარე, რომ აზროვნება მხოლოდ ადამიანს შეუძლია, ამიტომ ის, რაც ვითარდება ჩვენს შემთხვევაში, არა მის ირგვლივ ვითარდება, არამედ მის შიგნით, სულიერ სამყაროში, რაც რეალურად მათი ფსიქიკური აქტიურობის შედეგს წარმოადგენს. ეს არის მათი ემოციები და აზრები. აქედან ჩვენ მეორე უფრო გვაინტერესებს. თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში ძნელი დასადგენია აზროვნების პროცესის აღმწერი გამონათქვამები ნამდვილად პერსონაჟების ფიქრის პროცესს შეესაბამება თუ მათ ემოციურ მდგომარეობას. მაგალითად: Leurs pensées galopent, galopent, galopent თითქოს ემოციების ინტენსიურობას უფრო შეესაბამება.

ასევე უნდა აღვნიშნოთ, რომ აზროვნების ამსახველი ბმული ტიპის მეტაფორული სტრუქტურები პოეზიაშიც გვხვდება. პოეზია შესაძლებელია განვიხილოთ, როგორც ადამიანის ქვეცნობიერი აზროვნების შედეგი, რომელსაც ალოგიკურობა, ანუ სამყაროს რეალურ ხატთან შეუთავსებლობა და პერცეპციის სხვადასხვა მახასიათებლების აღრევა ახასიათებს. ამის ილუსტრაციას წარმოადგენს მაგალითი: Sonnez, sonnez clairs de la pensée! (Hugo). აქ «აზრისა (pensée)» და «ბგერის (Sonnez)» თითქოსდა ალოგიკური კავშირი სწორედ ანალოგიის საფუძველზე მნიშვნელობის მეტაფორიზაციით არის შესაძლებელი და ჩვენი აზრით სინამდვილეს კი არა, არამედ ავტორის დამოკიდებულებას გამოხატავს საერთოდ აზროვნების მიმართ.

ჩვენი საკვლევი ობიექტები – აზროვნების აღმნიშვნელი ბმული ტიპის მეტაფორული სტრუქტურები უშუალოდ დისკურსშიც (თხრობასთან ოპოზიციაში არსებული ტექსტის ტიპი, სხვანაირად რომ ვთქვათ ზეპირი დისკურსი) მონაწილეობენ. ამგვარია ჩვენს მიერ მოძიებული ის მეტაფორული სტრუქტურები, რომელთა გრამატიკული შინაარსი მხოლოდ ბრძანებითი შეიძლება იყოს: Balayez vos pensées criminelles de votre esprit !! Lavez votre imagination des pensées criminelles! ამგვარი ფრაზების მოსმენა ეკლესიაში (ტადარში) ქადაგების დროს არის შესაძლებელი [რელიგიური დისკურსი] (3).

ენის სტილისტური ასპექტის შესწავლა ენის სხვა მხარესაც მოიცავს, კონკრეტულად ეს ტექსტის სტილისტური ელფერის შემქმნელი ენობრივი საშუალებების შესწავლაა. ფრანგი ენათმეცნიერი ჟორჟ მოლინიე ტექსტის საშენ მასალად სიტყვას, ანუ ლექსიკურ ერთეულს (la lexie) და გამონათქვამს (l'énoncé) განიხილავს, მაგრამ არაფერს ამბობს სიტყვათა ჯგუფებზე, რომლებიც ასევე მზა სახით ერთგვარად დისკურსში (ფართო გაგებით). მეტაფორას, ბმული ტიპისასაც, სტილისტიკა სიტყვის დონეზე განიხილავს სხვა მიკროსტრუქტურული (5, 130) სტილისტური ხერხების გვერდით და ტრადიციის შესაბამისად ტროპთა (5, 133) რიცხვში განიხილავს. ტროპში მხოლოდ სტილიტურ მეტაფორას ვგულისხმობთ (Métaphore-figure). ხაზს ვუსვამთ იმას, რომ მოლინიე მეტაფორასთან დაკავშირებით, სიტყვის შინაარსობრივ მხარეზე, უფრო კონკრეტულად, მის კონოტაციურ კომპონენტზე ახდენს ყურადღების კონცენტრაციას. ამას გარდა, მოლინიე თვლის, რომ სტილისტური ეფექტი მეტაფორის ორი რეფერენტის, ორი აღსანიშნი ძველისა და ახლის სემანტიკურ თამაშში გამოიხატება (Sé 1 et Sé 2) (5, 134).

დასკვნის სახით შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ ემოციური და სტილისტური მარკერები თანაარსებობენ ერთ მნიშვნელობაში, როგორც კონოტაციური სემები, მაგრამ არ წარმოადგენენ იდენტურ ცნებებს და ამდენად, ენის კორპუსისათვის ნომინატიური ერთეულების ლექსიკოგრაფიული დამუშავებისას აღწერის ცალ-ცალკე ზონებს წარმოადგენენ, ხოლო აზროვნების აღმნიშვნელი მეტაფორული ბმული სტრუქტურები განსაკუთრებით პროდუქტიულია მხატვრულ დისკურსებში, როგორიცაა დესკრიფციული ტიპის ნარატივი და პოეზია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ლებანიძე გ., ანტროპოლოგიური და კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, თბ., 1998.
2. ოშიაძე თ., პარალინგვისტიკა და მეტყველების თანხმობა საშუალებათა აღწერა ენაში, ფილ. მეცნ. კანდ. სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია, თბ., 1998.
3. Карасик В.И. Религиозный дискурс // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. Волгоград, 1999.
4. Шаховский В.И. О лингвистике эмоций // Язык и эмоции. Волгоград, 1995.
5. Molinié, G. La stylistique, Paris : Presses Universitaires de France, 1998.

**ნინო სანაია
„აზროვნების“ აღმნიშვნელი მეტაფორული მნიშვნელობის სტილისტური ასპექტი
ფრანგულ ენაში
რეზიუმე**

სტილისტურ კომპონენტს სიტყვის მნიშვნელობის სტრუქტურაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია. კონოტაციური მაკროკომპონენტის შემადგენლობაში იგი გარკვეულწილად უპირისპირდება ემოციასა და შეფასებას, ვინაიდან აღსანიშნი საგნისადმი დამოკიდებულებას არ აღნიშნავს. ვფიქრობთ, რომ ეს კომპონენტი გვაწვდის ინფორმაციას იმის შესახებ, თუ რა ტიპის საკომუნიკაციო სფეროში და რა ტიპის დისკურსში გამოიყენება ესა თუ ის ენობრივი ერთეული.

ემოციური და სტილისტური მარკერები თანაარსებობენ ერთ მნიშვნელობაში, როგორც კონოტაციური სემები, მაგრამ არ წარმოადგენენ იდენტურ ცნებებს და ამდენად, ენის კორპუსისათვის ნომინატიური ერთეულების ლექსიკოგრაფიული დამუშავებისას აღწერის ცალკე ზონებს წარმოადგენენ, ხოლო აზროვნების აღმნიშვნელი მეტაფორული ბმული სტრუქტურები განსაკუთრებით პროდუქტიულია რელიგიურ დისკურსში, ასევე ისეთ მხატვრულ დისკურსებში, როგორცაა პოეზია და დესკრიფციული ტიპის ნარატივი.

**Nino Sanaia
Stylistic Aspect of the Metaphor Denoting “Thinking” in French
Summary**

Stylistic component is the milestone in the structure of the word meaning. As the part of the connotative macro-component, It opposes to the emotive and evaluation, as it does not reflect attitude to the subject. We assume the component give us information in which type of the communication sphere thus, the type of the discourse, the linguistic unite is used.

The stylistic markers co-exist in one meaning, as connotative semes, but they are not identical, thus, refer to deferent zones while analyzing nominative unit of Leccicography. The metaphors denoting thinking in the chained structures are most productive in poetry discourse and descriptive narratives.

**Нино Саная
Стилистический аспект метафорического значения обозначающего «мышление»
Резюме**

Стилистический компонент в семантической структуре слова играет важную роль. В составе коннотативного макрокомпонента он в какойто мере противостоит эмотиву и оценке, поскольку не выражает отношение к предмету. Думается, что этот компонент снабжает информацией о том, в какой коммуникативной сфере и в каком типе дискурса употребляется та или иная языковая единица.

Эмотивный стилистический маркеры сосуществуют в одном значении как разные коннотативные семьи не представляют идентичные понятия. Соответственно в процессе лексикографической обработки номинативных единиц для языкового корпуса представляют отдельные зоны описания.

В статье описаны и проанализированы метафорические связанные структуры обозначающие «мышление», которые продуктивнее всего оказались в таких видах дискурса, как поэзия и нарратив дескриптивного типа.

ვარდო ბერიძე
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული
პროფესორი

მეცნიერის პასუხისმგებლობის საკითხი ვერნერ ჰაიზენბერგის
წიგნის - „ნაწილი და მთელი“ მიხედვით

ახლანდელ დროში მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებით გამოწვეულ უამრავ პრობლემათა შორის ერთ-ერთ აქტუალურ და მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს მეცნიერის მიერ მეცნიერული შემოქმედებით მიღწეული შედეგები, რომლის ღირებულებას სხვადასხვაგვარად აფასებს საზოგადოება და საუბრობს მეცნიერული აღმოჩენითა და გამოგონებით გამოწვეულ პასუხისმგებლობაზე. მეცნიერთა ნაწილი ისეთ ტექნოლოგიურ სიახლეებზე, რომელსაც ბუნებისა და საზოგადოებისათვის ზიანის მოტანა შეუძლია, პასუხისმგებლობას აკისრებს მეცნიერს, მეორე ნაწილი თავად საზოგადოებას, რადგანაც ის არადანიშნულებისამებრ იყენებს ახალ გამოგონებას და ა. შ. პრობლემის არსში გასარკვევად საინტერესოა გერმანელი მეცნიერის, ბუნებისმეტყველის, ფიზიკოსის ვერნერ ჰაიზენბერგი¹ (1901-1976) წიგნი „ნაწილი და მთელი“².

„მეცნიერება საუბრებში იბადება“- ეს არის პერიფრაზირება სიტყვებისა, რომელსაც კვითხულობთ ჰაიზენბერგის წიგნში. წიგნი მემუარული ხასიათისაა, სადაც ავტორი იხსენებს თავის საუბრებს ისეთ ცნობილ მეცნიერებთან, როგორც არიან ბორი, ზომერფელდი, შრედინგერი, ღირაკი, აინშტაინი, პლანკი და სხვები. ამ საუბრებში ასახულია ბუნებისმეტყველებისა და, კერძოდ, ატომური ფიზიკის განვითარება 1919-1965 წლების განმავლობაში.

ნაშრომის წინასიტყვაობიდან გამომდინარე ავტორის მთავარ მიზანს, უპირველეს ყოვლისა, წარმოადგენდა თანამედროვე ატომური ფიზიკისაგან შორს მდგომი ადამიანისათვისაც მისაწვდომი გაეხადა აზრთა ის განვითარება, რომელიც თან ახლდა ამ მეცნიერების წარმოქმნის ისტორიას. აგრეთვე, თანამედროვე ატომური ფიზიკის მიმდევართა მიერ ფილოსოფიური, ეთიკური და პოლიტიკური პრობლემების ახლებურად გააზრება. ავტორი მოითხოვდა დისკუსიაში ადამიანთა ფართო წრის მონაწილეობას და ნიადაგის მომზადებას ისეთ აქტუალურ ფილოსოფიურ პრობლემებზე მსჯელობებთან დაკავშირებით, როგორცაა ფიზიკის განვითარებით გამოწვეული ადამიანის სიცოცხლის პრობლემა.

აღნიშნული ნაშრომი შესაძლებლობას იძლევა ვიპოვოთ პასუხი შემდეგ კითხვებზე: 1) რამდენად პასუხისმგებელია მეცნიერი იმ გამოგონებისა და აღმოჩენის მიმართ, რაც აუცილებელია მეცნიერების განვითარებისა და პროგრესისათვის? 2) არის თუ არა ატომური ბომბი ტექნიკური პროგრესის შედეგი? 3) სად არის ზღვარი აღმოჩენასა და გამოგონებას

¹ნობელის პრემიის ლაურეატი (1932) ჰაიზენბერგი თანამედროვე ატომური ფიზიკის - ქვანტური მექანიკის ერთ-ერთი ფუძემდებელია. მისი წვლილი ფიზიკის განვითარებაში ისე დიდია, რომ არ ჩამოუვარდება მე-20 საუკუნის უდიდესი მეცნიერის ალბერტ აინშტაინის განუზომელ მეცნიერულ ღვაწლს. ქვანტურ მექანიკაში ჰაიზენბერგმა შემოიტანა ფუნდამენტური პრინციპი, რომელიც განუსაზღვრელობის თანაფარდობის სახელითაა ცნობილი. ეს თანაფარდობა დაედო საფუძვლად მიკროსამყაროში მიმდინარე პროცესთა ინტერპრეტაციას. ამავე თანაფარდობას ეყრდნობა ნ. ბორის ცნობილი დამატებითობის პრინციპიც. ჰაიზენბერგის ნატურფილოსოფიური იდეები საინტერესოდ და დაწვრილებით არის გადმოცემული ქართველი ფილოსოფოსის სერგი ავალიანის წიგნში „XX საუკუნის ნატურფილოსოფია“ (თბილისი, 2004, გვ.206-219). პროფ. გ. ჭილაშვილის შენიშვნით „წიგნში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს გერმანიაში ფაშისტების გამარჯვების შემდეგ შექმნილი სიტუაციის ასახვას, მეცნიერთა დამოკიდებულებას ჰიტლერული რეჟიმისადმი, საერთოდ - მეცნიერის პასუხისმგებლობის საკითხს“ (იქვე: გვ.6). მაქს პლანკის შენიშვნით ჰაიზენბერგი შენუხებული იყო გერმანიისა და გერმანელი ხალხის ომის შემდგომი ბედით. ჰაიზენბერგი ამალელებლად აღწერს გერმანიაში ატომური ენერჯის მიღებისათვის ბრძოლას. ²ვერნერ ჰაიზენბერგი „ნაწილი და მთელი“, გამომცემლობა „განათლება“, გერმანულიდან თარგმნა ლამარა ნაროუშვილმა, თბილისი, 1983.

შორის? 4) რა როლი და ვალდებულება ეკისრება კვლევა-ძიებაში მონაწილე ცალკეულ ინდივიდს?

ჰაიზენბერგი იხსენებს იმ მომენტებს თუ როგორ აცნობა მას კარლ ვიტცმა იაპონიის ქალაქ ხიროსიმაზე (1945 წლის 6 აგვისტო) ატომური ბომბის ჩამოგდების შესახებ (2,244). მიუხედავად იმისა, რომ ამ ფაქტმა უდიდესი გავლენა გამოიწვია მასში და ბევრი კითხვებიც დაუსვა საკუთარ თავს, იძულებული გახდა თვალი გაესწორებინა რეალობისათვის, კერძოდ ატომური ფიზიკის განვითარებამ, რის უშუალო თანამონაწილე 25 წლის განმავლობაში თავად იყო, ასე ათასზე მეტ ადამიანს სიკვდილი მოუტანა (2,245). იქვე: ყველაზე მძიმედ ამ ფაქტმა ოტო ჰანზე იმოქმედა, - წერს ავტორი. ურანის დაშლა მისი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი აღმოჩენა იყო. იგი გადამწყვეტი და გაუთვალისწინებელი ნაბიჯი აღმოჩნდა ატომურ ტექნიკაში. ახლა ამ ნაბიჯმა ერთ დიდ ქალაქს, მის მცხოვრებთ, უიარალო ადამიანებს, რომელთა დიდ უმრავლესობას ომში არავითარი ბრალი არ მიუძღოდა, სიცოცხლე მოუსწრაფა.

ჰაიზენბერგი აღნიშნავს, რომ ამ წარმოდგენელმა კატასტროფამ ოტო ჰანის უდიდეს მეცნიერულ აღმოჩენას შავი დაღი დაასვა. მაგრამ მას არ აქვს საფუძველი თავი დამნაშავედ იგრძნოს. განა მას მეტი საფუძველი მოეპოვება ამისათვის, ვიდრე რომელიმე ჩვენთაგანს, ვინც ატომურ ფიზიკაში მუშაობდა? განა ჩვენ ბრალი გვიდევს მთელ ამ უბედურებაში? (2, 246). არის ეს ჩვენი დანაშაული? - კითხულობს ჰაიზენბერგი. იგი უარყოფს სიტყვა „დანაშაულის“ ხმარებას, თუნდაც მთელ ამ მიზეზობრივ კავშირში რაღაცნაირად ჩაბმულიც ყოფილიყო. მისი აზრით, მათ ასეთი გამოგონებითა და აღმოჩენით მხოლოდ და მხოლოდ მონაწილეობა მიიღეს ბუნებისმეცნიერების განვითარებაში. „ოტო ჰანმა და ჩვენ ყველამ მონაწილეობა მივიღეთ თანამედროვე ბუნებისმეცნიერების განვითარებაში. ეს განვითარება სასიცოცხლო პროცესია, რაც მთელმა კაცობრიობამ, ყოველ შემთხვევაში - კაცობრიობის ევროპულმა ნაწილმა მაინც საუკუნეების წინ იღვა თავის, ან, უფრო ფრთხილად რომ ვთქვათ, დაუშვა“. მომხდარის გამო ჰაიზენბერგი გამოთქვამს ვარაუდს, რომ ამ პროცესმა შეიძლება კარგი შედეგიც მოიტანოს და ცუდიც. მაგრამ ის დარწმუნებული იყო: ეს უპირველესად მე-19 საუკუნის პროგრესის რწმენა იყო, რომ ცოდნის ზრდასთან ერთად სიკეთეც მოიმატებდა და მოსალოდნელ შედეგებსაც თავიდან ავიცილდით. ატომური ბომბის შესაძლებლობა ჰანის აღმოჩენამდე არც თავად მას და არც რომელიმე ჩვენთაგანს არ მოუვიდოდა თავში, რადგან მაშინდელ ფიზიკაში აქეთკენ არავითარი გზა არ მოჩანდა - აღნიშნავს ჰაიზენბერგი. ის კატეგორიულად ამბობს, რომ მეცნიერების განვითარების ასეთ სასიცოცხლო პროცესში მონაწილეობის მიღება არ უნდა ჩაითვალოს დანაშაულად. აღნიშნულთან დაკავშირებით ფიზიკოსი კარლ ფრიდრიხი აფიქსირებს თავის შეხედულებას: „ახლა, ალბათ, აღმოჩნდებიან ისეთი რადიკალებიც, რომლებიც მომავალში მოითხოვენ მეცნიერების ამ სასიცოცხლო პროცესზე ხელის ადებას, რადგან მას ასეთ კატასტროფამდე მიყვავართ“(2,246). მათი აზრით, არსებობს ბევრად უფრო მნიშვნელოვანი სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური ხასიათის ამოცანები, ვიდრე ბუნებისმეცნიერების პროგრესია. იქნებ ისინი ამაში მართალნიც იყვნენ. მაგრამ მას, ვინც ასე ფიქრობს, ავიწყდება, რომ დღევანდელ სამყაროში ადამიანთა სიცოცხლე მეცნიერების განვითარებაზეა დამოკიდებული. „თუ ჩვენ ცოდნის შემდგომ გაფართოებაზე უარს ვიტყვით, მოკლე ხანში ადამიანთა რიცხვი დედამიწაზე რადიკალურად უნდა შემცირებულიყო. ეს კი შეიძლება მხოლოდ კატასტროფებმა გამოიწვიოს, რომლებიც თავისი შედეგით ატომური ბომბის კატასტროფაზე მეტი თუ არა, ნაკლები არ იქნება“(2,246).

აქ ლოგიკურია კითხვის დასმა - რა ვალდებულება ეკისრება მას, ვინც კვლევა-ძიებაში მონაწილეობს?“ ავტორი ცალკე ინდივიდს, რომელიც მეცნიერების ამა თუ სფეროში გადამწყვეტ ნაბიჯს გადადგამს, არ აკისრებს იმაზე მეტ პასუხისმგებლობას, ვიდრე ყველა დანარჩენს. „ინდივიდი არსებითად შენაცვლელია. აინშტაინს რომ არ აღმოეჩინა ფარდობითობის თეორია, ადრე თუ გვიან ამას სხვა მიაგნებდა. ჰანს რომ არ მიეგნო ურანის დაშლისათვის, რამდენიმე წლის შემდეგ ამ ფენომენს, ალბათ, ფერმინი ან უოლიო

წააწყდებოდა“ (2,248). ავტორი იქვე დასძენს: „ისტორიულმა განვითარებამ ცალკე ინდივიდი გადამწყვეტ ადგილზე დააყენა და მან შეძლო შეესრულებინა ის დავალება, რასაც აქ მისგან მოითხოვდნენ, არც მეტი, არც ნაკლები. როცა ოტო ჰანს გერმანიაში ურანის დაშლის გამოყენების საკითხებზე ელაპარაკებოდნენ, იგი ატომური ტექნიკის მხოლოდ მშვიდობიანი გამოყენების მომხრე იყო და ყველას აფრთხილებდა, საომარი მიზნებისათვის არ გამოეყენებინა ეს ტექნიკა. მაგრამ ამერიკაზე მას რა ხელი მიუწვდებოდა?“ (2,248).

ნაშრომში საუბარია პრინციპული ზღვარის გაფლგობაზე აღმოჩენისა და გამოგონებელს შორის. აღნიშნულია, რომ **აღმოჩენმა**, როგორც წესი, **აღმოჩენამდე** არაფერი იცის მისი გამოყენების შესახებ და ზოგჯერ აღმოჩენის შემდეგაც მისი გამოყენება ისეთი შორეული საქმეა, რომ რაიმე წინასწარ ვარაუდზედაც ზედმეტია ლაპარაკი (2,249). მაგრამ **გამომგონებლის** საქმე სხვაგვარადაა. გამომგონებელს მუდამ პრაქტიკული მიზანი ამოძრავებს. იგი დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ ამ მიზნის განხორციელებას გარკვეული ღირებულება აქვს და ამისათვის სრული პასუხისმგებლობა ეკისრება. სწორედ გამომგონებლის მოღვაწეობიდან ჩანს, რომ იგი მოქმედებს არა როგორც ცალკე ინდივიდი, არამედ როგორც საზოგადოებრივი აზრის გამომხატველი. ტელეფონის გამომგონებელმა, მაგალითად, იცოდა, რომ ადამიანთა საზოგადოებისათვის სწრაფი კომუნიკაცია სასურველი იქნებოდა. ცეცხლსასროლო იარაღის გამომგონებელიც ასრულებდა სამხედრო ხელისუფლების დავალებას, რომელსაც თავის ბრძოლისუნარიანობის ამაღლება სურდა. აქედან გამომდინარე, ცალკე ინდივიდს პასუხისმგებლობის მხოლოდ ერთი ნაწილი დაეკისრება. ამას გარდა, ვერც თავად გამომგონებელი და ვერც საზოგადოება ვერ გაითვალისწინებს გამოგონების საბოლოო შედეგებს. „გამომგონებელს რაც მოეთხოვება, ეს არის ფრთხილი და კეთილსინდისიერი დამოკიდებულება ზოგადი კავშირის მიმართ, რომლის ფარგლებშიაც ხორციელდება სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი. გამომგონებელს მოეთხოვება თავისი მიზანი დედამიწაზე ტექნიკური პროგრესის დიდ კავშირში დაინახოს (2, 249).

საბოლოოდ ჰაიზენბერგისა და მისი მეგობრების საუბარი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ მათი აზრით, საჭირო იყო ატომური ბომბის ტექნიკური შესაძლებლობა ზოგად ურთიერთკავშირში დანახულიყო. „ცალკე ინდივიდს, რომელსაც მეცნიერულმა ან ტექნიკურმა პროგრესმა მნიშვნელოვანი ამოცანა დაუსახა, არ ეყოფა მარტო ამ ამოცანაზე ფიქრი. ამ ამოცანის გადაწყვეტა მან უნდა დაინახოს როგორც ნაწილი იმ საერთო განვითარებისა, რასაც იგი აღიარებს, რაკი ასეთ პრობლემებზე მუშაობას თანხმდება. იგი უფრო ადვილად მიაგნებს სწორ გადაწყვეტილებებს, თუ ზოგად კავშირებს, არ გაუშვებს მხედველობიდან“ (2,250). მათი აზრით, რამდენადაც მეცნიერული და ტექნიკური პროგრესი საყოველთაო მნიშვნელობას შეიძენს, შეიძლება ამ პროგრესის წარმომადგენლის გავლენაც გაიზარდოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. ჰაიზენბერგის აზრით, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ფიზიკოსები და ტექნიკოსები უკეთ გადაწყვეტენ პოლიტიკურ საკითხებს, ვიდრე პოლიტიკოსები. იქვე: თავიანთ მეცნიერულ მოღვაწეობაში მათ სხვებზე უკეთ ისწავლეს ობიექტურად, საქმიანად, რაც მთავარია, ზოგად მთლიან კავშირში იაზროვნონ. ისინი პოლიტიკოსების საქმიანობაში ლოგიკური სიზუსტის, ფართო ხედვისა და მოუსყიდველობის კონსტრუქციულ ელემენტს შეიტანენ, რაც მათ მუშაობას ბევრ სარგებლობას მოუტანს. რა თქმა უნდა, ამ პოზიციიდან ამერიკელ ფიზიკოსებს შეიძლება ვუსაყვედუროთ, რომ ვერ იზრუნეს თავის დროზე პოლიტიკური ზეგავლენისათვის, რომ ძალიან ადრე გაუშვეს ხელიდან გადაწყვეტილება ატომური ბომბის გამოყენების შესახებ. რადგან ეჭვი არ მეპარება, რომ ისინი ძალიან ადრე მიხვდნენ ასეთი ბომბის გამოყენების ყველა უარყოფით შედეგს. არ ვიცი გვაქვს თუ არა ნება, აქ სიტყვა „საყვედური“ ვიხმაროთ. ამ ერთ პუნქტში, ალბათ ბედმა ჩვენ უფრო გაგვიღიმა, ვიდრე ჩვენს მეგობრებს ოკეანეს გადაღმა. ჰაიზენბერგი ატომური ბომბის შექმნისა, შემდგომ მისი მშვიდობიანი მოსახლეობის წინააღმდეგ გამოყენებისა და უდიდესი მსხვერპლის გამო, პასუხისმგებლობას უფრო გამომგონებლებს აკისრებს. ამასთან, მისი აზრით, ეს ფაქტი არ უნდა გახდეს მეცნიერული

კვლევებისა და აღმოჩენებზე უარის თქმის საფუძველი. ვფიქრობთ, დიდი მეცნიერის ეს დასკვნები წინააღმდეგობრივია და ეს არც არის გასაკვირი, რადგანაც თვით საკითხია მრავალპლანიანი და ურთულესი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ალონი ს., XX საუკუნის ნატურფილოსოფია, თბ., 2004.
2. ვერნერ ჰაიზენბერგი, ნაწილი და მთელი, გერმანულიდან თარგმნა ლამარა ნაროშვილმა, თბ., 1983.

**ვარდო ბერიძე
მეცნიერის პასუხისმგებლობის საკითხი ვერნერ ჰაიზენბერგის
წიგნის - „ნაწილი და მთელი“ მიხედვით
რეზიუმე**

ნაშრომი განხილულია შემდეგი საკითხები: 1) რამდენად პასუხისმგებელია მეცნიერი იმ გამოგონებისა და აღმოჩენის მიმართ, რაც აუცილებელია მეცნიერების განვითარებისა და პროგრესისათვის; 2) არის თუ არა ატომური ბომბი ტექნიკური პროგრესის შედეგი; 3) სად არის ზღვარი აღმოჩენასა და გამოგონებას შორის; 4) რა როლი და ვალდებულება ეკისრება კვლევა-ძიებაში მონაწილე ცალკეულ ინდივიდს.

**Vardo Beridze
The Issue of the Responsibility of a Scientist according to the book „The Part and the Whole”
by Werner Heisenberg
Summary**

The article deals with the following issues: 1) How a scientist is responsible towards the inventions and discoveries necessary for the development and progress of the science; 2) Is an atomic bomb the result of technical progress or not; 3) Where is the limit between discovery and invention; 4) What is the role and obligation of a separate individual participating in the research.

**Вардо Беридзе
Вопрос ответственности учёного по книге Вернера Хайзенберга – «Часть и целое»
Резюме**

В статье рассмотрены следующие вопросы: 1) насколько ответственен учёный по отношению к тому изобретению и открытию, которое обязательно для развития науки и прогресса; 2) является ли атомная бомба следствием технического прогресса; 3) где проходит грань между открытием и изобретением; 4) какая роль и долг отведены отдельным индивидам – участникам исследований.

**ქეთო გალობერი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი**

ვეროპული მთარგმნელობითი ტრადიციების სათავეებთან

მხატვრული თარგმანის ისტორია და თეორია მთელი თავისი სირთულითა და ნაირსახეობით ერთი მხრივ დაკავშირებულია ყოველი ქვეყნის ეროვნულ-ისტორიულ თავისებურებებთან, ხელოვნებასთან, მეცნიერებასთან მეორე მხრივ. ის წარმოადგენს კაცობრიობის მხატვრული განვითარების ერთიან პროცესს, და თავის მხრივ, უზრუნველყოფილია ენების, ლინგვისტური და სხვა მეცნიერებების არანაკლები განვითარებით, რომლებიც სწავლობენ ენას ზოგადად, ასევე სხვადასხვა კონკრეტულ ენებს.

არამხატვრული ტექსტების თარგმანი არც ისე დიდ ადგილს იკავებს თარგმანის ისტორიასა და თეორიაში. უძველესი ხანა მას იცნობს მხოლოდ სპორადულ ურთიერთობაში შუამერულ, ასირიულ-ბაბილონურ, ხეთურ და ეგვიპტურ ცივილიზაციებს შორის III –ათასწლეულის II ნახევარსა და II და I - ათასწლეულებში ჩვ.წ-მდე. შუასაუკუნეებში კი არაბები ინტერესდებიან და იწყებენ ამ სწავლებათა თარგმნას. არამხატვრული ტექსტების თარგმნა მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს აღორძინებისა და, განსაკუთრებით, განმანათლებელთა ეპოქაში. თუმცა, თარგმანის ამ სახეობას უდიდესი მნიშვნელობა მხოლოდ მე-20 საუკუნეში ენიჭება, გლობალური მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის გამო.

რაც შეეხება მხატვრული თარგმანის ისტორიისა და თეორიის შესწავლას, სულ უფრო აშკარა ხდება, რომ თარგმანის მეთოდებისა და პრობლემატიკის ევოლუცია, მათი თეორიული გააზრება ხორციელდება ხანგრძლივი ტრადიციებისა და ისტორიული ნოვაციების საფუძველზე, რომლებიც მჭიდროდაა დაკავშირებული საზოგადოების განვითარებასთან, ენასთან, მხატვრულ ხელოვნებასთან და შესაბამის მეცნიერებებთან. არასდროს არ შეწყვეტილა მთარგმნელობითი პრაქტიკა, ისევე როგორც თეორიული აზროვნება. ამ მხრივ, ძალიან მდიდარი და მყარი აღმოჩნდა უშუალოდ ევროპული მთარგმნელობითი საქმიანობა: პირველ რიგში, არსად არ გაკეთებულა იმდენი მხატვრული თარგმანის თეორიისათვის და პრაქტიკისათვის, როგორც ევროპული მთარგმნელობითი ტრადიციების ქვეყნებში, სადაც დაგროვდა უზარმაზარი მასალა სხვადასხვა სახის შეპირისპირებისათვის; მეორე მხრივ, არსად არ მიმდინარეობდა ამდენი დავა თეორიაში და შეჯიბრებები პრაქტიკაში როგორც აქ იყო და დღესაც გრძელდება ყველანაირი მცდელობა მხატვრული თარგმანისა ერთი ენიდან მეორეში ინდოევროპული ენების ფარგლებში, ასევე არანაკლებ ინტენსიურია თარგმანები სხვა ოჯახების ენებიდან ინდოევროპულზე და ინდოევროპულიდან სხვა ოჯახების ენებზე. აქვე საინტერესოა აღინიშნოს, რომ უშუალოდ ევროპაში თარგმანით იყვნენ დაკავებულნი მეცნიერების, ხელოვნებისა და კულტურის მთელი რიგი გამომჩენილი წარმომადგენლები. გამონაკლისს წარმოადგენენ ძველი ბერძნები. არ არის პირდაპირი მტკიცებულება იმისა, რომ კულტურა და ლიტერატურა ძველი ბერძნებისა თავდაპირველად ვითარდებოდა ასევე თარგმანის გზით.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, იკვეთება შემდეგი პრინციპული დებულებები, რომლებიც ეხება როგორც ენებისა და ენათშორისი კომუნიკაციების განვითარებას, ასევე თარგმანის თეორიის განვითარებასაც:

1. თავდაპირველად ენები ვითარდება უფრო მეტად დიფერენციაციის გზით მათი სხვადასხვა ლინგვისტატიკური და ლინგვისტილისტური სისტემურობის მიხედვით.
2. მაგრამ თავის მხრივ, თარგმანიც სულ უფრო იხვეწება, რაც შესაძლებელი გახდა: ა) სიტყვიერ-ცნებითი აზროვნების განვითარებით, რომელიც საერთოა, ერთნაირია ყველა ხალხებისათვის და ბ) ორიგინალური ლიტერატურის განვითარების წყალობით, რომელიც საგრძნობლად ახდენს ზემოქმედებას თარგმნილი ლიტერატურის განვითარებაზე;
3. აუცილებლობის შემთხვევაში თარგმანის პრაქტიკის ახსნისა და თარჯიმნის დახმარებისას თეორია იყენებს და აგროვებს უფრო მეტ მიღწევებს ლიტერატურათმცოდნეობის, ლინგვისტურ და სხვა ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში. თარგმანის პრაქტიკისა და თეორიის სრულად და მხატვრული თარგმანის ნაწილობრივ კონკრეტულ-ისტორიული განხილვის პროცესში უფრო ნათლად იკვეთება კაცობრიობის სულიერი განვითარებისა და მისი მრავალსაუკუნოვანი კულტურის ქრონოლოგიური ეტაპები, რაც ძირითადად ემთხვევა მსოფლიოს სოციალურ-ისტორიული ქრონოლოგიის ეტაპებს. შესაბამისად, ზემოთ თქმულისა, კაცობრიობის დამწერლობით ისტორიაში გამოიკვეთა ცნობილი ოთხი პერიოდი:

პირველი – ისტორიამდელის შემდგომი, ანუ უძველესი პერიოდი (მონობა და ფეოდალიზმი).

მეორე, ანუ საშუალო პერიოდი (კაპიტალის პირველდაწყებითი დაგროვებიდან მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციამდე მე-18 ს-ის ჩათვლით).

მესამე, ანუ ახალი პერიოდი(მე-18 ს-ის ბოლოდან – მე-19 ს-ის ბოლომდე).

მეოთხე, ანუ უახლესი პერიოდი (მე-19 ს-ის ბოლოდან დღემდე). აღნიშნული პერიოდების განხილვას დიდი ინტერესით ეკიდება ყველა მკვლევარი.

პირველ, ანუ უძველეს პერიოდამდე და მერეც კაცობრიობამ შექმნა გვართა და ტომთა ენების უსასრულო მრავალფეროვნება თავისი მრავალსაუკუნოვანი არსებობის პერიოდში ქვის ხანის თემების პირობებში. ხდება ფორმირება ბევრი, დღეს არსებულ ენათა ოჯახებისა, სავარაუდოდ ნეოლითურ პერიოდში და განსაკუთრებით ენოლითის დროს. ენათშორისი კომუნიკაციების დარგში ქურუმებმა თარგმანი ჩააყენეს როგორც თავის, ასევე, უცხო ხალხთა რელიგიურ სამსახურში. უკვე პრეისტორიამდე არსებობდა ხალხთა ცოცხალ მესსიერებაში სიტყვასიტყვითი თარგმანი ეგრეთწოდებული „ღვთიური ენიდან ადამიანურ ენაზე“, რომელშიც დაფიქსირებული იყო უძველესი მითები, ხოლო ბევრად მოგვიანებით ხდება მათი ჩაწერა.

როგორც ცნობილია, კლასობრივმა დაქსაქსვამ და სახელმწიფოებრიობამ პრეისტორიამდელთან შედარებით, გამოიწვია მრავალი, ფრიად მნიშვნელოვანი სიახლეები და მათ შორის დამწერლობა – ეს საოცარი მიღწევა კაცობრიობისა, უდიდესი საზოგადოებრივი გადატრიალება, რომელიც წარმოადგენს მრავალსაუკუნოვანი რთული განვითარების შედეგს. ის ვითარდებოდა თანმიმდევრობით, შემთხვევითი პიქტოგრაფიული ჩანაწერებიდან დალაგებული ლოგოგრაფიულ სისტემაზე გადასვლით, რაც განპირობებული იყო სახელმწიფოების შექმნით, რომლებიც საჭიროებდნენ დალაგებულ მიმოწერას მართვისა და რელიგიური კულტის მიზნით, კანონებისა და ისტორიული მოვლენების აღსანიშნად. ეს დასტურდება შემდეგში:

1. უძველესი ლოგოგრაფიული სისტემის ფორმირებით, როგორცაა ეგვიპტური, შუმერული, ჩინური და სხვ., რომელიც ხდება ერთდროულად პირველი მონათმფლობელური სახელმწიფოების შექმნასთან ერთად (IV ათასწლეულის დასასრული და III ათასწლეულის დასაწყისი ჩვ.წ.-მდე).

2. მარცვლოვანი დამწერლობის შექმნით ლოგოგრაფიულის შემდეგ II ათასწლეულის ნახევრიდან ჩვ.წ.-მდე, რომელიც თითქმის თავისუფალია ლოგოგრამებისაგან.

3. ასო-ბგერითი დამწერლობის მიხედვით ზოგადისტორიული თვალსაზრისით, რომელიც გამოჩნდა მარცვლოვანის შემდეგ და სუფთა სახით მისი კონსონანტურ-ბგერითი დამწერლობის ფორმირება ხდება II ათასწლეულში ჩვ.წ.-მდე (ბერძნებთან).

მოგვიანებით, სესხების საფუძველზე და ზემოაღნიშნული სისტემების დახვეწით ვითარდებიან სხვა დამწერლობის სისტემები (დაახლოებით 400), რომლებსაც ენები იყენებდნენ უძველეს დროში და, რომელთაგან ზოგიერთი მათგანი დღესაც გამოყენებაშია თანამედროვე ენებში. მთელი პირველი პერიოდის განმავლობაში და მის დასასრულს საბოლოოდ ხდება ხალხთა ენების ჩამოყალიბება თავისი სემანტიკურ-გრამატიკული სტრუქტურით. ისინი გამოხატავენ უძველეს ხელოვნებას, არა მარტო პოეტური მომხიბვლევლობით, არამედ აზროვნების სიღრმით. უკვე ძველი აღმოსავლეთის არქიტექტურა, სკულპტურა და სიტყვიერი ხელოვნება, როგორცაა შუმერული, ასირიულ-ბაბილონური, ხეთური, ეგვიპტური, ინდური და ჩინური ცივილიზაციებისა, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარეს კაცობრიობის სოციალურ და კულტურულ განვითარებას, ადასტურებენ ადამიანთა მხატვრული განვითარების უდიდეს მიღწევებს.

დამწერლობის განვითარებით შეიქმნა ლიტერატურული ენები და გამოჩნდა ინდივიდუალური ხელოვნება, რომელსაც წინ უძღოდა ხალხთა ხანგრძლივი სიტყვიერი ხელოვნება. ასე, მაგალითად, „ილიადამდე“ ათასზე მეტი წლის წინ გამოჩნდა შუმერული ეპოსი ჰილგამეშეზე („ყოვლის მნახველზე“), რომელიც წარმოადგენს ადრინდელი ცივილიზაციის მხატვრულ-ფილოსოფიური აზროვნების უმაღლეს მიღწევას და მოგვიანებით ის გავრცელდა ბაბილონურ, აკადურ, ჰურიტულ და ხეთურ ენებზე. უძველესი ინდოევროპული ძეგლი „ანდერძი“, მიეკუთვნება ხეთების მეფეს ჰათუსილის I-ს, (დაახლ. 1650 წ.ჩვ.წ.-მდე), „ლოცვა შავი ჭირის დროს“, რომელიც დაწერილია ხეთების მეორე მეფის მურსილისის მიერ (1345წ. ჩვ.წ.-მდე), გვაოცებს ადამიანთა ტანჯვის გამოხატვის სიძლიერითა და ლექსის ფორმით. ცნობილია აგრეთვე, ხეთი ავტორი კილასი, რომელიც ჰომეროსამდე ცხოვრობდა 300 წლის წინ და, რომელმაც შექმნა ეპოსი ღმერთების ბრძოლაზე ხელისუფლებისათვის ზეციურ სამეფოში.

პირველ პერიოდში უდიდეს წინსვლას განიცდიან ენები, როგორც სამყაროს მეცნიერული აღქმის იარაღი და რომელთა საშუალებით კაცობრიობას შთამომავლობით გადმოეცა ძველი აღმოსავლეთის სწავლულებისაგან მათემატიკა, რომლის ფორმულებსაც

მიაგნეს ჯერ კიდევ პითაგორამდე, არქიმედემდე და ევკლიდემდე 15 საუკუნის წინ. ასევე, სამართლისა და კანონმდებლობის დარგში ჰამურაპის კოდექსი, ხეთების კოდექსი, რომის სამართალი და ა.შ. დღემდე გვაოცებენ უძველესთა აღმოჩენები ასტროლოგიაში, შუმერების მიღწევები მიწათმოქმედებაში და ა.შ. არაფერს ვამბობთ ძველ ბერძნებზე, მათ მეცნიერებაზე, ხელოვნებასა და მხატვრულ ლიტერატურაზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოთ ჩამოთვლილ მიღწევებზე ინტენსიურ ზემოქმედებას ახდენდნენ ენათშორისი კომუნიკაციები. ამ პერიოდში ვითარდება წერიითი თარგმანის ორი სახე – სიტყვასიტყვითი და თავისუფალი. სიტყვასიტყვითი და თავისუფალი თარგმანის ზეპირი ტრადიციის ნიმუშის მიხედვით, რომელიც გადმოვიდა ისტორიამდელი ეპოქიდან და ვითარდება მთელი პირველი პერიოდის განმავლობაში.

ამგვარად, მოკლე და ფრაგმენტული განხილვიდან ჩანს, რომ მთელი პირველი, უძველესი პერიოდის განმავლობაში ხდება ენის ლინგვისტური გააზრება ზოგადად. ასევე, ვლინდება ენათა ლინგვოსტატისტიკური და ლინგვოსტილისტური ნაირსახეობანი, რომლებიც ართულებენ ენათშორის კომუნიკაციას, ისახება მომავალი თარგმანის თეორიის ზოგიერთი ნიშანი. ციცერონის, პორაციუსის, კვინტილიანეს, პლინიუს უმცროსის და ა.შ. გამონათქვამებში შესწავლილია მხატვრული თარგმანის შესაძლებლობათა დიაპაზონი, რომლის საზღვრებად დახასიათებულია სიტყვასიტყვითი და თავისუფალი თარგმანები; დადგინდა, რომ უკვე იმ დროში მიმდინარეობს ბრძოლა საკუთრივ თარგმანებზე, რომლის დაფუძნების მცდელობა ჰქონდა იერონიმს ლიტერატურათმცოდნეობისა და ლინგვისტური თვალსაზრისით. ამავე თვალსაზრისით ხდება ანტიკური და ადრეული შუასაუკუნეების თეორეტიკოსების მიერ ენის გამოყენების სხვადასხვა ხარისხის გამოვლენა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. D. Diderot. Oeuvres Completes. Paris , 1875.
2. J. Caiford. A. Linguistic Theory of Translation. Oxford – London, 1995.
3. E. Cary. Pour une théorie de la traduction . „Diogenè”. Paris, 2000.

ქეთო გალობერი ევროპული მთარგმნელობითი ტრადიციების სათავეებთან რეზიუმე

ევროპული მთარგმნელობითი საქმიანობის პირველი პერიოდის მასალების განხილვა ადასტურებს, რომ თარგმნა და მისი თეორიული გააზრება მჭიდროდაა დაკავშირებული მატერიალური და სულიერი კულტურის განვითარებასთან, რაც აისახა ენებზე, რომლებიც ვითარდება როგორც იარაღი სამყაროს მხატვრული და მეცნიერული აღქმისა და სულ უფრო ძლიერდება ადამიანთა საზოგადოებრივი პრაქტიკის გართულების კვლადაკვალ. ამ ეპოქაში მთარგმნელებს თავიანთ პრაქტიკასა და თეორიულ გააზრებაში არც ჰქონდათ საყრდენი თეორიები: ჯერ კიდევ არ არსებობდა არც ენათმეცნიერება, არც ლიტერატურათმცოდნეობა, ხოლო არისტოტელეს ყოვლის-მომცველი ნაწერების შესწავლა, რომლებშიც განზოგადებულია ანტიკური ხანის მიღწევები ჰუმანიტარული მეცნიერების დარგში, ევროპელების მიერ ხდება საკმაოდ გვიან, ევროპული მთარგმნელობითი საქმიანობის მეორე, ან მესამე პერიოდში .

Keto Galoberi In the Beginning of European Translation Traditions Summary

The review of the 1st period materials confirms that the translation activities and its theoretical interpretation – historical categories are closely related to the development of material and spiritual culture, which are reflected in languages, also develop as a product and tool of artistic and scientific perception, which intensifies more in accordance with complication of human’s social practices. In the 1st period the translators in their practice and theoretical understanding had no support: still there was neither linguistics, no literary studies, while the study of Aristotle’s comprehensive writings by the Europeans happens late enough in which are summarized the achievements of humanitarian science of the antiquity epoch, in the 2nd or the 3rd periods of European translation traditions.

Кето Галобери
У истоков европейских переводческих традиций
Резюме

Обследованные материалы первого периода подтверждают, что переводческая деятельность и ее теоретические осмысления связаны теснейшим образом с развитием материальной и духовной культур, отразившихся в языках, которые тоже развиваются, как продукт и орудие художественного и научного познания, все больше усиливающиеся по мере усложнения общественной практики людей. В первом периоде в их практике и теоретических осмыслениях переводчикам не на что было опереться: еще не существовало ни языкознания, ни литературоведения, а всеобъемлющие писания Аристотеля, обобщившие достижения античности в области гуманитарных знаний, осваиваются европейскими народами лишь много позднее уже во втором, или среднем, периоде европейской переводческой традиции.

ელენე ზურაბაშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

დედის სახე ქართულ ხალხურ პოეზიაში

ქართულ ფოლკლორულ ძეგლებში იშვიათი მხატვრული ოსტატობითა და ამადლებული რომანტიკული ფერებითაა გამოძერწილი დედის პორტრეტი, რომელიც ღრმა ჰუმანიზმის პრინციპებითა და ზოგადსაკაცობრიო ნათელი იდეალებითაა შთაგონებული. სიტყვა „დედა“, როგორც შემადგენელი ნაწილი, ქართულ ენაში დაერთვის გარკვეულ სიტყვებს და მიღებულ კომპოზიციას ანიჭებს უაღრესად მდიდარ ემოციურ და სემანტიკურ მნიშვნელობას. ილია ჭავჭავაძე მიუთითებდა, რომ „ქართველებისათვის „დედა“ მარტო მშობელი არ არის. ქართველი ღვიძლ ენასაც „დედა ენას“ ეძახის, დიდ ქალაქს - „დედაქალაქს“, მკვიდრსა და დიდ ბოძს სახლისას - „დედა-ბოძს“, მთავარ აზრს - „დედა აზრს“, გუთნის გამგებელ მამაკაცსაც კი „გუთნის დედას“. „რამოდენად განდიდებულია მნიშვნელობა დედისა, რამოდენად გამრავალგვარებული, გაპატიოსნებული, გაძლიერებული, გაღონიერებული და თავმოსაწონებული!... სიდიდე, სიმარე და სიმკვიდრეც-კი აღნიშნულია დედობით!... ამაზე მეტი პატივი რაღა უნდა მოუტანოს სახელმა! სიტყვა „ქალი“ განა იმოდენას გვეტყვის, რასაც გვეუბნება დიდებული სიტყვა „დედა“ (4,428-429).

ჩვენი ქვეყნის ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში დედა, როგორც მშობელი და აღმზრდელი, ყოველთვის წარმოადგენდა დაფასებისა და პატივისცემის საგანს, ხოლო ამ ტრადიციის ფესვები შორეულ წარსულში იკარგება. დედის პიროვნების განდიდების უმაღლესი ილუსტრირებაა ძველი ქართული მითოლოგიური ლექსები, რომელთაც საფუძვლად უდევთ პირველყოფილ ადამიანთა შეხედულებანი. ამ ლექსებში დედა გამოყვანილია ქვეყნის მანათობელი, სიცოცხლისა და ენერჯის მომნიჭებელი ციური სხეულის - მზის სახით. ამ მოვლენებს ადგილი აქვს სხვადასხვა ხალხების მითოსშიც. კერძოდ, ლექსში, რომელშიც ასახულია მნათობთა კულტი, თავს იჩენს ადამიანთა უძველესი რელიგიური წარმოდგენები, რაც აქ კონკრეტულად ციურ სხეულთა გაპიროვნებაში მდგომარეობს. ლექსში წარმოდგენილია: მზე, მთვარე, ვარსკლავები...

„მზე დედაა ჩემი,
მთვარე - მამა ჩემი,
წვრილ-წვრილი ვარსკლავები
და და ძმაა ჩემი“ (3, 46).

მზე დედაა მოცემულ საოჯახო პოეზიის ნიმუშში. ესაა ასტრალური მეტაფორებით მდიდარი ხალხური ლექსი. იგი გარკვეული მაგიზმის საფუძველზე ამინდის წარმართვის ფუნქციით იყო აღჭურვილი და საგაზაფხულო სიმღერას წარმოადგენს (3,46).

უძველეს სიმღერას „იავ ნანას“ თან ახლდა ცეკვაც, ხოლო „ხალხის წარმოდგენილი რიტუალი, რომელშიაც შედიოდა იავ-ნანის სიმღერა და ცეკვა, ჰკურნავდა (ყვავილით, წითელათი და ხველათი) დაავადებულებს“ (3,47).

„დაიძინე გენაცვალე, იავ ნანინა,
მზე დაწვა და მთვარე შობა, იავ ნანინა“ (3,47).

საყოფაცხოვრებო ღირსებაში ფართო პლანითაა მოცემული დედის ამაგის მოტივი. დედა – უკეთილშობილესი არსება სიცოცხლეს ანიჭებს ადამიანს, ხოლო სიცოცხლე კი უძვირფასეს განძს წარმოადგენს. დედა ზრდის, შთააგონებს, ასწავლის, ურჩევს, ეაღვრება, ტუქსავს, კაცურკაცობის გზაზე აყენებს შვილს. დედის ამ ფასდაუდებელ ამაგს ვკითხულობთ შემდეგ სტრიქონებში:

„ვაიმე, დედის ამაგსა
რომ ვერ გადავიხდი, რა ვუყო?
ზურგს ავიკიდო საბლითა,
რომ ვერა ვზიდო, რა ვუყო?
დავემხო დედამიწასა,
ქვესკნელ ჭინჭველას ხმა ვუყო?“ (3,47)

ამ ლექსში აზრობრივ შინაარსთან ერთად გვაქვს აგრეთვე ემოციური ინტონაცია, რადგან იგი მიზნის (დედის ამაგის გადახდის) შეუსრულებლობის გამო ხალხური მოქმედის მელანქოლიურ განწყობილებასაც გამოხატავს.

პირველივე სიტყვა, მწუხარების აღმნიშვნელი შორისდებული „ვაიმე“ ლექსს დასაწყისიდანვე ექსპრესიული შინაარსით ტვირთავს, ხოლო ტავტოლოგიური რითმა „რა ვუყო“ შეიცავს კითხვას, რომელიც ამავე დროს ნაწარმოების იდეასაც განსაზღვრავს.

დედის უსპეტაკესი დეაწლის შთაგონებულ საგალობელს წარმოადგენს კახეთში ჩაწერილი პოეტური ფორმულა, - მისი ყველა სტრიქონი ლექსად გაწყობილი იდიომური გამოთქმაა, რაც ნაწარმოებს მეტ ბუნებრიობასა და ცხოველმყოფელობას ანიჭებს. ლექსი უპირატესად სრულდება ჩონგურის აკომპანიმენტის თანხლებით:

„დედის ტკბილი ხმის ჭირიმე,
მე დედას ვენაცვალე,
ვინც დედის ყადრი არ იცის,
ახვეული აქვს თვალე“ (3,48).

დედის, როგორც აღმზრდელის ეთიკურ-მოქალაქეობრივი სახე ხალხური პოეზიის ძეგლებში განუზომელი მაღლიერების გრძობითა და ნათელი მხატვრული ფერებით არის აღბეჭდილი. ცხადია, დედის ფუნქცია საყოფაცხოვრებო ღირსების მასალების მიხედვით მარტოოდენ წმინდა ბიოლოგიური ფაქტორით არ ამოიწურება. შეუდარებლად ძნელია და გაცილებით მნიშვნელოვანი სოციალური ფუნქციის შესრულება – საზოგადოებისათვის ღირსეული, საუკეთესო მორალურ-ზნეობრივი თვისებებით ინდივიდის აღზრდა. ხალხი ძირითადად ამ ასპექტში განიხილავს დედის დამსახურებას, მის ამაგს, მის დანიშნულებას.

ხალხური სიბრძნე შვილის პატიოსნებას, მის კეთილშობილებას, კაცურკაცობას, პირველ რიგში დედის იმედის გამართლებად, დედის ამაგის ჭეშმარიტ ზემად მიიჩნევს. ზოგიერთი ხალხური ლექსის მიხედვით ყოველი სიკეთე (ფიზიკური თუ სულიერი) დედის სახელს მიეწერება:

„ნეტა რა დედამ გაგზარდა ეგეთი მშვენიერიო,
ზრდილი, ქველ-გმირი, მამაცი, ბრძენი და გონიერიო,
გისდება ბრტყელი მხარ-ბეჭი, წვრილი წერწეტა წელიო,
ტურფა სახეზე თვალ-წარბი, შავი უღვაში წვერიო“ (3,49).

დედის, როგორც მშობლისა და აღმზრდელის ლეგენდარულ, მაღალზნეობრივ ფსიქოლოგიურ პორტრეტს გვიხატავს ქართული ხალხური პოეზიის გვირგვინი „ვეფხისტა და მოყმის“ ბაღადა, რომელშიც ხალხის ტიტანური პოეტური გენია ტრიუმფს აღწევს. ის აზრებისა და გრძობების განუმეორებელი მონოლითური ჰარმონიით ხასიათდება.

თუ ამ ბაღადის პირველი ნაწილი უშვალოდ ასახავს ვეფხისტა და მოყმის შებრძოლებას – მეტწილად ფერწერული ხასიათის ეპიზოდს, რომლის ფინალიც მთავრდება ურთიერთ მორკინალთა სიკვდილით, სადაც ორივე დაღუპული ერთდროულად გამარჯვებულიც არის და დამარცხებულიც, სამაგიეროდ ბაღადის მეორე ნაწილი გადმოგვცემს შვილმოკლული დედის დრამატულ განცდებს, რომლებიც უადრესად მაღალი ინტენსივობით გამოირჩევიან და დედის სამყაროს მთელი სიგრძე-სიგანით წარმოადგენენ. ხალხური მხატვრული სიტყვის ჯადოქარი ოსტატის ფუნჯით გვიხატავს დედას, რომელიც

შურისძიებაზე მაღლა დედურ გრძნობას აყენებს. ეს კონკრეტულად ვეფხვის დედისადმი მის თანაგრძნობასა და სოლიდარობაში ვლინდება.

შვილის სიკვდილით გამოწვეულ მწუხარებას ისევ შვილის ვაჟკაცობა ედება მაღამოდ, დედას ვეფხვებთან მეომარი შვილის გაზრდა ეამაყება; თვალცრემლიანი დედა ჯერ შვილისა და ვეფხვის ორთაბრძოლაზე მოგვითხრობს, მაგრამ საკუთარ სევდასა და ტკივილებზე მაღლა დგება და შვილის გმირობასთან ერთად ვეფხვის შეუდრეკელობასაც აღნიშნავს:

„ჩემს შვილს გზად ვეფხვი შეჰყვრია,
გაჯავრებული ტიალი,
ჩემ შვილს – ხმლით, იმას – ტოტითა,
დღე დაუღამდათ მზიანი,
არც ვეფხვი იყო ჯაბანი,
არც ჩემ შვილ შახვდა ჭკვიანი,
მათ დაუხოცავ ერთურთი,
არ დარჩნენ სირცხვილიანი“ (3,50).

შემდეგ დედა შვილს მანუგეშებელი სიტყვებით მიმართავს, მაგრამ არც აქ დალატობს სიმართლეს, შვილს რომ განაღიდებს, იგი ხაზს უსვამს ვეფხვის თავგანწირულობასაც. შვილისადმი მიმართვას დედა ამთავრებს საკუთარი ამაგის აღმნიშვნელი სიტყვებით:

„ერთი შვილ ხომ მაინც გაგზარდე
ვეფხვებთან მეომარია“ (3,50)

დასასრულს დედა, როგორც დიდსულოვნებითა და მტკიცე ნებისყოფით აღჭურვილი ქალი, იჩენს უდიდესი ჰუმანიზმისა და სიბრალურის გრძნობას. ის გადაწყვეტს ეწვიოს ვეფხვის დედას, რათა ნუგეში სცეს და ტანჯვა შეუმსუბუქოს. საგმირო ბაღადა დედურ გრძნობას წარმოადგენს, იგი გენეზისით ხევსურეთთანაა დაკავშირებული და მისი რამდენიმე ვარიანტი არსებობს.

დედის დაუვიწყარი სახე მაღალპოეტური და ღრმად ემოციური შტრიხებითაა შესული საყოფაცხოვრებო-ფილოსოფიური ლირიკის შესანიშნავ ქმნილებაში „ლექსო, ამოგთქომ, ოხერო“ (5,73), სადაც ხალხის პოეტური ენთუზიაზმი შთაგონების ზენიტს აღწევს. აქ მკვეთრ აზრობრივ-ემოციურ ფონზე აკინძული ელემენტური განცდების მთელი გამა, მაგრამ სტრიქონების მიღმა მაინც იგრძნობა სიცოცხლის მარადიულობის ოპტიმისტური რწმენა, რომელიც დედის უფაქიზეს და უსაყვარლეს სახელთანაა დაკავშირებული. ავტორი, რომელიც შვილის სახელით გამოდის, სენტემენტალური ტონით ხატავს დედის ფსიქოლოგიურ პორტრეტს, ამავე დროს ლექსის მხატვრულ-ესთეტიკური ფონის მეტი ჩვენებისათვის კონტრასტულ ხერხებსაც იყენებს:

„ერთ ეგეც უნდა ვიკითხო,
ჩემ სიკვდილს ვინ იტირებსა,
ვინ ჩააბნევს ცრემლებსა,
საქმეს ვინ გაიჭირვებსა
დედის მეტს ჩემი სიკვდილი
არავის აატირებსა,
თუმც ნათესავი, და-ძმანი,
ადარ აისხმენ დილებსა...
სულ ყველას დავავიწყდები,
ყველა სხვას დაატირებსა,
მე დედის გულში ვიქნები,
ძილსაც არ დაიძინებსა,
ვენაცვლე ძუძუ გამზრდელსა,
გულით ეგ დამიტირებსა“ (3,51).

ლექსის ბოლო სტროფში კომპოზიციური დასკვნის სახით მოცემულია ანტითეზურ პრინციპზე აგებული სტრიქონები, რომლებშიც სადად და ლაკონურადაა წარმოდგენილი დედის უმწიკვლო სიყვარული შვილისადმი და შვილების უმადურება დედის მიმართ:

„დედას უყვარვართ შვილები,
დედა არ გვახსოვს შვილებსა“ (3,52).

ამას მოსდევს ამ დისკორმონიის საბედისწერო შედეგის ფილოსოფიური მსჯელობაც:

„იმითა გეტანჯავს უფალი,
სულ მუდამ გვაცოდვილებსა“ (3,52),

რომლის მიხედვით შვილების უმადურება დედების მიმართ მთელი ცხოვრების ტრაგიზმის მიზეზადაა დასახელებული, ხოლო მსაჯულის როლში გამჩენი, უფალი, ღმერთია გამოყვანილი. აქ თავს იჩენს მთქმელის მიერ ქრისტიანული რელიგიის დოგმატის ცოდვამადლის კონცეფციის გაზიარების ტენდენცია, თუმცა ეს მომენტი ლექსში უფრო მხატვრულ ხერხადაა ნაგულისხმები, ვიდრე მთქმელის სარწმუნოების გამოვლინების საბუთი.

ამ თემატიკის ლექსებში ცალკე უნდა გამოიყოს ნიმუშები, სადაც დედა-შვილური დამოკიდებულების კომპოზიციურ საშუალებად გამოყენებულია გაბაასება, დიალოგი.

დედისა და შვილის დიალოგი წარმოდგენილია ე.წ. წინათგონობისეული ანუ წინასწარმეტყველური ქართული პოეზიის კლასიკურ ძეგლში „სიზმარი“. ლექსი შეიცავს სიკვდილის მდიდარ ხალხურ სიმბოლიკას და სიზმრის მისტიკურ ახსნას, რაც ძირითადად ძველი, ანიმისტური მსოფლმხედველობის ადამიანისათვისაა ნიშანდობლივი. ლექსის ფორმა კითხვა-მიგებაზეა დამყარებული. შვილი სიზმარში ნანახ ცალკეულ დეტალს, რომელთაც სიმბოლური მნიშვნელობა გააჩნია, დედას აუწყებს:

„წუხელი სიზმარი ვნახე,
ნეტავ, დედავ, რაო?
აღვის ხე რომ წამოიქცა,
ნეტავ, დედავ, რაო?
შვილო, შენი ტანი არის,
ვაჰ, შენ დედასაო,
იმას ტოტები ემსხვრევა,
ნეტავ, დედავ, რაო?
შვილო, შენი მკლავებია;
ვაჰ, შენ დედასაო“ (3,60).

საანალიზო ლექსში, რომელიც სამგლოვიარო მჭერმეტყველების საუკეთესო ნიმუშს წარმოადგენს, მოცემულია სხეულის ნაწილების სიმბოლიკა, გასიმბოლოებულია ჭირისუფალი მშობლები; ძროხა – დედის, ხოლო ირემი მამის სიმბოლოა. გასიმბოლოებულია აგრეთვე ცოლი, შვილები, კუბო, სამარე და ა.შ.

ლექსში საინტერესოა რეფრენი, რომელიც გვხვდება როგორც შვილის შეკითხვაში, ისე დედის პასუხში (ტექსტში არის ორი სხვადასხვა შინაარსის რეფრენი). თუ შვილის კითხვაში გამოყენებული რეფრენი „ნეტავ, დედავ, რაო?“ – აზრობრივ-ინტონაციური ფუნქციით ხასიათდება, დედის პასუხში შემავალი რეფრენი „ვაჰ, შენ დედასაო“, - უფრო სამგლოვიარო-ემოციური დანიშნულებისაა.

ხალხური პოეზიის ძეგლთა აბსოლუტური უმრავლესობა, შექმნილია დედის დადებითი ტიპისადმი მიძღვნილ თემატიკაზე. მაგრამ ასეთი ხასიათის სტრიქონების გვერდით გვხვდება რამდენიმე ხალხური ლექსი, რომელთა ადრესატსაც უარყოფითი ტიპის დედა წარმოადგენს.

საინტერესოა ფშავში ფიქსირებული ლექსი, რომელიც უარყოფითი დედის შერისხვას შეიცავს. აქ წარმოდგენილია გულცივი დედა, რომელიც სიავის გამო დედინაცვალთანაა გატოლებული (ტექსტში დედინაცვლის მაგივრად გამოყენებულია ტერმინი „მამის ცოლი“).

„დედა მყავს დიასახლისი, მამის ცოლივით მექცევა,
როცა ლოგინში დაწევა, საგონად გადამექცევა,
ამ ზაფხულ ნანახ კარაქი ჭია-ღუაღამც ექცევა“ (3,61).

კომმარულ სიტუაციაში ხატავს ხალხური ავტორი ბედის ანაბარა ობლების მიმტოვებელ დედას, რომელიც ამავე დროს შედარებულია კაცის მკვლელთან:

„დედა ობლების დამყრელი
კაცის მკვლელს ედარებოდა,
უბეში ეჯდა გველები,
ძუძუებს ეტანებოდა“ (3,61)

დექსი გახვეულია რელიგიურ სამოსელში და დაკავშირებულია ირვალურ სამყაროსთან, საიქიოსთან, კერძოდ, ჯოჯოხეთთან, სადაც ქრისტიანული მოძღვრების თანახმად, სიცოცხლეში ცოდვის ჩამდენნი სასჯელს იხდიან. ობლების დამტოვებელ დედას კი, როგორც დამნაშავეს, გველები უბეში უსხედან და ძუძუებზე კბენენ. სწორედ ამ პოზიციებიდან აქვს განხილული ეს დექსი ვაჟს ეთნოგრაფიულ წერილში „ფშაველი დედაკაცის მდგომარეობა და იდეალი ფშაური პოეზიის გამოხატულებით“ (1,56).

საერთოთ, ხალხური პოეზია ადამიანურ განცდათა გადმოცემის დიდოსტატური ხერხებით ხასიათდება. ფოლკლორული საყოფაცხოვრებო პოეზიის რეპერტუარში ჯანსაღი მხატვრული ფერებითა და უდიდესი ლირიკული სითბოთია გადმოცემული დედის მდიდარი სულიერი ბუნება. მისი ნათელი, მაღალზნეობრივი, ღვაწლმოსილი სახე, რომელიც ხალხურ ავტორთა მუდმივი შთაგონების წყაროსა და ხოტბა-დიდების საგანს წარმოადგენს.

ხევისურეთში დედსაც ცოცხლობს მედექსეების ტრადიცია, ცხოვრებისეული გამოცდილების მხატვრულ სიტყვად გარდასახვის ოდინდელი ხელოვნება და ეს მყარი წინაპირობაა საიმისოდ, რომ მთებში გამოკეტილი ეს კუთხე კვლავაც რჩება მკვლევართა თუ მოგზაურთა მზარდი ინტერესის უნიკალურ ობიექტად.

ქართველებმა, თავისი ხალხური შემოქმედებით, ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანეს მსოფლიო ლიტერატურისა და ხელოვნების საგანძურში. მრავალსაუკუნოვანი ქართული ფოლკლორი – ქართველი ერის შემოქმედებითი გენიის ნაყოფი – არა მხოლოდ ქართული, არამედ მსოფლიო კულტურის კუთვნილებაა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ვაჟა-ფშაველა, თხზ., ტ.VII, თბ., 1956.
2. კიკნაძე ზ., ქართული ფოლკლორი, თბ., 2008.
3. სისარულიძე ქ., ქართული ხალხური სიტყვიერება, ქრესტომათია, თბ., 1956.
4. ჭავჭავაძე ი., თხზ., სრული კრებული, ტ.III, თბ., 1953.
5. ხიზანიშვილი დ., ფშაური დექსები, ეთნოგრაფიული ნაწერები, თბ., 1940.

**ელენე ზურაბაშვილი
დედის სახე ქართულ ხალხურ პოეზიაში
რეზიუმე**

ქართულ ფოლკლორულ ძეგლებში მხატვრული ოსტატობით გამოძერწილია დედის სახე, რომელიც ჰუმანიზმის პრინციპებითაა შთაგონებული. დედა, როგორც მშობელი და აღმზრდელი, ყოველთვის წარმოდგენილია დაფასებისა და პატივისცემის საგნად. ხალხურ პოეზიაში დედა დახატულია ქვეყნის მნათობელი, სიცოცხლისა და ენერჯის ციური სხეულის – მზის სახით. დედა სიცოცხლეს ანიჭებს ადამიანს, რომელიც უძვირფასეს განძს წარმოადგენს. ხალხური სიბრძნე შვილის პატიოსნებას, კეთილშობილებას, კაცურკაცობას, დედის ამაგს ჭეშმარიტ ზეიმად მიიჩნევს.

მრავალსაუკუნოვან ქართულ ფოლკლორში გადმოცემულია დედის მდიდარი სულიერი ბუნება, რამაც ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანა მსოფლიო ლიტერატურისა და ხელოვნების საგანძურში.

**Elene Zurabashvili
Mother's Image in Georgian Folk Poetry
Summary**

In the Georgian folklore monuments mother's image is sculptured with great artistry inspired by the principles of humanism. Mother, as a parent taking care of children is always presented as a subject of great appreciation and respect. In folk poetry mother is represented as a sun – the heavenly body enlightening the world, the source of life and energy. Mother gives life to a person and this is the treasure of greatest value. Folk wisdom regards child's honesty, nobleness, integrity, mother's merit as true triumph.

Centuries' old Georgian folklore describes mother's generous nature and this is invaluable contribution to the treasure of world literature and art.

Елене Зурабашвили
Образ матери в грузинской народной поэзии
Резюме

В грузинских фольклорных памятниках, с большим художественным мастерством вылеплен образ матери, вдохновлённый принципами гуманизма. Мать, как родитель и как воспитатель, всегда высоко ценится и является предметом уважения. В народной поэзии, мать представлена, как небесное тело, освещающее мир, источник жизни и энергии – солнце. Мать даёт человеку жизнь, которая является самым дорогим сокровищем. Народная мудрость рассматривает честность, благородство, великодушие детей, как истинное торжество материнских усилий.

Многовековой грузинский фольклор передаёт богатую духовную природу матери, что внесло неоценимый вклад в сокровищницу мировой литературы искусства.

გაგა ლომიძე
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასისტენტ-პროფესორი

მოდერნიზმი: ტექსტი და კონტექსტი

მოდერნი და მოდერნიზმი. სანამ მოდერნიზმისა და მისი თავისებურებების შესახებ ვისაუბრებდეთ, ვფიქრობთ, აუცილებელია თვითონ ტერმინის განმარტება/დაზუსტება. სამეცნიერო ლიტერატურაში ტერმინი „მოდერნიზმი“ რამდენიმე მნიშვნელობით, სხვადასხვა კონტექსტში გამოიყენება. უპირველესად, უნდა განვასხვაოთ „მოდერნიზმი“, „მოდერნი“, რომელიც მე-19 საუკუნის ბოლო პერიოდის საზოგადოებრივ-კულტურულ ცხოვრებაში ცვლილებებს უკავშირდება და „მოდერნულობის“ ის გაგება, რომელსაც იაკობ ბურჰარდტი „შუასაუკუნეების“ და „რენესანსის“ ერთმანეთისაგან გასამიჯნავად იყენებდა. ბურჰარდტის აზრით, რენესანსი თანამედროვე სამყაროს უდებს სათავეს და ინდივიდუალობის თანამედროვე სულისკვეთების აღმოცენებას უკავშირებს მას. ბურჰარდტის თანახმად, „შუა საუკუნეებში ადამიანის ცნობიერება საერთო საბურველქვეშ თვლემდა. საბურველი რწმენისაგან, ილუზიისაგან და ბავშვური ცრურწმენისაგან იყო მოქსოვილი, რომლიდანაც სამყაროსა და ისტორიას უჩვეულო იერი ჰქონდა“ (6,52). ბურჰარდტი და მისი მიმდევრები თვლიდნენ, რომ რენესანსის ხანაში კლასიკური ცოდნა, ხელოვნების ფორმები, ფილოსოფია, ლიტერატურა აღორძინდა და გაუმჯობესდა. სწორედ მოდერნულობის პერიოდიდან იწყება თანამედროვე ისტორია, რომელსაც ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით, წინ უსწრებდა პოსტ-კლასიკური ხანა (შუა საუკუნეები). პრე-მოდერნული ანუ პოსტ-კლასიკური ხანის დასრულების შემდეგ, დასავლურმა ცივილიზაციამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა. ამ პერიოდში განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა მეცნიერულ ცოდნას, რომელიც ყოველგვარი ცოდნისაკენ მიმავალ გზად აღიარეს. ადრეული მოდერნულობის ხანა უკავშირდება ბეჭდვის საქმის დასაწყისს, 1453 წელს კონსტანტინოპოლის დაცემას თუ ქრისტიანობის კოლუმბის მოგზაურობას 1492 წელს. მოდერნულობამდელი ხანის (შუა საუკუნეების) შემდეგ, დასავლური ცივილიზაცია წინარემოდერნული ხანიდან მოდერნულზე გადავიდა. ამ პერიოდში მიიხნოდა, რომ მეცნიერების განვითარება, რომელსაც იმ დროს ეყრებოდა საფუძველი, ყოველგვარი ცოდნისაკენ მიიყვანდა კაცობრიობას.

ზოგიერთი მკვლევარი მიიხნევს, რომ „მოდერნულობის ხანა იწყება განმანათლებლობის პერიოდიდან (დაახლ. 1687-1789). ნიუტონი იყო პირველი, რომელმაც დაამკვიდრა რწმენა, რომ მეცნიერებას შეუძლია სამყაროს გადარჩენა. რენე დეკარტმა და მოგვიანებით, იმანუელ კანტმა ეს ხანა ინტელექტუალური თვალსაზრისით ჩამოაყალიბა იმ რწმენის საფუძველზე, რომ გონების საშუალებით შესაძლებელია უნივერსალური ჭეშმარიტებების წვდომა. მოდერნულობის ხანის პოლიტიკურმა ლიდერებმა, ასევე, პირველ პლანზე დააყენეს გონება, როგორც პროგრესის წყარო საზოგადოებრივი ცვლილებების საქმეში, ვინაიდან, მათი რწმენით, გონების საშუალებით,

შესაძლებელია სამართლიანი და თანასწორი სოციალური წესრიგის დამყარება. სწორედ ამ მრწამსით ხელმძღვანელობდა ამერიკული და ფრანგული დემოკრატიული რევოლუციები, პირველი და მეორე მსოფლიო ომები და ბევრი დღესაც ასე ფიქრობს.. მოდერნული ხანის დროშებად იქცა თავისუფლება და ინდივიდი“ (3,17-18). თუმცა ამ მოსაზრების საპირისპიროდ, მოდერნიზმი, როგორც სააზროვნო მდგომარეობა, გულისხმობს სწორედ იმ პოზიტივისტური მიდგომების კრიტიკას და დეკონსტრუქციას, რომელიც უშუალოდ წინ უსწრებდა ამ პერიოდს და რაც გამოიხატა ისეთი მოაზროვნეების შემოქმედებაში, როგორებიცაა ნიცშე, ფროიდი, აინშტაინი.

ასეა თუ ისეა, სიტყვა „მოდერნი“ ეტიმოლოგიურად თანამედროვეს ნიშნავს. ის ლათინური modo-დან მომდინარეობს და წარსულის ტრადიციის საპირისპიროს აღნიშნავს. ეს სიტყვა შუა საუკუნეებში გაჩნდა, როდესაც ხელოვნებასა და აზროვნებაში ტრადიციული ღირებულებები და უფრო თანამედროვე მოსაზრებები ერთმანეთს დაუპირისპირდა. ამის შემდეგ სიტყვა „მოდერნი“ ყოველგვარ სიახლესთან, ექსპერიმენტთან და უშუალო წარსულისაგან გარკვეულ გამოჯენასთან გაიგივდა. ტერმინი „მოდერნიზაცია“ კი ცვლილებების პროცესს გულისხმობს, რომელთაც დასავლურ ცივილიზაციაში ტექნიკურმა პროგრესმა, ინდუსტრიის განვითარებამ და სოციალური თუ ბუნებრივი სამყაროს სხვადასხვა სფეროებში ცოდნის ზრდამ მისცა სტიმული. მოდერნიზმი, თანამედროვეობა, ანუ მოდერნის ეპოქა აღნიშნავს სოციალურ სინამდვილეს, რომელშიც მოდერნი დამკვიდრდა მოდერნიზაციის შედეგად.

მოდერნულობასა და მოდერნიზმს შორის სხვაობა, უპირველესად, მასობრივი მოხმარებისათვის გამიზნული ახალი ტექნოლოგიების უპირატესობას გულისხმობს. მოდერნულობა ნიშნავს ახალი ტიპის ტრანსპორტის გაჩენას, ახალ მედია საშუალებებს, ახალ მასალებს, ენერჯის ახალ წყაროებს. „ეს ყველაფერი „თანამედროვედ ყოფნის“ თვისობრივად განსხვავებული შეგრძნების წყაროდ იქცა. რა მიმართება აქვს მოდერნიზმს ამ ყველაფერთან? მოდერნიზმი არა მხოლოდ უბრალოდ ინსტინქტური რეაქციაა მოდერნულობაზე, მასში არა მხოლოდ აისახება მოდერნულობა, არამედ უპირისპირდება კიდევ მოდერნულობას“(13,13). ამ თვალსაზრისით საკმარისია გავიხსენოთ სწორედ მოდერნიზმის ხანაში მოღვაწე ისეთი თეორეტიკოსების ნააზრვეი, როგორებიც არიან ადორნო, ჰორკჰაიმერი თუ ვალტერ ბენიამინი, რომლებიც მასობრივ კვლავწარმოებას სხვადასხვა მოტივით უპირისპირდებოდნენ.

მოდერნული საზოგადოების ძირითადი ნიშნებია: ინდუსტრიალიზაცია, ურბანიზაციის მაღალი ხარისხი, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, თავისუფალი საბაზრო წარმოება, კონსტიტუციონალიზმი, ლიბერალური დემოკრატია, ინდივიდუალიზმი, სეკულარიზმი, რაციონალური აზროვნება.

სხვადასხვა თეორეტიკოსი მოდერნის ეპოქას ხედვის სხვადასხვა კუთხით ახასიათებს. მათი ნააზრვეი მოდერნის ბუნებაზე მეტ-ნაკლებად იგივეობრივია, გარდა მოდერნის ეპოქის დასასრულისა. მაგალითად, მარქსს მოდერნის მთავარ მახასიათებლად მიაჩნია კაპიტალისტური ეკონომიკა და, აქედან გამომდინარე, სოციალური კლასი. მოდერნის განმაპირობებლად ემილ დიურკჰეიმე აქცენტს აკეთებს ორგანული სოლიდარობის წარმოშობაზე. ვიწრო სპეციალიზაციის მეშვეობით, ადამიანის დამოუკიდებელ ინდივიდად ჩამოყალიბებაზე და კოლექტიური მორალის შესუსტებაზე, რამაც საბოლოოდ ანომია გამოიწვია. გეორგ ზიმელი კი მოდერნისათვის ორგანულად მიიჩნევს ქალაქურ ყოფასა და ფულად ეკონომიკას.

მოდერნულობისათვის დამახასიათებელი თვისებები პოლიტიკის სფეროში შემდეგნაირად აისახა: ჩამოყალიბდა ცენტრალიზებული ეროვნული სახელმწიფოები, რომელთა ფარგლებშიც, თავის მხრივ, ყალიბდება საკუთარი ინტერესებისათვის მებრძოლი სხვადასხვა სოციალ-პოლიტიკური მოძრაობა. პერიფერიისათვის უფრო ხელმისაწვდომი გახდა ხელისუფლება ცენტრში. შემოვიდა დემოკრატიზაციის ზოგიერთი ელემენტი. კულტურულ სფეროში ღირებულებითი ორიენტაციები შეიცვალა, საზოგადოებრივი ცოდნისა და განათლების სეკულარიზაცია და პლურალიზაცია დაიწყო, განვითარდა მასმედია. პოსტრენესანსული ხანისათვის დამახასიათებელია მკვეთრად ფორმირებული იერარქიების მქონე ტრადიციული სოციალური წესრიგის გაგება. ეს ხანა უფრო მეტად დინამიური სოციალური და გენდერული მიმართებებით გამოირჩევა. ამიტომაც,

თანამედროვე კაპიტალისტურ საზოგადოებაში ახალი სოციალური ფორმაციები გაჩნდა და მამაკაცებსა და ქალებს შორის პატრიარქალური დამოკიდებულება თანდათანობით შეიცვალა. რელიგიური თვალსაზრისით, პოსტრენესანსული ხანისათვის დამახასიათებელია ტრადიციული საზოგადოებებისათვის აქტუალური რელიგიურობის შესუსტება. ეს უფრო მეტად საერო და მატერიალისტური კულტურაა.

არსებობს „მოდერნულობის განმარტების ორი ასპექტიც, რომლებიც შეგვიძლია გავაერთიანოთ „კულტურული“ ცნებაში. პირველი შეეხება ცოდნის წარმოებისა და კლასიფიცირების საკითხს. თანამედროვე საზოგადოების აღმოცენებას თან ახლდა ახალი ინტელექტუალური და კოგნიტური სამყაროს დაბადება, რომელიც თანდათან ყალიბდებოდა რეფორმაციასთან, რენესანსთან, მე-17 საუკუნის მეცნიერულ რევოლუციასა და მე-18 საუკუნის განმანათლებლობასთან ერთად. ევროპის ინტელექტუალურ და ზნეობრივ სამყაროში მომხდარი ეს ცვლილებები დრამატული აღმოჩნდა და მათ ხელი შეუწვევს ისეთი თანამედროვე საზოგადოების ფორმაციას, როგორცაა ადრეული კაპიტალიზმი ან ეროვნული სახელმწიფოების წარმოშობა. მეორე მხრივ, „მოდერნულობის ხანის ფორმაციები“ თანამედროვე სოციალური ანალიზისა და იმ პოზიციის შედეგია, რომლის თანახმადაც ყალიბდება კულტურული და სოციალური იდენტობები, როგორც ფორმაციის პროცესის ნაწილები. აქ ვგულისხმობთ მიკუთვნებულობის შეგრძნებას, რაც ადამიანებს გარკვეულ „წარმოსახვით საზოგადოებაში“ უყრის თავს და სიმბოლური საზღვრების აგებას, რომლებიც განსაზღვრავს ვინ ეკუთვნის კონკრეტულ სივრცეს და ვინ - არა. საუკუნეების განმავლობაში, დასავლეთ ევროპელებს შორის „ქრისტიანობა“ ან „კათოლიკობა“ ითვლებოდა იდენტობის ერთადერთ საერთო ნიშნად. „ევროპელობა“, როგორც იდენტობა, თანდათან აღმოცენდა. ევროპაში თანამედროვე საზოგადოებების ფორმაციაში ნაგულისხმევი უნდა ყოფილიყო ენის, იმიჯებისა და სიმბოლოების შექმნა, რაც ამ საზოგადოებებს, როგორც „ერთობას“ წარმოადგენდა და მათ, საკუთარი სხვაობების მიხედვით, სხვებისგან გამიჯნავდა“ (14,621).

ცნება „მოდერნიზმი“ აღნიშნავს ხელოვნებაში, მწერლობაში, კრიტიკასა და ფილოსოფიაში გარკვეულ პერიოდსა და ახალ ტენდენციებს, რომელთაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინეს მე-20 საუკუნეში ადამიანების აზროვნებასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. მიჩნეულია, რომ ეს ტენდენციები (მათ შორის - ფრანგული სიმბოლიზმი, იმპრესიონიზმი და პოსტ-იმპრესიონიზმი) უკავშირდება პარიზში ბოდლერის „ბოროტების ყვავილების“ („Les Fleurs du Mal“) გამოქვეყნებას 1857 წელს, რომელსაც დიდი სკანდალი მოჰყვა სექსის, დებრესიისა და თრობის შესახებ თემების გამო. რაც შეეხება მოდერნიზმის დასასრულს, ოქსფორდის ბრიტანული ლიტერატურის ენციკლოპედიის თანახმად, მოდერნიზმი 1939 წელისათვის სრულდება. ამ შემთხვევაში ჩნდება კითხვის ნიშნები: ბევრი მოდერნიზტი ავტორი 1950-60-იან წლებშიც აქტიურად მოღვაწეობს (ელიოტი, ფოლკნერი, პაუნდი, ბეკეტი და ა.შ.), თუმცა ისინი თავიანთი შემოქმედებისათვის მნიშვნელოვან ნაწარმოებებს უკვე აღარ ქმნიან. ალბათ, უფრო მიზანშეწონილი იქნება, თუკი ჩავთვლით, რომ მოდერნიზმი სრულდება მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, როდესაც მოდერნიზმისათვის დამახასიათებელი იდეოლოგია კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება ხსენებული ომის შედეგების - პოლოკოსტისა თუ ატომური კატასტროფის გამო.

კონტექსტი და წინამორბედები. სააზროვნო თვალსაზრისით, ზოგადად, მოდერნიზმის განვითარებაზე დიდი გავლენა მოახდინეს დარვინის, მარქსის, ნიცშეს, ფროიდის, სოსიურისა და აინშტაინის ნააზრევმა.

თუკი მივიღებთ იმ მოსაზრებას, რომ ისტორიული კონტექსტი თუ გარემო გავლენას ახდენს მასში მიმდინარე საზოგადოებრივ-კულტურულ პროცესებზე და პირიქით, მაშინ უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტიც, რომ მოდერნიზმის ხანა ის ხანაა, როდესაც ფარდობითობისა თუ ფსიქოანალიზის თეორიები ჩნდება. აქედან მომდინარეობს ლოგოცენტრიზმის რღვევის, ანუ პლურალიზმის ჩანასახები, უფრო მეტად გვიანდელ მოდერნიზმში, რაც პოსტმოდერნიზტულ ხანაში წარმმართველ ტენდენციად იქცა. ამის გათვალისწინებით, გასაკვირი აღარაა, ერთი მხრივ, ლიტერატურასა და ხელოვნებაში არსებული ორიენტაციების მრავალფეროვნება და, მეორე მხრივ, სამყაროს სურათის

ცვლილება და ხილული სინამდვილის ფარდობითობა, რაც იმდროინდელი ხელოვნებისათვისაა დამახასიათებელი.

მოდერნიზმის პერიოდში კოლონიზატორულმა პოლიტიკამ ევროპას აზიური სამყარო გააცნო. ისინი ეზიარნენ ეგზოტიკური ქვეყნების კულტურას. ევროპა მოულოდნელად აქამდე მისთვის უცნობი ეგზოტიკური კულტურის გარემოცვაში აღმოჩნდა. ინგლისმა დაიპყრო ინდოეთი, რუსეთი აღმოსავლეთით აწარმოებდა ომებს. ამასთანავე, ევროპელი ადამიანის გონებაში დიდი გარდატეხა გამოიწვია მეცნიერულმა მიღწევებმა. ატომის გულის აღმოჩენამ სამყარო ძალიან დააბატარა. მაგრამ ასტრონომიის განვითარებამ ადამიანებს დაანახა, რომ სამყარო, ამავე დროს, უსასრულოა. ამგვარი პარადოქსების გამო, სამყარო სრულიად გაუგებარი გახდა. ცდაზე დამყარებული მეცნიერებები სამყაროს ზუსტ სურათს ვერ სთავაზობდნენ ადამიანს. გაირკვა, რომ მხოლოდ გონება არ არის მთავარი. ამ დროს ჩნდება აინშტაინის ფარდობითობის თეორია, რომელიც ამტკიცებს, რომ ამქვეყნად ყველაფერი ფარდობითია. ამიტომაც დაუპირისპირდა სიმბოლიზმი სინამდვილესა და ხელოვნების ისეთ მიმართულებებს, რომლებიც სინამდვილის ზუსტ ასახვას ითვალისწინებდა. სიმბოლისტებმა სინამდვილე სიმბოლოებით შეცვალეს. ისინი თვლიდნენ, რომ ყველა საგნის მიღმა დაფარული აზრი იმალებოდა; ყველა საგანს პირდაპირი მნიშვნელობის გარდა, ფარული აზრიც გააჩნდა. მათი აზრით, საგნების მსგავსად, თითოეულ სიტყვას ჰქონდა თავისი ფერი და მუსიკალური ელერადობა. ამავე დროს, სიზმრებმაც, როგორც სინამდვილის განსხვავებულმა ფორმამ, განსაკუთრებული სინამდვილე შეიძინა. მაღარმე და ბოდლერი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ სიზმარსა და წარმოსახვას. გალაკტიონ ტაბიძის ლექსებშიც ხშირად ვხვდებით სიზმრის და წარმოსახვის თემას (მაგალითად, გალაკტიონის სტრიქონები: „ჩემი ცხოვრების გზა სიზმარია“).

მოდერნიზმის ხანის ხელოვნებისა და სააზროვნო სფეროს ფორმირებაზე დიდი გავლენა იქონია პირველი მსოფლიო ომის შედეგებმა. იტალიასა და დამარცხებულ გერმანიაში თავს იჩენს მილიტარისტული განწყობა.

ცხადია, ომის შედეგებმა, ისევე როგორც მეცნიერების უახლესმა მიგნებებმა, ახლებურად დააყენეს მორალის გაგება. აქტუალური გახდა მოსაზრება, რომ ბუნება მორალის გაგებისაგან თავისუფალია, რომ სამყაროს ირაციონალური ძალები მართავს - როგორც ამაზე თავის დროზე ნიცშე მიუთითებდა. ამიტომაც უპირისპირდებიან მორალს, განსაკუთრებით ქრისტიანულ მორალს, რომელიც დამარცხებულის მორალია და შურისძიების გადავადების სტრატეგიას - რესენტიმენტს ითვალისწინებს. მისთვის ქრისტიანული სიყვარული სხვისი, მეორე ადამიანის მიმართ შიშის ნაყოფია. ნიცშეს თანახმად, ამგვარი მიდგომა სუსტებისათვისაა დამახასიათებელი. როგორც ბერტრან რასელი წერს ნიცშეს შესახებ, ის ინდივიდუალისტია და ცალკეული გმირების სწამს. ამ გავებითაც ნიცშეს თეორიების პოპულარობა გასაგებია მოდერნიზმის ინდივიდუალისტურ ხანაში. ნიცშესთვის ერთი დიდი ადამიანის ტრაგედია უფრო მეტია, ვიდრე მთელი ერის უბედურება. ნიცშეს თანახმად, „ქრისტიანობა უნდა გაიკიცხოს იმ ღირებულებების უარყოფისათვის, როგორცაა „ღირსება, დაშორების პათოსი, დიადი პასუხისმგებლობა, რომელიც სიცოცხლით ტკობის ზღვრამდე მიდის, ცხოველური მშვენიერება, ომისა და დაპყრობის ინსტინქტები, სწრაფვის, შურისძიების, რისხვის, მგრძნობელობის, რისკისა და ცოდნის განდიდება“. ეს ყველაფერი კარგია და ყველა მათგანი ქრისტიანობამ უარყოფითად გამოაცხადა” (12,793). ნიცშე ქრისტიანობას დაუპირისპირდა იმიტომ, რომ ამ სწავლებამ, მისი თქმით, ძლიერი ადამიანების დამარცხება გადაწყვიტა. ნიცშე დასავლურ ლოგოცენტრიზმს უპირისპირდება და მხერას აღმოსავლური აზროვნებისაკენ მიაპყრობს, რაც შემდგომში მოდერნიზტული აზროვნების დიდი ნაწილისათვის დამახასიათებელ თვისებად იქცევა - აღმოსავლეთისაკენ სწრაფვა თუ აღმოსავლური მსოფლხედვის პრიორიტეტის აღიარება. ამიტომაც შემოდის ნიცშეს ფილოსოფიაში ზარატუსტრას სახე. ნიცშესეული „მორალი“ ავტორიტეტებისაგან გათავისუფლებას გულისხმობს და ამიტომაც ეუბნება ზარატუსტრა მოწაფეებს: „გამშორდით და შემდეგ დაბრუნდით ჩემთან“. აქ, მარადიულობისა და მისტიურობის გადმერთების სანაცვლოდ ენერგია და აბსურდია გაფეტიშებული, დიდი აფეთქების კვალად, რომელიც იმთავითვე თუ არ გულისხმობს,

თეორიულად მაინც უშვებს სამყაროს მმართველი შემთხვევითი ძალების არსებობას.

1891 წელს ფრანგმა ფილოსოფოსმა ალფრედ ფულიომ თანამედროვე ფსიქოლოგიის ახალ აღმოჩენებზე დაყრდნობით, განაცხადა: „თანამედროვე ფსიქოლოგიამ წაგვართვა ერთიანი, შეუღწევადი და აბსოლუტური ავტონომიური მე-ს ილუზია.“ არაცნობიერის აღმოჩენამ წამოჭრა ის ალბათობა, რომ ადამიანები სინამდვილეში ვერ მართავდნენ თავიანთ აზრებსა და ქმედებებს. ხელოვანები ცდილობდნენ, ჰიპნოზურთან ახლო მდგომარეობაში მიეყვანათ მათგან მათგან მათგან/დამთავალიერებლები/მკითხველები. ასე რომ, რაც არ უნდა პარადოქსულად ჩანდეს, მოდერნისტების, კერძოდ კი სიმბოლისტების მიერ მატერიალური სინამდვილის უარყოფა და სიზმრების სამყაროს უპირატესობის აღიარება თითქმის მაშინ დაიწყო, როდესაც ემპირიული მეცნიერება ყოველდღიურ ცხოვრებაში ფანტაზიის მნიშვნელობაზე აღაპარაკდა. სიმბოლიზმმა ექსპერიმენტებსა და აბსტრაქციას ახალი ესთეტიკური შესაძლებლობები გაუხსნა და ალტერნატიული სუბიექტური პოზიციებისათვის სივრცე შექმნა. მორალის ახლებურ გააზრებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა აგრეთვე ფროიდის მოძღვრებამ და არაცნობიერის, როგორც ადამიანის ქმედებებისა თუ ნააზრვეის საფუძვლად აღიარებით, მისმა წინა პლანზე წამოწვევამ, რაც ადამიანს, გარკვეულწილად, საკუთარ ქმედებებზე პასუხისმგებლობას თავიდან აცილებდა. მორალურ იმპერატივად ამ დროს შემოდიოდა „სუპერეგოს“ იდეა, რომელიც არაცნობიერის სტიქიურ იმპულსებს აბალანსებს.

მოდერნიზმი მსოფლიოში მიმდინარე გლობალური პროცესების გაფართოების ფონზე ვითარდებოდა. დასავლეთ ევროპული კულტურა უფრო და უფრო ქალაქური ხდებოდა და სულ უფრო შორდებოდა სოფელს, უფრო ინდუსტრიულ იერს იძენდა, ვიდრე აგრარულს. რელიგიის მნიშვნელობა ადამიანების ყოველდღიურ ცხოვრებაში იკლებდა და საერო ფუნქცია იზრდებოდა. პატრონაჟის სისტემა, რომელიც იმ დროს ხელოვნებაში იყო გავრცელებული, მნიშვნელობას კარგავდა, რითაც ხელოვანები დამოუკიდებელი არჩევანის უფლებას მოიპოვებდნენ. მათი საქმიანობა აღარ მოითხოვდა ეკლესიისა თუ სახელმწიფოს მესვეურთა ხოტბას, რომლებიც წინათ ხელოვანებს ნამუშევრებს უკეთავდნენ. „ხელოვნებას უნდა მოეხერხებინა, რომ ახალი კაპიტალისტური სისტემის პირობებში ფუნქცია შეენარჩუნებინა. ამიტომაც ხელოვანები ექსპერიმენტებს მიმართავდნენ და მათი ხელოვნება უფრო მეტად პერსონალურობის, ინდივიდუალიზმის დადს ატარებდა. ამიტომაც იქცა იმ პერიოდის სლოგანად „ხელოვნება ხელოვნებისთვის“. მოდერნისტები საკუთარ თავს „ავანგარდისტებად“ მოიხსენიებდნენ, რადგანაც თვლიდნენ, რომ დროს უსწრებდნენ და ისტორიული საზღვრების მიღმა იყვნენ“ (3,20-22). მაგალითად, სიმბოლიზმი აკადემიური ხელოვნებისათვის დამახასიათებელ წესრიგს, სიცხადესა და იერარქიულობას დაუპირისპირდა და კონცენტრირებული იყო რეპრეზენტაციული ფორმის ექსპერიმენტულობასა და ინდივიდუალურ მგრძობელობაზე. ისინი ენისა და ფორმის მგრძობელობით ღონეზე წვდომას აქცევდნენ ყურადღებას. ამ დროს ესთეტიზმს ანტიესთეტიზმი დაუპირისპირდა, ხელოვნებას – ანტიხელოვნება. განსაკუთრებით ეს იწყება ექსპრესიონიზმიდან. როგორც ამბობენ, ექსპრესიონიზმი ყვირილის ხელოვნებაა. შემთხვევითი არ არის, რომ ამ მიმდინარეობის დასაწყისი უკავშირდება ედვარდ მუნკის ნახატის, „ყვირილის“ (1893) შექმნას. ექსპრესიონიზმის ერთ-ერთი კრიტიკოსი, ავსტრიელი მწერალი ჰერმან ბარი ამ მიმდინარეობის შესახებ წერდა: „არასდროს არ ყოფილა ასეთი დრო; საშინელებით, მომაკვდინებელი შიშით შეპყრობილი დრო. არასდროს არ ყოფილა სამყარო ასეთი მკვდარივით მღუმარე. არასდროს არ ყოფილა ადამიანი ასეთი უსუსური. არასდროს არ ყოფილა ის ასეთი დაშინებული. არასდროს ყოფილა სიხარული ასეთი მკვდარი. გასაჭირი ღრიალებს, ადამიანი საკუთარ სულს უხმობს, დრო გასაჭირის გამომხატველ ღრიალად იქცევა. ხელოვნების ღრიალი წყვილიაღში უერთდება ამ ყველაფერს. ეს ღრიალი დახმარებისკენ მოწოდებაა, ის სულს უხმობს. ეს არის ექსპრესიონიზმი“ (4,236). 1914-1918 წლების ომი ნამდვილ ტრაგედიად იქცა. ბევრი ხელოვანი ომმა იმსხვერპლა, ბევრმა სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაასრულა. ომის შემდეგ, გადარჩენისათვის ბრძოლის დრო დადგა. ადამიანებს მომავლის ეშინოდათ. ექსპრესიონიზმი თვით ცხოვრებაა, რომელსაც არავითარი კანონზომიერება არ გააჩნია და სტიქიურობით ხასიათდება. ექსპრესიონისტები ხშირად უარყოფენ საყოველთაოდ

აღიარებულ სიღამაზეს და უპირატესობას სიმანინჯეს, დეფორმაციას, ავადმყოფურობას ანიჭებენ.

თითოეული ადამიანის მიერ დანახული სამყარო მნიშვნელოვანი გახდა. სიმბოლისტებისთვის, ისევე როგორც, ზოგადად, მოდერნისტებისათვის საკუთარი ინდივიდუალობის გამოხატვა ძალიან მნიშვნელოვანი იყო. ამგვარი „ეგომანია“, ერთი მხრივ, გენიალობასთან იყო გაიგივებული და, მეორე მხრივ, ჰიპერტროფირებული „მე“-ს გაგებასთან. ნარატივის დონეზე, ამ შემთხვევაში იგულისხმება ისიც, რომ რეალისტურ ნაწარმოებებში მთხრობელი, რამდენადაც ის „ობიექტურად“ აღწერდა მოვლენებს, მასში სუბიექტივიზმი ნაკლებად ვლინდებოდა, მოდერნისტული სუბიექტივიზმისა და ჰიპერტროფირებული „მე“-ს საპირისპიროდ. ამ „ეგომანიის“ საწყისებს შეგვიძლია მივაკვლიოთ რომანტიზმშიც. რომანტიზმი მიზნად ისახავდა ადამიანის გათავისუფლებას საზოგადოებრივი პირობითობებისა და მორალისაგან. როგორც ბ. რასელი წერს, „ქრისტიანობამ გარკვეულ წარმატებას მიაღწია „მე“-ს მოთვინიერების საქმეში. მაგრამ ეკონომიკურმა, პოლიტიკურმა და ინტელექტუალურმა მიზეზებმა ეკლესიის წინააღმდეგ ამბოხი განაპირობა, ხოლო რომანტიზმმა ამბოხი მორალის სფეროში გადაიტანა. ახალი, არაფრით შეუზღუდავი „მე“-ს გაფართოებამ საზოგადოებრივი თანამშრომლობა შეუძლებელი გახდა და მისი მიმდევრები ანარქიის ან დესპოტიზმის ალტერნატივის წინაშე აღმოჩნდნენ. პირველ ხანებში, ეგოიზმი ადამიანებს სხვებისაგან მამობრივი სიბოის გამოხატვის მოლოდინს აიძულებდა. მაგრამ, როგორც კი უკმაყოფილოდ აღმოაჩინეს, რომ სხვებსაც გააჩნიათ საკუთარი „მე“, სიბოისაკენ სწრაფვის გაწილებული სურვილი სიძულვილად და ძალადობად იქცა“ (12,684).

მოდერნისტები უპირისპირდებოდნენ წინა ეპოქებში გაბატონებულ ფორმებსა და ნარატივებს - მაგალითად, წერტილოვან პერსპექტივას მხატვრობაში, ტონალურობას მუსიკაში, ე.წ. „რეალისტურ“ თხრობას. „არსობრივად, ნიცშესათვის, ისევე როგორც რემბოსათვის, არა მხოლოდ ფილოსოფია, არამედ მთელი ცხოვრება უნდა შეიცვალოს რადიკალურად. ამ რადიკალური კრიტიკის დროს, ფილოსოფიამ თავისი საფუძვლისეული ვარაუდების, განსაკუთრებით კი ჭეშმარიტების გადაახრება უნდა დაიწყო“ (5,12). საგულისხმოა იური ლოტმანის თეორია კულტურაში დაჩქარებული, სიახლისმომტანი აფეთქებითი პროცესების შესახებ, რომლის პრაქტიკულ გამოვლინებად შეგვიძლია მივიჩნიოთ მოდერნიზმის ისეთი ნიშან-თვისება, როგორცაა ძველის უარყოფისა და ახალი მსოფლხედვის ფორმირება (რაც განსაკუთრებით ცხადად ფუტურიზმში აისახა). ამ გაგებით, მოდერნიზმი იწყებს დესემიოტიზაციის პროცესს, რომელიც სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებული ტენდენციების პრიმატით მიმდინარეობს.

მოდერნისტ მწერლებსა და ხელოვანებს (ვთქვათ, ჯოისს ან პიკასოს) სამომხმარებლო საზოგადოებაში, თავიანთი ხელოვნების სახელით, დიდი ძალისხმევა სჭირდებოდათ თვითღამკვიდრებისათვის. მათთვის ამოსავალი პრინციპი იყო ფორმათა განახლება და ექსპერიმენტები. ამიტომაც ისინი ერთიანდებოდნენ მცირე ჯგუფებად და მოძრაობებად (დადა, ფუტურიზმი, სიურეალიზმი, ა.შ. ან ქართულ სინამდვილეში - „ცისფერყანწელები“ და კაფე „ქიმერიონის“ პოეტთა და ხელოვანთა წრე). ისინი ფართო საზოგადოების გემოვნებას დუელში იწვევდნენ. მოდერნიზმს ხშირ შემთხვევაში თან ახლდა ეპატაჟის ტენდენცია. ეს კარგად ჩანს 1912 წლის რუსი ფუტურისტების მანიფესტში „სილის გაწვანა საზოგადოებრივი გემოვნებისათვის.“ ორტეგა ი გასეტი თავის ნაშრომში „ხელოვნების დეკუმანიზაცია“ წერდა, რომ მასები ყოველთვის დაუპირისპირდებიან მოდერნულ ხელოვნებასა და მათთვის ის ყოველთვის გაუგებარი დარჩება, ვინაიდან მოდერნისტული ხელოვნება მასობრივი ადამიანისათვის მიუღებელ მოსახრებებს ეფუძნება.

ორტეგა ი გასეტი თანამედროვე ხელოვნების შემდეგ ტენდენციებს ჩამოთვლის: ხელოვნების დეკუმანიზაცია; ნაცნობი ფორმების უგულვებელყოფა; ხელოვნების ნიმუშის, როგორც წმინდად ხელოვნების ნიმუშის აღქმა; ხელოვნებაში თამაშისა და ირონიის საწყისის აქტუალიზება, რაც კიდევ უფრო საგრძნობი ხდება პოსტმოდერნისტულ ხელოვნებაში.

მემკვიდრეობა. მოდერნიზმის ეპოქამ, გამოსახვის ფორმათა რადიკალური გადახალისების მიუხედავად, მაინც არ დაკარგა განმანათლებლობის იდეალებისა და ლოგოცენტრიზმის

პრინციპებისადმი ერთგულება, კერძოდ, გრანდიოზული პროექტების განხორციელებისადმი სწრაფვა. მოდერნიზების თეორიებისათვის კვლავაც აქტუალური რჩებოდა ბინარული ოპოზიციების არსებობა. მოდერნიზმის ხანის გრანდიოზული პროექტებიდან შეგვიძლია გავისვენოთ ფუტურიზმის პროექტი, რომელიც თავისთვად გრანდიოზული იყო და რომელიც, თავისი არსით, გასცდა ხელოვნების საზღვრებს.

მოდერნიზმი, თავისი არსით, ნეობაროკალური მოვლენაა, სადაც სამყაროს ძველი სურათის რღვევასთან და ახლის დასაწყისთან გვაქვს საქმე. ახალი, რაციონალისტური ხანის დადგომამდე, ბაროკოსეული მეღანქოლია მოდერნიზმისეულ მეღანქოლიას გავს. ასეთ დროს, ირაციონალურის ზედაპირზე გამოტანა, გონების საზღვრების მოსინჯვა, გაუცხოება თან ერთვის სიამოვნების შეგრძნებას. ბაროკოსთვის დამახასიათებელი წინააღმდეგობების შეთანხმება, სუბიექტურობის სიჭარბე, დუალიზმი, როგორც ხელოვნების ისტორიკოსი, ერვინ პანოფსკი ამბობს, არსებითად „მოდერნულია“ (10,88). მის თანახმად, მოდერნულობისათვის დამახასიათებელი მეღანქოლია ადამიანსა და ბუნებას, გონებასა და გრძობას შორის დაშორებამ, სუბიექტურობის დაშლამ, დაკარგული ჰარმონიისა და ტრანსცენდენტურობის მიმართ იმედგაცრუებამ განაპირობა. ბაროკოს მსგავსება მოდერნიზტულ მიმდინარეობათაგან განსაკუთრებით ექსპრესიონიზმში და, ნაწილობრივ, სიმბოლიზმში იკვეთება.

გარკვეულწილად, მოდერნიზმი რომანტიზმის მემკვიდრეა. „თუკი, განმარტების თანახმად, კლასიკური ტრადიცია გულისხმობს იმას, რომ მასში ავანგარდისტული ძალის ნატამალიც არ არის, რომანტიზმი - გარკვეული თვალსაზრისით და გარკვეულწილად - პოტენციური ავანგარდიზმია“ (11,52). ამაში უდავოდ იგულისხმება ტრადიციულ, აკადემიურ გემოვნებასთან დაპირისპირება, რაც მართლაც აერთიანებს ამ ორ მიმართულებას.

მოდერნიზმი რომანტიზმისეული პიროვნების თვითშეფასების აბსოლუტიზაციას უახლოვდება და ამიტომაც მოდერნიზმისეული ადამიანი, როგორც პიროვნება მოწყვეტილია საზოგადოებას, რაც რომანტიზმისათვისაც დამახასიათებელია. მოდერნიზმში მხატვრული სისტემის ამოსავალი ადამიანის სრული გაუცხოებაა. ეს, რასაკვირველია, უპირატესად სიმბოლიზმსა და ექსპრესიონიზმზე ითქმის. სუბიექტის აბსოლუტიზაციის გარდა, რომანტიზმსა და მოდერნიზმს ხელოვნების გარე სინამდვილიდან მოწყვეტა (სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ჭეშმარიტების ძიება ხილული სინამდვილის მიღმა) და ფანტაზიის უპირატესობა ახასიათებს. „მოდერნიზმსა და პოსტკლასიკურ ფილოსოფიაში რომანტიკული ირონია ცნობიერების სამყაროსგან აბსტრაგირების საშუალებად იქცევა. სუბიექტური თვითჩაღრმავება და სოციალური სინამდვილისაგან გარიდება კულტურული ელიტიზმის არსებით ნიშნად წარმოგვიდგება - იმ სულის არისტოკრატიზმის, რომელიც მხოლოდ საკუთარი თავისადმია მიმართული და ცნობიერების საკუთარი ჰორიზონტებითაა მოხიბლული“ (15,49). ავანგარდული მიმართულებების, განსაკუთრებით ფუტურიზმის შემთხვევაში, იდეის დონეზე მაინც, ხელოვნების ცხოვრებაში შეჭრის მცდელობა იყო, თუმცა არც რომანტიზმის ყოფითი ტექსტებისათვისაა უცხო ცხოვრების წესისა თუ ნორმების გარდაქმნისაკენ და ერთგვარი თამაშისაკენ სწრაფვა (საკმარისია გავისვენოთ ბაირონის, პუშკინის, ლერმონტოვისა თუ ბარათაშვილის არტიზმით გაჯერებული ქცევა).

მოდერნიზტი ხელოვანები ცდილობდნენ თავი დაეღწიათ იმ ტრადიციული, მათთვის მოცემული ინდივიდუალობისათვის და ეძებნათ მათი მიღმური, „ნამდვილი“, დაფარული ინდივიდუალობა. აქედან მოდის მათი ექსცენტრიზმიც და არაცნობიერის პრიმატი, რადგან არაცნობიერში ეძებენ თავიანთი ინდივიდუალობის წყაროს. ამ მხრივაც არის მსგავსება რომანტიკოსებსა და მოდერნიზტებს შორის.

მოდერნიზმის ერთ-ერთი ადრეული გამოვლინება - სიმბოლიზმი - რომანტიზმის ხასხ აგრძელებს, როდესაც ადამიანში მეორე „მე“-ს ხედავს, ან როდესაც ადამიანს უცხო სამყაროში გადაისვრის. როგორც ბოდლერი ამბობდა, „ყოველ ადამიანში, ყოველ წუთს არის ორი ერთდროული მისწრაფება, ერთი ღმერთისაკენ, მეორე სატანასაკენ. მოწოდება ღმერთისაკენ როდესაც სულიერება არის ამადლების სურვილი; სატანას მოწოდება როდესაც ცხოველობა არის დაცემით ტკობა“ („ჩემი გაშიშვლებული გული“). სამართლიანად შენიშნავს თუნდაც ექსპრესიონიზმსა და რომანტიზმს შორის კავშირზე ვალერიან გაფრინდაშვილი: „უეჭველია აგრეთვე ექსპრესიონისტების კავშირი „გრიგალისა და ამბოხების გენიალურ ჭაბუკებთან“. ეს ეპოქა „შტურმ უნდ რუნგ“-ის იყო ერთი სახე

რომანტიზმისა და მას ეკუთვნოდნენ თავის ახალგაზრდობაში შილერი („ყაჩაღები“) და გოეტე („ვერტერი“), ჰენრიხ კლაისტი და ლენცი. მე ხაზს უსვამ იმას, რომ „გრიგალის და ამბოხების“ პერიოდთან და განსაკუთრებით შილერთან ექსპრესიონისტებს დიდი კავშირი აქვთ. მათი კულტი რევოლიუციისა და კატასტროფის, მათი მორალური პათოსი, თითქოს აღდგენაა შილერისა და რომანტიზმის პირვანდელ რევოლიუციური ხანის, როცა მისი აჯანყება ძველი ლიტერატურისა და ცხოვრების წინააღმდეგ იყო თავშეუკავებელი და უსაზღვრო... მათი პესიმიზმი არის გამოწვეული იმ დამარცხებით, რომელიც ნახა გერმანიამ უკანასკნელ ომში. ბევრი ამ პოეტებიდან კიდევაც დაიღუპა ამ ომში (ივან ჰოლდი, ალფრედ ლიხტენშტეინი და სხვები) და მათი ლექსები რეკვიემია“ (1).

მოდერნიზმის ხანაში, მათ შორის ქართული გამოცდილების გათვალისწინებით, შეგვიძლია გამოვეყოთ ორგვარი პოზიცია, რომლებიც, რა თქმა უნდა, უპირისპირდება ხილულ სინამდვილეში ჭეშმარიტების ძიებას, რაც, რასაკვირველია, იმავდროულად მოასწავებს კულტურაში დესემიოტიზაციის პროცესს, როდესაც სიტყვები და საგნები ერთმანეთს აღარ მიემართებიან. ერთია მიღმური სამყაროს წვდომისაკენ სწრაფვა („მე მაწვალებენ სულ სხვა ფიქრები/სულ სხვა ფიქრებით ვარ შეპყრობილი.“ ტერენტი გრანელი, „ახლა არ ვდარდობ, გათავდა, მორჩა“, ან გალაკტიონთან ყოფის სიზმარეულობის განცდა), მეორე - უპირატესად ფუტურისტებისეული პოზიცია მომავლის სამყაროს მიმართ, რომელიც საბჭოთა კავშირის, როგორც სიმულაკრას სახით განსორციელდა. აქედან მომდინარეობს ავანგარდისტების ანტიმიმეტურობა, რომლებიც მომავლის სამყაროს „ბაბავენ“, თუკი ასე შეიძლება ითქვას.

მოდერნიზმის ხანაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს არაცნობიერი, რომელიც, როგორც ფროიდი ამბობს, ადამიანების ქმედებებს უდევს საფუძვლად. მაშასადამე, ადამიანის ქმედებების განმსაზღვრელი ცნობიერება კი არ ყოფილა, როგორც ეს აქამდე მიაჩნდათ, არამედ არაცნობიერი, რაც, გარკვეულწილად, მორალური რელატიურობის საკითხსაც აქტუალურს ხდის, ნიცშეს მსგავსად. მეორე მხრივ კი, ფროიდისეული ცნობიერისა და არაცნობიერის ოპოზიცია მარქსისეულ თეორიას მოგვაგონებს ბაზისისა და ზედნაშენის შესახებ, სადაც ბაზისი (ეკონომიკური ბაზისი) განსაზღვრავს ყველაფერ დანარჩენს (სოციალური, პოლიტიკური და იდეოლოგიური სისტემები), რაც უტილიტარიზმის ნიშნებს ატარებს. უტილიტარულის პრიმატი განმანათლებლობის ხანიდან მომდინარეობს, როდესაც მე-18 საუკუნის ლიტერატურაში ჩნდება ახალი გმირი, რომელსაც იდეოლოგია კი არ ამოძრავებს და სამყაროს რაიმე იდეალს კი არ სახავს და მათთვის იბრძვის, არამედ ის საშუალო ფენის წარმომადგენელი, ჩვეულებრივი ადამიანია, რომელსაც არა აქვს დიდი მიზნები და მოთხოვნები სამყაროსადმი. ესაა არსება, რომელიც ადამიანის ნიშნებს ატარებს, სოციალურ ცხოვრებაში მონაწილეობს, მაგრამ ბოლომდე არ არის ადამიანი. სულიერი სფერო მეორე პლანზეა ან საერთოდ არ არის. ამ მხრივ ის უპირისპირდება წინამორბედ სარაინდო კულტურას, რომელიც სულიერ ფასეულობებს ანიჭებდა უპირატესობას. მაგრამ სოციალური ცხოვრება შეიცვალა და სარბიელზე გამოვიდნენ ადამიანები დაბალი ფენიდან, რომელთათვისაც მატერიალური ფასეულობები მნიშვნელოვანი იყო. მე-18 საუკუნეში აღმოჩნდა, რომ ეს მაღალი ფენები არ იმსახურებენ ნდობას, როგორსაც ადრე. ამ დროს სწორედ დაბალი ფენა ქმნის ამინდს. ის, ვინც ადრე მომხმარებელი იყო, წინა პლანზე გამოდის. მასობრივი კულტურის ნიშნების გაჩენაც სწორედ აქ შეინიშნება. უფრო ადრეც კი, მე-17 საუკუნეში შექსპირი ამ ფენისათვის წერს პიესებს. ამ დროს მართალია მათთვის იქმნებოდა ეს პიესები, მაგრამ მათ გემოვნებაზე არ იყო ორიენტირებული ლიტერატურა. ამ ყველაფერს კი ნაწილობრივ საერთო აქვს იმასთან, რაც სტალინის მმართველობის შემდგომ საბჭოთა სინამდვილეში სოცრეალიზმის სახელითაა ცნობილი, როდესაც საჭირო აღარაა ძლიერი გმირის კულტი და როდესაც იქმნება მასებზე ორიენტირებული ლიტერატურა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გაფრინდაშვილი ვ., ექსპრესიონისტული ლირიკა, ჟურნალი „მნათობი“, 2, ტფილისი, 1924.
2. კენტოშვილი ი., ქართული მოდერნიზმის ინტერტექსტი, „სჯანი“, XVI, 2015.
3. Terry Barrett. “Modernism and Postmodernism”, in: Art Education: Content and Practice in a Postmodern Era, James Hutchens and Marianne Suggs, eds. Washington DC: NAEA, 1997.
4. Ernest Augustus Boyd, Studies from ten literatures, Books for Library Press, NY,

5. David Bradshaw, Kevin J. H. Dettmar (ed.), A Companion to Modernist Literature and Culture, Blackwell Publishing, 2007.
6. Jacob Burckhardt, The Civilization of the Renaissance in Italy, 2008.
7. Boris Groys. The Total Art of Stalinism: Avant-Garde, Aesthetic Dictatorship, and Beyond, Verso, 2011.
8. Tatyana Nikolskaya, Avanguardia a Tiflis, 1982.
9. Filippo Tommaso Marinetti "Fondation et Manifeste du Futurisme" Le Figaro 1909; მთარგმნელი ნოდარ ლადარია, http://lib.ge/body_text.php
10. Panofsky, Erwin, "What is Baroque?" in Erwin Panofsky, Three Essays on Style. Cambridge MA: MIT Press, 1997.
11. Renato Poggioli. The Theory of the Avant-Garde, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2011.
12. Russell, Bertrand, A History of Western Philosophy, George Allen & Unwin Ltd, London, 1945.
13. Chris Rodrigues and Chris Garratt, Introducing Modernism. Totem Books, 2001.
14. Stuart Hall, Modernity: An Introduction to Modern Societies. Blackwell, 1996.
15. Пигулевский В.О. Ирония и вымысел: от романтизма к постмодернизму, Ростов-на-Дону. 2002.

გაგა ლომიძე
მოდერნიზმი: ტექსტი და კონტექსტი
რეზიუმე

თუკი მივიღებთ იმ მოსაზრებას, რომ ისტორიული კონტექსტი თუ გარემო გავლენას ახდენს მასში მომდინარე საზოგადოებრივ-კულტურულ პროცესებზე და პირიქით, მაშინ უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტიც, რომ მოდერნიზმის ხანა ის ხანაა, როდესაც ფარდობითობისა თუ ფსიქოანალიზის თეორიები ჩნდება. აქედან მომდინარეობს ლოგოცენტრიზმის რღვევის, ანუ პლურალიზმის ჩანასახები, უფრო მეტად გვიანდელ მოდერნიზმში, რაც პოსტმოდერნისტულ ხანაში წარმართველ ტენდენციად იქცა. ამის გათვალისწინებით, გასაკვირი აღარაა, ერთი მხრივ, ლიტერატურასა და ხელოვნებაში არსებული ორიენტაციების მრავალფეროვნება და, მეორე მხრივ, სამყაროს სურათის ცვლილება და ხილული სინამდვილის ფარდობითობა, რაც იმდროინდელი ხელოვნებისათვისაა დამახასიათებელი.

Gaga Lomidze
Modernism: Text and Context
Summary

If we take into consideration that historical context and environment influence the social and cultural processes taking place within it and vice versa. In this case we should also take into account the fact that the age of Modernism is the age, when theories of relativity and psychoanalysis appeared. Deconstruction of logocentrism and signs of pluralism are caused by these processes. These tendencies turned to become guiding tendencies in the Late Modernism, or Post-Modernism period. Thus, it is not surprising a vast variety of orientations in contemporary literature and art, on the one hand; and on the other hand, changes in the worldview and relativity of the visible world that is so characteristic to the art of that period.

Гага Ломидзе
Модернизм: текст и контекст
Резюме

Если принять во внимание, что исторический контекст и окружающая среда оказывают влияние на социокультурные процессы, происходящие в нем, и наоборот, то мы должны также признать тот факт, что эпоха Модернизма является периодом, когда появились теории относительности и психоанализа. Деконструкция логосентризма и признаки плюрализма вызваны этими процессами. Эти тенденции оказались руководящими тенденциями в Позднем Модернизме, или Постмодернизме. Таким образом, уже неудивительно огромное разнообразие направлений в современной литературе и искусстве, с одной стороны, а с другой стороны, изменения в мировоззрении и относительности видимого мира, столь характерного для искусства того периода.

ნანი ლეონიძე
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული პედაგოგი

საქართველოს სიყვარულით

ცნობილი ფრანგი ფილოლოგისა და საზოგადო მოღვაწის ჟურნალ „კოკაზილუსტრეს“ რედაქტორის ჟიულ მურიეს დაინტერესება საქართველოში განსაკუთრებული იყო. ცნობის წადილმა მოიყვანა იგი საქართველოში და მთელი სიცოცხლე ამ პატარა ქვეყნის მოყვარულ მეგობრად დარჩა.

გაზეთები „ივერია“, „დროება“, „ცნობის ფურცელი“, „შრომა“ ქართველ მკითხველს სისტემატურად აწვდიდა ცნობებს მურიესა და მისი ნაშრომების შესახებ. ქართველ კაცს შორეული, უცხო ადამიანი ყოველთვის პატივსაცემ სტუმრად მიაჩნდა და საგნებით სამართლიანადაც. იგი ხომ თავდადებულად ემსახურებოდა ქართული კულტურისა და ხელოვნების პოპულარიზაციის საქმეს შორეულ საფრანგეთში, „იმისგან შეკრებილი მასალა კაცს გააკვირვებს იმდენია და ამასთანავე საუცხოო.. მონასტრების ზღუდეთაგან გადმოდებული მხატვრობა, თვითონ მონასტრების არქიტექტურა, ძეგლისა და აწინდელის ხელსაქმიანობის, ოქრომჭედლობის ნიმუშები, საშინაო და სამრეწველო იარაღები... ერთი სიტყვით ყოველიფერი, რაც კი როგორმე ხატავს ძველსა და ახალს ცხოვრებას ერისას...“ – წერდა გაზეთი „ივერია“ 1888 წელს.

ბევრი რამ დაუწერია მურიეს საქართველოს შესახებ, მაგრამ მათ შორის საყურადღებოა მისი წიგნი „სამეგრელო (ძველი კოლხიდა)“, რომელიც 1883 წელს ოდესაში გამოვიდა ფრანგულ ენაზე. ნაშრომი 435 გვერდიანია, დართული აქვს ავტორის მიერ შედგენილი სამეგრელოს რუკა და უხვად არის ილუსტრირებული. წიგნში გაშუქებულია ისეთი საკითხები, როგორცაა სამეგრელოს ისტორია, გეოგრაფია, გეოლოგია და მინერალოგია, ფლორა, ფაუნა, ჰიგიენა, ეთნოგრაფია, ლიტერატურა, განათლება, მუსიკა, მმართველობა, სამართალი, სოფლის მეურნეობა, მრეწველობა, ვაჭრობა, არქეოლოგია, ეკლესიებისა და მონასტრების მხატვრობა, არქიტექტურა. გვაოცებს პირდაპირ ამ ადამიანის სურვილი, რაც შეიძლება ღრმად ჩასწვდეს საქართველოს ცხოვრების ყველა მხარეს. წიგნის შესავალი ნათელს ხდის ავტორის მიზანს. მას სურს წიგნმა დაინტერესოს მკითხველი და აღუძრას ამ მშვენიერი კუთხის – სამეგრელოს ნახვის ინტერესი. იგი დიდი მადლიერების გრძნობით იხსენებს იონა მეუნარგიას, რომელმაც მას მიაწოდა მნიშვნელოვანი ცნობები და ახსნა-განმარტებები.

ქართველებს მურიე მეტროდ ხალხს უწოდებს, საქართველოს მატყანეს კი, მისი აზრით უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ქართველებისათვის, არამედ სომხეთის, სპარსეთისა და თურქეთის ისტორიისათვისაც.

მურიე საინტერესოდ და დაწვრილებით მოგვითხრობს იგი სამეგრელოს ფაუნაზე. იგი აღნიშნავს, რომ სამეგრელო ნაყოფიერი ქვეყანაა, აქ მცენარე გასაოცარი სისწრაფით იზრდება. პირველ წელს აღმონაცენი გასაკაფია, ხუთ წელიწადში კი ტყედ იქცევა. ტყე აჯანსაღებს ჰაერს, აკავებს ქარს, იცავს ხეობებს სიცივისაგან, ნიადაგს კი გამოშრობისაგან. ტყე ფარავს სამეგრელოს ტერიტორიის სამ მეოთხედს. დაჭაობებული ადგილები და ტყე ბევრია, დასამუშავებლად ვარგისი ფართობი კი ნაკლები. ტყის უგუნურად გაჩეხვას სავალალო შედეგი მოსდევს. გამდნარ თოვლს, გაზაფხულის წვიმას წინააღმდეგობა აღარ ხვდება ფერდობზე და წყალი სწრაფად მიედინება ბარისაკენ. მურიეს აზრით ტყის გაჩეხვა ასე ბარბაროსულად არ უნდა ხდებოდეს, ტყე უნდა გაშენდეს ყველგან, სადაც ძნელია მიწის დამუშავება. ტყის გაჩეხვაზე, ამ სარფიან შემოსავალზე მხოლოდ რჩევა-დარიგებით ვერ ათქმევინებ გლეხს უარს, ამ შემთხვევაში მთავრობამ თავისი სიტყვა უნდა თქვას, ტყის მფლობელთა ნდობა მოიპოვოს, ავანსითაც დაეხმაროს, როგორც ეს მრეწველობაში ხდება. აღნიშნულ საქმიან წინადადებას მოსდევს მურიეს მიერ თეკლათის, ჭალადიდის, საირემოს, ჭუბურხინჯის საუკეთესო ტყეთა აღწერა. ინფექციური დაავადებები მუსრს ავლებენ სამეგრელოს მოსახლეობას. აცრას იშვიათად აკეთებენ, საჭიროების დროს მთავრობა სპეციალურად აგზავნის რუს ექიმებს სხვადასხვა მაზრებში. მაღარიით დაავადებული მეგრელები სვამენ ქინაქინას, უმეტესად კი წიფლის, მუხისა და ტირიფის ქერქის ნაყენს. რადგან სამეგრელოში ექიმი იშვიათია, აქაურები

მკურნალობის შინაურ საშუალებებს მიმართავენ. მორიელის ნაკბენზე იფენენ ალუბლის დანაყიდ ფოთლებს, გველის ნაკბენზე კი ინდურ ფარმაცევტიკაში ცნობილ ხამანწკას, რომელიც ისრუტავს შხამს, აქრობს ანთებით პროცესს და რამდენიმე წუთში მწვანდება. შემდეგ მას ჩააგდებენ რძეში, რომელშიც იგი ამოანთხევს შხამს და აღიღვენს თავდაპირველ მონაცრისფერო ფერს.

გარეგნულად ღამაზი, თხელი, პროპორციული მეგრული მამაკაცები, მართალია, კბილამდე შეიარაღებულნი დადიან, მაგრამ ბუნებით მშვიდობისმოყვარულნი არიან, იარაღს მხოლოდ თავდაცვისათვის იყენებენ, სიფხიზლე მათი საუკეთესო თვისებაა, დათრობა არ უყვართ. მეგრული ქალი ქერა თუ შავგვრემანი, თითქმის ყველა ღამაზია. მური განიხილავს ლეიბნიცის, ბროსეს, სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორის მ. ცაგარელის შრომებს, რომლებიც ქართული ენის წარმომავლობას შეეხება. მურიეს უთარგმნია ფრანგულად მეგრული ზღაპრები: „ქურდი ძმები“, „ღარიბი კაცის ზღაპარი“, „ზღაპარი სანართიაზე“. მურიეს ხიბლავს მეგრული სიმღერა, რომელსაც მეღანქოლიური იერი დაჰკრავს.

მურიე საუბრობს აგრეთვე გლეხობაზე და წერს: საუკუნეთა განმავლობაში საცოდავ გლეხობას ერთი ტკბილი დღეც არ უნახავს. გლეხი ინახავდა ბატონის ოჯახს, საკუთარ ოჯახს, ბატონზე იყო დამოკიდებული მისი ქონებაც და არსებობაც. მისი შრომის ნაყოფი ბატონის ბედელში გადადიოდა. „ფეოდალობის ყველა საზიზღარი ფორმა განხორციელებული იყო ამ მშვენიერ ქვეყანაში, რომელიც თუმცა ბუნებისგან უხვად იყო დაჯილდოებული“. ბატონყმობის გადაგდებას ეძებს, მართალია, ზნეობრივი დამოუკიდებლობა და პირადი თავისუფლებაც მიანიჭა, მაგრამ ჩამოაშორა იმ მიწებს, რომელსაც ხნავდნენ, ამუშავებდნენ, ამიტომ მურიე მათ „სანახავროდ განთავისუფლებულებს“ უწოდებს.

სამეგრელოში, მურიეს ცნობით, ექსპორტი გაცილებით სჭარბობს იმპორტს. საზღვარგარეთ გააქვთ აბრეშუმი, სელი, დაფნის ფოთოლი, კაკალი, ხე-ტყე, ცვილი, სიმინდი, ბზა. რუსეთსა და საფრანგეთში, აგრეთვე ინგლისში, ბზას კარგი ფასი აქვს. ზუგდიდსა და ორპირში ამოხვეული აბრეშუმი დიდი მოწონებით სარგებლობდა საფრანგეთში, კერძოდ მარსელში. ზუგდიდის ქარხანა 1848 წელს გახსნა დავით დადიანის მიერ საფრანგეთიდან სპეციალურად მოწვეულმა გრაფმა როზმურ დეკმა. გრაფის მიერ ჩამოყვანილმა ორმა ფრანგმა ქალმა მარიმ და სუზეტამ ასწავლეს მეგრულ ქალებს აბრეშუმის ამოხვევა.

გორდში მურიე პირადად გასცნობია ნიკოლოზ დადიანის ბიბლიოთეკას და უნახავს: ჰიმნების კრებული (ხუცური ხელნაწერი), არჩილიანი, ქილილა და დამანა, სულხან-საბას ლექსიკონი, თეიმურაზ I-ის ლექსები, ყარამანიანი (135 გვერდიანი ქართული ხელნაწერი), ამირან-დარეჯანიანი, ძილის-პირი (ჰიმნების კრებული), სულხან-საბას მოგზაურობა ევროპაში (ხუცური ხელნაწერი), ბატონიშვილი მამუკა ბარათაშვილის პოეზია, 1833 წელს დავით დადიანის მიერ თარგმნილი მსოფლიო ისტორია, სამსახეობა რაინდისა (იმერეთში ნაპოვნი უძველესი სამმოქმედებიანი პიესა, გადაწერილი 1846 წელს უფლისწულ თეიმურაზის მიერ), წმინდა კირილე ალექსანდრიელის საუნჯე, ლექსად დაწერილი როსტომიანი, სამოციქულო, სვინაქსარი ეტრატზე. ბიბლიოთეკის მაგალითად მიიჩნევს მურიე დედოფალ ეკატერინეს კუთვნილი სახარების მიკროსკოპულ ხელნაწერს ეტრატზე, 190-ზე მეტი თავხატულობითა თუ პორტრეტით. მურიე ცალკე განიხილავს და აღწერს სერგიეთის, ეკის, ნოქალაქევის, მარტვილის, სუჯუნის, გორდის ეკლესიებსა და მონასტრებს.

გორდის წმინდა გიორგის სამლოცველოში მურიე განუცვიფრებია ლინქერანის ღვთისმშობლის ხატს, რომელიც ბაგრატ IV-ის საცოლეს, ბიზანტიის იმპერატორის ქალიშვილ ელენეს ჩამოუტანია საქართველოში. ერთი მეტრი სიმაღლის ეს სამკარედი 300 პატიოსანი თვლით ყოფილა შემკული. ღვთისმშობლის თავზე ოქროს შარავანდედის სხივებში 329 მარგალიტი და 82 მსხვილი ბრილიანტი, ხოლო ხატის ქვედა, ოქროს ქათბში 79 ლალი, 20 საფირონი, 9 ბრილიანტი და 93 ზურმუხტი კიაფობდა. მურიეს ცნობით 1860 წელს სამეგრელოში ცხოვრობდა მღვდლის 469 ოჯახი. მღვდლები აწარმოებდნენ ნათლობის, ქორწინების, გარდაცვალების ჩაწერას. მურიეს წიგნში ჩართულია ნოქალაქევის 40 წამებულის ეკლესიის ნახატი, შესრულებული სკალეხის მიერ,

მარტვილის, ნოქალაქევის ეკლესიათა გეგმა „დიუ ბუა დე მონპერეს მიხედვით“ მარტვილის სამრეკლოსა და მარტვილის ჯვრის ნახატი (სუტნერის მიხედვით).

„სამეგრელოს“ გარდა მურიეს დაწერილი აქვს არაერთი ნაშრომი, რომელთა შორის უნდა დავასახელოთ მე-17 და მე-18 საუკუნის ქართული ზღაპრები, არქეოლოგია კავკასიაში, ვლადიკავკაზიდან თბილისამდე, თბილისის მუზეუმი, შუა საუკუნეების ქართული არმია, ბათუმისა და ჭოროხის აუზი, მეცნიერული მისიით კავკასიაში, საეკლესიო ხელოვნება კავკასიაში. აღნიშნული შრომები საქართველოსადმი დიდი სიყვარულის დასტურია. საქართველოში ჩამოსული მურიე თითქმის ქართველთა ცხოვრებით ცხოვრობს, თხოულობს და იღებს რუსულ-ფრანგული ჟურნალის „კავკასიის ვაჭრობისა და მრეწველობის მიმოხილვის“ ბეჭდვის ნებართვას, აღელვებს ბეთანიის ეკლესიის ნგრევა და „დროების“ ფურცლებზე წერს მისი დაცვის აუცილებლობაზე, თბილისის მოურავს ევანგელოვს უგზავნის წერილს და სთხოვს, თბილისის ქუჩებს უწოდონ ბროსეს და დიუ ბუას დე მონპერეს სახელი, 1880 წელს ფრანგულად თარგმნის პეტერბურგში 1805 წელს გამოცემულ სულხან ბარათაშვილის „საქართველოს ისტორიას“, შემდგომ იღია ჭავჭავაძის ცნობილ პოემა „განდეგილს“, 1884 წლის 28 ნოემბერს კი „დროების“ ფურცლებზე განიხილავს იონა მეუნარგიას მიერ ფრანგულად ნათარგმნ „ვეფხისტყაოსანს“. მაღალ შეფასებას აძლევს ამ უკვდავი პოემის გადათარგმნისა და გამოცემის ფაქტს, რადგან მისი აზრით, „ძნელად მოსაფიქრებელია, რომ მდიდარმა ქართველმა კომერსანტმა, ახალმა მეცენატმა 1000 თუმნამდე გადასდოს ლიტერატურის ნაწარმოებთა დასაბეჭდავად, - ამგვარი ფაქტი ერთადერთია კავკასიის ლიტერატურის ისტორიაში და ამიტომ ღირს ამაზე ლაპარაკი“.

1884 წლის 30 ნოემბერს, პარასკევს „დროების“ რედაქციამ საფრანგეთის კონსული, ფრანგების საქველმოქმედო კომიტეტის წევრები და ორმოცდაათამდე პატივცემული პირი მიიწვია ჩაისა და საუზმეზე. იღია ჭავჭავაძემ რუსთაველი მზეს შეადარა, „ვეფხისტყაოსნის“ მთარგმნელი მეუნარგია კი მთვარეს, რომელიც მუდმივად ანათებს ჩვენი ერის მოღვაწეთა შორის რუსთაველის შუქით, როგორც მზის შუქით მნათობს მთვარე. ამ სადამოს მურიეც დაესწრო. ის ხომ ერთერთი იმათთაგანი იყო, ვისაც ეკუთვნოდა „დროების“ რედაქტორის ი. მაჩაბლის მიერ ფრანგულ ენაზე წარმოთქმული მისაღმების შემდეგი სიტყვები: ეს პირველი არ არის და იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ უკანასკნელიც არ იქნება, რაც ფრანგულებს მიუქცევიათ თავიანთი ყურადღება ჩვენი ქვეყნისა და ლიტერატურისათვის/ არც ერთს ევროპიელს უცხო ხალხს იმდენი არ უღვაწია, როგორც თქვენსას, ჩვენი ისტორიისა და ერის განვითარებისთვის.

აღნიშნული სტატია ინფორმაციაა და მასზე დაყრდნობით ჩვენი საზოგადოებისათვის ბევრი საინტერესო საკითხის გაშუქება შეიძლება. რამდენი რამ არის მოსაძიებელი და დასადგენი, თუნდაც მურიეს ურთიერთობა მეუნარგიასთან, ბედი იმ ხელნაწერებისა, რომლებიც დავით დადიანის ბიბლიოთეკაში ინახებოდა. რამდენი რამ შეიძლება შევისწავლოთ წიგნში ჩართული ილუსტრაციებით. მურიეს „სამეგრელოთი“ შეიძლება დაინტერესდნენ ეთნოგრაფებიც, ბიოლოგებიცა და მინერალოგებიც. ას წელზე მეტი გავიდა ამ წიგნის გამოქვეყნებიდან, იგი საქართველოს სიყვარულითაა დაწერილი და დღესაც ღირებული, მნიშვნელოვანია ქართველი ერისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Tournier J. La Megrélie, Odéssa, 1883.
2. Tournier J. Le Caucase Illustré, Tiflis, 1880.

**ნანი ლეონიძე
საქართველოს სიყვარულით
რეზიუმე**

სტატია ეძღვნება ცნობილი ფრანგი ეთნოგრაფის ჟიულ მურიეს წიგნს „სამეგრელო“, რომელიც 1883 წელს გამოიცა ოდესაში ფრანგულ ენაზე. ნაშრომში განხილულია წიგნში შემავალი თავები: სამეგრელოს ისტორია, ფლორა, ფაუნა, გეოგრაფია, გეოლოგია, განათლება, სოფლის მეურნეობა, მრეწველობა, ვაჭრობა, არქეოლოგია, არქიტექტურა. მურიეს მიზანია დაინტერესოს ფრანგი მკითხველი და აღუძრას ამ მშვენიერი კუთხის-სამეგრელოს ნახვის ინტერესი.

**Nani Leonidze
With Love to Georgia
Summary**

The article is dedicated to the book „Samegrelo” written by a well-know french ethnographer J. Mourier which first was published in French in Odessa in 1883. The chapters in the book concerning history, literature, flora, fauna, geography, geology, education, agriculture, industry, trade, archeology and architecture of Samegrelo are discussed in the work.

Mourier’s purpose is to interest French reader and take their interest to visit and see the beautiful area, Samegrelo.

**Нани Леонидзе
С любовью к Грузии
Резюме**

Статья посвящается книге известного французского этнографа Ж. Мурье „Менгрелия”, которая вышла в свет 1883 году в г. Одессе, на французском языке. Рассматриваются главы посвященные истории, флоры, фауны, сельскому хозяйству, торговле, археологии и архитектуре Менгрелии. Цель Мурье заинтересовать французского читателя этим прекрасным уголком Грузии.

განათლების მენიერება

ლია მენტემაშვილი
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

მოსწავლეთა აკადემიურ ჩამორჩენილობასა და მეორეწლიანობასთან ბრძოლის საკითხები

მეორეწლიანობა დიდ ზიანს აყენებს მოზარდ თაობას, ვინაიდან აფერხებს მათ განვითარებას, უარყოფით გავლენას ახდენს გონებრივ და ზნეობრივ განვითარებაზე. მოსწავლე, რომელიც ვერ ასწრებს ერთ ან რამდენიმე საგანში, ითიშება თავისი კლასის კოლექტივიდან, რომელშიც ის სწავლობდა რამდენიმე წელი, ხდება ახალ კოლექტივში და მთელი წლის განმავლობაში უხდება ყველა საგნის ხელმეორედ შესწავლა. ამიტომ მეორეწლიანობებს ხშირად ეკარგებათ სწავლისადმი ინტერესი და უსუსტდებათ ყურადღება ყველა სასწავლო საგნის სწავლებისას. არ შეიძლება მეორეწლიანობის ყველა მიზეზი მოსწავლეს მივაკუთნოთ და ვამტკიცოთ, რომ ჩამორჩენილობა მხოლოდ სიზარმაცისა და უუნარობის ბრალია.

ჩვენი ხანგრძლივი პედაგოგიური მოღვაწეობისა და სკოლებში დაკვირვების შედეგად დავასკვნით, რომ მოსწავლეთა ჩამორჩენილობისა და მეორეწლიანობის მიზეზები შეიძლება იყოს შემდეგი:

1. მოსწავლემ ცუდად შეითვისა განვლილი მასალის მნიშვნელოვანი ნაწილი გაკვეთილებზე, სწავლისა და საშინაო დავალებისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების გამო; 2. მოსწავლე ვერ ასწრებს შინ მეცადინეობას სასწავლო მუშაობის არორგანიზებული რეჟიმის ან არასაკმაო სიბეჯითის გამო; 3. მოუსწრებლობის მიზეზი ზანდახან არის მშობელთა დახმარების არასწორი ორგანიზება; 4. მოსწავლე ზოგჯერ იმიტომ ვერ ასწრებს, რომ ბოლომდე კარგად ვერ გაიგო წესი, ვერ იყენებს მას და უშვებს ხშირად შეცდომებს. მაგრამ მოსწავლის მიერ დაშვებული შეცდომის გასწორება მასწავლებლის მიერ არ ნიშნავს მის აღმოფხვრას. მთავარია, მოსწავლემ გაიგოს თავისი შეცდომა და შეძლოს გასწორება დამოუკიდებლად; 5. მოსწავლე ცუდად ფლობს საგანს და სწავლის ხერხებს არასაკმარისი საერთო განვითარების გამო; 6. გაკვეთილზე ყურადღებით არ უსმენს მასწავლებელს, ფიქრობს, რომ შინ დაბრუნებულს მშობლები დაეხმარებიან საპროგრამო მასალის დაძლევაში.

რასაკვირველია ბავშვთა უნარიანობის, ხასიათის, ცხოვრების, გამოცდილებისა და ჩვევების ინდივიდუალური თავისებურებები ვლინდება სწავლებისას. სწავლების სწორად დაყენებით, მოსწავლისადმი ინდივიდუალური მიდგომითა და მისი ოჯახური პირობების შესწავლით შეიძლება უზრუნველყოფილ იქნეს თითოეული მოსწავლის წარმატებით სწავლა. მასწავლებლის ამოცანაც სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ გამოიხატოს თითოეულ მოსწავლეზე პედაგოგიური ზემოქმედების საშუალება, აღძრას მასში ინტერესი, სწრაფვა სწავლისადმი და აღმოუჩინოს მას დახმარება ცოდნის ათვისებაში. ამ ამოცანის წარმატებით გადაწყვეტისათვის საჭიროა სწორად მიუდგეთ ბავშვებს, დროულად დავეხმაროთ მათ, მივცეთ სათანადო რჩევა.

მოსწავლეთა სუსტი განვითარებისა და დაბნეულობის, სასწავლო მეცადინეობისადმი მათი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულების საბაზად გამოყენება, უპირველეს ყოვლისა, ადასტურებს სასწავლო აღმზრდელობითი საქმის არადაამაკმაყოფილებლად დაყენებას თვით მასწავლებლების, სკოლისა და ოჯახის მიერ. უნდა აღინიშნოს, რომ გადამწყვეტ ფაქტორს, რომელიც განსაზღვრავს მეორეწლიანობასთან ბრძოლის წარმატებას, წარმოადგენს სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის მაღალი პედაგოგიური დონე.

სკოლებში ჩატარებული დაკვირვების შედეგად დავასკვნით, რომ მთელ რიგ სკოლებში მეორეწლიანობის ძირითად მიზეზს წარმოადგენს სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის არადაამაკმაყოფილებლად წარმართვა მასწავლებელთა მნიშვნელოვანი ნაწილის მიერ. ასეთი სკოლებისა და მასწავლებლების მუშაობაში უფრო გავრცელებულ, ტიპურ

ნაკლად გვევლინება: სწავლების დაბალი დონე, სწავლების მეთოდების ერთფეროვნება, თვალსაზრისების გამოყენებისა და სასწავლო მასალის გადაცემის დროს მნიშვნელოვან დიდაქტიკურ მოთხოვნათა შეუსრულებლობა, და აგრეთვე მოსწავლეთა დამოუკიდებელი მუშაობის არადაამაკმაყოფილებელი ორგანიზაცია სკოლასა და ოჯახში. კლასგარეშე მუშაობის დაბალ დონეზე დაყენება. ყოველივე ამას მიყვაროთ იქამდე, რომ მუშაობაში შესამჩნევია პასიურობა, დამოუკიდებელი გონებრივი მუშაობის სისუსტე. მოსწავლეებს ეკარგებათ ინტერესი სასწავლო საგნისადმი, ცოდნას ითვისებენ ფორმალურად, ცხოვრებიდან მოწყვეტით. მოსწავლე, რომელმაც ფორმალურად აითვისა ესა თუ ის წესი, კანონები, განსაზღვრებები, ყოველთვის შეიძლება აღმოჩნდეს ჩამორჩენილთა რიგში, ეს გასაგებიცაა: ფორმალურად, მექანიკურად დახეპირების გამო მის შეგნებაში აღარ რჩება კონკრეტული წარმოდგენა რეალურ საგნებზე, შესწავლილ მოვლენათა პროცესებზე. ამიტომაც, რომ მოსწავლემ „იცის“ მასალა, მაგრამ თავისუფლად ვერ ფლობს მას და როცა სჭირდება ცოდნის ცხოვრებაში გამოყენება, იგი უმწეო მდგომარეობაში ვარდება.

მეტად არსებითი და საკმაოდ გავრცელებული ნაკლია სასწავლო მუშაობაში მოსწავლეთა ცოდნის არასისტემატური და ზერელე აღრიცხვა, ცოდნის არასწორი შეფასება მასწავლებლის მიერ: მოსწავლეთა ნიშნები ყოველთვის არ შეესაბამება მათი ფაქტიური მომზადების დონეს, რის შედეგადაც იქმნება ყალბი წარმოდგენა მოსწავლის ცოდნის ნამდვილ მდგომარეობაზე, ირკვევა, რომ იგი შემდეგი კურსის ათვისებისათვის საკლებით მოუმზადებელია. მოსწავლე გადადის შემდეგ კლასში და სწავლაში ჩამორჩება სასწავლო წლის დასაწყისიდანვე. ასეთი მოსწავლის აკადემიური მოსწრება ძალზე არასახარბიელოა, თუ მასწავლებელმა თავის დროზე არ მიიღო საჭირო ზომები მის ცოდნაში არსებული ხარვეზების აღმოსაფხვრელად, საბოლოოდ სავალალო შედეგები ექნება მოზარდს.

სწავლაში აკადემიური ჩამორჩენილობა და მეორეწლიანობა შედეგია აგრეთვე მასწავლებლის მიერ უყურადღებო დამოკიდებულებისა მოსწავლეთა ინდივიდუალური თავისებურებებისადმი, მათი საყოფაცხოვრებო პირობების უცოდინრობისა, რაც უარყოფით გავლენას ახდენს მოსწავლეთა მოსწრებაზე. ზოგჯერ მასწავლებელი დროულად ვერ ამჩნევს მოსწავლის ჩამორჩენას და აგვიანებს მისადმი დახმარებას. თუ ამას დაუმატებთ, რომ ხშირ შემთხვევაში მასწავლებელს, კლასის დამრიგებელს ეპიზოდური ურთიერთობა აქვთ მშობლებთან და არ არის ერთიანი პედაგოგიური ხაზი მოსწავლეებზე ზეგავლენის მოსახდენად სკოლისა და ოჯახის მხრიდან, მაშინ გასაგები გახდება სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის ის სერიოზული ნაკლოვანებები, რაც ჯერ კიდევ გვხვდება ბევრ სკოლაში მასწავლებელთა მნიშვნელოვანი ნაწილის მუშაობაში, რის შედეგადაც იზრდება მეორეწლიანობა.

როცა ვიხილავთ მეორეწლიანობის მიზეზებს, გვერდს ვერ ავუვლით სკოლებისა და მასწავლებლების მუშაობაზე ხელმძღვანელობას და კონტროლს განათლების ზემდგომი ორგანოების მხრიდან. განათლების სისტემის ბევრი ადგილობრივი ორგანო არ ღებულობს კმედით ზომებს საჭირო მატერიალურ-ტექნიკური პირობების შესაქმნელად, რომლებიც უზრუნველყოფს სკოლების განუწყვეტელ, ნორმალურ მუშაობას მთელი წლის განმავლობაში, ნაკლებად ზრუნავენ სკოლის სასწავლო ბაზის განმტკიცებასა და გაფართოებაზე. არასათანადო მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა შეიძლება გახდეს მოსწავლეთა ჩამორჩენილობისა და მეორეწლიანობის მიზეზი.

ბევრი მასწავლებელი იღწვის აამაღლოს მოსწავლეთა აკადემიური მოსწრება და დაძლიოს მეორეწლიანობა უმთავრესად ჩამორჩენილ მოსწავლეებთან დამატებითი მეცადინეობის ჩატარების გზით. რასაკვირველია, არ შეიძლება უარი ვთქვათ ჩამორჩენილ მოსწავლეებთან დამატებითი მეცადინეობის ჩატარებაზე, მაგრამ მტკიცედ უნდა გვახსოვდეს, რომ ნამდვილ შედეგებს სწავლებაში მოუსწრებლობასა და მეორეწლიანობასთან ბრძოლაში მივალწევთ მხოლოდ სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის სწორად დაყენებით. სახელდობრ კლასში, გაკვეთილზე უნდა მოხდეს მოსწავლეების მიერ ცოდნის შეგნებულად შეთვისება, განვითარდეს მათი შემოქმედებითი წარმოდგენა, გაიზარდოს პასუხისმგებლობა სასწავლო მეცადინეობისადმი, გამოიმუშავდეს სასწავლო მასალაზე დამოუკიდებელი მუშაობის უნარი.

სწავლების პროცესში ყალიბდება მოსწავლის პიროვნება, იზრდება მისი მისწრაფება, რათა დაეუფლოს მეცნიერებათა საფუძვლებს. მოსწავლეებთან ჰუმანური ურთიერთობით

მასწავლებელს შეუძლია ჩაატაროს ნაყოფიერი მუშაობა კლასთან და იმ ცალკეულ მოსწავლეებთან, რომლებიც ფეხდაფეხ ვერ მიჰყვებიან კლასს და ეს გასაკებიცაა. კლასში მოსწავლეთა აქტიური გონებრივი საქმიანობა იზიდავს თითოეულ მოსწავლეს და იწვევს მასში სწავლის სურვილს. გაკვეთილის პროცესში მტკიცდება მოსწავლეთა ინტერესი შესასწავლი საგნისადმი, მაღლდება მათი განვითარების საერთო დონე. შემთხვევითი არ არის ის ფაქტი, რომ მოსწავლეები, რომლებიც სწავლობენ შემოქმედებითად მომუშავე მასწავლებლის ხელძღვანელობით, არა თუ მეორე წელიწადს რჩებიან კლასში, არამედ ავლენენ თავიანთი ასაკისათვის შესაფერ მაღალ განვითარებასა და შეგნებულობას, აქტიუობას, მეცადინეობისადმი ინტერესს, მიღებული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენებისა და გარემო პირობების, ცხოვრების მოვლენათა სწორი შეფასების უნარს.

სწავლაში წარმატება მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მოსწავლეებში სწავლისადმი შეგნებული დამოკიდებულების აღზრდაზე, მათში გონებრივი მუშაობის უნარისა და ჩვევების გამომუშაებაზე. როგორც გამოცდილება გვიჩვენებს, ზოგიერთ შემთხვევაში აკადემიური ჩამორჩენილობისა და მეორეწლიანობის უშუალო მიზეზია მოსწავლის დაუდევრობა, სწავლისადმი უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება. ეს უარყოფითი მოვლენები შეიძლება დაძლეულ იქნეს სწავლისა და აღზრდის პროცესში, ვინაიდან, ჩვეულებრივად, ის შედეგია სასწავლო-აღზრდელობითი მუშაობის არასწორად დაყენების ანდა მოსწავლეების მიერ სწავლის დროებით შეწყვეტისა.

საჭიროა გამოყენებულ იქნეს ყველა პედაგოგიური საშუალება იმისათვის, რომ მოსწავლეებში აღიზარდოს შეგნებული დამოკიდებულება შრომისადმი და სასწავლო დავალებათა გულმოდგინედ შესრულების ჩვევები. ეს საშუალებებია: მოსწავლეებში შესასწავლი საგნისადმი ინტერესის გაღვიძება, მათ მიერ სწავლის ამოცანების ნათლად გაგება, მოსწავლეებში ყურადღების აღზრდა და მათი მიხვევა დამოუკიდებელი გონებრივი მუშაობისადმი. მოსწავლეთა წარმატებით სწავლას მივალწვეთ აგრეთვე მასწავლებლის მხრიდან გონივრული მოთხოვნითა და მუშაობაზე სისტემატური კონტროლის დაწესებით. ამ მიზნით ხდება საუკეთესო ნიმუშების ჩვენება კლასში, წარჩინებულ მოსწავლეთა წახალისება, აგრეთვე მოსწავლეთა მუშაობაში შემჩნეული უარყოფითი ფაქტების ანალიზი და ზეგავლენის სათანადო ზომების გამოყენება. ყველა ეს ღონისძიება ეფექტურია მხოლოდ მაშინ, თუ მათ თითოეული მასწავლებელი იყენებს მოფიქრებულად და ხორციელდება გარკვეული სისტემით. პედაგოგიური მუშაობის რთულ პრობლემას წარმოადგენს მოსწავლეებში შეგნებული მისწრაფების აღზრდა ცოდნის გაფართოების, გაღრმავებისა და შრომისმოყვარეობის მიმართ. ცალკეული მეთოდური ხერხები და ყოველგვარი მეცადინეობა მოსწავლეებთან მხოლოდ მაშინ აღწევს მიზანს, როცა ის მოფიქრებული და გადაწყვეტილია სათანადო მეცნიერულ დონეზე. ამისათვის ბავშვების სკოლაში შემოსვლის პირველი დღეებიდანვე უნდა წარმართოთ მათი აღზრდა ისე, რომ თითოეული მათგანი იჩენდეს შეგნებულ დამოკიდებულებას სწავლისადმი.

თითოეული გაკვეთილი საჭიროა ისე იქნეს აგებული, რომ მოსწავლეთა გონებრივი შრომა იყოს ორგანიზებული და მიზანშეწონილი. მოსწავლეები ყურადღებით უნდა უსმენდნენ მასწავლებელს და აქტიურად მონაწილეობდნენ კლასის მუშაობაში, თვალყურს ადევნებდნენ თავიანთი ამხანაგების გამოსვლებს, შენიშნონ არაზუსტად ან არასწორად ნათქვამი, იყვნენ მზად პასუხისათვის მასწავლებლის პირველი გამოძახებისთანავე. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მოსწავლეებში. დამოუკიდებლად მუშაობის ჩვევების აღზრდას. აუცილებელია მოსწავლეს ვასწავლოთ სწრაფად და ზუსტად გაერკვეს მოცემულ დავალებაში, მთელი პასუხისმგებლობით მოეკიდოს მის შესრულებას, გამოიყენოს თავის მუშაობაში უფრო ოპტიმალური ხერხები, ზუსტად და წესიერად აწარმოოს ჩანაწერები, დაკვირვებით შეამოწმოს შესრულებული დავალებები.

გაკვეთილზე წესიერად ორგანიზებული მეცადინეობა გრძელდება მოსწავლის საშინაო დავალების შესრულების დროსაც. ოჯახში მეცადინეობის სწორი ორგანიზაციის გარეშე შეუძლებელია მიღწეულ იქნეს მოსწავლეთა მაღალი მოსწრება და საგნების მტკიცედ, მყარად შესწავლა – დაუფლება. გამოცდილი მასწავლებლები უმცროსი ასაკიდანვე იწყებენ მშობლებთან მუშაობას. ისინი მიდიან თავიანთი მოსწავლეების ოჯახებში,

ეცნობიან საყოფაცხოვრებო პირობებს. ჩამორჩენილ მოსწავლეთა მშობლებთან მუშაობა უნდა ტარდებოდეს მთელი სასწავლო წლის მანძილზე.

საშინაო დაავადების სისტემატური და თანმიმდევრული შესრულება. ნაწილობრივ ესმარება მოსწავლეებს სწავლაში ჩამორჩენილობის აღმოფხვრაში. მოსწავლეთა საშინაო მუშაობის წარმატებას განსაზღვრავენ შემდეგი პირობები: ა) ცოდნისა და ჩვევების შეგნებულობა და სიმტკიცე, რომლებიც აუცილებელია საშინაო დაავადების შესრულებისათვის; ბ) დაავადების სიცხადე და შინაარსი; გ) მოსწავლეთა შეგნებულობა და მათი მომზადება დაავადების შესრულებისათვის; დ) დამოუკიდებელი მუშაობის უნარი; ე) საშინაო მეცადინეობათა რეჟიმი; ვ) მასწავლებლის მიერ მოსწავლეთა საშინაო დაავადებების ყურადღებით შემოწმება.

საშინაო დაავადება უნდა იყოს დასაძლველი და დროის მიხედვით განსაზღვრული. გარდა ამისა, აუცილებელია მოსწავლეებმა მიიღონ ზუსტი მითითებანი, თუ როდის რა უნდა გააკეთონ და რა სახით გააფორმონ ის.

თითოეულ სკოლაში უნდა განისაზღვროს საშინაო დაავადების მოცულობა და კატეგორიულად აიკრძალოს მოსწავლეთა გადატვირთვა, რადგან ის იწვევს სასწავლო მუშაობისადმი ზერელეობას. საშინაო დაავადებებისაგან მოსწავლეთა განტვირთვის საშუალება მდგომარეობს ჯერ ერთი იმაში, რომ შევაჩვიოთ მოსწავლეები გულმოდგინედ აითვისონ სასწავლო მასალა გაკვეთილზე და დაეუფლონ დამოუკიდებლად მუშაობის ჩვევებს, მეორე იმაში, რომ მასწავლებელმა სწორად შეარჩიოს სასწავლო საგნის შეთვისებისათვის საჭირო საშინაო დაავადებები და მიაღწიოს იმას, რომ ყველა მოსწავლე დამოუკიდებლად ასრულებდეს მათ. საშინაო დაავადებათა შემოწმება გაკვეთილზე აუცილებლად უნდა ტარდებოდეს ფრონტალურად მთელი კლასის მოსწავლეთა აქტიური მონაწილეობით. საშინაო მუშაობისათვის მტკიცე რეჟიმის დაცვა აუცილებელი პირობაა წარმატებით სწავლისათვის. დიდი მნიშვნელობა აქვს მოსწავლეებში აღიზარდოს მიცემული დაავადების შესრულებისათვის საჭირო პასუხისმგებლობისა და მოვალეობის გრძნობა, გამოუმუშავდეთ ჩვევა და უნარი დამოუკიდებლად შეამოწმონ თავიანთი სამუშაო.

დაბალი აკადემიური მოსწრებისა და მეორეწლიანობის დაძლევის მიზნით მასწავლებლები უნდა ატარებდნენ მოსწავლეებთან ინდივიდუალურ მუშაობას. მასწავლებელს შეუძლია წარმატებით წარმართოს სწავლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის კარგად იცნობს თითოეულ მოსწავლეს.

პირველი კლასის ბავშვების წინასწარი გაცნობა, მათი ცოდნის, უნარიანობისა და ჩვევების ანალიზი, რომელიც ხდება სასწავლო წლის დასაწყისში, მომდევნო კლასებში შესაძლებლობას აძლევს მასწავლებელს წარმოდგენა იქონიოს თითოეული მოსწავლის განვითარების თავისებურებაზე. მასწავლებლის ყურადღებას მოითხოვს ყველა მოსწავლე, მაგრამ მან დახმარება უნდა აღმოუჩინოს განსაკუთრებით იმ მოსწავლეებს, რომლებიც რაიმე მიზეზის გამო ჩამორჩნენ და არ ღებულობენ მონაწილეობას სასწავლო მუშაობაში (ჩამორჩებიან მოსწავლეები, რომლებიც უყურადღებოები, დაბნეულები ან გადაჭარბებულად მოძრავნი არიან). ასეთ მოსწავლეებს მასწავლებლებმა სისტემატურად უნდა ადევნონ თვალყური, ჰყავდეთ მუდმივი ყურადღების ქვეშ, სშირად გამოიძახონ საპასუხოდ, რეგულარულად შეამოწმონ მათი საკლასო და საშინაო დაავადებები. აუცილებელია ასეთი მოსწავლეები ისხდნენ წინა მერსებზე.

შეიძლება ზოგჯერ ყურადღებიანი მოსწავლეებიც ჩამორჩნენ, რომლებსაც გარკვეული ხარვეზები აქვთ ცოდნაში, უნარიანობასა და ჩვევებში განვლილი მასალის მიხედვით, ან მასალის შეთვისებაში ცალკეულ სიძნელებთან დაკავშირებით.

ზოგიერთი მოსწავლე ვერ გებულობს მასალას პირველი ახსნისთანავე მათი აღქმისა და აზროვნების ნელი ტემპის გამო. ასეთ შემთხვევებში მასწავლებელმა უნდა მიიზიდოს მათი ყურადღება იმავე მასალის განმეორებით ახსნის დროს. შეიძლება ესეც არ აღმოჩნდეს საკმარისი, მაშინ საჭიროა მიეცეს მოსწავლეებს ინდივიდუალური დაავადება და ჩატარდეს მათთან გაკვეთილის გარეშე ინდივიდუალური მეცადინეობა. ამასთან დაცული უნდა იქნეს პედაგოგიური ტაქტი. გამოცდილი მასწავლებლები არ ეუბნებიან მოსწავლეს: „შენ უნდა დაგსაჯო. დარჩები გაკვეთილების შემდეგ“, ან „შენ კიდევ ვერ გაიგე, გაკვეთილის შემდეგ ისევ დარჩი“. პირიქით, უნდა ვუთხრათ ჩვეულებრივად: „ჩვენ დღეს გაკვეთილების შემდეგ დავრჩებით და წავიმუშავებთ, რომ უკეთესად შეითვისო ის,

რაც დღეს ვისწავლეთ“. ხანდახან მასწავლებელი დამატებით მეცადინეობას აქცევს ისეთ მეცადინეობად, რომელსაც მოსწავლეებისათვის აქვს მეტად მიმზიდველი ძალა.

მოსწავლის ჩამორჩენა ხშირად იქიდან იწყება, რომ მან არ შეასრულა საშინაო დავალება ან გამოტოვა გაკვეთილები. გამოტოვებული დავალება აუცილებლად უნდა შესრულდეს და შემოწმდეს შემდეგ გაკვეთილზე.

მოსწავლის ჩამორჩენის თავიდან აცილებისათვის, გაკვეთილების მცირე რაოდენობით გამოტოვების შემთხვევაში, საჭიროა მხოლოდ ერთი დამატებითი მეცადინეობის ჩატარება. მოსწავლეს უნდა ავუხსნათ მისი არყოფნის დროს კლასში განვლილი მასალა და მიეცეს ინდივიდუალური დავალება საშინაო მუშაობისათვის. საშუალო და უფროს კლასებში აუცილებელია მოსწავლეებს დავალებით დამოუკიდებლად შეისწავლონ განვლილი მასალა, თუ ის ძალიან რთული არ არის.

მოსწავლის მოუსწრებლობა უფრო რთული მოვლენაა, ვიდრე ჩამორჩენა, როდესაც ამბობენ მოსწავლეზე, რომ ის ჩამორჩება, ეს იმას ნიშნავს, დაუფლებული არ არის ზოგიერთ საგანს, სწავლის უნარსა და ჩვევებს, რომლებსაც ფლობენ მისი ამხანაგები, მაგრამ ეს ხარვეზები უმნიშვნელოა და შეიძლება ისინი აღმოფხვრან თვითონ მოსწავლეებმა მასწავლებლის დახმარებით. შემდეგ კი მოსწავლეს შეუძლია წავიდეს წინ თავისი კლასის ამხანაგების თანაბრად.

მოსწავლეს, რომელიც ვერ ასწრებს, უკვე აქვს ისეთი ხარვეზები ცოდნაში, უნარიანობასა და ჩვევებში, რომ მას არ ძალუძს შეითვისოს შემდგომი კურსის რის გამოც მისი ჩამორჩენა იზრდება და წარმოიშევა სერიოზული სირთულეები. მოუსწრებლობა ძალიან ხშირად იქმნება ჩამორჩენისადმი უყურადღებობის გამო მთელი სასწავლო წლის განმავლობაში.

მოსწავლეთა მოუსწრებლობასთან ბრძოლაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება შეცდომებზე მუშაობას. მოუსწრებლობის თავიდან აცილების მიზნით სასურველია ჩატარდეს დამატებითი მეცადინეობები ცალკეულ მოსწავლეებთან, მაგრამ ისინი არ უნდა გადაიქცნენ ფრონტალური ხასიათის რეგულარულ გაკვეთილებად. დამატებით მეცადინეობას მასწავლებელი ატარებს საჭიროების მიხედვით, მაგ., როცა მოსწავლემ ზედიზედ გააცდინა გაკვეთილები ავადმყოფობის გამო და უძნელდება დამოუკიდებლად შეისწავლოს მისი გაცდენის დროს ახსნილი მასალა. თუ პროგრამის უფრო დიდი მონაკვეთის შესწავლის შემდეგ გამოირკვა, რომ მიუხედავად მოსწავლეთა მონდომებისა, ვერ შეითვისეს მასალა, მაშინაც ინიშნება დამატებითი მეცადინეობები. ზოგჯერ ხდება, რომ სასწავლო წლის დასაწყისშივე ვლინდება სერიოზული ხარვეზები მოსწავლეთა ცოდნასა და ჩვევებში. ამ შემთხვევაშიც საჭიროა ჩატარდეს რამდენიმე დამატებითი მეცადინეობა, რათა დავეხმაროთ მოსწავლეებს ცოდნის შევსებაში და ამგვარად შესაძლებლობა მიეცეთ დაუბრკოლებლად შეითვისონ შემდგომი კურსი. როცა ეს ამოცანა შესრულდება და მასწავლებელი დარწმუნდება, რომ მოსწავლეებს შეუძლიათ წარმატებით სწავლა, წყდება მათთან დამატებითი მეცადინეობა. მასწავლებელი გაკვეთილებზე მაინც არ ტოვებს უყურადღებოდ ასეთ მოსწავლეებს და დროდადრო კვლავ აძლევს ინდივიდუალურ დავალებებს მოუსწრებლობის რეციდივების თავიდან აცილების მიზნით.

დამატებითი მეცადინეობა უნდა ჩატარდეს განსაკუთრებული ცხრილით. ამის გამო მოსწავლეები არ უნდა გადაიტვიტონ და არ გამოითიშონ კლასის საერთო მუშაობიდან. დამატებითი მეცადინეობისათვის დროის დანიშნისას აუცილებელია ანგარიში გაეწიოს სასწავლო ჰიგიენის მოთხოვნებს.

დამატებითი მეცადინეობის შინაარსი განისაზღვრება მოსწავლეთა მოუსწრებლობის ხასიათით. თუ მასწავლებელმა დაადგინა, რომ მოსწავლეს არ ესმის ესა თუ ის წესი, კანონები, დამატებით მეცადინეობაზე უნდა აღმოფხვრას ეს ნაკლი სხვადასხვა საშუალებით. ხანდახან ახსნილი უნდა იქნეს მთავარი, გაუგებარი საკითხები ან ჩატარდეს საუბარი, რომელიც დაეხმარება მოსწავლეს განამტკიცოს ფორმალურად შეთვისებული წესი თუ კანონი. დამატებითი მეცადინეობისათვის განკუთვნილ დროს მასწავლებელი ამოწმებს მოსწავლის მიერ შესრულებულ დავალებას, ასწორებს მას; მოსწავლეებთან ერთად არჩევს დაშვებულ შეცდომებს.

პედაგოგიურმა პრაქტიკამ გვიჩვენა, რომ მიზანშეწონილია ორგანიზებულ იქნეს ძლიერი მოსწავლის დახმარება იმ ამხანაგებისადმი, რომლებიც ვერ ასწრებენ

განსაზღვრულ დროში კონკრეტულ დავალებათა შესრულებას, მაგრამ საჭიროა ამ საშუალებით მეტად გააზრებულად სარგებლობა, რომ არ გადაიტვიროს ძლიერი მოსწავლე

და არ შესუსტდეს საკუთარი პასუხისმგებლობა ჩამორჩენილ მოსწავლეთათვის დახმარების გამო.

ამრიგად, მოსწავლეთა მეორეწლიანობასა და აკადემიურ ჩამორჩენილობასთან ბრძოლის მრავალი ფორმა არსებობს. ჩვენს მიერ სტატიაში მოცემული რეკომენდაციები გარკვეულ დახმარებას გაუწევს მასწავლებლებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გაგუა ვ., პედაგოგიკა, თბ., 1996.
2. გიორგაძე ო., გაკვეთილი: თეორია და პრაქტიკა, ბათუმი, 1999.
3. მალაზონია შ., სწავლების ეფექტიანობის ამაღლებისათვის საშუალო სკოლაში, თბ., 1988.
4. მალაზონია შ., პედაგოგიკა, თბ., 2001.
5. საშუალო სკოლის დიდაქტიკა მ.ა. დანილოვისა და მ.ნ. სკატკინის რედაქციით (ქართულ ენაზე), თბ., 1981.

**ლია მენტეშაშვილი
მოსწავლეთა აკადემიურ ჩამორჩენილობასა და მეორეწლიანობასთან
ბრძოლის საკითხები
რეზიუმე**

მეორეწლიანობა უარყოფით გავლენას ახდენს მოსწავლის გონებრივ და ზნეობრივ განვითარებაზე. მეორეწლიან მოსწავლეებს ხშირად ეკარგებათ სწავლისადმი ინტერესი და უსუსტდებათ ყურადღება სასწავლო საგნებისადმი.

სწავლაში მოუსწრებლობის მიზეზები სხვადასხვანაირია. მასწავლებლებმა უნდა გამოარკვიონ თითოეული მოსწავლის ჩამორჩენილობისა და მეორეწლიანობის მიზეზები. არ შეიძლება მეორეწლიანობის ყველა მიზეზი მოსწავლეებს მივაკუთნოთ. ჩამორჩენილობისა და მეორეწლიანობის აღმოსაფხვრელად საჭიროა დამატებითი მეცადინეობის ჩატარება, მოსწავლეთა სასწავლო შრომის სწორად ორგანიზება ოჯახში; თითოეულ საგანში აუცილებელია განისაზღვროს საშინაო დავალების მოცულობა, რადგან საშინაო დავალებით გადატვირთვა იწვევს სასწავლო მუშაობისადმი ზერელე დამოკიდებულებას. ჩამორჩენილობისა და მეორეწლიანობის დაძლევის მიზნით მიზანშეწონილია მასწავლებლები ინდივიდუალურად მუშაობდნენ მოსწავლეებთან.

სწავლაში ჩამორჩენილ და მეორეწლიან მოსწავლეებთან მუშაობა შეიძლება წარმატებით იქნეს ჩატარებული მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მასწავლებელი ზუსტად გამოარკვევს როგორ მდგომარეობაშია მოსწავლის ცოდნა, უნარი და ჩვევა.

პედაგოგიურმა პრაქტიკამ გვიჩვენა, რომ მიზანშეწონილია ორგანიზებულ იქნეს ძლიერი მოსწავლის დახმარება იმ ამხანაგებისადმი, რომლებიც ვერ ასწრებენ განსაზღვრულ დროში კონკრეტულ დავალებათა შესრულებას.

**Lia Menteshashvili
Questions of Fighting with Academic Backward and Pupils Remaining the Second Year
Summary**

Remaining for the second year in the same class influences on mental and moral development of the pupil. The second year pupils often lose interest in studying and weaken attention to the subjects.

There are different reasons of lagging behind. Teachers ought to clear up falling behind and remaining for the second year of all the pupils. We can't think all the reasons of remaining for the second year and falling behind are only pupils fault. To eradicate falling behind and remaining for the second year, it is necessary to give additional lessons, rightly organize process of studies in the family, to define homework in every subject, as overwork causes superficial attitude to the lessons.

To overcome against backwardness and remaining for the second year teachers should work individually with the pupils.

Work with falling behind and the second year pupils can be done successfully if the teacher should elucidate the pupil's knowledge, habit and ability.

Pedagogical practice shows that it is advisable to organize mighty pupils help to that backward pupils, who can't do their concrete task at the appointed time.

Лия Ментешавили
Вопросы борьбы с академическим отстававшим учащимся и со второгодниками
Резюме

Оставление на второй год отрицательно влияет на умственное и моральное развитие учащихся. У второгодников часто пропадает интерес к учёбе и ослабляется внимание к учебным предметам.

Причины неуспеваемости различные. Учителя должны выяснить причину отставания и неуспеваемости каждого неуспевающего второгодника .

Нельзя отставание и второгодничество считать исключительно виной ученика. Для искоренения отставания и второгодничества, необходимо проводить дополнительные занятия, правильно организовывать процесс обучения в семье; необходимо определить объём домашних заданий в каждом предмете, так как перегрузки домашним заданием вызывают поверхностное неглубокое отношение к их выполнению.

Для преодоления отставаний и второгодничества целесообразна индивидуальная работа педагогов с отстающими учениками.

Успешной работа с отстающими учениками и второгодниками будет лишь в том случае, если педагог сумеет точно определить: на каком уровне знания навыки ученика.

Педагогическая практика показала, что также целесообразно организовать помощь сильных учеников отстающим товарищам, которые не успевают в определённое время выполнить конкретное задание.

ნოდარ სარჯველაძე
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი

პიროვნების დროითი ჰორიზონტი და მიღწევის სტრატეგიები

ყველა პრობლემას, მის გადაწყვეტასა და ყველა მინაღწევარს აქვს თავისი დროითი ჰორიზონტი. დროითი ჰორიზონტი გულისხმობს პრობლემისა და მიზნების ხანგრძლივობას, გრძელვადიანობას ან მოკლევადიანობას. ამის გარდა, დროითი ჰორიზონტი გულისხმობს, ერთი მხრივ, თუ დროის რა მონაკვეთზეა ორიენტირებული პრობლემა – წარსულზე, აწმყოზე თუ მომავალზე, ხოლო მეორე მხრივ რა გადასახედიდან, რომელი რაკურსიდან – წარსულის, აწმყოს თუ მომავლის – გადმოსახედიდან ხორციელდება პრობლემის ანალიზი ან გადაწყვეტა. ეს გახლავთ ჩემი კონცეფცია ფსიქოლოგიური დროის შესახებ და იგი ფსიქოლოგთა წრეებში ცნობილია პიროვნების თვითმიმართების დროის სახელწოდებით. პიროვნება მიმართებათა სისტემაა და იგი მიმართებებს ამყარებს სხვა ადამიანებთან და საკუთარ თავთან. საკუთარ თავთან მიმართებას ვუწოდოთ თვითმიმართება. იგი დროითი განზომილების სახით წარმოგვიდგება სამ ნაირსახეობად: 1) პირველია, როცა ადამიანი მიმართულია საკუთარი ცხოვრების, საკუთარი პიროვნების წარსულ მონაკვეთზე და პასუხია კითხვაზე „რა ვიყავი?“ და მას რეტროსპექტული „მე“ შეიძლება ვუწოდოთ; 2) მეორე გულისხმობს საკუთარი პიროვნების აწმყო მონაკვეთზე მიმართულობას, იგი პასუხია კითხვაზე „როგორი ვარ?“ და შეიძლება ვუწოდოთ აქტუალური „მე“; 3) მესამე ნაირსახეობის თავისებურება ისაა, როცა პიროვნება მომავალზეა მიმართული, იგი პასუხობს კითხვას „ვინ, რა და როგორი გავხდები?“ და იგი პროსპექტული „მე“-ს სახით გვევლინება. რეტროსპექტული „მე“, აქტუალური „მე“ და პროსპექტული „მე“ პიროვნების „მე“-კონცეფციის დროითი წახნაგებია.

ამის გარდა დიდი მნიშვნელობა აქვს დროით ჰორიზონტსა და გადასახედს. ჩვენ შეგვიძლია ან აწმყოს, ან წარსულის ან მომავლის გადასახედიდან შევხედოთ წარსულ ანუ რეტროსპექტულ „მე“-ს („რანი ვიყავით“). თუკი რეტროსპექტულ „მე“-ს აწმყოს გადასახედიდან ვუყურებ, შეიძლება დისტანცირება გავაკეთო იმისაგან, თუ რა ხდებოდა ჩემს წარსულში, ხოლო აწმყოსთან კონტაქტი შევინარჩუნო და გავაძლიერო კიდევ, წარსულის მოგონება წარსულშივე დაგტოვო და მას შევხედო ისე, როგორც დღევანდელობას ესაჭიროება. ამ პოზიციაში ამის გარდა შემიძლია აწმყოში არსებულ ჩემს პიროვნულ რესურსებს თავი მოვუყარო და მივმართო იქეთ, რომ წარსულში დარჩენილი გადაუწყვეტი და წერტილ დაუსმელი პრობლემები გადავწყვიტო და ამოვწურო (ამის ერთ-ერთ ტექნიკას „წარსულის ფორმატის რეიმპრინტირება“ ჰქვია და იგი კარგად მუშაობს წარსულის ხარისხიანი მონელების პრობლემაზე; არის კიდევ „გამოგლოვების“, გაცნობიერების, კათარზისული, განცდათა ვენტილიაციის მეთოდები, რისთვისაც დაინტერესებული მკითხველი შემიძლია გავატარო ამ სასარგებლო ტექნიკების პროცესში). თუ ჩემს რეტროსპექტულ „მე“-ს წარსულის გადასახედიდან ვუმხერ, მაშინ მე მთლიანად გადავსახლდები წარსულში, აწმყოსთან კონტაქტს ვკარგავ და ილუზორულად ვცდილობ წარსულის პრობლემა გადავწყვიტო იმავე ხერხებით, რასაც წარსულში ვიყენებდი; ამიტომაც შეიძლება მიმტყუნოს ადეკვატურობის გრძობამ და გავხდე აწმყოს მოცემულობასთან არაადეკვატური, აწმყო ხელებიდან გამიფრინდეს, ცხოვრებამ გვერდით ჩაიაროს. თუკი ჩემს რეტროსპექტულ „მე“-ს მომავლის გადასახედიდან ვუყურებ, მაშინ შეიძლება სრული დეზორიენტაცია დამემართოს: ვერც მომავალს დავეგეგმავ ხარისხიანად, ვერც წარსულის განცდებს მოვინელებ, ხოლო აწმყო მთლიანად გაქრება ხედვის არედან.

სხვადასხვა გადასახედიდან დანახული აწმყო ანუ აქტუალური „მე“ („რას წარმოვადგენ დღეს?“ „ვინ ვარ და რა შემიძლია?“ „როგორი ვარ?“) ასევე მრავალწახნაგოვანია. თუკი წარსულის ჰორიზონტიდან ვუყურებთ აქტუალურ „მე“-ს, მაშინ ნოსტალგია მოგვეძალება ან შეიძლება სინანულის გრძობა დაგვეუფლოს, რადგან ვერ გავამართლეთ ყველა ის იმედი ან ვერ მივალწიეთ იმ მიზნებს, რასაც ოდესღაც ჩვენს ბავშვობაში ვისახავდით და რომლის მიღწევასაც ამ ზრდასრული ასაკისათვის ვეგეგმავდით („გავამართლე ჩემი იმ პატარა „მე“-ს იმედები? მივალწიე იმ მიზნებს, რასაც ამ ასაკისათვის ვეგეგმავდი ბავშვობაში? რატომ ვერ მივალწიე? რა ვუყო ამ იმედგაცრუებას?“). თუკი აწმყოს გადასახედიდან გადავხედავთ ჩვენს აქტუალურ „მე“-ს, მაშინ მაქსიმალური სახით ხორციელდება „აქ და აშუამად“ პრინციპი, როცა სრულად ვერთვებით ცხოვრების ნაკადში, როცა მთლიანად ვაიგივებთ თავს აწმყოსთან და ვგრძნობთ „ყოფნის სისავსეს“, როცა განცდაში გვაქვს თუ როგორ ვახდენთ თვითრეალიზაციას. ხოლო როცა მომავლის ჰორიზონტიდან გადმოვხედავთ აქტუალურ „მე“-ს, მაშინ ვდგებით დაახლოებით იმ პოზიციაში, რასაც ახორციელებენ ხოლმე წარმატებული ადამიანები. ისინი არა აწმყოდან უყურებენ თავის საოცნებო მიზანს, არამედ უკვე ახლა სვამენ თავის თავს მიზან-ახდენილ მომავალ პოზიციაში, უკვე ახლა იქცევიან ისე, როგორც იქცევა ამ მიზანს მიღწეული ადამიანი და ამ მიზან-მიღწეული პოზიციიდან უყურებენ თავიანთ დღევანდელობას, იქედან გეგმავენ რა გააკეთონ, რა გზებს მიმართონ, როგორ დაძლიონ დაბრკოლებები.

ახლა ვნახოთ ის ვირტუალური ვარიანტები, რაც შეეხება მომავალ ანუ პროსპექტულ „მე“-ს. თუ წარსულიდან ვუყურებთ პროსპექტულ „მე“-ს, ეს ის შემთხვევაა, როცა წარსულის ხატი იმდენად დომინანტურია, იმდენად ყველაფერს ვზომავთ წარსულის საზომით, რომ იგი არა მარტო დღევანდელობის შეფასებაზე ახდენს ზეგავლენას, რაც ჩვენს თვალწინაა და რაზეც კონტროლი პრინციპში შესაძლოა, არამედ მთლიანად გაბატონებულია მერმისზეც, ხვალინდელ დღეზე, მომავალზე, რაც ჩვენი კონტროლიდან გადის, რაც ჯერჯერობით არ დამდგარა და ამდენად ვირტუალურია. ეს არის თვით-დაკონსერვების საზიანო პროცესი, რომელიც სამომავლო ცვლილებისაკენ გზას კეტავს. ძალიან კონსტრუქციული და სასარგებლოა, როცა მომავალ ანუ პროსპექტულ „მე“-ს

აწმყოს ჰორიზონტიდან ვუმზერო, რამეთუ მომავალი აწმყოში იღებს სათავეს. ეს კი იძლევა შანსს, რათა ამ მოცემულ და ამდენად კონტროლირებად აწმყოში ცვლილებები გამოვიწვიოთ პროსპექტული „მე“-ს ხატში ანუ „რანაირი ვიქნები, სად და როგორ ვიქნები“ მდგომარეობის ხატში. რახან პროსპექტული „მე“ წარმოდგენის ან წარმოსახვის ხატია, ხოლო წარმოდგენისა და წარმოსახვის ხატები შეგვიძლია ვცვალოთ, მაშინ ჩვენზეა დამოკიდებული თუ როგორი მომავლის მოზიდვას შევეცდებით. ხოლო მოზიდვის ასეთ დაჟინებით მცდელობებს განამდილებს ანუ მატერიალიზაციის თვისება ახასიათებთ. ამდენად აწმყოს გადასახედიდან პროსპექტული „მე“-ს ხედვა ის პერსპექტიული ხედვაა, რაც კარმის შეცვლას, წარმატების მიღწევას, სწორ სტრატეგიულ დაგეგმვას აპირობებს. დაბოლოს, თუკი მომავლის ჰორიზონტიდან გავიხედავთ და ვფოკუსირდებით „პროსპექტული „მე“-ს სხვადასხვა შინაარსებზე, მაშინ საქმე გვაქვს მეოცნებეობასთან, რაც ოცნებებში ფრენის ან ჩახერგილობის ან გადავარდნილობის გამო აქვეითებს ჩვენი ცხოვრებისა და საქმიანობის მარგიქმედების კოეფიციენტს.

ამგვარად, ჩვენ გავარჩიეთ პიროვნების თვითმიმართების დროითი ჰორიზონტის 9 ვარიანტი:

1. აქტუალური „მე“ წარსულის გადმოსახედიდან (არაადეკვატურობა);
2. აქტუალური „მე“ აწმყოს გადმოსახედიდან („აქ და ამჟამად“, ყოფნის სისავსე);
3. აქტუალური „მე“ მომავლის პერსპექტივიდან (წარმატების მიღწევის მექანიზმი);
4. რეტროსპექტული „მე“ წარსულის გადმოსახედიდან (წარსულში გადასახლება);
5. რეტროსპექტული „მე“ აწმყოს ჰორიზონტიდან (წარსულის მონელება, პოზიტიურად გადამუშავება);
6. რეტროსპექტული „მე“ მომავლის პერსპექტივიდან (დეზორიენტაცია);
7. პროსპექტული „მე“ წარსულის გადმოსახედიდან (თვითდაკონსერვება);
8. პროსპექტული „მე“ აწმყოს ჰორიზონტიდან (სტრატეგიული დაგეგმვა, კარმის გაწმენდა-ტრანსფორმაცია);
9. პროსპექტული „მე“ მომავლის პერსპექტივიდან (მეოცნებეობა);

ჩემს ფსიქოთერაპიულ და კონსულტაციურ პრაქტიკაში ხშირად ვიყენებ პრობლემის გადაწყვეტისა და მიღწევის მოტივაციის მოდელს. ერთი მხრივ, ჩემთვის ძალზე მნიშვნელოვანია მოვახდინო პრობლემის იდენტიფიცირება და ფორმულირება (არა იმდენად დიაგნოსტიკა, არამედ სწორედ ფორმულაცია), რის შემდეგაც კლიენტთან ან პაციენტთან ერთად ვეძებ და ვადგენ ამ პრობლემის გადაწყვეტის სტრატეგიებს (მაგალითად, დეპრესიის, შფოთვის, ფობიის ან ფინანსური ხელმოკლეობისა და სხვა პრობლემათა იდენტიფიცირება და კონკრეტული ფორმულირება და გადაწყვეტის გზების დადგენა); მეორე მხრივ, ვახდენთ იმის იდენტიფიცირებასა და ფორმულირებას, რის მიღწევასაც ელტვის კლიენტი და ვცდილობთ ასეთი მიღწევის სტრატეგიების შემუშავებას კლიენტთან ერთად. როგორც პრობლემის გადაწყვეტის, ისე მიღწევის სტრატეგიების შემუშავებისას ვიყენებ თვითმიმართების დროითი ჰორიზონტის კონცეფციას და შესაბამის ტექნიკებს, რათა ფორმულირებული პრობლემა და მიღწევის სტრატეგიები გავატარო ზემოთ მითითებულ დროითი ჰორიზონტის 9-ვე წახნაგის პრიზმაში. ამით შემუშავდება პრობლემისა და მისი გადაწყვეტის, აგრეთვე მიღწევის დიაპაზონის დროით-პანორამული სურათი. როცა ხედვები პანორამულია, გადაწყვეტაც უფრო ეფექტურია. გაატარეთ თქვენი პრობლემა და მისდაწვევი მიზანი დროითი ჰორიზონტის მრავალწახნაგოვან და პანორამულ პრიზმაში და იზრუნეთ საკუთარი ცხოვრების მაღალ ეფექტურობაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Сарджвеладзе Н.И., Структура и динамика межличностных и внутрличностных отношений, Тбилиси, 1989.

**ნოდარ სარჯველაძე
პიროვნების დროითი პერიოდები და მიღწევის სტრატეგიები
რეზიუმე**

სტატია პიროვნების ფსიქოლოგიური დროის პრობლემას ეხება. დროითი ორიენტაციის თვალსაზრისით პიროვნების სტრუქტურაში გამოიყოფა: 1) აქტუალური “მე”, 2) რეტროსპექტიული “მე” და 3) პროსპექტიული “მე”. დროითი პერიოდების თვალსაზრისით გამოიყოფა აწმყოს, წარსულისა და მომავლის რაკურსები. დროითი ორიენტაციისა და პერიოდების შეჯერებით გამოიყოფა პიროვნების დროითი ფუნქციონირების ცხრა ტიპოლოგიური ვარიანტი. ისინი განსაზღვრავენ მიღწევის ან შეგუების ეფექტურ ან არაეფექტურ სტრატეგიებს.

**Nodar Sarjveladze
Person’s Time Horizon and Strategies of Achievement
Summary**

The article deals with the problem of person’s psychological time. In terms of time orientation, personality structure comprises: 1) Actual/Current “Self”, 2) Retrospective “Self” and 3) Prospective “Self”. From the viewpoint of time horizon, there are three perspectives: Present, Past and Future. The correlation of time horizon and time orientation represents nine typological varieties of individual’s time functioning which determine effective or non-effective strategies for achievement or adaptation.

**ნოდარ სარჯველაძე
Горизонт времени личности и стратегии достижения
Резюме**

В статье обсуждается проблема психологического времени личности. В плане ориентированности на время в структуре личности выделяется (1) актуальное «я», (2) ретроспективное «я» и (3) проспективное «я». В плане же горизонта времени выделяются ракурсы настоящего, прошедшего и будущего. С помощью соизмерения временного горизонта и ориентации выделяются девять типологических вариантов временного функционирования личности. Они определяют эффективность или неэффективность достижения или адаптации.

**თინათინ იოსებძე
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი**

**ეგემია ხარაძე
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასისტენტ-პროფესორი**

იაკობ გოგებაშვილი ბუნებისმეტყველების სწავლების მნიშვნელობის შესახებ

ნაშრომი მიზნად ისახავს იაკობ გოგებაშვილის ღვაწლის წარმოჩენას საქართველოში ბუნებისმეტყველების განვითარების საქმეში. ქართული ეროვნული სკოლის სულიწამდგმელმა, „დედა ენის“ ავტორმა, დიდი მცდელობისა და შრომის შედეგად შეძლო ახალგაზრდებში გაეღვივებინა მშობლიური ბუნების სიყვარული და სკოლის საშუალებით, მის მიერ შედგენილი „ბუნების კარის“ მეშვეობით ხალხში საბუნებისმეტყველო ცოდნა დაენერგა.

იაკობ გოგებაშვილი თვლიდა, რომ ქვეყნის სიღუჭურისაგან თავის დაღწევის რეალური გზა ქვეყანაში ბუნებისმეტყველების განვითარება იყო. იგი ხაზს უსვამს საქართველოს ბუნებრივ რესურსებს, მის ეროვნულ სიმდიდრეს და იმას, რომ ქართველმა არ იცის მისი გამოყენება, ჩვენ ბუნების პატრონად კი უცხოელია: „საქართველოს ბუნება ისეთი მდიდარია და მრავალფეროვანი, რომ ევროპის ბუნება მასთან ნარცხადაც არ მოვა. აგრამ ჩვენ ამ მდიდარის ბუნებისა არაფერი გაგვეგება, უკუღმართი აღზრდის

წყალობით. ამის გამო ჩვენს ბუნებას ეპატრონებიან უცხოელნი, შეიარაღებული რეალური ცოდნით, იძენენ აურებელს ქონებას და ჩვენ კი ხახა-მშრალეები ვრჩებით“ (1,1). აქედან ნათლად ჩანს, რომ ახლგაზრდობა არა მარტო ბუნების შეცნობით, არამედ მის პრაქტიკაში გამოყენებაშიც უნდა იყვნენ დახელოვნებულნი. იგი აღნიშნავს: „ბავშვი დროულად უნდა შევაჩვიოთ საცდელ-პრაქტიკულ სამუშაოებს. მოსწავლე ცდითა და დაკვირვებებით უნდა აკეთებდეს დასკვნებსა ბუნების მოვლენებსა და საგნებზე“ (2,443). მისი აზრით, ბუნებრივი რესურსების აღმოჩენა, მოპოვება, გამოყენება, ეს არის ქვეყნის ეკონომიკური სიღუბისთვისაგან თავის დაღწევის ერთადერთი გზა, რაც მხოლოდ და მხოლოდ საბუნებისმეტყველო ცოდნის შექმნით შეიძლება: „ბუნება ემორჩილება მხოლოდ იმას, ვინც მისი კანონების ცოდნით აღჭურვილია. უმეცარი კაცი შეიძლება შიმშილით მოკვდეს თვით უმდიდრეს ბუნებაში, თუ მას ამ ბუნებისა არაფერი გაეგება. ღატაკი ბუნება შეიძლება ადამიანმა შექმნას სიმდიდრის წყაროდ, თუ მან ზედმიწევნით იცის, თუ საიდან უნდა მოუაროს ამ ბუნებას და როგორ გახადოს იგი მოსამსახურედ თავის მოთხოვნილებებისა“ (4,58).

დიდმა პედაგოგმა დაასაბუთა რა ბუნებისმეტყველების საგანამანათლებლო და აღმზრდელობითი დანიშნულება, უკმაყოფილებას გამოთქვამდა სკოლის ბუნებისმეტყველების სახელმძღვანელოებისა და სწავლების მეთოდების მიმართ. იგი თვითონ აძლევდა რჩევებს სახელმძღვანელოს ავტორებს, თუ როგორ უნდა დაელაგებინათ თემატურად და შინაარსობრივად წიგნი, რომ ის ბავშვისათვის საინტერესო გამხდარიყო. ი. გოგებაშვილი ხაზს უსვამდა ბუნებისმეტყველების აღმზრდელობით დანიშნულებას და ცდილობდა ამ დარგის პოპულარიზაციას, სკოლაში დანერგვას. ამ მიზნით, იგი თავის მოვალეობად თვლიდა მოზარდებსა და ახალგაზრდებში ბუნებისადმი სიყვარულის გრძნობის გაღვივებას, მისი მოფრთხილებისა და დაცვის უნარის განვითარებას, რამაც თავისი ასახვა ჰპოვა 1868 წელს გამოცემულ სახელმძღვანელოში „ბუნების კარი“, რომელიც 1918 წლამდე სისტემატურად გამოდიოდა. წიგნის მიზანია, აღნიშნავდა ავტორი, მოზარდს შეაყვაროს ბუნება, განუვითაროს შემეცნებითი და კვლევითი უნარები. „ბუნების კარი“ იმთავითვე ქართველი ხალხის სამაგიდო წიგნად იქცა: „ბუნების კარს“ ხალხით სწავლობდნენ არა მხოლოდ სკოლის მოსწავლეები, არამედ მის მდიდარ საბუნებისმეტყველო მასალას დიდი ინტერესით კითხულობდა ყველა, ვინც კი კითხვა იცოდა“ (3,24). მან „ბუნების კარში“ თავი მოუყარა მართლაც საინტერესო, მნიშვნელოვან მასალას მოზარდებისათვის და როგორც დიდმა პედაგოგმა, დიდაქტიურ-მეთოდოლოგიურ პრინციპებზე დაყრდნობით „ბუნების კარის“ სახით მართლაც შედგური შექმნა. მასში ბავშვისათვის ადვილად გასაგებ ენაზე დაწერილი მასალა დალაგებულია პრინციპით - ნაცნობიდან უცნობისაკენ, მარტივიდან რთულისაკენ.

ასევე მნიშვნელოვანია იაკობის როლი სკოლაში ბუნებისმეტყველების სწავლების მეთოდების დანერგვის საკითხშიც. იგი დიდ უპირატესობას ანიჭებდა თვალსაჩინოების მეთოდს: „პედაგოგიკა ამბობს, უჩვენე ყმაწვილს თვალთა ის საგანი, რაზედაც ელაპარაკები, ან მისი სურათი მაინც, თუ გსურს, რომ იმან ჭეშმარიტი წარმოდგენა გამოიხატოს გონებაში“ (2,26). იგი პრინციპულად წინააღმდეგია ბუნებისმეტყველებაში ზეპირსიტყვიერი სწავლებისა, ასევე უარყოფს აღწერილობით-სისტემატიკურ მიდგომას და ორგანიზმებს თავის საარსებო გარემო პირობებთან ურთიერთკავშირში განიხილავს: „რათა უფრო მიმზიდველი გაგვეხადა ყმაწვილებისათვის „ბუნების კარი“, მის შედგენის დროს გვერდი ავუქციეთ იმისთანა მშრალს მხარეებს საგნებისას, როგორც არის კლასიფიკაცია მცენარეებისა და ცხოველებისა და მათი ანატომიური აგებულება, რაც შეადგენს პირდაპირ საგანს ბუნებისმეტყველების სახელმძღვანელოსა“ (4,59).

სახელმძღვანელო „ბუნების კარი“ რამდენიმე ნაწილისაგან შედგება: საბუნებისმეტყველო, სალიტერატურო, გეოგრაფიული და ისტორიული.

გეოგრაფიულ ნაწილს, რომელშიც განხილულია საქართველოს გეოგრაფია და ეთნოგრაფია იაკობ გოგებაშვილი ასე ახასიათებს: „გეოგრაფიულს ნაწილში, სხვათა შორის, ჩვენ ჯეროვანი ყურადღება მივაქციეთ მრეწველობასა და საკმაოდ ვრცლად ავსწერეთ მარგანცის, ანუ შავი-ქვის, წარმოება ჭიათურაში, ნავთის წარმოება ბაქოს გუბერნიაში, ქვა-ნახშირის წარმოება ტყიბულში. აგრეთვე ფრიად საჭიროდ ვსცანით საკმაოდ ვრცელი წერილი გვეძღვნა სპარსეთის ქართველების თავგადასავლისა და

აწინდელის მათის მდგომარეობისათვის. წინანდელი ქარტაც საქართველოსი და ამიერ კავკასიისა შევასწორეთ, შევაგსეთ, ახლად ამოვაჭრეინეთ ქვაზე და ისე ჩავურთეთ ამ წიგნის ბოლოში“ (1,3).

ისტორიის განყოფილებასთან მიმართებაში კი წერს: „განყოფილების დანიშნულება არის - გაუთვალისწინოს მოსწავლეებს ჩვენის ერის წარსული ბედი და უბედობა, უმთავრესი ისტორიული მომენტები, მთავარი ისტორიული გვამების მოქმედება, მათი გაუკაცობა, თავდადებულობა, ზრუნვა ერის განათლებასა და მის კეთილდღეობაზე“ (1, 3).

საბუნებისმეტყველო განყოფილებაში კარგადაა აღწერილი მცენარეები ცხოველები, მათი ცხოვრების პირობები, მნიშვნელობა. ავტორი მიუთითებს: „დიდი ყურადღება მივაქციეთ მას, თუ რა დამოკიდებულება არსებობს მცენარეთა და ადამიანთა შორის, როგორ ცხოვრობს ცხოველი, როგორ იბრძვის არსებობისათვის, რა ადგილი უჭირავს ბუნებაში, რა დამოკიდებულება აქვს სხვა ცხოველებთან და მეტადრე ადამიანთან და თვით თავისს სამშობლოსთან (ფრინველების მგზავრობა, ორაგულის ცხოვრება)“ (1,2).

იაკობ გოგებაშვილი „ბუნების კარში“ ყურადღებას ამახვილებს ბუნებისმეტყველების პრაქტიკულ დანიშნულებაზეც. ასე მაგალითად, მოთხრობაში „მოსავლისმცველნი“ მიუთითებს, რომ ჩვენს მინდვრებში საჭირნახულო მცენარეებს ანადგურებენ ჭიები, მათი მტრები კი ზოგიერთი ნადირი და ფრინველია. იმის გამო, რომ ხალხი უეცრად, მათ უწყალოდ ჟღერს: „უმეცრება ჩვენი ამ მხრივ კიდევ უფრო შორს მიდის. მთავარი მტერი ყოველ-გვარის მოსავლისა არიან სხვა-და-სხვა ჭია-მატლები, რომელნიც უღრღნიან და უფუჭებენ საჭირნახულო მცენარეობას ფესვებს, ფოთლებსა და ნაყოფსა, და დიდს ზარალს აყენებენ მხვენელ-მთესველთა. ნადირთა და ფრინველთა შორის მოიპოვებიან იმისთანანი, რომელნიც ემტერებიან ამ მავნე ჭია-მატლებს, სდევნიან მათ და აუარებელს მათს რიცხვს ჟღერენ დღე და ღამ. მაგრამ ეს ჩვენმა უეცრად ხალხმა არ იცის, მტრულად ეკიდება ამ თავისს დაუფასებელ მეგობრებს და უწყალოდ ჟღერს მათ, თავის საზარალოდ. აი რის გამო დაუთმეთ „ბუნების კარში“ მთელი განყოფილება ამ დაუფასებელ მეგობრების აღწერას სათაურით: „მოსავლისმცველნი“ (1,2).

მომავალ თაობაზე მზრუნველი იაკობ გოგებაშვილი ასევე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სკოლამდელთა გათვითცნობიერებას საბუნებისმეტყველო საკითხებში, რათა მათ წარმოდგენა ჰქონოდათ გარშემო მყოფ მცენარეებსა და ცხოველებზე, ბუნებრივ მოვლენებზე, მხარეთმცოდნეობის საკითხებზე. იგი თვლიდა, რომ აუცილებელი იყო ბავშვებს მასალა გასაგები ფორმით, მოთხრობების სახით მიწოდებოდა. სანიმუშოდ კი, 1874 წელს, მან სკოლამდელი ასაკის აღსაზრდელებისათვის გამოსცა საბუნებისმეტყველო მოთხრობათა კრებული „საყმაწვილო კონა“, რომელმაც საშუალება მისცა პატარებს საბავშვო მოთხრობების მეშვეობით წარმოდგენა შექმნოდათ და გაცნობოდნენ საბუნებისმეტყველო საკითხებს. იაკობ გოგებაშვილი აღნიშნავდა: ბავშვი თავიდანვე ნელ-ნელა ეჩვევა ბუნების კვლევას, კპოვებს ამ კვლევაში სიამოვნებას და ითვისებს ბუნებისმეტყველებას. კრებულში, ძირითადად, შეტანილია ცნებები საგნებისა და მოვლენების შესახებ.

ამრიგად, დიდია იაკობ გოგებაშვილის, როგორც საზოგადო მოღვაწის, თავისი ქვეყნის ჭეშმარიტი პატრიოტის, ქველმოქმედის, „დედა ენის“ შემქმნელის დამსახურება ბუნებისმეტყველების განვითარებაში და ზოგადად, ქართული სკოლის წინაშე. მან თეორიულად დაასაბუთა ბუნებისმეტყველების, როგორც უადრესად საინტერესო, პრაქტიკული, პერსპექტიული სასწავლო საგნის მნიშვნელობა და საფუძველი ჩაუყარა მის შემდგომ განვითარებას. ყურადღება გაამახვილა თვალსაჩინოების მეთოდზე, ასევე თეორიული მასალის პრაქტიკაში გამოყენების აუცილებლობაზე. „ბუნების კარი“ თავისი პედაგოგიური, შემეცნებითი ხასიათის მეცნიერული ნარკვევებით წარმოადგენს კლასიკურ დიდაქტიკურ, მეთოდოლოგიურ პრინციპებზე აგებულ სახელმძღვანელოს, რომელიც მოზარდებს ასწავლის არა მარტო ბუნების სიყვარულს, მის მოვლას, გაფრთხილებას, არამედ მასში წარმოდგენილია ქართველი ახალგაზრდობისათვის სადღესოდაც საგულისხმო და გასათვალისწინებელი მორალური, პატრიოტული, ეკოლოგიური, ესთეტიკური აღზრდის საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გოგებაშვილი ი., ბუნების კარი, ანუ ყრმათათვის საკითხავი წიგნი, 21-ე გამოცემა 1912 წლის გამოცემის მიხედვით, თბ., 1976.
2. გოგებაშვილი ი., თხზ., ტ. 1, თბ., 1952.
3. გოგებაშვილი ი., თხზ., ტ. 4, თბ., 1954.
4. მეტრეველი პ., ბუნებისმეტყველების სწავლების მეთოდოლოგია, თბ., 1960.

**თინათინ იოსებიძე, ეფემია ხარაძე
იაკობ გოგებაშვილი ბუნებისმეტყველების სწავლების მნიშვნელობის შესახებ
რეზიუმე**

წინამდებარე ნაშრომი მიზნად ისახავს დიდი ქართველი პედაგოგის, საზოგადო მოღვაწის, თავისი ქვეყნის ჭეშმარიტი პატრიოტის, ქველმოქმედის, „დედა ენის“ შემქმნელის, იაკობ გოგებაშვილის ღვაწლის წარმოჩენას საქართველოში ბუნებისმეტყველების განვითარების საქმეში. მან თეორიულად დაასაბუთა ბუნებისმეტყველების, როგორც უაღრესად საინტერესო, პრაქტიკული, პერსპექტიული სასწავლო საგნის მნიშვნელობა და საფუძველი ჩაუყარა მის შემდგომ განვითარებას. „ბუნების კარი“ თავისი პედაგოგიური, შემეცნებითი ხასიათის მეცნიერული ნარკვევებით წარმოადგენს კლასიკურ დიდაქტიკურ, მეთოდოლოგიურ პრინციპებზე აგებულ სახელმძღვანელოს, რომელიც მოზარდებს ასწავლის არა მარტო ბუნების სიყვარულს, მის მოვლას, გაფრთხილებას, არამედ მასში წარმოდგენილია ქართველი ახალგაზრდობისათვის სადღეისოდაც საგულისხმო და გასათვალისწინებელი მორალური, პატრიოტული, ეკოლოგიური, ესთეტიკური აღზრდის საკითხები.

**Tinatini Iosebidge, Ephemia Kharadze
Iakob Gogebashvili about the Teaching Importance of Natural History
Summary**

The work aims to promote the merit of the public figure, patriot, philanthropist, creator of Mother Language, Iakob Gogebashvili, in development of Natural History throughout Georgia. He theoretically proved Natural History as an interesting, practical, perspective teaching subject and worked at its subsequent development. “The door to Nature”, with its pedagogical, creative scientific outlines, represents classical didactic, methods based course book, that teaches students not only love of nature, its caretake, protection but as well there are presented significant- moral, patriotic, ecological, aesthetical educational topics.

**Тинатин Иосебидзе, Ефемия Харадзе
Иакоб Гогешашвили о значении обучения природоведению
Резюме**

Целью данной статьи является изложение вклада великого общественного деятеля, патриота своей родины, филантропа, автора «Деда Ена», Иакоба Гогешашвили, в развитии природознания в Грузии. Он теоретически доказал значение природоведения, как особо интересного, имеющего практическое назначение, перспективного учебного предмета и заложил основу для его дальнейшего развития. «Бунешис кари» с точки зрения его педагогического, научного, когнитивного назначения, представляет основанную на классические дидактические принципы руководство, которое способствует обучению учащихся не только любви к природе, заботе о ней, но в него заложены и актуальные по сей день нравственные, патриотические, экологические, эстетические вопросы воспитания подрастающего поколения.

ნატო შეროზია
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასისტენტ-პროფესორი

მასწავლებლის მოტივაციის ძირითადი წყაროები

ჩვენი ქვეყნის მომავალი მასწავლებლებზე დამოკიდებული. „კარგი სკოლა და კარგად მომზადებული მასწავლებელი ისევე საჭიროა, როგორც ჰაერი“(1,93). საჭიროა განათლების ისეთი სისტემის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს კარგად სწავლების მასობრივ ხასიათს, კარგ გარემო-პირობებს შეუქმნის როგორც მასწავლებელს, ასევე მოსწავლეს. ყველა პედაგოგისათვის კარგად არის ცნობილი, რომ წარმატების მისაღწევად მხოლოდ სპეციალური ცოდნა არ არის საკმარისი. ცნობილია ისიც, რომ ყოველი გაკვეთილის მსვლელობისა თუ მოსწავლესთან ურთიერთობის ნებისმიერ, უმნიშვნელო ეპიზოდშიც კი, მასწავლებელს მოეთხოვება დიდი ოსტატობა, მაგრამ სწავლისა და აღზრდის ურთულეს პროცესში მასწავლებლის ქმედების, განწყობის, მოსწავლის მიმართ დამოკიდებულების, ინდივიდუალური მიდგომისა და ურთიერთკავშირის ფორმალურად დამყარება ნაკლებად ეფექტური და შედეგის მომტანია.

ცნობილია, რომ არა მარტო სწავლას, არამედ ნებისმიერ აქტივობას მოტივაცია უდევს საფუძვლად. სიტყვა მოტივირება მიღებულია ლათინური სიტყვიდან „motus“ და მოძრაობას ნიშნავს. რაც უფრო ნათლად არის მიზანი ჩამოყალიბებული, მით უფრო ადვილია საკუთარი თავის „ამოძრავება“ და მიზნის მიღწევა. საქმე უფრო რთულადაა, როცა საქმე სხვების მოტივირებას ეხება. მოტივაცია არის იმპულსი/სურვილი, შინაგანი პროცესი, რომელიც ადამიანს ქმედებებისაკენ უბიძგებს და ამ ქმედებებს გარკვეული მიზნის მიღწევისაკენ მიმართავს. მოტივაციაში იგულისხმება ის, რაც ადამიანს ამოძრავებს, აძლევს მიმართულებას, გეზს. ეს გავლენა შეიძლება მოდიოდეს როგორც პიროვნების შიგნიდან (ინტროვენიური ფაქტორები, როგორცაა მოთხოვნები, ინტერესები, ცნობისმოყვარეობა), ისე გარედან (ექსტროვენიური ფაქტორები, როგორცაა ჯილდო, სოციალური ზეწოლა, დასჯა და სხვ.). პრობლემა, რომელიც ერთ-ერთი უნიშვნელოვანესია დღევანდელ სკოლაში, ეს არის სწავლისადმი დაბალი მოტივაცია როგორც მოსწავლეებში, ასევე მშობლებსა და მასწავლებლებში. „მოტივაცია გულისხმობს ისეთი ფაქტორებისა და სიტუაციის შექმნას, რომელიც მოსწავლეს სწავლის ხალისსა და უნარს შეჰმატებს“(2,101).

მოტივაცია განაპირობებს პიროვნების შესაძლებლობებისა და უნარების რეალიზებას. მასწავლებლის მოტივაციას განსაზღვრავს მისი გარემო. ეს შეიძლება იყოს მოსწავლეები, მშობლები, თანამშრომლები, მიმზიდველი სასწავლო გარემო.

მოსწავლეთა დაინტერესება და მოტივირება, მათი ცნობისმოყვარეობის გაღვივება, სასწავლო პროცესში თანაბრად ჩართვა, ობიექტურად შეფასება და სხვა, ეს ის უნარ-ჩვევებია, რომლებიც მხოლოდ გარკვეული მომზადებისა და პრაქტიკის მქონე მასწავლებელს აქვს. სწორედ ამ უნარ-ჩვევების გამოყენებით მასწავლებლები ზრდიან ადამიანებს, რომლებიც შემდეგ „ქმნიან პროდუქტს და აკეთებენ საქმეს“. დისტრეგვის აზრით, „როგორც ჭეშმარიტ პოეტად, ასევე გენიალურ აღმზრდელად, მასწავლებლად უნდა დაიბადო“(5,74) „ჭეშმარიტი ხელოვანი პედაგოგი არ ჩამოუვარდება არც ერთ ნიჭიერ მსახიობს და არც ერთს მაღალი ნიჭით დაჯილდოებულს, მწერალს, მოქანდაკეს და მათა მსგავსთა“(1, 56) – თვლის ლ. ბოცვაძე.

ცნობილი ქართველი მწერალი ნ. დუმბაძე აღნიშნავს, „როგორც მინიმუმ, ოთხ საიდუმლოს მაინც უნდა ფლობდეს მასწავლებელი:

1. უსაზღვროდ უყვარდეს ბავშვები;
2. უსაზღვროდ უყვარდეს საგანი, რომელსაც ასწავლის;
3. ჰქონდეს უნარი, ეს სიყვარული სხვასაც შეჰყაროს, როგორც სენი უკურნებელი;
4. იყოს უადრესად თანამედროვე, ჰქონდეს ცოდვა-მადლის ანუ სამართლის გაჩენისა

და მოთმინების დიდი უნარი. სხვაგვარად ყველა მცდელობა იმისა, რომ იყო მოძღვარი, ფუჭია, ყალბი და უშედეგო“(3,73).

პედაგოგის კვალიფიკაცია ამოსავალი წერტილია განათლების სისტემის გამართული მუშაობისათვის. რა ცვლილებებიც არ უნდა დაიგეგმოს, რა კონცეფციებიც არ უნდა შემუშავდეს, კვალიფიციური მასწავლებლის გარეშე, რომელიც ყოველივე ამას რეალურად, გაკვეთილის პროცესში განახორციელებს, განათლების სისტემაში ძირეული გარდაქმნები აუხდენელ ოცნებად დარჩება. დღეს კვალიფიციური პედაგოგი საკმაოდ მცირეა, უფრო მცირეა ახალგაზრდების რიცხვი, ვისაც მასწავლებლობის სურვილი აქვს. ჩვენს ქვეყანაში მასწავლებლის პროფესია არ არის პრესტიჟული და მოთხოვნადი.

კვლევებმა აჩვენა, რომ მასწავლებლის პროფესიაში საუკეთესო კადრების მოზიდვა მჭიდროდ არის დაკავშირებული ამ პროფესიის სტატუსთან. ყველა ქვეყნის სასკოლო სისტემაში შეინიშნება მკაფიო კავშირი პედაგოგის პროფესიასა და მის საზოგადოებრივ სტატუსს შორის. იქ, სადაც ამ პროფესიას მაღალი სტატუსი აქვს, მასწავლებლებად მიდიან უფრო ნიჭიერი ადამიანები, რაც თავისთავად ხელს უწყობს ამ პროფესიის სტატუსის ამაღლებას.

ვისაც ერთი გაკვეთილი მაინც ჩაუტარება სკოლაში, ცნობილია, როდენ სასიამოვნო და ამავე დროს, მძიმეა ეს სამუშაო. დღევანდელ სკოლაში მასწავლებლების დიდი ნაწილი ყოველდღიურად 5-6 გაკვეთილს ატარებს, მათთვის ეს ერთ-ერთი ძირითადი საშუალებაა საარსებო მინიმუმის მისაღებად. როგორი მაღალი კვალიფიკაციისაც არ უნდა იყოს მასწავლებელი, ფაქტია, სამი გაკვეთილის შემდეგ მისი შრომის ნაყოფიერება და ხარისხი ეცემა. თუმცა ჩვეულებრივ, ასეთი დატვირთვის შედეგადაც კი ფინანსური შემოსავალი მცირეა და პედაგოგები სამსახურის შემდეგ სახლშიც აგრძელებენ მუშაობას, კერძო გაკვეთილებს ატარებენ. ცხადია, ასეთი რეჟიმით მცხოვრებ მასწავლებელს გაუჭირდება დამატებითი დროის გამონახვა საკუთარ თავზე სამუშაოდ და თვითგანვითარებისათვის. კვლევები კი აჩვენებს, რომ მაღალკვალიფიციური პედაგოგის კლასში მოსწავლეთა პროგრესი სამჯერ უფრო სწრაფია, ვიდრე დაბალკვალიფიციური პედაგოგის შემთხვევაში. აღიარებულია, რომ სწავლის ხარისხის გაუმჯობესება უმეტესად მასწავლებლის მუშაობის დონითაა განპირობებული.

იმისათვის, რომ გაუმჯობესდეს მასწავლებლის მდგომარეობა, პირველ რიგში, საჭიროა მასწავლებლობის, როგორც პროფესიის პოპულარიზება, სათანადო ანაზღაურება, თანამედროვე ინფრასტრუქტურა, შესაბამისი რესურსი. რაც შეეხება პროფესიულ წინსვლას — პედაგოგის პროფესიული განვითარებაა, როდესაც მასწავლებელი იკვლევს თავის საჭიროებებს და, აქედან გამომდინარე, გეგმავს აქტივობებს, რამაც შედეგზე უნდა გაიყვანოს.

მომავალი მასწავლებლის ცხოვრებაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება შრომისადმი მის განწყობას. შრომისადმი დამოკიდებულებით მომავალმა მასწავლებელმა შეიძლება იმსჯელოს თავის წარმატებაზე. იმის მიხედვით, თუ რა აღძრავს ადამიანის ინტერესს, რა განაპირობებს მის ქცევას, განასხვავებენ მოტივაციის ორ ფორმას **შინაგან** და **გარეგან** მოტივაციას. გარეგან მოტივებს უწოდებენ სტიმულებს, რომლებიც შეიძლება იყოს მატერიალური ან არამატერიალური (მაგალითად: სიტყვა, პატივი). ადამიანის ქცევის შინაგან მოტივებს მიეკუთვნება საქმისადმი სიყვარული, სრულყოფისაკენ მისწრაფება, შემოქმედება და ა.შ. შინაგან და გარე მოტივაციას შორის ძირითადი განსხვავებას წარმოადგენს ინდივიდის მოქმედების მიზეზი. „თუ ადამიანი ირჩევს მოქმედებას პირადი მიზნების საფუძველზე, მიზეზი შინაგანია და მოტივაციაც შინაგანია. შიდა და გარე მოტივაციად დაყოფა მეტისმეტად მარტივია, რადგან ძალზე ბევრ მოქმედებას აქვს ორივე სახის მოტივაციის კვალი. მაგალითად, ის, რაც გარე მოტივაციით იწყება, კარგი ნიშნების მისაღებად სწავლა, შეიძლება შინაგან მოტივაციად იქცეს, როცა ცნობისმოყვარეობა მძლავრობს. უფრო მეტიც, ზოგმა ადამიანმა შეიძლება აირჩიოს ბევრითი შრომა ისეთ საქმეში, რომელიც მაინცდამაინც არ სიამოვნებს, რადგან იცის, რომ ეს აქტივობები მნიშვნელოვანია ღირებული მიზნის მისაღწევად, მაგალითად, როგორცაა ღირებულების სერტიფიკატის მოპოვება. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, პიროვნებამ შინაგანად აქცია გარე მიზეზი და მოტივაცია „შუალედურია“, ანუ, პიროვნებამ თავისუფლად აირჩია გარე მიზეზზე რეაგირება. მიუხედავად ზოგ შემთხვევაში ამ ორი სახის მოტივაციის შერევისა, განსხვავება შინაგან და გარე მოტივაციას შორის სასარგებლო და გვეხმარება, გავიგოთ სკოლებში მოტივაციის სქემების საფუძველები“ (6,26).

იმისთვის, რომ მოტივაცია გავზარდოთ, ხარისხიც უნდა მოვთხოვოთ მასწავლებლებს, ანუ ორი მიმართულებით უნდა ვიმუშაოთ, თუმცა ერთ საერთო შედეგზე უნდა გავიდეთ. ამიტომ ყველა სისტემაში არსებობს მასწავლებლების შეფასების კომპლექსური სქემა და ჩვენ მასწავლებლებს არა მხოლოდ თეორიული ცოდნით უნდა ვაფასებდეთ, არამედ იმითაც, თუ როგორ საქმიანობს ის სკოლაში, იმიტომ რომ შეიძლება თეორიულად ძალიან კარგად იცის ყველაფერი, მაგრამ კლასში მოსწავლეებთან ვერ მუშაობს. აქედან გამომდინარე, მასწავლებლის მოტივაცია, დაფასება, ხელფასის ზრდა თვითონ მასწავლებლის მონდომებაზე უნდა იყოს დამოკიდებული - რამდენად სურს მას გახდეს კვალიფიციური და ჩაერთვება თუ არა სხვადასხვა საგანმანათლებლო პროგრამებში.

განვიხილოთ თუ როგორ ახდენენ გარკვეული საჭიროებები, მიზნები და შეხედულებები მოტივირებას:

„საჭიროებების თეორია“ ვარაუდობს, რომ ადამიანები უფრო ბეჯითად შრომობენ როცა:

- ჯგუფის საბაზო მოთხოვნილებები დაკმაყოფილებულია – ფიზიოლოგიური, უსაფრთხოებისა და მიკუთვნებულობის მოთხოვნილებები.
- ჯგუფის მაღალი მოთხოვნილებები წარმოადგენს გამოწვევას – პატივისცემისა და თვითაქტიუალიზაციის მოთხოვნილებები.

მოტივაცია-ჰიგიენის თეორია ვარაუდობს, რომ:

- დაუკმაყოფილებელი დაბალი დონის მოთხოვნილებები იწვევს სამუშაოთი უკმაყოფილებას.
- დაკმაყოფილებული მაღალი დონის მოთხოვნილებები იწვევს სამუშაოთი კმაყოფილებას.

მიზნის დასახვის თეორია ვარაუდობს, რომ ადამიანები უფრო ბეჯითად შრომობენ, როცა:

- მათ აქვთ რეალისტური, სპეციფიკური და გამომწვევი მიზნები.
- თავდადებული არიან მიზნებისადმი.
- იღებენ უკუკავშირს მიზნებთან მიმართებაში პროგრესის შესახებ.

ატირბუციის თეორია ვარაუდობს, რომ ადამიანები ბეჯითად შრომობენ, თუ სჯერათ, რომ წარმატების მიზეზები არის:

- შინაგანი – შესაძლებლობისა და მცდელობის გამო.
- არაფიქსირებული – მაგალითად, მცდელობა შეიძლება იცვლებოდეს ერთი სიტუაციიდან მეორეში.
- კონტროლირებადი – მიზეზები შეიძლება გაკონტროლდეს ბეჯითი შრომით, სათანადო სტრატეგიის გამოყენებით და ა.შ.

თანასწორობის თეორია ვარაუდობს, რომ ადამიანები ბეჯითად შრომობენ, როცა თვლიან, რომ მათ სამართლიანად ექცევიან და:

- მათ აძლევენ იმ ჯილდოს, რომელსაც ისინი იმსახურებენ.
- ჯილდოების განაწილება სამართლიანია.
- მათ ექცევიან პატივისცემითა და თავაზიანად.

მოლოდინის თეორია ვარაუდობს, რომ ადამიანები ბეჯითად შრომობენ, როცა:

- სჯერათ, რომ დამატებითი მცდელობა გააუმჯობესებს შესრულებას.
- კარგი შესრულება შემჩნეული და დაჯილდოებული იქნება.
- ჯილდოები ფასეულია.

თვითეფექტიანობის თეორია ვარაუდობს, რომ ადამიანები ბეჯითად შრომობენ, როცა:

- თვლიან, რომ მათ აქვთ შესაძლებლობები, რომ იყვნენ წარმატებულნი.
- თვლიან, რომ ამოცანა არ არის მეტისმეტად რთული.
- მათ ჰქონიათ წარმატება მსგავსი ამოცანების განხორციელებისას.
- მათ აქვთ წარმატების კარგი მოდელები“ (6,203).

როცა მოტივაცია დაბალია და არც მოქმედების თავისუფლებაა სათანადო დონეზე, მასწავლებლის თვითშეფასება გაურკვეველია, რაც შედეგად იწვევს საკუთარ თავში პროფესიული ძლიერების რწმენის შერყევას. საბოლოო ჯამში, ამას მივყავართ არაეფექტიანობამდე. მოტივაციის დაკარგვის ძირითადი მიზეზებია: 1. თავდაჯერებულობის

ნაკლებობა; 2. მიზნის ბუნდოვანება; 3. კონკრეტული მიმართულების არარსებობა.

ცხოვრების გარკვეულ ეტაპზე, მოტივაციის დაკარგვა საგანგაშო არაა, ეს ბუნებრივი მოვლენაა ყველა ადამიანის ცხოვრებაში, მაგრამ საჭიროა ყურადღების მიქცევა, რადგან უმოქმედობა დიდხანს არ გაგრძელდეს.

ბევრი რამ არის ცნობილი იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოხდეს სკოლაში სამუშაო პირობებისა და სხვადასხვა განზომილების დარეგულირება ისე, რომ გაიზარდოს მასწავლებლების პროფესიული კმაყოფილების დონე და მათი მისწრაფება, იმუშაონ უფრო ბევრი და კარგად სწავლებისა და სწავლის გაუმჯობესების მიზნით.

ემტონისა და უების კვლევაში ჩამოყალიბებულია შემდეგი ფაქტორები: „1. ა. სკოლის კლიმატი, სადაც დირექტორები ესმარებიან მასწავლებლებს, მასწავლებლები კი – ერთმანეთს, სადაც მხარდაჭერილია თანამშრომლობითი ურთიერთობები და მასწავლებლებს შორის სოციალური ურთიერთობების მაღალი დონე; ბ. კოლეგიური ფასეულობები, რაც გულისხმობს გადაწყვეტილების ერთობლივ მიღებას და ინფორმაციის ერთობლივად მოძიებას, ხელს უწყობს მასწავლებლებს შორის მიზეზ-შედეგობრივი ურთიერთობებისა და სამუშაოს შედეგებზე პასუხისმგებლობის მაღალი დონის წარმოქმნას; გ. სკოლის კულტურა, რაც აყალიბებს მიზნის განცდას, ერთობლივ ფასეულობებს, იდეებს და ამ იდეებზე დაფუძნებულ ანგარიშვალდებულების სისტემას, ხელს უწყობს მაღალ სტანდარტებსა და მოლოდინებს, მაღალი დონის კმაყოფილებას და თვითშეფასებას, განცდას, რომ სამუშაო მნიშვნელოვანი და ახრიალია. 2. ა. თანამშრომლობითი ურთიერთობები და მასწავლებლებს შორის სოციალური ურთიერთობების მაღალი დონე ხელს უწყობს მასწავლებელთა ქმედუნარიანობის/ეფექტიანობის, მოტივაციისა და პასუხისმგებლობის მაღალ განცდას; ბ. მაღალი პროფესიული მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი და სამუშაოს შედეგების მიმართ მაღალი პასუხისმგებლობა ხელს უწყობს მასწავლებელთა ქმედუნარიანობის/ეფექტიანობის, მოტივაციისა და პასუხისმგებლობის მაღალ განცდას; გ. მასწავლებლების მაღალი სტანდარტებისა და მოლოდინების, კმაყოფილებისა და თვითშეფასების, სამსახურში პროფესიის მნიშვნელობისა და დანიშნულების გაძლიერება ხელს უწყობს მასწავლებელთა ქმედუნარიანობის/ეფექტიანობის, მოტივაციისა და პასუხისმგებლობის მაღალ განცდას; 3. მასწავლებელთა ქმედუნარიანობის/ეფექტიანობის, მოტივაციისა და პასუხისმგებლობის მაღალი განცდა: ა. იწვევს მასწავლებლის თბილ, კეთილგანწყობილ ქცევას მოსწავლეთა პასუხებისა და ინიციატივების მიმართ და ყურადღებას მოსწავლეთა საჭიროებების მიმართ; ბ. იწვევს მოსწავლეთა ქცევას, რომელსაც ახასიათებს მათი ენთუზიაზმი სწავლისადმი და მასწავლებელთან ურთიერთობის ინიციატივა“ (5,453).

ამრიგად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქმედუნარიანობა/ეფექტიანობა მნიშვნელოვანია: „ინდივიდუალური ქმედუნარიანობა/ეფექტიანობა მასწავლებლების პროფესიული და კულტურული სამყაროს მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია, ხოლო კოლექტიური ქმედუნარიანობა/ეფექტიანობა კი – სკოლის პროფესიული და კულტურული სამყაროს მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი. ორივე კი მაშინ ზარალდება, როცა მოქმედებს ბიუროკრატიული პოლიტიკა, ყველასათვის მოსარგები ერთნაირი სტანდარტები, მართვისა და შეფასების ერთნაირი სისტემები და როცა ამ პოლიტიკით განისაზღვრება მასწავლებლებისა და ადგილობრივი საზოგადოების სხვა წევრების კულტურული სამყარო“ (5,454).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბოცვაძე ლ., პედაგოგიური თხზულებანი, თბ., 1982.
2. განვითარებისა და სწავლების თეორიები, დამხმარე სახელმძღვანელო 1, თბ., 2008.
3. ღუმბაძე ნ., თხზულებები 4 ტომად, IV წიგნი, თბ., 1992.
4. კიკნაძე გ., უგანია ი., ლიდერი და ლიდერობა, თბ., 2010.
5. ტომას ჯ., სერჯიოვანი, თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გააზრებული გამოყენების პერსპექტივა, მეექვსე გამოცემა. წიგნის პირველ ქართულენოვან გამოცემაზე მუშაობდნენ: გამოცემის რედაქტორები: ნინო ჩუბინიძე, მედეა კაკაჩია, თბ., 2009.

1. უეინ კ. ჰოი, სესილ გ. ისკელი, განათლების სფეროს ადმინისტრირება (თეორია, კვლევა და პრაქტიკა) წიგნის პირველ ქართულენოვან გამოცემაზე მუშაობდნენ: გამოცემის რედაქტორები: ნინო ჩუბინიძე, მედეა კაკაჩია, თბ., 2009.

ნატო შეროზია
მასწავლებლის მოტივაციის ძირითადი წყაროები
რეზიუმე

ცნობილია, რომ ნებისმიერ აქტივობას მოტივაცია უდევს საფუძვლად. მოტივაცია არის იმპულსი/სურვილი, შინაგანი პროცესი, რომელიც ადამიანს ქმედებებისაკენ უბიძგებს და ამ ქმედებებს გარკვეული მიზნის მიღწევისაკენ მიმართავს. მოტივაციაში იგულისხმება ის, რაც ადამიანს ამოძრავებს, აძლევს მიმართულებას, გეზს.

იმისათვის, რომ გაიზარდოს მასწავლებლის მოტივაცია, პირველ რიგში, საჭიროა მასწავლებლობის, როგორც პროფესიის, პოპულარიზება, სათანადო ანაზღაურება, თანამედროვე ინფრასტრუქტურა, შესაბამისი რესურსი.

Nato Sherozia
Main Sources of Motivation for Teachers
Summary

It is known that it is not only learning, but any activity is based on motivation. Motivation is the impulse / desire, internal process which encourages people to action and directs these actions to reaching certain goals. Motivation refers to the fact that drives people, gives directions, route. This influence can come from the person's inside, (introgen factors such as the needs, interests, curiosity) as well as outside (extrogen factors such as a reward, the social pressure, punishment).

In order to increase teachers' motivation, first of all teaching as a profession needs more promotion, payment, modern infrastructure and the appropriate resources.

ნატო შეროზია
Основные источники мотивации учителя
Резюме

Всеизвестно, что в основе любой активности лежит мотивация. Мотивация –это желание –импульс, внутренний процесс, который толкает человека на определённое поведение, рассчитанное на достижение конкретной цели. Под мотивацией подразумевается, то что заставляet двигаться, даёт направление, указывает путь.

Для поднятия мотивации учителя, в первую очередь нужно, как минимум, поднять авторитет учителя и популяризация этой профессии, соответствующее вознаграждение труда, современная инфраструктура и соответствующие ресурсы.

თინათინ შერვაშიძე
პედაგოგიკის დოქტორი
საინტერესო ლექციის აუცილებელი პირობა

XXI საუკუნის მსოფლიო დაჩქარებულმა ტემპებმა, ქვეყნებს შორის ინტერესთა და კულტურათა ინტეგრაციამ სულ უფრო ახალი მოთხოვნები წარმოშვა საზოგადოებრივი მოქმედების ყველა მიმართულებით. მათი დაკმაყოფილება მეცნიერებათა მრავალ დარგს და ამ დარგების ათვისებას, ანუ სწავლების პროცესს დაეკისრა. თანამედროვე მოთხოვნები გვიბიძგებს სწავლების ტრადიციული ფორმებისა და მეთოდების გადახედვის აუცილებლობას. უკვე ხორციელდება ისეთი მეთოდები, რომლებიც ათავისუფლებს სტუდენტებს უსარგებლო გადატვირთვისაგან. იზრდება ფუნდამენტური ცოდნის მნიშვნელობა, ძლიერდება სასწავლო პროცესის ინდივიდუალიზაციის, ინტენსიფიკაციისა და კომპიუტერიზაციის კურსი, მატულობს სტუდენტის დამოუკიდებლად შესასრულებელი სამუშაოს მოცულობა, ათვისება ხდება სწავლების ახალი ფორმებისა და მეთოდებისა,

რომლებიც ასტიმულირებენ მომავალი სპეციალისტების შემოქმედებითი თვისებების განვითარებას. ტექნიკური ბუმის პირობებში მასწავლებლის, ლექტორის ცოცხალი სიტყვა არათუ არ თმობს თავის წამყვან მნიშვნელობას, არამედ უფრო მეტ პასუხისმგებლობას იძენს. სიტყვის ძალა ხორცილდება ლექციაზე, რომელიც არის სასწავლო მეცადინეობის ყველა ფორმის საფუძველი. იგი ასრულებს სამეცნიერო, აღმზრდელი და მსოფლმხედველობით ფუნქციებს, მისი საშუალებით ლექტორს სტუდენტი შეჰყავს შემოქმედებით ლაბორატორიაში, სადაც ისინი არა მხოლოდ შეიცნობენ სამყაროს ამა თუ იმ კუთხით და ეგუებიან მას, არამედ ახორციელებენ მის ტრანსფორმაციას.

ნებისმიერ საინტერესო თუ საუკეთესო ლექციას, როგორც ზოგად სასწავლო პროცესს, საფუძველშივე უდევს კაცობრიობის მნიშვნელოვანი პრობლემა – ჰუმანიზაცია, რის ნაკლებობასაც დღეს განსაკუთრებულად ვგრძნობთ და ამიტომ მეტად უნდა გუფრთხილდებოდეთ მას.

საინტერესო ლექცია სწავლების არსის გაგების საშუალებაა. საკითხი იმდენად აქტუალურია, რამდენადაც სრულად განსაზღვრავს სწავლების წარმატებას და სტუდენტთა ცოდნის დონეს. ამიტომ გასაკვირი არ არის აშშ-სა და ევროპის მოწინავე ქვეყნების მეცნიერთა ამ საკითხით დაინტერესება. მაგალითად აშშ-ში 1950 წლიდან ინტენსიურად მიმდინარეობს მასწავლებელთა მოღვაწეობის შესწავლა. 1990–1998 წლებში ქვეყანამ 50 მილიარდი დოლარი გამოყო სასწავლო პროცესის აქტივიზაციისა და განვითარებისათვის. მათი ახალი ღონისძიება: სკოლა (იგულისხმება საშუალო და უმაღლესი) არის ადგილი მოსწავლისა და მასწავლებლის სწავლისა. ინგლისსა და გერმანიაში იქმნება საკონსულტაციო ჯგუფები, იხარჯება კოლოსალური თანხები. XX ს-ის 80-იან წლებში ინგლისმა ღონისძიებით: „ერი საფრთხეშია“! დაიწყო მოძრაობა სასწავლო პროცესში პრობლემების გამოსწორებისა და ცოდნის ამაღლებისაკენ.

საინტერესო ლექციისათვის მზადება ლექციაზე შესვლამდე ბევრად ადრე იწყება. ლექციის ჩასატარებლად აუცილებელია კეთილმოწყობილი აუდიტორიები, გამართული აუდიო-ვიდეო და სხვა თვალსაჩინო მასალა. ეს ყველაფერი თითქოს, გარეგნული მხარე და დამხმარე საშუალებებია, მაგრამ აუცილებლად გასათვალისწინებელია. წინასწარ მომზადებულ მასალასთან ერთად მნიშვნელოვანია სტუდენტთა აუდიტორიის ცოდნა, მათი შესაძლებლობებისა და სურვილების გათვალისწინება.

როგორც წესი, უმაღლეს სკოლაში ის ახალგაზრდები სწავლობენ, რომლებიც დაინტერესებულნი არიან უმაღლესი განათლებით და სურთ მიიღონ უფრო ღრმა ცოდნა სასურველი მიმართულებებით. სამწუხაროდ, უმაღლეს სასწავლებლებში ჯერ კიდევ არიან ისეთებიც, რომლებიც მოვალეობის გრძნობის ან იძულების გამო სხედან ლექციებზე. ასეთ პირობებში ძნელია ლექციის ყურადღებით მოსმენა და ცოდნის შექმნა. ამ პრობლემის გადაჭრაში დიდი წვლილის შეტანა შეუძლია ლექტორ-მასწავლებელს საინტერესო ლექციის ჩატარებით. ლექცია საგანგებოდ ორგანიზებული ისეთი სოციალურ-ფსიქოლოგიური პროცესია, რომელიც სტუდენტთა ცოდნა-ჩვევათა შეიარაღებისა და უნარ-თვისებათა განვითარების ამოცანას ემსახურება. ლექტორი, როგორც მნიშვნელოვანი პროცესების მმართველი, ვალდებულია განაწილოს სტუდენტი ცოდნის აქტიურად შესაძენად.

უპირველესი თვისება, რომელსაც უნდა ატარებდეს ლექტორი და რომელიც განაპირობებს ლექციის მაღალ ხარისხს „პედაგოგიური კულტურაა“. ამ ტერმინს ჯერ არ მიუღია საერთო მეცნიერული განსაზღვრება, შესაბამისად ამ ფენომენის ძიებაში მივდივართ დასკვნამდე, რომ ეს შეიძლება იყოს ინდივიდუალურ-პიროვნულ თვითშეგნებაზე და „პიროვნულ კულტურაზე“ დამოკიდებული ერთობლიობა. ამიტომ „პედაგოგიური კულტურა“ და „პიროვნული კულტურა“ შეიძლება განვიხილოთ ერთი მთლიანობის ფარგლებში. მეცნიერულ ლიტერატურაში კულტურის მრავალ განსაზღვრებას ვხვდებით. ჯერ კიდევ 1964 წელს ამერიკელმა მეცნიერებმა ა. კრებერმა და კ. კლაკსონმა კულტურის 257 განსაზღვრება მოგვცეს, მაგრამ ისინიც ვერ იტყვიან კულტურის მრავალფეროვნებისა და სირთულეების ასპექტებს. ლექტორის, როგორც კულტურული პედაგოგის მოქმედებაზე დიდადაა დამოკიდებული ლექციის წარმართვის ბედი და სწავლების შედეგი. პედაგოგის სპეციალურად ორგანიზებული მოქმედება

სასწავლო პროცესში მიზნების მიღწევისათვის, საკუთარ გემოვნებასა და შესაძლებლობაზე დაფუძნებული, რაც თავისთავად პედაგოგიურ კულტურას აყალიბებს.

პროგნოზირების შესაძლებლობა – სიტუაციის წინასწარ განსაზღვრა, რომელიც წარმოიშვება პედაგოგიური პროცესის დროს;

პედაგოგიური იმპროვიზაციის შესაძლებლობა, არასტანდარტული მიდგომები სასწავლო-აღმზრდელობით (ლექციის) პროცესისადმი;

სწრაფი ორიენტაცია, მახვილი მახსოვრობა, მტკიცე ლოგიკა, ფართო ასოციაცია. პედაგოგიური ინტუიცია და ა.შ. ასე რომ, პედაგოგიური კულტურა განუსაზღვრელი სისტემაა, რომელიც ითვალისწინებს ლექტორის პროფესიულ, პიროვნულ თვისებებს, შემოქმედებით მიდგომას კონკრეტული გადაწყვეტილების მიღებისას. ლექციის პროცესის დროს ამ თვისებების ამოქმედება მხოლოდ კონკრეტულ ადგილზე, დროსა და მოცემულობაზე დაყრდნობით წყდება. პედაგოგიური კულტურა დიდად განსაზღვრავს პედაგოგიურ ოსტატობას და ბევრ შემთხვევაში ერთმანეთს ფარავს. მაღალ რანგში აყვანილი ოსტატობა კი ხელოვნებაა, ამიტომ უწოდებენ პედაგოგიკას არა მხოლოდ მეცნიერებას, არამედ ხელოვნებას, რომელიც პრაქტიკაში, ჩვენს შემთხვევაში ლექციის მსვლელობისას უნდა გამოიყვანდეს. „ოსტატობა – ეს მაღალი და მუდმივად განვითარებადი ხელოვნებაა სწავლებისა და აღზრდის საქმეში, მისაღწევი ყველა პედაგოგისათვის, რომელსაც უყვარს თავისი საქმე და ახალგაზრდა თაობა. პედაგოგი თავისი საქმის ოსტატია – მაღალი კლასის კულტურის მატარებელი სპეციალისტი“ (8,739).

ყველაფერი იწყება თავიდან. ლექციასაც აქვს საინტერესო დასაწყისი, რისთვისაც მნიშვნელოვანია ინტერესისა და განწყობის შექმნა. არსებობს სწავლის ინტერესის რამდენიმე სახე: უახლესი, უშუალო, გაშუალებული და შორეული. ლექციის დაწყების პირველი წუთებიდან, ხარის დარეკვისა და ლექტორის შესვლისთანავე, აუდიტორიაში უნდა გააჩნდეს უახლესი ინტერესი; მნიშვნელოვანია თუკი ის ლექტორსა და სტუდენტებს შორის პირველივე შეხვედრისთანავე დამყარდება. ხშირად ხომ მყისიერად მიღებული შთაბეჭდილება ბადებს განწყობას ამა თუ იმ პიროვნებისა თუ საგნის მიმართ და დიდხან მიგვეყვება. აუდიტორია ლექტორს ხვდება ან დაძაბული ყურადღებით და მუშაობისათვის მზადყოფნით – იაზროვნოს მასთან ერთად, ან გულგრილობით – წინასწარ ნიჰილისტური განწყობით. ხანდახან აუდიტორია იკავებს გამომცდელ პოზიციას. ამიტომ პირველ ლექციაზე ბევრადაა დამოკიდებული, თუ როგორ წარმოაჩენს ლექტორი საკუთარ თავს, ანუ შექმნის თავის დადებით იმიჯს. ჩვენ აქ არ შევჩერდებით ლექტორის მხრიდან საგნის დრმა ცოდნის, მეცნიერების განვითარების დიდაქტიური საფუძვლების გაგების აუცილებლობაზე, ყოველდღიურ შრომასა და თვითგანვითარებაზე, თანამედროვე ტექნიკური და საინფორმაციო საშუალებების ფლობაზე და ა.შ. ეს მოთხოვნები, ჭეშმარიტად აღიარებულია და ისინი აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისია საუკეთესო ლექციის ჩატარებისთვის.

წარმატებისაკენ გადადგმული ნაბიჯები – სვლა არცოდნიდან ცოდნისაკენ, ახალი ლოზუნგით გამოისატება: უმაღლესი სკოლა არის ადგილი მოსწავლისა და მასწავლებლის სწავლისა. ამიტომ ცოდნის სისტემატიზაციისათვის კარგია როცა ლექტორი ლექციის დაწყების წინ იყენებს მარტივ ცხრილს.

რა ვიცით?	
რა მინდა ვიცოდე?	
რა ვისწავლე	

აქ თვალსაჩინოდ ხდება ლექციის შედეგებისა და სტუდენტთა სურვილების გაფორმება, თანამონაწილეობაც მაღალ ხარისხშია.

სასწავლო პროცესი მაშინ არის აქტიური, როცა ის დაკავშირებულია პრობლემური სიტუაციის გადაწყვეტის საქმესთან, რადგან პრობლემებს მოტივაციური საფუძველი გააჩნიათ. ისინი ასტიმულირებენ სასწავლო პროცესსა და ლექციის მიმართულებას განსაზღვრავენ. ეიროფიზიოლოგიისა და ფსიქოლოგიის თანამედროვე მიმართულებაში

ნათქვამია, რომ ადამიანი ყოველთვის რაღაც დადგენილების მიხედვით მოქმედებს. სწორედ ეს არის აზრობრივი, გონებრივი შრომის ორგანიზებულობისა და მიზანმიმართულების წინაპირობა. **როცა არსებობს ზუსტი, განსაზღვრული მიმართულება ლექციაზე, რომელიც მისივე (სწავლების) და მოტივებს პასუხობს, ლექციის შედეგიც ეფექტურია** – ეს გახლავთ საინტერესო და საუკეთესო ლექციის ერთ-ერთი ძირითადი პირობა.

ეფექტის მიღწევაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება **ყურადღებას**, როგორც ფსიქიკური მოქმედების ორგანიზაციის ფორმას. თუ ლექტორი შეძლებს მიიქციოს სტუდენტების ყურადღება, ეს ნიშნავს, რომ მან წარმატების ნახევარი უკვე მოიპოვა. ყურადღების ხარისხი წარმოადგენს ღირსების, მეთოდების ვარგისიანობის ბარომეტრს „აქტიური ყურადღების პირობებში საგანი კი არ უნდა ფლობდეს ადამიანს, არამედ ადამიანი საგანს“ აღნიშნავდა პედაგოგიკის კლასიკოსი კ.დ. უშინსკი. მაგრამ ყურადღების გამოწვევაზე უფრო რთული მისი შენარჩუნებაა. ლექციაზე თემის მთავარი პუნქტების არჩევისას ლექტორმა უნდა ჰკითხოს საკუთარ თავს, რა მიზანს მინდა მივაღწიო? რა იციან სტუდენტებმა და რა უნდა იცოდნენ (აუცილებელია ეს სილაბუსებშიც იყოს ხაზგასმული). თუ მან იცის პასუხი პირველ კითხვაზე, ანუ იცის მთავარი მიზანი, მაშინ დანარჩენი საკითხები შეიძლება პატარ-პატარა პუნქტებად გაერთიანდეს. ისინი არ უნდა იყოს ძალიან ბევრი – ადამიანს შეუძლია მხოლოდ რამდენიმე აზრის ერთდროულად ათვისება. ლექციის მსვლელობის ყველა ეტაპზე ლექტორს უნდა ახსოვდეს, რომ მაქსიმალურად ჩააბას სტუდენტები ლექციის მსვლელობაში კითხვებით, მოულოდნელი ინფორმაციის ჩართვით, პარადოქსული გადახვევებით, მოვლენათა და საგანთშორისი კავშირებით – ეს საინტერესო ლექციის აუცილებელი პირობაა!

ლექციის წარმატებული გადაწყვეტისათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია არავერბალური კომუნიკაცია. კვლევებმა აჩვენა, რომ მსმენელის მიერ ვერბალური გზით მიღებული ინფორმაციის მხოლოდ 20%-ის „შენარჩუნება“ ხდება მაშინ, როდესაც იგივე მანვენებული ვერბალური და არავერბალური კომუნიკაციის კომბინაციის შემთხვევაში 80%-მდე იზრდება. ინფორმაციის გადაცემა არავერბალური გზით ხდება თითქმის უწყვეტი ნაკადის სახით. ჩვენი ჩაცმულობა, სახის გამომეტყველება, მიმიკა, მოძრაობა, დგომისა და ჯდომის პოზა და ა.შ. მუდმივად გადასცემს მსმენელს ინფორმაციას ჩვენი მდგომარეობის, გრძნობებისა და დამოკიდებულების შესახებ მეტი თვალსაჩინოებისათვის წარმოგიდგენთ არავერბალური პედაგოგიური კომუნიკაციების ჯგუფებს:

ექსპრესიულ-გამომხატველობითი მოქმედება	ექსტრალინგვისტური მოქმედება	კონტაქტური მოქმედება (ტეკესიკა)	პროსემიკა
<ul style="list-style-type: none"> - პოზა - ვესტი - მიმიკა - მოძრაობა, სიარული - ვიზუალური კონტაქტი 	<ul style="list-style-type: none"> - ინტონაცია - ხმის სიმაღლე - ტემპრი - პაუზა - ჩასუნთქვა-ამოსუნთქვა - სიცილი - ხველა 	<ul style="list-style-type: none"> - ხელის ჩამორთმევა - მხარეთა ხელის შეხება - მოფერება - შეხება 	<ul style="list-style-type: none"> - ორიენტაცია - დისტანცია

განვიხილოთ რამდენიმე მათგანი. ლექციის მსვლელობისას მნიშვნელოვანია აუდიტორიაში დისტანციის, მანძილის საკითხი ლექტორსა და სტუდენტებს შორის. თუ ჯგუფი პატარაა, მაშინ მათ შორის შეიძლება დაცული იყოს ინდივიდუალური სივრცე. მაგ. პერსონალური ურთიერთობისას 45-დან – 120 სმ-მდე. მცირე ჯგუფებთან – 120-დან – 400 სმ-მდე; დიდ აუდიტორიასთან – 400-დან. – 1000 სმ-მდე. ეს რეკომენდაცია დაეხმარება ლექტორს აზრობრივი და ვიზუალური კონტაქტის დამყარებაში. ცნობილია, რომ ლექტორის ე.წ. „დახურული

პოზები“ აგებულია როგორც არასანდო, დაურწმუნებელი, დახურული დამოკიდებულებების აღმნიშვნელი, „ღია“ პოზები (ფეხზე დამდგარი: ხელები გახსნილი, დამჯდარი: ხელ-ფეხი თავისუფლად დალაგებული) განიხილება, როგორც ნდობის აღმნიშვნელი, თანხმობის, კეთილგანწყობის, ფსიქოლოგიური კომფორტის მატარებელი. ყოველივე ეს სტუდენტის მიერ ამ ტიპებად ქვეცნობიერად აღიქმება.

ლექტორი ყველას თვალთახედვის არეშია, ამიტომ არცთუ მცირე მნიშვნელობა აქვს მის თავდაჯერებულობასა და გარეგნობას. აუდიტორიის მიერ იგი აღიქმება, როგორც ფიზიკური, ფუნქციონალური და სოციალური ნიშნების ერთობლიობა, მთლიანობაში კი, როგორც ერთიანი პიროვნება. პირველ რიგში გამოდის ის ნიშნები, რომლებიც კონკრეტულ მომენტში ყველაზე მნიშვნელოვანია აუდიტორიისათვის. მკვლევართა მნიშვნელოვანი ნაწილის აზრით ლექტორის გამო სტუდენტებმა ყურადღება არ უნდა გადაიტანონ სხვა თემებზე (ვარცხნილობა, ტანსაცმელი) მით უმეტეს გაკვირვება და დაცინვა. კარგი გარეგნობა, გემოვნებიანი, დახვეწილი ჩაცმულობა ამჟამად ლექტორის სტატუსს და უფრო თავდაჭერილსა და დაჯერებულს ხდის მას. ეს თავისთავად სტუდენტს ლექტორისა და პროფესიისადმი კიდევ უფრო პატივისცემით განაწყობს. მას უნდა სხვაგვარად ყოფნის ოპტიმისტური განცდა. კიდევ მეტი: თბილისის რამდენიმე უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტთა და მაგისტრანტთა შორის ჩატარდა ტესტირება-გამოკითხვა: დაურიგდათ მოსკოვის რამდენიმე უმაღლეს სასწავლებელში აპრობირებული კითხვარი: როგორ უნდა გამოიყურებოდეს ლექტორი (И.П. Подласый გამოკითხულია 100 სტუდენტი).

1. მოდურად, ექსტრავაგანტურად, ახალგაზრდულად ჩაცმული (45 სტუდენტი).
2. გარეგნობასა და ჩაცმულობას მნიშვნელობა არა აქვს (11 სტუდენტი).
3. როგორც ინგლისელი ჯენტლმენი, რომლის წასვლის შემდეგ დაგრჩება კარგი შთაბეჭდილება, მაგრამ ძნელად ვისვენებთ მის ჩაცმულობას (39 სტუდენტი).
4. ორი-სამი ნაბიჯით ჩამორჩებოდეს მოდას (5 სტუდენტი).

დასკვნა: სტუდენტის მოთხოვნა ლექტორის მიმართ არა მხოლოდ ცოდნით შემოიფარგლება, არამედ მას სურს იგი თანამედროვე, წარმატებული და სასიამოვნო სახით იხილოს. ამრიგად, გარდა ლექტორის მთავარი იარაღისა – სიტყვისა, ლექციის საინტერესო წარმართვისათვის მნიშვნელოვანია არავერბალური (არასიტყვიერი) ურთიერთობის საშუალებები.

პედაგოგიკის მეცნიერებაში ცნობილია და პრაქტიკით შემოწმებულია ის დიდი მნიშვნელობა, რომელიც ენიჭება ე.წ. უკუინფორმაციას. ლექტორი მუდმივად უნდა ხედავდეს და გრძნობდეს უსმენს თუ არა მას სტუდენტი, როგორ რეაგირებს მის მიერ გაშუქებულ საკითხებზე და ა.შ. ეს კი პედაგოგიურად არცთუ მარტივ ამოცანას წარმოადგენს, რადგან უკუინფორმაციის მიღების მთავარ საშუალებად გამომეტყველება, მიმიკა ითვლება. საჭიროა მათ შორის ვიზუალური კონტაქტიც დამყარდეს (ლექტორი ხედავდეს სტუდენტს, სტუდენტი – ლექტორს). ამიტომ ძველთაგანვე დიდი უპირატესობით სარგებლობდა კათედრა, როგორც ამაღლებული ადგილი, საიდანაც ლექტორს ადვილად შეუძლია დაინახოს სტუდენტები. კათედრა დღესაც აქტუალურია მრავალრიცხოვან აუდიტორიაში, თუმცა მცირე ჯგუფებთან უშუალო ურთიერთობისათვის მრგვალი მაგიდა თანამშრომლობით გარემოს ქმნის. ლექციის პროცესში საკვანძო კითხვების დასმა, დიალოგური ფორმის გამოყენება მთავარ მიზნად, გნებავთ „საყრდენ წერტილებად“ უნდა იქცეს სასწავლო პროცესის მანძილზე (1 ან 2 საათიანი ლექციის პირობებში ნებისმიერი ზომის ჯგუფებთან).

ამრიგად, ჩამოვყალიბოთ ის პრაქტიკული რეკომენდაციები, რომლებიც გააუმჯობესებენ კომუნიკაციას ლექტორსა და სტუდენტს შორის და ხელს შეუწყობენ საინტერესო ლექციის ჩატარებას:

1. ყურადღებით შეარჩიეთ ვერბალური კომუნიკაციის ტექსტი, სიტყვები. თავი აარიდეთ ძალიან ზოგადი და რთული ტერმინების გამოყენებას;
2. კომუნიკაციის შინაარსობრივ მხარეზე ფიქრის დროს ეცადეთ, გაითვალისწინოთ თქვენი პოზიციის საწინააღმდეგო პოზიციაც;
3. იზრუნეთ ვერბალური ინფორმაციის ორგანიზებაზე;
4. თავი აარიდეთ მონოტონურობას, ცვალებად ტემპი, ინტონაცია თუ ხმის ტემბრი (საჭიროებისამებრ და

დროულად!). 5. თავი აარიდეთ „ფიზიკურ მონოტონურობასაც!“ 6. მოწესრიგებული შედით აუდიტორიაში; 7. ისწავლეთ გულდასმით მოსმენა; 8. გახსოვდეთ თვალით კონტაქტის მნიშვნელობა; 9. მიანიჭეთ ლექციას ზომიერი ემოციურობა; 10. ყოველთვის მოარგეთ თქვენი კომუნიკაცია – ლექცია, აუდიტორიას; 11. გაამდიდრეთ კომუნიკაცია – ლექციის პროცესი ანალოგიური მეტაფორებისა თუ კონკრეტული მაგალითების გამოყენებით; 12. ნუ მიეჯახებებით კომუნიკაციის რომელიმე ერთ კონკრეტულ ფორმას.

მინდა ვისაუბრო აგრეთვე **სიტყვაზე**, როგორც დიალოგის, ადამიანური ფენომენის აუცილებელ პირობაზე. დიალოგის ფორმა ლექციაზე ურთიერთობის უმნიშვნელოვანესი ფორმაა, სიტყვა კი – ინსტრუმენტი, რომელიც ოსტატის ხელში ჯადოსნურ ძალას იძენს. მის მნიშვნელობაში ორ განზომილებას ვპოულობთ: განსჯასა და ქმედებას, რომელიც ერთმანეთთან ისეთ მჭიდრო კავშირშია, რომ თუ ერთ-ერთზე ვიტყვი უარს (თუნდაც ნაწილობრივ), მეორე მაშინვე ზარალდება. „არ არსებობს ჭეშმარიტი სიტყვა, რომელიც ამავდროულად პრაქსისიც არ არის. „ქმედება+განსჯა“ =სიტყვა=საქმე=პრაქსისი; ქმედებაზე უარის თქმა = ვერბალიზმი. განსჯაზე უარის თქმა = აქტივიზმი. ამგვარად, ჭეშმარიტი სიტყვის თქმა სამყაროს ტრანსფორმაციას ნიშნავს“. ლექციაზე წარმოთქმული მასწავლებლის, ლექტორის ცოცხალი სიტყვა მიმართული უნდა იყოს სამყაროს ჰუმანიზაციისაკენ, მისი უკეთესობის ტრანსფორმაციისაკენ. არაავთენტურ სიტყვას სამყაროს შეცვლა არ შეუძლია. იგი მაშინ ჩნდება, როცა სიტყვა საქმეს შორდება, ზარალდება განსჯაც და ლექცია „ლაქლაქად“ გადაიქცევა. ჭეშმარიტი სიტყვის თქმა, ისევე როგორც საქმის, გამორჩეულ პიროვნებებს შეუძლიათ, თუმცა ყველას აქვს უფლება „Verba magistri“-ს სიტყვები მხოლოდ რჩეულთა ხვედრია. დიალოგი ადამიანების შეხვედრია. ლექცია ლექტორისა და სტუდენტის შეხვედრის, ჭეშმარიტი სიტყვისა და ასევე მომავალი, ნორჩი აზრის მომწიფების, გაძლიერების ადგილია. ამის გაბედულება და უნარი ყველას როდი აქვს, მაგრამ თუ ლექტორები ასეთ შეხვედრას თავს არ აარიდებენ, რეალობა ბევრად უკეთესი გახდება. ეს ჩვენი საერთო ინტერესია! სტუდენტი კმაყოფილია მხოლოდ მაშინ, როცა შეუძლია შექმნას საკუთარი სამყარო (რომელიც ჰუმანური სამყაროა) და მის შექმნაში საკუთარი ტრანსფორმირებისაკენ მიმართული ცოდნა (შრომა) გამოიყენოს. მასში კი ღომის წილი სწორ და კარგად წარმართულ-სასწავლო პროცესს – ლექციას ეკისრება. მათი თანამშრომლობა, დიალოგური მეთოდი სასწავლო პროცესში, ნიშნავს არა ბრძანების მიმცემისა და შემსრულებლის ურთიერთობას, არამედ დიალექტიკაში მყოფი ორი მხარის ერთიანობას. ასეთ ლექციაზე ადგილი აქვს ატრაქციას (ლათ. მიზიდულობა) – სტუდენტისა და ლექტორის შეხვედრულებების თანხვედრას, ერთიანობას. ასეთ ლექციაზე ორივე დომინანტი და გამარჯვებულია.

საკუთარ გამოცდილებაზე დაყრდნობით შეიძლება განვაცხადო, რომ ლექცია, როგორც სწავლების ორგანიზაციის ძირითადი ფორმა არ შეიძლება იყოს სტატიკური. იგი განვითარებადი, ცვლადი პროცესია მრავალი ასპექტის მონაწილეობით, ამიტომ ამ ნაშრომში გამოთქმულ მოსახრებებსაც არ შეიძლება ჰქონდეს საინტერესო და საუკეთესო ლექციის ჩასატარებლად პანაცეური ხასიათი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. მელაშვილი კ., პედაგოგიური ხელოვნება, თბ., 2004.
2. ნათაძე რ., ზოგადი ფსიქოლოგია, თბ., 1977.
3. პედაგოგიკა, თბ., 1994.
4. როგორ გაიუმჯობესო მეტყველება და სწავლების უნარი Wachturm-Gese//Schaft, Selters/Taunus გერმანია, 1997.
5. ფრეიერი პ., ჩაგრულთა პედაგოგიკა, თბ., 2005.
6. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1990.
7. Подласый И., Педагогика, М., 1999.
8. Педагогическая энциклопедия, М., т.2. 1965.
9. Смирнов Д., Педагогика и психология высшего образования, М., 2001.

**თინათინ შერვაშიძე
საინტერესო ლექციის აუცილებელი პირობა
რეზიუმე**

ლექცია სასწავლო პროცესის საფუძველია, ლექტორს სტუდენტი მისი საშუალებით შეჰყავს „შემოქმედებით ლაბორატორიაში“, სადაც შეიცნობენ სამყაროსა და ახორციელებენ მის ტრანსფორმაციას. ნებისმიერ საინტერესო ლექციას საფუძველშივე უდევს ჰუმანიზაცია. ლექციისთვის მზადება მის დაწყებამდე ბევრად ადრე იწყება. კეთილმოწყობილი აუდიტორიები, მდიდარი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა და ა.შ. ეს ყველაფერი აუცილებელი, მაგრამ არა საკმარისია. უპირველესი ნიშანდობლიობა ლექციისა, რომელიც განაპირობებს მაღალ ხარისხს, გახლავთ ლექტორის პედაგოგიური კულტურა, რასაც ეფუძნება ლექციის აგების სტილი, მანერა, ურთიერთობა სტუდენტებთან. ვერბალურ მეთოდებთან ერთად მნიშვნელოვანია არავერბალური მეთოდები: პოზა, ჟესტი, დისტანცია, ხმის სიმაღლე და ა.შ. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ლექტორის გარეგნული მხარე, იმიჯი, მაგრამ ვერანაირ წარმატებას ვერ მივაღწევთ თუკი არ გვექნება ლექციაზე დიალოგიური ურთიერთობის ფორმა. მხოლოდ ასეთ ლექციაზე ხორციელდება მათი აზრების, სურვილების, შესედეულებების ერთიანობა, რაც მათთვის საინტერესოა. ასეთ ლექციაზე ორივე დომინანტი და გამარჯვებულია.

**Tinatin Shervashidze
Necessary Condition of Interesting Lecture
Summary**

Lecture is the basis of educational process; by means of this a lecturer enters the student in “Creative Lab” where recognize the world and carry out its transformation. Any interesting lecture is based on the humanization. Preparation for lecture begins much earlier before start. Comfortable classrooms, rich material-technical base etc. All these are necessary but not enough. The primary characteristics of lecture which stipulates high degree is a pedagogic culture of the lecturer, which is based on the lecture building style, manner, and relationship with students. Together with verbal methods, nonverbal methods are also important: posture, gesture, distance, sound volume and etc. The lecturer’s appearance, image is also very important, but we can’t achieve any success if we wouldn’t have dialogic communication. Only on those lectures are carried out unity of their ideas, wishes and views – it is interesting for them. On such lectures both are dominants and winners.

**Тинатин Шервашидзе
Обязательное условие для интересной лекции
Резюме**

Лекция является основой учебного процесса, через неё лектор вводит студентов в «творческую лабораторию», где они познают вселенную и осуществляют её трансформацию. В основе любой интересной лекции лежит гуманизация. Подготовка к лекции начинается намного раньше до её начала: благоустроенные аудитории, богатая материально-техническая база и т. д. Всё это является обязательным, но недостаточным. Главным признаком лекции, обуславливающим высокое качество, является педагогическая культура лектора, на которой основывается стиль, манера построения лекции, отношение со студентами. Вместе вербальными методами важны и невербальные методы: поза, жест, дистанция, громкость голоса и т. д. Не менее важен внешний вид лектора -- имидж; Но мы не сможем достичь никакого успеха, если на лекции не будет присутствовать форма диалоговых отношений. Только на такой лекции достигается единство их мнений, желаний, взглядов. Это для них интересно. На такой лекции оба являются доминантами и победителями.

ავტორთა საჩუქრადღებო!

„მეცნიერება და ცხოვრება“ არის საერთაშორისო, რეცენზირებადი და რეფერი-რებადი სამეცნიერო ჟურნალი, რომელიც მიეწოდება საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლებისა და კვლევითი დაწესებულებების ბიბლიოთეკებს.

გამოსაქვეყნებელი ნაშრომი უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნებს:

- სტატია შეიძლება დაწერილი იყოს ქართულ, ინგლისურ ან რუსულ ენაზე;
- ავტორის სახელი და გვარი, სამუშაო ადგილი და აკადემიური თანამდებობა მითითებულ იქნეს სათაურის წინ, ცენტრში;
- ნაშრომს თან უნდა დაერთოს რეზიუმე (10-12 სტრიქონი) სამ ენაზე (ქართული, ინგლისური და რუსული). სამივე ენაზე უნდა ითარგმნოს ნაშრომის სათაური, ავტორის სრული სახელი და გვარი;
- ქართულ ენაზე ნაშრომი იწეობა Acad Nuxx შრიფტით. რუსულ და ინგლისურ ენებზე Times New Roman შრიფტით, (ასევე ამ ენებზე წარმოდგენილი რეზიუმეები). შრიფტის ზომა 11, სათაურებისათვის – 12, სტრიქონებს შორის 1,5 ინტერვალი. მინდორი: მარცხნივ და ზევიდან 2 სმ., მარჯვნივ და ქვევიდან 2,5 სმ.;
- ნაშრომის მოცულობა არ უნდა აღემატებოდეს A4 ზომის 7 ნაბეჭდ გვერდს, გამოყენებული ლიტერატურისა (არაუმეტეს 8-10 დასახელებისა) და რეზიუმეების ჩათვლით;
- ნაშრომი წარმოდგენილ უნდა იქნეს ელექტრონულ ვერსიასთან ერთად ამობეჭდილი A4 ზომის ქაღალდზე **ორ ეგზემპლარად**, მას თავფურცელზე უნდა დაერთოს ავტორის საკონტაქტო რეკვიზიტები: სახელი, გვარი; აკადემიური თანამდებობა, მისამართი (ბინის, სამსახურის, ტელეფონის ნომრები და ელექტრონული ფოსტის მისამართი);
- სტატიის ჟურნალში დაბეჭდვის ან დაბეჭდვაზე უარის თქმის შემთხვევაში ხდება წარდგენიდან 3 თვის ვადაში;
- ჟურნალში გამოქვეყნებული მასალების სიზუსტეზე პასუხისმგებელია ავტორი.

მისამართი: ქ. თბილისი, ეგ. ნინოშვილის №55

დამატებითი ინფორმაციისათვის დაგვირეკეთ ტელეფონზე:

2969044

WEB-page: www.tbuniver.edu.ge

E-mail: info@tbuniver.edu.ge

977198793700